

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTA ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN MOĞOLLARA KARŞI
İTTİFAK ARAYIŞLARI (M. 1220-1277)**

**Hazırlayan
Murat KELEŞ**

**Danışman
Prof. Dr. Ali AKTAN**

Yüksek Lisans Tezi

**Eylül 2018
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTA ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN MOĞOLLARA KARŞI
İTTİFAK ARAYIŞLARI (M. 1220-1277)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan

Murat KELEŞ

Danışman

Prof. Dr. Ali AKTAN

Eylül 2018

KAYSERİ

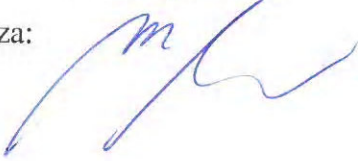
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı - Soyadı:

Murat KELEŞ

İmza:





T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



Tez Başlığı: Türkiye Jelcuklu Devleti'nin Moğollara Karşı
İhtilak Araştırmaları (M. 1220-1277)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 323 sayfalık kısmına ilişkin, 18/09/2018 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % 6 dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil/hariç
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 18/09/2018

Adı Soyadı : Murat KELEŞ
Öğrenci No : 4030631281
Anabilim Dalı : Tarih
Bilim Dalı : Orta Çağ Tarih
Program Adı : Yüksek Lisans

Prof. Dr. Ali İsmail Can
Danışman: Adı/İmza

Murat KELEŞ
Öğrenci Adı/İmza

“Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara Karşı İttifak Arayışları (1220-1277)” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisans Üstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.


Murat KELEŞ
Tezi Hazırlayan

Ad Soyad İmza


Prof. Dr. Ali AKTAŞ
Danışman

Ad Soyad İmza


Prof. Dr. H. Ali ŞAHİN

Tarih ABD Başkanı

Ad Soyad İmza

Prof. Dr. Ali AKTAN danışmanlığında Murat KELEŞ tarafından hazırlanan “Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara Karşı İttifak Arayışları (M.1220-1277)” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında **Yüksek Lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

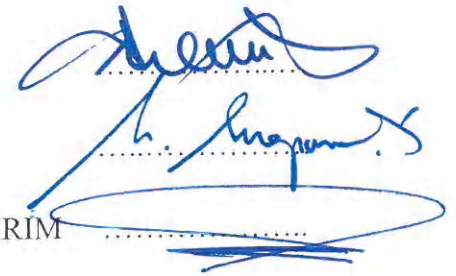
10/09/2018

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Ali AKTAN

Üye : Doç. Dr. Muhittin KAPANŞAHİN

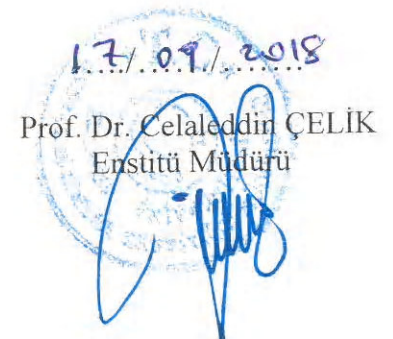
Üye : Dr. Öğretim Üyesi Muhammed İbrahim YILDIRIM



ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 17/09/2018 tarih ve 36 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

17/09/2018
Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü



ÖNSÖZ

Türkiye Selçuklu Devleti, XI. yüzyılın son çeyreğinden XIV. yüzyılın başlarına kadar Anadolu'da hüküm sürmüş, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında son derece önemli rol oynamış bir devlettir. Bu yönüyle, üç kıtaya hükmeden Osmanlı Devleti'nin ve bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin arka planında Selçuklu izini görmek mümkündür. Bundan dolayı, özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ülkemizde Türkiye Selçuklu tarihinin araştırılmasına daima büyük ilgi duyulmuş ve bu sahada günümüze değin hatırı sayılır bir literatür ortaya çıkmıştır.

Ülkemizde Türkiye Selçuklu tarihine olan ilginin artmasıyla birlikte, devletin son asrına damgasını vuran Moğol istilası, Anadolu'da Moğol egemenliği ve İlhanlı-Selçuklu ilişkilerine dair yayınlar da çoğalmıştır. Mehmed Fuat Köprülü, Zeki Velidi Togan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ahmet Temir, Bahaeddin Ögel, Osman Turan, Faruk Sümer, Nejat Kaymaz, Abdülkadir Yuvalı ve İlhan Erdem gibi tarihçilerin bu alanla ilgili kıymetli çalışmaları bulunmakta olup bu çalışmalara son yıllarda başkaları da eklenmiştir. Bununla birlikte, bizim bu çalışmada ele aldığımız konu bu alanla ilgili olmasına ve bazı araştırmalarda dolaylı olarak incelenmiş olmasına karşın henüz doğrudan ve bütünsel bir değerlendirmeye tâbi tutulmuş bir konu değildir. Bu nedenle, işbu konu üzerindeki çalışmamızın bahsi geçen sahada önemli bir boşluğu dolduracağımızı düşünmekteyiz.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki Moğol egemenliğinin öncesi ve sonrasında, Türkiye Selçuklu Devleti'nin bir savunma ve bağımsızlık kazanma stratejisi olarak kullandığı ittifak girişimlerinin irdelenmesi ve bu sayede Türkiye Selçuklu Devleti ile birlikte

bölge devletlerinin siyasal tarihinin daha fazla aydınlığa kavuşturulmasıdır. Çalışmamız iki ana bölümden meydana gelmektedir:

Birinci bölümde, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Köseadağ Savaşı (1243) öncesinde Moğol tehdidine karşı bir savunma stratejisi olarak geliştirdiği ittifak girişimleri konu edilmiştir. Bu bölümde özellikle Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Eyyûbî melikleri, Celaleddin Hârizmşah, Bizans İmparatorluğu ve Gürcistan Krallığı ile ittifak girişimleri ve bu girişimleri başarısız kılan etkenler ele alındıktan sonra Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in girişimleri değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, Moğol hâkimiyeti altına giren Türkiye Selçuklu Devleti'nin bağımsızlığına kavuşması için Sultan II. İzzeddin Keykâvus ile ondan sonraki döneme damgasını vuran Muînüddin Süleyman Pervâne'nin ittifak girişimleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde IV. Rükneddin Kılıcarşan'ın da ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus gibi bağımsızlık amacı taşıyıp taşımadığı sorgulanmış, Hatiroğlu Şerefüddin Mesud ile Karamanoğlu Mehmed Bey-Alâeddin Siyavuş ikilisinin bağımsızlık hareketleri de tahlil edilmiştir.

Bu çalışmanın oluşmasında yardım ve desteklerini gördüğüm başta çok değerli hocam Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ali AKTAN olmak üzere, Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Muhittin KAPANŞAHİN'e, Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Erhan YOSKA'ya şükranlarımı sunarım. Son olarak, lisans tahsilim esnasında dikkatimi Orta Çağ Türk Tarihi ve Selçuklular sahasına çeken hocalarım, Prof. Dr. Coşkun ALPTEKİN (merhum), Prof. Dr. Hüseyin SALMAN ve Prof. Dr. Gülay ÖĞÜN BEZER'e minnet duygularımı belirtmek isterim.

Murat KELEŞ

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN MOĞOLLARA KARŞI İTTİFAK ARAYIŞLARI (M.1220-1277)

Murat KELEŞ

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2018

Danışman: Prof. Dr. Ali AKTAN

KISA ÖZET

13. yüzyılda Cengiz Han ve haleflerinin dünyaya hâkim olmak ülküsüyle başlattıkları istila hareketinden pek çok ülke gibi Türkiye Selçuklu ülkesi de nasibini almıştır. Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad, bu istilayı önleyebilmek için bölgesel bir ittifakın kurulmasını zorunlu görmüş ve bunun gerçekleşmesi için büyük bir özveriyle çalışmıştır. Oğlu ve halefi II. Gıyâseddin Keyhusrev de babasıyla aynı yolu izlemiştir. Ancak Orta Doğu'nun siyasal birlikten yoksun yapısının yarattığı karmaşık çıkar ilişkileri, böyle bir ittifakın oluşmasına imkân tanımamıştır. Bu durum ise, Orta Doğu'nun büyük kısmının ve Türkiye Selçuklu ülkesinin Moğol hâkimiyeti altına girmesinin en önemli sebeplerinden birini teşkil etmiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol hâkimiyetine girmesinden sonra da devletin bekasını sağlamaya yönelik hareketlerin olduğu ve bu hareketleri başlatanların komşu devletlerle birtakım ittifak girişimleri yürüttükleri görülmektedir. Sırasıyla, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un ve bir döneme adını veren Muînüddin Süleyman Pervâne'nin yürüttüğü bu girişimler de çeşitli sebeplerle başarısızlığa uğramıştır. Bütün bunlar sonucunda Türkiye Selçuklu Devleti, doğrudan İlhanlı başkentinden gönderilen Moğol valilerinin denetimi altına girerek yıkılışa sürüklenmiştir.

Çalışmamızda, Moğol tehdidinin ilk hissedildiği 1220 yılından Muînüddin Süleyman Pervâne'nin İlhanlılar tarafından katledildiği 1277 yılına kadar olan dönemde, Selçuklu devlet adamlarının Moğollara (İlhanlılara) karşı bölge ülkeleriyle ittifak kurma arayışları ele alınmış ve bu arayışları başarısızlığa uğratan etkenler üzerinde durulmuştur. Böylece, Türkiye Selçuklu tarihinin doğrudan ele alınmamış bir yönü, bütün hâlinde değerlendirilerek aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Moğol, Selçuklu, Türkiye, istila, ittifak.

**TURKEY SELJUK STATE'S SEEKINGS OF ALLIANCE AGAINST
MONGOLS (AD 1220-1277)**

Murat KELEŞ

Erciyes University Institute For Social Sciences

M. A. Tesis, September 2018

Supervisor: Prof. Dr. Ali AKTAN

ABSTRACT

In the 13th century, Genghis Khan and his successors started to the invasion with the goal to be the world's dominant country and like many other turkish countries, had Turkey Seljuk's share. Turkey Seljuks Sultan Alâeddin Keykubad I thought it necessary to establish a regional alliance to prevent this invasion and worked a great sacrifice to make it happen. His son and successor Gıyâseddin Keyhusrev II also followed the same way with his father. However, the complex interests of the Middle East, created by the lack of political unity, have not allowed such an alliance to form. This event is one of the most important reason for the majority of the Middle East and Turkey Seljuk Empire falling under domination of Mongols.

After Mongols domination, it has seen that Turkey Seljuk State have some movements to provide survival and who started these had attempts to have allience with neighboring states. Respectively, Sultan Izzeddin Keykâvus II and Muînüddin Süleyman Pervâne, who gave a turning name, conducted these attempts which were also failed for various reasons. As a result of these, Turkey Seljuk State, was dragged to fall under the initiative of entering directly sent from the capital of the Mongol Ilkhanid governor.

In our study, in the period from 1220 when the Mongol threat was first felt until 1277 when the Muînüddin Süleyman Pervâne was slaughtered by Ilkhanians, the Seljuk statesmen sought to form an alliance aganist the Mongols (Ilkhanians) with the countries of the region, and the factors that made these searches unsuccessful were discussed. Thus, an aspect not addressed directly in the history of Turkey Seljuk, it has tried to clarify the evaluation in the whole case.

Key words: Mongol, Seljuk, Turkey, invasion, alliance.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI.....	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISA ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xiv
KAYNAKLAR.....	xv

GİRİŞ.....	1
Türkiye Selçuklu Devleti ve Komşularının Tarihine Kısa Bir Bakış.....	3
A. Türkiye Selçuklu Devleti.....	3
B. Moğollar.....	6
C. Abbâsî Devleti.....	9
D. Eyyûbî Devleti.....	10
E. Hârizmşahlar Devleti ve Sultan Celaleddin Hârizmşah.....	12
F. Gürcistan Krallığı.....	13
G. Memlûkler.....	15

BİRİNCİ BÖLÜM

MOĞOL İSTİLASI ÖNCESİNDEKİ İTTİFAK ARAYIŞLARI

(1220-1243).....	17
I. SULTAN I. ALÂEDDİN KEYKUBAD'IN MOĞOLLARA KARŞI İTTİFAK ARAYIŞLARI (1220-1237).....	17
A. 1220-1225 Dönemi.....	19

1. Moğolların Orta Doğu'da İlk Görünüşü ve Bölge Devletlerinin Tepkisi...	19
2. Moğollara Karşı İlk İttifak Girişimleri ve Sultan I. Alâeddin Keykubad .	28
3. Karadeniz'in Kuzeyinde Moğolları Durdurma Çabaları.....	35
4. Moğolların 1224 Irak Saldırısının Bölgeye Yansımaları	36
B. 1225-1230 Dönemi.....	38
1. Celaleddin Hârizmşah'ın Orta Doğu'ya Gelişi ve Değişen Dengeler	38
2. Eyyûbî Ülkesinde Yaşanan Mücadelelerin Orta Doğu Siyasetine Etkileri	40
3. Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Hârizmşah Arasındaki İlk Diplomatik Temaslar ve İttifak Görüşmeleri.....	41
4. Orta Doğu'da Genel Savaş / Uzlaşma Çabalarının Boşa Çıkması	44
a. Celaleddin Hârizmşah'ın Kafkasya Harekâtı	44
b. Orta Doğu'da Siyasal Kamplaşma	48
c. Orta Doğu Devletleri Arasında Genel Savaşın Başlaması ve Yayılması	51
d. Celaleddin Hârizmşah'ın I. Ahlat Kuşatması	54
5. Alâeddin Keykubad'ın Orta Doğu'da Restorasyon Çalışmaları ve İttifak Girişimleri	55
a. Celaleddin Hârizmşah ile Diplomatik Temasların Yeniden Başlaması.	56
b. Eyyûbîler ile Akrabalık Kurulması ve İttifak Girişimleri.....	58
6. Orta Doğu'da İlişkilerin Yeniden Gerilmesi.....	62
a. Eyyûbî Ülkesinde Çalkantılar.....	62
b. Yeni Bir Moğol Saldırısı ve Hârizmşah-Melik Eşref Savaşının Başlaması.....	64
c. Keykubad'ın Hârizmşah'a İkinci Elçisi.....	68
d. Keykubad - Melik Eşref Gerginliği	70
e. Celaleddin Hârizmşah'ın Melik Eşref Üzerine Yürümesi	71
7. Keykubad - Hârizmşah İttifakı	72
a. Alâeddin Keykubad'ın Celaleddin Hârizmşah'a Üçüncü Elçisi.....	72
b. Eyyûbî Ülkesinin Yeniden Taksimi ve Orta Doğu Siyasetine Etkileri ..	74
c. Alâeddin Keykubad'ın Erzincan'ı İlhakı ve Doğu Anadolu'ya Yayılması	75
d. Hârizmşah'ın Yeni Bir Mektubu ve Gürcistan Seferi	79
e. Eyyûbî Ülkesinde 1229 Yılı Gelişmeleri.....	82

8. Keykubad - Hârizmşah İttifakının Sonu ve Yassıçimen Savaşı	84
a. Celaledin Hârizmşah'ın 2. Ahlat Kuşatması.....	84
b. Halife Müstansır-Billâh'ın Hârizmşah ile Diplomatik Temasları	88
c. Alâeddin Keykubad'ın Diplomatik Temasları	90
e. Celaledin Hârizmşah'ın Son Elçileri.....	94
f. Alâeddin Keykubad'ın Eyyûbîler ile İttifak Kurması	97
g. Halife Müstansır-Billâh'ın Tarafları Uzlaştırma Girişimleri.....	98
h. Celaledin Hârizmşah'ın Ahlat'ı Zaptı.....	99
ı. Yassıçimen Savaşı.....	101
9. Yassıçimen Savaşı Sonrasında Normalleşme Çabaları ve İttifak Arayışları	106
10. Moğolların Yeniden Orta Doğu'ya Girişi ve Celaledin Hârizmşah'ın Ortadan Kaldırılışı	110
C. 1231-1237 Dönemi.....	120
1. Hârizmşah'ın Ölümünden Sonra Moğolların Orta Doğu'daki Faaliyetleri	120
2. Gürcistan ve Eyyûbîler ile İttifak.....	123
3. Selçuklu - Bizans Dostluk Antlaşması	126
4. Türkiye Selçuklu - Eyyûbî İlişkilerinin Bozulması.....	127
a. Eyyûbîlerin Âmid'i Ele Geçirmesi.....	127
b. Alâeddin Keykubad'ın Ahlat'ı Zaptı.....	131
c. Eyyûbîlerle Ayrılığın Derinleşmesi: Derbentler Yılı Savaşı.....	134
d. Alâeddin Keykubad'ın el-Cezire Seferi.....	138
e. Melik Kâmil'in el-Cezire Seferi ve Keykubad'ın Âmid Kuşatması.....	139
5. Alâeddin Keykubad'ın Moğol Hâkimiyetini Kabul Etmesi	141
6. Alâeddin Keykubad'ın Son İcraatları ve Ölümü.....	144
II. SULTAN II. GİYÂSEDDİN KEYHUSREV'İN İTTİFAK ARAYIŞLARI (1237-1243)	148
A. Köseadağ Savaşı Öncesinde İttifak Arayışları	148
1. II. Gıyâseddin Keyhusrev'in Tahta Çıkışı	148
2. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol Hâkimiyetini Tanınması.....	151

3. Eyyûbîler Barış ve İttifak	153
4. Türkiye - Mısır İttifakının Yeniden Bozulması	155
5. Orta Doğu'da Üstünlüğün Selçuklu Devleti'ne Geçmesi.....	157
6. Sadeddin Köpek'in Ortadan Kaldırılması ve İdarenin Yeniden Düzenlenmesi	159
7. Gürcistan Krallığı ile İttifak ve Moğollara Karşı Saldırıya Geçilmesi	161
8. Orta Doğu'da Büyük İttifak	164
a. Babaî Ayaklanmasının Bastırılması (1240)	165
b. Hârizmliler Meselesinin Çözülmesi ve Selçuklu Nüfuzunun Orta Doğu'ya Yayılması	168
c. Âmid'in Zaptı	171
d. Meyyâfârikîn Kuşatması ve İttifakın Bozulması	173
9. Erzurum'un Moğol Saldırısına Uğraması	176
10. Köseadağ Savaşı Arifesinde İttifak Arayışları.....	178
11. Halife Müstansır-Billâh'ın Ölümünün Olumsuz Etkileri.....	182
12. Köseadağ Savaşı.....	183
B. Köseadağ Savaşı Sonrasında İttifak Arayışları	187
1. Latin İmparatorluğu ve İznik Rum İmparatorluğu ile İttifak Girişimleri	187
2. Köseadağ Savaşı Sonrasında Komşu Devletlerin Tutumu	189

İKİNCİ BÖLÜM

MOĞOL HÂKİMİYETİ DÖNEMİNDE İTTİFAK GİRİŞİMLERİ (1243-1277) 192

I. TOPARLANMA DÖNEMİ (1243-1254)

A. Türkiye Selçuklu Devleti Üzerinde Altın Orda Hâkimiyeti.....	193
1. Baycu Noyan ile Ateşkes ve Barış.....	193
2. Batu Han ile Barış ve Altın Orda Hâkimiyeti.....	195
3. Kilikya Seferi ve Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in Ölümü	197
4. Şemseddin İsfahanî'nin Vezirliği Dönemi (1246-1249).....	199
B. Moğol Rekabeti Altında Türkiye Selçuklu Devleti.....	205

1. Celaleddin Karatay ve Ortak Saltanat Dönemi (1249-1254).....	205
a. Batu Han'ın Türkiye Selçuklu Devleti'ne Müdahalesi	207
b. Baycu Noyan'ın Anadolu'ya Müdahalesinin Artması, Fahreddin Ali'nin Mengü Kağan'a Gönderilmesi	210
c. Celaleddin Karatay'ın Ölümü, Ortak Saltanat Modelinin Çöküşü.....	211
II. SULTAN II. İZZEDDİN KEYKÂVUS'UN MOĞOLLARA KARŞI BAĞIMSIZLIK HAREKETİ VE İTTİFAK GİRİŞİMLERİ (1255-1262).....	214
A. II. İzzeddin Keykâvus'un İlk Bağımsızlık Girişimi (1255-1256).....	215
1. II. İzzeddin Keykâvus'un Tek Başına Tahta Oturuşu	215
2. Hülâgû Han'ın Batıya Gönderilmesi ve İlhanlı Devleti'nin Kurulması... ..	216
3. Moğollara Karşı İlk Direniş - Sultan Hamı Savaşı	218
B. II. İzzeddin Keykâvus'un İznik Rum İmparatorluğu ile İttifakı ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Bağımsızlık Kazanması	224
1. Türkiye Selçuklu Devleti ile İznik Rum İmparatorluğu İlişkileri.....	224
2. II. İzzeddin Keykâvus ile II. Theodoros Laskaris Arasında İttifak Anlaşmasının İmzalanması.....	225
3. 1258 Yılı Savaşları ve İlhanlılara İtaat.....	229
C. II. İzzeddin Keykâvus'un Son İttifak Arayışları	232
1. İlhanlılara İtaat Dönemi (1258-1262).....	232
2. Memlûk Sultanı Baybars ile Yapılan İttifak Girişimleri.....	234
3. Sultan'ın İstanbul'a Kaçışı ve Anadolu'da Büyük Direniş	239
4. İstanbul'da Yürütülen İttifak Girişimleri.....	243
5. Bizans İmparatoruna Komplö Girişimi	250
6. Altın Orda Hanlığı ile İttifak Arayışları ve İzzeddin Keykâvus'un Ölümü	254
III. MUÎNÜDDİN SÜLEYMAN PERVÂNE'NİN MEMLÛK SULTANI BAYBARS İLE İTTİFAK ARAYIŞLARI.....	259
A. Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Hayatına Kısa Bir Bakış	259
B. Orta Doğu'da Değişen Dengeler ve Selçuklu Devleti.....	268

1. Memlûk - İlhanlı Barış Görüşmeleri, Orta Doğu'da Savaş ve İttifaklar . 268
2. II. İzzeddin Keykâvus'un Yeni Bir Hamlesi 271

C. Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Memlûk Sultanı Baybars ile İttifak

- Arayışları 274
1. Sultan Baybars ile İttifak Görüşmelerinin Başlaması 274
 2. Pervâne- İlhanlı Gerginliğinin Tırmanması 277
 3. Pervâne'nin Sultan Baybars ile Yeniden İttifak Arayışı 279
 4. Beylerbeyi Hatiroğlu Şerefüddin Mesud Bey'in Bağımsızlık Hareketi ... 281
 5. Karaman ve Uç Türklerinin Moğollara Karşı Direnişi 294
 6. Sultan Baybars'ın Anadolu Seferi 296
 7. Türkmen Beylerinin Sultan Baybars ile İttifakları 305
 8. Karamanoğlu Mehmed Bey'in Faaliyetleri..... 309
 9. Abaka Han'ın Anadolu'ya Girmesi, Muînüddin Süleyman Pervâne'nin
Sonu..... 312
 10. Karamanoğlu Mehmed Bey ve Siyavuş'un Direnişi 314

SONUÇ..... 318

KAYNAKÇA..... 324

ÖZ GEÇMİŞ 335

KISALTMALAR

Ar.	Arapça
AÜ	Ankara Üniversitesi
çev.	Çeviren
DTCF	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
ed.	Editör
Fak.	Fakülte
GÜ	Gazi Üniversitesi
H	Hicri
haz.	Hazırlayan
İÜ	İstanbul Üniversitesi
KSÜ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
M	Miladi
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
MÖ	Milattan önce
MÜ	Marmara Üniversitesi
öl.	Ölüm tarihi
s.	Sayfa
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
Ü	Üniversite

KAYNAKLAR

1. İbnü'l-Esîr, İzzeddin (555-630/1160-1233)

Ortaçağ İslam dünyasının en önemli müverrihi olarak kabul edilen İzzeddin İbnü'l-Esîr, 1160 yılında Cizre'de doğdu. Musul Atabeyliğinin Cizre naibi olan babasının ihtimamı sayesinde İslam dünyasının önemli kentlerinde iyi bir eğitim aldı. Hadis alanında devrinin en önemli muhaddislerinden biri oldu. Musul'a yerleşerek Musul atabeylerinin ve Bedreddin Lü'lü'nün hizmetine girdi; onlar adına hilafet merkezine ve Eyyûbî meliklerine diplomatik ziyaretlerde bulundu. 1233 yılında Musul'da vefat etti.

İbnü'l-Esîr'in bizim çalışmamızı ilgilendiren eseri, aynı zamanda onun şöhretli bir tarihçi olmasını da sağlayan "el-Kâmil fi't-Târih" adlı İslam tarihidir. Yaratılıştan 1231 yılına kadar gelen olayları konu edinen eser, İbnü'l-Esîr'in muhaddis titizliği ile uyguladığı tarih metodoloji sayesinde, kendisinden sonra gelen İslam tarihçilerinin en çok atıfta bulunduğu başyapıtlardan biri olmuştur. Olayların kronolojik olarak dizilmesi bazı karmaşık tarih olaylarının çözümünü kolaylaştırmaktadır. Eser, 1987 yılında Mertol Tulum redaktörlüğündeki bir heyet tarafından 12 cilt hâlinde Türkçeye tercüme edilmiştir.¹ Biz, eserin konumuzu kapsayan 12. cildini kullandık.

¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, XII, (çev. Ahmet Ağırakça ve Abdülkerim Özeydin), Bahar Yayınları, İstanbul 1987.

el-Kâmil fî't-Târih, müellifinin bizzat şahit olduğu 13. yüzyıl olaylarını aktarmadaki başarısıyla Moğollar, Eyyûbîler, Halifelik, Celaleddin Hârizmşah ve Türkiye Selçukluları arasındaki ilişkileri mükemmel derecede kavramayı olanaklı hâle getirebilmektedir. Bununla birlikte müellifin ilgisinin coğrafi ve siyasi nedenlerle daha çok el-Cezire, Irak ve Suriye'ye kaydığı malumdur. Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu bölgelerdeki devletlerle ilişkilerini oldukça nesnel bir biçimde sunan İbnü'l-Esîr, kuzey ve batı Anadolu olayları hakkında ise bazen kısıtlı bilgiler verebilmektedir. Her ne olursa olsun el-Kâmil, konumuzun 1231 yılına kadar olan kısmının işlenmesinde en önemli kaynaktır.

2. İbn Vâsıl (604-697/1208-1298)

1208 yılında Eyyûbîlerin elindeki Hama şehrinde doğdu. Doğduğu şehirde iyi bir eğitim alan İbn Vâsıl, Eyyûbîlerin Dımaşk hâkimi Melik Muazzam ve oğlu Melik Nâsır Davud ile Hama hâkimi Melik Muzaffer Mahmud'un hizmetinde bulundu. Son büyük Eyyûbî sultanı Melik Salih Necmeddin Eyyûb zamanında yıllarca Kahire kadılığı yaptı. Eyyûbî Devleti'nin yıkılıp Memlûk Devleti'nin kurulması üzerine bu devlet adına diplomatik görevler üstlenen İbn Vâsıl, vefat ettiği 1298 yılına kadar Hama'da kadılık görevinde bulundu.

Çok çeşitli disiplinlerle ilgilenen İbn Vâsıl'ın tarih sahasındaki eserlerinin en mühimi, "Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb" adlı Eyyûbî Devleti tarihidir. Atabeyler döneminden başlayan tarih, Memlûklerin ilk dönemine (661/1262-1263) kadar uzanmaktadır. İbnü'l-Esîr'den etkilendiği anlaşılan ve eserini onun gibi kronolojik bir yöntem ile sunan müverrih, 1223 yılına kadar anlattığı hadiselerde ana çizgileriyle İbnü'l-Esîr'den ve dönemin diğer tarihçilerinden yararlanırken, bu tarihten itibaren verdiği malumatta kendi özgün gözlem ve duyularına yer vermiştir. Arapça orijinali üç cilt olan eserin 645/1247 yılına kadar olan kısmı Cemaleddin eş-Şeyyâl, devamı ise (H. 646-661/1248-1263) Hasaneyn Muhammed Rebi' tarafından toplam beş cilt hâlinde neşredilmiştir. Bu neşrin H. 615-645 (1218-1247) yıllarına ait kısmı (4. ve 5. cildi) Pervîz Atabekî tarafından "Tarih-i Eyyûbîyân" adıyla iki cilt hâlinde Farsçaya tercüme edilmiştir.² Biz çalışmamızda bu Farsça tercümeyi kullandık.

² Muhammed İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, (Farsça çeviri: *Tarih-i Eyyubiyân I, II*), (çev. Perviz Atabekî), Tahran 1383.

Müferric, gerek Eyyûbî Devleti'nin karmaşık iç münasebetlerini, gerekse bu büyük devletin çevresindeki devletlerle ve elbette Türkiye Selçukluları ile münasebetlerini Eyyûbî bakış açısından mükemmel biçimde gözler önüne sermektedir. Bu münasebetle, Moğol istilası öncesinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara karşı ittifak arayışlarını ele aldığımız çalışmamızın birinci bölümünde (1220-1243) bu eserden bolca istifade etmeye çalıştık.

3. Nesevî, Muhammed b. Ahmed (ö. 647/1249-1250)

Aslen Horasanlı olan müellif, Moğol istilasını bizzat yaşamış, 1225 yılında Merâğa'da Celaleddin Hârizmşah'ın hizmetine girerek münşi tayin edilmiştir. Bu tarihten 1231 yılında Celaleddin Hârizmşah'ın öldürülmesine kadar geçen süreçte, mevkii gereği daima Hârizmşah'ın yakınlarında bulunmuş olup onun bütün siyasi ve askerî faaliyetlerine tanıklık etmiştir. Celaleddin Hârizmşah'ın öldürülüp Hârizmşah Devleti'nin resmen çökmesi üzerine önce Eyyûbîlerin Meyyâfârikîn hâkimi Melik Muzaffer Şehabeddin Gazi'nin, daha sonra ise Halep Eyyûbî meliki en-Nâsır Yusuf'un hizmetine girmiştir. Hayatının geri kalanını Halep'te geçirmiştir.

Nesevî, Celaleddin Hârizmşah'ın siyasi ve askerî faaliyetlerini konu alan “Sîretü's-Sultân Celâlidîn Mengübertî (Mingburnî)” adlı Arapça kitabını, 1241 yılında tamamlamıştır. Eser, Celaleddin Hârizmşah'ın siyasi askerî faaliyetleri yanında kurduğu devletin yapısal özelliklerini gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Celaleddin Hârizmşah'ın ölümünden sonra kaleme alındığı için olaylar daha nesnel bir biçimde aktarılabilmiş, bazı eleştirel yaklaşımlar sergilenebilmiştir. Sultan Alâeddin Keykubad'ın Moğollara karşı ittifak arayışları içerisinde en önemli müttefik adayı olarak gördüğü Celaleddin Hârizmşah'ın siyasasını gözler önüne seren bu kitap bizim de çalışmamızın birinci bölümü için en önemli ana kaynaklardan birini teşkil etmektedir. Orijinali Arapça olan eser, Houdas tarafından Paris'te 1891'de neşredilmiş, 1896'da aynı alim tarafından Fransızcaya çevrilerek basılmıştır. Necip Asım (Yazıksız), eseri Houdas'ın Fransızca tercümesinden dilimize çevirmiştir (İstanbul 1934).³ Eserin Farsça çevirisi Muhammed Ali Nâsîh tarafından “Sîre-yi Celâleddin yâ Târîh-i Celâlî” adıyla yapılmıştır (Tahran 1324).⁴ Biz çalışmamızda daha ziyade Necip Asım'ın Türkçe

³ Nesevî, Muhammed b. Ahmed, *Sîretu Sultân Celâlidîn Mengübertî*, (Türkçe çeviri: *Celâlüttin Harezemşah*), (çev. Necip Asım), Maarif Vekâleti, İstanbul 1934.

⁴ *Sîretu Sultân Celâlidîn Mengübertî*, (Farsça çeviri: *Sîre-i Celâleddin yâ Târîh-i Celâlî*), (çev. Muhammed Ali Nasih), Tahran 1324.

çevirisini kullanmakla birlikte, bu çevirinin bazı kısımlarının ve bilhassa özel isimlerin hatalı olduğu kısımlarında Farsça çeviriye de başvurduk.

4. İbn Bibi (ö. 1285'ten sonra)

İbn Bibi, Hârizmşah Devleti'nde uzun süre münşilik görevinde bulunan İran asıllı Mecdüddin Muhammed Tercüman'ın oğludur. Moğol felaketi üzerine İran'dan ayrılarak Azerbaycan'da Celaledin Hârizmşah'ın hizmetine giren aile, Hârizmşah'ın 1231'de öldürülmesi üzerine önce Eyyûbîlere sığınmış, daha sonra Alâeddin Keykubad'ın teveccühüyle Türkiye Selçuklu Devleti'nde görev almıştır. İbn Bibi'nin annesi Bibi Müneccime, Selçuklu sarayında münecimlik yaparken babası Mecdüddin Muhammed de münşilik görevi yanında birtakım diplomatik misyonlar üstlenmiştir. Bürokrasinin içinde yetişen İbn Bibi, babasının 1272 yılında ölümünden sonra onun devlet görevlerine getirilmiş, muhtemelen III. Gıyâseddin Keyhusrev (1266-1284) döneminde Divan-ı İnşa ve Tuğra reisliği yapmıştır. Daha sonra İlhanlı veziri Şemseddin Muhammed Cüveynî ve onun kardeşi olan ünlü tarihçi Ata Melik Cüveynî ile tanışarak dostluk kurmuş, onların hizmetine girmiştir. Kendi ifadesine göre ünlü eseri “el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Ala'iyye”yi Ata Melik Cüveynî'nin ondan bir Türkiye Selçuklu tarihi yazmasını istemesi üzerine kaleme almıştır.

“el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Ala'iyye” ya da diğer adıyla “Selçukname”, doğrudan Türkiye Selçukluları hakkında kaleme alınmış, az sayıdaki kaynak eserlerden biridir. Türkiye Selçuklularının ilk dönemleri hakkında sağlıklı bilgi edinemediğini belirten İbn Bibi, esere 1192 hadiseleri ile başlamış, I. İzzeddin Keykâvus dönemini kısaca anlattıktan sonra Alâeddin Keykubad dönemini oldukça teferruatlı bir biçimde ele almıştır. II. Gıyâseddin Keyhusrev ve Moğol egemenliği dönemlerine ait kısımda da, kuşkusuz kendi gözlemlerinin yansıtılmasıyla oldukça özgün ve değerli bilgiler sunmuştur. Kronoloji bakımından zayıf ve kusurlu olması bir tarafa, Moğol/İlhanlı döneminde kaleme alınmış olması ve müellifinin Selçuklu kozmopolit kültürüyle yetişmiş olması nedeniyle özellikle Türkmenler hakkında bazı öznel yargılar içermektedir. Bununla birlikte, eleştirel bir süzgeçten geçirilmek kaydıyla Türkiye Selçukluları hakkında en önemli ve ayrıntılı bilgileri veren kaynak olma özelliğini korumaktadır. İbn Bibi eserini 1281 yılında tamamlayarak Ata Melik Cüveynî'ye takdim etmiştir.

Adnan Erzi tarafından 1956'da tıpkı basım biçiminde neşredilen eser, Mürsel Öztürk tarafından 1996'da iki cilt hâlinde Türkçeye tercüme edilmiştir.⁵ Eserin İbn Bibî'nin sağlığında bilinmeyen bir kişi tarafından yapılan muhtasarı, orijinal eserin sanatsal ayrıntılarını ayıklayarak salt bilgi yönünü ön plana çıkarmıştır. Muhtasarın tamamı, Houtsma tarafından neşredilmiş (Leiden 1902) ve M. Nuri Gençosman tarafından "Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi: İbn Bîbî'nin Farsça Muhtasar Selçuknâme'sinden" adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir.⁶ Çalışmamızda Mürsel Öztürk tercümesi esas alınmış olmakla birlikte bazı hususlarda Muhtasar Selçukname'ye de müracaat edilmiştir.

5. Aksarayî, Kerimüddin Mahmud (ö. 733/1332-1333)

Aksarayî künyesi muhtemelen Aksaraylı bir aileden geldiğini göstermektedir. Eserinden iyi bir eğitim gördüğü, İslami ilimlere, Arapça ve Farsçaya vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. İlhanlı hükümdarları Abaka (1265-1282) ve Argun (1284-1291) dönemlerinde Anadolu'da küçük memuriyetlerde bulunan Aksarayî, Gazan Han döneminde (1295-1304) Anadolu'daki vakıfların mütevelliliği görevine getirilmiştir.

Onun "Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr" veya "Tezkire-i Aksarayî" adını taşıyan eseri, İbn Bibî'nin "el-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Ala'iyye" adlı eserinden sonra Türkiye Selçuklu Devleti tarihi için en önemli kaynaktır. İlhanlıların Anadolu valisi Timurtaş'a ithaf edilmiştir. Eser dört bölümden meydana gelmektedir. Müellif birinci bölümde takvimlerden bahseder. İkinci bölümü Abbâsîlerin sonuna kadar bir İslam tarihidir. Üçüncü bölümde Büyük Selçuklu sultanlarından başlayarak II. Gıyâseddin Keyhusrev döneminin sonuna kadar özet bir Selçuklu tarihi sunulur. Anadolu'da Moğol hâkimiyeti dönemini ele alan dördüncü ve son bölüm, müellifin gözlemlerine dayanması bakımından özgün bilgiler içerir ve oldukça önemlidir. Ancak, Türkiye'de meydana gelen olaylara, bir Moğol/İlhanlı görevlisi nazarıyla bakması, çoğu zaman öznel yorum ve değerlendirmeler yapmasına yol açmıştır. Kronoloji bakımından da bazı eksikleri vardır. Konumuz açısından özellikle II. Gıyâseddin Keyhusrev devrinden sonraki kısmı kıymetli ve özgün bilgileri haizdir.

⁵ İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-Ala'iyye fi'l-Umûri'l-Ala'iyye (Selçuk Name), I-II*, (çev. Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

⁶ İbn Bibî, *Târih-i Âl-i Selçuk/Muhtasar Selçuknâme, Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, (çev. M. Nuri Gençosman), Uzluk Basımevi, Ankara 1941.

Hasan Fehmi Turgal, Farsça olan eserin Türkiye Selçuklu Devleti'ne ait kısmını tercüme ederek 1937'de Konya Mecmuası'nda yayımlamıştır. Daha sonra eserin tamamı M. Nuri Gençosman tarafından Türkçeye çevrilerek 1943'te "Selçukî Devletleri Tarihi" adıyla yayımlanmıştır. Osman Turan 1944 yılında eserin tenkitli neşrini yapmıştır. Eserin Selçuklularla ilgili üçüncü ve dördüncü bölümü 1998 yılında Mürsel Öztürk tarafından bir kez daha Türkçeye tercüme edilmiş, 2000 yılında TTK tarafından basılmıştır.⁷ Biz çalışmamızda Mürsel Öztürk çevirisini kullandık.

6. İbn Şeddâd, İzzeddin (613-684/1217-1285)

1217'de Halep'te doğan İzzeddin İbn Şeddâd, eğitimini burada tamamlamıştır. Eyyübîlerin Halep hâkimi Melik Nâsır Selahaddin Yusuf'un hizmetine girmiş, önemli diplomatik görevler üstlenmiştir. Suriye'nin Moğol işgaline uğraması üzerine 1261'de Mısır'a kaçmış ve Memlûk Devleti için çalışmaya başlamıştır. İslam dünyasının Moğol ve Haçlı tehdidi altında bulunduğu bir dönemde gerek Eyyübî gerekse Memlûk hükümdarları ile yakın münasebetler geliştiren İbn Şeddâd, eserlerinde bizzat kendi müşahedelerine dayanan özgün bilgiler vermiştir. 1285 yılında Kahire'de vefat etmiştir.

En önemli eserlerinden birisi 1271-1281 yılları arasında Mısır'da kaleme aldığı "el-A'lâku'l-Hatîre fî Zikri Ümerâi'ş-Şâm ve'l-Cezîre" adlı tarih ve coğrafya eseridir. Eser, adından da anlaşılacağı üzere, Şam ve el-Cezire bölgesinin coğrafi, kültürel, topoğrafik, sosyal, ekonomik, idari ve tarihî özellikleri hakkında önemli bilgiler ihtiva eder. Konumuzu ilgilendirmesi bakımından biz bu eserin Claude Cahen tarafından yapılan el-Cezire ile ilgili geniş incelemesini kullandık.⁸ Cahen'e göre eserin 629 (1231-32) tarihinden sonraki kısmı, müellifin kendi müşahedelerine dayanmaktadır. Müellifin bir diğer eseri, Memlûk Sultanı Baybars'ın faaliyetlerini ve dönemini konu alan "Târîhü'l-Meliki'z-Zâhir"dir. Bu eserin yalnızca 670 (1271) yılından başlayıp Sultan'ın ölümüne (1277) kadar meydana gelen hadiseleri konu alan ikinci cildi günümüze ulaşmıştır. Olaylar kronolojik olarak sıralanmış, sağlam bir tarih metodolojisi uygulanmıştır. Eser, M. Şerefüddin Yaltkaya tarafından 1941 yılında "Baypars Tarihi" adıyla dilimize çevrilmiştir.⁹ Baypars Tarihi, Muînüddin Süleyman Pervâne, Hatiroğlu Şerefüddin ve

⁷ Kerîmüddin Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara 2000.

⁸ Claude Cahen, "XIII. Asır Ortalarında Cezire (İzzeddin b. Şeddada Göre)", (çev. Neşet Çağatay), *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 1953, s. 93-106.

⁹ İbn Şeddâd, İzzeddin Muhammed b. Ali, *Baypars Tarihi*, (çev. M. Şerefüddin Yaltkaya), TTK Yayınları, Ankara 2000.

Anadolu Türkmen reislerinin Baybars ile münasebetlerini oldukça ayrıntılı bir biçimde anlatmakta olup çalışmamızın son bölümünde oldukça fazla kullanılmıştır.

7. Cüveynî, Atâ Melik (623-681/1226-1283)

1226'da İran'ın Cüveyn şehrinde doğmuş olan müellif, Büyük Selçuklu, Hârizmşah ve Moğol (İlhanlı) devletlerinde önemli görevler üstlenmiş köklü bir İranlı bürokrat aileye mensuptur. Babası Bahaeddin Muhammed, 1232 yılından itibaren Moğol hizmetine girmiş, hızla yükselerek Ögedey Kağan zamanında bütün İran'ın sâhib-i divanlığı makamına getirilmiştir. Oldukça kültürlü bir ortamda yetişen ve babasının konumundan da yararlanan Atâ Melik Cüveynî genç yaştan itibaren kâtip olarak Moğol hizmetine girmiş, 1243-1256 yılları arasında, Moğolların İran genel valisi Argun ile birlikte birçok kez Moğol başkenti Karakurum'a ziyaretlerde bulunarak siyasi mevkiini yükseltmiştir. 1256'da İran'a gelen Hülâgû Han'ın hizmetine giren, kısa sürede onun güven ve teveccühünü kazanan Cüveynî bunun sonucunda Hülâgû Han tarafından 1259 yılında Irak-ı Arab ve Huzistan valiliğine getirilmiş, ömrünün sonuna kadar bu görevi ifa etmiştir. Kardeşi Şemseddin Muhammed Cüveynî de ona paralel biçimde Moğol Devleti içinde sivrilmiş ve Abaka Han (1265-1282) zamanında İlhanlı Devleti'nin vezirliği makamına getirilmiş, bu makamda uzun süre kalmıştır. Ancak siyasi entrikalar sonucunda Memlûklerle işbirliği yapmakla suçlanan iki kardeşin son yılları büyük sıkıntılar içinde geçmiş, Atâ Melik Cüveynî bu sıkıntılar içinde 1283'te ölünen, ağabeyi Şemseddin 1284'te katledilmiş, Cüveynî ailesinin bürokrat olan birçok ferdi de aynı akıbete uğramıştır.

Atâ Melik Cüveynî'ye siyasi şöhreti yanında ünlü bir tarihçi olma unvanını kazandıran eseri, "Tarih-i Cihângüşâ" adıyla bilinir. Cüveynî, 1252 veya 1253 yılında başladığı eserini 1260 yılında tamamlamıştır. Eser 1912-1937 yılları arasında İranlı âlim Mirza Muhammed Kazvinî tarafından üç cilt hâlinde Leiden'de neşredilmiş, J.A. Boyle tarafından 1962'de İngilizceye, Mürsel Öztürk tarafından 1988 yılında dilimize tercüme edilmiştir.¹⁰ Eser, Orta Asya ve Orta Doğu'daki (tabiiyle İslam dünyasındaki) Moğol istilasına, özel bir bölüm hâlinde Celaleddin Hârizmşah'ın siyasi ve askerî faaliyetlerine, Hülâgû'nun batıya gelişi ve İlhanlı Devleti'nin kuruluşu hadiselerine ayrıntılı bir biçimde yer vermektedir. Çalışmamızda özellikle Celaleddin Hârizmşah'ın siyasi faaliyetlerinin anlatıldığı bölümden bolca istifade edilmiştir.

¹⁰ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara 2013.

8. Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedanî (ö.718-1318)

Hekimlikle uğraşan Yahudi bir ailenin çocuğu olarak Hemedan'da doğan Reşîdüddin Fazlullah, rivayete göre otuzlu yaşlarda İslamiyet'i benimsemiştir. Abaka Han zamanında İlhanlı Devleti hizmetine girerek konumunu sürekli yükselten Reşîdüddin, Gazan Han (1295-1304) zamanında vezirliğe getirilmiş, vezirliği döneminde İlhanlı Devleti'nin yeniden yapılandırılması için gerçekleştirilen pek çok reformda aktif görevler üstlenmiştir. Olcaytu Han zamanında da mevkiini koruyan ve nüfuzunu iyice arttıran Reşîdüddin, Ebu Said Bahadır Han zamanında gözden düşürülerek idam edilmiştir.

Birçok eseri bulunan Reşîdüddin'in, Gazan Han'ın emriyle kaleme aldığı "Câmiü't-Tevârih" adlı eseri, modern anlamda ilk dünya tarihi olarak kabul edilmektedir. Eserin birinci cildi -ki "Tarih-i Gazan Han" diye de adlandırılır- Türk ve Moğol boyları ile Gazan Dönemi'nin sonuna kadar Cengiz Hanedanı'nın tarihini içerir. İkinci cildin ilk bölümü Olcaytu Han'ın doğumundan 1306-7'ye kadar gelen bir Moğol tarihi ile başlar. İkinci bölümü ise dünya tarihi olup Hz. Adem, Beni İsrail peygamberleri, Hz. Muhammed'in hayatı, Dört Halife dönemi, Emevî ve Abbâsî tarihi anlatılır. Ayrıca, Gazneliler, Selçuklular, Hârizmşahlar, Salgurlular, İsmailîler, Oğuz Han'ın ahfadı, Türkler, Çinliler, Yahudiler, Orta Çağ'ın Cermen ve Avrupalı kavimleri, Frank imparatorları, Hintliler, Buda ve Budizm hakkında bilgi verilmektedir. Eserin Gazan Han ve Olcaytu Han ile ilgili kısımları bizzat Reşîdüddin tarafından kaleme alınmakla birlikte diğer kısımları İlhanlı sarayındaki bir komisyon tarafından yazılmıştır. Pek çok neşri ve çevirisi olan eserin, Muhammed Ruşen ve Mustafa Musevî tarafından yapılmış açıklamalı hâli çalışmamızda kullanılmıştır.¹¹ Bu neşrin İlhanlılar kısmı, İsmail Aka, Mehmed Ersan ve Ahmad Hesamipour Khelejani tarafından Türkçeye çevrilerek 2013 yılında TTK tarafından yayımlanmıştır.¹²

9. et-Teressül ile't-tevessül (Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar)

Paris Millî Kütüphanesi'nde Suppl. Pers. 1353'de kayıtlı olan Hârizmşahlar devrine ait "et-Tevessül ile't-Teressül" adlı inşa kitabıyla aynı cilt içinde bulunan Türkiye

¹¹ Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmiu't-Tevârih, I-IV*, (haz. Muhammed Rûşen ve Mustafa Mûsevî), Tahran 1383.

¹² Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, (çev. İsmail Aka, Mehmed Ersan ve Ahmad Hesamipour Khelejani), TTK Yayınları, Ankara 2013.

Selçuklular ile ilgili diğerk bir inşa kitabıdır.¹³ Bu eserle aynı cilt içinde bulunan et-Tevessül ile't-Teressül adlı eserin yazarı Bahâeddin Muhammed Müeyyed el-Bağdadî olmakla birlikte kendisinin müellifi belli değildir. Kitabın zeyilleri arasında bulunan, Sultan Alâeddin Keykubad ile Sultan Celaleddin Hârizmşah arasında teati edilen 3 adet mektup ile IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus'a gönderdiği mektup, çalışmamız bakımından oldukça önemlidir. Bu eserin metni, tercüme ve açıklamalar ile birlikte Osman Turan tarafından ilk kez 1958 yılında yayımlanmıştır. Biz çalışmamızda 1998 baskısını kullandık.

10. Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî (1225-1286)

Süryani tarihçi, filozof, ilahiyatçı ve edip olan Ebü'l-Ferec, 1225'te Malatya'da doğmuştur. Babasının Malatya'nın İbrâ köyünden olması veya aslen İbrânî (Yahudi) olması nedeniyle İbnü'l-İbrî (İbrâlnın oğlu-İbrânînin oğlu) lakabıyla tanınmıştır. Süryaniler kendisine Bar İbrâyâ, Batılılar ise Barhebraeus demiştir. Ebü'l-Ferec künyesini niçin aldığına ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. Hekim olan babasının gayretiyle iyi bir eğitim alan Ebü'l-Ferec, İbranice, Süryanice, Yunanca ve Arapça öğrenmiştir. Moğol istilası sırasında Anadolu'dan ayrılarak Suriye'ye gitmiş ve Yakubi Patrikliğinin hizmetinde piskopos ve metropolit olarak görevler üstlenmiştir. Bu sırada Grigorius (Gregorg, Grigori) adını almıştır. İlhanlı hükümdarları Hülâgû ve Abaka Han ile Yakubi cemaatine dokunulmaması konusunda görüşmeler yapan Ebü'l-Ferec, 1286'da İlhanlı hâkimiyetindeki Merâga'da ölmüş, cenazesi Musul'da defnedilmiştir.

Süryanice kaleme aldığı "Makhtebhanûth zabhne" (Kronografya, Târîhu'z-zamân) en önemli eseri olup genel bir dünya tarihidir. İki ana bölümden meydana gelir. İlk bölümü "Chronicon Syriacum" adını taşımakta olup eserin asıl tarih kısmını oluşturmaktadır. Yarattılıştan 1286'ya kadar gelen genel bir tarih olup "Arap Hükümdarları" bahsi İslam tarihine ayrılmıştır. Bu bahiste Selçuklular, Hârizmşahlar, Haçlılar ve Moğollar hakkında verilen bilgiler ile son bahis olarak yer alan İlhanlı tarihi son derece kıymetli bilgileri haizdir. XIII. yüzyılda meydana gelen olaylar hakkında verdiği bilgiler, birçoğuna tanıklık etmesi açısından son derece özgündür ve konumuz açısından oldukça önemlidir. Örneğin I. Alâeddin Keykubad'ın Moğollara 1232'de vergi verdiği dair bilgi sadece bu bölümde geçmektedir. Adı bilinmeyen bir müellif eserin bu bölümüne 1297'ye kadar gelen bir zeyil yazmıştır. Eserin bu bölümü Ernest A. Wallis Budge

¹³ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, TTK Yayınları, Ankara 1998, s. 16.

tarafından 1932’de İngilizceye çevrilmiş, Ömer Rıza Doğrul, İngilizce çevirisinden “Abû'l-Farac Tarihi” adıyla iki cilt hâlinde dilimize tercüme etmiştir. Tercümenin ilk cildi 1945’te, ikinci cildi 1950’de TTK tarafından yayımlanmıştır. Biz çalışmamızda konumuzu ilgilendirmesi bakımından bu tercümenin ikinci cildinden yararlandık.¹⁴ “Makhtebhanūth zabhne”nin ikinci bölümü ise “Chronicon ecclesiasticum” adını taşımakta olup kilise tarihine ayrılmıştır.

Ebü'l-Ferec’in ikinci önemli eseri “Tarihu Muhtasari’d-Düvel” olup, müellifin Süryanice genel tarihinin bizzat kendisi tarafından yapılan Arapça muhtasarıdır. Ancak bu esere Süryanice genel tarihte bulunmayan bazı önemli bilgiler eklenmiştir. Kitabın Moğollara ait bölümünü M. Şerafeddin Yaltkaya 1941’de Türkçeye tercüme etmiştir.¹⁵

11. Georges Pachymeres (1242-1310?)

Bizanslı tarihçi Pachymeres 1242’de İznik’te doğmuştur. İstanbul’un Latinler tarafından işgali üzerine (1204) bu şehre göç etmiş ve İznik Rum İmparatorluğu’nun hizmetine girmiş Rum bir ailenin çocuğudur. İstanbul’un 1261’de Latinlerden geri alınması üzerine İstanbul’a giderek ünlü Bizans tarihçisi Georgios Akropolites’in öğrencisi olmuştur. Aldığı eğitimden sonra, dinî-siyasi hiyerarşi içinde hızla yükselen Pachymeres, devletin ileri gelenlerini tanıma imkânı bulmuştur. Birçok eseri olmakla birlikte Türk ve İslam tarihi açısından en önemli eseri 1260-1307 yılları arasında kapsayan “Syngrafikai Historiai” adlı kitabıdır. II. İzzeddin Keykâvus’un Moğol baskısı üzerine İstanbul’a kaçarak Bizans İmparatorluğu’na sığınması, buradaki faaliyetleri hakkında çok önemli bilgiler sunan eserin Türklerle ilgili kısımları İlcan Bihter Barlas tarafından dilimize çevrilmiştir.¹⁶

12. Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler

Çalışmamızın özellikle 2. bölümünde II. İzzeddin Keykâvus’un Memlûkler, Bizans İmparatorluğu ve Altın Orda Hanlığı ile İlhanlılara karşı yapılmaya çalışılan ittifak girişimleri hakkında Rus müsteşrik W. Tiesenhausen’in Arap (Memlûk) kaynaklarından yaptığı bu derleme kitabına oldukça fazla müracaat edilmiştir. Eser, 1884’te

¹⁴ Ebü'l-Ferec, Gregory (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi, II*, (çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yayınları, Ankara 1987.

¹⁵ Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî, *Târihu Muhtasari'd-Düvel*, (çev. Şerafeddin Yaltkaya), TTK Yayınları, Ankara 2011.

¹⁶ Georges Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, (çev. İlcan Bihter Barlas), İlgî Yayınları, İstanbul 2009.

Petersburg’da basılmış, İsmail Hakkı İzmirli tarafından Türkçeye tercüme edilerek 1942 yılında yayımlanmıştır.¹⁷ Biz çalışmamızda bu eserin İbn Abdüzzâhir’in *er-Ravzatü’z-zâhir fî sîreti’l-Meliki’z-Zâhir*, Baybars Mansûrî’nin *Zübdet’ül-Fikre*, Mufaddal b. Ebü’l-Fezâil’in *en-Nehcü’s-Sedîd ve’d-dürri’l-ferîd fîmâ ba’de târîhi İbni’l-Amîd* adlı ana kaynak eserlerinin çevirilerinden yararlandık. Dipnotlarda Tiesenhausen’in ismini verdikten sonra kaynakların müellifini de zikrettik.



¹⁷ W. Tiesenhausen, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, (çev. İsmail Hakkı İzmirli), Maarif Matbaası, İstanbul 1941.

GİRİŞ

Cengiz Han ve haleflerinin XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleştirdikleri büyük istila sonucunda kurulan Moğol İmparatorluğu, hükmettiği sahanın büyüklüğüne ilaveten sahip olduğu kudretle de uzun bir süre Avrasya siyasetinde belirleyici rol oynamıştır. Çin'den Anadolu'ya, Hindistan'dan Rusya'ya kadar uzanan bu geniş sahada pek çok kavim, ülke ve devletin kaderi Cengiz Han ve oğullarının iradesi altında biçimlenmiştir. Moğol istila ve hâkimiyetinden en çok etkilenen ülkelerden birisi de hiç kuşkusuz Selçuklu Türkiye'si olmuştur.

Orta Doğu'daki eşitleri içerisinde, Moğol tehdidine karşı etkin bir güvenlik stratejisi geliştiren tek hükümdarın Türkiye Selçuklu Sultanı I.Alâeddin Keykubad olduğu kabul edilmektedir.¹⁸ Onun geliştirdiği bu güvenlik stratejisinin en önemli ögesini ise Orta Doğu devletleri arasında kurulacak bir ittifak oluşturmaktadır. Siyasal olarak parçalanmış bir Orta Doğu'da, bölgesel bir ittifakı, Moğolları durdurmanın en önemli yolu olarak benimseyen Keykubad, bütün saltanatı boyunca bunu gerçekleştirmek için büyük bir gayret sarf etmiştir. İşbu nedenle Türkiye Selçuklu Devleti'nin en büyük sultanının, ülkesini ve bütün Orta Doğu İslam dünyasını kurtaracak bir formül olarak gördüğü bölgesel ittifak girişimlerinin ele alınması, Türkiye Selçuklu Devleti'yle

¹⁸ Alâeddin Keykubad'ın Moğol tehdidine karşı bilinçli ve çok yönlü bir güvenlik politikasını yürürlüğe koyduğu hakkında Avusturyalı âlim Jansky'nin kısa ancak önemli bir çalışması bulunmaktadır. Bk. Herbert Jansky, "Selçuklu Sultanlarından Birinci Alâeddin Keykubad'ın Emniyet Politikası", *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, TTK Yayınları, Ankara 2010, s. 117-126. Bu kısa çalışma Salim Koca tarafından çeşitli eklemeler yapılarak zenginleştirilmiştir. Bk. Salim Koca, "Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Güvenlik Politikası", *Gazi Üniversitesi Türkiyat Uygulama ve Araştırma Merkezi Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, Güz 2009, s. 188-216.

birlikte bütün Orta Doğu'nun Moğol istilasına uğrama nedenlerinin açıklanması bakımından elzemdir.

Kaynakların kritik edilerek kullanılması, I. Alâeddin Keykubad'ın ilkelerini belirlediği bu siyasanın, oğlu ve halefi II. Gıyâseddin Keyhusrev tarafından da uygulandığını göstermektedir. Ayrıca, Köseadağ felaketiyle başlayan Moğol egemenliği döneminde hüküm süren II. İzzeddin Keykâvus ve hatta kardeşi IV. Rükneddin Kılıcarşan'ın dahi, bu defa bağımsızlık elde etmek amacıyla, olanakları ölçüsünde Moğollara (İlhanlılara) karşı çevredeki siyasal güçlerle ittifak zemini aradıkları görülmektedir. Selçuklu sultanları dışında, Muînüddin Süleyman Pervâne ve Hatiroğlu Şerefüddin Mesud'un Memlük Sultanı Baybars ile bu amaçla ittifak kurmaya çalıştıkları da vakidir. Bütün bu durumları ayrıntılarıyla birlikte ele alıp Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara karşı yürüttüğü politikaların sürekliliğini ortaya koymanın, hem Türkiye Selçuklu Devleti tarihinin hem de Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna giden yolda Anadolu Türklerinin bağımsızlık mücadelesinin aydınlatılmasına katkı sağlayacağını ümit etmekteyiz.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara karşı ittifak arayışları, hiç kuşkusuz, bu devletin ya da komşu devletlerin tarihini ele alan genel içerikli çalışmalarda ele alınmıştır.¹⁹ Bununla birlikte, bu konunun bugüne kadar Türkiye Selçuklu zaviyesinden

¹⁹ Osman Turan'ın "Selçuklular Zamanında Türkiye" adlı eserinde bu konuyla ilgili oldukça geniş bilgi ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Bk. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993. I. Alâeddin Keykubad hakkında Emine Uyumaz tarafından müstakil bir eser ele alınmıştır. Uyumaz, bu eserinde Alâeddin Keykubad'ın komşu devletlerle ilişkilerini ayrıntılı bir biçimde incelemiş ve onun ittifak politikası hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Bk. Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, TTK Yayınları, Ankara 2003. Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev hakkında en kapsamlı eser Nejat Kaymaz tarafından hazırlanmıştır. Kaymaz, II. Gıyâseddin Keyhusrev'i eleştirmekle birlikte onun Moğol politikası hakkında kıymetli değerlendirmelerde bulunmuştur. Bk. Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, TTK Yayınları, Ankara 2009. Nejat Kaymaz'ın Türkiye Selçuklu Devleti'nin çöküşünde İranlı ümeranın rolünü vurguladığı eseri olan, "*Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*" de konumuz bakımından kıymetli değerlendirmeleri içermektedir (TTK Yayınları, Ankara 2011). Yine aynı yazarın Muînüddin Süleyman Pervâne hakkında kaleme aldığı eser, Pervâne'nin ve Hatiroğlu'nun İlhanlılara karşı Memlükler ile birlikte yürütmeye çalıştığı ittifak görüşmelerine ışık tutar. Bk. Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara 1970. İlhanlıların Türkiye Selçuklu Devleti ile münasebetleri konusunda Abdülkadir Yuvalı'nın çalışmaları son derece önemlidir. Bk. Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1997; Keykubad'ın Moğol politikasını değerlendirdiği kısa ancak önemli bir makalesi için bk. "Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Moğol Politikasının Türkiye Tarihi Yönüyle Değerlendirilmesi", *II. Ulusal I. Alâeddin Keykubad ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri 6-7 Kasım 2008*, (ed. Yusuf Küçükdağ ve Mustafa Çıpan), Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya 2010, s. 305-308; Ayrıca Memlük ve Altın Orda Devletleri ile İlhanlılar arasındaki kutuplaşmayı ele aldığı kısa ancak mühim bir makalesi için bk. Yuvalı, "XIII. Yüzyılda Önasya'daki Siyasî Bloklaşma", *Türk Kültürü*, Cilt 23, Sayı 262, 1985, s. 111-120. İlhan Erdem'in Türkiye Selçuklu Devleti'nin İlhanlı Devleti ile ilgili kaleme aldığı doktora tezi, Moğollarla-Türkiye Selçukluları arasında genel bir malumat sunmakla birlikte özellikle

bütünsel olarak ele alınmadığını düşünerek bu çalışmaya yönelmiş bulunuyoruz. 1220-1277 yılları arasında, önce Moğol istilasını önlemek, sonra Moğol egemenliğinden kurtulmak amacıyla girişilen bu ittifak arayışlarının toplu bir biçimde ele alınmasının hem Türkiye Selçuklu Devleti'nin hem de Orta Doğu'da hüküm süren diğer devletlerin ve tabii Moğolların tarihine ışık tutacağını düşünmekteyiz.

Asıl konumuza geçmeden önce, çalışmamızın ana eksenini oluşturan Türkiye Selçuklu Devleti ile Moğolların genel bir siyasi tarihinden başka, Türkiye Selçuklu Devleti'nin ittifak girişiminde bulunduğu devletlerin -özellikle Moğol istilası evresindeki- siyasi durumlarının bilinmesinde fayda olduğu addedilmektedir.

Türkiye Selçuklu Devleti ve Komşularının Tarihine Kısa Bir Bakış

A. Türkiye Selçuklu Devleti

Kaynaklarda “Selâcika-i Rûm” ya da “Selçûkıyân-ı Rûm”²⁰ biçiminde geçen Türkiye Selçuklu Devleti, Süleyman Şah tarafından 1075 yılında İznik'te kurulmuştur. Devletin

İlhanlıların kurulmasından sonraki kısım hakkında aydınlatıcı bilgi sunmaktadır. Bk. İlhan Erdem, *Türkiye Selçuklu - İlhanlı İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995 (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Züriye Çelik'in Türkiye Selçuklu - Moğol ilişkileri hakkında hazırladığı basılmamış doktora tezi de iki devletin genel ilişkileri hakkında önemli bir çalışmadır. Bk. Züriye Çelik, *Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014 (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mehmed Suat Bal'ın II. İzzeddin Keykâvus üzerine yaptığı makale çalışmaları da konumuz açısından son derece önemlidir. Bk. Mehmed Suat Bal, “Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzeddin Keykâvus Dönemi”, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 38, 2005, s. 239-258; “Türkiye Selçukluları, Mısır Memlûkleri ve Altın Orda Devleti'nin İlhanlılara Karşı Kurduğu İttifak”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 17, 2005, s. 295-310. Türkiye Selçuklularının komşularıyla ikili ilişkileri konusunda önemli çalışmalar mevcuttur. Türkiye Selçuklu - Bizans ilişkileri konusunda bk. Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, TTK Yayınları, Ankara 2014; Türkiye Selçuklu Devleti-Eyyübî ilişkileri konusunda bk. Ramazan Şeşen, *Salahaddin'den Baybars'a Eyyubiler-Memlûklar (1193-1260)*, İSAR Vakfı Yayınları, İstanbul 2007; Önder Kaya, *Salahaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyubiler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007; Süleyman Özbek, *Türkiye Selçukluları-Eyyubi İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995 (Yayımlanmamış Doktora Tezi); Türkiye Selçuklu - Gürcistan ilişkileri konusunda bk. İbrahim Tellioglu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, Serander Yayınları, Trabzon 2009. Türkiye Selçuklu - Memlûk ilişkileri konusunda bk. Süleyman Özbek, “Türkiye Selçukluları-Memlûk Münasebetleri (1250-1277)”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 1999, s. 43-61. Türkiye Selçuklu Devleti'nin doğusunda bulunan komşularıyla ilişkilerini konu alan geniş bir çalışma Ali Üremiş tarafından yapılmış olup konumuz bakımından çok önemli değerlendirmeleri haizdir. Bk. Ali Üremiş, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, Babil Yayıncılık, Ankara 2005.

²⁰ “Roma, Roma'ya mensup” anlamındaki “Romaio” isminin Arapçaya geçmiş şekli olan “Rum” kelimesi, Arap-İslam kaynaklarında Roma, Bizans, Rumlar ve Anadolu'yu ifade etmek için kullanılan bir isimdir. Selçuklular (ve Osmanlılar) Rum kelimesini klasik olarak “Bizans ve Bizans'a mensup” anlamında kullanmaya devam etmekle birlikte, bu devletten devraldıkları Grekçe konuşan uyruklarını ifade etmek için de kullanmışlardır. Yine, Bizans'tan fethedilen Anadolu toprakları için coğrafi olarak “Rum” adının kullanılması devam etmiş, bu coğrafyaya hükmeden Selçuklu Devleti'ne “Anadolu Selçukluları” manasında “Rum Selçukluları” denilmiştir. Bunun yanında coğrafi anlamından hareketle

sınırlarını Bizans'a karşı sürekli genişleten Süleyman Şah, Büyük Selçuklulara karşı girdiği savaşta Sultan Melikşah'ın kardeşi Tutuş tarafından öldürülmüştür. Süleyman Şah'ın şehzadelerinin Sultan Melikşah tarafından İsfahan'da hapsedilmesi, Türkiye Selçuklu tahtının bir süre boş kalmasına ve naibler tarafından yönetilmesine yol açmıştır. Bu durum I. Kılıcarslan'ın esaretten kurtularak İznik'te tahta çıkışı ile son bulmuştur.

Dağılmak üzere olan devleti yeniden birleştiren I. Kılıcarslan (1092-1107), Türkleri Anadolu'dan çıkarmak isteyen Bizanslılara ve Haçlılara fırsat vermemiştir. Batıdan gelen tehlikelere karşı elde ettiği parlak zaferlerle devletin bekasını sağlayan Kılıcarslan, sefelinin izinden giderek doğuya yönelmiş, Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar ile girdiği mücadelede babası gibi yaşamını yitirmiştir. Ancak onun ölümü, devleti çok daha fazla etkilemiş ve çevre devletlerin vesayeti altına sokmuştur.

Danişmend, Büyük Selçuklu ve Bizans devletlerinin vesayeti altında geçirilen uzun yılların ardından nihayet Sultan I. Mesud, Türkiye Selçuklu Devleti'ni yeniden bağımsızlığına kavuşturmuştur (1143). Bizans ve Haçlı saldırılarına karşı topraklarını korumayı başaran Mesud, Türkiye Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da yeniden hâkim olmasını sağlamıştır.

II. Kılıcarslan'ın tahta çıkışıyla (1155-1192) Türkiye Selçuklularının imparatorluk olma süreci başlamıştır. Bizans ordusunu Miryokefalon Savaşı'nda (1176) bozguna uğratan, III. Haçlı Seferi'nin (1189) savletini kıran II. Kılıcarslan, Anadolu'nun Türk yurdu olduğunu batılı düşmanlarına kabul ettirmiş, Türkiye Selçuklu Devleti'nin İslam dünyasında çok önemli bir mevkie yükselmesini sağlamıştır. Anadolu Türklerini Selçuklu Devleti'nin çatısı altında toplamaya çalışan Kılıcarslan, bu amaçla Danişmendli hâkimiyetine son vermiş (1178) ve el-Cezire²¹ üzerine yürümüştür. Onun bölgeye yönelik yayılcı girişimleri önce Zengiler daha sonra Eyyübîler tarafından

“Rumî” sözcüğü artık “Anadolulu” anlamına gelmiş ve Anadolu'da yaşayan Müslim-gayrimüslim herkes için kullanılmıştır. Geniş bilgi için bk. Casim Avcı, “Rum”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 35, İstanbul 2008, s. 222-225.

²¹ el-Cezire, İslam coğrafyacıları tarafından Yukarı Mezopotamya'ya verilen ad olup, İslam'dan önce ve İslam tarihinin başlarında bu bölgeye yerleşen Arap kabilelerine göre “Diyârimudar, Diyârîrebîa ve Diyârîbekir” olmak üzere üç tarihî bölgeye ayrılmıştır. Diyârîmudar kısmında Urfa, Harran, Rakka, Samsat, Resulayn; Diyârîrebîa kısmında Musul, Nusaybin, Sincar, Dara, Cizre; Diyârîbekir kısmında ise Âmid (Diyarbakır), Mardin, Meyyâfârikîn (Silvan) ve Hısnıkeyfâ (Hasankeyf) gibi önemli merkezler yer alır. Bk. Ramazan Şeşen, “Cezîre” TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 7, İstanbul 1993, s. 509.

durdurulmuştur. Türkiye Selçukluları ile Eyyübîler arasında el-Cezire hâkimiyeti yüzünden başlayan rekabet, Moğol istilasına kadar devam edecek ve iki güçlü İslam devletinin birleşme dinamiklerinin mahvına neden olacaktır. Devleti, sağlam temeller üzerine oturtan Kılıcarslan'ın, ülkeyi on bir oğlu arasında bölmesi ise oldukça tuhaftır. Muhtemelen Selahaddin Eyyübî'nin federal devlet sisteminden etkilenen Kılıcarslan'ın bu uygulaması, Selçuklu Devleti'nin bir süre bölünme ve iç savaş tehlikesi yaşamasına, ve güç kaybına uğramasına sebebiyet vermiştir.

II. Kılıcarslan'ın ölümü üzerine tahta sırasıyla oğulları I. Gıyâseddin Keyhusrev ve II. Rükneddin Süleyman Şah çıkmışlardır. Türkiye Selçuklu ülkesindeki siyasal birliği yeniden kuran Süleyman, Irak Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla Orta Doğu'da beliren güç boşluğundan yararlanarak hâkimiyetini Erzurum'a kadar yaymıştır. Ancak Gürcülerle Micingerd'de yaptığı savaşı kaybetmesi (1202), Türkiye Selçuklularının doğudaki yayılmasını sınırlandırmıştır. Bu savaşla başlayan Türkiye Selçuklu-Gürcistan rekabeti uzun sürecek ve Moğol istilası öncesinde aynı kaderi paylaşacak bu iki ülkenin birlikte hareket etmesine engel olacaktır.

II. Süleyman Şah'ın 1204 yılında ölmesi üzerine Türkiye Selçuklu tahtına oğlu III. Kılıcarslan çıkmıştır. Ancak III. Kılıcarslan'ın saltanatı uzun ömürlü olmamış, kısa bir süre sonra gerçekleşen taht değişikliğiyle II. Gıyâseddin Keyhusrev ikinci kere sultan olmuştur (1205-1211). Onun saltanatıyla birlikte, Türkiye Selçuklu Devleti'nin "siyasi istikrar ve ekonomik gelişme dönemi" başlamıştır.²² 1207'de Antalya'yı fetheden Keyhusrev, bu sayede Türkiye Selçuklu Devleti'nin Akdeniz'deki uluslararası ticaretten pay almasını sağlamıştır. Onun başlattığı bu uluslararası ticaret hamlesi ve denizcilik faaliyetleri, oğulları İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubad tarafından da aynı şekilde takip edilmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti, I. Keykubad döneminde Karadeniz'in ötesine deniz aşırı sefer yapabilecek hâle gelecektir.

II. Gıyâseddin Keyhusrev'in İznik Rum İmparatorluğu ile yapılan Alaşehir Savaşı'nda şehit düşmesi üzerine yerine oğlu I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) geçmiştir. Keykâvus, İznik Rumlarının barış teklifini kabul ettikten sonra 1214'te Trabzon Rum İmparatorluğu'nu itaat altına almış, 1216'da ise bir süredir itaatten çıkmış bulunan Kilikya Ermeni Krallığına baş eğdirmiştir. Mengüçük Beyi Fahreddin Behram Şah'ın

²² Adlandırma için bk. Turan, *Türkiye*, s. 268.

kızı ile evlenerek nüfuzunu Fırat ötesine yayan I. Keykâvus, Halep meselesine müdahil olarak (1218) Eyyûbîlere üstünlük sağlamaya çalışmıştır. Ancak Eyyûbîlerin el-Cezire hâkimi Melik Eşref karşısında yenilgiye uğramış (1219), ertesi yıl yeniden Eyyûbî topraklarına yürümeye hazırlanırken vefat etmiştir.²³ İzzeddin Keykâvus'un beklenmedik ölümü üzerine yerine kardeşi I. Alâeddin Keykubad geçmiştir.

B. Moğollar

MÖ 2. binden itibaren Türk kökenli kabilelerin doğusunda yaşayan ve Türklerle yakın münasebetleri bulunan Moğolların dünya tarihinde rol oynaması, ancak XIII. yüzyılın başlarında mümkün olmuştur. Moğolca konuşan kabileleri “Yasa” denilen sert hukuk kuralları etrafında ve “Cengiz (Çingiz) Han” unvanı ile tek bir bayrak altında toplayan (1206) Timuçin, cihana hâkim olma ideali ile harekete geçmiştir.²⁴

Orta Asya'da yaşayan Türk boylarını da egemenliği altına alan Cengiz Han, 1218 yılında Karahıtayların Orta Asya'daki hâkimiyetine son vererek genişlemesini batı yönünde sürdürmüş, İslam dünyasının en kudretli devletlerinden biri olan Hârizmşahlar Devleti ile karşı karşıya gelmiştir. Hârizmşah Sultan Alâeddin Muhammed'in saldırgan tutumuna aynıyla karşılık veren Cengiz Han, 1220 yılında Moğollara dünya hâkimiyetinin kapılarını aralayacak meşhur batı seferini başlatmıştır.

Hârizmşah'ın taktiksel hatalarından yararlanan Cengiz Han, yaklaşık bir buçuk yıllık zaman zarfında Hârizmşahlar Devleti'nin doğu kanadını ve ağırlık noktasını oluşturan Maverâünnehir bölgesi ile başkent Gürgeç'i tamamen zapt etmiştir. Hârizmşahlar Devleti'nin toparlanmasına asla izin vermeyen Cengiz Han, Sultan Alâeddin Muhammed'in peşine Cebe ve Sübütay noyanları gönderirken, kendisi de bizzat Hârizmşahlara ümit aşıl原因 Celaleddin Hârizmşah'ın takibine koyulmuştur. Moğollara karşı mevzii başarılar elde eden Celaleddin'i Hindistan'a kaçmaya mecbur ettikten sonra 1223'te Moğolistan'a geri dönerek öleceği yıla kadar Çin'in fethi için çalışmıştır.

²³ Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, TTK Yayınları, Ankara 1997, s. 100.

²⁴ Cüveynî'nin Moğollardan duyduğunu belirterek anlattığı şu rivayet Moğolların inandığı bu mefkûreyi gözler önüne sermektedir: “O bölgenin [Moğol diyarının] şiddetli soğuşunda çıplak olarak dağları, ovaları dolaşıp geri dönen bir adam [kam/şaman] peydah oldu. O, dönünce, ‘Tanrı benimle konuştu. Bana -Bütün yeryüzünü Timuçin’e ve onun evlatlarına verdim. Ona Cengiz Han adını koydum- dedi’ diye şayia çıkardı. Bk. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşâ*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 93; Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2009, s. 72.

Cengiz'in, Sultan Muhammed'i yakalamak ve onun ordu toplamasına mani olmak amacıyla Cebe ve Sübütay noyanlar komutasında görevlendirdiği Moğol ordusu, Sultan Muhammed'i Hazar Denizi'nde bir adaya sığınmak zorunda bıraktıktan sonra batı yönünde ilerlemesini sürdürmüştür. İbnü'l-Esîr'in "el-Muğarribe" olarak adlandırdığı bu ordu, sayısının azlığına rağmen gerçekleştirdiği yağma ve katliamlar nedeniyle Orta Doğu toplumları ve hükümdarları üzerine dehşet saçmıştır. Irak, Azerbaycan ve Gürcistan'da bir süre akınlar düzenleyen, katliamlar yapan bu Moğol ordusu, Gürcistan ordusunu da hezimete uğrattıktan sonra nihayet Kafkas Dağlarından Deşt-i Kıpçak sahrasına geçerek bölgeyi terk etmiştir (1221). Orta Doğu devletleri arasında Moğollara karşı birleşmek gerektiği tezi ilk defa bu akın esnasında ortaya çıkmış, ancak Moğolların gözden kaybolması üzerine unutulmuştur.

Cengiz Han'ın ölümü üzerine yerine geçen oğlu Ögedey Kağan (1229-1241), babasının fetih politikalarını sürdürmüştür. Cormagun Noyan'ı, Celaleddin Hârizmşah'ı ortadan kaldırması için 30 bin askerle Orta Doğu üzerine sevk ederken kendisi Çin'e yürümüştür.²⁵ 1230/31 kışında Irak-ı Acem'e ulaşan Cormagun, Celaleddin Hârizmşah'ı kaçırmaya mecbur ederek Hârizmşahlık Devleti'ni ortadan kaldırmış, Gürcistan'ı işgal etmiş, Fars ve Kirman atabeylerine boyun eğdirmiş, merkez olarak seçtiği Mugan ve Arran'dan sevk ettiği askerî birliklerle bölge devletlerini sürekli baskı altında tutmuştur. 1235 yılında Çin'in kuzeyindeki Kin Hanedanına son veren Ögedey Kağan, doğu ve batıdaki bu gelişmeler üzerine, 1236 yılında Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'a bir yarlık²⁶ göndererek kendisine tâbi (il) olmasını istemiş ve görünüşe göre bu teklif kabul edilmiştir.²⁷ Ögedey, aynı yıl, birçok Cengizli prensinin katıldığı ve Batu Han'ın komuta ettiği büyük bir orduyu Deşt-i Kıpçak sahasının batı kısmı ve Orta Avrupa'nın fethi için görevlendirmiştir. Viyana'ya kadar yayılan Moğol ordusunun bu hareketi Altın Orda Hanlığının temellerinin atılmasını sağlamıştır.²⁸

²⁵ Cüveynî, s. 191.

²⁶ Türkçe "yarlıka-" (ihvan etmek, yardım etmek, buyurmak) fiilinden türeyen ve ilk kez Uygur metinlerinde rastlanılan "yarlıg" kelimesi, Karahanlılar döneminden itibaren "emir, buyurltu" manasında kullanılmıştır. Nitekim Kâşgarlı Mahmud, "Dîvânü Lugati't-Türk" adlı eserinde kelimenin anlamını "emir; hakanın mektubu, fermanı, buyruğu" şeklinde vermektedir. Geniş bilgi için bk. Mustafa Öner, "Yarlık Sözü Hakkında", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 2014/II, s. 117-122.

²⁷ İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name)*, I-II, (çev. Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 448-451; Osman Gazi Özgüdenli, "Ögedey Han", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 34, İstanbul 2007, s. 21.

²⁸ René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, (çev. M. Reşat Uzmen), Ötüken Neşriyat, İstanbul 1993, s. 258-261.

Ögedey'in 1241 yılında ölümünden sonra Moğol İmparatorluğu Töregene Hatun'un niyabeti altında (1241-1246) hansız olarak yönetilmiştir. Bu dönemden itibaren Moğol İmparatorluğu'nun bölgesel yönetimlere dönüşmesi başlamış, ilk olarak Cuci'nin oğlu Batu Han, Cengiz Han'ın taksimatına göre babasının payına düşen Deşt-i Kıpçak'ta serbest hareket etmeye başlamıştır. Töregene Hatun'un niyabetinden sonra büyük han seçilen Güyük Han'ın (1246-1248), Batu ile mücadeleye hazırlandığı sırada ölmesi, Moğollar arasında olası bir savaşı önlemiştir.

Mengü Kağan (1251-1259) zamanında İmparatorluğun bölümlere ayrılması gerçekleşmiştir. Mengü, kardeşlerinden Kubilay'ı Çin'e, diğer kardeşi Hülâgû'yu "İlhan" unvanıyla İran, Irak, Suriye, Mısır, Kafkasya ve Türkiye'ye hükümdar tayin etmiştir. İmparatorluğun aşırı büyümesinden kaynaklanan idari zorlukların yarattığı bu taksimat zamanla Moğol İmparatorluğu'nun parçalanmasına zemin hazırlayacaktır.

Hülâgû'nun 1255 yılında Ceyhun'u aşarak Orta Doğu'ya girmesi, bölgede İlhanlı dönemini başlatmıştır. Hülâgû 1256 yılında Alamut'u ele geçirerek İsmailî idaresine, 1258 yılında ise İslam dünyasının kalbi olan Bağdat'a girerek Abbâsî halifeliğine son vermiştir. Hülâgû'nun Orta Doğu'daki bu ilerleyişi, Memlûkler tarafından 1260 yılında Aynicâlût Savaşı ile durdurulmuştur.²⁹ Bu savaşla derinleşen İlhanlı-Memlûk rekabetine, Azerbaycan hâkimiyeti meselesi yüzünden iki Moğol devletinin (İlhanlı-Altın Orda) rekabeti eklenmiş ve bu durum Ön Asya siyasetinde bloklaşmalara yol açmıştır.³⁰

Merkezî Moğol Hanlığının parçalanma/desantralizasyon süreci, Mengü Kağan'ın ölümünden sonra iyice hızlanmıştır. Kubilay ile Arıg Böke arasında yaşanan hanlık rekabeti (1259-1264) birincinin üstünlüğü ile sona ermiş olsa dahi merkezin gücünü iyice zayıflatmış, bu durum Orta Asya, Deşt-i Kıpçak ve İran bölgesinde hüküm süren -sırasıyla- Çağatay (1227-1370), Altın Orda (1241-1502) ve İlhanlı (1256-1353) hanlıklarının merkezden kopmalarına ortam hazırlamıştır. Sınır çatışmaları ve dinsel ayrışmalar ise, bu hanlıklar arasındaki parçalanmayı belirginleştirmiştir. Artık bundan

²⁹ Aynicâlût Savaşının tahlili için bk. Ali Aktan, "Sultan Kutuz ve Aynu-Calût Zaferi", *Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman'a Armağan*, (ed. E. Semih Yalçın), Berikan Elektronik Basım Yayım, Ankara 2003, s. 39-59.

³⁰ 13. Yüzyılda Ön Asya'daki ittifak ve bloklaşmaların derli toplu bir tahlili için bk. Abdülkadir Yuvalı, "XIII. Yüzyılda Önasya'daki Siyasî Bloklaşma", *Türk Kültürü*, Cilt 23, Sayı 262, 1985, s. 111-120.

sonra ortak bir Moğol tarihi olmamış, anılan coğrafyalardaki Moğolların kaderi farklı yönlerde şekillenmiştir.

C. Abbâsî Devleti

Abbâsî Devleti (750-1258), İslam tarihinde kurulmuş en uzun ömürlü devletlerden biridir. Ancak siyasi varlığı beş asır devam eden bu devletin siyasi nüfuzu bu kadar uzun sürmemiştir.³¹ IX. yüzyılda en ihtişamlı günlerini yaşayan bu devlet, X. Yüzyıldan itibaren parçalanmalara maruz kalmış, özellikle Şii Büveyhîlerin Bağdat'ta egemen olması, Abbâsî halifelerinin dünyevi iktidarını fiilen sona erdirmiştir. Bununla birlikte yeni kurulan her Müslüman devletin İslam dünyasında meşruiyet kazanabilmesi Abbâsî halifesinin vereceği hükümdarlık alametlerine bağlı olduğundan devletinin varlığı sembolik de olsa devam etmiştir.³² Sünni olan Büyük Selçukluların, Bağdat'taki Büveyhî yönetimine son vermesi, Abbâsî halifelerini Şii vesayetinden kurtarmakla birlikte onların siyasal konumlarında önemli bir değişime yol açmamıştır. Dinsel otoritenin Abbâsî halifelerinde, siyasal otoritenin ise Selçuklu sultanlarında olduğu bu yeni statüyü kabullenmek istemeyen bazı halifeler ortaya çıksa da, Irak Selçuklu Devleti'nin yıkıldığı 1194 yılına kadar bu durum genellikle devam etmiştir.

1180-1225 yılları arasında halifelik makamında bulunan Nâsır Lidînillâh, Abbâsîlerin büyük ölçüde kaybetmiş olduğu siyasal gücü yeniden kazanmaları için en çok çalışan halife olmuştur. Hârizmşahlar ile işbirliği yaparak Irak Selçuklu Devleti'nin yıkılmasını sağlayan, böylece siyasal bağımsızlık elde eden Nâsır Lidînillâh, daha sonra Hârizmşahlar Devleti ile siyasal nüfuz mücadelesine girişmiştir. İslam kaynaklarında, Moğolları Hârizmşahlar Devleti üzerine kışkırttığı dahi iddia edilmiştir.³³ Fütüvvet örgütünü yeniden canlandırmış, bu örgütü siyasi bir propaganda aracı olarak başarılı bir biçimde kullanmıştır. Haçlılara karşı cihadın sembolü olan Eyyübî melikleri ve Türkiye Selçuklu sultanlarını bu örgüte sokarak nüfuzunu Anadolu ve Afrika'ya kadar yaymayı başarmıştır. Moğolların Orta Doğu'ya yerleşmesi öncesinde ölümü (1225) İslam dünyası için büyük bir kayıp olmuştur.

³¹ Muhittin Kapaşahin, "Büyük Selçuklu Sultanları ile Abbasî Halifelerinin İlişkileri", *History Studies*, Volume 4, Issue 4, November 2012, s. 191.

³² Kapaşahin, s. 191.

³³ İbnü'l-Esîr, XII, s. 401. İbn Kesîr, el-Bidaye ve'n-Nihaye, XIII, (çev. Mehmed Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, s. 226-227.

Nâsır Lidînillâh'tan sonra yerine geçen haleflerinden hiçbiri onun otoritesine yeniden sahip olamamıştır. Bununla birlikte 1226-1242 yılları arasında halifelik makamında bulunan Müstansır Billah, Moğolların Orta Doğu'da hâkim olmaya başladığı bir dönemde, Eyyûbîler, Türkiye Selçukluları ve Celaleddin Hârizmşah nezdinde yürüttüğü başarılı diplomatik girişimlerle müstesna bir konuma sahiptir. Kanaatimize göre Moğolların 1243 yılında Türkiye Selçuklu Devleti'ne saldırabilmelerinde Müstansır-Billâh'ın önceki yıl vefat etmesinin payı büyük olmuştur. Abbâsî Devleti, 1258 yılında Hülâgû'nun Bağdat'ı zapt ederek Halife Müsta'sım Billah'ı şehit etmesiyle son bulmuştur. Bununla birlikte Memlûk Sultanı Baybars, Moğollara karşı yürüttüğü cihat için ihtiyaç duyduğu otoriteyi sağlamak amacıyla Abbâsî hilafetini Mısır'da yeniden ihya etmiştir.³⁴

D. Eyyûbî Devleti

Eyyûbî Devleti, XII. yüzyılın son çeyreği ve XIII. yüzyılın ilk yarısında varlığını sürdürmüş, Haçlı seferlerinde kilit rol oynamış, bu dönem içerisinde Mısır, Suriye, el-Cezire ve Doğu Anadolu siyasi haritasının belirlenmesinde etkili olmuş bir devlettir.³⁵ Fatîmî Devleti'ne/Halifeliğine son veren Selahaddin Eyyûbî tarafından 1171 yılında Mısır'da kurulmuştur. Başlangıçta Halep Atabeyi Nureddin Mahmud Zengi'ye bağlı olan Selahaddin, onun ölümü üzerine (1174) ertesi yıl bağımsızlığını ilan etmiş, hâkimiyetini eski metbuunun hükümler alanı yönünde genişleterek Suriye ve el-Cezire'ye egemen olmuştur. Bununla birlikte Eyyûbîlerin Anadolu'ya hâkim olma çabaları Türkiye Selçuklu Devleti ile rekabet yaşamalarına yol açmış, bu rekabet Moğol istilasına kadar aralıklarla devam etmiştir.

Eyyûbî Devleti'nin İslam tarihinde oynadığı en mühim rol hiç kuşkusuz Haçlılara karşı yürüttüğü mücadele olmuştur. Devletin kurucusu Selahaddin Eyyûbî'nin bu mücadelede müstesna bir yeri vardır. 1187 yılında elde ettiği Hittîn zaferi ve ardından Kudüs'ü geri alışı, tüm bunlara tepki olarak gerçekleşen III. Haçlı Seferi'nde Avrupa'nın üç kudretli hükümdarına karşı muazzam bir direniş göstermesi ona İslam dünyasında haklı bir şöhret kazandırmıştır. 1218 yılında başlayan V. Haçlı Seferi istisna edilirse, bundan sonraki süreçte Eyyûbî-Haçlı ilişkileri genellikle barışçı bir seyir izlemiştir. Melik Kâmil'in,

³⁴ Bu konuda geniş bilgi için bk. Ali Aktan, "Mısır'da Abbâsî Halifeleri", *Belleten*, Sayı 214, Aralık 1991, s. 613-652.

³⁵ Önder Kaya, *Selahaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyûbîler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007, s. 25.

kardeşleriyle mücadele esnasında Alman İmparatoru II. Friedrich ile anlaşarak Kudüs'ü Haçlılara terk etmesi (1229) ise Eyyûbî tarihine damgasını vuran ilginç olaylardan biri olmuştur. Kudüs, bir kez daha ancak 1244 tarihinde Melik Salih tarafından geri alınabilmiştir. Haçlıların bölgedeki varlığına ancak Memlûkler son verecektir.

Eyyûbî Devleti'nin özgün yönlerinden birisi ise, Selahaddin Eyyûbî'nin uygulamaya koyduğu federal devlet yapısıdır. Kendisi sultan unvanı alan Selahaddin, bizzat Mısır ve Dımaşk'ı elinde tutarken ülkesinin geri kalan kısımlarını (Hama, Hıms, Halep, Ba'lebek, el-Cezire vb.), “melik” denilen hanedan üyeleri arasında hâkimiyet alanlarına bölmüştür. Onun kurduğu bu federal düzen, kendisinden sonraki Eyyûbî sultanları tarafından da aynen devam ettirilmiştir.³⁶ Melikler arasındaki ihtirasları dizginlemek için uygulandığı anlaşılan bu sistem, tam tersine nüfuz çatışmalarına sebep olarak devletin güçlenmesini ve çoğu zaman ortak bir dış politika üretmesini olanaksız hâle getirmiştir.

Selahaddin Eyyûbî ve onun yerini alan kardeşi Melik Âdil (1200-1218) ülkenin kilit noktalarına kendi oğullarını yerleştirerek bu ademimerkeziyetçi yapının gediklerini kapatmak istemişlerdir. Melik Âdil bu amaçla oğullarından Melik Kâmil'e Mısır'ı, Melik Muazzam'a Dımaşk'ı, Melik Evhad, Melik Eşref ve Melik Hâfız'a ise el-Cezire şehirlerini paylaşmıştır.³⁷ Selahaddin'in ölümünden sonra fetret devri yaşayan devleti yeniden eski kudretine kavuşturan el-Âdil, Haçlılara karşı cihat politikasını yumuşatmış, el-Cezire ve Doğu Anadolu'da genişleme faaliyetlerine önem vermiştir. Onun zamanında Ahlat'ı ele geçiren Eyyûbîler, hâkimiyetlerini Van Gölü'nün kuzeyine taşıyarak Kafkasya siyasetine müdahil olmaya başlamışlardır.

Melik Âdil'in ölümü üzerine Mısır'da bulunan oğlu Melik Kâmil, kardeşlerinin de onayıyla Eyyûbîlerin büyük sultanı olmuş, yine kardeşlerinin yardımıyla Mısır'ı tehdit eden V. Haçlı Seferi'ni izale etmiştir. Bununla birlikte Kâmil'in babasının politikasını takip ederek ülkenin kilit noktalarını ele geçirmek istemesi onu kardeşleriyle karşı karşıya getirmiştir. Dımaşk hâkimi olan kardeşi Melik Muazzam bu durumda Celaleddin Hârizmşah ile işbirliğine girişirken Melik Kâmil ve Melik Eşref ise Alâeddin Keykubad'a yaklaşmışlardır.

³⁶ Şeşen, *Eyyubiler-Memlûklar*, s. 277.

³⁷ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 30.

Dımaşk hâkimi Melik Muazzam'ın ölümü, bu defa Melik Kâmil ile Melik Eşref'i karşı karşıya getirmiş, Celaledin Hârizmşah'ın Ahlat'ı alması üzerine bir araya gelen kardeşler, Yassıçimen Savaşı'nda Alâeddin Keykubad ile işbirliği yaptıktan sonra yeniden çatışmaya başlamışlardır. Son kez Alâeddin Keykubad'a karşı birleşen Eyyûbî melikleri, sefer dönüşünde başladıkları rekabeti ölene kadar sürdürmüşlerdir. Melik Eşref'in son yılları kadim dostu Alâeddin Keykubad ile birlikte Melik Kâmil'e karşı ittifak kurmaya çalışmakla geçmiştir. Moğol tehdidine karşı daima Melik Eşref'e ihtiyaç duyan Alâeddin Keykubad ise bu ittifaka sıcak bakmıştır. Ancak önce Alâeddin Keykubad'ın, birkaç ay sonra Melik Eşref'in ve bir yıl sonra Melik Kâmil'in vefat etmesi, Moğol istilası öncesinde Orta Doğu İslam dünyasının üç önemli hükümdardan yoksun kalmasına yol açmıştır.

Melik Kâmil'in ölümü, Eyyûbî tarihinde olduğu kadar Orta Doğu İslam tarihi açısından da önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zira bundan sonra Eyyûbîlerin çözülme dönemi başlamış ve hâkimiyet giderek ordu içerisinde güç kazanan Memlûk birliklerine geçmiştir. Bu süreç, Eyyûbî Devleti'nin yıkılıp Memlûk Devleti'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.³⁸ Mısır'daki Eyyûbî hâkimiyeti Melik Salih'in oğlu Sultan Turanşah'ın 1250'de Memlûkler tarafından öldürülmesiyle son bulmuş, geri kalan Eyyûbî şubeleriyse Memlûkler ve Moğollar tarafından ortadan kaldırılmıştır.

E. Hârizmşahlar Devleti ve Sultan Celaledin Hârizmşah

Büyük Selçuklu Sultanı Berkjaruk döneminde Hârizm valiliğine getirilen (1097) Anuştegin oğlu Kutbüddin Muhammed tarafından kurulan Hârizmşahlar Devleti, Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in ölümünden sonra bağımsızlığını kazanmıştır. Alâeddin Muhammed Tekiş'in Irak Selçuklu Devleti'ne son vermesiyle bütün İran'ı ele geçiren Hârizmşahlar, Büyük Selçuklu Devleti'nin vârisi olmuşlardır. 1200 yılında devletin başına geçen Alâeddin Muhammed, Karahitayların Maverâünnehir'deki hâkimiyetine son vermiş, Azerbaycan ve Fars atabeylerini kendisine bağlamıştır. Böylece Hârizmşahlar, Seyhun'dan Irak-ı Arab'a kadar uzanan çok geniş bir sahada hâkimiyet

³⁸ Cengiz Tomar, "Bir Devrin Sonu: Eyyubiler", *Eyyubiler Yönetim, Diploması, Kültürel Hayat*, (ed. Önder Kaya), Küre Yayınları, İstanbul 2012, s. 143.

kurmuşlardır.³⁹ Fakat bu parlak günler uzun sürmemiş ve Moğol saldırısıyla son bulmuştur.

Babasının ölümünden sonra büyük bir enerjiyle devleti var etmeye çalışan Celaleddin Hârizmşah, Moğolları birkaç defa yenerek elde ettiği karizma sayesinde⁴⁰ Batı İran'da Hârizmşahlar Devleti'ni canlandırmayı başarmıştır. Orta Doğu İslam coğrafyasına yıldırım gibi giren Celaleddin, Gürcistan'a karşı yürüttüğü gaza politikasıyla İslam dünyasında haklı bir şöhrat elde etmiştir. Moğol tehdidine karşı Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad ile önceleri iyi ilişkiler kuran Celaleddin Hârizmşah, Eyyûbîlere ve Abbâsî Halifeliğine karşı ise düşmanca bir tutum sergilemiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti ve Eyyûbîlerin nüfuzu altındaki beyliklerin kendisinden yardım taleplerine Celaleddin Hârizmşah'ın olumlu karşılık vermesi, bu iki devletin Celaleddin'e cephe almasına yol açmıştır. Barışçı şekilde başlayan Türkiye Selçuklu-Hârizmşah ilişkileri Celaleddin'in Ahlat'ı Eyyûbîlerden alması, Doğu Anadolu'daki beylikleri ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nu Alâeddin Keykubad'a karşı desteklemesiyle yerini savaşa bırakmıştır. Moğol tehdidine karşı, Celaleddin Hârizmşah'ın bölgedeki varlığını daima önemseyen ve destekleyen Alâeddin Keykubad'ın onu sürekli teskin etme politikaları işe yaramamış ve iki Türk devletinin orduları Yassıçimen'de karşı karşıya gelmiştir. Savaşı kaybeden Celaleddin'in ertesi yıl Moğollardan kaçarken şehit edilmesi, devletinin çökmesine, Moğolların Anadolu'yu doğrudan tehdit eder hâle gelmesine yol açmıştır.

F. Gürcistan Krallığı

XI. yüzyıl başlarında siyasal birliğini sağlayan ve ciddi bir güç hâline gelmeye başlayan Gürcülerin Türklerle münasebetleri MÖ VIII. yüzyıla kadar geri gitmektedir.⁴¹ XI. yüzyılın ortalarından itibaren Büyük Selçukluların akınlarına uğrayan ve 1064 yılında itaat altına alınan Gürcistan Krallığı, Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra Büyük Selçuklu tahtı için yaşanan mücadelelerden yararlanarak yeniden toparlanmaya başlamıştır. Kıpçaklardan kuvvetli ordular oluşturan IV. David, Tiflis'i geri alarak

³⁹ Aydın Taneri, "Hârizmşahlar Devleti", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 16, İstanbul 1997, s. 229.

⁴⁰ Rivayete göre Sind Irmağı kıyısında Celaleddin ile savaşan Cengiz Han, onu hayranlıkla seyrettikten sonra oğullarına şöyle demişti: "Böyle bir oğla sahip olan babaya ne mutlu! Su ve ateş gibi iki bela girdabından kendini kurtarıp sahile vardı. O başımıza büyük işler açacak..." Bk. Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 349.

⁴¹ İbrahim Tellioğlu, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, Serander Yayınları, Trabzon 2009, s. 6.

Gürcistan Krallığını yeniden ciddi bir siyasal güç hâline getirmiştir. David ile başlayan Gürcistan'ın yükselme süreci, Kraliçe Tamara döneminde (1184-1213) zirveye ulaşmıştır.⁴²

Doğu Anadolu'ya yönelik Gürcü yayılmasını durdurmak isteyen Türkiye Selçuklu Sultanı II. Rükneddin Süleyman Şah'ı, Micingerd Kalesi yakınlarında (Basiani/Pasinler Savaşı) yenilgiye uğratan Tamara, 1205-1210 yılları arasında bir taraftan Doğu Anadolu, öte taraftan Azerbaycan'daki Türk topraklarını işgal etmiştir.⁴³ Gürcülerin İslam-Türk dünyasındaki bu genişlemesi, yukarıda izah edildiği gibi ancak Celaleddin Hârizmşah tarafından durdurulabilmiş, karşı hücumu geçen Hârizmşah, Gürcüleri işgal ettikleri bölgelerden çıkarmış ve başkent Tiflis yaklaşık yüzyıl sonra yeniden bir Müslüman hükümdarın eline geçmiştir.

Cormagun Noyan komutasındaki Moğolların Celaleddin Hârizmşah'ın hâkimiyetine son vererek Azerbaycan'a yerleşmesi, bütün Orta Doğu gibi Gürcistan Krallığı için de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Çeşitli komutanları aracılığıyla çevre ülkelere yağma akınları düzenleyen Cormagun'un saldırılarından en çok etkilenen ülkelerden biri de Gürcistan olmuştur. Moğol istilası karşısında ülkesinin batısına sığınan Kraliçe Rusudan, bir taraftan kızını Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhusrev ile evlendirirken diğer taraftan Papa'ya elçi göndererek yardım istemiştir. Ancak Selçukluların Babai Ayaklanmasıyla meşgul olması, Papa'nın ise böyle bir yardımı gönderemeyeceğini bildirmesi üzerine ümitlerini kaybeden Rusudan, 1242 yılında Batu Han'a elçi göndererek Moğolların yüksek hâkimiyetini tanımaya mecbur kalmıştır.⁴⁴

Rusudan'ın ölümü üzerine, Gürcistan'ı ikiye bölen Moğollar batıda David Narin'in (1245-1292) doğuda ise David Ulu'nun (1247-1270) krallığını onaylamışlardır. Zaman zaman bağımsızlık hareketlerinin görülmesine rağmen Gürcistan'daki Moğol nüfuzu XIV. yüzyılın başlarına kadar artarak devam edecektir. Gürcistan ancak, İlhanlıların güç kaybetmeye başlamasıyla birlikte Kral V. Parlak Giorgi (1314-1346) döneminde eski kudretini kazanabilecektir.

⁴² Telliöglü, *Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 92.

⁴³ Nikoloz Berdzenişvili ve Simon Canaşa, *Gürcüstan Tarihi*, (çev. Hayri Hayrioğlu), Sorun Yayınları, İstanbul 2000, s. 154-155; Telliöglü, *Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 100-105.

⁴⁴ Berdzenişvili ve Simon Canaşa, s. 167; Telliöglü, *Türk-Gürcü İlişkileri*, s. 124.

G. Memlûkler

Mısır'da Eyyûbî ordusundaki Türk asıllı azatlı emirler (Ar. memlûk, çoğulu memâlîk) tarafından kurulan, dönemin tarihçilerinin “Türk Devleti” (Ar. ed-Devletu't-Türkiyye) olarak adlandırdığı Memlûkler (Kölemenler), Bahrî Memlûkler (1250-1382) ve Burcî Memlûkler (1382-1517) olmak üzere iki dönemde incelenebilir.⁴⁵

1250 yılında Mısır'a saldıran Fransa Kralı IX. Louis'in ordularını yenilgiye uğratan Memlûk emirleri, efendileri olan Turan Şah'ı bertaraf etmiş, Mısır'daki Eyyûbî hâkimiyetine son vererek kısa bir geçiş döneminden sonra kendi aralarından İzzeddin Aybek et-Türkmanî'yi tahta oturtmuşlardır. Aybek'in 1257 yılında siyasi nüfuz mücadeleleri içinde suikasta uğrayarak öldürülmesi üzerine devletin hâkimiyetini ele geçiren Kutuz, 1259 yılında sultan ilan edilmiştir. İlhanlılara karşı Aynicâlût Savaşı'nda (1260) elde edilen zafer, tarihin akışını değiştirerek Memlûklere İslam dünyasının en büyük devleti olma özelliğini kazandırmıştır.

Zaferden sonra Sultan Kutuz'u ortadan kaldıran ve Bahrî emirleri tarafından sultan ilan edilen Baybars (1260-1277), devletin gerçek kurucusu olarak kabul edilmektedir. Baybars, Abbâsî ailesinden birini halife ilan ederek Hülâgû'nun yıktığı Abbâsî hilafetini Mısır'da yeniden kurmuş, bu sayede saltanatına dinî bir meşruiyet kazandırmanın yanı sıra, halifelik makamının koruyucusu sıfatıyla bütün İslam ülkeleri üzerinde nüfuz sahibi olmuştur.⁴⁶ On yedi yıllık saltanatında Haçlılar ve İlhanlılara karşı askerî ve diplomatik alanda büyük mücadeleler veren Sultan Baybars, Moğollar karşısında bağımsızlığını yitirmiş ülkeler tarafından bir kurtarıcı olarak görülmüştür. Nitekim çalışmamızda da ele alacağımız gibi, Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı II. İzzeddin Keykâvus, İlhanlılara karşı başlattığı bağımsızlık girişimlerinde Sultan Baybars'ın desteğini almaya çalışmıştır. Daha sonra Muînüddin Süleyman Pervâne de bağımsızlık için ona başvurmuş, Beylerbeyi Şerefüddin onun desteğine güvenerek İlhanlılara karşı direnişe geçmiştir.

⁴⁵ İsmail Yiğit, “Memlûkler”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Ankara 2004, s. 90. Bu tasnife esas teşkil eden unsur ise, ilgili dönemlerdeki Memlûk sultanlarının eğitim gördükleri askerî okullardır. Nil Nehrindeki bir adada yetiştirilen Memlûkler dönemi Bahrî olarak adlandırılırken Kahire'de bulunan Kalatu'l-Cebel'de eğitim almış Memlûkler dönemi Burcî olarak tanımlanır. Bunun yanı sıra tasnife esas diğer konu, Bahrîler döneminde Mısır'a getirilen Memlûkler genellikle Türk kökenli (özellikle Kıpçak) olurken, Burcî Memlûkler Kafkas halklarından (özellikle Çerkez) olmaktadır. Bk. Kürşat Solak, “Çerkez Memlûkler Çerkez mi?”, *AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 31, Sayı 51, s. 201-202.

⁴⁶ Yiğit, “Memlûkler”, s. 91.

Sultan Baybars'ın vefatı üzerine yaşanan kısa süreli bir karmaşadan sonra Memlûk tahtına Sultan Kalavun (1279-1290) çıkmıştır. Sultan Baybars'ın politikalarını sürdüren Kalavun, Haçlılara ve İlhanlılara karşı başarılı mücadeleler vermiş, Bahrî Memlûk tarihinin geri kalan kısmında hüküm sürecek olan hanedanın kurucusu olmuştur. Onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu Melik Eşref Halil (1290-1293), Haçlıların Orta Doğu'daki iki yüz yıllık varlığına son vermiştir. Melik Eşref'ten sonraki Bahrî Memlûk tarihi, siyasal çalkantılar içinde geçmiş ve nihayet Burcî memlûklerin lideri Berkuk'un gerçekleştirdiği bir hükûmet darbesiyle son bulmuştur.

Bahrî Memlûklerin Mısır'daki hâkimiyetine son veren ve kendisini sultan ilan eden Berkuk (1382-1399), Mısır'daki Türk kökenli Memlûk emirlerini tasfiye ederek Memlûk tarihinin ikinci safhası olan Burcî Memlûkler dönemini başlatmıştır. Sürekli taht mücadelelerinin istikrarsızlaştırdığı bu dönemde Memlûkler yine de Doğu Akdeniz ve Anadolu'da önemli bir nüfuz ve yayılma sahası elde etmeyi başarmışlardır. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'da etkisi gittikçe artan Osmanlılarla rekabete girişen Memlûkler, Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim'e karşı yaptıkları savaşlarda mağlup olarak topraklarını ve devletlerini kaybetmişlerdir (1517). Bununla birlikte Osmanlı Mısır'ında askerî ve siyasal varlıklarını XIX. yüzyıl başlarına kadar sürdürmüşlerdir.⁴⁷

⁴⁷ Kölemenlerin (Çerkez beylerinin) Mısır'daki varlığına 1811 yılında Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa son vermiş, böylece Yavuz Sultan Selim'in bile kaldırmadığı Kölemen ocağı tarihe karışmıştır. Bk. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, V. Cilt, TTK Yayınları, Ankara 2007, s. 126-127.

Birinci Bölüm

MOĞOL İSTİLASI ÖNCESİNDEKİ İTTİFAK ARAYIŞLARI (1220-1243)

I. SULTAN I. ALÂEDDİN KEYKUBAD'IN MOĞOLLARA KARŞI İTTİFAK ARAYIŞLARI (1220-1237)

Abbâsî halifelerinin “Sultanu’l- a‘zam”, “Kâsımu’l-mu‘azzam” ve “Zıllullah fi’l-âlem” unvanıyla menşur verdiği,⁴⁸ modern tarihçilerin “Uluğ Keykubad”,⁴⁹ “Büyük Keykubad”⁵⁰ ya da “Büyük Alâeddin”⁵¹ sıfatlarıyla tanımladığı Sultan I. Alâeddin Keykubad (1220-1237), Türkiye Selçuklularının son bağımsız hükümdarı olması nedeniyle hanedanın en saygın üyesi olarak ün kazanmış,⁵² saltanat yılları Türkiye Selçuklu Devleti'nin “ikbal devri” olarak adlandırılmıştır.⁵³

Moğol istilasının Asya ve Doğu Avrupa'yı altüst ettiği bir zamanda Selçuklu tahtına çıkan I. Alâeddin Keykubad, bu tehdidi gerektiği gibi kavrayan ve buna karşı etkin

⁴⁸ İbn Bibi, I, s. 453.

⁴⁹ Turan, *Türkiye*, s. 389, 400.

⁵⁰ Turan, *Türkiye*, s. 395.

⁵¹ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatinde...*, s. 5.

⁵² Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (çev. Erol Üyepazarcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 74-75.

⁵³ Turan, *Türkiye*, s. 331.

önlemler alan az sayıda hükümdardan biridir.⁵⁴ Moğol istilasından kaçarak ülkesine sığınan çok sayıda insanla görüştüğüne kuşku olmayan Keykubad⁵⁵, Hârizmşahlar Devleti'nin Moğollara karşı uyguladığı yanlış politikalarından da dersler çıkararak⁵⁶ bu tehdiye karşı bir dizi güvenlik önlemleri almıştır.⁵⁷ Moğollara karşı saldırgan bir politikayı asla tasvip etmeyen Sultan'ın, bu tehdiye karşı asıl politikasını komşularıyla ittifak kurma çabaları oluşturmaktadır. Keykubad'ın ittifak arayışlarını birbirinden farklı şartlara sahip olan üç ayrı dönemde incelemek doğru olacaktır:

1. 1220-1225 dönemi: Moğolların Orta Doğu'da ilk görünüşüyle ortaya çıkan panik ve korku havası içinde bölge devletlerinin bir araya gelmeye başladığı bu dönemde, Sultan I. Alâeddin Keykubad kalıcı bir ittifakın kurulması için Halife Nâsır Lidînillâh'ın askerî destek çağrısına olumlu yanıt vermiştir. Bunun yanında selefi I. İzzeddin Keykâvus zamanında ilişkilerin bozulduğu Eyyûbîler ile ilişkilerini düzelterek Eyyûbî meliklerinden el-Eşref ile ittifak yapmıştır. Bununla birlikte, Moğolların kısa bir süre sonra bölgeyi terk etmesinin tehdit algısını zayıflatması, bölge hükümdarlarının Alâeddin Keykubad gibi tedbirli bir Sultan'ın vizyonunu anlamaktan uzak olmaları, Halife Nâsır Lidînillâh'ın dünyevi iktidar hırsı ve Eyyûbî meliklerinin federal yapıdan kaynaklanan iktidar mücadeleleri gibi etkenler istenilen amaca tam manasıyla ulaşılmasına olanak tanımamıştır.

⁵⁴ Jansky, s. 118. Jansky'nin Keykubad hakkında bunu yapabilen "yegâne padişah" olduğunu söylemesi kanaatimize göre biraz iddialıdır. Zira, Moğol istilasına karşı ilk ciddi önlemleri Celaleddin Hârizmşah'ın almaya çalıştığı, Gürcistan Kralı Giorgi Laşa'nın istilaya karşı ittifak kurmak için İldenizlilere ve Eyyûbîlere elçiler gönderdiği, halifeler Nâsır Lidînillâh ve özellikle Müstansır-Billâh'ın Moğol tehdidine karşı İslam devletlerini birleştirmeye çalıştığı aşağıda ayrıntılarıyla ele alınacaktır. Salim Koca'ya göre, "Moğol istilasını...ilk görebilen Müslüman Türk hükümdarı, Sultan I. Alâeddin Keykubad'dır." Bk. Koca, "Güvenlik Politikası", s. 187. Züriye Çelik'e göreyse I. Alâeddin Keykubad "... bu tehlikeye karşı 'sistemli ve belirli bir siyaset dâhilinde tedbirler alan ilk ve tek' Türkiye Selçuklu hükümdarıdır." Bk. Çelik, s. 24. Dolayısıyla, Çelik, II. Gıyâseddin Keyhusrev'i bu kategoriye sokmamaktadır.

⁵⁵ "Kıtalden kurtulan birçok kitleler, karadan ve denizden Anadolu'ya akın ediyordu. Bunlar arasında âlimler, mutasavvıflar, şeyhler, şairler, sanatkârlar ve tacirler de kurtuluşu Türkiye'ye sığınmakta buluyorlardı." Bk. Turan, *Türkiye*, s. 331.

⁵⁶ Çelik, s. 24.

⁵⁷ Bu güvenlik önlemlerini bütün hâlinde ilk saptayan Herbert Jansky'dir. Onun tespitleri Salim Koca tarafından geliştirilmiş ve altı madde hâlinde yeniden belirlenmiştir. Koca'nın tespitleri şunlardır: 1. Devletin önemli merkezlerindeki güvenlik sistemlerini yenileme ve kuvvetlendirme 2. Anadolu'nun siyasi bütünlüğünü sağlama ve devletin sınırlarını doğal sınırlarına ulaştırma 3. Moğol istilasına karşı doğudaki siyasi güçlerle bir ittifak koalisyonu oluşturma ve siyasi yalnızlıktan kurtulma 4. Devletin doğu sınırlarını tampon ve set görevi yapabilecek siyasi ve askerî bir güçle çevirme 5. Selçuklu ordusunu yeni askerî güçlerle takviye etme 6. Barış ve iyi ilişkilerle Moğol istilasını önleme. Bk. Koca, "Güvenlik Politikası", s. 189. Koca'nın öğrencisi Züriye Çelik ise önceki tespitleri dokuz madde hâlinde belirlemiştir: 1. Devletin ve iktidarın gücünü arttırmak 2. Anadolu siyasi birliğini sağlamak 3. Komşu devletlerle ittifak kurmak 4. Tampon bir güç bulundurma 5. Türkiye Selçuklu - Moğol barışını korumak 6. Savunma gücünü arttırmak 7. Orduyu takviye etmek 8. Uluslararası ticaret antlaşmaları imzalamak 9. Ticaret yollarını ve tüccarların haklarını korumak. Bk. Çelik, s. 25-26.

2. 1225-1231 dönemi: Celaleddin Hârizmşah'ın Orta Doğu siyasetine dâhil olmasıyla birlikte bölgenin bütün siyasal denklemleri değişmiştir. Moğol tehdidinin kendisini artık iyice hissettirdiği bu dönemde Melik Eşref'in şahsında Eyyûbîler ile güçlü bir bağ kuran Keykubad, Moğollara karşı rüşünü ispatlamış olan Celaleddin Hârizmşah'ı da bu koalisyona katmak ve böylece üç kudretli İslam devletini ortak bir ideal etrafında birleştirmek istemiştir. Ne var ki, iki Türk sultanı arasında dostça başlayan diplomatik münasebetler, Celaleddin Hârizmşah'ın Eyyûbî melikleri arasındaki mücadelelere karışması, Keykubad'ın müttefiki olan Melik Eşref'e husumet beslemesi ve nihayet Melik Eşref'in kontrolündeki Ahlat'ı zapt etmesi nedeniyle kesilmiş ve yerini kaçınılmaz olarak savaşa bırakmıştır. Hârizmşah'ı Yassıçimen'de yenerek saf dışı bırakan Keykubad, savaştan sonra Melik Eşref'in Doğu Anadolu üzerindeki egemenliğini tanıyarak Hârizmşah'ın Moğollar tarafından ortadan kaldırılması ihtimaline karşı yeni bir tampon güç oluşturmaya çalışmıştır.

3. 1231-1237 dönemi: Celaleddin Hârizmşah'ın 1231 yılında Moğollar tarafından bertaraf edilmesi üzerine Alâeddin Keykubad'ın öngörüsü gerçekleşmiştir. Ancak bölgeye yönelik Moğol saldırılarının sıklaştığı bu dönemde, müttefiki Melik Eşref'in Doğu Anadolu'nun güvenliğini ihmal eden politikalarını hoş karşılamayan Keykubad, Eyyûbî Sultanı Melik Kâmil'in Âmid'i alarak doğuya yayılması üzerine devreye girerek Bitlis'ten Tiflis'e bütün bölgenin yeniden örgütlenmesine karar vermiştir. Bu çerçevede Ahlat'ı zapt eden Sultan ile Eyyûbîlerin arası açılmış, iki devlet arasında 1233-1237 yılları arasında aralıksız savaşlar yaşanmıştır. Eyyûbîlerle ilişkilerin bozulduğu bu dönemde Sultan Alâeddin Keykubad, bir taraftan İznik Rum İmparatorluğu diğer taraftan Gürcistan Krallığı ile yakınlaşma sürecini başlatmış, bu devletlerle yaşadığı savaşlara son vererek Moğollara karşı bir ittifakın temellerini atmaya çalışmıştır. Bu arada Eyyûbî Sultanı Melik Kâmil'in otoriter politikalarından bunalan bazı Eyyûbî meliklerini de yanına çeken Keykubad, el-Cezire, hatta İran'ın yerel hükümdarları ile de ittifak arayışlarını sürdürmüştür.

A. 1220-1225 Dönemi

1. Moğolların Orta Doğu'da İlk Görünüşü ve Bölge Devletlerinin Tepkisi

1220 yılının Şubat ayında Maverâünnehir'e giren ve iki ay gibi kısa sürede Buhara ve Semerkant'ı ele geçiren Cengiz Han, Horasan bölgesine kaçan Muhammed

Hârizmşah'ın toparlanmasına fırsat vermemek için üç önemli generali; Cebe Noyan ve Sübüta Bahadır ile damadı Tokuçar Bahadır'ı, her biri bir tümenin başında toplam 30 bin askerle onun peşine gönderdi.⁵⁸ Böylece, Moğolların Orta Doğu üzerinde uzun yıllar sürecek ve çok büyük etkiler yaratacak istilalarının ilk perdesi açılmış oldu.

Moğol komutanların kendisini takip ettiğini Nişabur'da öğrenen Sultan Muhammed Hârizmşah, Horasan'da kalamayarak oğlu Rükneddin Gursançtı'nın ikta bölgesi olan Irak-ı Acem bölgesindeki Ferrazin Kalesi'ne hareket etti (12 Mayıs 1220).⁵⁹ Sultan'ın ayrılmasından bir ay sonra Nişabur'a ulaşan Moğol komutanları, Sultan'ın buradan ayrıldığını haber alınca ikiye ayrılarak çevredeki kale kentleri vurmaya başladılar. Mâzenderan'a giren Cebe Noyan, Âmul şehrini, Horasan'a giren Sübüta Bahadır ise Tus, Cüveyn, Habuşan, İsferyin, Damgan ve Simnan şehirlerini işgal edip halkı katletti. Her iki komutan daha sonra Rey şehrinde buluşarak güçlerini birleştirdi. Sultan Muhammed Hârizmşah'ın Hemedan tarafına doğru gittiğini öğrenen Cebe, hiç vakit kaybetmeden Sultan'ın peşine düşerken, Sübüta muhtemelen kaçış yolunu kesmek için kuzeybatıdaki Kazvin'e hareket etti. Hemedan'a varan Cebe Noyan, yerel beylerin itaat etmesi üzerine şehre zarar vermedi. Buraya bir şahne tayin ettikten sonra Sultan'ı takibini sürdürdü.⁶⁰ Kazvin yönüne doğru giden Sübüta Bahadır ise Kazvin ve Zencan'da büyük katliamlar yaptı. İbnü'l-Esîr'e göre, sadece Kazvin'de 40 bin kişi katledilmişti.⁶¹

Moğolların Horasan, Mâzenderan ve Irak-ı Acem'de yaptıkları katliamları seyretmekle yetinen, komutanlarının Moğollara karşı saldırı tekliflerini reddeden Sultan Muhammed Hârizmşah, nihayet Ferrazin'de Moğol saldırısına uğradı. Canını zor kurtaran Sultan,

⁵⁸ Reşîdüddin, Cengiz Han'ın, önce Cebe Noyan'ı, arkasından Sübüta Bahadır ve nihayet Tokuçar Bahadır'ı birer tümen askerle arka arkaya Sultan'ın takibine gönderdiğini belirtir ki, toplamda 30 bin asker eder. Bk. Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmiu't-Tevârih, I*, (haz. Muhammed Rüşen ve Mustafa Müsevî), Tahran 1383, s. 505; Cüveynî (Bk. Cüveynî, s. 160) ve Nesevî [Bk. *Sîretu Sultân Celâlidîn Mengübertî*, (Farsça çeviri: *Sîre-i Celâleddîn yâ Târîh-i Celâlî*), (çev. Muhammed Ali Nasih), Tahran 1324, s. 46 ve (Türkçe çeviri: *Celâlüttin Harezemşah*), (çev. Necip Asım), Maarif Vekâleti, İstanbul 1934, s. 35] askerlerin sayısını 30 bin vermekle birlikte Tokuçar Noyan'ı anmazlar; İbnü'l-Esîr, 20 bin asker olduğunu söyler ki, muhtemelen Tokuçar Bahadır'ı sonradan gönderilmiş olması nedeniyle hesaba katmaz [Bk. İbnü'l-Esîr, s. 324]. Sayı konusunda en farklı bilgiyi Cûzcânî verir. Ona göre Moğol askerlerinin sayısı 60 bindir [Bk. *Tabakât-i Nâsırî yâ Târîh-i İrân ve İslâm, II*, (haz. Abdülhay Habîbî), Tahran 1363, s. 108].

⁵⁹ Cüveynî, s. 327-328. Ferrazin, İsfahan ile Hemedan arasında bir kaledir. Bk. Cüveynî, s. 328, 641 no.lu dipnot.

⁶⁰ Cüveynî, s. 161-162; Reşîdüddin, I, s. 508; İbnü'l-Esîr, XII, s. 332.

⁶¹ İbnü'l-Esîr, XII, s. 333.

kuzeye, Gilan ve Mâzenderan bölgesine yöneldi. Nefes kesen bir kovalamaca sonucunda Hazar Denizi'ndeki bir adaya sığındı ve orada öldü (Aralık 1220).⁶²

Muhammed Hârizmşah'ın Hazar Denizi'nde bir adaya sığındığını öğrenen Moğol komutanları onu izlemeyi bıraktı. Onların hedefinde artık Azerbaycan⁶³ ve Güney Kafkasya vardı. Azerbaycan ve Batı İran, Hârizmşahlar Devleti'nin Moğollar karşısında sürüklendiği çöküşle birlikte tamamen İldenizli hanedanın kontrolü altına geçmişti. Güney Kafkasya'da ise Gürcü Krallığı egemendi. Bu iki devlet uzun zamandır çatışma içinde bulunuyordu.⁶⁴

İlk olarak İldenizli toprakları, Moğol istilasına uğradı. İstilayı yalnız başına engelleyemeyeceğini düşünen Atabek Özbek, Tebriz'i zapt etmeye gelen Moğol komutanlarına hediyeler sunarak başkentini korumayı başardı. Bununla birlikte bu durumun geçici olduğunu da biliyordu. Ülkesinin güvenliğini tehlikede gören Özbek, Gürcü Kralı IV. Giorgi Laşa'ya (1213-1223) bir mektup göndererek eski düşmanını Moğol harekâtı hakkında uyardı ve bu yabancı düşmana karşı işbirliği yapmaya davet etti. Ancak ilk anda Gürcü kralından olumlu bir karşılık alamadı.⁶⁵

Gürcü Kralı Giorgi'nin, Atabek'in ittifak teklifiyle ilgilenmemesinin iki nedeni vardı. Birincisi Moğol istilasının taşıdığı tehlikeyi henüz tam olarak bilmiyordu. İkincisi ise özellikle Eyyûbîlerle ilgiliydi. Moğol istilasından kısa bir süre önce Papa III. Honorius'tan (1216-1227) bir mektup alan ve V. Haçlı Seferine katılmaya davet edilen Giorgi, bu öneriyi memnuniyetle kabul etmiş ve Eyyûbîler üzerine sefer hazırlıklarına başlamıştı.⁶⁶ Bu hazırlıklar sürerken Özbek'in uyarısı ve teklifiyle karşılaşmıştı.

⁶² Cüveynî, s. 328-331; Nesevî, Farsça çev, s. 48-49/Türkçe çev. s. 36-37; İbnü'l-Esîr, s. 325; Vasiliy Viladimiroviç Barthold, *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), TTK Yayınları, Ankara 1990, s. 451; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 283.

⁶³ Orta Çağ'da Azerbaycan denilince bugünkü İran Azerbaycan'ı (Güney Azerbaycan) kast edilmekteydi. Bugünkü Azerbaycan toprakları ise Şirvan, Mugan, Arran, Bakü, Gence gibi ayrı bölge isimleriyle adlandırılmaktaydı. Bk. <http://www.iranicaonline.org/articles/azerbaijan-index> (Erişim tarihi: 12/12/2015).

⁶⁴ A.S.C. Peacock, "Georgia and the Anatolian Turks in the 12th and 13th Centuries", *Anatolian Studies*, Vol. 56, 2006, s. 128.

⁶⁵ Ziya Bünyadov, *Azərbaycan Atabəyləri Dövləti, 1136-1225-ci İllər*, (Rus dilindən tərcümə edən: Cahangir Qəhrəmanov), Bakı 2007, s. 125-126.

⁶⁶ Nikoloz Berdzenişvili ve Simon Canaşa, *Gürcüstan Tarihi*, (çev. Hayri Hayrioğlu), Sorun Yayınları, İstanbul 2000, s. 157; V. Haçlı Seferi önderlerinden Kardinal Pelagius, Kasım 1219'da Dimyat'ın ele geçirilmesi üzerine İslamiyet'in tamamıyla imha edilebileceği hayaline kapılmıştı. Gürcü kralının yardımını umuyordu ve bu durumu Papa Honorius'a da yazmıştı. Bk. Steven Runciman, *Haçlı*

Özbek'in uyarısına ve ittifak teklifine kulak asmayan Gürcü kralı ağır bir bedel ödemek zorunda kaldı. Azerbaycan'dan ayrıldıktan sonra havanın ılıman olduğu Mugan'a konuşlanan Moğollar, kışın geçmesini beklemeden kuzeye hareket ederek Gürcistan'ı işgale başladılar. Karşılarına çıkan 10 bin kişilik bir Gürcü kuvvetini yok ettiler.⁶⁷ Ülkesi istilaya uğrayan Kral IV. Giorgi hatasını geç de olsa anlayarak İldenizlilerin teklifini kabul etti. İki taraf arasındaki savaş hâline son veren ve kıştan sonra Moğollara karşı birleşmeyi öngören bir antlaşma yapıldı.⁶⁸

Moğollara karşı aralarında ittifak kuran iki hükümdar güneydeki kudretli komşuları Eyyübîleri de bu ittifaka dâhil etmek için harekete geçerek el-Cezire ve Ahlat hâkimi Melik Eşref'e müracaat etmeye karar verdiler.⁶⁹ Bu amaçla müşterek bir elçilik heyeti hazırlayarak Melik Eşref'e gönderdiler.⁷⁰

Elçileri Sincar'da karşılayan Melik Eşref,⁷¹ hiç kuşkusuz Moğolların Orta Doğu'ya dayanmasının ne anlama geldiğini gayet iyi biliyordu. Fakat bu sırada Eyyübî Devleti'ni asıl meşgul eden mesele 1218'in Mayıs ayından beri⁷² devletin kalbi Mısır'a yönelen ve şiddetini gittikçe arttıran V. Haçlı seferiydi. Melik Eşref'e göre Moğol tehdidi Haçlı tehdidinde göre ikincil bir meseleydi.⁷³ Ağabeyi Melik Kâmil'in Haçlılara karşı ısrarlı

Seferleri Tarihi, III, (çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 143, aynı sayfa 63 no.lu dipnot.

⁶⁷ İbnü'l-Esîr, XII, s. 333; Cüveynî, s. 162; Bünyadov, s. 126.

⁶⁸ *Kartlis Tskhovreba (A History of Georgia)*, (Translated and with commentary by Dimitri Gamq'elidze, Medea Abashidze and Arrian Chant'uria), Georgian National Academy of Sciences, Tbilisi 2014, s. 321; İbnü'l-Esîr, XII, s. 333; Bünyadov, *Azərbaycan Atabəyləri Dövləti*, s. 126.

⁶⁹ Melik Eşref'in tercih edilmesinde sınırdaş olmasının yanı sıra Eşref'in bir Gürcü prensesi ile evli olmasının da rolü vardı. Nitekim Gürcülerin 1210 yılında Ahlat'a karşı düzenledikleri bir akında başkomutanları Atabek İvane esir düşmüştü. Ahlat hâkimi Melik Evhad, İvane'nin kurtuluş fidyesi için onun kızı prenses Tamta ile evlenmeyi şart koşmuştu. Ancak aynı yıl Evhad ölünce, Gürcü prensesi ile kardeşi Melik Eşref evlenmişti. Bk. A.S.C. Peacock, "Georgia and the Anatolian Turks in the 12th and 13th Centuries", *Anatolian Studies*, Vol. 56, 2006, s. 136.

⁷⁰ İbnü'l-Esîr, XII, s. 333-334, 358; İbn Vâsıl, Muhammed, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyub*, I, (Farsça tercüme: *Tarih-i Eyyubiyân*), (çev. Perviz Atabekî), Tahran 1383, s. 90; Kaya, *Anadolu'da Eyyübîler*, s. 130. Önder Kaya burada elçilerin H. 617/1220 yılı başında geldiklerini belirtir. Ancak gelişmelerin sırası dikkate alındığında elçilerin 617 yılı başında değil bu yılın sonlarında (muhtemelen 1221 yılının Ocak ayı başlarında) gelmiş olduğunu düşünmek daha doğru olmalıdır. Yine Kaya, elçilerin Melik Eşref ile Harran'da görüşmüş olmaları gerektiğini belirtse de İbn Vâsıl onun 617 kışı (1220/21 Kışı) geçene kadar Zengilerden aldığı Sincar'da ikamet ettiğini belirtir. Bk. İbn Vâsıl, I, s. 75.

⁷¹ İbn Vâsıl, Melik Eşref'in 617 kışı (1220/21 Kışı) geçene kadar Zengilerden aldığı Sincar'da ikamet ettiğini belirtir. Bu durumda, sözü edilen elçiler onunla burada görüşmüş olmalıdır. Bk. İbn Vâsıl, I, s. 75.

⁷² Runciman, III, s. 134.

⁷³ Melik Eşref için Haçlı tehdidi Moğol tehdidinde göre birkaç açıdan daha önemlidir: 1. Haçlılar Eyyubi İmparatorluğu'nun merkezi durumundaki Mısır'ı ele geçirmeye çok yakındılar. Bunun gerçekleşmesi durumunda Şam'ın ve Eyyübî devletinin diğer kısımlarının düşmesi işten bile değildi. Moğollar ise henüz Eyyubi topraklarını doğrudan tehdit etmiş değillerdi. Hedeflerinin Mısır olması da uzak bir

yardım taleplerini, el-Cezire bölgesindeki meseleler yüzünden uzun zamandır yanıtlayamayan Melik Eşref, Gürcü ve İldenizli elçileri geldiği sırada Mısır'a yardıma gitmek için hazırlanıyordu.⁷⁴ Bu yüzden Gürcü ve İldenizli elçilerine durumunu açıklayarak doğrudan yardım edemeyeceğini bildirdi. Ancak yardıma ihtiyaç duymaları hâlinde Ahlat'a tayin edeceği kardeşi Melik Muzaffer Şehabeddin Gazi'ye başvurabileceklerdi.⁷⁵

Elçileri yarı memnun biçimde ülkelerine gönderen Melik Eşref, verdiği sözü yerine getirmek için kardeşi Melik Muzaffer Şehabeddin Gazi'yi 618 yılı başlarında (Şubat/Mart 1221) Ahlat'a tayin edecektir.⁷⁶ Ancak bütün gelişmeleri yakından takip eden Moğol komutanları Melik Muzaffer'in Ahlat'a ulaşmasından çok daha önce harekete geçmişlerdi.

Gürcü, İldenizli ve Eyyûbî hükümdarları arasındaki ittifak görüşmelerinin istihbaratını alan Moğol komutanları müttefik güçlerin ilkbaharda birleşmesinden önce harekete geçerek Gürcistan'a karşı genel bir saldırı başlattı.⁷⁷ Bu saldırıda onlara Atabeg Özbek'e açıkça ihanet eden Arran valisi Akkuş da katılmıştı. Akkuş, Cibal bölgesinden topladığı hatırı sayılır miktarda Kürt ve Türkmen savaşçısı ile Moğollara hizmet etmeyi teklif etmiş, bu teklifi memnuniyetle kabul eden Moğollar onu öncü olarak Gürcistan üzerine göndermişlerdi.⁷⁸

ihtimaldi. 2. Melik Eşref'e göre Moğolların amacı girdikleri yerlerde kalıcı olmak değildi. Tek dertleri öldürme, yağma ve şehirleri tahrip etmekten ibaretti. Oysaki Haçlılar Orta Doğu'yu kalıcı bir yurt olarak tasarlıyorlardı. Bk. İbnü'l-Esîr, XII, s.358; İbn Vâsıl, I, s. 91; Şeşen, *Eyyubiler-Memlûklar*, s. 88; Kaya, *Anadolu'da Eyyubiler*, s. 130-131.

⁷⁴ İbn Vâsıl, I, s. 90.

⁷⁵ İbnü'l-Esîr, XII, s. 359; İbn Vâsıl, I, s. 91.

⁷⁶ İbnü'l-Esîr, XII, s.357-358; İbn Vâsıl, I, s. 91; Kaya, *Anadolu'da Eyyubiler*, s. 131; Peacock, s. 137.

⁷⁷ Moğollara bu bilgiyi veren kişinin Atabeg Özbek'e açıkça ihanet ederek Moğol saflarına katılan Arran valisi Akkuş olduğuna ilişkin bk. Bünyadov, s. 126-127.

⁷⁸ Akkuş'un bu şekilde davranmasında bölge halkının Gürcülere olan düşmanlığının etkili olduğu muhakkaktır. Bununla birlikte İbnü'l-Esîr, Moğolların Akkuş'a meyletmesinin nedeni olarak aralarındaki ırki bağları gerekçe göstermektedir. Bk. İbnü'l-Esîr, XII, s. 334. Moğolların bölgeyi işgalleri sırasında bazı Türk kitlelerini ya da komutanlarını yanlarına çekmekte bu politikayı uyguladıkları anlaşılmaktadır. Nitekim daha sonra Kafkasya'yı aşan Moğollar, Alan-Kıpçak ittifakı ile karşılaşınca Kıpçaklara ulak göndererek şöyle demişlerdi: "Biz sizinle aynı ırktan insanlarız. Alanlar ise sizden değildir, onlara yardım etmemeniz gerekir..." Bunun üzerine Kıpçaklar ile anlaşmışlar, müttefiksiz kalan Alanları ise kolayca mağlup etmiş, katliam ve yağmaya maruz bırakmışlardı. Ardından ise yaptıkları barışa güvenerek ülkelerine dağılmış olan Kıpçaklara saldırarak onları katletmişlerdi. Bk. İbnü'l-Esîr, XII, s.341; Reşîdüddin, I, s. 534.

Moğolların bir kez daha ve bu kez daha büyük güçlerle ülkesine girdiğini haber alan Gürcü kralı Giorgi Laşa, 90 bin kişilik büyük bir orduyla harekete geçti.⁷⁹ Aralarındaki ittifaka rağmen Atabek Özbek yardıma gelmemiş, Akkuş'un topladığı ciddi sayıdaki Müslüman savaşçılar ise Moğollara katılmıştı. Kral, Berduci Çayı⁸⁰ yanında karargâh kurmuş olan Moğollara hücum etti. Meydana gelen savaşta Gürcüler büyük bir bozguna uğradı. Kral canını güçlkle kurtarabildi (Zilkade 617/ Ocak 1221).⁸¹

Gürcüleri saf dışı bırakan Moğol ordusu, ittifakın bir diğer tarafı olan İldenizliler üzerine yürüdü. Moğolların üzerine geldiğini öğrenen Atabey Özbek başkent Tebriz'i terk ederek ülkesinin batısına kaçtı. Savunmasız kalan Tebriz, Moğol kuşatmasından ve katliamından Vali Şemseddin Tuğrâî'nin diplomatik dehası sayesinde kurtuldu.⁸² Ancak Merâğa şehri bu kadar şanslı değildi. Uzun süren bir kuşatmadan sonra şehri ele geçiren Moğol ordusu, şehirde büyük bir katliam yaptı (4 Safer 618/ 30 Mart 1221).⁸³

Gürcistan ve İldenizli ittifakını dağıtarak her iki ülkeyi de işgal eden Moğollar, yüzlerini Irak'a çevirdi. Irak-ı Acem daha önce Moğollara boyun eğmiş, Cebe Noyan buraya bir naib tayin etmişti. Moğolların Aras ötesine geçmelerini fırsat bilen bölgenin yerel idarecileri ise Moğol naibini öldürmüşlerdi. Buna oldukça hiddetlenen Moğol komutanı Gürcistan ve İldenizli ittifakını dağıttıktan sonra bölge üzerine yürümeye karar verdi.⁸⁴ Tebriz'i bir kez daha teğet geçen Moğol komutanları, Merâğa şehrini zapt ederek katliama uğrattıktan sonra güneye doğru ilerlemelerini sürdürdüler. Bu durum yalnızca Hemedanlıları değil, komşusu Irak-ı Arab'ın beylerini ve Halife'yi de ziyadesiyle tedirgin etmişti.

⁷⁹ *Kartlis Tskhovreba*, s. 321; Bünyadov, Gürcü ordusunun sayısını 60 bin olarak verir. Bk. Bünyadov, s. 126.

⁸⁰ Berduci Çayı'nın, günümüzde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuzey batısında bulunan Şemkir rayonunda akarak Kura Irmağı'na dökülen Dzagmchay [Zeyemçay] olduğuna dair bk. *Kartlis Tskhovreba*, s. 321 ve 395, 5 no.lu dipnot; Savaşın meydana geldiği yer konusunda da kaynaklarda muhtelif isimler yer alır. Örneğin Genceli Kiragos savaşın Hunan Ovası'nda meydana geldiğini belirtir. Bk. Genceli/Müverrih Kiragos, *Ermeni Müelliflerine Göre Moğollar*, (çev. Gürsoy Solmaz), Elips Kitap, Ankara 2009, s. 14; Bünyadov ise, Vardan'a dayanarak savaşın Kotman Çayı kıyısındaki ovada olduğunu yazar. Neresi olduğu tartışmalı olan bu akarsuyun ise Şemkirçay'ın bir kolu olduğu tespitinde bulunur. Bk. Bünyadov, s. 126, 9 no.lu dipnot.

⁸¹ *Kartlis Tskhovreba*, s. 321; İbnü'l-Esîr, XII, s. 334; Genceli Kiragos, s. 14; Bünyadov, s. 127. Savaşın tarihine ilişkin tek kayıt İbnü'l-Esîr tarafından verilir. Ancak o da Zilkade ayında olduğunu belirtmekle yetinir. H. Zilkade 617 tarihi M. 28 Aralık 1220 ile 26 Ocak 1221 tarihleri arasına denk gelmektedir. Olayların sırasına göre bu savaşın 1221 yılının Ocak ayı sonlarında olması gerekir.

⁸² Reşîdüddin, I, s. 533; İbnü'l-Esîr, XII, s. 332 ; Bünyadov, s. 127. Şemseddin Tuğrâî'nin dindar, adaletili ve reayayı koruyan bir vali olduğuna ilişkin bk. Nesevî, Farsça çev. s. 102.

⁸³ İbnü'l-Esîr, XII, s. 336-337; Reşîdüddin, I, s. 532-533.

⁸⁴ Cüveynî, s. 162.

Irak-ı Arab bölgesinde iki yerel güç hüküm sürüyordu. Erbil, Begteginli hanedanının son hükümdarı olan Muzafferüddin Gökböri'nin (1190-1233) kontrolü altındaydı. Musul'da ise Zengi hanedanının atabeyi Bedreddin Lü'lü hâkimdi. Gökböri, aralarında kan bağı bulunan Zengi hanedanının Musul'da varlığını sürdürmesi için Bedreddin Lü'lü ile kıyasıya bir mücadele içine girmişti. Melik Eşref'e tâbi olan Lü'lü, bu sayede Musul'daki varlığını Gökböri'ye karşı korumuştur. Her iki hükümdar da Halife Nâsır Lidînillâh'ın manevi nüfuzunu tanımaktaydı. Irak-ı Arab bölgesinin asıl hâkimi, Halife Nâsır Lidînillâh idi.

Erbil Atabeyi Muzafferüddin Gökböri, Moğolların Irak'a doğru ilerlediğini haber alınca, Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü'ye haber göndererek yardım talep etti. Moğol tehdidini ensesinde hisseden Lü'lü, aralarında sürüp giden düşmanlığı bir tarafa bırakarak Gökböri'nin yardım çağrısına olumlu cevap verdi.⁸⁵ Hatırı sayılır miktarda Musul askerî destek amacıyla Erbil'e ulaştı. Gökböri, Erbil'in etrafındaki sarp dağ geçitlerini tutarak Moğolları burada durdurmayı düşünüyordu.⁸⁶

Hârizmşahlar Devleti, Gürcistan Krallığı ve İldenizlilerin uğradığı felaketleri izlemekle yetinen Abbâsî Halifesi Nâsır Lidînillâh, kendi hâkimiyet sahasına yönelen bu tehlikeye karşı nihayet harekete geçti. Halife Nâsır Lidînillâh tehlikenin boyutlarını derinlemesine çözümleyerek, Bağdat etrafında bölgenin Müslüman hükümdarlarının tamamını kapsayacak şekilde bir güvenlik kuşağı oluşturmaya karar verdi. Bu amaçla o, ilk olarak Erbil hâkimi Muzafferüddin Gökböri'ye ve Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü'ye mektuplar göndererek onlardan kuvvetlerini birleştirmelerini ve Erbil ile Bağdat arasında bulunan Dakuka'da toplanmalarını istedi. Melik Eşref'e yazdığı mektupta ise askerlerinin başında bizzat sefere çıkarak el-Cezire'nin bütün emir ve atabeyleri ile birleşip Moğollara karşı harekete geçmesini istiyordu.⁸⁷ Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'a da elçi gönderen Halife Nâsır Lidînillâh, ondan da asker yardımı istemişti.⁸⁸

⁸⁵ İbnü'l-Esîr, Moğolların Erbil'e doğru ilerledikleri haberi Musul'a ulaşınca kendisinin de, askerlerin de oldukça korktuğunu itiraf eder. Bu durum Musul'daki (ve de Erbil'deki) kamuoyunu göstermesi bakımından anlamlıdır. Bk. İbnü'l-Esîr, XII, s. 337.

⁸⁶ İbnü'l-Esîr, XII, s. 337.

⁸⁷ İbnü'l-Esîr, XII, s. 337-338; Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s.135.

⁸⁸ Selçuklu kaynağı İbn Bibi, Halife Nâsır Lidînillâh'ın bu sırada I. Alâeddin Keykubad'a da elçi göndererek askerî yardım talep ettiğini, Sultan'ın da bu talebe karşılık 5.000 süvariden oluşan bir askerî birliği Bahaeddin Kutluğca komutasında Dakuka'ya gönderdiğini belirtir. Diğer kaynakların

Aynı günlerde Dımaşk Eyyûbî hâkimi Melik Muazzam, Harran'da bulunan kardeşi Melik Eşref'in yanına gelmiş ve ondan her ne olursa olsun adamlarıyla birlikte Mısır'ın yardımına koşacağına dair söz almıştı. Bu nedenle Melik Eşref, Harran'da huzuruna çıkan hilafet elçisine Mısır'daki nazik durumu gerekçe göstererek Halife'nin yardımına gelemeyeceğini bildirdi ve Halife'den affını diledi.⁸⁹ el-Cezire bölgesini terk etmesinin doğru olmadığını belirten bir kısım komutanlarının sözlerine de kulak asmadı.⁹⁰ Aslında Nâsır Lidîmillâh da Eyyûbîlerin iki yıl önce Mısır'a saldıran Haçlılara karşı kendisinden yardım talebini bazı gerekçelerle geri çevirmişti.⁹¹ Eyyûbîlerin bu tutumu belki de Halife Nâsır Lidîmillâh'a karşı bir misilleme idi.

Moğol tehdidini enselerinde hisseden Erbil hâkimi Muzafferüddin Gökböri ile Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü ise Halife'nin çağrısına olumlu cevap vermişlerdi. Bedreddin Lü'lü, bahsettiğimiz gibi Halife'nin çağrısından önce Gökböri'nin isteği üzerine Erbil'e kalabalık bir yardım birliği göndermişti. Muzafferüddin Gökböri, Musul ve Erbil askerlerini alarak Halife'nin isteği doğrultusunda Dakuka'ya konuşlandı (Safer 618/Mart-Nisan 1221). Alâeddin Keykubad'ın gönderdiği 5.000 Selçuklu askeri ile Halife'nin Bağdat'tan gönderdiği 800 kişilik bir tavaşi birliği de Dakuka'ya ulaştı. Oldukça büyük bir orduya sahip olan Halife'nin Dakuka'ya çok küçük bir askerî birlik göndermesi, onun amacının Moğollara karşı saldırıya geçmek olmadığını açıkça gösteriyordu. Halife'nin gönderdiği asker sayısını yeterli bulmayan ve hayal kırıklığına uğrayan Gökböri, emrindeki orduyla Moğolların üzerine yürüyemeyeceğini düşünerek savunmada kaldı. Dakuka'da bir Müslüman ordusunun kendilerini beklemekte olduğunu öğrenen Moğollar, Irak-ı Arab bölgesine girmekten vazgeçerek Hemedan'a yönelmeyi tercih ettiler. Böylece Irak-ı Arab ve el-Cezire, muhtemel bir Moğol tehdidini ucuz atlattı.⁹² Ancak Hemedan savunmasız kalmıştı. Şehirdekilerin Halife ile irtibat kurduğunu öğrenince gazaba gelen Cebe, şehri kılıç zoruyla ele geçirdi ve İbnü'l-Esîr'in ifadesine göre şehirdeki Müslümanları kökünden kazırcasına yok etti (Recep 618/

teyit etmediği bu olayı İbn Bibî'nin oldukça ayrıntılı bir biçimde anlatması hakikat olduğuna şüphe bırakmamaktadır. Bk. İbn Bibî, I, s. 275-282.

⁸⁹ İbnü'l-Esîr, XII, s. 338; Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 135.

⁹⁰ İbn Vâsıl, I, s. 94-95.

⁹¹ Angelika Hartmann, "Nâsır Lidîmillâh", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 32, İstanbul 2006, s. 400.

⁹² İbnü'l-Esîr, XII, s. 337-338; İbn Bibî, I, s. 275-282; Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s.135-136.

Ağustos-Eylül 1221).⁹³ Emrinde ciddi bir ordu bulunan Halife, bir İslam beldesinin yok edilmesini daha izlemekle yetindi.

Hemedan'ı cezalandıran Moğol noyanları, Gürcüler ile ittifak yapan Atabek Özbek'in işini bitirmek için Azerbaycan'a yürüdüler. Özbek'in terk ettiği Tebriz başta olmak üzere, Erdebil ve Nahçıvan'ı istila ettiler. Özbek'in oğlu Hâmûş'un gelip itaat etmesi üzerine Azerbaycan topraklarını yağmalamaya son veren Moğollar, Aras Irmağını geçerek yeniden Arran'a girdiler. Beylekan şehrini ele geçirerek, kadın-erkek, büyük-küçük demeden bütün halkı kılıçtan geçirdiler (Ramazan 618/ Ekim-Kasım 1221). Vergi vermeyi kabul eden Gence şehrine ise dokunmadılar.⁹⁴ Bütün Gürcistan'da yaklaşık 30 bin kişiyi katlettikten sonra Şirvan bölgesine girdiler. Şamahı şehrini ele geçirip yağmaladıktan sonra Derbend geçidini aşarak Kafkasya'yı ve Orta Doğu'yu terk ettiler.⁹⁵

Cengiz Han'ın, Muhammed Hârizmşah'ın toparlanmasına fırsat vermemek amacıyla batıya gönderdiği bu ordu, muhtemelen Orta Doğu hakkında bilgi toplamak ve keşif yapmak için⁹⁶ Cengiz Han'ın verdiği yeni bir görevle yaklaşık bir buçuk yıl bölgede kalmıştır. Bu süre içerisinde gerçekleştirdikleri katliamlar, yağmalar ve tahribat bölgenin toplumları ve siyasal yönetimleri üzerinde büyük bir dehşet ve travmaya yol açmış, Moğol korkusunun yüreklere işlemesine sebep olmuştur.⁹⁷ Bu korku ve

⁹³ İbnü'l-Esîr, XII, s. 339-341; Cüveynî, s. 162-163.

⁹⁴ İbnü'l-Esîr, XII, s. 342.

⁹⁵ İbnü'l-Esîr, XII, s. 344-345; Cüveynî, s. 163. Cebe ve Sübütay komutasındaki bu Moğol ordusu Kafkasya'yı terk ettikten sonra Alan ve Kıpçak ülkelerini tahrip etmiş, 1223 yılında ortak bir Rus ve Kıpçak ordusunu Karadeniz 'in kuzey kıyısında bozguna uğratmıştır. Bk. İbnü'l-Esîr, XII, s. 345-347. Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Kırım'ın Suğdak limanına düzenlediği deniz seferi, muhtemelen bu savaş sonrasında sekteye uğrayan ticareti yeniden başlatmak içindir. Suğdak Seferi için bk. İbn Bibi, I, s. 325-336.

⁹⁶ Abdülkadir Yuvalı, bu ordunun amacının Sultan'ı yakalamak yanında batıdaki durumu tespit etmek olduğunu açıkça belirtmektedir. Bk. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 175.

⁹⁷ Dönemin en önemli ana kaynağı olan İbnü'l-Esîr'in bu konudaki ifadeleri ve verdiği örnekler, İslam toplumlarının Moğol istilası karşısında kapıldıkları dehşeti göstermesi bakımından oldukça çarpıcıdır: "Tatarların, diğer adıyla Moğolların İslam diyarına girişleri hadisesini kaleme almaktan yıllarca çekinip durdum. Bu olayları kaydetmeyi hiç de istemiyordum...İslam'ın ve Müslümanların ölüm haberlerini ve başlarına gelen büyük felaketi yazmak kimin kolayına gidebilir?..Keşke annem beni doğurmasaydı, keşke bu büyük felaketten önce ölüp gitseydim! Adım ve sanım unutulsaydı da bu olayla karşılaşmasaydım, böyle bir olayı yaşamıyordum!.. Bu büyük ve dehşet verici olay, muazzam musibet gün ve gecelerimizi kararttı, hayatımızı perişan etti, bölgede yaşayan bütün insanları ve özellikle Müslümanları kökünden kazıdı. Şayet birisi çıkar da: 'Cenab-ı Allah'ın Hz. Adem'i yarattığı günden bugüne kadar bu büyük felaketin benzeri görülmemiş ve yaşanmış değildir' derse mutlaka doğru söylemiş olacaktır." Bk. İbnü'l-Esîr, XII, s. 316. Bölgenin Hristiyan toplumları da Moğolları Allah'ın bir gazabı olarak görmeye eğilimliydi. Nitekim Moğollar hakkında önemli bir eser kaleme alan (1273) Aknerli Grigor isimli Kilikyalı Ermeni rahip bu istilayı şöyle yorumlamaktadır: "Böylece Allah'ın, Peygamberin ağzıyla söylediği 'Nabukadnezar elimde bir altın kadehtir; onu kime istersem

öğrenilmiş çaresizlik psikolojisi, ileride bölgeyi fethetmeye gelecek Moğol dalgası karşısında Orta Doğu'daki yönetimlerin en önemli zaaf noktalarından birini oluşturacak ve bölge ülkelerinin Moğol hâkimiyetini tanınmasında büyük rol oynayacaktır.⁹⁸ Bu ilk istilanın yarattığı felaketlere rağmen, durumun vahametini kavrayacak vizyona sahip olmayan bazı bölge hükümdarları, Orta Doğu'nun siyasal birlikten yoksun yapısının yarattığı karmaşık çıkar ilişkilerinden vazgeçmeyecek ve Moğol tehdidine karşı birleşme kararlılığını gösteremeyeceklerdir. Bu hükümdarların istisnalarından birisi Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'dır.

2. Moğollara Karşı İlk İttifak Girişimleri ve Sultan I. Alâeddin Keykubad

I. Alâeddin Keykubad, ağabeyi I. İzzeddin Keykâvus'un vefatı üzerine, ümeranın çoğunun reyiyile 1220 yılı başında Sivas'ta sultan ilan edilmişti.⁹⁹ Moğol istilasının bütün Orta Doğu coğrafyasını tehdit ettiği bir zamanda tahta çıkan I. Alâeddin Keykubad, geniş ve ileri görüşlü bir hükümdara yaraşır biçimde siyasî ve askerî önlemler alarak icraatlarına başladı.¹⁰⁰ Öncelikle, dedesi II. Kılıçarslan döneminden beri gergin olan ve selefi I. İzzeddin Keykâvus'un el-Cezire ve Suriye bölgesine müdahalesi ile savaş hâlini alan Türkiye Selçuklu-Eyyübî münasebetlerini normalleştirmeye karar verdi. Bunun için Eyyübîlerin el-Cezire ve Ahlat hâkimi Melik Eşref'e elçi göndererek savaşın sona erdirilmesini önerdi. Bu öneri, Melik Eşref tarafından memnuniyetle karşılandı. Bunun üzerine, iki devlet arasındaki savaş hâlinin sona erdirilmesine, iki hükümdarın ittifak yapıp birbirlerine destek olmasına ve bu arada aralarında evlilik yoluyla akrabalık

içiririm' [Ermiya, 51,7] tehdit sözleri gerçekleşmiş oldu. Böylelikle, bu garip suratlı kavim, çeşitli günahlarımızdan dolayı, sadece kadeh olarak değil, aynı zamanda zehir hâlinde üzerimize geldi. Zira yaptığımız işlerle sürekli Allah'ın öfkesini celbediyoruz. İşte Allah'ın emirlerini yerine getirmedığımız için, ders olsun diye, bunları üzerimize musallat etmiştir. Bk. Aknerli Grigor, *Okçu Milletinin Tarihi*, (çev. Hrand D. Andreasyan), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, s. 20.

⁹⁸ İslam toplumlarının Moğol istilası karşısında yaşadığı bu korku psikolojisini, eğitimbilimsel bir kavramla, "edinilmiş çaresizlik" ile açıklayan ilginç bir makale için bk. H. Ahmet Özdemir, "Moğol İstilasından Bazı Öğrenilmiş Çaresizlik Örnekleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 29, Bahar 2010, s.21-40.

⁹⁹ İbn Bibi, II, s. 221-222; Turan, *Türkiye*, s. 326-328; Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad*, s. 18-20. Salim Koca, "Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubad'ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 25, Bahar 2009, s. 5-11. Sultan İzzeddin Keykâvus'un ölümü üzerine Sivas'ta bulunan ümera yeni sultanın kim olacağı konusunda istişarede bulunmuştu. Emirlerin bir kısmı Alâeddin Keykubad'ın amcası Erzurum Meliki Muğsüddin Tuğrulşah'ın sultan olmasını isterken bir diğer kısmı ise kardeşi Keyferidun'un tahta geçmesini önermişlerdi. Ancak Çaşnigir (ve Melikü'l-ümerâ) Seyfeddin Ayaba ile Emir-i Meclis Mübarizüddin Behramşah gibi büyük emirlerin reyiyile Alâeddin Keykubad'ın sultan olması kararlaştırıldı.

¹⁰⁰ Turan, *Türkiye*, s. 331; Herbert Jansky "Emniyet Politikası", s. 118; Koca, "Güvenlik Politikası", s. 187-189.

kurmalarına dair anlaşmaya varıldı.¹⁰¹ Eyyûbîlerin el-Cezire ve Ahlat üzerindeki hâkimiyetini tanıyan Keykubad, böylece doğu sınırlarını Moğollara karşı güvenceye almış oldu. Ayrıca saltanatı üzerinde tehdit olarak gördüğü amcası Tuğrulşah'a karşı da konumunu sağlamlaştırdı. Aynı zamanda Eyyûbîlerin Haçlılara karşı serbest kalmasını temin ederek İslam dünyasının oldukça tehlikeli bir durumdan kurtulması için de önemli bir adım atmış oluyordu.

Eyyûbîlerle ilişkileri normalleştiren ve önemli bir ittifakın temellerini atan Keykubad, daha sonra Venedik Cumhuriyeti ile bir dostluk ve barış antlaşması imzaladı. Venedik Cumhuriyeti adına Jacopus Teopulo, Türkiye Selçuklu Devleti adına ise Emir Sipehsalar Şemseddin Emirü'l-Gazi'nin 8 Mart 1220 tarihinde imzaladığı bu antlaşmayla, Venedik Cumhuriyetine ve diğer Latin devletlerine (Pisa, Cenova ve Provans) önemli imtiyazlar tanındı.¹⁰² Bu sayede Akdeniz ticareti açısından önemli bir adım atılırken siyasi alanda normalleşme sürdürüldü.

Alâeddin Keykubad, selefi I. İzzeddin Keykâvus zamanından beri ilişkilerin iyi olduğu İznik Rum İmparatorluğu ile bu iyi ilişkileri aynen sürdürdü. 1222 yılında Theodoros Laskaris'in ölüp yerine III. Ioannes Dukas Vatatzes'in geçmesiyle bu ülkede başlayan taht kavgalarından yararlanmayı düşünmedi.¹⁰³ Böylelikle devletin batı sınırlarının güvenliğini sağlayarak asıl sorunların yaşandığı doğu politikasında serbestçe hareket etme fırsatı buldu. Moğolların ülkenin doğusunu tehdit ettiği bir dönemde, İstanbul'daki Haçlılarla arasında tampon vazifesi gören İznik Rum Devleti ile barışı yeğledi.

Moğolların 1220 yazından itibaren Batı İran ve Kafkasya bölgesinde gerçekleştirdiği işgale karşı İldenizliler, Gürcistan Krallığı ve Melik Eşref arasında yapılan ittifaka katılıp katılmadığını bilemediğimiz Keykubad, 1221 yılı baharında Moğolların Irak'a

¹⁰¹ İbnü'l-Esîr, XII, s. 313; Ebü'l-Ferec, II, s. 505; Emine Uyumaz, "Sultan I. Alâeddin Keykubad Zamanında (1220-1237) Türkiye Selçuklu Devletinin Elçilik İlişkileri", *İÜ Edebiyat Fak. Tarih Dergisi*, Sayı 39, 2004, s. 56.

¹⁰² Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, TTK Yayınları, Ankara 1998, s. 124,134; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (çev. Erol Üyepazarcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 81; Heyd, W, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (çev. Enver Ziya Karal), TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 333-334.

¹⁰³ Uyumaz, *I. Alâeddîn Keykubad*, s. 84.

yürümesi üzerine Halife Nâsır Lidînillâh'ın ittifak çağrısına ise samimiyetle karşılık verdi.¹⁰⁴

Alâeddin Keykubad ile Halife Nâsır Lidînillâh arasındaki iyi ilişkiler, Sultan'ın tahta çıktığı ilk günlerde başlamıştı. Halife'nin Şehabeddin Ömer b. Muhammed Sühreverdî¹⁰⁵ ile gönderdiği saltanat menşurunu alan Keykubad, kendisini fütüvvet teşkilatına girmeye davet eden Halife'nin bu çağrısını da memnuniyetle kabul etmişti. Fütüvvet öğretisinin büyük propagandacısı olan Sühreverdî'yi büyük bir saygıyla ağırlayan Sultan, Bağdat'a dönüşünde elçiye pek çok hediyeler sunmayı da ihmal etmemişti. Bağdat'a dönen elçi, halifeye sultanın saygı ve bağlılık dileklerini aktarmış, Halife Nâsır Lidînillâh bundan çok memnun olarak sultana her yıl ikram olarak rütbe ve makam unvanı göndermişti.¹⁰⁶

Sultan Alâeddin Keykubad, Halife Nâsır Lidînillâh'ın Moğollara karşı yardım istemek amacıyla gönderdiği ikinci elçisi olan Muhyiddin İbnü'l-Cevzî'yi¹⁰⁷ Kayseri'de görkemli bir törenle karşıladı. Ertesi gün yapılan kabul töreninde Sultan, saygı amacıyla hilafet makamından gönderilen atın üzengisini öptü. Halifenin gönderdiği hilat ve pelerini giydi, Abbâsîlerin sembolü olan siyah sarığı taktı. Elçi Muhyiddin İbnü'l-Cevzî'nin sultanla baş başa görüşme isteği üzerine saray boşaltıldı. Elçi Allah'a hamt, Hz. Muhammed'e salavat, halifeye dua ve sultana övgüden sonra misyonunu açıkladı: *“Müminlerin Emiri'nin size selamı var. Onurlu kalbinde sizin için iyi şeyler düşünüyor ve şöyle buyuruyor: Tatar (Moğol) ordusu Muhammed Hârizmşah'la vuruşup çarpışmaktan kurtuldu. Gücü ve kudreti arttı. Mal, elbise, hazîne, silah ve atla donandı.*

¹⁰⁴ Arap kaynaklarında Alâeddin Keykubad'ın Halife Nâsır Lidînillâh'a verdiği destek ve yaşanan diplomatik gelişmelere değinilmez. Ancak Selçuklu kaynağı olan İbn Bibi bu desteği oldukça ayrıntılı bir biçimde açıklayarak tarihe ışık tutar. Bk. İbn Bibi, I, s. 275-282.

¹⁰⁵ Şihâbüddîn Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Abdillâh b. Ammûye el-Kureşî el-Bekrî es-Sühreverdî (1145-1234), Sühreverdîye tarikatının kurucusu, müfessir ve muhaddisti. Lakap ve nispetlerindeki benzerlik nedeniyle zaman zaman “Sühverdî el-Maktul” diye tanınan Şehabeddin Yahya b. Habeş ile karıştırılır. Halife Nâsır-Lidînillâh döneminde fütüvvet teşkilâtının organize edilmesi çalışmalarında öncülük eden Sühreverdî, hilâfet merkeziyle hükümdarlar arasında çok mühim elçilik görevlerinde bulundu. 1217'de 400 bin askeriyile Bağdat'ı ele geçirmeye gelen Muhammed Hârizmşah ile bir görüşme yapmıştı. Ayrıntılı bilgi için bk. Hasan Kâmil Yılmaz, “Şehabeddin Sühreverdî”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 38, İstanbul 2010, s. 40-42.

¹⁰⁶ İbn Bibi, I, s. 248-253.

¹⁰⁷ Tam adı Ebû Muhammed (Ebü'l-Mehâsin) Muhyiddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Alî et-Teymî el-Bekrî (1185-1258) olan Hanbeli fakihî ve Abbâsî devlet adamıdır. Abbâsî halifeleri tarafından verilen birçok önemli elçilik misyonları üstlenmiştir. İslami ilimlerin her dalındaki çalışmaları ile tanınan Hanbeli âlimi Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin [Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî] oğlu ve tarihçi Sibt İbnü'l-Cevzî'nin (1186-1256) dayısıdır. Bk. Cengiz Kallek, “İbnü'l-Cevzî, Ebû Muhammed”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 20, İstanbul 2006, s. 542.

Casusların getirdiği habere göre şimdi bu bölgeye [Irak-ı Arap'a ve Bağdat'a] saldırı hazırlığı içindeler. Eğer aramızdaki mesafenin uzaklığından dolayı Rum [Anadolu] ülkesinden fazla değil 2000 süvari ihtiyat ve imdat birliği olarak ülkemize gönderilirse, bu ülkemizin, milletimizin ve devletimizin selametine olur. Diğer İslam meliklerine de bu konuda haber gitti. Onlar da bu işin telafisi için haberdar oldular.” Sultan bu sözleri duyunca “Duydum, kabul ettim” dedi ve en kısa zamanda asker toplanarak oraya gönderilmesini emretti. Elçi ise gösterilen lütuflara övgüler yağdırarak ikametgâhına çekildi.¹⁰⁸

Sultan Alâeddin Keykubad, elçi ile görüşükten sonra durum değerlendirmesi yapmak için ileri gelen emirlerini topladı. Onlara: *“Bundan önce Müminlerin Emiri'nin engin kavrayışına, derin önsezisine, olgun ve yeterli düşüncesine ve sağlam görüşlerine büyük bir inancımız vardı. Kaynaktan coşarak akan, bütün muhaliflerini ezip geçen, devleti genç, bahtı açık olan ve ateş denizi gibi gelen bir ordunun önüne iyilik, nezaket, tatlılık ve alçak gönüllülüğten başka yolla gitmek olmaz. Yapılması gereken şey, Müminlerin Emiri'nin her ülkeye haber göndererek, onlardan...bir elçi belirleyip, o elçiyi...hediyelerle donatmalarını...bunların hepsinin...bir yerde toplanmalarını sağlamak, daha sonra bunları birlik ve beraberlik içinde kendi ülkelerinin selameti, devlet ve din işlerinin yolunda gitmesi ve İslam bahçesinin canlı kalması için kendi elçisinin yönetiminde [Cengiz] Han'ın huzuruna göndermektir...”* dedi. Oradakilerin hepsi sultanın bu düşüncelerini doğru buldular.¹⁰⁹ Bununla birlikte bu düşüncelerin Halife'ye intikal ettirilmesi, Keykubad'ın aczine yorulabilirdi. Bu nedenle Sultan, bu görüşlerini yalnızca kendi emirleri ile paylaşmış, elçiye aktarmamıştı. Halife'nin asker isteğine ise iki bin değil, beş bin askerle karşılık verilecekti.¹¹⁰

Kayseri görüşmelerinin, genç Sultan'ın tecrübeli bir siyasetçi olarak bildiği Halife Nâsır Lidînillâh hakkındaki itimadını sarstığı anlaşılmaktadır. O, Moğollara karşı savaşmayı gerçekçi bir politika olarak görmüyordu. Moğollarla bir an evvel savaş durumuna son verilmeli ve diplomatik temas kurulmalıydı. Halife, Müminlerin Emiri sıfatıyla bütün Müslüman hükümdarları buna ikna etmek ve ortak bir politika üretilmesinde faal rol oynamalıydı. Keykubad, Moğol istilasına karşı en etkili önlemi daima barışta

¹⁰⁸ İbn Bibi, I, s. 277.

¹⁰⁹ İbn Bibi, I, s. 278.

¹¹⁰ İbn Bibi, I, s. 278.

görüyordu.¹¹¹ Bununla birlikte Halife'nin elçisiyle yaptığı görüşmelerde, henüz bu mütalaalarını ortaya koymanın vakti olmadığını da anlamıştı. Dolayısıyla mevcut durumda yapılacak en yararlı iş, İslam devletlerinin Halife etrafında oluşturmaya başladığı her türlü savunma ya da saldırı antlaşmasına ortak olmak, bu çabayı desteklemektir. Böylece İslam dünyasındaki saygınlığını arttırmak mümkün olacaktır.

Sultan sancak alayını hazırlatarak Kayseri'den Malatya'ya doğru yola çıkarttı. Sefere katılacak askerlerin süratle Malatya'da toplanmasını, Melikü'l-ümerâ¹¹² Bahaeddin Kutluğca'nın yönetimine girerek Darü's-selam Bağdat'a hareket etmelerini emretti. Ertesi gün elçiye isteğinin yerine getirildiğini bildirdi, 50 bin sultani akçe ve kıymetli hediyeler takdim ederek kendisini Bağdat'a yolcu etti. Elçinin ayrılmasının üzerinden bir ay bile geçmeden sefer için çağırılan tüm askerler Malatya'da toplandı. Saltanat sancağını ve sefer için gerekli teçhizatı taşıyan kafilenin Malatya'ya ulaşması üzerine gerekli tayin ve planlamaları yapan Bahaeddin Kutluğca komutasındaki Selçuklu ordusu Irak'a hareket etti.¹¹³

Harput, Âmid ve Mardin Artuklu topraklarından geçen, Artuklu beyleri tarafından saygıyla ağırlanan Selçuklu ordusu, yoluna devam ederek Musul'a ulaştı. İstenilenden büyük bir Selçuklu ordusunun bölgeye gelmesi ve yol boyunca Artuklu beylerinin gösterdiği saygı Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü'yü endişeye sevk etti. Bir taraftan Selçuklu ordusunu ağırlamakta kusur etmeyen Lü'lü, diğer taraftan endişesini gizlice Dakuka'da bulunan Gökböri'ye ilettili.¹¹⁴ Musul'da üç gün konaklayan Selçuklu ordusu, birkaç gün sonra Muzafferüddin Gökböri'nin Dakuka'da kurduğu karargâha ulaştı. Selçuklu ordusunun azametini gören Gökböri, Bedreddin Lü'lü'ye hak vererek durumu Halife Nâsır Lidînillâh'a bildirdi. Halifelik yazı divanından (Divan-ı Aziz) gelen yanıtta, Bağdat'tan mihmandarların gelişine kadar Gökböri'nin Selçuklu askerlerini

¹¹¹ Koca, "Güvenlik Politikası", s. 203.

¹¹² Kaynaklarda "melikü'l-ümerâ", "beglerbegi", "emîrü'l-ümerâ", "emaret-i beglerbegi", "sipehdâr-ı kebîr", "sipehdâr-ı memleket" gibi unvanlarla zikredilen bu mansıp, devlet teşkilatı içerisinde "başkumandan" sıfatını taşıyan Sultan'dan sonra gelen en üst askerî makamdır. Bk. Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, TTK Yayınları, Ankara 2010, s. 253.

¹¹³ İbn Bibi, I, s. 279.

¹¹⁴ Bedreddin Lü'lü, Gökböri'ye yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Sultan'ın [Alâeddin Keykubad'ın] huzurundan büyük bir ordu, imdat gücü (necde) olarak halifelik eşiğine geliyor. Eğer orada eğlenirlerse, onlara önem verme. Divan-ı Aziz'e [Halife'nin Divan-ı İnşası] büyük masraf açarlar. Yapılacak en doğru iş, onları fazla bekletmeden yerlerine geri göndermektir." Bk. İbn Bibi, I, s. 280.

orada tutması, kendilerine izzet ve ikramda bulunup komutanlarına makam ve mevkiine uygun olarak her türlü ilgi ve saygıyı göstermesi yazılıydı.¹¹⁵

Selçuklu kuvvetlerinin gelmesiyle daha da güçlenmiş olan müttefiklerin Moğollara karşı büyük bir harekâta kalkışması bekleniyordu. Nitekim Moğollar, Müslüman ordusunun Dakuka'da toplanması üzerine Irak-ı Arab bölgesine düzenlemeyi düşündükleri akından vazgeçmiş ve geri çekilip savunmada beklemeye başlamışlardı.¹¹⁶ Böylece taraflar arasında psikolojik üstünlük Müslümanlara geçmişti. Ancak yaşanan gelişmeler Halife'nin Moğolları püskürtmek gibi bir amacı olmadığını ve müttefiklerine güvenmediğini ortaya koyuyordu. Nitekim yukarıda anlatıldığı gibi, Dakuka'daki müttefik kuvvetlerin komutanı Muzafferüddin Gökböri, Halife'den en az 10 bin süvari beklerken o Dakuka'ya yalnızca 800 tavaşiden oluşan bir kuvvet göndermişti. Halife'nin bu tutumu nedeniyle sarsılan ittifak, Alâeddin Keykubad'ın bölgeye beklenilenden fazla asker sevk etmesinin müttefikler arasında yarattığı güven sorunu nedeniyle dağılma noktasına geldi.

Türkiye Selçuklularının doğuya ilgileri oldukça eski bir devlet politikasıydı ve daima canlı kalmıştı.¹¹⁷ Nitekim, Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkmasından çok kısa bir süre önce, selefi İzzeddin Keykâvus, Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü dışında el-Cezire bölgesinin bütün siyasal güçlerine hâkimiyetini kabul ettirmiş, nüfuzunu Dicle kıyılarına kadar genişletmişti.¹¹⁸ Onun ani bir şekilde ölümü üzerine tahta çıkan Alâeddin Keykubad, selefinin yayılmacı politikalarını terk etmiş, Melik Eşref ile anlaşarak Eyyübîlerin Güneydoğu Anadolu/el-Cezire ve Ahlat'taki hâkimiyetini kabul etmişti. Yeni sultanın uzlaşma yanlısı politikalarına rağmen Irak bölgesine talep edilenden daha büyük bir ordu sevk etmesi, bu ordunun Artuklu beylerinden büyük

¹¹⁵ İbn Bibi, I, s. 280.

¹¹⁶ İbnü'l-Esîr, XII, s. 338.

¹¹⁷ Sultan I. Kılıç Arslan'ın (1092 -1107) Musul'u ele geçirmesi üzerine Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar (1105-1118), emirlerinden Çavlı'yı göndermiş ve Habur Suyu kenarında yapılan savaşta Türkiye Sultanı hayatını kaybetmişti. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 109. Türkiye Selçuklu sultanları, devletin kuruluşundan itibaren, Doğu Anadolu'da ve ona komşu olan İslam ülkelerinde hâkimiyetlerini yayarken üç önemli etkenin tesiri ile hareket etmişlerdi: Bunlardan biri Büyük Selçuklularla kadim rekabetleriydi. İkincisi, kendi ülkelerine göre daha ileri bir medeniyet seviyesine sahip olan Ahlat bölgesine sahip olmak daha güçlü olmanın koşulu idi. Üçüncüsü de Türkiye'de millî birliğin tamamlanması ve jeopolitik sınırlara erişilmesi düşünce ve iradesiydi. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 353.

¹¹⁸ el-Cezire bölgesinde İzzeddin Keykâvus'u metbu tanıyan ve onunla ittifak oluşturanlar şunlardı: Mardin Artuklu Emiri Necmeddin Gazi, Hısnıkeyfâ (Âmid) Artuklu Emiri Nâsırüddin Mahmud, Erbil hâkimi Begteginli Muzafferüddin Gökböri, Hakkâri bölgesinin Kürt emirleri İmâdeddin İbnü'l-Meştûb ve İzzeddin Hâmidî. Bk. Üremiş, s. 201-202.

itibar görmesi, başta Halife Nâsır Lidînullâh olmak üzere bölgenin diğer siyasal güçlerini de endişeye sürüklemişti.¹¹⁹

Baştan beri yalnızca kendi hâkimiyet sahasını korumak derdinde olan ve Alâeddin'in nüfuzunu el-Cezire'ye yaymasından endişelenen Halife Nâsır Lidînullâh, Moğolların Hemedan'a yönelmesini haber alınca Dakuka'daki müttefik ordusunu dağıtmaya karar verdi. Hemedan Müslümanlarının Moğollara karşı kendisinden yardım talep etmeleri ve ümitlerini Dakuka'da toplanmış orduya bağlamaları Halife için pek bir mana ifade etmiyordu.¹²⁰ Selçuklu ordusunun Dakuka'ya ulaşmasından kısa bir süre sonra Nâsır Lidînullâh'ın mektubunu taşıyan bir heyet apar topar Bağdat'tan Dakuka'ya geldi. Mektupta Moğol tehlikesinin geçtiği, bu nedenle müttefik ordularının ülkelerine dönmesi isteniyordu. Halife heyetinde bulunan mihmandarların hediyelerini sunmasından sonra Selçuklu ordusu bölgeden ayrıldı.¹²¹ Ardından Dakuka'daki Musul, Erbil ve hilafet kuvvetleri de dağılarak memleketlerine döndü.¹²²

Böylece Moğollara karşı İslam dünyası için ümit olabilecek ve ileride genişlemesi mümkün bir ittifak, Halife Nâsır Lidînullâh'ın ikilemleri ve öngörüsüzlüğü yüzünden dağılmış oluyordu. Bu ittifakın dağılması üzerine serbest kalan Moğollar, bölgedeki yıkım ve tedhiş faaliyetlerine kaldıkları yerden devam ettiler. Yukarıda anlatıldığı gibi, 1221 yılının Ağustos-Kasım ayları arasında Hemedan, Serav, Arran ve Beylekan şehirlerini yağma, tahrip ve katliamlara uğrattılar. Orta Doğu bölgesi, Moğol saldırılarından ancak onların Kafkas Dağlarını aşarak Karadeniz'in kuzeyine geçmeleriyle kurtulabildi.¹²³

Bölgedeki toplumlara dehşet içinde bırakan, aralarına nifak tohumları eken, dolayısıyla kendilerine verilen görevi başarıyla tamamlayan Cebe ve Sübütay 1230'lu yıllarda bölgeye yönelecek olan ikinci Moğol dalgasının ortamını hazırlamışlardır. Buna karşılık Halife ve bölgenin hükümdarları Moğol saldırılarına karşı askerî ya da diplomatik anlamda başarılı bir sınav verememişlerdir. İldenizliler ile Gürcistan Krallığı arasındaki

¹¹⁹ Olayı aktaran tek kaynak olan İbn Bibi'nin bütün masumane ifadelerine karşın Ali Üremiş, Halife'nin kaygıların haklı olabileceğini düşünmektedir: "...[Sultan'ın seçkin askerlerini göndermesi] esas hedefin keşif ve kazanılacak tecrübelerin yanı sıra yol güzergâhındaki doğu hükümdarlarına da küçük bir güç gösterisinde bulunmak olduğunu akla getirmektedir." Bk. Üremiş, s. 208, dipnot 457.

¹²⁰ İbnü'l-Esîr, zor durumdaki Hemedan halkının Halife'ye gönderdiği mektubu Moğolların ele geçirdiklerini belirtir. Bk. İbnü'l-Esîr, XII, s. 341.

¹²¹ İbn Bibi, I, s. 281.

¹²² İbnü'l-Esîr, XII, s. 338.

¹²³ İbnü'l-Esîr, XII, s. 339-342.

ittifak, Eyyûbîlerin yeterli desteği verememesi, toplumların dinsel nedenlerle birbirine sıcak bakmaması ve Moğolların aldığı erken istihbarat ile çökmüştür. Bunun sonucunda önce Gürcistan orduları bertaraf edilmiş daha sonra İldenizliler direnmeden Moğollara boyun eğmişlerdir. Nâsır Lidînillâh gibi tecrübeli bir halifenin Türkiye Selçuklu, Erbil, Musul hükümdarlarını kapsayan ittifakı Eyyûbî ve Artukluları kapsayacak biçimde genişleme potansiyeline sahip olmasına rağmen, Halife'nin kendi nüfuzunu korumaya dönük dar görüşlü ve müteredit yaklaşımları sonucunda istenilen başarıya ulaşamamıştır. Bütün bunlardan sonra yalnızca 30 bin askerden müteşekkil Moğol ordusu, yaklaşık bir buçuk yıl boyunca Orta Doğu'yu darmadağın etmiş, ikinci Moğol dalgasına istediği zemini hazırladıktan sonra bölgeyi terk etmiştir.

3. Karadeniz'in Kuzeyinde Moğolları Durdurma Çabaları

Cebe ve Sübütay'ın yönettiği "el-muğarribe" birlikleri, 1222 yılı kışında Orta Doğu ve Transkafkasya coğrafyasını terk ederek Kafkasya ve Deşt-i Kıpçak sahrasına girdiler. Burada ikamet eden Alan, Lezgi ve Kıpçakları bozguna uğrattıktan sonra, Cenevizlilerin bir kolonisinin de bulunduğu Kuzey Karadeniz kıyılarının en önemli liman kenti olan Suğdak şehrini vurdular. Suğdak halkının bir kısmı dağlara kaçarken bir kısmı Türkiye Selçuklularına sığınmak için gemilerle Karadeniz'e açıldılar.¹²⁴

Suğdak'ın vurulması üzerine Rus knezleri ve Kıpçak/Kuman beyleri Moğollara karşı birleştiler. Ancak 16 Haziran 1223'te, Don Irmağına dökülen Kalka Suyu kıyısında meydana gelen savaşta müttefikler Moğollar tarafından ağır bir bozguna uğrattıldılar.¹²⁵ Savaştan sonra Moğolların takip ve katliamlarının sürmesi üzerine zengin Rus tüccarları mallarını gemilere yükleyerek Karadeniz'e açıldılar ve Türkiye Selçuklu topraklarına sığındılar.¹²⁶ Cebe ve Sübütay, bu yılın sonuna kadar Deşt-i Kıpçak'ta yağma ve katliamlarını sürdürdüler. Elde ettikleri büyük ganimetlerle Cengiz Han'ın yanına dönerken İtil Bulgar ülkesine saldırdılar. Fakat burada ciddi kayıplara uğradıktan sonra Seyhun Irmağının kuzeyinde bulunan Cengiz Han'ın ordusuna ulaştılar.¹²⁷

¹²⁴ İbnü'l-Esîr, XII, s. 346.

¹²⁵ İbnü'l-Esîr, XII, s. 347; Bertold Spuler, *İran Moğolları*, (çev. Cemal Köprülü), TTK Yayınları, Ankara 2010, s. 38; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 24; Akdes Nimet Kurat savaşın tarihini 31 Mayıs 1223 olarak verir. Bk. Kurat, Akdes Nimet, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, AÜ DTCF Yayınları, Ankara 1972.

¹²⁶ İbnü'l-Esîr, XII, s. 347.

¹²⁷ İbnü'l-Esîr, XII, s. 348-349; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 24.

Cebe ve Sübütay komutasındaki Moğolların Karadeniz'in kuzeyinde gerçekleştirdikleri yıkım ve kıyım esnasında ortaya çıkan mülteci dalgasının en çok etkilediği ülkelerin başında Türkiye Selçuklu ülkesi gelmekteydi. Sultan Alâeddin Keykubad, Türkiye Selçukluları için hayati önemi haiz olan Karadeniz-Anadolu-Suriye-Akdeniz transit ticaret yoluna yeniden işlerlik kazandırmak ve Moğolların yeni bir tahribini engellemek için Hüsameddin Çoban komutasında bir orduyu deniz seferi ile Suğdak'a gönderdi.¹²⁸ Kaynakların yetersizliği burada kurulan garnizonun ne tür faaliyetlerde bulunduğunu bilmemizi engellemektedir. Bununla birlikte şehrin çevresine hâkim olan ve Suğdak'ı liman olarak kullanan Ruslar, Kıpçaklar ve Cenevizliler ile birlikte bölgenin güvenliği amacıyla ilişkiler kurulduğu, yeni Moğol saldırılarına karşı önlemler alındığı kesindir.

4. Moğolların 1224 Irak Saldırısının Bölgeye Yansımaları

Cebe Noyan ve Sübütay Bahadır'ın komutasındaki Moğolların Orta Doğu'yu terk etmesinden sonra, Muhammed Hârizmşah'ın sağ kalan iki oğlundan biri olan ve Kirman'da bulunan Gıyâseddin Pirşah başarılı bir toparlanma sağlayarak Irak-ı Acem'de yeni bir Hârizmşah düzeni kurmayı başarmıştı. İsfahan'a yerleşen Gıyâseddin Irak-ı Acem, Horasan, Mâzenderan ve Kirman'ı hükmü altına aldı. Moğolların bölgeden ayrılmasından sonra yeniden toparlanan İldenizli hükümdarı Atabek Özbek'in kız kardeşi Celâliye Hatun'la evlenerek gücünü pekiştirdi.¹²⁹ Daha sonra Fars hâkimi Atabeg Sa'd üzerine yürüyerek başkent Şiraz'ı zapt etti. Yapılan antlaşmaya göre Fars'ın bir bölümünü ülkesine kattı. Moğol tehlikesine karşı Şiraz'da ikamet etmeye ve devletini buradan idare etmeye başladı (621/1224).¹³⁰

Gıyâseddin'in devlete yeniden hayat verdiği bu günlerde, doğrudan Cengiz Han'ın yanından gelen yeni bir Moğol birliği Irak-ı Acem'e girdi. Kimin ya da kimlerin komutasında olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir kayıt yoktur. Onların ilk hedefleri Rey şehri oldu. İlk Moğol istilasında fazla etkilenmeyen şehir yeni yeni canlanmaya başlamıştı. Moğollar şehri ele geçirerek halkını katlettiler. Bunu Save'nin yağmalanması izledi. Daha sonra ilk harekatta tahribe maruz kalmamış olan Kum ve Kâşân kentlerini kılıçtan geçirdiler.¹³¹ Bir sonraki hedefleri, 1221 Ağustos'unda yaşadığı felaketin yaralarını sarmaya çalışan Hemedan şehri oldu. Şehri katliam ve

¹²⁸ İbn Bibi, I, s. 325.

¹²⁹ Nesevî, Farsça çev. s. 72.

¹³⁰ İbnü'l-Esîr, XII, s. 380.

¹³¹ İbnü'l-Esîr, XII, s. 379.

yağmaya uğratan Moğollar, bölgede rastladıkları bir Hârizm askerî kıtasını bozdular. Kaçan Hârizmliler Atabeg Özbek'e sığındılar. Tebriz'e kadar gelen Moğollar, Özbek'in kendilerine daha önce ettiği itaati hatırlatarak Hârizmlileri teslim etmesini istediler. Moğolların üç katından daha fazla askerî güce sahip olan Özbek, çatışmayı göze alamadı ve isteklerine boyun eğdi. Kendisine sığınmış olan Hârizmli askerlerin bir kısmının kesik başları ile birlikte Moğollara bol miktarda mal verdi. Böylece ikna olan Moğollar Horasan'a döndüler.¹³² Gıyâseddin Pirşah'ın payitahtı Isfahan'ı, şehirdeki asker çokluğu ve müstahkem surları korumuştur.¹³³

Hârizmşahlar Devleti'nin yeniden canlandırılmasına izin vermek istemeyen Cengiz Han'ın, 1224 yılında bölgeye düzenlediği akının amacının Pirşah'ı ortadan kaldırmak olduğu anlaşılmaktadır. Zira, ikisi dışında Muhammed Hârizmşah'ın tüm şehzadelerini ortadan kaldıran Cengiz Han'ın, önceki yıl Hindistan'a kaçan Celâleddin'i takip için de Törbay Töksin'i görevlendirdiği bilinmektedir.¹³⁴ Bunun dışında bu akın, bölgeye yönelik Moğol ilgisinin devam ettiğinin hatırlatılması anlamına da geliyordu. Anlaşıldığına göre Cengiz Han, bütün kudretiyle Çin üzerine yürümeye hazırlandığı bir sırada tasarladığı bu anda İran'ı fethetmek değil, anarşi içinde bırakmak niyetindeydi.¹³⁵ Karmaşa içinde bırakılan İran, Çin'in fethi tamamlandıktan sonra kolayca zapt edilebilirdi.

1220-1221 Moğol akını ile kıyaslanamayacak derecede önemsiz kalan bu akın sürecinde Orta Doğu devletleri ilkinde gösterdikleri ataleti tekrarlamışlardı. Gıyâseddin Pirşah ve Özbek'in cılız ittifakı dışında ne Halife Nâsır Lidîmillâh'ın ne de bölgenin diğer siyasal güçlerinin bu saldırılara tepki verdiklerine dair kaynaklarda bilgi vardır. Bu nedenle Moğol akınlarını yakından izlediğine kuşku olmayan Sultan Alâeddin Keykubad'ın bu sırada İran'ın batısına yönelik bu harekâta nasıl tepki verdiğini bilmemiz olanaklı değildir.

¹³² İbnü'l-Esîr, yalnızca 3000 atlıdan ibaret olan bu Moğol birliği karşısında hem iki katı askere sahip olan Hârizmlilerin hem de her ikisinin toplamından daha çok askere sahip olan Özbek'in kendisini savunamamasına hayret etmekte ve "İslam'a ve Müslümanlara yardım edecek bir kuvveti Cenab-ı Allah'tan ihsan etmesini dileriz" demektedir. Bk. İbnü'l-Esîr, XII, s. 380.

¹³³ İbn Vâsıl, I, s. 145.

¹³⁴ Ancak onun Delhi'ye kaçtığını öğrenen Moğollar geri dönmüşlerdi. Bk. Cüveynî, s. 350.

¹³⁵ René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, (çev. M. Reşat Uzmen), Ötüken Neşriyat, İstanbul 1993, s. 254.

B. 1225-1230 Dönemi

1. Celaleddin Hârizmşah'ın Orta Doğu'ya Gelişi ve Değişen Dengeler

Muhammed Hârizmşah'ın ölümünden kısa bir süre önce veliaht tayin ettiği Celaleddin Mengüberti, Moğollara karşı beklemelik zaferler kazandıktan sonra nihayet bizzat Cengiz Han'a yenilerek Hindistan'a sığınmıştı (Kasım 1221).¹³⁶ Onun Hindistan'da olduğu süre içinde, hayatta kalan tek kardeşi Gıyâseddin Pirşah, Batı İran'da devlet düzenini yeniden sağlamayı başarmıştı. Fakat Pirşah'tan memnun olmayan emirler Hindistan'da bulunan ve tahtın yasal vârisi olan Celaleddin Mengüberti'yi sultan olması için Irak'a davet ediyorlardı. Mengüberti, bu davetler üzerine harekete geçerek İran'a girdi (Ocak 1224).¹³⁷ Güney İran (Kirman, Yezd ve Fars) hâkimlerini kendine tâbi kıldıktan sonra, kardeşi Pirşah'ı kolayca alt ederek İsfahan'da Hârizmşah tahtına oturdu.¹³⁸ Böylece doğu bölümü (Afganistan, Hârizm, Maveraünnehir ve Doğu İran) hariç, Hârizmşah İmparatorluğu'nun topraklarını yeniden egemenliği altında birleştirdi.

Hârizmşahlar Devleti'ni yeniden tesis eden Celaleddin Hârizmşah'ın ilk hedefi Halife Nâsır Lidîmillâh olmuştu. Celaleddin'e göre Halife Nâsır Lidîmillâh Moğolları Hârizmşahlar üzerine bizzat kıskırtmış idi.¹³⁹ Böylece Halife Nâsır Lidîmillâh ile Hârizmşahlar arasında kadim düşmanlık yeniden canlandı.¹⁴⁰ İntikam hissi ile hareket

¹³⁶ Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 25; Aydın Taneri, *Celâlu'd-dîn Hârizmşâh ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977, s. 27; İndus kıyısındaki savaşta onu uzun uzun izleyen Cengiz Han'ın oğullarına dönüp "Böyle bir babaya sahip olan babaya ne mutlu!.. O başımıza büyük işler açacak..." dediği rivayet edilir. Bk. Cüveynî, s. 349.

¹³⁷ Taneri, *Celâlu'd-dîn Hârizmşâh*, s. 33.

¹³⁸ Türkçe çev. s. 61-63; Cüveynî, s. 355.

¹³⁹ Taneri, *Celâlu'd-dîn Hârizmşâh*, s. 52; Cengiz Han'ın Hârizmşah İmparatorluğu üzerine saldırmasının sebebi Otrar Olayı (geniş bilgi için bk. Kafesoğlu, s. 240-242) olup başkaca bir kıskırtmaya gerek olmadığı açıktır. Bununla birlikte Halife'nin çağdaşı olan ve verdiği haberleri genellikle ispata dayandıran İbnü'l-Esîr, onun Moğolları İslam dünyasına karşı kıskırttığına ilişkin söylentilerin doğru olduğunu, Moğollara mektuplar göndererek büyük bir günah işlediğini belirtir. Bk. İbnü'l-Esîr, s.401. Bu konuya dair ana ve ikinci el kaynakların verdiği malumat ile araştırmacıların görüşleri hakkında bk. Kafesoğlu, s. 244-246.

¹⁴⁰ Hârizmşahların Halife Nâsır Lidîmillâh ile çatışması daha Hârizmşah Tekiş (1173-1200) döneminde başlamıştı. 1194 yılında Tekiş'in Irak Selçuklu sultanı Tuğrul'u yenip öldürmesi ile Irak toprakları Hârizmşahların denetimine girmişti. Ancak Irak'ı yeniden kurmayı hayal ettiği dünyevi hâkimiyetin en önemli parçası olarak gören en-Nâsır, daha önce Irak Selçukluları ile olduğu gibi, Hârizmşahlar ile de çatışmaya girdi. Bölgeyi sürekli desteklediği isyanlar ile istikrarsızlaştırdı. Irak-ı Acem'i istila dahi etti. 1196'da doğu işlerini çözen Tekiş batı bölgesine geldi. Halife ordusuna karşı Hemedan'da yaptığı savaşı kazansa da aralarındaki çekişme ve mücadele devam etti. Halife ancak 1199'da Irak'ın Hârizmşah'ın toprağı olduğunu onayladı. Nâsır Lidîmillâh-Hârizmşah Tekiş çatışması için bk. Kafesoğlu, s. 123-144. Irak üzerindeki nüfuz mücadelesinin yarattığı bu gerilim, Alâeddin Muhammed Hârizmşah (1200-1220) döneminde daha da büyüdü. Sultan Muhammed Hârizmşah, Selçuklular zamanında olduğu gibi Bağdat'ta hutbenin kendi adına okunmasını talep etti. Bunun reddedilmesi üzerine canı sıkılan Sultan, Abbâsîlerin meşruiyetini sorgulayan fetvalar çıkarttı. Hilafetin Hz. Ali evladından gasbedildiğini iddia ederek propagandaya başladı. Bunlarla

eden Celaledin Hârizmşah, Halife'ye bağlı topraklara saldırdı (Muharrem 622/Ocak-Şubat 1225).¹⁴¹ Ordusunun gereksinimlerini karşılamak için Hilafet arazisini yağmalattı. Halife Nâsır Lidînillâh, onun Bağdat'a saldırmasından çekinir hâle geldi. Bağdat'ın kuzeyinde bulunan stratejik Dakuka mevkiini işgal eden Celaledin, Eyyûbîlerin tâbii olan Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü'nün bazı kalelerine hâkimiyetini kabul ettirdi.¹⁴²

Sultan Celaledin Hârizmşah'ın Orta Doğu'daki varlığı bölgenin siyasal dengelerini kısa sürede değiştirmeye yetti. 1225 yılının Mayıs ayı ortalarına kadar Dakuka'da kalan Sultan Celaledin Hârizmşah ile bölge melikleri arasında mekik diplomasisi yaşanmaya başladı. Evvela Halife'ye bağlılığı ile tanınan Erbil hâkimi Muzafferüddin Gökböri bizzat Hârizmşah'ın huzuruna gelerek itaatini arz etti. Bundan çok daha önemlisi, Eyyûbî hanedanının Suriye'deki en güçlü ismi olan Dimaşk hâkimi Melik Muazzam'ın Dakuka'ya elçi göndererek Hârizmşah'a ittifak teklif etmesiydi. Yapılan görüşmeler sonucunda Celaledin Hârizmşah, Melik Muazzam ve Muzafferüddin Gökböri arasında üçlü bir ittifak kuruldu.¹⁴³ Gökböri ve Melik Muazzam'ın hedefinde Melik Eşref ile Melik Kâmil, Celaledin Hârizmşah'ın hedefinde ise Halife Nâsır-Lidînillâh vardı.¹⁴⁴ Ancak Melik Muazzam'dan Halife'ye saldırmak konusunda olumlu yanıt alamayan Celaledin, yönünü Irak'tan Azerbaycan'a çevirdi.¹⁴⁵

Hârizmşah'ın Halife Nâsır Lidînillâh ile çatışarak Orta Doğu coğrafyasına girmesi, hiç kuşkusuz büyük bir diplomatik hataydı. Moğol tehdidinin her geçen gün arttığı bir

yetinmeyerek 1217 Güzünde Halife'yi devirmek amacıyla Bağdat üzerine yürüdü. Onu bu kararından vazgeçirmek isteyen Halife, dönemin en ünlü şeyhi Şehabeddin Sühreverdi'yi Sultan'ın bulunduğu Hemedan'a gönderdi. Sultan'ın ona karşı teveccühü biliniyordu. Lakin görüşmelerden sonuç çıkmadı. Hârizmşah, ordusunu harekete geçirdi (1217 sonları). Fakat bu ordu Esedâbâd'da meydana gelen kar fırtınasında perişan olup dağıldı. Sultan, Horasan'a dönmek zorunda kaldı. Merv'e gelince öfkesinden, Abbâsî hilafeti adına hutbe okunmasını yasakladı. Moğol istilası öncesinde Halife'nin prensiplerinden vazgeçmeyişi ne kadar hatalı ise, Muhammed Hârizmşah'ın yaptıkları da büyük bir politik basiretsizlik örneği idi. Muhammed Hârizmşah-Halife Nâsır Lidînillâh çekişmesi için bk. Kafesoğlu, s. 214-220.

¹⁴¹ Bünyadov, s. 133. Cüveynî, onun bölgeye gelişinin asıl amacının Moğollara karşı Halife Nâsır Lidînillâh'ın desteğini almak olduğunu ancak Halife'nin babası ve dedesinin kendine yaptıklarını unutmadığını belirtmesi üzerine Hârizmşah'ın kinlendiğini belirtir. Bk. Cüveynî, s. 356.

¹⁴² İbnü'l-Esîr, XII, s. 386; İbn Vâsıl, I, s. 155.

¹⁴³ İbn Vâsıl, I, s. 155-156; İbnü'l-Esîr, XII, s. 388; Cüveynî, s. 357.

¹⁴⁴ O, büyük ihtimalle Dakuka'da iken Melik Muazzam'a yazdığı bir mektupta "Sen ve benimle ittifak edenler hazır olsunlar, biz Halife'ye doğru hareket ediyoruz. Çünkü Müslümanların helak olmasının, babamın ölümünün ve kâfirler tarafından İslam memleketlerine baskın edilmesinin sebebi odur" diyordu. Bk. Sıbt İbnü'l-Cevzî'den naklen Bünyatov, *Azerbaycan Atabâyları*, s. 134.

¹⁴⁵ Sıbt'ın belirttiği mektupta Celaledin daha da ileri giderek el-Muazzam'a, Bağdat'ı birlikte işgal etmeyi öneriyordu. Fakat Melik Muazzam, Celâleddin'e verdiği cevapta "Seninle her hususta beraberim. Ancak Müslümanların imama saldırma konusu müstesna" demiştir. Bk. Sıbt İbnü'l-Cevzî'den aktaran Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 155, 310 no.lu dipnot; Şeşen, *Eyyûbîler-Memluklar*, s. 99.

dönemde İslam dünyasının manevi lideri ile çatışmak ona hiçbir katkı sağlamazdı. Melik Muazzam ile yapılan ittifak ise, onu Melik Kâmil ve Melik Eşref ile karşı karşıya getiriyordu. Bu durum kendisini büyük oranda Eyyûbî desteğinden mahrum bırakacak bir hamleydi. Üstelik Melik Eşref ile Alâeddin Keykubad arasındaki ittifak göz önüne alındığı vakit bu hamlenin Celaleddin Hârizmşah'ı Keykubad ile de karşı karşıya getireceği açıktı. Halife'ye olan kinden kaynaklanan ve bölgenin dinamikleri dikkate alınmadan atıldığı anlaşılan bu diplomatik adımlar, yalnız Celaleddin Hârizmşah'ın değil belki de bütün Orta Doğu'nun kaderini tayin edecekti.

2. Eyyûbî Ülkesinde Yaşanan Mücadelelerin Orta Doğu Siyasetine Etkileri

Esasında Celaleddin Hârizmşah'ın gelmesinden bir yıl önce Orta Doğu bölgesinde siyasal münasebetler oldukça gerilmişti. 1221'de Haçlılara karşı Mısır'da başarılı bir savunma yapan ve onları püskürten Eyyûbî melikleri, savaşın sona ermesinden sonra birbirine düşmüşlerdi. Melik Kâmil ve Melik Eşref, kardeşleri Melik Muazzam'a karşı anlaşarak onun Dımaşk'taki hâkimiyetine son vermeyi kararlaştırmışlardı.¹⁴⁶

Kardeşlerinin hakkındaki düşüncesini öğrenen Melik Muazzam, kendi güvenliğini sağlamak için, savunmada kalmak yerine aktif bir politika izlemeye başlamıştı. Sahip olduğu toprakların coğrafi konumu sayesinde Melik Kâmil ile Melik Eşref'in fiziki olarak bir araya gelmesine engel olabiliyordu. Bu arada Mısır'daki bazı emirlerin kendisine eğilim göstermesi de Melik Kâmil'i pasivize etmesini sağlıyordu. Bu avantajları fırsata çevirmek isteyen Melik Muazzam, evvela el-Cezire ve Ahlat hâkimi olan kardeşi Melik Eşref'e karşı harekete geçmişti. Erbil hâkimi Muzafferüddin Gökböri ile anlaşan Muazzam, Eşref'in Ahlat naibi olan kardeşleri Şehabeddin Gazi'yi de metbuuna karşı isyana teşvik etmişti. Ancak Mardin ve Hısnıkeyfâ Artuklularının desteğini sağlayan Melik Eşref, kardeşinin Ahlat'taki isyanını kolaylıkla bastırmıştı. Kâmil'in Şam'ı vurma tehdidinden çekinen Melik Muazzam ise, müttefiklerine gerekli yardımı yapamamıştı. Bunun üzerine Erbil hâkimi Gökböri de, Eşref'in tâbii olan Musul'u kuşatmaktan vazgeçerek ülkesine geri dönmek zorunda kalmıştı. Böylelikle planı bozulan Melik Muazzam, kardeşleri karşısında ilk hamleyi kaybetmiş oluyordu.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 143-144; Şeşen, *Eyyubiler-Memluklar*, s. 93-95.

¹⁴⁷ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s.146-152.

İşte Celaleddin Hârizmşah'ın Irak'a varmasından önce Eyyûbîlerin politik vaziyeti böyleydi. Melik Kâmil ve Melik Eşref karşısında köşeye sıkışan Gökböri ve Melik Muazzam'ın Celaleddin Hârizmşah'ı bir kurtarıcı olarak karşılamasının sebebi buydu. Gökböri vakit kaybetmeden Celâleddin'e tabi olurken Melik Muazzam da ona elçi göndererek ittifak teklif etmişti. Bölgeye yeni gelen Celaleddin Hârizmşah ise, Halife Nâsır Lidîmillâh'a karşı kendisini siyasal yalnızlıktan kurtaracak bu teklife olumlu yanıt vermiş, bunun üzerine Hârizmşah, Melik Muazzam ve Gökböri arasında yukarıda bahsedilen ittifak yapılmıştı.

3. Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Hârizmşah Arasındaki İlk Diplomatik

Temaslar ve İttifak Görüşmeleri

Batı İran'da Hârizmşahlar Devleti'nin hâkimiyetini yeniden tesis ettikten sonra Halife'yi baskı altına alan, ona ve Moğollara karşı bölgesel güçlerle ittifaklara imza atan Celaleddin Hârizmşah'ın yeni hedefi İldenizlilerin hâkimiyeti altındaki Azerbaycan olmuştu. 1225 yılının Mayıs ayında Azerbaycan'a giren Celaleddin Hârizmşah, Atabek Özbek'in itiyadı üzere kaçmasına binaen Merâga şehrini zorlanmadan ele geçirdi.¹⁴⁸ Hârizm emirlerinden Yığan Taysi'nin Halife Nâsır Lidîmillâh'ın tahriki çıkardığı isyanı bastırmak için Hemedan'a döndü. İsyanı kolaylıkla bastırdı.¹⁴⁹ Bu olay, Celaleddin Hârizmşah ile Halife Nâsır Lidîmillâh arasındaki husumeti daha da derinleştirerek Moğol tehdidine karşı İslam âleminin birlik beraberlik ümitlerinin iyice azalmasına yol açtı.

Merâga şehrine geri dönen Celaleddin Hârizmşah, elçilik konusunda oldukça deneyimli olan ünlü kadı Mücîrüddin Ömer İbn Sa'd el-Hârizmî'yi¹⁵⁰ Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad (Padişah-ı Rûm) ile Eyyûbî meliklerine (Mülûk-i Şâm) elçi olarak gönderdi.¹⁵¹ Elçinin götürdüğü mektuplarda Celaleddin, Azerbaycan'ı Gürcülerin tasallutundan kurtararak ele geçirdiğinden bahsediyor, şimdiki maksadının Gürcüleri

¹⁴⁸ İbnü'l-Esîr, XII, s.392; Nesevî, Türkçe çev. s. 69.

¹⁴⁹ İbnü'l-Esîr, XII, s. 392; Nesevî, Türkçe çev. s. 69; İbn Vâsıl, I, s. 158.

¹⁵⁰ Kadı Mücîrüddin Ömer Sa'd İbn Hârizmî daha önce de Muhammed Hârizmşah'ın isteklerini Halife Nâsır Lidîmillâh'a iletmek için 1217'de Bağdat'a elçi olarak gönderilmişti. Bk. Kafesoğlu, s. 216; İbn Bibi elçinin adını Mücîrüddin Tahir b. Ömer el-Harezmi olarak vermektedir. Bk. İbn Bibi, I, s. 374.

¹⁵¹ Mücîrüddin Ömer İbn Sa'd el-Hârizmî'nin elçilik görevine hangi ülkeden başladığı kaynaklarda belirtilmemiştir. Ancak onun Tebriz'e Dımaşk hâkimi Melik Muazzam'ın elçisi ile dönmesi (Nesevî, Türkçe çev. s. 75) önce Alâeddin Keykubad'a elçilik yaptığı ihtimalini güçlendirmektedir. Eyyûbî meliklerinden evvela el-Eşref'e, sonra el-Muazzam'a, nihayet el-Kâmil'e gittiği İbnü'n-Nazîf el-Hamevî tarafından bildirilir. Bk. Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 155, 310 no.lu dipnot. Anlaşıldığına göre Mısır'dan dönüşünde müttelikleri olan el-Muazzam'ın yanına, Dımaşk'a bir kez daha uğramış ve Dımaşk elçisi ile birlikte Tebriz'e dönmüştür.

katletmek ve topraklarını yağmalamak olduğunu bildiriyor bundan dolayı onlara dostluk ve iyi komşuluk kurulması arzularını belirtiyordu.¹⁵² Elçilik namelerinden anlaşıldığına göre Celâleddin'in amacı, Gürcistan'a karşı cihat ilan ederek bütün Müslümanların teveccühünü kazanmaktı. Böylelikle hem İldenizli topraklarını ele geçişiğini meşrulaştırmış hem de Hârizmşahlar Devleti'nin İslam'ın halifesiyle mücadele etmesinden kaynaklanan olumsuz imajını silmiş olacaktı.

Elçinin seyahatine çıkış tarihi tam olarak belli değilse de, Keykubad'a gönderilen mektup, Merâğa'da, Cemaziyelahir evahirinde (10-19 Haziran 1225) yazılmıştır.¹⁵³ Mücîrüddin'in bu elçiliği yaklaşık dokuz ay sürmüştür, o ancak Celaleddin Hârizmşah'ın Tiflis'i fethinden sonra memuriyetinden dönmüştür.¹⁵⁴ Bu süre bir elçilik için oldukça uzun sayılabilecek bir süredir. Bununla birlikte birden çok hükümdara elçi olarak gönderilmiş olması ve gönderildiği hükümdarların ülkelerinin uzaklığı düşünüldüğünde bu durum normal kabul edilmelidir.

Alâeddin Keykubad, Celaleddin Hârizmşah'ın elçisi geldiğinde artık beş yıllık bir saltanatı geride bırakmış, oldukça deneyimli bir sultan hâline gelmiş, iç politikada kendisine rakip olarak gördüğü büyük emirleri 1223 senesinde, Kayseri'de bertaraf ve tasfiye ederek otoritesini tartışmasız bir noktaya taşımıştı.¹⁵⁵ Dışa karşı ise Kilikya Ermenileri istisna edilirse, genelde barışçıl bir politika izlemiştir. Hiç kuşkusuz, Sultan I. Keykubad'ın komşularına karşı barışçı bir dış politika takip etmesinin arka planında, Orta Doğu'yu kan ve ateş bataklığına çeviren Moğollara karşı bölgesel ittifaklara zemin hazırlama düşüncesi yatmaktaydı. Eyyûbîler hariç tutulursa, ülkesinin doğusunda, olası bir Moğol saldırısını durdurabilecek hiçbir ciddi güç kalmamıştı. Bunu iyi bildiğinden cülusundan çok kısa bir süre sonra, çözümsüzlüğü bir kenara bırakarak Eyyûbîlerin el-Cezire hâkimi olan Melik Eşref ile bir ittifak imzalamıştı. Halife'nin 1221'deki ittifak girişimini ise heyecan ve içtenlikle benimsemiştir. Fakat özellikle İran'da Hârizmşah Devleti'nin çökmesi üzerine derin bir otorite boşluğu ortaya çıkmıştı. Keykubad'ın sonraki düşünce ve uygulamalarına bakılırsa o, İran'daki bu anarşinin bir an evvel sona

¹⁵² Nesevî, Türkçe çev. s. 69, Farsça çev. s. 99.

¹⁵³ İbn Bibi, I, s. 376; Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 82.

¹⁵⁴ Nesevî, Türkçe çev. 69.

¹⁵⁵ Başta Beylerbeyi Seyfeddin Ayaba olmak üzere büyük beylerden 24'ü bertaraf ve tasfiye edilmişti. Bk. *Anonim Selçukname*, (*Tarih-i Al-i Selçuk der Anadolu*), *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, (yay. ve çev. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 30; Olayın ayrıntıları için bk. İbn Bibi, I, s. 283-292.

ermesini ve orada güçlü bir siyasal yapının kurulmasını arzulamaktaydı. Bu sayede Moğollar ile arasında tampon bir güç oluşacaktı. İşte bu düşünceler içindeyken, önce Gıyâseddin Pirşah'ın, sonra Celeleddin Hârizmşah'ın Batı İran'da Hârizmşahların otoritesini yeniden tesis etmelerinden çok memnun olduğu düşünülebilirdi.

Bu nedenlerle Azerbaycan'dan gelen Hârizmşah elçisine Kayseri'de sıcak ve samimi bir karşılama töreni yapıldı. Sultan Alâeddin Keykubad, dostluğun ve samimiyetin nişanesi olarak elçi kabulünde uygulanan protokolleri bir tarafa bıraktı. Selamdan sonra elçiyle kucaklaştı.¹⁵⁶ Elçi, seremoniden sonra Celeleddin Hârizmşah'ın mektubunu takdim etti. Saygı dolu ifadelerle bezenmiş mektupta Celeleddin Hârizmşah, din birliği yanında Orta Çağ İslam dünyasında görmeye pek alışık olmadığımız biçimde iki hükümdarın milliyet yakınlığına (karain-i cinsiyet) atıfta bulunuyordu. Yine her iki hükümdarın da kendi bölgesinde kâfirler ile cihat yolunda birleştiklerini vurguluyordu. Ortak yönler böylece hatırlatıldıktan sonra iki devlet arasında iyi komşuluk, politik ve ekonomik işbirliği öneriliyordu.¹⁵⁷ Elçilik mesajını dinleyen Sultan, daha sonra elçiden Moğol istilası ve Celeleddin Hârizmşah'ın onlarla yaptığı savaşlar hakkında ayrıntılı bilgiler aldı.¹⁵⁸ Görüşmeler olumlu bir biçimde sonuçlanmıştı.¹⁵⁹ Elçi Mücîrüddin Ömer Selçuklu ülkesinden ayrılırken, Sultan Alâeddin Keykubad, Hârizmşah'a hediye olarak devlet hazinesinden 10 bin sultanî altın, 30 bin gümüş dirhem, 5 rahvan katır, 10 iğdiş at, 10 köle, 10 cariye, 20 hilat göndermeyi ihmal etmedi.¹⁶⁰ Memnuniyetini dile getirmekle birlikte Keykubad, Hârizmşah'ın bu ilk elçisine elçiyle karşılık vermedi. Ancak bir buçuk yıl sonra, Tuğrâî Esedâbâdî'nin kaleminden çıkan bir mektup, Emir Sipehsâlâr Selahaddin ile Hârizmşah'a gönderildi. Selahaddin, Ahlat kuşatması sürerken 1226 yılının sonlarında Hârizmşah'ın huzuruna çıktı.¹⁶¹

¹⁵⁶ İbn Bibi, I, s. 377

¹⁵⁷ Mektubun tam metni için bk. İbn Bibi, I, s. 375-377; Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 82-83.

¹⁵⁸ İbn Bibi, I, s. 377.

¹⁵⁹ Bazı modern tarihçiler Sultan'ın oğlu Gıyâseddin Keyhusrev ile Celeleddin Hârizmşah'ın kızının evliliği üzerine de anlaşmaya varıldığını belirtirler. Bk. Taneri, *Celâlu'd-dîn Hârizmşâh*, s. 63; Uyumaz, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad*, s. 48. Ancak bu konuda elçiliği çok detaylı bir biçimde anlatan İbn Bibi'de herhangi bir kayıt bulamadık. Nesevî, Ahlat kuşatması sürerken (1229/1230) gelen Selçuklu elçisi Şemseddin Altunaba'nın böyle bir teklif getirdiğini belirterek bu konuyu açıklar. Bk. Nesevî, Farsça çev. s.172.

¹⁶⁰ İbn Bibi, I, s. 377. Bir karşılaştırma yapılabilmesi açısından Alâeddin Keykubad'ın Halife Nâsır Lidîmillâh'ın 1221'de gönderdiği elçisi Muhyiddin İbnü'l-Cevzî'ye takdim ettiği hediyeleri zikretmek yerinde olacaktır. Buna göre, Keykubad Halife elçisine, "50 bin sultani akçe, 30 bin dirhem gümüş, 5 rahvan katır, 5 iğdiş at, 5 erkek köle, 30 hilat" sunmuştu. Bk. İbn Bibi, I, s. 279.

¹⁶¹ İbn Bibi, Mücîrüddin'in Sivas'a geldiği sırada öldüğünü, hediyelerin Selahaddin tarafından Hârizmşah'a götürüldüğünü belirtir. Bk. İbn Bibi, I, s. 379. Bununla birlikte Mücîrüddin'in ölmediği,

Alâeddin Keykubad'ın, Moğollara karşı oluşturulacak bir ittifakı hesap ederek bu ziyaretten memnun olduğu muhakkaktı. Bununla birlikte Hârizmşah'la dostluk kurmakta acele davranmamasının birtakım nedenleri vardı. Evvela Celaleddin Hârizmşah, Halife'nin topraklarına saldırmış ve İslam dünyasının büyük kısmının tepkisini çekmişti. Henüz Halife ile aralarında savaş durumu devam ediyordu. Onunla kurulacak dostluk İslam Halifesi'nin ve İslam âleminin tepkisini çekebilirdi. Bu durum, bütün İslam dünyasını birleştirebilecek yegâne gücün Halife olduğuna inanan Alâeddin tarafından sakıncalı görülüyordu. En azından Halife ile Celaleddin Hârizmşah arasındaki ilişkilerin normale dönmesine kadar beklemek en doğru olanıydı. İkincisi, Celaleddin Hârizmşah, Keykubad'ın Orta Doğu'daki ortağı Melik Eşref ile de farklı bloklarda yer alıyordu. Hârizmşah ile kurulacak bir dostluk Melik Eşref'i kaybetmeye yol açabilirdi. Üçüncüsü, Celaleddin Hârizmşah'ın asıl amacını anlamak için bundan sonraki siyasal ve askerî manevralarını görmek daha doğru olacaktı.

Hârizmşah'ın elçisi, Selçuklu ve Eyyûbî hükümdarları ile diplomatik temaslarını yaklaşık dokuz ay içerisinde tamamlayarak ülkesine geri dönmüştü. Bu sırada Hârizmşah, Gürcistan'a saldırmış ve Gürcülerin başkenti Tiflis'i zapt etmişti (Mart 1226).¹⁶² Hârizmşah'a elçi gönderme işini daha önce ertelemiş olan Keykubad, elçinin diplomatik temaslarını tamamlamasından sonra, bu defa da 1226 yazında Orta Doğu'da alevlenen ve müttefiki Melik Eşref ile Celaleddin Hârizmşah'ın da dâhil olduğu bloklar arası savaşın sona ermesini bekledi. Onun Celaleddin Hârizmşah'a elçi göndermesi, İbn Bibi'nin verdiği malumata inanmak gerekirse ancak 1226 yılının sonunda, Hârizmşah'ın -Melik Eşref'in Doğu Anadolu'daki stratejik üssü olan- Ahlat'ı ilk kuşattığı esnada mümkün olabildi.¹⁶³ Aşağıda anlatılacağı üzere, bu sırada Alâeddin Keykubad ile müttefiki Melik Eşref'in arası Artuklularla münasebetler yüzünden açılmış bulunuyordu.

4. Orta Doğu'da Genel Savaş / Uzlaşma Çabalarının Boşa Çıkması

a. Celaleddin Hârizmşah'ın Kafkasya Harekâtı

Alâeddin Keykubad ve Eyyûbî meliklerine elçi gönderdikten hemen sonra İldenizlilerin başkenti Tebriz üzerine yürüyen Celaleddin Hârizmşah, 17 Recep 622/25 Temmuz 1225'te büyük bir direnişle karşılaşmadan Tebriz'e girdi. Tebriz'i devletin payitahtı

Celaleddin Hârizmşah'ın Tiflis'i fethinden sonra (Mart 1226), hükümdarının nezdine vardığı kesindir. Bk. Nesevî, Türkçe çev. s. 69, 75.

¹⁶² Nesevî, Türkçe çev. s. 69.

¹⁶³ İbn Bibi, I, s. 379.

olarak ilan etti.¹⁶⁴ Böylece Kirman, Fars, Yezd ve Irak'tan sonra Azerbaycan'ı da hâkimiyeti altında birleştirdi.

Onun bir sonraki hedefi Gürcistan'dı. Hristiyan Gürcistan Krallığı üzerine gaza yaparak İslam dünyasının sempatisini sağlamak, böylece hayal ettiği genişleme siyasetinin psikolojik zeminini oluşturmak amacındaydı.¹⁶⁵ Zira XII. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren İslam dünyasına yönelik büyük saldırılar başlatan Gürcistan Krallığına karşı Müslüman hükümdarlar istenilen cevabı verememişlerdi. Bunun sonucunda bölge Müslümanları Gürcülerin katliam ve yağmalarına maruz kalıyordu. Bu durum tüm İslam âleminde büyük bir zillet olarak kabul ediliyor ve Gürcülere dersini verecek bir liderin çıkması bekleniyordu.¹⁶⁶ Celaleddin Hârizmşâh, Gürcistan'a karşı cihat ilan ederek İslam âleminin beklediği hükümdar olma rolüne talip olmuştu. Bu yüzden daha Merâğa'da iken Alâeddin Keykubad ve Eyyûbî meliklerine gönderdiği mektuplarda Gürcüler üzerine yürüyeceğini açıkça ilan etmişti.

Tebriz'i aldıktan sonra Gürcülere haber göndererek onları savaşla tehdit etti. Gürcistan Kraliçesi Rusudan (1223-1245), Hârizmşâh'ın notasına aynıyla karşılık verdi.¹⁶⁷ Bunun üzerine harekete geçen Celaleddin 1225 yazında Gürcistan'a girdi. Son bir asırda Gürcülerle Müslümanlar arasında birkaç kez el değiştiren Duvin'i¹⁶⁸ ele geçirdi. Atabek İvane Mkhargrdzeli komutasındaki 70 bin¹⁶⁹ kişilik Gürcü ordusunu Duvin'in

¹⁶⁴ Taneri, *Celâlu'd-dîn Hârizmşâh*, s. 42.

¹⁶⁵ Aydın Taneri, Gürcistan Krallığı üzerine yapılan bu seferin, aslında çevresinde yapmayı düşündüğü daha büyük fetihlerde Gürcüler tarafından rahatsız edilmemek ve arkasını güvene almak amacına yönelik olduğunu belirtir. Bk. Taneri, *Celâlu'd-dîn Hârizmşâh*, s. 47.

¹⁶⁶ Musullu bir tarihçi olan İbnü'l-Esîr bu konuda, "Biz her gün İslam diyarının bu bölgesinde [Ahlat, Azerbaycan, Arrân, Erzurum ve Şirvan] meydana gelen bu perişanlığı işittikçe bütün Müslümanlar olarak Cenab-ı Allah'a yalvarıp, burada yaşayan Müslümanları ve İslam topraklarını bu istilacı kâfirlere [Gürcülerden] koruması ve başlarına gelen bu felaketleri giderecek, intikamlarını alacak bir lideri müyesser kılması için sürekli dua edip duruyorduk" diyerek Gürcü saldırıları konusunda İslam dünyasının çaresizliğini ve beklentisini gözler önüne serer. Bk. İbnü'l-Esîr, XII, s. 394-395.

¹⁶⁷ Gürcüler ise ona verdikleri cevapta, "Baban senden çok daha güçlü olup, emrindeki ordular, şu anda senin emrinde bulunanlardan bir hayli daha kalabalık idi. Bildiğin gibi o senden de güçlü bir hükümdardı. Moğollar [sizin] ülkenizi istila ettiği halde biz onları rahatlıkla durdurmuştuk... Bunları hatırlatırız." diyorlardı. Bk. İbnü'l-Esîr, XII, s. 395; Halifenin makamına papaz oturtmak gibi daha sivri tehditler için bk. Cüveynî, s. 359.

¹⁶⁸ Duvin, bugünkü Ermenistan-Türkiye sınırına yakın olup, Ermenistan'ın başkenti Erivan'ın kuş uçuşu 20 km güneydoğusunda bulunan bir şehirdir. Aras Irmağı'nın kuzeyinde yer alır.

¹⁶⁹ Gürcü ordusunun sayısı hakkında, İbnü'l-Esîr'de 70 bin (XII, s. 395), Cüveynî'de 30 bin (s. 359), Nesevî'de 60 bin (Türkçe çev. s. 70) rakamları verilir. Taneri, 70 bin sayısını benimser (Taneri, *Celâlu'd-dîn Hârizmşâh*, s. 48). Ziya Bünyadov ise Nesevî'yi kabul eder (s. 137).

kuzeydoğusundaki Garni mevkiinde bozguna uğrattı. 20 bin Gürcü askeri savaş meydanında kaldı (Şaban 622/Ağustos-Eylül 1225).¹⁷⁰

Garni'de Gürcülere karşı parlak bir zafer kazanarak İslam dünyasındaki prestijini arttıran Celaleddin Hârizmşah, sefer dönüşünde Atabek Özbek'in eski karısı Melike Hatun ile evlendi. Melike Hatun, Irak Selçukluların son sultanı II. Tuğrul'un kızı idi. Büyük Selçukluların devamı olan Irak Selçukluları, her ne kadar 1194 yılında tarihe karışmış ise de, Suriye'den Azerbaycan'a, Irak-ı Acem'den Fars'a ve hatta Horasan'a kadar geniş bir sahada gerek halkın, gerekse sivil ya da askerî bürokrasinin hafızasında hâlâ saygın bir yere sahipti. Bunu iyi bilen Celâleddin, Melike Hatun ile evlenerek Selçuklu ve Hârizmşah hanedanlarını birleştirmek, İldenizlilerin hükmünü tamamen ortadan kaldırmayı amaçlamıştı. Ancak bu evlilik bazı tartışmalara yol açacaktır.¹⁷¹

Melike ile evlenen ve bu arada İldenizli emirlerinin Tebriz'de çıkardığı bir ayaklanmayı bastıran Celaleddin Hârizmşah, yarım bıraktığı Gürcistan seferini tamamlamak için Zilhicce 622/ Aralık 1225'te¹⁷² kışın gelmesine bakmaksızın yeniden harekete geçti. Bu defaki amacı, beş asra yakın İslam beldesi olduktan sonra Gürcülerin eline geçen Tiflis'i yeniden fethederek İslam dünyasındaki itibarını iyice arttırmaktı. Zira yaklaşık bir asırdır bunu deneyen hiçbir İslam hükümdarı ya da ordusu başarılı olamamıştı.¹⁷³

Duvin şehrine varan Hârizmşah, Melik Taştâr'ı¹⁷⁴ elçi olarak Gürcistan Kraliçesi (Kız Melik) Rusudan'a gönderdi.¹⁷⁵ Bijnisi'de Gürcü başkomutanı Avag ile görüşen elçi, efendisinin Moğolların önünden çekilerek bölgeye gelmek zorunda kaldığını, aslında

¹⁷⁰ *Kartlis Tskhovreba*, s. 323-324; İbnü'l-Esîr, XII, s. 394-396; Nesevî, Türkçe çev. s. 70-71; Cüveynî, s. 359-360; İbn Vâsıl, I, s. 162-164; Taneri, *Celâlu'd-dîn Hârizmşâh*, s. 48; Bünyadov, s. 137-138.

¹⁷¹ Nesevî ve İbnü'l-Esîr'e göre evlilik teklifi Melike Hatun'dan gelmiştir. Ancak Hatun'un Atabek Özbek ile nikâhlı olması sebebiyle Celaleddin Hârizmşah önce buna yaklaşmamıştır. Bunun üzerine harekete geçen Melike, birtakım deliller ileri sürmüş, Tebriz Kadısı İzzeddin Kazvinî bu delilleri yeterli görerek boşanma işlemini gerçekleştirmiştir. Ancak bundan sonra Celaleddin onunla evlenmiştir. Bk. Nesevî, Farsça çev. s. 106, İbnü'l-Esîr, XII, s. 398. Ancak Reşîdüddin'e göre bu evlilik Celaleddin ile Melike Hatun'un bir mizansenî sonucunda gerçekleşmiştir. Zira Melike'nin boşanma gerekçelerini uygun bulmayan Tebriz kadısını görevinden alan Hârizmşah, bunu yapabileceğini söyleyen İzzeddin Kazvinî'yi Tebriz kadısı tayin etmiş, o da Melike'yi Özbek'ten boşayarak Sultan ile nikâhlamıştır. Bk. Reşîdüddin, I, s. 552.

¹⁷² İbnü'l-Esîr, XII, s. 411. Nesevî, Sultan'ın Gürcistan seferine 622 Ramazan Bayramı'nı (6-8 Ekim 1225) Tebriz'de geçirdikten sonra çıktığını belirtir. Bk. Nesevî, Türkçe çev. s. 75.

¹⁷³ En son Türkiye Selçuklu sultanı Rükneddin Süleyman Şah (1192-1205) 1202 yılında Gürcistan üzerine sefer düzenlemiş, ancak Türkiye Selçuklu ordusu Pasinler-Sarıkamış yolu üzerindeki Micingerd mevkiinde Gürcü ordusunun pususuna düşerek bozguna uğramıştı. Seferin detayları için bk. Turan, *Türkiye*, s. 254-259.

¹⁷⁴ Melik Taştâr, Celaleddin Hârizmşah'ın 1230'da Ahlat'ı ele geçirdikten sonra Alâeddin Keykubad'a gönderdiği Cemaeddin Ferec Taştâr-i Rumî olmalıdır. Bk. Nesevî, Farsça çev. s. 172.

¹⁷⁵ Cüveynî, s. 361.

Gürcülerle savaşmak değil ittifak kurmak niyetinde olduğunu, bu amaçla Kraliçe ile evlenmek istediğini ilettili. Eğer ittifak ve evlenme talebi kabul edilmezse Gürcülerin Moğollara karşı yalnız başlarına karşı koyamayacakları konusunda da onları uyardı. Ancak Celaleddin'in önerilerini kabul etmeyen Kraliçe Rusudan Tiflis'i komutanlarına terk ederek dağlık İmereti bölgesine çekildi.¹⁷⁶

Evlilik teklifi Gürcü Kraliçesi tarafından reddedilen Hârizmşah, Tiflis üzerine yürüdü. Kıpçak, Lezgi ve Alan askerleriyle desteklenmiş bir Gürcü ordusunu bozguna uğrattıktan sonra 9 Mart 1226'da (8 Rebiyülevvel 623) Gürcistan Krallığı'nın başkenti Tiflis'i fethetti. Hârizmşah, Tiflis'in meşhur Zion Katedrali'nin yıkılmasını emrederken, mescitler inşasına başlandı.¹⁷⁷ Tiflis'in fethinden sonra harekete geçen Hârizmşah ordusu, bütün Gürcistan'ı, Erzurum'a kadar bütün Çoruh vadisini (Tao-Klarceti Bölgesi), Ani ve Ardahan bölgelerini yağmaladı.¹⁷⁸

Tiflis'in Müslüman bir hükümdar tarafından yeniden fethedilmesi İslam dünyasında büyük yankı buldu.¹⁷⁹ Garni'de elde ettiği zaferin yankıları henüz son bulmadan Gürcüleri bir kez daha bozguna uğratan ve Tiflis gibi çok önemli bir kenti fetheden Celaleddin Hârizmşah'ın bölgedeki itibarı iyice artmış oldu. O, Moğollara karşı elde ettiği haklı şöhretine eklenen Gürcistan fatihi unvanıyla da bölgenin ve İslam âleminin hatırı sayılır hükümdarlarından biri olduğunu kanıtladı. Kurduğu devlet Gürcistan'dan Kirman'a, Horasan'dan Anadolu'ya kadar uzanıyordu. O artık yeni geldiği bu bölgede daha aktif bir rol oynamaya hazırıldı.

Buna mukabil Hârizmşah'ın Gürcistan Krallığına indirdiği darbeler, uzun bir süreden beri bölgenin kaderi üzerinde müessir olan bu kudretli devletin gücünü kaybetmesine yol açmıştır. Bu durum ileride en çok Moğolların işine yarayacaktır. Moğollara set çekebilecek potansiyele sahip olan bir devlet neredeyse hiçbir askerî ve politik varlık göstermeden Moğol hâkimiyetini kabul edecektir. Bu nedenle Hârizmşah'ın Gürcistan'a yönelik saldırgan politikası, aşağıda ele alınacağı gibi Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından şiddetli biçimde eleştirilecektir.

¹⁷⁶ *Kartlis Tskhovreba*, s. 325-326. Gürcü kaynağı bu görüşmenin Sultan ile Avag arasında geçtiğini belirtir de Avag ile görüşenin Sultan'ın elçisi olduğu açıktır.

¹⁷⁷ İbnü'l-Esîr, XII, s. 411-412; *Kartlis Tskhovreba*, s. 325-27; Cüveynî, s. 362-63; Nesevî, Türkçe çev. s. 76.

¹⁷⁸ *Kartlis Tskhovreba*, s. 327.

¹⁷⁹ İbnü'l-Esîr, XII, s. 413.

b. Orta Doğu'da Siyasal Kamplaşma

Kafkasya'da bu gelişmeler yaşanırken Orta Doğu'da siyasi kamplaşma iyice hızlanmıştı. Daha önce anlatıldığı gibi, Celaleddin Hârizmşah ile Erbil hâkimi Muzafferüddin Gökböri ve Dımaşk Eyyübî meliki el-Muazzam arasında üçlü bir ittifak yapılmıştı. Bu ittifakın hedefinde Halife, Bedreddin Lü'lü, Melik Eşref ve Melik Kâmil bulunuyordu. Tebriz'i ele geçirdiği günlerde (Temmuz 1225) Hârizmşah'a Melik Muazzam'dan yeni bir elçi gelmiş ve ondan kardeşi Melik Eşref'in elinde bulunan Ahlat'a saldırıda bulunmasını istemişti. Celaleddin bu isteği kabul etmekle birlikte, gereğini yapmayı Gürcistan seferi sonrasına bırakmıştı. Ancak Gürcistan'daki askerî hareketlerin uzaması, Hârizmşah'ın Melik Muazzam'a verdiği sözü tutmasını sürekli geciktirmişti.¹⁸⁰

Bu arada, Halife Nâsır Lidînillâh ölmüş (6 Ekim 1225),¹⁸¹ hilafet makamına oğlu Zâhir Biemrillâh (6 Ekim 1225 - 11 Temmuz 1226) oturmuştu. Celaleddin Hârizmşah'ın bölgedeki fütuhâtını ve ittifak girişimlerini hilafet makamına karşı tehdit olarak algılayan Zâhir'in politikaları da İslam dünyasındaki siyasal kutuplaşmayı azaltmak yerine arttırmaya başlamıştı. Nitekim Halife Zâhir bir taraftan Garni zaferini (Ağustos 1225) tebrik etmek için Celaleddin Hârizmşah'a elçiler göndererek¹⁸² aralarındaki sorunların sona ermesinden ve dostluktan söz ederken diğer taraftan Muhyiddin İbnü'l-Cevzî'yi 1226 yılı başında Şam ve Mısır diyarına göndererek Eyyübî melikleri arasındaki münasebetleri düzeltmeye ve Melik Muazzam'ı Celaleddin ile yaptığı anlaşmadan vazgeçirmeye çalıştı.¹⁸³ Bununla birlikte Melik Muazzam elçiye yüz vermedi. Hârizmşah

¹⁸⁰ R. Stephen Humphreys, *From Saladin to the Mongols, The Ayyubids of Damascus, 1193 -1260*, New York 1977, s. 177. Bu elçi Kadıasker Necmeddin Halil idi.

¹⁸¹ Yaklaşık kırk beş yıl hilafet makamında bulunan Nâsır Lidînillâh, özellikle Irak Selçuklularının 1194'te yıkılmasından sonra dünyevi iktidarını genişletmiş, yeni bir anlayış kazandırdığı Fütüvvet doktrini sayesinde, Hârizmşahlar dışında neredeyse tüm İslam hükümdarları üzerinde manevi nüfuz kurmayı başarmıştı. Şayet doğrusa Moğollarla yaptığı ittifak sonraki yıllarda Abbâsî Devleti'nin çöküşüne ve İslam dünyasının büyük bir felakete uğramasına zemin hazırlamıştı. Bununla birlikte Moğol tehlikesinin kendisini iyice hissettirdiği bu yıllarda onun gibi tecrübeli bir politikacının ölümü İslam âlemi için iyi olmamıştır. Bk. Hartmann, s. 400.

¹⁸² Bu elçilerden birisi ünlü şeyh ve müfessir Necmeddin Dâye (Râzi) idi. Rey'de doğan Râzi, Moğol işgalinden kaçarak 1221'de Türkiye Selçuklu ülkesine sığındı. Farsça kaleme aldığı "*Mirsadü'l-İbâd mine'l-mebede' ile'l- mi'âd*" adlı mensur tasavvufî eserini 1223 yılında Alâeddin Keykubad'a takdim etti. 1224 yılında Mengüçüklülerin, 1225 yılında ise Abbâsî halifeliğinin hizmetine girdi. Bk. Mehmed Okuyan, "Necmeddîn-i Dâye", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 32, İstanbul 2006.

¹⁸³ O, sırasıyla, Harran'da bulunan el-Eşref'e, Halep'te el-Aziz'e, Dımaşk'ta el-Muazzam'a ve Mısır sultanı el-Kâmil'e Halife'nin gönderdiği sancakları, hilatleri ve taklidleri vermişti. Bk. Şeşen, *Eyyubiler-Memluklar*, s. 101.

ile ittifakı bozması halinde kardeşlerinin saldırısına uğrayacağını, bu durumda Halife'nin kendisini koruyamayacağını belirtti.¹⁸⁴

Bu sırada Hârizmşah'ın elçisi Mücîrüddin Ömer hâlâ Şam'da bulunmaktaydı. Dolayısıyla Hârizmşah elçisi, Halife'nin elçisinin Melik Muazzam nezdindeki girişimlerinden haberdar oldu. O, yanında Melik Muazzam'ın yeni bir elçisi olduğu hâlde Tiflis'in fethinden (Mart 1226) hemen sonra Tebriz'e döndü. Halife'nin elçisi Razî hâlâ Tebriz'de idi. Halife'nin gizli girişimlerinden haberdar olan Celaleddin ilişkileri bozmadı. Hiçbir şey olmamış gibi Halife'nin dostluk mesajına aynıyla karşılık verdi. Zira İslam dünyasında Gürcistan ile savaşarak elde ettiği şöhreti Halife ile siyasal mücadeleye girerek tüketmek istemiyordu. Bu nedenle, Anadolu ve Şam'daki elçilik görevini henüz tamamlamış olan Mücîrüddin Ömer'i, Bağdat'a dönmeye hazırlanan hilafet elçisiyle birlikte Halife Zâhir'e elçi olarak gönderdi. Ancak elçiler henüz Bağdat'a varmadan Halife Zâhir-Biemrillâh vefat etmişti (11 Temmuz 1226).¹⁸⁵

Mücîrüddin Ömer ile birlikte Tebriz'e varan Dımaşk elçisinin buradaki maslahatları hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Bununla birlikte bu elçilikten kısa bir süre sonra mütteliklerin Melik Eşref'e karşı harekete geçmesi, yapılan görüşmelerin içeriğini tahmin etmemizi sağlamaktadır. İki taraf arasında, Hârizmşah'ın Dakuka'daki ikameti esnasında varılan mutabakat ile temelleri atılan ittifak, Tebriz'in zaptından (Temmuz 1225) sonra burada geçirilen görüşmelerle kesinleşmişti. Ancak hazırlanan plana rağmen Celaleddin Hârizmşah'ın Gürcistan'da giriştiği savaşlar ve fetihler, ittifakın gereklerinin somut bir biçimde hayata geçirilmesini engellemişti. Bu arada, Melik Eşref'e karşı yapılacak operasyona Alâeddin Keykubad'ın nasıl tepki vereceğini kestiremeyen Hârizmşah'ın, oraya giden elçisinin izlenimlerini almak istediği de belliydi. Savaşın, Anadolu ve Şam'da diplomatik temaslarını tamamlayan Mücîrüddin Ömer'in dönmesinden sonra başlaması bunu göstermektedir.

Celaleddin Hârizmşah ile Melik Muazzam arasındaki ittifakın sağlamlaştığı bu günlerde ittifaka iki önemli bölgesel güç daha eklendi. Bunlar Hısnıkeyfâ (Âmid) Artuklu beyi Melik Mesud Rükneddin Mevdûd (1222-1231) ve Mardin Artuklu Beyi Nâsirüddin

¹⁸⁴ Humphreys, s. 178; Gönderilen elçi Kadı'l-Eşref idi. Bk. Şeşen, *Eyyubiler-Memlûklar*, s. 101.

¹⁸⁵ Nesevî, Farsça çev. s. 149.

Artuk Arslan (1204-1239) idi.¹⁸⁶ Böylece Melik Eşref, Melik Kâmil ve Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü'ye karşı, Melik Muazzam, Celaledin Hârizmşah, Erbil hâkimi Gökböri, Mardin ve Hısnıkeyfâ Artukluları ittifakı kurulmuş oluyordu.¹⁸⁷ Bu arada, kaynaklarda belirtilmemiş olmakla birlikte, Celaledin Hârizmşah'tan ciddi darbeler yiyen ve başkenti Tiflis'i kaybeden Gürcistan Krallığı da hiç kuşkusuz akrabalık bağlarının bulunduğu Melik Eşref'le birlikte hareket etmekteydi.

Bu siyasal kamplaşma ortamında, Melik Eşref'in müttefiki olan Alâeddin Keykubad'ın da yerini aldığı bir gerçektir. O doğrudan bir çatışmaya girmemekle birlikte prensip olarak Melik Eşref'in yanında Celaledin Hârizmşah'ın karşısında yer almıştı. Nitekim Hârizmşah'ın 1225'te gerçekleştirdiği dostluk ve iyi komşuluk girişimine henüz somut bir karşılık vermemişti. Ayrıca, İbn Nazif el-Hamevî'nin bir kaydına göre, 1226 başlarında Celaledin Hârizmşah'ın müttefiki olan Melik Muazzam'a bir elçi göndererek bu ittifak hakkındaki endişelerini belirtmiş, ancak elçiyi dinlemeyen Melik Muazzam Keykubad'ın endişelerini yatıştırıcı bir cevap da vermemiştir.¹⁸⁸

Celaledin Hârizmşah, Melik Muazzam, Gökböri, Mardin ve Hısnıkeyfâ Artuklularından oluşan siyasi blokun genel stratejisi, düşmanı birbiri ile yardımlaşmasına fırsat vermeden eş zamanlı olarak sarmak ve yok etmektir. Buna göre Hârizmşah Ahlat'a, Gökböri, Musul'a, Melik Muazzam ise Hama ve Hıms'a saldıracaktı. Bu arada Melik Muazzam, Eyyübî sultanı Melik Kâmil'in harekete geçmesini engellemek için Mısır ordusu içinde kendine taraftar gruplar olduğu şayialarını yayacaktı. Böylece karşı blokun en büyük gücü bastırılmış olacaktı.¹⁸⁹

Özetle, 1226 yılının yaz mevsimine girilirken Orta Doğu bölgesinin bütün devletleri iki siyasal kampa bölünmüş ve bölge büyük bir savaşın eşiğine gelmişti. Moğolların bölgede yarattığı felaketlerin izleri henüz silinmemişken, Moğol tehdidi devam ederken böyle bir

¹⁸⁶ Âmid-Hısnıkeyfâ ve Mardin Artukluları 1220 yılından beri Melik Eşref'e sadakat ile bağlıydılar. 1224'te Melik Eşref'in Ahlat naibi olan kardeşi Melik Muzaffer Şehabeddin Gazi'nin isyanında da Melik Eşref'e destek olmuşlardı. Buna rağmen isyanı bastıran el-Eşref bir süre sonra kardeşini affetmiş, bununla da kalmayıp Âmid-Hısnıkeyfâ Artuklularına ait olan Hani, Cebelcur (Bingöl), Zulkarneyn (Ergani) ve Kulp'u Meyyâfârikîn'e ilaveten ona ikta etmişti. Bu oldu bittiyi kabul etmeyen Artuklular, Celaledin Hârizmşah ile Melik Muazzam ittifakına katılmıştı. Bk. Remzi Ataoğlu, "Artuklu-Eyyubi İlişkileri", *Ege Ü. Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 10, 1995, s. 86.

¹⁸⁷ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 156.

¹⁸⁸ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 164.

¹⁸⁹ İbn Vâsıl, I, s. 190-191.

durumun ortaya çıkması Müslüman hükümdarların dar görüşlü politikalarının bir sonucuydu.

c. Orta Doğu Devletleri Arasında Genel Savaşın Başlaması ve Yayılması

Müslüman ülkelerin birbirine girmesine yol açan büyük savaş, 1226 yılının Haziran ayında Gökböri'nin Musul üzerine yürümesiyle başladı. Bunu Melik Muazzam'ın Melik Eşref'e tâbi olan Hıms'a saldırısı izledi. Ancak Hıms'ın yardımına gelen Halep kuvvetleri bu cephede durumu dengeledi. Erbil hâkimi Gökböri ise Musul'u kuşatmakta gecikince Bedreddin Lü'lü buradan kaçarak Rakka'da bulunan Melik Eşref'e sığındı.¹⁹⁰

Savaşı başlatan blokun lideri olan Celaleddin Hârizmşah ise Melik Eşref'in Doğu Anadolu'daki en önemli merkezi olan Ahlat'a saldırmaya hazırlanıyordu. Fakat tam bu sırada Kirman valisi Barak Hacıb'in¹⁹¹ Moğollarla işbirliği yaparak ayaklandığını öğrendi. Bu durumu çok daha tehlikeli bulan Hârizmşah, askerlerinin bir kısmını Senceken Han komutasında Ahlat üzerine sevk ettikten sonra ayaklanmayı bastırmak için Kirman seferine çıktı. Senceken, Ahlat'ı yağmalayarak Sürmari'ye geri döndü.¹⁹²

Celaleddin Hârizmşah'ın Kirman'daki isyanı bastırmak için bölgeden ayrılması müttefiklerini zor durumda bırakmıştı. Bu fırsatı iyi değerlendiren Melik Eşref savunmadaki bekleyişine son vererek karşı saldırıya geçti. Artukluların elindeki Mardin'e saldırarak şehri tahrip etmeye başladı. Ancak Âmid tarafından üzerine gelebilecek bir saldırıdan çekiniyordu. Bu nedenle eski müttefiki Alâeddin Keykubad'a haber göndererek, Âmid-Hısnıkeyfâ hükümdarı Melik Mesud Mevdûd üzerine yürümesini rica etti.¹⁹³

¹⁹⁰ İbnü'l-Esîr, XII, s. 415-16; İbn Vâsıl, I, s. 191-192.

¹⁹¹ Aslen Karahıtaylı olan Barak Hacıb, Hârizmşah Alâeddin Muhammed zamanında Hârizmşah hizmetine girmiş, şehzade Gıyâseddin Pirşah'ın atabeyliğini yapmış ve hâcib unvanı almıştır. Moğol istilası üzerine Kirman'ı ele geçirmiş, Celaleddin Hârizmşah'ın Hindistan'dan dönmesi üzerine onun egemenliğini tanımıştı. Ancak Sultan'ın Gürcistan'da uğraşmasından yararlanarak ülkeye tek başına hâkim olmak için Moğollarla işbirliğine girişti. Cengiz Han'a itaatini arz etti ve ondan Kutluğ Han unvanı aldı. Bk. Abdülkerim Özeydin, "Barak Hacıb", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 5, İstanbul 1992, s. 62-63.

¹⁹² Nesevî, Türkçe çev. s. 76-77, Farsça çev. s. 110-11; İbnü'l-Esîr, XII, s. 416-17; İbn Vâsıl, I, s. 199-200; Cüveynî, s. 363-64. Hârizmşah, Kirman'dan Ramazan 623/Eylül 1226'da dönmüştür. Bk İbnü'l-Esîr, XII, s. 421.

¹⁹³ İbnü'l-Esîr, XII, s. 420-421; İbn Vâsıl, I, s. 219; İbn Bibi, ittifaklar arası savaştan bahsetmez. O, Keykubad'ın başlattığı bu harekâtının nedeni olarak Âmid sahibinin itaatten çıkmasını gösterir. Bk. İbn Bibi, I, s. 292. Oysaki Âmid Artukluları, I. İzzeddin Keykâvus'un öldüğü 1220 yılından beri Melik Eşref'e tabi idiler. Bk. Remzi Ataoğlu, "Selçuklu-Artuklu Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 172.

Sultan Alâeddin Keykubad bölgede yaşanan tüm gelişmeleri Kayseri'den takip etmekteydi. Celaleddin Hârizmşah'ın mütteliklerini yüzüstü bırakarak Kirman'a gitmesi savaşa dâhil olmak için en müsait zamandı. Durumu büyük olasılıkla böyle addeden Alâeddin Keykubad, Melik Eşref'in yardım çağrısına olumlu cevap verdi.¹⁹⁴ Ordularının Malatya'da toplanmasını buyurdu. Kendisi de büyük komutanları ile birlikte Kayseri'den Malatya geldi. Burada, Âmid Artuklularına karşı yapılacak harekâtın plan ve hazırlıkları tamamlandı. Sultan, komutanlarından Mübârizüddin Çavlı'nın Fırat Irmağı boyunca güneye, Hısnımansûr (Adıyaman) ve Kâhta üzerine yürümesini buyurdu. Esedüddin Ayas'ı ise aynı ırmak boyunca kuzeye, Çemişgezek üzerine gönderdi (Şaban 623/Ağustos 1226).¹⁹⁵

Hısnımansûr'un düştüğünü, Kâhta'nın kuşatıldığını ve içinde bulunduğu siyasi-askerî ittifakın çöktüğünü gören Artuklu hükümdarı Melik Mesud savaşta saf değiştirerek Melik Eşref'e yaklaştı. Ona bir imdat mektubu (istianet-name) göndererek, diğerleriyle kurduğu ittifaktan vazgeçtiğini, kendisini metbu olarak kabul ettiğini, ülkesinin giriş kapısı olarak gördüğü Kâhta Kalesi düşmeden önce kendisine yardım etmesini diledi.¹⁹⁶ Bu yardım çağrısını kabul eden Melik Eşref, Alâeddin Keykubad'a bir elçi göndererek, Melik Mesud'un yola geldiğini bu nedenle ona karşı başlattığı harekâtı durdurmasını ve Melik Mesud'dan aldığı kaleleri iade etmesini istedi. Keykubad bu isteğe sert bir karşılık verdi ve Kâhta'yı kuşatmayı sürdürdü.¹⁹⁷ Böylece genel savaşın başından beri birlikte hareket eden Alâeddin Keykubad ile Melik Eşref'in arası açılmış oldu.

Celaleddin Hârizmşah'ın Kirman'a gitmesi üzerine, savaşta üstünlüğü eline geçirmiş olan Melik Eşref'in Alâeddin Keykubad'ı küstürmesi kritik bir hataydı. Ancak o, hatasını düzeltmek yerine daha da derinleştirecek adımlar atmaya başladı. Komutanlarından İzzeddin b. Bedir'i, 10 bin süvariden oluşan bir orduyla Kâhta'daki

¹⁹⁴ Humphreys, s. 180.

¹⁹⁵ İbn Bibi, I, s. 292; İbnü'l-Esîr, XII, s. 420-421; Turan, *Türkiye*, s. 348. Alâeddin Keykubad'ın Melik Eşref'e destek olmak için çıktığı seferde, Fırat Irmağı'nın yalnızca batı yakasındaki Artuklu şehirlerini hedef alması, el-Cezire bölgesine girmemesi birkaç açıdan değerlendirilebilir. Evvela o, Melik Eşref'in nüfuz alanı olan el-Cezire bölgesine şimdilik girmek istememiştir. Bu durum Melik Eşref ile aralarındaki ittifaka sadakatle bağlı olduğunu göstermesi yanında, onun Hârizmşah'ın tepkisini mümkün olduğu kadar az çekmek istemesiyle de ilgili olabilir. İkincisi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin doğu sınırlarını doğal bir engele (akarsu) dayandırma anlayışıdır. Bu konuda bazı değerlendirmeler için bk. Jansky, s. 118-119; Koca, "Güvenlik Politikası", s. 192-94.

¹⁹⁶ İbn Bibi, I, s. 293; İbnü'l-Esîr, XII, s. 421; Turan, *Türkiye*, s. 348.

¹⁹⁷ Melik Eşref'in isteğine tepki gösteren Sultan "Ben el-Eşref'in naibi miyim ki, bana emir verecek ve yaptıklarından alıkoyacak" demişti. Bk. İbnü'l-Esîr, XII, s.420; İbn Vâsıl, I, s. 219; Humphreys, s. 181.

Selçuklu kuvvetlerinin üzerine gönderdi. Bu orduya yolda 6 bin kişilik Artuklu ordusu da ilave oldu. Kâhta Kalesi önünde meydana gelen savaşı Selçuklular kazandı. Eyyûbî ordusu komutanı İzzeddin Selçuklulara esir düştü. Kâhta Kalesi müdafileri kaleyi Selçuklu komutanı Mübârizüddin Çavlı'ya teslim etti. Esir edilen Eyyûbî komutanı İzzeddin b. Bedir'e hürmetkâr davranan Çavlı, onu Sultan'a gönderdi. Kendisi de Kâhta Kalesindeki düzenlemeleri tamamladıktan sonra Malatya'da bulunan Sultan'ın yanına döndü (Şevval 623/Ekim 1226).¹⁹⁸ Kâhta'nın alınmasından kısa süre sonra Esedüddin Ayas, Çemişgezek Kalesi'ni ele geçirdi. Her iki komutanı Malatya'da taltif eden Sultan, ordusunun yurtlarına dağılmasına izin verdikten sonra Kayseri'ye hareket etti.¹⁹⁹

Selçuklu-Artuklu sınırında bunlar yaşanırken, Celaleddin Hârizmşah'ın veziri Şerefülmülk'ün Erzurum'a saldırması, Melik Eşref'in Ahlat valisi Hâcib Ali'nin ise bu saldırıya karşılık vermesiyle savaş Kuzeydoğu Anadolu'ya yayılmıştı.²⁰⁰ Bu arada yaklaşık dört aydır Kirman meselesi yüzünden Irak-ı Acem'de bulunan Hârizmşah da Azerbaycan ve Gürcistan bölgesine dönmüş (Ramazan 623/ Eylül 1226), Gürcülerin elindeki Ani ve Kars şehirlerini kuşatmıştı. Daha sonra bu şehirlerin kuşatmasında bir miktar asker bırakarak Tiflis'e dönmüş ve bütün Gürcistan'ı yağmalamaya başlamıştı (Şevval 623/Ekim 1226). Ancak onun Gürcistan'daki bu faaliyetlerinin asıl amacı, Ahlat'a saldırmak konusundaki hedefini gizli tutmaktı.²⁰¹

Koşulların aleyhine döndüğünü gören Melik Eşref, çareyi kardeşi Melik Muazzam ile barış yapmakta buldu. Yaptığı barış teklifi kardeşi Melik Muazzam tarafından kabul edildi. Melik Muazzam, Hama ve Hıms bölgelerindeki askerlerini çekip Dımaşk'a dönerken, Melik Eşref de Mardin çevresini boşaltarak Harran'a çekildi.²⁰² Melik Muazzam ile barış yapan Melik Eşref bununla yetinmedi. Kardeşini Hârizmşah ile yaptığı ittifaktan vazgeçirmek ve Eyyûbî melikleri arasında yeniden birlik beraberliği sağlamak için Dımaşk'a hareket etti (Şevval 623/ Ekim 1226).²⁰³

¹⁹⁸ İbn Bibi, I, s. 293-299; Humphreys, s. 181.

¹⁹⁹ Çemişgezek kuşatmasının ayrıntıları için bk. İbn Bibi, I, s. 299-305.

²⁰⁰ İbnü'l-Esîr, XII, s. 417-418; Cüveynî, s. 365.

²⁰¹ İbnü'l-Esîr, XII, s. 421.

²⁰² İbnü'l-Esîr, XII, s. 416; Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 157.

²⁰³ İbnü'l-Esîr, XII, s. 426; İbn Vâsıl, I, s. 193.

Melik Eşref, Dımaşk'ta ağabeyi Melik Muazzam tarafından törenle karşılandı. Şerefine şenlikler düzenlendi. Ancak bir süre sonra olayların iç yüzünün farklı olduğu ortaya çıktı. Melik Muazzam, Hârizmşah'ın Kirman seferinden Azerbaycan ve Gürcistan'a dönmesi üzerine (Ramazan 623/ Eylül 1226) onunla irtibat kurmuştu. Gerçekten bir süre sonra Celaleddin Hârizmşah'ın elçisi hilatler ile Dımaşk'a geldi. Getirilen hilati giyen Melik Muazzam, Melik Eşref'in kederli gözleri önünde muhteşem bir alayla at üstünde şehir turu düzenledi. Kızlarından Hatice Hatun'un Hârizmşah ile evlenmesi ve ittifakın aynen devam etmesi konusunda görüş birliğine varıldı.²⁰⁴ Bunun üzerine Dımaşk'a görüşmeler yapmaya gelen Melik Eşref, Melik Muazzam tarafından alıkonuldu; beldelerine dönme isteği çeşitli bahanelerle geri çevrilmeye başlandı.²⁰⁵

d. Celaleddin Hârizmşah'ın I. Ahlat Kuşatması

Kirman meselesini halleden ve daha sonra Tiflis'e gelerek Gürcistan'ı yeniden tahrip eden Celaleddin Hârizmşah, müttefiki Melik Muzaffer'in Melik Eşref'i Dımaşk'ta alıkoymasından yararlanarak 15 Zilkade 623/7 Kasım 1226'da Ahlat'ı kuşattı.²⁰⁶ Melik Eşref'ten yardım alma ümidi olmayan vali Hâcib Ali, Celaleddin Hârizmşah'a karşı kimsenin beklemediği bir direniş gösterdi. Hârizmşah'ın iki saldırısını da başarıyla püskürttü. Hârizmşah, şehrin tahrip edilerek ele geçirilmesine rıza göstermiyordu. Bunun da etkisiyle kuşatma gittikçe uzadı. Nihayet 23 Zilhicce 623/ 16 Aralık 1226'da kuşatmayı kaldıran Hârizmşah, Ahlat'tan ayrıldı.²⁰⁷

Kuşatmanın kaldırılmasının en önemli nedeni şiddetli kış koşullarıydı. Ancak tek neden bu değildi. Gence'de bulunan vezir Şerefülmülk arka arkaya mektuplar göndererek Gürcülerin Tiflis'e saldıracağına dair ciddi duyumlar aldığını haber veriyordu. Tüm bunlara ilaveten Yıva Türkmenleri, devletin kalbi Azerbaycan topraklarında ciddi karışıklıklar çıkarmışlardı.²⁰⁸ Ahlat'tan Azerbaycan'a dönen Hârizmşah, Yıva

²⁰⁴ İbn Vâsıl, I, s. 193; Humphreys, s. 184.

²⁰⁵ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s.174; Bu esnada Dımaşk'a gelen Halep elçileri onu burada esarete gördüklerini söylemişlerdi. Bk. İbn Vâsıl, I, s. 194.

²⁰⁶ İbnü'l-Esîr, XII, s. 420-21; Nesevî, Farsça çev. s. 211.

²⁰⁷ İbnü'l-Esîr, XII, s. 422-23; Nesevî, Farsça çev. s. 112.

²⁰⁸ Hemedan ve Cibâl bölgelerinde 1158 yılından itibaren Berçem isimli beylerinin liderliğinde ortaya çıkan Yıvalar, Halife Nâsır Lidînillâh'ın Irak Selçukluları ve Hârizmşahlar ile yaptığı savaşlarda Halife'nin yanında yer almış, Halife'nin kışkırtmasıyla Hârizmşahlara isyan etmişlerdir. Celaleddin Hârizmşah'ın bölgeye gelişinde Yıvaların başında bulunan Şehabeddin Süleyman Şah, ona itaat etse de Hoy ve Urmiye Yıvaları Celaleddin'e karşı isyan içinde olmuşlardır. Bk. Faruk Sümer, "Yıva Oğuz Boyuna Dair" *İÜ Tarih Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*, Cilt 9, 1951, s. 156-160. Bu isyanın arkasında da Hilafet makamının olduğunu düşünmek mümkündür.

Türkmenlerine acımadı. Çoğunu kılıçtan geçirdikten sonra kadınlarını ve çocuklarını esir aldı. Yıvalardan ele geçirdiği hayvanların pençik resmi 30 bin başa ulaşıyordu.²⁰⁹

Yıva meselesini çözen Hârizmşah, İldeniz asıllı memlûklerinden Beklik es-Sedîdî ve Seyfeddin Sungurca'nın Hoy'da çıkardığı kargaşa ile ilgilenmek zorunda kaldı. Hârizmşah, nedamet getiren emirleri bağısladı. Bu sırada Hârizmşah'ın yokluğunu fırsat bilen Gürcüler Tiflis'i ele geçirmişlerdi. Bunu öğrenen Hârizmşah derhâl Tiflis'e hareket etti. Onun Gence'ye ulaştığını haber alan Gürcüler ise, şehri yakarak uzaklaştılar.²¹⁰

5. Alâeddin Keykubad'ın Orta Doğu'da Restorasyon Çalışmaları ve İttifak

Girişimleri

Orta Doğu'da 1226 yılının yaz aylarında başlayan ve yıl sonuna kadar süren topyekûn savaş, geride tam bir yıkım bırakmış, diplomatik dengeleri kökten sarsmıştı. Musul ve Mardin gibi el-Cezire ve Irak bölgesinin iki önemli şehri ciddi zararlar görmüş, daha önce de zaten kıtlık yaşanmış olan bu şehirlerden halkın büyük kısmı göç etmiş, bölge tam bir harabeye dönmüştü.²¹¹ Kubbetü'l-İslam diye bilinen doğunun incisi Ahlat ise tam kırk gün boyunca yağma, katliam ve tahribata uğramıştı. Yeni bir Moğol istilasının arifesinde İslam hükümdarlarının büyük ve genel bir savaşa girmesi büyük bir talihsizlikti. Orta Doğu'nun bu durumu hiç kuşkusuz büyük bir devlet adamı olan Cengiz Han ve vârisleri tarafından da takip ediliyordu.²¹²

Moğol tehlikesine karşı daima temkinli olan I. Alâeddin Keykubad'ın, 1226 Savaşının bölgede yarattığı siyasal istikrarsızlığın Moğolların yeni bir saldırısına zemin hazırladığını görmemesi mümkün değildi. Nitekim savaşın kesintiye uğraması üzerine,

²⁰⁹ İbnü'l-Esîr, XII, s. 423-24; Nesevî, Farsça çev. s. 112.

²¹⁰ Nesevî, Türkçe çev. 79, Farsça çev. s. 112.

²¹¹ İbnü'l-Esîr, XII, s. 416.

²¹² İndus kıyısında Celaledin Hârizmşah'ı yenen Cengiz Han 1222 sonbaharında Ceyhun'u geçmiş, 1223 kışını Semerkand'da geçirmişti. 1223 yılı ilkbaharında Seyhun'a dökülen Fenaket Suyu kıyısında oğullarından Cuci hariç, hemen herkesin katıldığı bir kurultay topladı. Yazı, Talas Irmağı boylarında geçirdi. Kulan-Başı'ya varınca Cuci de onlara katıldı. 1224 yılını İrtiş havalisinde geçirmişti. Bk. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 25-26. Yedi yıl süren batı seferinden sonra Cengiz Han, Cuci hariç bütün oğullarıyla birlikte 1225 yılında Moğolistan'a döndü. Bk. Barthold, s. 481, 483. 1225/1226 kışını ve yazını, Orhun'un kolu Tula'daki karargâhında geçirdi. 1226 sonbaharında ise batı seferi esnasında kendisine katılmayan Tangut Krallığını cezalandırmak için Çin'in Kan-su bölgesi üzerine yürüdü. 1227 baharında Tangut başkentini kuşattı. Burada da batı seferinde uygulanan Moğol dehşeti aynen uygulandı. Cengiz Han Tangut seferi devam ederken 18 Ağustos 1227'de öldü. Bk. Grousset, s. 241-242.

bu uğursuz savaşın izlerini silmek, bölgede barışı ve istikrarı yeniden tesis etmek için harekete geçen ilk hükümdar o oldu. Zira uzak görüşlü Selçuklu sultanı, bütün civar hükümdarlarla iyi geçinerek, bu büyük Moğol felaketi karşısında güçlü bir cephe kurmayı tasarlıyordu.²¹³ Bölgesel çerçevede önce barışı, sonra istikrarı ve daha sonra ittifakı amaçladığı anlaşılan Keykubad, faal bir biçimde diplomatik temaslara başladı.

1227 yılı baharında Kayseri'ye gelen Sultan, kendisinden af dilemek ve itaat arz etmek isteyen Hısnıkeyfâ Artuklu hükümdarı Melik Mesud'un elçileri ile karşılaştı. Melik Mesud'a kızgınlığından dolayı elçisini bir süre bekleten, ona "ahmak ve aptal" gibi ağır hakaretlerde bulunan Sultan, yine de onu affetti. Ancak kulluktan ayrılması ya da başka meliklerden yardım istemesi hâlinde öncekinden daha kötü cezalandırılacaktı.²¹⁴ Hiç kuşkusuz Sultan'ın onu affetmesinin nedeni, Hârizmşah'ın sınırlara gelmesi ve arkasında Moğol tehlikesinin bulunması idi.²¹⁵

a. Celaleddin Hârizmşah ile Diplomatik Temasların Yeniden Başlaması

Artuklu elçisini bu minval üzere ülkesine gönderen Alâeddin Keykubad, yukarıda anlatılan sebeplerden ötürü uzun süredir mesafeli durduğu, elçi teatisinde bulunmadığı Celaleddin Hârizmşah ile diplomatik temaslara başlama kararı aldı.²¹⁶ Keykubad'ın bu kararı almasında, Melik Eşref ile ilişkilerinin bozulması ve böylece aralarındaki anlaşmaya sadakatten kurtulması da etkili olmuştu. Bu çerçevede Emir Sipehsâlâr Selâhaddin'i Hârizmşah'a elçi olarak gönderdi. Selçuklu elçisi, Ahlat'ı kuşattığı sırada (Kasım-Aralık 1226) Hârizmşah'ın huzuruna vardı.²¹⁷

²¹³ Üremiş, s. 223-224.

²¹⁴ İbn Bibi, I, s. 306-309.

²¹⁵ Turan, *Türkiye*, s. 349; Üremiş, s. 223; Ataoğlu, "Selçuklu-Artuklu Münasebetleri", s. 173.

²¹⁶ İbn Bibi, Hârizmşah'ın gönderdiği ilk elçiye (Mücîrüddin) Keykubad'ın hemen karşılık verdiğini rivayet etse de (Bk, İbn Bibi, I, s. 377-379), daha sonra Selçuklu elçisinin Hârizmşah'ın huzuruna Ahlat kuşatmasında vardığını belirterek (Bk. s. 379) kendi kendini tekzip eder. Oysaki Celaleddin Hârizmşah'ın ilk elçisi Mücîrüddin, Sultan'ın huzuruna 1225 yılı Temmuz ayında varmış (Bk. Yukarıda 150 no.lu dipnot), Alâeddin Keykubad'ın ilk elçisi Selâhaddin ise bahsedildiği gibi Hârizmşah'ın huzuruna 1226 yılı sonlarında ulaşmıştır.

²¹⁷ İbn Bibi, I, s. 379. Osman Turan, İbn Bibi'de adı geçen ve ilk cevabî mektubu götüren Sipehsâlâr Selâhaddin ile Nesevî'de bahsi geçen Rum (Anadolu) elçisi İmâdeddin'in aynı elçi olduklarını savunur. Turan, iki kaynakta belirtilen elçilerin değişik adlar taşımaya rağmen, getirdikleri mektupların muhtevasına ilişkin verilen malumatın bunların değişik iki elçi olamayacağını kesin olarak ortaya koyduğunu belirtir. Böylece her iki kaynağın verdiği malumatı birbiriyle aynileştirmek suretiyle yorumlar. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 364-365 ve *Resmî Vesikalar*, s. 89; Emine Uyumaz ise, İbn Bibi ve Nesevî'de bildirilen elçilerin getirdiği mektupları Keykubad'ın ilk cevabî mektubu olarak kabul edip aynileştirdikten sonra, verilen bilgilerde birtakım farklılıklar olduğunu belirtir. Bk. Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad*, s. 49; Ali Üremiş de, Keykubad'ın gönderdiği ilk elçilik heyetinden söz ederken elçilerin adını vermemekle birlikte, İbn Bibi ve Nesevî'de geçen elçilikleri

Celaleddin Hârizmşah tarafından nasıl karşılandığı, iletildiği mesajlara ne cevap verildiğine dair kaynaklarda bilgi bulunmayan bu elçilik esnasında Keykubad'ın mesajlarını ise elçiye verilen mektuptan takip edebiliyoruz. Buna göre, elçinin Celâleddin'e takdim ettiği bu mektupta Keykubad, ilk samimi davranışın karşı taraftan gelmesine övgü dolu sözlerle teşekkür etmekteydi. Hârizmşah'ın kâfirlere (Moğollar ve Gürcüler) karşı elde ettiği başarılarından duyduğu sevinci dile getirdikten sonra, kendisinin de her yılın yaz mevsiminde kâfirler ile mücadele ettiğini vurguluyor,²¹⁸ bundan dolayı milliyet yakınlığının (karain-i cinsiyet) gereğini yapamadığını ifade ederek af diliyordu.

tek sayarak ikisinin verdiği malumatı birleştirerek yorumlar. Bk. Üremiş, *Doğu Anadolu Politikası*, s. 214. Oysaki, İbn Bibi'nin bahsettiği Emir Sipehsâlâr Selahaddin ile Nesevî'nin sözünü ettiği İmâdeddin Türkiye Selçuklu Devleti'nin farklı zamanlarda ve farklı görevlerle Hârizmşah'a gönderdiği iki farklı elçi olmalıdır. Nitekim, ilk elçi Selâhaddin, Hârizmşah'ın 1225 Temmuz ayında elçi olarak gönderdiği Mücîrüddin Ömer'e karşılık olarak -ancak onun gelişinden yaklaşık bir buçuk yıl sonra- gönderilmiştir. İyi komşuluk ilişkilerinin ve barışın sağlanması misyonu ile gönderildiği anlaşılan elçi, 1226 Kasım ya da Aralık ayında Hârizmşah ile Ahlat kuşatması sırasında görüşmüştür. Bk. İbn Bibi, I, s. 379. Nesevî'nin sözünü ettiği İmâdeddin ise -arada başka elçi yoksa- Türkiye Selçuklu Devleti'nin Hârizmşah'a gönderdiği ikinci elçidir. Onun misyonu ise, muhtemelen Eyyûbîlere ve tabii ki Moğollara karşı bir ittifakın temelini atmaktır. Bu elçi, Hârizmşah'ın İsfahan'da Moğollarla savaştığı, veziri Şerefülmülk'ün ise Azerbaycan'da Atabeg Özbek taraftarları ve Melike Hatun ile mücadele ettiği bir esnada Selçuklu veziri tarafından mevkidaşına gönderilmiştir. Nitekim elçi İmâdeddin, Şerefülmülk ile görüşmesinde, Melike Hatun'un kıskırtmasıyla Azerbaycan'a saldırmaya hazırlanan Hâcib Ali'yi kast ederek "çevrende bozgunculuk için pusuya yatmış bir grup var" demiştir. Bk. Nesevî, Farsça çev. s. 137. Şerefülmülk'ün Hoy şehrinde Hâcib Ali'nin saldırısına uğraması Şaban 624/Temmuz-Ağustos 1227'de gerçekleştiğine göre (Bk. İbnü'l-Esîr, XII, s. 433), Nesevî'nin bahsettiği Rum elçisi İmâdeddin, büyük olasılıkla bu olaydan kısa süre önce Azerbaycan'ın Hoy şehrine gelmiş olmalıdır. Buna göre, Nesevî'de geçen bu ayrıntılara rağmen İmâdeddin'in 1226'da Celaleddin Hârizmşah ile Ahlat'ta görüştüğünü savunmak iki elçiliği birbirine karıştırmaktır. İki kaynağın verdiği malumatta ortak olan taraf, Alâeddin Keykubad'ın elçilerinin karşı tarafa, Sultan'larının da Hârizmşah gibi kâfirlerle mücadele ettiğine dair ilettileri mesajdır. Halbuki bunun iki elçi tarafından da belirtilmesini gayet doğal ve olağan kabul etmek gerekir. Bir diğer konu da Nesevî'nin bu elçilikle ilgili olarak verdiği başka bir malumattır. Belirtildiğine göre Alâeddin Keykubad, İmâdeddin'e gösterilen iltifattan çok memnun olmuş ve başta Hârizmşah olmak üzere veziri Şerefülmülk'e hediyeler göndermiştir. Bu hediyeler onların eline ancak Ahlat kuşatmasından sonra ulaşmıştır. Bk. Nesevî, Farsça çev. s. 138. Muhtemelen Nesevî'nin bu ifadesi de aynı tarihçileri yanıltmıştır. Çünkü İbn Bibi'nin, Selâhaddin'in Hârizmşah'ın yanına Ahlat kuşatması esnasında vardığını belirtmesi ile Nesevî'nin burada belirttikleri benzerlik göstermektedir. Ancak Nesevî'de geçen Ahlat kuşatması, sözünü ettiği diğer olayların kronolojik sırasına bakıldığında 1226'daki Ahlat kuşatması değil, 1227'de Moğollara karşı İsfahan'da elde ettiği zaferden sonra yaptığı 1227'deki Ahlat Seferi olmalıdır. Nitekim İbnü'l-Esîr de, Moğollardan kurtulan Hârizmşah'ın 625 kışında (1227-1228 Kışı) Ahlat üzerine yürüyüp Cebelcur'u yağmaladığını, aşırı kar yağışı üzerine geri döndüğünü belirtir. Bk. İbnü'l-Esîr, XII, s. 443-44. Bu çerçevede Emir Selahaddin'in yürüttüğü ilk elçilik faaliyetinin ayrıntılarını İbn Bibi'den, İmâdeddin'in yönettiği -muhtemelen- ikinci elçiliği ise Nesevî'nin kayıtlarından ayrı ayrı okumak daha doğru olacaktır.

²¹⁸ Hakikaten Sultan Alâeddin Keykubad 1225 yılında İznik Rum İmparatorluğu'na karşı galip gelerek bazı kaleleri aldıktan sonra, Trabzon Rum İmparatorluğu'nu da mağlup etmiştir. Bk. İbn Nazif el-Hamevî'den naklen Ayönü, s. 237.

Şimdi ise aralarında yakınlık kurulması için şartlar oluştuğu için sık sık mektup yazarak ilişkilerini sıcak tutacaktı.²¹⁹

Esasında gecikmenin sebebi kâfirlerle mücadele değildi. Keykubad, müttefiki olan Melik Eşref ile yaptığı anlaşmaya sadakatten dolayı Hârizmşah ile diplomatik temasları bilerek geciktirmişti. Ancak Melik Eşref ile ilişkilerinin bozulması böyle bir bağlılığı ortadan kaldırmış, Keykubad'ı Celaleddin Hârizmşah ile diplomatik temas kurmakta serbest bırakmıştı. Elbette bunu Hârizmşah'a böyle anlatmak yerine diplomatik bir dil kullanarak ifade etmişti.

Alâeddin Keykubad'ın Hârizmşah ile diplomatik ilişkilerini askıya aldığı bu dönemde savaştığı yalnızca “kâfirler” (İznik Rum İmparatorluğu, Trabzon Rum İmparatorluğu) değildi. O, Hısnıkeyfâ Artukluları ve Melik Eşref ile de savaşmıştı. Bununla beraber Hârizmşah'a gönderdiği bu mektupta hem kendisiyle hem de Hârizmşah ile savaş hâlinde olan Melik Eşref hakkında olumsuz tek bir kelime bile etmemişti. Bu durum onun, Moğol tehdidi altında olan Orta Doğu bölgesinde savaşı derinleştirecek tutumlardan kaçındığını göstermekteydi.

Mektubun muhtevası göz önüne alındığında, elçiliğin herhangi bir devlete karşı saldırı veya savunma amacıyla ittifak kurmaya yönelik olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte Hârizmşah'ın kâfirlerle yaptığı mücadele övülerek onun Moğollara karşı yürüttüğü mücadelenin desteklendiği açıktır. İki taraf arasındaki dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri ön plana çıkarılmış ve barış mesajı verilmiştir. Hârizmşah'ın bu elçiliğe ve mektuba nasıl karşılık verdiği hakkında ise kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Fakat bundan sonraki Selçuklu-Hârizmşah ilişkilerine bakıldığında zaman Hârizmşah'ın bu elçiliğe olumlu baktığına ve görüşmelerin başarılı geçtiğine hükmetmek mümkündür.

b. Eyyûbîler ile Akrabalık Kurulması ve İttifak Girişimleri

Sultan'ın üçüncü diplomatik açılımı Eyyûbîlere karşı gerçekleşti. Melik Eşref ile Alâeddin Keykubad arasındaki ittifak ve dostluk münasebetleri 1226 yılında Hısnıkeyfâ Artukluları yüzünden bozulmuştu. Taraflar, Kâhta'da sıcak savaşa girmiş, Eyyûbî

²¹⁹ Mektup metni, İbn Bibi tarafından eserine derç edilmiştir. Bk. İbn Bibi, I, s. 377-79; Aynı mektubun farklı bir kaynakta yer alan bir başka versiyonu Osman tarafından da neşir ve tercüme edilmiştir. Bk. Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 83-84. Her iki metin arasında küçük farklılıklar mevcuttur.

komutanı esir düşmüştü. Ancak her ne kadar galip gelmiş olsa da bu savaş Sultan'ın en az arzuladığı şey olmalıydı. Nitekim o, tahta çıktığı ilk andan itibaren Moğolların ve Haçlıların tehdit ettiği Orta Doğu bölgesinde barışçı bir politika izleyerek ittifak zeminleri aramaya büyük önem vermişti. Şimdi kendi inisiyatifi dışında Melik Eşref'in düşüncesiz bir biçimde yol açtığı bu savaş, onun uzun süredir özenle oluşturmaya çalıştığı bölgesel barış ve işbirliği projesine bir gölge düşürmüştü. Ancak Sultan'ın bu projesini rafa kaldırmaya hiç niyeti yoktu.

1227 baharında Antalya'dan Kayseri'ye gelen Sultan, bu düşüncelerle bir dizi icraata girişti. Önce, önemli mevzuları danışmayı âdet edindiği Kayseri valisi (naib) Hokkabazoğlu Seyfeddin ile bir araya geldi.²²⁰ Eyyûbîler ile bağları kuvvetlendirmek ve geliştirmek için Âdil oğulları (Eyyûbîler) ile akrabalık kurmayı düşündüğünü açıkladı. Seyfeddin bu fikrin güvenlik, barış ve huzur getireceğini, bu konuda seri adımlar atılması gerektiğini beyan etti. Sultan'ın izin vermesi durumunda, akrabalık kurulmasına ilişkin girişimleri bizzat kendisinin yürütebileceğini söyledi. Bunu üzerine Sultan, gerekli girişimleri başlatması için Kayseri valisini elçi olarak tayin etti. Hazinesinin tüm imkânlarını kullanabilmesi için de kendisine izin verdi.²²¹ Bunun yanında Eyyûbîlere karşı bir iyi niyet gösterisi olarak, Kâhta Savaşı'nda esir alınan ve Kayseri'de hapsedilmiş olan Melik Eşref'in komutanı Emir İzzeddin b. Bedir'i serbest bıraktı. Onu sarayda ağırlayarak hilat giydirdikten sonra ülkesine dönmesine izin verdi.²²²

Keykubad'ın savaşın izlerini silmek için Eyyûbî komutanını serbest bırakması ve akrabalık tesisi için elçi göndermesi, başta Melik Eşref olmak üzere bütün Eyyûbî meliklerini ziyadesiyle memnun etmişti.²²³ Onların da ilişkilerin gerilmesinden rahatsız oldukları belliydi. Nitekim Celaleddin Hârizmşah Ahlat kapılarına dayanarak Melik Eşref'in ve Eyyûbî ülkesinin bu kilit konumdaki şehrini ciddi bir biçimde tehdit etmekteydi. Böyle bir durumda Alâeddin Keykubad gibi güçlü ve dirayetli bir hükümdarın dostluğuna ihtiyaçları vardı. Lakin Dımaşk Eyyûbî hükümdarı Melik Muazzam, uzun zamandır kardeşleri ile kavgalı olup Hârizmşah ile ittifak etmiş, hatta

²²⁰ Sultan Alâeddin Keykubad, 1223'te ümeradan bir kısmını tasfiye etme kararını da ilk olarak Antalya'da Hokkabazoğlu Seyfeddin ile Emir Komnenos'a açmıştı. İbn Bibi, onu "Sultan'ın sırlarının mahremiyeti konusunda çok yakınlık kazanmış olan Hokkabazoğlu" diye anlatıyor. Bk. İbn Bibi, I, s. 284.

²²¹ İbn Bibi, I, s. 310.

²²² İbn Bibi, I, s. 309.

²²³ İbn Bibi, I, s. 310.

onun tâbiyeti altına girmişti. Bu durum Alâeddin Keykubad'ın girişimine engel olabiliyordu. Ancak Sultan bu ihtimali de hesaplamıştı. Gerçekten de Hârizmşah'ın Ahlat kuşatması sürerken, Sultan'ın ona bir elçi gönderdiği ve dostluk mesajları verdiği yukarıda anlatılmıştı. Melik Muazzam'ın Hârizmşah ile dostluk kurmuş olan Keykubad'a hayır diyemeyeceği açıktı.

Hazırlıklarını tamamlayan Hokkabazoğlu Seyfeddin, Kayseri'den yola çıktı. Ancak Malatya'ya geldiğinde vefat etti. Haber Sultan'a ulaşınca Sultan, Emir Şemseddin Altunaba'yı onun yerine elçi tayin etti. Kafileyi devralan Şemseddin Altunaba, Eyyûbî ülkesi sınırlarına girince büyük bir saygıyla karşılandı. Eyyûbî meliklerinden Melik Muazzam, Melik Eşref, Melik Şehabeddin Gazi, Melik Fahreddin ve diğer kardeşler Dımaşk'ta bir araya gelerek elçiyi buraya davet ettiler.²²⁴ Dımaşk'a varan Altunaba göz alıcı hediyeleri Eyyûbî meliklerine sundu. Daha sonra Sultan Alâeddin Keykubad ile Sultan Âdil'in kızınının (melike) nikah merasimi yapıldı. Çeyiz hazırlıkları için elçinin bir süre daha Dımaşk'ta kalması istendi. Bu sırada Sultan'a bir mektup gönderen Altunaba, işlerin yolunda gittiğini, eğer Sultan Malatya'ya gelirse bunun Eyyûbî meliklerine ilgi gösterdiğinin nişanesi olacağını bildirdi. Bunun üzerine Sultan, Kayseri'den Malatya'ya hareket etti. Gelin alayı Malatya'ya varduktan üç gün sonra Sultan da buraya vardı. Ancak bu sırada boynunda çıkan bir çıban Sultan'ın sağlığını ciddi derecede bozmuştu. Nihayet bir Ermeni cerrahının sayesinde Sultan'ın bu illetten kurtulması üzerine bir hafta sonra düğün hazırlıkları başladı. Yedi gün boyunca halka açık eğlence merasimi (bezm-i a'm) düzenlendi. Harput meliki İzzeddin Ahmed (Hızır), Sultan'ın sağdıçlığını yaptı. Düğünün sona ermesiyle Eyyûbî kafilesi uğurlanırken Sultan Kayseri'ye hareket etti.²²⁵ Alâeddin Keykubad'ın Eyyûbî prensesi Gaziye Hatun (Melike-i Âdiliye)²²⁶ ile

²²⁴ Elçinin Eyyûbî sultanı Melik Kâmil'in ikamet ettiği Mısır'a değil de, Melik Muazzam'ın hâkim olduğu Dımaşk'a gelmesi ilginçtir. Bunun nedeni büyük olasılıkla Melik Eşref'in bu sırada Melik Muazzam'ın yanında zorunlu ikamete tâbi tutulmasıydı. Bu durum ayrıca Celaleddin Hârizmşah'ın bu evliliğe rıza gösterdiğini ve Keykubad ile iyi ilişkiler içinde olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Zira böyle olmasa, Keykubad'ın elçisinin, Hârizmşah'ın tâbisi ve müttefiki olan el-Muazzam'ın hâkim olduğu Dımaşk'ta bu nikah akdini gerçekleştirebilmesi mümkün olamazdı.

²²⁵ İbn Bibi, I, s. 310-315.

²²⁶ İbn Bibi, Alâeddin Keykubad'ın evlendiği Eyyûbî prensesinden Melike-i Âdiliye diye bahsetmektedir ki (Bk. İbn Bibi, II, s. 26), muhtemelen bu onun adı olmayıp babası el-Âdil'in adına izafe edilmiştir. Bununla birlikte gerçek adının Gaziye Hatun olduğuna dair bk. Turan, *Türkiye*, s. 350; Emine Uyumaz, "Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri", *Eyyubiler Yönetim, Diplomasi, Kültürel Hayat*, (ed. Önder Kaya), Küre Yayınları, İstanbul 2012, s. 372-373. Hatundan İzzeddin Kılıç Arslan ve Rükneddin adında iki şehzade doğmuştur. Melike-i Âdiliye, Alâeddin Keykubad'ın ölümü üzerine tahta oturan ve Keykubad'ın ilk eşi Mahperi (Huand) Hatun'dan doğmuş olan (Bk. Turan, *Türkiye*, s. 403) Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in emriyle Ankara'da yay kirişi ile boğdurularak öldürülmüştür. Bk. İbn Bibi, II, s. 27; Halil Edhem (Eldem),

evlenmesinin 624/1227 yılında gerçekleştiği kabul edilmekle birlikte kaynaklarda tam tarih bulunmamaktadır.²²⁷

Bir Eyyûbî tarihçisi olan İbn Nazif el-Hamevî'nin verdiği bilgiye göre, bu evlilik akdinden sonra 624/1227 yılında Eyyûbî melikleri ile Alâeddin Keykubad arasında sık sık elçiler gidip gelmiştir. Mesela bu yıl içinde Kemâleddin Kâmyar, Sultan'ın elçisi olarak Hıms hâkimi Melik Mücahid'e gitmiş ve büyük bir izzetüikram ile karşılanmıştı. Melik Mücahid bu elçiliğe bir elçi ile karşılık vermişti. ez-Zeki b. el-Acemî adındaki Melik Eşref'in elçisi de Sultan Keykubad'ın ziyaretine gelmişti. Yine bu yıl Melik Muazzam'ın elçisi Kerimeddin el-Hılatî'nin gelmesi beklenmekteydi. Ayrıca Haleb Atabeyi Şehabeddin Tuğrul da Keykubad'a İbnü'l-Ebi Heyca el-Dukayik adında bir elçi göndermişti.²²⁸

Elçilerin misyonu hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Bununla birlikte Sultan Alâeddin Keykubad'ın Hıms hâkimi Melik Mücahid'e gönderdiği Mihmandar Necmeddin'in: “Senin Melik Muazzam ile olan işini halletmek ve senin mülkün üzerindeki itirazını kaldırmak için geldim” demesi dikkate şayandır. Bu durum hem Eyyûbî meliklerinin birbirleriyle olan anlaşmazlıkların çözülmesi için Alâeddin Keykubad'a müracaat ettiklerini²²⁹ hem de Sultan'ın Eyyûbî melikleri arasındaki anlaşmazlıkları çözerek bölgede yeniden barışı sağlamaya çalıştığını göstermektedir. Yaklaşık on aydır Dımaşk'ta ikamete zorlanan Melik Eşref'in, nihayet Cemaziyelahir 624/Mayıs-Haziran 1227'de kardeşi Melik Muazzam tarafından serbest bırakılması ve Rakka'ya dönebilmesi²³⁰ de Alâeddin Keykubad'ın bu mekik diplomasisi ile ilgili olmalıdır. Bu elçiliklerin Celaledin Hârizmşah'a karşı bir ittifak oluşturmak maksadını taşıdığını düşünmek²³¹ birkaç açıdan mümkün değildir. Zira Alâeddin Keykubad, Eyyûbî melikleri ile akrabalık kurmadan önce Celaledin Hârizmşah ile olumlu diplomatik

Kayseri Şehri, (haz. Kemal Göde), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 74 ve aynı sayfa 104 no. lu dipnot.

²²⁷ Turan, *Türkiye*, s. 351; Uyumaz, “Evlilikler”, s. 373; Düğünün tam tarihi konusunda kaynaklarda kesin bir bilgi olmamakla beraber İbn Bibi'nin konu ile ilgili kaydettiği bir şiirde “İkizler Burcu gece karanlığı ile kavuşmak için parmaksız kollarını uzattığında o beni ziyaret etti” ifadesinde geçen İkizler burcu ifadesinden hareketle bu evliliğinin 21 Mayıs - 21 Haziran tarihleri arasında olduğunu düşünmek mümkündür. Bk. İbn Bibi, I, s. 314.

²²⁸ Ancak elçilik misyonları hakkında adı geçen kaynakta herhangi bir bilgi yoktur. Bk. İbn Nazif el-Hamevî, *et-Tarihü'l-Mansûrî* den naklen Uyumaz, “Elçilik İlişkileri” s. 66-67.

²²⁹ Uyumaz, “Elçilik İlişkileri” s. 67.

²³⁰ İbn Vâsıl, I, s. 221-223; Şeşen, *Eyyubiler-Memluklar*, s. 105; Kaya, *Anadolu'da Eyyubiler*, s. 176-177.

²³¹ Şeşen, *Eyyubiler-Memluklar*, s. 106.

temaslar kurmuştur. Aşağıda görüleceği üzere bu diplomatik temaslar artarak devam edecektir. Ayrıca sonuna kadar Celaleddin Hârizmşah'ın müttefiki olan Melik Muazzam ile de elçi teatisinde bulunulmuştur. Muazzam'ın bağlı ve müttefik olduğu Hârizmşah aleyhine gelişen böyle bir ittifak girişimini ona anında bildireceği açıktır. Oysaki Keykubad-Hârizmşah ilişkileri bundan sonra da olumlu bir biçimde seyredecektir.

Görüldüğü gibi Sultan I. Alâeddin Keykubad, çok etkili diplomatik hamleleri sayesinde Orta Doğu'da önceki yıla damgasını vuran büyük savaşın olumsuz izlerini silmeye çalışmış ve barışın sağlanmasında önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Öncelikle Hısnıkeyfâ Artuklularının barış talebini kabul etmiş, daha sonra Ahlat kuşatmasını sürdüren Celaleddin Hârizmşah'a elçi göndererek bölgedeki siyasal gerilimi düşürmeye çalışmıştır. Ahlat kuşatmasının durdurulmasında bu elçinin önemli payı olsa gerektir. Doğusundaki Hârizmşah ile yeniden diplomatik temas kuran Keykubad'ın bir sonraki durağı Eyyûbîler olmuştur. Aralarında kısa süre önce yaşanan savaşa takılıp kalmayan Keykubad, baştan beri dostluk ve iyi komşuluğa önem verdiği Eyyûbîler ile akrabalık bağı kurmayı başarmış ve bu evlilik sayesinde uzun sürecek bir ittifakın temellerini atmıştır. “Keykubad Restorasyonu” diyebileceğimiz bu girişimler sonucunda, 1226'da Müslüman hükümdarlar arasında meydana gelen tehlikeli kampaşma ve savaş hâli geçici de olsa ortadan kalkmıştır. Keykubad'ın Orta Doğu'daki bu diplomatik başarılarının Moğollar tarafından izlendiğine şüphe yoktur.²³² Ancak Alâeddin Keykubad'ın büyük bir itina ile oluşturmaya çalıştığı barış ortamı, Eyyûbîlerin konfederatif yapısının yarattığı sorunlar ve hükümdarların dar görüşlü politikaları yüzünden uzun süre devam etmeyecektir. Bu durum, Moğollara karşı oluşturulacak ortak bir cephenin zeminini sağlayacak bölgesel istikrarı engelleyecektir.

6. Orta Doğu'da İlişkilerin Yeniden Gerilmesi

a. Eyyûbî Ülkesinde Çalkantılar

Alâeddin Keykubad'ın diplomatik girişimleri, Eyyûbî melikleri arasındaki çatışmaları belli bir oranda yatıştırmıştı. Ancak Eyyûbî Sultanı Melik Kâmil, Melik Muazzam'ın Suriye'deki varlığını güçlendiren bu gelişmelere olumlu bakmıyordu. Zira Melik Muazzam, Celaleddin Hârizmşah ile birlikte kendisine ve kardeşi Melik Eşref'e karşı

²³² Sultan Alâeddin Keykubad'ın icraatlarının çevredeki hükümdarlar yanında, Moğol hükümdarları tarafından dikkatli bir biçimde izlendiği ve takdir edildiği açıktır. Ögedey Han'ın (1229-1241) Keykubad konusundaki düşünceleri için bk. İbn Bibi, I, s. 449.

açıkça ittifak yapmış, Melik Eşref'i Dımaşk'ta göz hapsine almıştı. Etrafındaki çemberin gittikçe daraldığını düşünen Melik Kâmil oldukça ilginç bir girişimde bulunmuş, 1226 sonbaharında en çok güvendiği emirlerinden Fahreddin Yusuf b. Sadreddin Şeyhu'ş-şüyûh'u Sicilya'ya göndererek Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Friedrich'e ittifak teklif etmişti. İmparator'dan Akkâ'ya gelmesini ve kardeşine saldırmasını isteyen Melik Kâmil, bunun karşılığında ona Melik Muazzam'ın elinde bulunan Kudüs'ü vadetmişti. Bu şekilde davranarak kardeşi el-Muazzam'ı Celaleddin Hârizmşah ile ittifaktan vazgeçirmeyi ve kendisine itaat ettirmeyi düşünüyordu.²³³ Ancak bu plan tutmamış, bunu haber alan Melik Muazzam Dımaşk'ta Melik Kâmil adına okuttuğu hutbeyi değiştirerek Celaleddin Hârizmşah adına okutmaya başlamıştı.²³⁴ Diğer taraftan Akkâ'ya gelecek olan İmparator, Eyyübîler için ciddi bir sorun yaratacaktı.

Melik Eşref yaklaşık on aylık zorunlu ikametten sonra Cemaziyelahir 624/Mayıs-Haziran 1227'de Dımaşk'tan ayrılıp kendi hâkimiyet sahasına dönebilmişti. Ancak Melik Muazzam, ayrılmadan önce Eşref'ten Melik Kâmil ile Hama ve Hıms hâkimlerine karşı kendisiyle ittifak yapması hususunda yemin almıştı. Özgürlüğüne kavuşmanın başka yolu olmadığını gören Melik Eşref de bunu kabul etmişti. Ancak topraklarına döner dönmez baskı altında verdiği sözlerin hiçbirisinin geçerli olmadığını ilan etti. Bunun üzerine Melik Muazzam, Dımaşk Araplarını Melik Eşref'in himayesinde bulunan Hama ve Hıms hâkimleri üzerine sevk etti.²³⁵ Böylece Melik Muazzam ile Melik Eşref arasındaki savaş yeniden başlamış oluyordu.

Bu sırada Melik Kâmil ile İmparator II. Friedrich arasındaki görüşmeler devam etmekteydi. Fahreddin'i yeniden elçi olarak Sicilya'ya gönderen Melik Kâmil, İmparator'dan ısrarla Filistin'e saldırmasını istedi. Papa da İmparator'un Filistin'e saldırısını ısrarla talep etmekteydi.²³⁶ İmparator ile görüşmelerini sürdüren Melik Kâmil, Dımaşk üzerine yürümek için ordusunu Bilbis'te toplamaya başladı (Ramazan 624/Ağustos-Eylül 1227). Ancak Muazzam'ın ona yazdığı duygu yüklü mektup üzerine seferden vazgeçti.²³⁷

²³³ İbn Vâsıl, I, s. 224; Runciman, III, s. 161; Kaya, *Anadolu'da Eyyübîler*, s. 177.

²³⁴ Kaya, *Anadolu'da Eyyübîler*, s. 178.

²³⁵ İbn Vâsıl, I, s. 223; Şeşen, *Eyyübîler-Memlûklar*, s. 105-106; Kaya, *Anadolu'da Eyyübîler*, s. 177.

²³⁶ Runciman, III, s. 162.

²³⁷ Kaya, *Anadolu'da Eyyübîler*, s. 178.

Eyyûbî meliklerinin savaşın eşiğinden dönmesinden bir ay sonra, Melik Kâmil'in Filistin'e davet ettiği İmparator II. Friedrich'in öncü kuvvetleri Akkâ'ya çıktı (Şevval 624/Ekim 1227).²³⁸ İmparator'un Akkâ'ya çıkarma yaptığını duyan Melik Muazzam, derhâl kardeşi Melik Eşref'ten yardım istedi. Fakat Eşref, onun kendisine ve ailesine çektiirdiği sıkıntıları hatırlatarak Haçlıların tüm Eyyûbî ülkesini tehdit ettiği bu duruma rağmen yardım isteğini reddetti.²³⁹ Kendisine destek sözü veren Celaledin Hârizmşah ise, Moğolların Ceyhun'u geçerek üzerine geldiği bilgisini almış ve onları karşılamak için İsfahan şehrine hareket etmek zorunda kalmıştı.

Haçlıların İmparator II. Friedrich komutasında Filistin sahillerine çıkarma yaptıkları bu nazik zamanda Melik Muazzam hayatını kaybetti (11 Kasım 1227). Melik Muazzam'ın ani ölümü, Eyyûbî melikleri arasındaki hassas dengelerle bağlantılı olarak bütün Orta Doğu'daki siyasal dengeleri altüst etmeye yetecekti. Bu durum ise, doğuda Moğolların batıda ise Haçlıların İslam beldelerine saldırmaya hazırlandığı bir esnada İslam âlemini çok ciddi bir biçimde tehdit ediyordu.

b. Yeni Bir Moğol Saldırısı ve Hârizmşah-Melik Eşref Savaşının Başlaması

Sultan Celaledin Hârizmşah, Ahlat kuşatmasından sonra Yıva Türkmenlerinin ve Atabeg Özbek taraftarlarının Azerbaycan'da yarattıkları kargaşaya son vermişti. Gürcülerin Tiflis'i ele geçirmeleri üzerine Gürcistan seferine çıkmış ve Tiflis'te kontrolü yeniden sağlamıştı (Rebiyülevvel 624/ Şubat-Mart 1227).²⁴⁰ En önemli komutanlarından birinin Gence'de İsmailî fedaileri tarafından suikasta uğraması üzerine, Tebriz'in doğusundaki Avcan'da ordugâh kurarak Alamut, Girdkûh ve Kumis şehirlerine saldırmış, İsmailîlere önemli darbeler indirmişti.²⁴¹ Fakat tam bu sırada Moğolların Ceyhun'u geçerek Irak'a doğru ilerlediklerini haber aldı.

Savaşa hazırlanan Hârizmşah, ordusunu Miyane şehrinde topladıktan sonra Moğolları karşılamak üzere buradan İsfahan'a doğru hareket etti. Hemedan'a ulaştığı esnada Atabeg Özbek'in memlûklerinin başkent Tebriz'de yeniden ayaklandığını haber aldı.

²³⁸ Humphreys, s. 183.

²³⁹ İbn Vâsıl, I, s. 224.

²⁴⁰ İbnü'l-Esîr, XII, s. 431.

²⁴¹ Nesevî, Türkçe çev. s. 82-84; İbnü'l-Esîr, XII, s. 432.

Bunun üzerine birliklerinin bir kısmını veziri Şerefülmülk'ün komutasında Tebriz'e gönderirken kendisi Moğolları karşılamak için ilerledi.²⁴²

Doğuya doğru ilerleyen Hârizmşah, Moğolların bir öncü birliğini Damgan'da bozguna uğrattı. Asıl kuvvetlerin geldiğini duyunca hazırlık yapmak için Rey'e çekilerek bekledi.²⁴³ Hârizmşah Moğolları beklerken veziri Şerefülmülk de Tebriz çevresinde toplanan ve Atabeg devletini yeniden canlandırmak isteyen asi memlûkler üzerine yürüdü. Merâğa'yı üs yapan vezir, asiler üzerine bir ordu göndererek onları bozguna uğrattı. Asi elebaşlarını esir ve idam ettirdi.²⁴⁴ Ancak vezirin buradaki bir tasarrufu Hârizmşah ile Eyyûbîler arasındaki savaşı yeniden başlatacaktı.

İkide bir ayaklanan asi memlûklerin Özbek'in eski karısı (Hârizmşah'ın evlendiği) Melike Hatun'dan emir aldıklarını iddia eden Şerefülmülk, Hârizmşah'tan izin aldıktan sonra Melike'nin mülkü olan Hoy üzerine yürümüştü. Durumun vahametini gören ve kendini aklayamayacağını anlayan Melike Hatun, Melik Eşref'in Ahlat'ta bulunan naibi Hâcib Ali'den yardım istemiş, karşılığında kendisine ait bütün kale ve şehirleri teslim etmeyi teklif etmişti.²⁴⁵ Ahlat valisi Hâcib Ali, bu teklifi Hârizmşah'tan intikam almak için iyi bir fırsat olarak görerek harekete geçecek, böylece bir süredir durulmuş olan Hârizmşah-Eyyûbî savaşı yeniden başlamış olacaktı. Bu arada Hârizmşah'tan intikam almak isteyen bir diğer kişi de Melik Eşref'in tâbisi ve müttefiki Erzurum Selçuklu meliki Rükneddin Cihan Şah idi. O, Hârizmşah'ın, ülkesine yönelik yağmalarından oldukça rahatsız olmuştu.

Böylece Hârizmşah'ın Moğollara karşı sefere çıktığı bir esnada Melik Eşref'in Ahlat valisi Hâcib Ali ile müttefiki Erzurum Selçuklu Meliki Cihan Şah, Hârizmşahlar üzerine yürümeye hazırlanıyordu. Bütün Orta Doğu'yu tehdit eden Moğollara karşı sefere çıkan Hârizmşah'a destek vermesi ya da en azından böyle bir zamanda tarafsız kalması gereken güçlerin bu sorunu yalnızca Hârizmşah'ın sorunu gibi görmeleri ve hatta bu

²⁴² Nesevî, Farsça çev. s. 114/Türkçe çev. s. 94.

²⁴³ İbnü'l-Esîr, XII, s. 432-33.

²⁴⁴ Nesevî, Farsça çev. s. 134-135.

²⁴⁵ Nesevî, sebep belirtmeksizin, Vezir Şerefülmülk'ün Melike Hatun'a kin duyduğunu, bu yüzden Sultan'ın Moğollara karşı Irak'a gitmesini fırsat bilerek böyle bir mizansen kurduğunu belirtir. Hatun'un Sultan'a gitme isteğine de izin vermemiştir. Bunun üzerine Melike Hatun Hâcib Ali'ye mektup yazmaya mecbur kalmıştır. Bk. Nesevî, Türkçe çev. s. 95-96; İbnü'l-Esîr'e göre ise, Melike Hatun, Özbek zamanında yönetimde söz sahibi idi ve şimdi bunu kaybettiği için eskiye özlem duyuyordu. Bk. İbnü'l-Esîr, XII, s. 433.

durumdan yararlanmaya kalkmaları, bölge yöneticilerinin sığ politikalarını ve dar görüşlülüğünü göstermesi bakımından oldukça çarpıcıdır.

Böylece Celâleddin'in yokluğunda Hâcib Ali'nin komutasındaki Eyyûbî güçleri Hârizmşahların kalbi olan Azerbaycan'a girdi. Eyyûbî öncüleriyile yaptığı küçük bir vuruşmadan sonra bozguna uğrayan Şerefülmülk, Hoy'u terk ederek başkent Tebriz'e çekildi. Savunmasız kalan Batı Azerbaycan toprakları Eyyûbîler tarafından işgal edildi. Şaban 624/Temmuz-Ağustos 1227'de Hâcib Ali, Hoy, Merend ve Nahçıvan şehirlerini ele geçirdi.²⁴⁶ O, Azerbaycan'ın diğer şehirlerini, bu arada Tebriz'i dahi alabilecek güçte idi. Ancak Hârizmşah'ın hazineleri ile yetindi. Dönüşte Sultan'ın hanımı Melike Hatun, onunla birlikte Ahlat'a gitti.²⁴⁷ Hâcib Ali'nin Azerbaycan harekâtına Erzurum Meliki Cihan Şah da tam destek vermişti.²⁴⁸

Doğu Anadolu'da bu gelişmeler yaşanırken Moğolların öncülerini Damgan'da bozguna uğratan Celaleddin Hârizmşah, Hâcib Ali'nin Azerbaycan'a girdiğini haber aldı. Bunun üzerine acele ile Rey'den Tebriz'e geldi. Ancak kısa süre sonra Moğol ordusunun ana kolunun Horasan'a girdiği haberi ulaştı. Bunun üzerine Hâcib Ali'yi cezalandırma işini erteleyerek İsfahan'a döndü ve Moğol saldırısına karşı hazırlıklarına devam etti.²⁴⁹

22 Ramazan 624/5 Eylül 1227²⁵⁰ günü Hârizmşah ve Moğol kuvvetleri İsfahan önünde karşı karşıya geldi. Moğol ordusuna Baycu (Bacu), Yaku, İsan Togan, Taymas ve Taynal

²⁴⁶ Nesevî, Türkçe çev. s.101-102; İbnü'l-Esîr, XII, s. 433; İbn Vâsıl, I, s. 225; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 81.

²⁴⁷ Buniyatov, s. 140.

²⁴⁸ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 81.

²⁴⁹ Nesevî, Türkçe çev. s. 84, Reşîdüddin, I, s. 554.

²⁵⁰ Savaşın tam tarihi yalnızca Nesevî tarafından aktarılır. Ancak Nesevî, savaşla ilgili bölüm başlığında savaşın 624 yılında olduğunu söylemesine karşın (Bk. Nesevî, Türkçe çev. s. 84/ Farsça çev. s. 119), anlatımın sonraki safhasında savaşın tarihi olarak 22 Ramazan 625 (26 Ağustos 1228) tarihini verir. Bk. Nesevî, Türkçe çev. s. 86/ Farsça çev. s. 121. Taneri de bu tarihi aynen kabul eder. Bk. Taneri, *Celâlu'd-dîn Hârizmşâh*, s. 75. Ancak 1227 ve 1228 yılının olaylarının sırası yanında kaynaklarda yer alan bazı kayıtlar, bu savaşın 625/1228'de değil 624/1227 yılında gerçekleştiğini göstermektedir. İbn Nazif el-Hamevî'nin et-Tarihü'l-Mansûrî adlı eserine dercettiği 12 Şevval 625 tarihli bir mektupta, Celaleddin Hârizmşah'ın, "Azerbaycan'a vardığımızda kesin düşüncemiz Ermen ve Şam üzerine yürümektir. Lakin Balaban'ın isyanı haddini aşınca Ramazan [625] ortasında [Ağustos 1228] üzerine bir müfreze gönderdik...Biz Ramazan [625] sonuna kadar Halhal sınırında beklerken..."[aktaran Z. M. Buniyatov, *A History of the Khorezmian State under the Anushteginids, 1097-1231*, (translation into English: Ali Efendiyev), Samarkant 2015, s. 141-142] ifadelerini kullanması 625 Ramazan'ında başka hadiselerin olduğunu net biçimde kanıtlamaktadır. Bu durum ise, Moğollarla yapılan İsfahan Savaşı'nın 22 Ramazan 625'te değil, 22 Ramazan 624 tarihinde olması gerektiğini göstermektedir. Nitekim Reşîdüddin de savaşın Ramazan 624'te olduğunu belirtir. Bk. Reşîdüddin, I, s. 555. Savaşın 22 Ramazan 624'te olduğuna dair ayrıca bk. Buniyatov, s. 140;

noyanlar komuta ediyordu.²⁵¹ İki taraf İsfahan'ın doğusunda bir günlük mesafede bulunan Sîn Köyü (Dih-i Sîn) yakınında karşı karşıya geldi.²⁵² Hârizmşah, savaş başlamadan evvel kardeşinin ihaneti ile sarsıldı. Gıyâseddin Pirşah savaş meydanını terk ederek Huzistan'a kaçtı.²⁵³ Bu ihanete rağmen Hârizmşah Moğollar ile savaşa girdi. Savaş içerisinde Moğol sağ kanadı Hârizmşah'ın sol kanadını, Hârizmşah'ın sağ kanadı da Moğolların sol kanadını yerinden oynatıp kovaladı. Merkezde ise Moğollar büyük bir başarı elde ederek Sultan'ın etrafını çevirdiler. Hârizmşah ile birlikte savaşan "Baba Han" lakaplı Yezd hâkimi Atabeg Alaüddeve şehit oldu. Hârizmşah güç bela savaş alanından sağ çıkıp Luristan taraflarına doğru çekildi. Bu arada Fars Atabeyi Sa'd, Moğolları Rey'e kadar kovalamayı başarmıştı. Fakat Sultan'ın çekilişi üzerine o da daha fazla ileri gitmedi. Moğollar Hârizmşah'ın çekildiğini anlayınca İsfahan'a gelerek şehri kuşatma altına aldı. İsfahanlılar Sultan'ın öldüğünü düşünüyorlardı. Sekiz gün ondan haber alınamamıştı. Ancak Ramazan Bayramı'nın ilk günü Hârizmşah aniden şehre ulaştı. Sultanın dönüşü ile maneviyatı yükselen İsfahanlılar Moğollara saldırarak onları bozguna uğrattı. Nişabur'a çekilen Moğolların çok azı Ceyhun'a ulaşabildi.²⁵⁴

Moğolların geri çekilişinin tuzak olabileceğini düşünen Hârizmşah, bir süre daha İsfahan'da ikamet etti. Bu sırada Azerbaycan'daki Eyyûbî ilerleyişini durdurmak için Güçtekin Pehlivan, Hâcib-i Has Han Berdi ve Mîrâhur Avdak'ı Azerbaycan'a gönderdi. Sultan'ın askerî yardımını alan Şerefülmülk, Hâcib Ali'nin üzerine yürüdü. Hâcib Ali'yi Bargiri (Muradiye) kalesine sıkıştırdıktan sonra geri dönerek Hoy, Merend ve Nahçıvan'ı Hâcib Ali kuvvetlerinden geri aldı. Eyyûbîlere destek verenleri katletti.²⁵⁵

<http://www.iranicaonline.org/articles/jalal-al-din-kvarazmsahi-mengbirni> (Clifford Edmund Bosworth, "Jalâl-al-Din K̅ārazmšāh Mengübirni", *Encyclopædia Iranica*) (Erişim tarihi: 10/04/2012).

²⁵¹ Reşîdüddin, I, s. 554; Cüveynî sadece Taynal ve Taymas noyanların adını verir. Bk. Cüveynî, s. 366; Nesevî'de noyanların imlası biraz bozuk olmakla birlikte Taynal, İsan Togan ve Baycu'nun adları kesin olarak belirlenebilir. Bk. Nesevî, Farsça çev. s. 120. Ancak noyanların adı konusunda Moğolları çok daha iyi tanıyan Reşîdüddin'in verdiği bilgiler daha kıymetlidir.

²⁵² Nesevî, Farsça çev. s.120; Reşîdüddin, I, s. 554. Orduların sayısı konusunda tek bilgi Reşîdüddin'de bulunur. Hârizmşah'ın 100 binden fazla askerle harekete geçtiğini söylese de (Reşîdüddin, I, s. 554), bunun abartılı olduğu bellidir. Ancak Moğolların sayısı konusunda hiçbir bilgi vermez. Bu yüzden orduların askerî gücünü tespit etme imkânımız bulunmamaktadır.

²⁵³ Nesevî, Farsça çev. s.121; Cüveynî, s. 366; Reşîdüddin, I, s. 554; İbnü'l-Esîr, XII, s. 437.

²⁵⁴ Nesevî, Türkçe çev. s. 85-87/ Farsça çev. s. 120-124; İbnü'l-Esîr, XII, s. 438-439; Cüveynî, s. 367; Reşîdüddin, I, s. 554. Son iki kaynak Sultan'ın İsfahan'a döndükten sonra Moğolları takip ve imha etmesinden bahsetmez.

²⁵⁵ Nesevî, Farsça çev. s. 146-147/ Türkçe çev. s. 104-105.

Böylece Moğollar ve Eyyûbîler arasında sıkışan Celaleddin Hârizmşah, her iki tarafta da başarılar elde ederek durumu dengelemeyi başarmıştı. Moğol ordusunun yenilgisini geçiştirmek isteyen Tuluy Han'ın (1227-1229) gönderdiği mektupta şunlar yazılıydı: *“Sizinle savaşan bu kitleyi biz ülkemizden kovmuş ve yanımızdan uzaklaştırmış bulunuyoruz. Bunlar kesinlikle bizim adamlarımız değildir.”* Hârizmşah, bu mektubu Moğolların bir süre üzerine gelemeyeceği biçiminde yorumladıktan sonra Azerbaycan'ın yolunu tuttu.²⁵⁶ Şimdi hedefinde Moğollarla mücadele ettiği sırada kendisine saldırma cüretini gösteren Melik Eşref, Cihan Şah ve Gürcistan Krallığı bulunuyordu.

c. Keykubad'ın Hârizmşah'a İkinci Elçisi

Vezir Şerefülmülk'ün Hoy'da, Sultan Celaleddin Hârizmşah'ın ise Moğol saldırısına karşı İsfahan'da bulunduğu bu esnada, Hârizmşah ülkesine Anadolu'dan (Rum) İmâdeddin adlı bir elçi geldi.²⁵⁷ Elçi, Alâeddin Keykubad'ın vezirinden bir mektup getirmişti. Mektupta, dostluk vurgusu yapıldıktan sonra, Emir Selâhaddin'in getirdiği ilk mektupta da vurgulandığı üzere, Hârizmşah nasıl kâfirlerle savaşmak için doğuya gittiyse, kendi sultanının da aynı şekilde kâfirler ile savaşmak için batıya gittiği açıklanıyordu. Hârizmşah'ın karısı Melike Hatun'un kıskırtmasıyla Azerbaycan'a saldırmaya hazırlanan Hâcib Ali kast edilerek “etrafında bozgunculuk için pusuya yatmış bir grup var” deniliyor ve yardım istenilmesi hâlinde yardıma hazır olduğu belirtiliyordu. İki devletin arasında fark olmadığı, eğer Hârizmşah devleti saldırıya uğrarsa ona karşı birlikte savaşılacağına dair garanti veriliyordu.²⁵⁸

Bu elçilik ve iletilen mesaj, Selçukluların, her ne olursa olsun Moğollara karşı mücadelede Hârizmşah'ın yanında olduklarını gösteriyordu. Zira daha Eyyûbîler ile evlilik bağı kurulması üzerinden sadece birkaç ay geçmişti. Anlaşıldığına göre Keykubad, Eyyûbîler ile ilişkisini pekiştirmiş olsa da, Moğollarla mücadele söz konusu olduğunda Hârizmşah'a behemehâl destek vermeyi düşünüyor, böyle bir zamanda Hârizmşah'ın arkadan vurulmasını doğru bulmuyordu. Melik Muazzam'ın yanından ayrıldıktan sonra eski pozisyonuna dönen Melik Eşref ile arasının henüz tam anlamıyla

²⁵⁶ İbnü'l-Esîr, XII, s. 440; Reşîdüddin, I, s. 555; Buniyadov, s. 139.

²⁵⁷ Nesevî, Farsça çev. s. 137. Elçiliğin tarihi ve Emir Sipehsâlâr Selâhaddin'in I. Ahlat kuşatması esnasında yaptığı elçilik ile karıştırılmaması gerektiği yukarıda tartışılmıştı. Bk. Yukarıda 216 no.lu dipnot.

²⁵⁸ Nesevî, Farsça çev. s. 137; Turan, *Türkiye*, s. 364-65 ve *Resmî Vesikalar*, s. 89.

düzelmediği de açıktı. Nitekim Doğu Anadolu’da yaşanılacak sonraki hadiseler bunu net şekilde ortaya koyacaktı.

Hârizmşah’ın veziri Şerefülmülk, Selçuklu elçisini saygı ve izzetüikram ile karşıladıktan sonra, verilecek cevabı müzakere etmek üzere devlet ileri gelenleriyle bir araya geldi. Onların hemen hepsi asker yardımı yerine Anadolu (Rum) sarayından mal talep edilmesini uygun buldular. Nesevî’nin buna karşı çıkmasına ve elçiye mütevazı bir cevap verilmesini önermesine rağmen Şerefülmülk, Selçuk elçisine diplomasiye münasip olmayan şeyler söyledi: *“Elbette siz, toplulukları yok eden ve gözyaşı döktüren Tatar saldırısı olayının, hükümdarların zaman içinde hazinesine topladığı her ne varsa alıp yağmaya götürdüğünü bilmiyor değilsiniz. Babasının ölümünden sonra ülkesini terk edip giden sultanımızın kendi kılıcından başka hiçbir şeyi yoktu. Şimdi bu hâlde ona civanmertçe davranırsanız, bu iyilik hatırlardan silinmez. Ve bu iyi adın zikri, zamanın sayfaları üzerinde kalır.”*²⁵⁹

Celeleddin Hârizmşah’ın vezirinin ve ümerasının dar görüşlüğünü ortaya koyan bu sözler, Hârizmşah’ın politikalarında zaman zaman görülen hatalarının kaynaklarını göstermesi bakımından oldukça çarpıcıdır. Hârizmşah’ın yokluğunda ve oldukça kritik bir anda gerçekleşen bu ziyaretin kıymeti Hârizmşah’ın veziri ve ümerası tarafından layıkıyla değerlendirilememiştir. Moğollara ve Ahlat valisine karşı askerî yardıma ihtiyaç duyulan bir zamanda Selçuklulardan gelen çözüm önerileri basit ve tuhaf hesaplarla heba edilmiştir. Bunun sonucunda, zaten kardeşinin ve karısının ihanetine uğrayarak sarsılan Sultan Celeleddin Hârizmşah, ülkesinin doğusunda Moğollara batısında ise Melik Eşref’in Ahlat valisi Hâcib Ali’ye karşı aynı anda ülkesini savunmak zorunda kalmıştır.

Moğol istilasını defeden Celeleddin Hârizmşah’ın Azerbaycan’a döndükten sonra Türkiye Selçuklu Devleti’nin tekliflerini ne şekilde değerlendirdiğine dair kaynaklarda bir bilgi mevcut değildir. Ancak Hârizmşah vezirinin diplomasi inceliklerinden yoksun tutumuna karşın Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad, elçisine gösterilen ilgiden çok memnun kaldığını bildirerek Vezir Şerefülmülk ve Sultan Celeleddin Hârizmşah’a hediyeler göndermiştir.²⁶⁰

²⁵⁹ Nesevî, Farsça çev. s. 138.

²⁶⁰ Nesevî, Farsça çev. s. 138.

d. Keykubad-Melik Eşref Gerginliği

Sultan Alâeddin Keykubad'ın Hısnıkeyfâ Artuklularının bazı topraklarını ele geçirmesi, Doğu Anadolu'da Selçuklulara tâbi olarak hüküm süren beyleri tedirgin etmişti. Bunlardan biri Erzincan Mengüçük beyi Alâeddin Davud Şah olup 1227 yılı başlarından itibaren tâbîlik ile bağdaşmayan bazı icraatlarda bulunmaya başlamıştı.²⁶¹ Bir diğeri ise Alâeddin Keykubad'ın tahta cülusundan beri ilişkilerin soğuk olduğu Erzurum Selçuklu Beyliğinin başında bulunan Rükneddin Cihan Şah idi. Bu iki Türk beyi, Alâeddin Keykubad'ın tâbiiyetinden çıkararak Melik Eşref'e bağlanmayı düşünmeye başlamışlardı. Davud Şah bu çerçevede icraata başlayarak ülkesindeki Keykubad taraftarı emirleri tutuklatmaya başlamıştı. Ancak buna gücü yetmeyince Kayseri'ye giderek Sultan'a itaatini sunmak zorunda kalmıştı (1227 yılı baharı). Alâeddin Keykubad, onu affetmekle birlikte kendisine bir ahitname imzalatarak yükümlülüklerini yerine getirmemesi hâlinde cezalandırılacağını bildirdi.²⁶²

Davud Şah artık tahtı konusunda Alâeddin Keykubad'dan emin değildi. Bu sebeple Erzurum'daki akrabası Cihan Şah'a²⁶³ mektup yazarak Keykubad'ın ikisine de acımayacağını, kendisinin kışı gizlice asker toplayarak geçireceğini, eğer tahtını düşünüyorsa onun da kendisiyle birlikte hareket etmesini tavsiye etti. Daha sonra Melik Eşref'e, Celaleddin Hârizmşah'a ve Alamut hâkimi "Yeni Müslüman" (Nev-müselmân) lakaplı Alâeddin'e mektuplar göndererek Alâeddin Keykubad'ı öldürmelerini, bunun karşılığında Kemah mülkünü onlara vermeyi vadetti.²⁶⁴ Bu sırada Dımaşk'tan kendi mülküne yeni dönmüş olan Melik Eşref, kendisinin tüm saldırgan tutumlarına barışçı jestlerle karşılık veren Alâeddin Keykubad'a düşmanca davranmaya devam ederek Davud Şah'ın teklifini kabul etti. Ahlat valisi Hâcib Ali'yi onun imdadına gönderdi. Ancak Erzincan'a gelen Hâcib Ali, burada bir süre kaldıktan sonra Ahlat'a geri döndü.²⁶⁵

²⁶¹ Davudşah'ın babası Fahreddin Behramşah (1168-1225) II. Kılıç Arslan'ın damadı olup, yaklaşık 60 yıl süren hükümdarlığında Selçuklulara tâbiiyetten ayrılmamıştı. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 353. I. İzzeddin Keykâvus'un, Behramşah'ın kızı, yani kendi halazadesi Selçuk Hatun ile evlenmesi iki hanedan arasındaki yakınlığı ve dostane ilişkileri daha da fazla kuvvetlendirmişti. Bk. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 63.

²⁶² İbn Bibi, I, s. 355-362.

²⁶³ Behramşah, 1213 yılında kızlarından birini Erzurum hâkimi Melik Mugîsüddin Tuğrulşah'a vermiş, bu tarihten itibaren Erzincan ile Erzurum melikleri arasında dostluk tesis edilmişti. Bk. Murat Keçiç, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 57.

²⁶⁴ İbn Bibi, I, s. 364-365.

²⁶⁵ İbn Bibi, I, s. 366. Kaynaklar bu hadisenin tarihini vermemekle birlikte olayların sırasına göre 1227 yılının güz aylarında olması icap eder.

Zira bu sırada Hârizmşah Moğollarla savaştan ülkesine dönerek Ahlat'ı tehdit etmeye başlamıştı.

Böylece Mengüçük sorunu bir metbu-tâbi ilişkisi olmaktan çıkarak bölgesel bir krizin fitilini ateşlemişti. Moğollara karşı mücadele veren Celaleddin Hârizmşah'ı arkadan vuran (Şaban 624/Temmuz-Ağustos 1227) Melik Eşref, Davud Şah'ı himaye etmek suretiyle Alâeddin Keykubad'a olan düşmanca tutumunu da sürdürmüştü. Melik Eşref'in bu dar görüşlü siyaseti, Moğolların kendisini iyice hissettirdiği 1227 yılında Orta Doğu'daki barış zeminini mahvederek bölgedeki siyasal istikrarın ve ittifak kültürünün oluşmasına ciddi derecede engel oluşturuyordu.

e. Celaleddin Hârizmşah'ın Melik Eşref Üzerine Yürümesi

Celaleddin Hârizmşah, nihayet 625 senesi başlarında (Aralık 1227) Tebriz'e ulaştı.²⁶⁶ Hiç vakit kaybetmeden ve mevsimin kış olduğuna aldırış etmeden Hâcib Ali'yi cezalandırmak için Ahlat üzerine sefere çıktı. Hızlı hareket edebilmek için ağırlıklarını ve haremini Mugan'da bırakmış, hafif süvariler ile hareket etmişti.²⁶⁷

Erciş'e vardığında kar ve soğuk bastırdı. Karargâhını Malazgirt yakınlarındaki Tuğtab'da kuran Hârizmşah'ın süvarileri, Muş Ovası ve Cebelcûr (Bingöl) kırsalını müthiş bir biçimde yağmaladılar. Kadın ve çocuklar esir alınırken, karşı çıkan erkekler katledildi. Hârizmşah'ın Ahlat'ı geçip Cebelcûr'a geldiği ve çevreyi tahrip ettiği haberi Melik Eşref'in ana toprakları olan el-Cezire'de büyük bir paniğe yol açtı. Suruç ve Harran şehirlerinin sakinleri panik içerisinde Fırat'ı geçerek Kuzey Suriye şehirlerinden Membiç'e göç ettiler.²⁶⁸ Hârizmşah, Melik Eşref'e bağlı olan ve Hâcib Ali ile hareket eden Erzurum sahibi Cihan Şah üzerine de ordu sevk etti ve aynı şekilde Erzurum kırsalını da yağmalattı.²⁶⁹

Bu olayın akabinde Melik Eşref'in Ahlat naibi Hâcib Ali ile Meyyâfârikîn'deki naibi olan kardeşi Şehabeddin Gazi, o sırada Suriye sorunlarıyla ilgilenmekte olan Melik Eşref'i durumdan haberdar etmişlerdi. Ayrıca Hâcib Ali mektubunda Celâleddin'in asıl

²⁶⁶ Reşîdüddin, I, s. 650.

²⁶⁷ Nesevî, Farsça çev. s. 148; Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 197.

²⁶⁸ İbnü'l-Esîr, XII, s. 443-444; İbn Vâsıl, I, s. 255.

²⁶⁹ Nesevî, Türkçe çev. s. 106.

amacının el-Cezire ve özellikle de Rakka'ya inmek olduğunu belirtiyor ve bu konuda Melik Eşref'i uyarıyordu.²⁷⁰

7. Keykubad-Hârizmşah İttifakı

a. Alâeddin Keykubad'ın Celaledin Hârizmşah'a Üçüncü Elçisi

Hârizmşah'ın ordularının Doğu Anadolu'yu istila ettiği sırada (625 yılı başları/Aralık 1227-Ocak 1228), adını bilemediğimiz bir Türkiye Selçuklu elçisi, Hârizmşah'ın Tuğtab'daki karargâhına ulaşmıştı. Selçuklu elçisi, önceki elçisine gösterilen ilgiden dolayı Sultan'ın şükranlarını ve armağanlarını sunduktan sonra, asıl geliş nedeni olan mektubu Hârizmşah'a takdim etmişti.²⁷¹

Nesevî'nin içeriği hakkında bilgi verdiği bu mektupta Alâeddin, Hârizmşah'ı Eyyûbî meliklerine karşı kışkırtıyor bu konuda kendisine yardım edeceğini bildiriyordu. Mektubun devamında Keykubad, “*Sultan nasıl ki Tatarlar ile savaşa yönelmiş ve onları firariye çevirmiştir, ben de bu yıl komşumuz olan kâfirlerle savaşla meşgul olmuş ve onlardan birkaç kale/hisar fethetmişimdir*”²⁷² ifadelerine yer vererek Celaledin Hârizmşah ile davalarını aynileştirdikten sonra, ilk defa açıktan Eyyûbî meliklerini tarizde ileri giderek onlar hakkında, “*Şimdi biz küçük cihat yerine büyük cihada dönmeliyiz.*” diyor ve onları açıkça hedef gösteriyordu.²⁷³

Sultan Alâeddin Keykubad'ın Eyyûbî melikleriyle kastettiği hiç kuşkusuz Melik Eşref idi. Keykubad, Melik Eşref ile dostluğa daima önem vermiş, aralarındaki ittifaka sadık kalmıştı. Melik Eşref ise, Artuklu meselesinden dolayı Alâeddin Keykubad'a düşmanca davranmış ve Selçuklular ile savaşı tercih etmişti. Aradaki ittifakı bozan ve savaşa sebep olan Melik Eşref olmasına karşın Keykubad, Melik Muazzam ile yürüttüğü diplomatik temaslar esnasında onun Dimaşk'taki zorunlu ikametinden kurtarılmasını sağlamış, Eşref'in savaşta esir düşen komutanını barışın nişanesi olarak serbest bırakmıştı. el-Cezire'ye dönen Melik Eşref, buna rağmen Alâeddin Keykubad'a olan düşmanca tavrını sürdürmüştü, yukarıda anlatıldığı gibi, ona asi olan Erzurum ve Erzincan beylerini himaye etmeye başlamıştı. Melik Eşref'in düşmanca tutumundan

²⁷⁰ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 198.

²⁷¹ Nesevî, Türkçe çev. s. 97. Bu elçilik hakkında bilgi veren tek müellif Nesevî'dir.

²⁷² İbn Nazîf el-Hamevî, Alâeddin Keykubad'ın (er-Rûmî), 625/1227-1228 yılında sekiz günlük bir kuşatmadan sonra İznik Rum İmparatorluğu'na ait büyük bir kaleyi fethettiğini belirtir. Nakleden, Dimitri Korobeinikov, *Byzantium and the Turks in the Thirteenth Century*, First Edition, Oxford University Press, 2014, s. 158.

²⁷³ Nesevî, Farsça çev. s. 148/ Türkçe çev. s. 106.

vazgeçmemesi, Keykubad'ı dış politikada radikal bir karar değişikliğine sürüklemişti. Hârizmşah'a gönderdiği bu mektupta, Eyyûbîlere karşı Celaleddin Hârizmşah ile tecavüzi bir antlaşma yapmak istemesi bu değişimin sonucuydu. Bununla birlikte bölgesel barışı her zaman önemsemiş ve bunun için büyük gayret göstermiş Selçuklu Sultanı bu kararı kerhen vermiş olmalıydı. Bu yüzden kendisini bu karara sürükleyen Eyyûbîlere karşı savaşı “büyük cihat” (cihad-ı ekber) olarak nitelendirmişti.²⁷⁴

Alâeddin Keykubad'ın bu elçilik ile vurguladığı bir diğer konu, her iki tarafın kâfirlere karşı İslam dünyasını müdafaa etmeleriydi. Bu sayede muhatabı ile kendi politikalarını aynileştiren Sultan, Hârizmşah'ın Moğollara karşı yürüttüğü mücadelenin önemini vurgulamış oluyordu. Daha önceki tüm elçilerin taşıdığı mesajlarda da bu konu öncelikle vurgulanmıştı. Zira tahta çıktığı ilk yıllardan itibaren Moğollara karşı etkili önlemler alan Sultan, onlarla arasında engel teşkil edecek her devlete kayıtsız koşulsuz destek vermeyi amaç edinmişti. Eyyûbîlere ve Artuklulara dış politikada gösterdiği engin müsamahanın sırrı da buydu.

Alâeddin Keykubad, kendi mektubuna ek olarak Hârizmşah'a bir mektup daha göndermişti. Bu mektup, Alamut sahibi Alâeddin'in Şam'daki naibi olan Sirâceddin Muzaffer b. Hüseyin'in, Celaleddin Hârizmşah'ın Moğollarla cenk ettiği esnada Sultan Alâeddin Keykubad'a gönderdiği mektuptu. Mektupta ise şöyle deniliyordu: “*Rezil Celaleddin, İsfahan dışındaki cenkte öldürüldü, askerleri cihanın her köşesine dağıldı, kardeşi Gıyâseddin, [Alamut sahibi] Alâeddin'in nezdine sığınmış, tâbi olup boyun eğmiştir. Atabek Kızıl Arslan yani Melik Hâmûş da o memlekete iltica etmiş ve onun inayetini gözler olmuştur. İmdi Irak [-ı Acem] ülkesi zahmetsiz ve rakipsiz Alaeddin'in malı olmuştur.*”²⁷⁵ Anlaşıldığı kadarıyla İsmailîlerin bu mektubu, Celaleddin Hârizmşah'ın Moğollarla İsfahan'da yaptığı savaştan sonra bir süre ortadan kaybolduğu sırada yazılmıştı. Propaganda amaçlıydı ve muhtemelen Erzincan ve Erzurum beylerinin isteğiyle kaleme alınmıştı. Zira bu esnada Erzincan Mengüçük Beyi Davud Şah, yukarıda açıklandığı gibi Alâeddin Keykubad'a karşı Eyyûbîlerin ve Alamut İsmailî liderinin yardımlarını dilemişti. Keykubad, mektubu Hârizmşah'a ileterek

²⁷⁴ Müslümanlarca, düşman ile savaş “küçük cihadı”, nefisle savaş ise “büyük cihadı” temsil ettiğinden Keykubad, Müslüman olan ve bu sebeple kendisinden sayılan Eyyûbîlere ve Cihan Şah'a karşı hareketi “cihad-ı ekber” sayıyordu. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 367, 65 no.lu dipnot. Turan, bu sözleri 1226 yılında Ahlat muhasarası esnasında Celaleddin Hârizmşah'ın söylediğini yazsa da bu sözün Keykubad'a ait olduğu Nesevî'nin eserinde açıkça belirtilmektedir. Sorun Nesevî'nin eserindeki kronolojik karışıklıktan kaynaklanmaktadır.

²⁷⁵ Nesevî, Farsça çev. s. 148/ Türkçe çev. s. 106.

İsmailî lideri Alâeddin Nev-Müslüman'ı zor durumda bırakmak istiyordu. Böylece Davut Şah'ı himaye eden devletlere karşı Hârizmşah'ın desteğini sağlayarak Mengüçük meselesini çözmek niyetindeydi.

Sultan'ın çok açık bir biçimde Eyyûbîleri hedef göstermesi ve onlara karşı Hârizmşah'a ittifak önermesi, bu sırada Erzincan ve Kemah sahibi Mengüçüklü Davud Şah'ın Melik Eşref'e ve Alamut hâkimine mektup yazarak Alâeddin Keykubad'a karşı kendisine yardım etmelerini istemesi ile açıklanabilir. Bilindiği üzere Davud Şah'ın çağrısına açıktan destek veren tek kişi Melik Eşref olmuştu. O, Ahlat valisi Hâcib Ali'yi bunun için görevlendirmişti. Bu sayede Melik Eşref, Erzurum'dan sonra Erzincan beyliğine de nüfuzunu geçirmek ve Doğu Anadolu'nun tek hâkimi olmak istiyordu. Böylece Alâeddin Keykubad'ın Kâhta Savaşı'ndan sonra el-Cezire'de Artukluları kendine tabi kılarak arttırdığı prestijine karşılık da verecek ve dengeleyecekti. Keykubad şimdi kendisini açıkça hedef alan Melik Eşref ve Alamut hâkimi Alâeddin'i, Hârizmşah'ın hedefi hâline getirmek istiyordu.

Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Hârizmşah arasında bu diplomatik temaslar yürütülürken Eyyûbî ülkesinde Melik Muazzam'ın ölümü üzerine başlayan gelişmeler yakın gelecekte bütün Orta Doğu bölgesini etkileyecek ve dengeleri yeniden değiştirecek nitelikte ilerlemekteydi.

b. Eyyûbî Ülkesinin Yeniden Taksimi ve Orta Doğu Siyasetine Etkileri

Melik Muazzam'ın ölümü (Kasım 1227) üzerine yerine geçen oğlu Melik Nâsır Davud henüz onun yerini dolduracak tecrübeye sahip değildi. Yönetim babasının memlûklerinden olan İzzeddin Aybek el-Muazzamî'nin elindeydi. Melik Kâmil, görünürde yeğenin Dımaşk'taki hâkimiyetini onaylamıştı. Gerçekte ise Dımaşk'ı yeğeninden almak niyetindeydi. Bunu hisseden Melik Nâsır, o sırada Sincar'da bulunan diğer amcası Melik Eşref'e elçi göndererek yardım istedi. Muazzam'ın ölümünden sonra Melik Kâmil'e daha mesafeli durmaya başlayan Melik Eşref, yeğenin talebini kabul ederek Dımaşk'a gitti (Ramazan 625/Ağustos 1228). Orada bir kurtarıcı edası ile karşılandı.²⁷⁶ Ancak yeğenini Melik Kâmil ile görüşmeye ikna eden Melik Eşref'in daha sonra Melik Kâmil'in planını kabul etmesi, Melik Nâsır'ın sonunu hazırlayacaktı.

²⁷⁶ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 179-182.

Eyyûbî ülkesinin üç kudretli hükümdarı olan Melik Kâmil, Melik Eşref ve Melik Mücahid, 625 yılının Kurban Bayramına rastlayan 10-13 Kasım 1228 günleri arasında²⁷⁷ Gazze'de bir araya gelerek Eyyûbî ülkesindeki hâkimiyet alanlarını yeniden belirleyen bir mutabakat metni hazırladılar. Bu mutabakata göre; 1. Dımaşk ve ona bağlı yerler Melik Nâsır'dan alınarak Melik Eşref'e verilecek 2. Melik Eşref, aldığı yerler karşılığında Harran, Rakka, Ruha, Suruç, Resulayn, Cebeleyn ve Müvezzer'i Melik Nâsır'a verecek 3. Ba'lebek, Melik Emced'den alınarak Melik Aziz Osman'a verilecek 4. Hama, Maarra ve Barin, Melik Nâsır Kılıç Arslan'dan alınarak kardeşi Melik Muzaffer Takıyyüddin Mahmud'a teslim edilecek 5. Selemiye, Melik Muzaffer'den alınarak Hıms sahibi Melik Mücâhid'e verilecekti.²⁷⁸

Mutabakat metnini yeğeni Melik Nâsır'a tebliğ eden Melik Eşref, onu ikna edemedi. Nâsır süratle Dımaşk'a dönerek savunma hazırlıklarına başladı.²⁷⁹ Askerlerinin büyük bölümünü Celaleddin Hârizmşah'a karşı doğuda bırakmış olan Melik Eşref, yanında bulunan az sayıda askerle Dımaşk'ı kuşatma altına aldı.²⁸⁰ Melik Nâsır, Şeyh Şemseddin Hüsrevşahî'yi Celaleddin Hârizmşah'a elçi olarak göndermişti. Elçi, efendisinin amcalarının babasına ve kendisine olan düşmanlıklarının Hârizmşah'la müttefik olmasından kaynaklandığını hatırlattı. Üzerindeki baskının hafiflemesi için Hârizmşah'ın Ahlat'ı kuşatmasını istedi.²⁸¹ Ancak bu esnada Hârizmşah, Ermenistan hududundaydı. Ayrıntılarını aşağıda açıklayacağımız üzere Gürcistan Krallığının oluşturduğu büyük ittifaka karşı savaşa girmek üzereydi. İşte bu nedenle Dımaşk hâkimi Melik Nâsır'ın yardım talebine olumlu cevap veremedi. Harekete geçtiğinde ise artık çok geç olacaktı.²⁸²

c. Alâeddin Keykubad'ın Erzincan'ı İlhakı ve Doğu Anadolu'ya Yayılması

Eyyûbî melikleri, Melik Muazzam sonrasında Suriye'de denge oluşturma çabasıdayken, Alâeddin Keykubad artık Doğu Anadolu'ya müdahale zamanının geldiğini düşünüyordu. Zira Erzincan Mengüçüklü Beyi Davud Şah, çevredeki hükümdarlarla temasa geçerek

²⁷⁷ İbnü'l-Esîr, XII, s.443, 446.

²⁷⁸ Anlaşmanın tam metni için bk. İbn Vâsıl, I, s. 251.

²⁷⁹ İbnü'l-Esîr, XII, s.446-447; İbn Vâsıl, I, s. 258-259.

²⁸⁰ İbn Vâsıl, I, s. 260.

²⁸¹ İbn Vâsıl, I, s. 261. İbn Vâsıl Dımaşk kuşatması esnasında şehirde bulunduğu için bize oldukça değerli ve orijinal malumatlar vermektedir ki, en-Nâsır ile Hârizmşah arasındaki bu mektuplaşma da bu orijinal bilgilerdendir. Bk. Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 187, 391 no.lu dipnot.

²⁸² Humphreys, s. 201. Sultan Celaleddin Hârizmşah, ancak Dımaşk Melik Kâmil ile Melik Eşref'in eline geçtikten sonra Ahlat'ı kuşatabilmişti.

Alâeddin Keykubad'a karşı ittifak arayışına girmiş ve asker toplamaya başlamıştı. Onun bu girişimleri Melik Eşref tarafından kabul görmüş, Ahlat valisi Hâcib Ali bizzat Erzincan'a giderek Davud Şah'a destek vermişti. Ancak bu sırada Moğollarla yaptığı savaştan dönen Celaleddin Hârizmşah'ın Eyyûbî ülkesine saldırması, Melik Muazzam'ın ölümü üzerine Eyyûbî ülkesinde ortaya çıkan belirsizlikler Sultan Alâeddin Keykubad'a Mengüçük sorununu tümünden çözmesi için iyi bir fırsat verdi. Yukarıda anlatıldığı gibi önce Tuğtab'da bulunan Celaleddin Hârizmşah'a elçi göndererek (Aralık 1227-Ocak 1228) onu Eyyûbîlerden gelebilecek bir tepkiye karşı ittifaka davet etti. Sultan'ın bir diğer amacı da, Hârizmşah'ın nüfuzunu iyice yaymasından önce Doğu Anadolu'ya hâkim olmaktı.²⁸³

Fakat bu sırada ülkenin batı ve kuzey komşularıyla ilişkileri gerilmeye başlamıştı. Hârizmşah'a mektubunda da belirttiği gibi 625/1227-1228 yılı başında, muhtemelen kendisinin katılmadığı bir seferle, İznik Rumlarından önemli bir kaleyi almayı başarmıştı. Ancak Rum İmparatoru İoannes Vatatzes (el-Eşkerî) kısa sürede toparlanmış, Sultan'ın ordusunu bozguna uğratarak pek çok esir almıştı. Bu sırada Trabzon Rum İmparatorluğu ile de ilişkiler gergindi.²⁸⁴ Büyük olasılıkla Sultan, 1228 ilkbahar ve yaz aylarında İznik ve Trabzon Rumlarına karşı yürütülen mücadeleler ile meşgul oldu. Fakat doğudaki meseleleri bundan çok daha önemli görüyordu. Bu sırada Eyyûbî ülkesinde Muazzam sonrası çalkantılar devam ediyordu. Melik Eşref, ağabeyi Melik Kâmil'in Suriye'ye yayılmasını engellemek için yeğeni Melik Nâsır'ın daveti üzerine el-Cezire bölgesini terk ederek Dımaşk'a gitmişti. Celaleddin Hârizmşah ise Hâcib Ali ile işbirliği yaparak ayaklanan İzzeddin Balaban'ın isyanını bastırmakla meşguldü. Şartların iyice oluştuğunu gören Keykubad, Mengüçük meselesini halletmek için harekete geçti.

Mengüçük ili; Erzincan, Kemah, Kögonya (Şebinkarahisar) ve Divriği üçgeninde uzanan stratejik açıdan oldukça önemli bir ülkeydi. Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu'ya yayılabilmesinde kilit rol oynuyordu. Erzincan ve Kemah'ta Alâeddin Dâvudşah hüküm sürüyor, kardeşi Muzafferüddin Muhammed onun adına Kögonya'yı yönetiyordu. Divriği'de ise 1142'den beri babalarının amcası olan I. Süleymanşah'tan inen başka bir Mengüçük kolu hüküm sürüyordu.²⁸⁵

²⁸³ Turan, *Türkiye*, s. 353.

²⁸⁴ Korobeinikov, s. 158.

²⁸⁵ Mengüçük hanedanı hakkında bk. Turan, *Doğu Anadolu*, s. 55-79.

Alâeddin Keykubad'ın, daha önce detaylarını anlattığımız sebeplerden dolayı Mengüçük iline yürümeye karar verdiğini öğrenen Erzincan ve Kemah hâkimi Alâeddin Dâvudşah paniğe kapıldı. Bir süredir görüştüğü ve galiba tâbiyeti altına girdiği Melik Eşref, Suriye meseleleri ile ilgili olarak Dımaşk'ta bulunduğundan dolayı yardıma gelemezdi. Ahlat valisi Hâcib Ali, Hârizmşah'ın baskısı altındaydı. Celaleddin Hârizmşah ise teklifine yüz vermemişti.²⁸⁶ Davud Şah'ın son dakika pişmanlığı ve oğullarını rehin olarak gönderme önerisi Keykubad tarafından kabul görmedi. Gayet kararlı olan Sultan, ordularını Sivas'tan Erzincan'a sevk etti.²⁸⁷

Kapana sıkışan Davud Şah, tek çare olarak Sultan'dan bizzat aman dilemeye karar verdi. Bu arada Keykubad, asıl amacının Erzurum üzerine yürümek olduğunu haber vererek onun herhangi bir savaş hazırlığı yapmasını engellemişti. Böylece Sultan'ın huzuruna gelen Dâvudşah tutuklandı. Önce Erzincan sonra Kemah basit kuşatmalardan sonra ele geçirildi. Sultan Alâeddin Keykubad, Mengüçük beyinin canını bağışladı. Ona Konya Akşehir'i ile Abgerm'i (Ilgın) ikta olarak verdi.²⁸⁸ Kögonya da barışçı bir biçimde ele geçirildi.²⁸⁹ Böylece, uzun süredir Doğu Anadolu'da hüküm süren Mengüçük Devleti, Divriği kolu dışında ortadan kalkmış oldu (Sonbahar 1228).²⁹⁰

Mengüçük ilini ele geçiren Sultan I. Alâeddin Keykubad, ordusuna Erzurum'a yürüme emri verdi. Selçuklu ordusu Erzurum topraklarını yağmalayarak bazı kaleleri ele geçirdi. İbn Bibi'nin verdiği malumata göre Cihan Şah kendisinden aman istedi. Bunun üzerine onun itaatini kabul eden Sultan, askerî hareketi durdurarak Sivas'a döndü.²⁹¹ İbnü'l-Esir'e göre ise hadiseler böyle gelişmemişti. Selçuklu ordusunun Erzurum'a doğru

²⁸⁶ Turan, *Türkiye*, s. 355.

²⁸⁷ Turan, *Türkiye*, s. 355; Üremiş, s. 231.

²⁸⁸ İbn Bibi, I, s. 366-367; İbnü'l-Esir, XII, s. 441. Sultan'ın böyle yapmasının nedeni hiç kuşkusuz Erzurum üzerine yürüyeceği için Erzincan ya da Kemah'ta çıkabilecek karışıklıkların önünü almaktı.

²⁸⁹ İbn Bibi, I, s. 369-371.

²⁹⁰ Faruk Sümer Erzincan ve Kemah'ın zapt edilmiş tam tarihini vermez; olayın 1228 güzünde gerçekleştiğini belirtir. Bk. Sümer, "Mengüçüklüler" TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Ankara 2004, s. 140; Osman Turan ise, 1971'de basılan kitabında 1228 güzünü derken (Bk. Turan, *Türkiye*, s. 355), 1973'te basılan bir diğer kitabında Erzincan'dan sonra Kemah'ın zaptı tarihini 10 Kasım 1228 olarak verir. Bk. Turan, *Doğu Anadolu*, s. 65; Emine Uyumaz da Erzincan'ın zapt edilmesinden sonra Kemah'ın 10 Kasım 1228'de Sultan'ın eline geçtiğini belirterek Turan'ın tarihini kabul eder. Bk. Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad*, s. 44; Ali Üremiş ise sadece 1228 tarihini verir. Bk. Üremiş, s. 230-231. Celaleddin Hârizmşah'ın Ermenistan hududundan Alâeddin Keykubad'a gönderdiği 10 Kasım 1228 tarihli mektupta "Sultan kardeşimizin Erzincan havalisinde olduğunu söylediler. Senelerden beri bir mülakat ve buluşma mutluluğu arzusu harekete sebep oldu. Ancak Erzurum sınırına gelince döndüğünüz anlaşıldı" ifadelerini kullanması (Bk. Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 85), Erzincan ve Kemah'ın kesin olarak 10 Kasım 1228 tarihinden önce zapt edildiğini ortaya koymaktadır.

²⁹¹ İbn Bibi, I, s. 368-369.

ilerlemesi üzerine Cihan Şah, kuzenine karşı Melik Eşref'ten yardım istedi. Alâeddin Keykubad'ın Doğu Anadolu'ya yayılmasını endişe ile izleyen Melik Eşref, Ahlat valisi Hâcib Ali'yi kalabalık bir orduyla Erzurum'un yardımına gönderdi.²⁹² Erzincan'ın Alâeddin Keykubad'ın eline geçmesine engel olamayan Melik Eşref, Erzurum'u korumaya kararlıydı.

Bu arada, Alâeddin Keykubad'ın Doğu Anadolu'ya yönelik seferini endişe ile izleyen yalnızca Cihan Şah ve Melik Eşref değildi. Türkiye Selçuk Sultanı II. Rükneddin Süleyman Şah'ın başarısızlıkla sonuçlanan seferinden beri (1202) Selçukluları bölgede görmeyen Gürcistan Krallığı ve Trabzon Rum İmparatorluğu da, Hârizmşah ile ittifak kuran Alâeddin Keykubad'ın Doğu Anadolu harekâtından oldukça rahatsız olmuşlardı. İşte bu nedenlerle 1228 yılında, Alâeddin Keykubad ve Celaleddin Hârizmşah'a karşı, bölge devletleri tarafından geniş tabanlı bir ittifak kuruldu.

Cüveynî ve Reşîdüddin'in kaydettiği bazı bilgiler bu ittifakı gözler önüne sermektedir. Nitekim her iki tarihçi de, 625/1228 yılında Hârizmşah'ın "intikamından ve gazabından korkan Anadolu sultanları (Selâtin-i Rûm) ile Suriye ve Doğu Anadolu meliklerinin (Mülûk-i Şam ve Ermen), Gürcü, Alan, Sarır²⁹³ Lezgi, Kıpçak, Svan²⁹⁴, Abhaz ve Çanet²⁹⁵ yöneticilerinin ordularıyla "Sultan'ı (Hârizmşah'ı) defetmek için" bir araya geldiklerini kaydederler.²⁹⁶ Bu kayıta geçen "Anadolu sultanları" ibaresinin Alâeddin Keykubad'ı kapsamayacağı açıktır. Zira onunla Hârizmşah arasında önceki yıldan itibaren iyi ilişkiler mevcuttu. Bu durumda "Rum sultanları" Erzurum Selçuklu meliki Cihan Şah ile Trabzon Rum İmparatoru Andronikos Gidos (1222-1235) olmalıdır.²⁹⁷ "Şam ve Ermen melikleri" ise Melik Eşref ve tâbilerini ifade etmektedir.

İşte bu ittifak sayesinde serbest kalan Hâcib Ali, Ahlat'ı bırakarak kalabalık bir orduyla Erzurum'un yardımına gidebilmişti. Çünkü o, Celaleddin Hârizmşah'ın Gürcülerle

²⁹² İbnü'l-Esîr, XII, s.441. Kendisi Dimaşk'ı kuşatma altına alan Melik Eşref ordusunun büyük kısmını el-Cezire ve Ahlat bölgesinde bırakmıştı. Bu nedenle Dimaşk kuşatmasında uzun süre ağabeyi Melik Kâmil'in yardıma gelmesini bekledi.

²⁹³ Dağıstan'ın Avar şehri. Bk. Cüveynî, s. 368, 744 no.lu dipnot.

²⁹⁴ Bugünkü Gürcistan'da İngur sahilinde hâlâ yaşayan bir kavim. Bk. Bk. Cüveynî, s. 368, 746 no.lu dipnot.

²⁹⁵ Trabzon-Batum arasındaki bölge. Bk. Bk. Cüveynî, s. 368, 748 no.lu dipnot.

²⁹⁶ Cüveynî, s. 368; Reşîdüddin, I, s. 650.

²⁹⁷ Nitekim Cüveynî kitabının başka bir yerinde Cihan Şah'tan "Erzurum Sultanı" diye bahseder. Bk. Cüveynî, s. 376. Cihan Şah'ın Melik Eşref'in tabisi olarak Hârizmşah'a düşman olduğu malumdur. Trabzon Rum İmparatorluğu ise, müttefikleri olan Gürcü Krallığına, Bolnisi Savaşı öncesinde asker yardımında bulunmuştur. Bk. Keçiş, s. 59.

uğraşmak zorunda olduğunu biliyordu. Bu arada Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Sultan Alâeddin Keykubad'ın Erzurum üzerine yürüdüğü esnada Sinop'u zapt etmesi de²⁹⁸ bu ittifakın bir yansıması idi. İşte bütün bunlar sonucunda Alâeddin Keykubad, amcaoğlu Cihan Şah'ın bağışlanma ve kendisine tabi olma önerisini -çok fazla işe yaramayacağını bildiği hâlde- kabul etmiş ve seferine son vererek Sivas'a dönmüştü. Alâeddin Keykubad'ın, Cihan Şah ve Hâcib Ali üzerine yürüyebilecek kudrete sahip olmasına rağmen bunu yapmaması, doğuda beliren istila tehdidine karşı Eyyûbî dostluğuna önem vermesinden kaynaklanıyordu.²⁹⁹

Sivas'a gelen Sultan, yeni fethedilen Erzincan, Kemah ve Kögonya (Mengüçük ili) şehirlerini büyük oğlu Melik Gıyâseddin Keyhusrev'in yönetimine bıraktı. Ona Mübârizüddin Ertokuş'u atabey olarak tayin etti. Eyyûbî melikesinden doğan iki oğlundan ortanca oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliaht tayin ederken küçük oğlu Rükneddin'i ise Suriye (Şam) vilayetinin melikliğine aday gösterdi.³⁰⁰ Sultan'ın Erzurum meselesi yüzünden Eyyûbîler ile sıcak savaşa girmemesi, Eyyûbî melikesinden doğan şehzadesini veliaht tayin etmesi güney komşusuyla ilişkilerinde ölçülü davranmaya devam ettiğini göstermekteydi.

Gerçekten de bu sırada Sivas'a Hilafet Divanı'ndan, Azerbaycan, Şam ve Mısır gibi çeşitli yerlerden birçok elçiler gelmişti.³⁰¹ Bu elçilerin hangi misyonla Alâeddin Keykubad'a geldiklerine ilişkin kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Bununla birlikte bu elçilerin Sultan'ın Doğu fütuhatına bağlı olarak Orta Doğu siyasetinde artan gücüne ve belirleyici rolüne delalet ettiği kesindi.

d. Hârizmşah'ın Yeni Bir Mektubu ve Gürcistan Seferi

1227-1228 Kışında Doğu Anadolu'da Eyyûbî ve Erzurum topraklarını yağmalayan Celaleddin Hârizmşah, baharda Azerbaycan'a döndü. Zira Doğuda Moğolların hareketliliğine ilişkin kaygılandırıcı haberler ulaşmaktaydı. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, emirlerinden İzzeddin Balaban, Eyyûbîlerin Ahlat valisi Hâcib Ali'den aldığı destekle Zencan'ın dağlık bölgesine çekilerek isyan etmişti. Amacının Alamut'ta İsmailî

²⁹⁸ İbnü'l-Esîr, XII, s. 442.

²⁹⁹ Turan, *Türkiye*, s. 356-357.

³⁰⁰ İbn Bibi, I, s. 368, 371-372; Rükneddin'in Şam vilayetine aday gösterilmesi yalnızca İbn Bibi'nin Muhtasar Selçuknamesi'nde belirtilir. Bk. *Târih-i Âl-i Selçuk/Muhtasar Selçuknâme, Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, (çev. M. Nuri Gençosman), Uzluk Basımevi, Ankara 1941, s. 138.

³⁰¹ İbn Bibi, I, s. 372.

lideri Alâeddin'e sığınmış olan Gıyâseddin Pirşah'ı tahta çıkarmak olduğu anlaşılıyor. Celaleddin Hârizmşah, kendisini oldukça uzun süre uğraştıran bu emiri sonunda bertaraf etti. İsfahan'da yakalanan Balaban'ın kesilen başı Tebriz'e saraya gönderildi.³⁰²

Alâeddin Keykubad'ın Erzincan ve Erzurum üzerine yürüdüğü günlerde, Keykubad ve Hârizmşah'ın ortak düşmanları olan Gürcistan Krallığı, Trabzon Rum İmparatorluğu, Eyyûbîler, Davud Şah, Cihan Şah ve hatta Alâeddin Nev-Müslüman arasında geniş tabanlı bir ittifak kurduğundan bahsedilmişti.³⁰³ Alâeddin Keykubad, bu ittifakın Mengüçük ayağını bertaraf etmişti. Celaleddin Hârizmşah ise, geleneksel politikası icabı Gürcistan Krallığı üzerine yürüdü.

Gürcistan Krallığına bağlı olan Ermenistan'ın Lori bölgesini işgal eden Hârizmşah, İslam kaynaklarına göre Mindor³⁰⁴, Gürcü kaynağına göreyse Bolnisi mevkiinde kamp kurdu.³⁰⁵ Muhtemelen buradayken 10 Kasım 1228'de Alâeddin Keykubad'a bir elçiyle birlikte önemli konulara değinen bir mektup gönderdi. Mektupta önceki yıl Moğol istilasını defetmek için yaptığı mücadeleye esnasında uğradığı Eyyûbî saldırısını tenkit eden Hârizmşah, *“Geçen sene Tatarları defetmek maksadıyla bu memlekette ayrılmak icap etti. Muhalifler karanlıktan hoşlanan yarasalar gibi meydana çıkıp uçmaya başladılar ve yüce sancağımızın kaybolmasını fırsat bildiler...”* diyerek onların yüzünden Alâeddin Keykubad'ın son elçisinin (Aralık 1227 - Ocak 1228) istediği anlaşılacak antlaşmaları yenilemeye olanak bulamadığını açıklıyordu. Sultan'ın da o sırada *“Frenkler (Bizans) ateşini söndürmekle meşgul”* olduğuna dair haber aldığını bildiriyordu. *“Şimdi bu zamanda fırsat kollayan muhalifler [Eyyûbîler ve müttefikleri] “din ve memleketlerin korunmasını, “gaza ve cihadı”, halkın iyiliğini düşünmeksizin kendi rahatları için Müslümanların perişan olmasını isterler...Bunlar kötülüklerinin cezasını bulurlar.”* diyordu. Bu çerçevede Sultan'ın Davud Şah'ı cezalandırmasını yerinde bulduğunu ifade ediyordu. Hârizmşah, Sultan'la bizzat görüşmek için bu tarafa geldiğini ancak tam bu sırada Sultan'ın Erzincan'dan geri döndüğünü haber aldığını söylüyordu. Sultan'ın elçisi “Kutlu Sübaşı” Şemseddin'in kendisine ulaşmasına “fesat

³⁰² Nesevî, Farsça çev. s. 188.

³⁰³ Cüveynî, s. 368; Reşîdüddin, I, s. 650.

³⁰⁴ Cüveynî, s. 368; Reşîdüddin, I, s.650. Mindor veya Mindori bugünkü Ermenistan'ın Lori eyaletinde bulunan bir ovardır. Bk. Cüveynî, s. 368, 749 no.lu dipnot; Nesevî savaşın Lori bölgesinde Batah Gölü yakınında olduğunu belirtir. Bk. Nesevî, Türkçe çev. s. 112.

³⁰⁵ *Kartlis Tskhovreba*, s. 329. Bolnisi bugünkü Gürcistan'ın Kvemo Kartli eyaletine bağlı bir şehir olup, ülkenin başkenti Tiflis'in kuş uçuşu 36 km güney doğusunda bulunur.

sahiplerinin” engel olduğunu da belirten Hârizmşah, bu mektubu gönderdiği elçisine itimat etmesini, bu sayede iki devlet arasındaki yardımlaşmanın sağlanmasını ve büyük işlerin temellerinin atılmasını temenni ediyordu.³⁰⁶

Hiç kuşkusuz metinde geçen fesat sahipleri ifadesi Erzurum hâkimi Cihan Şah ve onun tâbi olduğu Melik Eşref idi. Gerçekten de bu sırada Ahlat valisi Hâcib Ali, büyük bir orduyla Erzurum’un yardımına gitmiş ve şehri Keykubad’ın saldırısına karşı korumaya almıştı. İşte bu esnada, Erzurum üzerine yürümeye hazırlanan Alâeddin Keykubad’ın Şemseddin isimli elçisini Hârizmşah’a gönderdiği ancak bu elçinin Erzurum’dan geçişine mani olunduğu anlaşılmaktadır.

Bundan kısa bir süre sonra yaklaşık 40 bin askerden oluşan Gürcü ordusu, İvane komutasında Hârizmşah’ın karşısına çıktı.³⁰⁷ Sultan, veziri Şerefülmülk’ün düşman sayısı karşısında ihtiyatlı davranılması gerektiğine ilişkin önerisine çok kızarak savaşa girmeye karar verdi. Bu arada Gürcü ordusunun sağ kanadını oluşturan ve yaklaşık 20 bin kişiden oluşan Kıpçak birliğine “bir ekme” ve “bir miktar tuz” göndererek, onlara üzerlerinde Hârizmşahların hakkı olduğunu hatırlattı. Bunun üzerine Kıpçak askerleri Sultan’ın ordusuna katıldı.³⁰⁸ Gürcü ordusunun Sultan’ın ordugâhına saldırmasıyla başlayan savaş Gürcülerin hezimete uğraması ile sona erdi. Hârizmşah ordusu büyük ganimetler elde etti. Başkomutan İvane’nin ağırlıkları da bunların arasındaydı.³⁰⁹

Kendisine ve müttefiki Alâeddin Keykubad’a karşı oluşturulan ittifakın Gürcistan ayağını böylece yeniden etkisiz hâle getirmeyi başaran Hârizmşah, artık var gücü ile bütün bu gaileleri başına getiren Eyyûbîler üzerine yüklenebilecekti. Bununla birlikte Keykubad’ın ortadan kaldıramadığı Cihan Şah, Celaleddin Hârizmşah’a yaklaşarak

³⁰⁶ Mektubun tam metni için bk. Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 84-85.

³⁰⁷ Nesevî, Türkçe çev. s. 112.

³⁰⁸ Cüveynî, s. 369; Reşîdüddin, I, s. 651. Cüveynî, ordunun moralini yükseltmek isteyen Sultan’ın savaştan önce iki Gürcü askeri ile teke tek dövüşüğünü ve onları yendiğini de efsanevi bir biçimde anlatırlar. Bk. Cüveynî, s. 370-371.

³⁰⁹ Nesevî, Türkçe çev. s. 112; Cüveynî, s. 371; *Kartlis Tskhovreba*, s. 329. Savaşın tam tarihi konusunda İslam ya da Gürcü kaynaklarında bilgi yoktur. Reşîdüddin 625/1228 tarihini verir. Celaleddin Hârizmşah’ın 10 Kasım 1228’de Ermenistan hududundan Alâeddin Keykubad’a yazdığı mektupta bu savaştan bahsedilmemesi, savaşın bu tarihten sonra yapıldığını kesin olarak ortaya koyar. Gürcü savaştan bahsetmemiş olması, mektubun gönderildiği tarihe kadar savaşın olmadığını göstermektedir. Bu durumda Reşîdüddin’de verilen 625 tarihi doğruysa, savaş mektubun gönderildiği 10 Kasım 1228 ile Hicri 625 yılının son günü, yani 29 Kasım 1228 tarihleri arasında gerçekleşmiş olmalıdır.

Konya-Tebriz ilişkilerinin bozulmasında ve bölgedeki dengelerin tümüyle değişmesinde büyük rol oynayacaktı.

e. Eyyûbî Ülkesinde 1229 Yılı Gelişmeleri

Doğu Anadolu ve Kafkasya'da bu gelişmeler yaşanırken Eyyûbî ülkesinin merkezi olan Suriye'de de çok önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Gazze mutabakatına (Kasım 1228) göre Dımaşk'ı yeğeni Melik Nâsır'dan almaya çalışan Melik Eşref, kuşatmanın uzaması üzerine Melik Kâmil'den yardım talep etmişti. Ancak Melik Kâmil, bu sırada Kutsal Roma Cermen İmparatoru II.Friedrich'in 1228 yılı Eylül ayından itibaren Akkâ'daki varlığının yarattığı tehdit ile karşı karşıya kalmıştı. II. Friedrich'i ısrarla bölgeye davet eden ve ona Kudüs'ü vadeden kendisiydi. Ancak onu davet etmesine sebep olan kardeşi Melik Muazzam, İmparator'un seferi öncesinde vefat etmişti (Kasım 1227). Bu durumda İmparator'a ihtiyacı kalmayan Melik Kâmil, şimdi bölgeye ulaşan İmparator'u mümkün olduğu kadar az zararla geri döndürmenin planlarını yapmaktaydı. Bu nedenle, ağır stratejik yükümlülükleri kapsamayacak ve II. Friedrich'in Filistin dışına mümkün olduğu kadar çabuk bir şekilde çıkmasını sağlayacak bir barış formülü geliştirmek zorundaydı. Ancak bu şekilde Dımaşk'ı vurmak ve hedeflerine ulaşmak için serbest kalabilecekti.³¹⁰

Melik Kâmil ile İmparator II. Friedrich arasında yürütülen gizli görüşmelerin sonucunda 1229 yılının Mart ayında bir barış anlaşması imzalandı. Anlaşmaya göre Kudüs Haçlılara veriliyordu. Kudüs'te Kubbetü's-Sahra ve Mescid-i Aksa ile Harem-i Şerif Müslümanların elinde kalacak, Müslümanlar şehre girip serbestçe ibadet edebileceklerdi. Anlaşma on yıl için geçerli olacaktı.³¹¹ Haçlı seferleri tarihinde benzeri görülmeyen bu anlaşma ile Haçlılar, savaşmadan Kudüs bölgesini yeniden ele geçirmişlerdi. İslam dünyası dehşet içinde kaldı.³¹² Görünüşe göre Melik Kâmil'in İmparator ile yürüttüğü diplomatik temaslardan diğer Eyyûbî meliklerinin haberi olmamıştı. Olayın ana kaynaklarından olan Sibte İbnü'l-Cevzî'nin bir rivayetine göre durumu öğrenen Melik Eşref olup bitene şaşırmamış ve tepki göstermemişti. Zira, Dımaşk'ı almak için Melik Kâmil'in yardımına ihtiyacı vardı.³¹³

³¹⁰ Humphreys, s. 197-198.

³¹¹ Işın Demirkent, "Haçlılar", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 14, İstanbul 1996, s. 540.

³¹² İbnü'l-Esîr, XII, s. 446; Demirkent, "Haçlılar", s. 540; Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 177.

³¹³ Humphreys, s. 198.

Friedrich sorununu çözen Melik Kâmil, Melik Muazzam'ın ölümü üzerine ortaya çıkan koşulları nihayet kendisi için değerlendirmeye başlayabilirdi. Kardeşi Eşref, Dımaşk önünde sıkışmış ve kendisinden yardım istemişti. Bu durumu iyi değerlendiren Melik Kâmil, kardeşine Dımaşk konusunda yardım etme karşılığında onun el-Cezire'deki topraklarını istedi. Melik Eşref bu isteği mecburen kabul etti. Bunun üzerine güçlerini birleştiren iki kardeş, yeğenlerini Dımaşk'tan çıkardı (16 Şaban 626/9 Temmuz 1229). Melik Kâmil anlaşma gereği Dımaşk'ı kardeşi Melik Eşref'e bırakırken ondan el-Cezire bölgesindeki Harran, Rakka, Ruha, Suruç, Resulayn, Cebeleyn ve Müvezzer'i aldı. Daha doğuda bulunan Nusaybin, Sincar, Habur ve Ahlat ise Melik Eşref'te kaldı. Eskisi gibi Meyyâfârikîn kardeşleri Şehabeddin Gazi'de, Caber Kalesi ise Melik Hafız Arslanşah'ta olacaktı.³¹⁴

Kardeşi Melik Eşref ile anlaşılan ve onu pasivize eden Melik Kâmil, Suriye üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmek için harekete geçti. Bu dönemde, Suriye'nin Dımaşk'tan sonra en önemli merkezi olan Halep'te Atabeg Şehabeddin Tuğrul nezaretinde Melik Aziz b. Melik Zahir, Hıms'ta Melik Mücahid, Ba'lebek'te Melik Emced Behramşah ve Hama'da ise Melik Nâsır Kılıç Arslan b. Melik Mansur hüküm sürmekteydi.³¹⁵ Gazze mutabakatına göre bu hükümdarlardan ilk üçünün hâkimiyetine dokunulmayacak, yalnızca Hama'da iktidar değişikliği yapılacaktı. Melik Kâmil bu nedenle Hama üzerine yürüdü. Hama, kız kardeşinin oğlu Melik Nâsır Kılıç Arslan'ın elindeydi. Melik Kâmil'in şehri kuşatması üzerine direnemeyeceğini anlayan Kılıç Arslan bizzat dayısının yanına giderek teslim oldu. Melik Kâmil şehri Kılıç Arslan'ın ağabeyi olan diğer yeğeni Melik Muzaffer'e verdi (23 Ağustos 1229).³¹⁶ Melik Muzaffer'i kızı Gaziye Hatun ile evlendirdi.³¹⁷ O, diğer kızı Fatma Hatun'u ise Halep sahibi Melik Aziz ile evlendirmişti.³¹⁸

Böylece kardeşi Melik Eşref ile yaptığı mutabakatlar sonucunda hâkimiyetini el-Cezire bölgesine yayan Melik Kâmil, Hama ve Halep hâkimlerini kızlarıyla evlendirmek suretiyle kendisine bağlayarak Suriye'de de çok önemli bir nüfuz elde etmişti. Melik Eşref ise Dımaşk'ı alarak Suriye'ye yerleşmişti. el-Cezire'deki topraklarının çoğunu

³¹⁴ Şeşen, *Eyyubiler-Memluklar*, s. 114.

³¹⁵ Kaya, *Anadolu'da Eyyubiler*, s. 190.

³¹⁶ Şeşen, *Eyyubiler-Memluklar*, s. 115-116.

³¹⁷ İbn Vâsıl, I, s. 296-297.

³¹⁸ İbn Vâsıl, I, s. 374.

kaybetmiş, Ahlat ile neredeyse ilgilenmez hâle gelmişti.³¹⁹ Onun Doğu Anadolu politikalarını Ahlat valisi Hâcib Ali yönetmeye çalışıyordu. Doğu Anadolu'daki bu otorite boşluğunu Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Hârizmşah doldurmaya başlamıştı.

8. Keykubad - Hârizmşah İttifakının Sonu ve Yassıçimen Savaşı

Celaleddin Hârizmşah ile Alâeddin Keykubad arasında 1225'te başlayan karşılıklı dostluk ve ittifak girişimlerin son perdesi, Hârizmşah'ın Ahlat'ı kuşatmasıyla açılır. Kuşatma esnasında yaşanan baş döndürücü siyasi gelişmeler, Moğollara karşı birleşmesi gereken iki büyük Türk hükümdarını 1230 yılında Yassıçimen'de karşı karşıya getirmiştir.

a. Celaleddin Hârizmşah'ın 2. Ahlat Kuşatması

Celaleddin Hârizmşah'ın, Orta Doğu bölgesine geldiği ilk günlerden itibaren Melik Muazzam ve Gökböri ile müttefik olması, onu Melik Eşref ile düşman hâle getirmişti. Melik Muazzam'ın teşvikleriyle harekete geçen Hârizmşah, Melik Eşref'in Doğu Anadolu'daki en önemli askerî üssü olan Ahlat'ı kuşatmış (1226), ancak alamamıştı. Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın Hârizmşah ile ilk diplomatik teması (Elçi Selahaddin) bu sırada gerçekleşmişti. Melik Eşref'in doğu politikasını yürüten Ahlat valisi Hâcib Ali, Hârizmşah'ın bu saldırısına başarıyla karşı koymuş, hatta karşı saldırıya geçerek Celaleddin Hârizmşah'ın ana merkezi olan Azerbaycan şehirlerini işgal etmişti (1227). Alâeddin Keykubad'ın ikinci elçisi (İmâdüddin) bu saldırıdan önce Hârizmşah ülkesine gelmiş, Hârizmşah'ın veziri Şerefülmülk'ü Hâcib Ali ve Erzurum meliki Cihan Şah'ın saldırı ihtimaline karşı uyarılmıştı. Moğol saldırısı esnasında gerçekleşen bu işgal hareketi, Hârizmşah'ı oldukça kızdırmıştı. Eski eşinin Hâcib Ali ile birlikte Ahlat'a gitmesi ise, Hârizmşah'ın Eyyübî valisine şahsi bir gazez duymasına da yol açmıştı. Bu yüzden Moğol istilasını püskürten Hârizmşah'ın ilk işi Ahlat ve çevresini işgal etmek olmuştu (Aralık 1227- Ocak 1228). Karargâhını Tuğtab'da kuran Hârizmşah, burada Alâeddin Keykubad'ın üçüncü elçisini (ismi meçhul) ağırlamış, taraflar arasında Eyyübîler ve Gürcistan Krallığının başını çektiği ittifaka karşı ortak hareket etme kararlılığı ortaya konulmuştu. Moğolların doğuda yeniden belirmesi ve ülke içinde ortaya çıkan karışıklıklar Hârizmşah'ın Ahlat çevresindeki yağma ve tahribata son vererek çekilmesine yol açmıştı. Bununla birlikte iki devlet arasında

³¹⁹ Bu durumu Hâcib Ali acı biçimde eleştirmektedir. Bk. Humphreys, s. 216; Kaya, *Anadolu'da Eyyübîler*, s. 199.

yapılan ittifak çerçevesinde Alâeddin Keykubad, Erzincan Mengüçüklü Beyliğini bertaraf ederken Celaleddin Hârizmşah da Gürcistan liderliğinde toplanan müttefik ordusunu Bolnisi de yok ederek Gürcistan'ı bir kez daha saf dışı bırakmıştı (Kasım 1228). Aynı günlerde Melik Kâmil ve Melik Eşref aralarında uzlaşmaya vararak Dımaşk'ı yeğenleri Melik Nâsır Davud'dan almaya karar vermişlerdi. Bunun üzerine Melik Nâsır, babasının ve kendisinin tâbi olduğu Celaleddin Hârizmşah'a elçi göndererek amcalarına karşı desteğini istemiş, Melik Eşref'in elinde bulunan Ahlat'a saldırmasını rica etmişti. Ancak Gürcistan seferinde olan Hârizmşah, Melik Nâsır'ın bu talebini yerine getirememiş, Hârizmşah'tan ümidini kesen Nâsır, şehri amcalarına teslim etmek zorunda kalmıştı (Temmuz 1229).

Melik Muazzam'ın ölümü ile Orta Doğu'daki en önemli müttefikini kaybeden Celaleddin Hârizmşah, kendisini metbu tanıyan Melik Nâsır'ı da koruyamamıştı. Bu nedenle kaybettiği prestijini yeniden sağlayacak, onu Melik Eşref ve Orta Doğu'daki tüm Müslüman hükümdarlara üstün kılacak bir hamle yapmayı düşünüyordu. Bu çerçevede, her ne olursa olsun Kubbetü'l-İslam Ahlat'ı Eyyûbîlerden almaya karar verdi.

Bu sırada Ahlat'ta meydana gelen olaylar, Celaleddin Hârizmşah'ın işini kolaylaştıracak şekilde gelişmişti. 1224 yılından beri Ahlat'ta Melik Eşref'in naibi sıfatı ile valilik yapan Hâcib Ali, Hârizmşah'ın Ahlat'ı kuşatmasından kısa bir süre önce, Melik Eşref'in emriyle sürpriz bir biçimde görevinden alınmış ve tutuklanmıştı. Onun tutuklanması ve biraz sonra da yeni vali İzzeddin Aybek tarafından idam edilmesi, herkesi hayrete düşürmüştü.³²⁰ Zira Ahlat'ta valilik yaptığı süre içerisinde (1224-1229) bölgesinde gerçekleştirdiği icraatlar, onun büyük bir stratejist olduğunu kanıtlamıştı. Eyyûbîlerin bölgesel çıkarlarını, en karmaşık dönemlerde bile, Celaleddin Hârizmşah gibi büyük bir askere ve Alâeddin Keykubad gibi büyük bir politik dehaya karşı korumasını bilmişti. Halk onunla ilgili olarak şöyle diyordu: “Melik Eşref'in kölelerinden birisi Hârizmşah'a karşı koyabilmektedir.”³²¹

³²⁰ Bu tarihçilerden İbnü'l-Esir, onun Melik Eşref'e sadakat ile bağlı, halkına çok iyi davranan birisi olduğunu; Celaleddin Hârizmşah'ın saldırılarına ustaca karşı koyduğunu vurgular. Bk. İbnü'l-Esîr, XII, s. 448; Olayın bir diğer çağdaşı İbn Vâsıl da, Hâcib Ali'nin öldürülmesine anlam veremez. Onun neden öldürüldüğünü kimsenin bilmediğini, yalnız bir rivayete göre onu öldürten Melik Eşref'in bunu Melik Kâmil'in isteğiyle yerine getirdiğini bildirir. Bk. İbn Vâsıl, I, s. 284-285.

³²¹ İbnü'l-Esîr, XII, s. 448.

Hâcib Ali, Melik Eşref'in Dımaşk'ı almasını ve karşılığında el-Cezire topraklarının büyük kısmını Melik Kâmil'e bırakmasını da doğru bulmamıştı.³²² Kendi hakkındaki olumsuz düşüncelerini öğrenen Melik Kâmil, kardeşi Melik Eşref'ten onu görevden almasını ve ortadan kaldırmasını istemişti.³²³ Melik Eşref de onun başına buyruk icraatları ile, Hârizmşah'ı Eyyûbîler üzerine çektiğini düşünüyordu. Hâcib Ali'yi görevden alarak Hârizmşah'ın öfkesini dindirmeyi ve böylece onun Ahlat kuşatmasından vazgeçmesini ümit ediyordu. Bu nedenle daha önceki olayların tüm sorumlusunun Hâcib Ali olduğunu ve bu nedenle de cezalandırıldığını Hârizmşah'a bildirdi. Daha sonra da tutuklanmış olan Hâcib'in katline ferman verdi. Ancak aşağıda daha detaylı bir biçimde anlatacağımız üzere, Celaleddin Hârizmşah bunların hiçbirinden teskin olmayacaktı. Melik Eşref ise, Hârizmşah'ın Ahlat kuşatması arifesinde son derece deneyimli bir devlet adamından mahrum kalacaktı.

Uzun süredir Gürcistan'da bulunan Celaleddin Hârizmşah, bunun için Tiflis'te bulunan ordusuna, Kağızman üzerinden ağır ağır Ahlat üzerine yürümelerini emretti. Kendisi ise bir dizi işleri tamamlamak üzere Nahçıvan'a vardı. Sultan daha önceki Ahlat kuşatmalarından önemli dersler çıkarmıştı. Bu nedenle kuşatma esnasında sıkıntı oluşturabilecek her türlü olasılığı ortadan kaldırmaya çalıştı. Onun birçok askerî hareketi, Azerbaycan Atabeyleri Devleti'ni diriltmek isteyen memlûklerin isyanlarıyla kesintiye uğramıştı. Hârizmşah, artık bu sorunun ortadan kaldırılması için Ahlat kuşatması arifesinde önemli bir adım attı. Son Azerbaycan atabeyi Özbek'in kız kardeşi olan Nahçıvan melikesi ile evlendi.³²⁴ Bu politik evlilik sayesinde, Atabeylik yönetimine özlem duyanların çıkarabilecekleri yeni isyanların önüne geçmeyi ümit ediyordu. Ahlat kuşatmasının uzun sürmesi durumunda, olası bir Moğol saldırısına karşı

³²² Sibt İbnü'l-Cevzi'nin eserine derç ettiği bir mektupta Hâcib Ali, efendisi Melik Eşref'e şöyle sesleniyordu: "Maazallah bu şeyi yapma! Bunu yapmak birçok açıdan senin çıkarına aykırıdır. Birincisi, sen, Fırat'ı sadece yeğenin en-Nâsır'a yardım etmek için geçtin. Dımaşk'ı ondan almak sana ne sağlayacak? Mesele su, bahçe ve güzel manzara ise Sincar neden Dımaşk'tan güzel ve daha merkezi konumda olmasın? İkincisi, Hârizmliler [Celaleddin], Muazzam'ın bir müttefiki idi ve oğlunu da yalnız bırakmayacaklardır. O yanı başında ve eğer Ahlat'ı alırsa bütün bölgeyi fethedecek. Üçüncüsü, sen bugün Doğunun Melikisin. Musul ve Rum'un hükümdarları senin hizmetindedir fakat sen böyle yapmakla bir emir ya da tâbi gibi olacaksın. Bugün 10.000 süvariye hükmediyorsun, Dımaşk'ta 400'den fazla destek bulamazsın." Zikreden Humphreys, s. 216.

³²³ Humphreys, s. 217.

³²⁴ Nesevî, Farsça çev. s. 141, 158.

alınması gereken tedbirleri görüşmek için, ülkesinin doğusunda bulunan Horasan, Irak ve Mâzenderan eyaletlerinin valileriyle görüş alışverişinde bulunup fermanlar çıkardı.³²⁵

Nahcıvan'da devlet işlerini yoluna koyan Hârizmşah, Ahlat yakınlarına gelerek konaklayan ordusunun başına geçmek için yola çıktı. Bu sırada, Melik Eşref'in yeni Ahlat naibi İzzeddin Aybek'ten bir elçi geldi. Türk asıllı olan elçi³²⁶ huzura varınca oldukça saygılı bir hâl ve lisan ile naibin sözlerini aktardı. İzzeddin Aybek şöyle diyordu: *"Melik Eşref'in bana Hâcib Ali'yi tutuklama emri vermesi, sırf onun Sultan'a [Celaleddin Hârizmşah'a] saygı sınırlarını aşan bir şekilde davranmış olması ve hiçbir izin ve emir almaksızın Sultan'ın ülkesine girmiş olmasıdır. Şimdi bendenizi Ahlat eyaletine görevlendirmiş ve padişaha itaatkâr olmaya, onun hükmünü izlemeye memur etmiştir. Kendimi Sultan'ın sair memleketlerdeki diğer askerleri gibi, onun dergâhının hizmetkârlarından, tabi ve yardımcılarından sayıyorum."* Ancak Aybek'in bu saygılı diline Hârizmşah sert karşılık verdi. Bu sözler onu düşüncesinden çevirmedi ve şöyle dedi: *"Eğer İzzeddin benim rızamı arıyorsa Hâcib Ali'yi dergâhımıza göndersin."* Elçi bu mesajı Ahlat'a götürünce Hâcib Ali'yi öldürdüler. Buna rağmen Hârizmşah şehrin üzerine yürüdü.³²⁷ Şehrin savaştan teslim edilmesin dair isteği reddedilen Hârizmşah,³²⁸ Ahlat'ı kuşatma altına aldı (Şevval 626 / Ağustos 1229).³²⁹

Sultan Celaleddin Hârizmşah, bu defa çok daha hazırlıklı ve kararlıydı. Kuşatma için yirmi adet mancınık kurulmuştu. Bunlar dışında ok atan çarklar (tîr-i çarh) ve nefit hazırlanmıştı. Ayrıca kuşatmanın kışa uzama ihtimaline karşı askerlerin barınması için kulübeler dahi inşa edilmişti.³³⁰

Muhasaranın uzaması taraflar için büyük zorlukları beraberinde getirmişti. Hârizmşah büyük bir kararlılık ve sabırla kuşatmayı sürdürmüştü. Şiddetli soğukların düşmesi üzerine askerlerini soğğun etkisinden korumak amacıyla çevredeki köy ve kasabalara dağıtmıştı. Anlaşılan Hârizmşah muhasaradaki askerlerini nöbetleşe kullanıyordu. Ahlatlılar da Eyyübî askerleriyle birlikte inatçı bir direniş göstermişlerdi. Şehirde açlık

³²⁵ Nesevî, Farsça çev. s. 158.

³²⁶ Kuşatma altındakiler muhtemelen Celaleddin Hârizmşah'ın bu konudaki hassasiyetini bildikleri için özellikle bir Türk'ü elçi olarak göndermişlerdi. Hârizmşah'ın din birliği yanında milliyet, köken birliğine de önem verdiğini Alâeddin Keykubad'a gönderdiği mektupta görmek mümkündür.

³²⁷ Nesevî, Farsça çev. s. 159-160.

³²⁸ Cüveynî, s. 372.

³²⁹ İbnü'l-Esîr, XII, s. 450.

³³⁰ Nesevî, Farsça çev. s. 160; Cüveynî, s. 372.

ortaya çıkmış, halk kedi ve fareye varıncaya kadar bütün hayvanları yemişti. Halkın bir kısmı şehri terk etmiş, bir kısmı ise açlıktan hayatlarını kaybetmişlerdi.³³¹

Günlerin, ayların geçmesiyle şehrin önde gelenleri Celaleddin Hârizmşah nezdinde şefaatte bulunmaları için Halife'ye, Alâeddin Keykubad'a ve Eyyübî meliklerine elçiler göndermişlerdi. Bunun üzerine Halife Müstansır-Billâh (1226-1242) ile Alâeddin Keykubad ve Eyyübî melikleri birkaç defa elçiler göndererek taraflar arasında barışı sağlamaya çalıştılar. Ancak Ahlatlılar, Hârizmşah'a boyun eğmedikleri gibi onu kışkırtacak sözler söylemeye devam ettiler.³³²

b. Halife Müstansır-Billâh'ın Hârizmşah ile Diplomatik Temasları

Çatışmanın bitirilmesi için ilk girişimde bulunan kişi Halife Müstansır-Billâh idi. O, kuşatma sürerken Sadeddin İbn Hâcib isimli elçisini Hârizmşah'a ve Ahlat'a gönderdi. Barışın sağlanması için Ahlat'ın boyun eğmesi gereğine inandığı anlaşılan Halife, Hârizmşah'ın Erbil sahibi Muzafferüddin Gökböri, Musul sahibi Bedreddin Lü'lü, Yıva beyi Şehabeddin Süleyman Şah ve Cibal meliki İmâdeddin Pehlivan b. Hezaresb üzerindeki egemenliğinden vazgeçerek bunlar üzerinde Hilafetin egemenliğini tanınmasını talep etti. Ayrıca, babası Alâeddin Muhammed zamanında başlatılan uygulamaya son vererek Hârizmşahlar ülkesinde yeniden Abbâsî halifeleri adına hutbe okunmasını istedi. Bu istekler Celaleddin Hârizmşah tarafından anında kabul edildi. Halife'nin elçisine gitme izni veren Hârizmşah, antlaşma metinlerini Halife'ye ulaştırması için mabeyincisi (Has Hâcib) Bedreddin Tutak b. İnanç'ı hilafet elçiyle birlikte Halife Müstansır-Billâh'a gönderdi. Elçisinin Bağdat'ta diğer hükümdarların elçilerinden üstün şekilde ağırklanmasını talep etti. Bu talebi Hilafet Divanı tarafından kabul edildi.³³³ Buna karşın Halife Müstansır-Billâh, Hârizmşah elçisini kabulde mesafeli bir tutum sergiledi. Hârizmşah'a iyi vaatlerde bulunan Halife, onun zamanın padişahları ve melikleri içerisinde önde geldiğine dair birkaç iltifat sözü söyledi. Bununla birlikte Hârizmşah'a yine "sultan" unvanı vermedi; ona "cenâb-i âlî-yi şâhinşâhî" demekle yetindi.³³⁴ Hârizmşah'ın elçisi Tutak da, geleneği bozarak Halife'nin veziri Müeyyedüddin Kummî'nin elini öpmeyi.³³⁵

³³¹ İbnü'l-Esîr, XII, s.451.

³³² Cüveynî, s. 372.

³³³ Nesevî, Farsça çev. s. 163/Türkçe çev. 118-119.

³³⁴ Nesevî, Farsça çev. s.165; Taneri, *Celâlu'd-dîn Hârizmşâh*, s. 95.

³³⁵ Nesevî, Farsça çev. s. 164.

Halife Müstansır-Billâh, Hârizmşah'ın gönderdiği antlaşma metnini (ahitname), üzerine tevkisini koyarak onayladı. Emir Feleküddin b. Sungur-i Tavîl ile Sadeddin İbn Hâcib'i, "saltanat teşrifi" ile kış ortasında Celaleddin Hârizmşah'a gönderdi.³³⁶ Hârizmşah, Halife'nin tutumuna nazire yaparcasına tören yapılmasına izin vermeden hilatleri giyindi. Bu sırada yapılan görüşmede elçiler ona Ahlat'a karşı düşmanlığı bırakmasını ve muhasarayı kaldırmasını söylediler. Hârizmşah görüşme esnasında hiçbir cevap vermedi. Ancak elçiler çadırlarına dönünce Nesevî aracılığı ile onlara sert sözler ilettiler; Halife'nin önceki sözleri ile bu isteğin tezat oluşturduğunu belirtti ve onlardan mantıklı bir açıklama beklediğini hissettirdi. Elçiler, Sultan'ın haklı olduğunu, kendilerinin kuşatma uzar da şayet Sultan kuşatmadan vazgeçerse, ona gerekçe oluşturmak istediklerini beyan ederek bu sıkıntılı durumdan kendilerini kurtarabildiler. Hârizmşah özürlüğünü kabul etmekle birlikte kuşatmaya devam etti.³³⁷

Halife Müstansır-Billâh İslam dünyası üzerindeki manevi gücünü öne çıkararak Ahlat kuşatması sürerken bir taraftan Celaleddin Hârizmşah'ın Müslüman kamuoyunda düştüğü zor durumdan yararlanarak ona isteklerini kabul ettirmiş, diğer taraftan onun Ahlat kuşatmasından vazgeçmesini sağlamaya çalışmıştı. Ancak bu tezat Celaleddin Hârizmşah'ın gözünden kaçmamış, her iki taraf da çıkarları doğrultusunda ikili politika yürütmeyi tercih etmişti.

Celaleddin Hârizmşah, Ahlat kuşatmasına kadar, Moğollar ve Gürcülere karşı başarılı bir biçimde sürdürdüğü gazalar sayesinde, bütün Müslümanların saygısını kazanmış ve sempatisini toplamıştı. Oysa şimdi Ahlat'ta Müslüman kanı dökmesinin İslam âleminde hoş karşılanmadığını iyi biliyordu. Bu sebeple Müminlerin emirinin ileri sürdüğü talepleri hemen kabul ederek onun liderliğinde oluşabilecek bir muhalefetin önünü kesmişti. Ancak çok daha önemlisi, Hârizmşahlık Devleti'nin en kudretli devresinde dahi gelişimine gölge düşüren Abbâsî Halifeliği ile tarihî rekabete son vererek kendisini İslam dünyasının tartışmasız lideri olarak görmeye başlamasıydı. Ancak bu durum, Hârizmşah'ın radikal kararlara imza atarak Alâeddin Keykubad ile dostluğunu sona erdirmesine ve bölgenin üç büyük İslam devletinin dahi iki taraf arasındaki mesafeli

³³⁶ Nesevî, Halife Müstansır-Billâh'ın gönderdiği hilat ve hediyelerin ayrıntılı bir bilgisini verir. Bk. Nesevî, Farsça çev. s.165-166. Bu hediye ve hilatler 1220 yılında tahta çıktığında Alâeddin Keykubad'a gönderilenlerden çok daha fazla ve kıymetliydi. Bk. İbn Bibi, I, s. 248. Bu durum Halife'nin Hârizmşah'a gösterdiği kıymeti gözler önüne sermektedir.

³³⁷ Nesevî, Türkçe çev. s. 121-122.

duruşu değiştirmeye yetmemiş, Celaleddin Hârizmşah'ı Ahlat kuşatmasından vazgeçirememişti.

c. Alâeddin Keykubad'ın Diplomatik Temasları

Celaleddin Hârizmşah'ın Ahlat'ı kuşatması üzerine (Ağustos 1229), el-Cezire bölgesine hareket eden Melik Kâmil ve Melik Eşref, Harran ve Rakka'da yaptıkları toplantılardan sonra Celaleddin Hârizmşah'a karşı mücadele için Alâeddin Keykubad'a savaş çağrısı yapmışlardı (Ekim-Kasım 1229).³³⁸ Eyyûbî meliklerinin bu girişimi, bu nazik zamanda onların Keykubad ile barışa ve ittifaka çok istekli olduklarını gösteriyordu. Aralarındaki akrabalığa rağmen Eyyûbî meliklerinden sürekli düşmanlık gören Keykubad ise, bu çağrıya hiç kuşkusuz olumlu yanıt vermemişti. Hatta olayın iki ana kaynağının verdiği bilgilere bakılırsa ilk aşamada Celaleddin Hârizmşah'ın Ahlat kuşatmasını desteklemişti. Ancak yaşanılacak birtakım yeni gelişmeler Keykubad'ın kısa sürede Hârizmşah aleyhine dönmesine ve Hârizmşah'ı Ahlat'ı almaktan men etmek istemesine yol açacaktı.

Nitekim Alâeddin Keykubad, Şemseddin Altunaba başkanlığındaki seçkin bir elçilik heyetini, kıymetli hediyeler yanında kuşatma işinde kullanılacak araç gereç ve hayvanlarla birlikte Celaleddin Hârizmşah'a gönderdi.³³⁹ Fakat Melik Eşref'e tâbi olan Cihan Şah her zamanki düşmanca tavrını sürdürerek heyetin Erzurum'dan geçmesine izin vermedi. Bu kriz, Cihan Şah'ın af ve itaat önerisinin Celaleddin Hârizmşah tarafından kabul edilmesine kadar sürdü. Böylece geçişine izin verilen Selçuklu elçi heyeti Ahlat'a, Hârizmşah'ın ordugâhına vardı.³⁴⁰ Bununla birlikte Hârizmşah'ın kendisine ve Alâeddin Keykubad'a devamlı olarak düşmanca davranmış olan Cihan Şah'ı bu sırada affetmesi onun politikasındaki radikal değişimi açıkça ortaya koymaktaydı. Nitekim Hârizmşah, Keykubad'ın elçisini tâbi bir hükümdarın elçisine

³³⁸ Gottschalk, Hans L., "İbn Nazif el-Hamevi'nin Yassıçimen Savaşı (7-10 Ağustos 1230/25-28 Ramazan 627) Hakkındaki Raporu", *Eyyubiler Yönetim, Diplomasi, Kültürel Hayat*, (ed. Önder Kaya), Küre Yayınları, İstanbul 2012, s. 290.

³³⁹ İbn Bibi'ye göre Hârizmşah'a her elçilikte görülebilecek alışılmış süs eşyaları dışında; çadır, şaraphane, mutfak yüklü 200 deve, 100 katır, sığır ve koyun sürüleri gönderilmişti ki, (Bk. İbn Bibi, I, s. 385) bunların kuşatmaya destek amacı taşıdığı açıktır. Nesevî, bu bilgileri tamamen teyit etmemekle birlikte gönderilenlerin padişahın (Celaleddin'in) hoşnutluğunu ve rızasını kazanmak amacıyla yollandığını söyler. Keykubad'ın Hârizmşah'ı Ahlat kuşatmasından vazgeçirmek istediğine dair bir bilgi vermez. Bk. Nesevî, Farsça çev. s. 171.

³⁴⁰ Nesevî, Farsça çev. s. 172.

uygulanan protokolle kabul etti.³⁴¹ Alâeddin Keykubad'ın, oğlu Gıyâseddin Keyhusrev'i Celaleddin Hârizmşah'ın kızıyla evlendirme teklifi Hârizmşah tarafından reddedildi. Altunaba'nın Hârizmşah'tan Cihan Şah üzerindeki himayesini kaldırma isteği ise Celaleddin'in hiddetlenmesine yol açtı. Hatta Hârizmşah'ın veziri Şerefülmülk çok daha ileri giderek Selçuklu elçisini Anadolu'yu zapt etmekle tehdit etti.³⁴²

Misyonunu tamamlamasına rağmen Altunaba'nın yaklaşık bir ay boyunca dönmesine müsaade edilmemesi, nihayet Sultan Alâeddin Keykubad'ın olaya müdahale etmesine yol açtı. Sultan, Erzincan Kadısı Emir Kemaleddin Kâmyar'ı ikinci elçi olarak Ahlat'a gönderdi. Yeniden yapılan görüşmelerde tüm isteklere ilaveten bu defa kuşatmanın kaldırılmasına dair bir istek de Hârizmşah'a iletildi. Ancak Hârizmşah ne önceki istekleri ne de Ahlat üzerindeki kuşatmayı kaldırmasına ilişkin şefaata talebini kabul etmedi. Bununla birlikte baştan beri düşmanca davrandığı Selçuklu elçileri ile son bir kez daha bir araya gelerek Alâeddin Keykubad'ın gönlünü almak ve mektuplarının cevabını vermek üzere kendisine elçi göndereceğini bildirdi. Hârizmşah'ın yanından ayrılan Selçuklu elçileri, kuşkusuz Keykubad'ın Kâmyar'a yüklediği yeni misyon çerçevesinde Erzurum'a ulaştılar. Erzurum hâkimi Cihan Şah'ı Celaleddin Hârizmşah'ın aldatmasına kapılıp Sultan'a bağlılıktan ayrılmamaya davet ettiler. Cihan Şah'tan yemin aldılar. Lakin Erzurum'dan ayrılıp Erzincan'a vardıkları sırada Cihan Şah'ın Ahlat'ın yolunu tutarak Hârizmşah'a iltihak ettiğini öğrendiler.³⁴³

Sultan Alâeddin Keykubad'ın huzuruna varan Şemseddin Altunaba ve Kemaleddin Kâmyar, Hârizmşah'ın ordugâhında gördükleri sıkıntıları ve eziyetleri, Cihan Şah'ın Celaleddin'le birleştiğini Sultan'a anlattılar. Sultan'ı onunla savaşa teşvik ettiler. Durumun nazik bir hâl aldığını gören Alâeddin Keykubad, Kemaleddin Kâmyar'ı Melik Kâmil ve Melik Eşref ile görüşmeye gönderirken Çaşnigir Mübârizüddin Çavlı, Emir-i Âhûr Esedüddin Ayaz, Emir-i Candar Mübârizüddin İsa ve Nureddin Kemahî komutasında 10 bin süvariden oluşan bir ordunun geçitleri tutmasını buyurdu.³⁴⁴ Daha

³⁴¹ Normalde bu protokol geriliminden bahsetmeyen ve elçinin gayet iyi karşılandığını belirten İbn Bibi, bağlantısız olarak Şemseddin Altunaba'nın hastalık numarasıyla protokol dayatmasına karşı çıktığını zımnen ifade eder. Bk. İbn Bibi, s. 385-386.

³⁴² Nesevî, Farsça çev. s. 172.

³⁴³ İbn Bibi, I, s. 386-387.

³⁴⁴ İbn Bibi, I, s. 387-388;

sonra bu sayı arttırılarak 15 bin asker Erzincan'a, 10 bin asker ise Malatya'ya gönderildi.³⁴⁵

Görüldüğü üzere Alâeddin Keykubad ile Celaleddin Hârizmşah arasındaki ilişkiler, Hârizmşah'ın inisiyatifi ile bozulmuştu. Zira Alâeddin Keykubad, ilk aşamada Ahlat kuşatmasını somut biçimde desteklemiş, Celaleddin Hârizmşah ile akrabalık bağı kurarak aralarındaki dostluğu kuvvetlendirmek istemişti. Ahlat'ın Celaleddin Hârizmşah'ın eline geçecek olması Alâeddin Keykubad için sorun olmamalıydı. Nitekim önceki yıl Hârizmşah'ı Melik Eşref üzerine yürümeye teşvik eden, Eyyûbîlere karşı savaş vermeyi "büyük cihat" olarak niteleyen Alâeddin Keykubad idi.³⁴⁶ Bu mesele, Ahlat'a giden Selçuklu elçilerinin Hârizmşah'ın alçaltıcı muamelesine uğramasından sonra beliren görünürdeki sebepti.

1226 yılından itibaren Alâeddin Keykubad ile iyi komşuluk ilişkilerine önem veren, bu konuda önemli bir mesafe katedilmesini sağlayan Celaleddin Hârizmşah'ın radikal bir kararla bu ittifaktan vazgeçmesinin birtakım önemli ve makul sebepleri olmalıydı. Zira Moğol tehdidi bir kez daha ve daha güçlü bir şekilde kendisini hissettiriyordu. 1229 yılında Moğol tahtına oturan Ögedey Kağan, Ön Asya'yı kalıcı bir biçimde Moğol İmparatorluğu'na bağlaması için Cormagun Noyan'ı 30 bin askerle batıya tayin etmişti.³⁴⁷ Celaleddin'in bundan haberdar olmaması mümkün değildi.

Celaleddin Hârizmşah, geride kalan dört yılda Azerbaycan'daki hâkimiyetini sağlamlaştırmış, Gürcistan'a karşı ezici bir üstünlük kurarak ve Moğolların Orta Doğu'ya yönelen saldırısını kırarak İslam dünyasındaki itibarını arttırmıştı. Ahlat'ı kuşatmaya karar verdiğinde, Melik Eşref'e tâbi olan Sürmari emiri Hüsameddin af dileyerek hizmetine girmiş,³⁴⁸ kuşatma esnasında Erbil hâkimi Muzafferüddin Gökböri ile³⁴⁹ Selçuklulara bağlı bulunan Hısnıkeyfâ (Âmid) ve Mardin Artuklu beyleri de onun yüksek hâkimiyetini tanımışlardı.³⁵⁰ Yine kuşatma sırasında, Hârizmşahlar Devleti'nin meşruiyeti üzerinde her zaman en büyük tehdit olan Abbâsî Halifeliği ile rekabete son vermiş, Halife Müstansır-Billâh ile uzlaşmaya varmıştı. Bütün bunlar sonucunda kendisini Orta Doğu'nun en kudretli hükümdarı olarak görmeye başlamıştı. Nitekim

³⁴⁵ Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 292.

³⁴⁶ Bk. Yukarıda s. 81.

³⁴⁷ Cüveynî, s. 191; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 27.

³⁴⁸ Nesevî, Farsça çev. s. 159.

³⁴⁹ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 200.

³⁵⁰ Nesevî, Farsça çev. s. 167.

Ahlat kuşatması sürerken Halife'ye gönderdiği elçisinin diğer hükümdarların elçilerinden üstün tutulmasını istemesi, Hârizmşah'ın diğer İslam hükümdarlarını artık eşiti olarak görmediğini gösteriyordu. O zaman diğer hükümdarlar ona tâbi olmalı, Halife de bu durumu tasdik etmeliydi.

Hârizmşah, elde ettiği kudretle artık eskisi kadar Keykubad'a ihtiyaç duymuyordu. Geline nokta onunla ilişkisinin ancak tâbi-metbu ilişkisi olabileceğini düşünüyordu. Alâeddin Keykubad'ın gönderdiği elçiye, tâbi bir hükümdarın elçisine uygulanan teşrifat kaidelerini uygulatması bu düşüncesini ortaya koyuyordu. Bununla birlikte Alâeddin Keykubad'ın kendisine asla tâbi olmayacağını biliyordu. Fakat Konya'da kendisinin tahta çıkaracağı yeni bir sultana hâkimiyetini rahatlıkla kabul ettirebilirdi. İşte bu nedenle, kendisinin ve Alâeddin'in ezelî düşmanı olan Cihan Şah'ın Ahlat kuşatması sürerken yaptığı bağışlanma ve itaat isteğini derhâl kabul etmişti.³⁵¹ Rükneddin Cihan Şah, Selçuklu soyundan geliyordu. Babası Mugîsüddin Tuğrul Şah, Konya tahtına aday gösterilmiş lakin son anda tahta amcazadesi Alâeddin Keykubad geçmişti. Celaleddin Hârizmşah, onu Selçuklu tahtına çıkarırsa Türkiye Selçuklu Devleti'ni egemenliği altına alabilir ve Moğollara karşı ihtiyaç duyduğu askerî desteği bu sayede elde edebilirdi. Alâeddin Keykubad'ı gözden çıkarmasının, onunla yürüttüğü ittifak çalışmalarına son vermesinin ve Cihan Şah'ı affetmesinin en önemli nedeni bu olmalıydı.³⁵²

Alâeddin Keykubad'ı gözden çıkararak ve Selçuklu tahtına Rükneddin Cihan Şah'ı çıkarmayı tasarladığı anlaşılan Celaleddin Hârizmşah, işbu nedenle kendisine itaat arz etmek için Erzurum'dan Ahlat'a hareket eden Rükneddin Cihan Şah'ı, Veziri Şerefülmülk'ü bizzat göndererek Ahlat'a bir günlük mesafedeki Nazik Gölü kıyısında karşıladı. Ertesi gün huzuruna çıkan Erzurum melikini büyük ve samimi bir törenle

³⁵¹ Oldukça kurnaz bir politikacı olduğu anlaşılan Cihan Şah, Hârizmşah'ın Ahlat'ı zapt etmesi hâlinde sıranın kendisine geleceğini, Alâeddin Keykubad ve/veya Celaleddin Hârizmşah tarafından ezileceğini biliyordu. Ahlat'ı koruyamayan Melik Eşref'in Erzurum'u korumaya gücünün yetmeyeceği de açıktı. Bu nedenle elini çabuk tutan Cihan Şah, diplomaside oldukça maharetli bir şahsiyet olduğu anlaşılan Şemseddin Hekîm-i Bağdadî isimli elçisini Ahlat'a göndererek Hârizmşah'tan bağışlanma dilemiş, Hârizmşah, Cihan Şah'ı affetmişti (Bk. Nesevî, Farsça çev. s. 161). Oysaki Hârizmşah'ın onu bu kadar kolay affetmemesi için bir hayli sebep vardı. Cihan Şah, Melik Eşref'in Ahlat valisi Hâcib Ali ile birlikte hareket ederek Hârizmşah'ın ülkesine karşı yapılan seferde aktif rol oynamıştı. O, Celaleddin Hârizmşah ile Alâeddin Keykubad arasındaki iyi ilişkilerden de rahatsız idi. Bu nedenle bir keresinde Anadolu'dan dönmekte olan Hârizmşah'ın Sedid-i Merendî adlı elçisini öldürtmüş yine buradan gelen tüccarların Hârizmşah'ın ordugâhına gitmelerine de engel olmuştu. Bk. Nesevî, Farsça çev. s. 161; Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 91.

³⁵² İbn Bibi, Celaleddin Hârizmşah'ı Rum (Anadolu) ülkesi üzerine kışkırtanın Cihan Şah olduğunu belirtir. Bk. İbn Bibi, I, s. 387.

kabul etti. Elini öpen Cihan Şah'ı kucaklayarak çetresinin altında oturmaya buyur etti. Ona ve maiyetindekilere hilatler dağıttı. Metbuluk-tâbilik münasebetlerini düzenledikten sonra, Cihan Şah'ın Erzurum'a dönmesine izin veren Hârizmşah, ondan kuşatma aletleri istedi. Erzurum'a dönen Cihan Şah, kuşatmanın devam ettiği Ahlat'a büyük bir mancınık ile birlikte bol miktarda yay, ok ve kalkan gönderdi.³⁵³ O, Ahlat'ı ele geçirdikten sonra kesin olarak Keykubad üzerine yürümeyi düşünmekteydi. Elde edeceği bir galibiyetten sonra oluşturacağı uydu devleti ise, şimdiden Erzurum'da meydana getirmişti.³⁵⁴

Alâeddin Keykubad gibi usta bir siyasetçinin bu gelişmeleri görmemesi mümkün değildi. O tehlikenin farkındaydı. Yukarıda belirtildiği gibi, hiç vakit kaybetmeden diplomatik ve askerî tedbirler almaya başlamıştı. Bu sırada Hârizmşah'tan gelen elçiler aracılığıyla ona sert bir ultiमतom verecekti.

e. Celaleddin Hârizmşah'ın Son Elçileri

Celaleddin Hârizmşah'ın Keykubad'a gönderdiği son elçilik heyeti Taştâr Cemaleddin Ferruh (Ferec),³⁵⁵ Cemaleddin Sâvecî, Necmeddin Ebû Bekir Câmî ve iki büyük Hârizmli emirden oluşuyordu. Elçiler, Selçuklu ülkesine girince mihmandarlar onları zor yollardan geçirilerek Sultan'ın ikamet ettiği Alanya'ya getirdiler. Sultanın huzuruna çıkabilmek için beş gün bekletildiler. Niyet mektuplarını sunmak için huzura çıkıp yer öptüklerinde, Sultan saygısını ancak belli belirsiz ayağa kalkarak gösterdi. Elçilere cevap verilmesi ise ancak bir hafta sonra mümkün oldu.³⁵⁶ Böylece kendi elçilerine Ahlat'ta yapılan muameleye aynıyla karşılık verildi.

³⁵³ Nesevî, Farsça çev. s. 161-162. İbn Bibi, Ahlat'a giden Cihan Şah'ın Celaleddin Hârizmşah'ı Rum (Anadolu) ülkesine saldırması için kışkırttığını belirterek (İbn Bibi, I, s. 387) bu işin sorumluluğunu Erzurum melikine yükler.

³⁵⁴ Gottschalk, s. 290; Taneri, *Celâlu'd-dîn Hârizmşâh*, s. 67.

³⁵⁵ Nesevî, Ahlat kuşatmasının sonlarına doğru Anadolu'ya elçi olarak gönderilen Taştâr Cemaleddin Ferruh'den söz eder. Bk. Nesevî, Farsça çev. s. 172. Makamlarının ve adlarının aynı olması nedeniyle İbn Bibi'de ve Nesevî'de ikinci isimleri farklı olsa da bu isimlerin aynı elçiye ait olduğunu düşünmenin doğru olduğu kanısındayız.

³⁵⁶ İbn Bibi, I, s. 379-381. İbn Bibi, bu elçilerin gelişi ile ilgili bilgileri Şemseddin Altunaba'nın Hârizmşah'a gönderilmesinin öncesinde anlatmaktadır. Alâeddin Keykubad'ın elçilere yaptığı konuşmanın içeriğinin bir kısmı da bunu desteklemektedir. Ancak konuşmanın genelinde Hârizmşah'a verilen öğütlere bakıldığında bu elçilerinin Altunaba ve Kâmyar'ın elçiliğinden önce değil sonra olması gerektiği anlaşılmaktadır. Nitekim Nesevî'nin Taştâr Cemaleddin Ferruh'ın (İbn Bibi'de Ferruh) Ahlat kuşatmasının sonuna doğru Anadolu'ya elçi olarak gönderildiğini beyan etmesi de bu düşüncemizi desteklemektedir. Bk. Nesevî, Farsça çev. s. 172. Bununla birlikte İbn Bibi'nin farklı zamanlarda yapılmış iki konuşmayı karıştırdığını düşünmek de mümkündür.

Aslında, Sultan Alâeddin Keykubad'ın hiçbir önerisini kabul etmeyen, elçilerine gösterdiği muamele ile onu küçük düşüren ve onun ezeli düşmanı Cihan Şah'ı Konya tahtına namzet gören Celaleddin Hârizmşah'ın tüm bunlardan sonra Türkiye Selçuklu Sultanı'na elçi göndermesinin dostça bir amacı olamazdı. Böyle bir elçiliğin amacı ya Alâeddin Keykubad'ı tâbiliğe davet etmek ya da Ahlat'ı zapt edinceye ve Alâeddin Keykubad'ın üzerine yürüyünceye kadar zaman kazanmak olabilirdi. Alâeddin Keykubad bunun farkında olduğu için savaş hazırlıklarına çoktan başlamış, askerî ve diplomatik tedbirlere başvurmuştu. Hârizmşah elçileri huzuruna vardığında, Eyyûbî meliklerine elçi olarak gönderdiği Kemaleddin Kâmyar, misyonunu büyük oranda tamamlayarak Alanya'ya dönmüştü.³⁵⁷ Bununla birlikte, zorunlu kalmadıkça savaşmaktan daima kaçınan Sultan, kendisiyle Moğollar arasında set niteliği taşıyan Hârizmşah ile de savaşmak istemiyordu. Nitekim yaptığı hazırlıklar saldırı değil savunma savaşına yönelikti ve Yassıçimen Savaşı da onun için bir savunma savaşı olacaktı.

Hârizmşah'ın elçilerini Alanya'da altın tahtı üzerinde kabul eden Sultan onlarla tercümanlı olarak konuştu. Konuşmasına aradaki sorunların ancak barışçı yöntemlerle çözülebileceğini vurgulayarak başladı. Eğer Hârizmşah'ın gözünde kusurları varsa kendisinin bunları düzeltebileceğini belirtti. Bu aynı zamanda Hârizmşah'ın da kusurlarını görmesi için bir davetti.

Keykubad, elçilere Hârizmşah'ın “insan şeytanlarından olan garaz sahiplerinin”³⁵⁸ oyununa gelip “İslam'ın kubbesi” sayılan Ahlat'ı kuşatmasının uygun bir davranış olmadığını belirtti. Bunun Allah'ın razı olmayacağı bir yola girmek olduğunu, ayrıca onun sağlam karakterine, iyi huyuna ve güzel ahlakına uygun olmadığını ekledi. Hârizmşah Kur'an hükümlerine göre³⁵⁹ Ahlat'tan çekilerek müşrik ülkeler üzerine yürümeli, önemli işlere kalkarken düşünüp taşınmalıydı!

Ahlat konusundaki uyarı ve öğütlerini tamamlayan Alâeddin Keykubad, elçilere bu defa da Hârizmşah'ın izlemesi gereken Moğol politikası konusundaki öğütlerini anlatmaya başladı. Hârizmşah, üzerine gelmekte olan Tatar ordusuyla iyi geçinmeli, onlara karşı

³⁵⁷ Nesevî, Farsça çev. s. 173.

³⁵⁸ Erzurum Selçuklu meliki Rükneddin Cihan Şah ile Âmid/Hısnıkeyfâ Artuklu emiri Melik Mesud olmalı.

³⁵⁹ Sultan sözlerini Kur'an-ı Kerim'in 31/17 ve 9/73. ayetleri ile desteklemiştir. Bk. İbn Bibi, I, s. 382, 781 ve 782 no.lu dipnotlar.

alttan alma yolunu tutmalıydı. Her yolu deneyerek onlarla barış içinde olmaya gayret etmeliydi! Bütün İslam hükümdarları onlara elçiler göndermeli, İslam ahalsinin kurtuluşu ve selameti için Sultan Muhammed Hârizmşah'ın düştüğü hataya düşüp onların karşısına çıkılmamalıydı. O “tatlı dille ve mal gücüyle, alevi dünyanın her yanını sarmış, Doğu taraflarını yakıp kül etmiş bu fitne ateşi” söndürmeyi ümit ediyordu. Bu felaketin başka hiçbir çareyle çözülemeyeceğini belirten Sultan, Allah'ın izniyle bu felaket geçerse kendilerinin aldıkları bu önlemlerden dolayı ebediyen hayırla anılacaklarını belirtti. İkazlarına uyması hâlinde Hârizmşah'a her türlü mali ve askerî desteği sağlayacağını belirten Sultan, aksi takdirde ise sultanlığın ve Müslümanlığın gereğini yaparak³⁶⁰ kendisiyle savaşmaktan kaçınmayacağını da sert bir dille ifade ederek konuşmasını tamamladı.³⁶¹

Ardından Celaleddin Hârizmşah'a verilmek üzere şu mektup elçilere teslim edildi: *“...Bir süreden beri ben de Eyyûbî ailesine yöneldim...Çünkü onlar çok eski kuşaklardan bu yana büyük ve mutlu bir sülaledir...Senin ülken harap durumdadır. Biz senin durumunu senden daha iyi biliyoruz. Bir daha onlara düşman olacağını sanma. Ben çok yönden onların dostuyum. Amcam (Kayserşah) ve ben onların ailesinden gelen kadınlardan çocuklara sahibiz. Şurası muhakkak, (Eyyûbîlerle) aramızda olan kavga esnasında onları suçlamıştım fakat bizler yeniden barıştık. Sen onlarla (Eyyûbîler) barış yapmalısın...Biz (senin) arkanda hangi düşmanlar olduğunu biliyoruz. Eyyûbîler ise düşmanlarına karşı sana yardım edebilirler. Sana dostane mektuplar yazıp sözler verenler tarafından aldatılmana izin verme...”*³⁶²

Tam bir diplomasi dersi olan bu konuşmada Sultan Alâeddin Keykubad, Hârizmşah'ın bölgeye geldiği ilk günden itibaren yaptığı tüm stratejik hataları böylece sıralamış ve kendi dış politika ilkelerini ortaya koymuştu. Her şeye rağmen barışçı bir dil kullanmış fakat asla alttan almayarak Hârizmşah'a yapılması gerekenleri ultimatoma hâlinde bildirmişti. Şimdiye kadar bildiğini okuyan Hârizmşah'a ya bu gerçekleri görerek gereğini yapmasını ya da kendisiyle bunlardan dolayı savaşacağını ihtar etmişti. Elçilere verilen mektup da aynı derecede başarılı bir diplomatik bir üslup ile yazılmıştı. Mektupta Eyyûbîler ile yeniden barış sağlandığını belirten Keykubad, Hârizmşah'ın kendisini oyalamaya yönelik bu elçilik girişiminin işe yaramadığını gösteriyordu.

³⁶⁰ Keykubad burada Kur'an-ı Kerim'in 49/9 . ayetini okumuştur.

³⁶¹ İbn Bibi, I, s. 381-384.

³⁶² Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 292-293.

Hârizmşah'a arkasındaki Moğol tehdidi hatırlatılarak Eyyûbîlere ve kendisine ihtiyacı olduğu vurgulanıyor, saldırgan politikalarından vazgeçmesi hatırlatılıyordu. Ancak Hârizmşah'ın düşündükleri yapmaktan vazgeçmesi mümkün görünmüyor, taraflar hızla savaşa sürükleniyordu.

f. Alâeddin Keykubad'ın Eyyûbîler ile İttifak Kurması

Alâeddin Keykubad'ın Kemaleddin Kâmyar'ı elçi olarak Eyyûbî meliklerine gönderdiği yukarıda anlatılmıştı. Melik Kâmil ve Melik Eşref ile Rakka'da görüşen Kemaleddin Kâmyar, Celaleddin Hârizmşah ile yapılan görüşmeleri özetledikten sonra, Selçuklularla Eyyûbîlerin birlik olup Hârizmşah'a karşı savaşmaktan başka çareleri kalmadığını onlara izah etti.³⁶³ Sultanın 15 bin adamını Erzincan'a, 10 bin adamını ise Malatya'ya sevk ettiğini bildirdi.³⁶⁴ Kemaleddin onlara etkileyici bir konuşma yaptı. Sultan ile evli olan kız kardeşlerini hatırlatarak “*Sultanın hareminin namahrem ellere düştüğünü görürseniz, o zaman pişmanlık duymanız hamiyet duygularınızın kabarması bir işe yaramaz.*” dedi.³⁶⁵ Daha sonra Melik Kâmil, Melik Eşref, Melik Hafız ve Halife'nin elçisi Muhyiddin İbnü'l-Cevzî'nin bulunduğu Harran'daki bir mecliste Sultan'ın Hârizmşah'a gönderdiği yukarıda içeriğini verdiğimiz mektubu okuyarak onların güvenini kazandı.³⁶⁶ Bütün bunlar sonucunda zaten uzun zamandır Keykubad'a savaş çağrısı yapan Eyyûbî melikleri ittifak talebini kabul ettiler.³⁶⁷

İki taraf arasında elçiler teati edilerek ittifaka dair yemin merasimleri yapıldı. Önce Alâeddin Keykubad, Melik Kâmil'e ikinci bir elçi göndererek ona ittifak konusunda yemin ettirdi. Kâmil'in görevlendirdiği âlimler de Keykubad'dan yemin aldılar. Daha sonra Melik Eşref ile Keykubad arasında da elçi teatisi yapılarak ittifak konusunda yeminler alındı.³⁶⁸ Böylece Celaleddin Hârizmşah'a karşı kısa bir süre içerisinde Selçuklu-Eyyûbî ittifakı sağlamış oldu. Alâeddin Keykubad, Hârizmşah ile ilişkilerinin bozulmasından sonra Eyyûbîler ile yaptığı bu ittifak sayesinde hem

³⁶³ Nesevî, Farsça çev. s. 173.

³⁶⁴ Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 292

³⁶⁵ İbn Bibi, I, s. 388.

³⁶⁶ Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 292.

³⁶⁷ Nesevî, Farsça çev. s. 173; Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 292; İbn Bibi ise Kâmil ve Eşref'in önce isteksiz davrandıklarını belirtir. Bunun üzerine Kemaleddin Kâmyar'ın onlara: “*Eğer bu yardım çağrısına uymazsanız yarın Allah korusun, bir tehlike meydana gelir.*” diyerek Sultan'ın hanımı olan kız kardeşlerini hatırlatmıştı. Bu söz Eyyûbî melikleri üzerinde etkisini göstermiş, hemen harekete geçmişlerdi. Bk. İbn Bibi, I, s. 388.

³⁶⁸ Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 292, 294.

Hârizmşah'a hem de onun ortadan kalkması hâlinde Moğollara karşı alternatif bir ittifak kurmuş oluyordu.

g. Halife Müstansır-Billâh'ın Tarafları Uzlaştırma Girişimleri

Halife Müstansır-Billâh, Ahlat kuşatmasının devam ettiği günlerde Celaleddin Hârizmşah ile diplomatik temas kurmuş, bu temaslarda her iki taraf da istediklerini almıştı. Halife, el-Cezire ve Irak bölgesindeki emirler üzerinde hâkimiyetini Hârizmşah'a kabul ettirirken Hârizmşah da uzun zamandır devleti ile Abbâsî halifeliği arasında barışı tesis ederek İslam dünyasındaki olumsuz imajını ortadan kaldırmaya çalışmıştı. Bu arada daha önce de birkaç defa Ahlat'ı kuşatmaktan vazgeçmesi ve barış sağlanması için Hârizmşah'a elçi göndermiş olan Halife Müstansır-Billâh, kuşatmanın sonlara yaklaştığı sırada yine bir dizi diplomatik girişimlerde bulundu. Fakat bu defa durum değişmiş, Celaleddin Hârizmşah, yalnızca Eyyûbîler ile değil Alâeddin Keykubad ile de düşman hâle gelmişti. Moğol Han'ının batıya sefer kararı verdiği, Haçlıların Suriye kıyılarına çıkarma yapmaya başladığı böyle bir dönemde Halife Müstansır muhtemelen İslam sultanları ve melikleri arasında barışın bozulmasına yol açacak Ahlat sorununu diplomatik yolla çözmek niyetindeydi. Aksi takdirde İslam dünyası bir kez daha ve hızla bir şekilde yeni bir savaşa doğru sürüklenmekteydi. Bu nedenle, Müminlerin emiri sıfatıyla üç büyük İslam devleti arasında arabuluculuk yapmak için harekete geçti.

Önce Celaleddin Hârizmşah'ın elçilerini münasip şekilde Azerbaycan üzerinden sultanlarının dergâhına uğurladı. Hemen arkasından Muhyiddin İbnü'l-Cevzî ve Sadeddin İbnü'l-Hâcib'i, Keykubad'ın temsilcisi Kâmyar ile Eyyûbî melikleri arasında ittifak görüşmelerinin yapıldığı Harran'a gönderdi.³⁶⁹ Elçiler oradaki temaslarını tamamladıktan sonra Hârizmşah'a gideceklerdi. Halife Müstansır-Billâh'ın bu görev için İbnü'l-Cevzî'yi seçmiş olması dikkat çekiciydi. Nitekim o, her üç İslam hükümdarı için de saygın bir konuma sahipti ve daima en kritik elçilik vazifelerini yerine getirmişti.

Harran'da Eyyûbî melikleri ve Selçuklu elçisiyle ile hangi konuları görüştikleri, herhangi bir karar alıp almadıkları, aldılarsa nasıl bir karar olduğu malum değildir. Bununla birlikte İbn Nazif el-Hamevî'nin verdiği bilgiye göre, Kemaleddin Kâmyar burada Eyyûbî melikleri ve Halife'nin elçilerine efendisinin Hârizmşah'a gönderdiği

³⁶⁹ Nesevî, Farsça çev. s. 178 / Türkçe çev. s. 130; Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 292.

mektubu okumuş ve bu tarafların uzlaşmasında etkili olmuştur.³⁷⁰ Anlaşıldığına göre Halife'nin elçileri, Selçuklu ve Eyyûbî hükümdarlarının Ahlat'ın terk edilmesi karşılığında barışa istekli olduklarını görmüşlerdi.

Ancak ne olursa olsun Ahlat'a vardıklarında, şehri Hârizmşah'ın eline geçmiş vaziyette bulmuşlardı. Belki de bu durum önemli bir barış imkânının kaçırılmasına yol açtı. Ahlat'ta olan biteni görecekleri için Hârizmşah'ın bu elçilikten hoşlanmadığı açıktı. Bu yüzden görüşmeler kısa kesildi. Ahlat'ın zapt edilmesini önleyemeyen Halife elçileri, hiç yoktan Hârizmşah'ın esir tuttuğu Eyyûbî meliklerini bırakması için ricada bulunup gelecekte bir uzlaşmanın altyapısını oluşturmaya çalıştılar. Hârizmşah yalnız Takıyyüddin'i serbest bıraktı. Elçilerin memnun ayrılması içinse hazinenin imkânları sonuna kadar kullandı. Onlara Halife'ye iletilmesi için tam 2000 dinar hediye verilmesi kararlaştırılmışken, Hârizmşah buna şahsen 500 bin dinar daha ilave etti. Anlaşıldığına göre Ahlat konusu fazla konuşulmadı ve Hârizmşah yapacaklarından vazgeçmedi. Nitekim elçiler gider gitmez, rakipleriyle gerilimi daha da tırmandıracak bir hamle yaparak veziri Şerefülmülk'ü Malazgirt'i kuşatmakla görevlendirdi.³⁷¹

h. Celaleddin Hârizmşah'ın Ahlat'ı Zaptı

Ne Hilafet makamının müteaddit elçilerinin yatıştırma çabaları, ne de Alâeddin Keykubad'ın dostluk vurgusuyla karışık notaları Hârizmşah'ı yolundan döndürmeye yeterli olmuştu. Nitekim kuşatmaya devam eden Hârizmşah, 14 Nisan 1230'da Ahlat'ı ele geçirdi.³⁷² Hârizmşah, hanların isteği üzerine şehirde yağmaya izin verdi ve şehir üç gün boyunca yağmalandı.³⁷³ Kuşatma altında zaten büyük zorluklar çekmiş olan Ahlat halkına acımadan zulüm ve işkence uygulandı. Hârizmşah askerleri, kadınlar ve çocukları esir etmiş ve satmışlardı. "Kubbetü'l-İslam" denilen Ahlat'taki Müslüman halka reva gördüğü bu muameleden sonra, Hârizmşah tüm İslam âleminde kınandı.³⁷⁴

³⁷⁰ Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 292.

³⁷¹ Nesevî, Farsça çev. s. 178/ Türkçe çev. s. 130.

³⁷² İbnü'l-Esîr, XII, s. 451; Cüveynî'ye göre 28 Cemaziyevvel 626/15 Nisan 1230'da kale burçlarında bayraklar dalgalanmıştı. Buna göre, Hârizmşah ordusu şehre 14 Nisan'da girmiş, iç kale ise bir gün sonra teslim olmuştur.

³⁷³ Nesevî, Farsça çev. s.174; Cüveynî ise sadece sabahtan kuşluk vaktine kadar katliam yapıldığını, daha sonra gazabı sönen Sultan'ın, insanlara acıyarak kalanların hayatlarını bağışladığını belirtir. Bk. Cüveynî, s. 372; Fakat olaya bizzat şahit olan Nesevî'nin verdiği bilginin daha sahih olduğu bellidir.

³⁷⁴ Nesevî, Farsça çev. s.174; İbnü'l-Esîr: "Fakat Cenab-ı Allah, bu yaptığı kötülüğü Celâleddin'in yanına koymamış, ona mühlet vermeden intikam almıştı...Allah bu hareketlerinden dolayı Celâleddin üzerine Moğolları musallat etmişti." der (Bk. İbnü'l-Esîr, XII, s. 451). Bu kayıt, Hârizmşah'ın İslam

Şehrin ele geçirilmesi üzerine iç kaleye sığınan Vali İzzeddin Aybek ile Eyyûbî melikleri Melik Muiz Mücîrüddin Yakub ve Melik Emced Takıyyüddin Abbas bir gün sonra Hârizmşah'a teslim oldular. Hârizmşah, Eyyûbî meliklerine göreli bir saygı gösterirken, Vali'ye kötü muamelede bulundu ve nihayet onu zincire vurarak Dizmar Kalesi'ne hapsedti.³⁷⁵ Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Melik Eşref'in kardeşi olan Eyyûbî meliklerinden Melik Emced'i Halife'nin şefaati ile serbest bırakarak Bağdat'a gönderdi. Melik Muiz'i ise yanında tuttu.³⁷⁶

Hârizmşah Ahlat'ı ele geçirdikten sonra bir fetihname yazılmasını istedi. Ahlat Fetihnamesi, Divan-ı İnşa Reisi olan ünlü tarihçi Nesevî tarafından kaleme alındı. Cüveynî'nin tamamını eserine derç ettiği bu fetihnamede Sultan Celaleddin Hârizmşah, öncelikle Ahlat'ta olanlardan Ahlat yöneticilerini sorumlu tutarak kendisini aklamaya çalışıyordu. Nitekim o, *“Cezalandırılmadan önce Ahlat halkının Kuran-ı Kerim hükümlerine göre defalarca uyarıldığını, buna rağmen onların içine işleyen gurur illetinin bu uyarıları anlamalarına engel olduğunu”* dile getiriyordu. Yine yağmanın bitmesi için Sultan ferman çıkarmış ve Ahlat halkının canını bağışlamıştı. Şehirde ele geçirilen Eyyûbî büyükleri de affedilmişti. Fetihnamede Hârizmşah'ın bundan sonra izleyeceği dış politika ise açıkça belirtilmişti. O, *“Şimdi Suriye ve Anadolu bölgelerinin, Sultan'ın devletinde görevli olanların ellerine geçmesi an meselesidir”* diyordu.³⁷⁷

Eyyûbî ve Türkiye Selçuklu hükümdarlarını açıktan tehdit eden bu son cümle ile Hârizmşah, büyük ihtimalle Anadolu'da ve Suriye'de kurmayı tasarladığı uydu yönetimleri ima ediyordu. Galiba Celaleddin Hârizmşah'ın Ahlat kuşatmasının sürdüğü günlerde Erzurum hâkimi Cihan Şah'ı -belki de onun bile beklemediği bir biçimde-

âleminde elde ettiği itibarın Ahlat kuşatması ile nasıl silindiğini göstermesi bakımından anlamlıdır. Artık o, İslam dünyasının gözündeki zalim bir hükümdar idi.

³⁷⁵ Hârizmşah, Eyyûbî ailesinden olan Mücîrüddin ile Takıyyüddin'e elini öptürürken, vali İzzeddin Aybek'e kızgınlığından el öptürmedi, ancak daha sonra ayak öpmesine izin verdi. Bu üçü her gün Sultanın sofrasında bulunuyordu. Mücîrüddin ve Takıyyüddin'in oturmasına izin verilirken, İzzeddin ayakta bekletiliyordu. Sonunda Dizmar Kalesi'nde hapsedildi. Yassıçimen Savaşı'ndan sonra ise kalebent iken öldürüldü. Bk. Nesevî, Farsça çev. s.174-175. Bu arada Nesevî Takıyyüddin Abbas'ın adını yanlışlıkla Taceddin diye verir. Doğru adı için bk. Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 206.

³⁷⁶ Halife'nin arabuluculuğu ile Eyyûbî meliklerinin serbest bırakılması istenilince Melik Emced Bağdat'a gönderildi. Melik Muiz ise Yassıçimen Savaşı sonrasına kadar Hârizmşah'ın yanında kaldı ve dostluğunu kazandı. 1231'deki Moğol saldırısı öncesinde yardım ve ittifak kurulması için kardeşlerine elçi olarak gönderildi. Bk. Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 293-294; Nesevî, Türkçe çev. s. 130. Anlaşıldığına göre Celaleddin Hârizmşah, Suriye'yi ya da en azından el-Cezire'yi Melik Kâmil ve Melik Eşref'ten alması hâlinde, kardeşleri Melik Muiz'i kendine bağlı olarak bölgenin hâkimi yapacaktı.

³⁷⁷ Fetihnamenin tam metni için bk. Cüveynî, s. 373-375; Nesevî fetihnamenin yazılmasının kendisinden istenildiğini belirtmesine rağmen onu eserine derç etmemiştir. Bk. Nesevî, Farsça çev. s. 175.

büyük bir debdebe ve hürmetle ağırlaması, Selçuklu soyundan gelen bu meliki Konya tahtı için ideal bir aday olarak görmesindendi. Ahlat'ı ele geçirdikten sonra yanında tuttuğu Melik Muiz ise muhtemelen Suriye ve el-Cezire hükümdarlığı için kardeşleri el-Kâmil ve el-Eşref yerine düşünülüyordu. Bu formülle Hârizmşah, kendi hâkimiyetini asla kabul etmeyecek kadar hanedanlarına bağlı olan Anadolu, el-Cezire ve Suriye (Şam) bölgelerini dolaylı olarak yönetimi altına alacaktı.³⁷⁸

1. Yassıçimen Savaşı

Muhtemelen Ahlat'ın Hârizmşah'ın eline düşmesi, Selçuklu-Eyyûbî ittifak görüşmelerini tıkayan son pürüzlerin de ortadan kalkmasını sağlamıştı. Harran'da bulunan Melik Kâmil ve Melik Eşref, Eyyûbî kuvvetlerinin burada toplanması için emirler çıkarmışlardı. Ancak Eyyûbî ordusunun savaşa hazırlandığı sırada, Harran'a haberciler gelerek, Haçlıların büyük bir ordu ile Eyyûbî topraklarına saldırmaya hazırlandıklarını bildirdiler. Melik Kâmil, Melik Eşref ile izlenecek yol konusunda ortak bir karara vardıldıktan ve Keykubad'a mazeretini ilettikten sonra Frenkler üzerine yürümek üzere bölgeden ayrıldı.³⁷⁹

Melik Eşref, Eyyûbîler adına Alâeddin Keykubad ile yapılacak ittifakın uygulamasında tam yetkiliydi. el-Eşref ilk olarak Kerimüddin el-Ahlatî adlı elçisini Keykubad'a gönderdi. Elçi, Keykubad'a ittifak için yemin ettirdi. Keykubad da askerî ittifakın nasıl olacağı konusunun çözümü için Ahlatî ile birlikte Kemâleddin Kâmyar'ı bir notla Melik Eşref'e gönderdi. Notta Melik Eşref'le arasının bozulmasına yol açarlara³⁸⁰ lanet okunduktan sonra, dostluk ve muhabbet vurgusu yapılıyor; Keykubad, Melik Eşref'in sadece Ahlat değil bütün İran'ı alması gerektiğine inandığını belirtiyordu. Melik Eşref'in ordusuyla birlikte önce Kırşehir'e varması ve ordusunu burada bıraktıktan sonra, yalnız olarak Sultan'ın ikamet ettiği Kayseri'ye gelmesi rica ediliyordu. Kâmyar'a aynı içerikte bir uyarı mektubu daha gönderildi. Melik Eşref güvence vererek bu koşulu kabul etti.³⁸¹

³⁷⁸ Hârizmşah'ın devlet düzenine karşı, devletinin merkezi addettiği Azerbaycan'da bile hâlâ tepkiler olması, Hârizmşah'ı böyle bir formül geliştirmeye zorlamış olmalıdır. Hârizmşah düzenine karşı Azerbaycan'da ortaya çıkan isyan hareketleri Aydın Taneri tarafından güzel bir şekilde özetlenmiştir. Bk. Taneri, *Celâlu'd-dîn Hârizmşâh*, s. 41-47.

³⁷⁹ İbn Bibi, I, s. 388; Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 294.

³⁸⁰ Hiç kuşkusuz Celaleddin Hârizmşah, Erzincan Meliki Davut Şah ve Erzurum Meliki Cihan Şah'ı kastetmekteydi.

³⁸¹ Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 295.

Alâeddin Keykubad'ın Melik Eşref'e gönderdiği notta onu İran hükümdarı olarak Celaleddin Hârizmşah'ın yerine düşündüğünü vurgulaması dikkat çekiciydi. Anlaşıldığına göre Keykubad, Celaleddin Hârizmşah'ın mağlup edilmesi hâlinde onun topraklarını Melik Eşref'e devretmek istiyordu. Bu düşünce onun tahta çıktığı ilk yıllardan itibaren Moğol tehlikesine karşı düşündüğü tampon bölge kurma politikasına uygundu. Keykubad bunu Hârizmşah ile uygulamaya çalışmış ancak rakibinin politikaları yüzünden başaramamıştı. Şimdi aynı politikayı Melik Eşref ile birlikte uygulamayı düşünmekteydi.³⁸²

Artık tüm hazırlıklar tamamlanmıştı. Melik Eşref önderliğindeki Eyyûbî melikleri³⁸³ ile Keykubad'ın elçisi Kemâleddin Kâmyar, Selçuklu ülkesine doğru aceleyle yola çıktılar (Şaban 627/ Haziran-Temmuz 1230). Kararlaştırıldığı gibi Eyyûbî ordusu Kırşehir'de kalırken, Melik Eşref -kardeşleri de yanında olduğu hâlde- Sultan'la buluşmak üzere Sivas'a yöneldi. Sultan Alâeddin Keykubad, karşılaştıklarında saygısından yeri öpen Melik Eşref'i kucaklayarak samimiyetini gösterdi. Onların varışından kısa süre sonra Eyyûbî kuvvetleri de Sivas'a geldiler.³⁸⁴ Müttefiklerin stratejisi Sivas'ta birleştikten sonra Ahlat üzerine yürümekti.³⁸⁵ Tedafüi ittifak, Ahlat'ın düşmesinden sonra saldırı ittifakına dönüşmüş oluyordu.

Alâeddin Keykubad, Melik Âdil'in kızı olan karısını, erkek kardeşlerini ve akrabalarını görmesi için Kayseri'den Sivas'a getirtti. Kardeşler arasında hasret giderildi.³⁸⁶ Bu şekilde yedi gün geçirildikten sonra oldukça moralli olan müttefik ordusu Hârizmşah'ı karşılamak üzere Sivas'tan Erzincan'a yürüdü.³⁸⁷

Selçuklu-Eyyûbî cephesinde bunlar yaşanırken, Ahlat'ı ele geçirmiş olan Celaleddin Hârizmşah şehrin imarı ile ilgilenmiş daha sonra Van Gölü'nün kuzeyindeki Eyyûbî

³⁸² Bu politika için bk. Bk. Koca, "Güvenlik Politikası", s. 196.

³⁸³ İbn Bibi bunlardan dördünün adını verir: Meyyâfârikîn hâkimi Melik Muzaffer Şehabeddin Gazi, Banyas hâkimi Melik Aziz Osman, Melik Cevad Yunus b. Mevdûd ve Melik Mugis? Bk. İbn Bibi, I, s. 388; Ayrıca sefere bizzat katılmamalarına rağmen Halep hâkimi Melik Aziz, gözde emirlerinden İzzeddin b. Mücellî'yi el-Eşref'in yardımına gönderirken, Hama hâkimi Melik Muzaffer de bu orduya asker vermiştir. Bk. Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 210.

³⁸⁴ İbn Bibi, I, s. 388-389; Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 295. Sultan, başta Melik Eşref olmak üzere Eyyûbî meliklerinin, üstelik kendisinin belirlediği plana harfiyen uyarak Sivas'a gelmelerine gerçekten çok sevinmiş; bu nedenle onlara büyük bir ilgi göstermişti. Bk. İbn Bibi, I, s. 389-393.

³⁸⁵ İbnü'l-Esîr, XII, s. 453.

³⁸⁶ Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 296.

³⁸⁷ Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 296.

şehirlerini kuşatma altına almıştı.³⁸⁸ Hârizmşah, Melik Eşref'in Harran'a toplanma emri üzerine oraya gitmeye çalışan 6 bin kişilik bir Eyyûbî ordusunu Muş ovasında tamamen imha etti.³⁸⁹ Hârizmşah'ın bölgedeki faaliyetleri üzerine Erzen hâkimi Hüsâmeddin Tuğrul da ona tabi olduğunu bildirdi. Böylece Âmid ve Mardin Artukluları, Erzurum Selçukluları ve Sürmari beyinin yanı sıra, Doğu Anadolu'da bir başka Türk beyliği olan Dilmaçoğulları Beyliği de Hârizmşah'ın egemenliği altına girdi.³⁹⁰

Hârizmşah'ın Malazgirt kuşatmasına hazırlandığı sırada, Erzurum hâkimi Rükneddin Cihan Şah bir kez daha onun yanına gelmiş ve Türkiye Selçukluları ile Eyyûbîlerin Hârizmşah aleyhine ittifak kurduklarını bildirmişti. Bunun üzerine iki hükümdar görüş alışverişinde bulunmuş ve Cihan Şah'ın önerdiği bir plan kabul edilmişti. Buna göre Rükneddin Cihan Şah ve Celaleddin Hârizmşah beraberce Harput üzerine yürüyecekler ve Eyyûbî ordusunun yürüyüş güzergâhı üzerindeki bir mevkiye pusu kuracaklardı. Daha sonra da her iki hükümdar Eyyûbî ordusuna saldırarak bu ordunun Türkiye Selçuklu ordusuyla birleşmesini engelleyeceklerdi.³⁹¹

Planı uygulamak için harekete geçen Hârizmşah, veziri Şerefülmülk'ü Malazgirt kuşatmasında bıraktı ve kendisi Cihan Şah ile buluşacakları Harput üzerine yürüdü. Ancak bu sırada ağır bir hastalığa yakalandı ve ayağa kalkamadı. Bu sırada Selçuklu ve Eyyûbî orduları Sivas'ta birleşti. Yapılan plan, Hârizmşah'ın hastalığı nedeniyle tutmamıştı. Hârizmşah hazırlıklarını baskın planına göre yaptığından dolayı esasında asker sayısı bir meydan savaşı için lüzum duyulandan çok altında kalmıştı. Ordusunun bir kısmını Van Gölü'nün kuzeyindeki kuşatmalarda bırakan Hârizmşah, Ahlat'ı zapt ettikten sonra Azerbaycan, Arrân, Irak ve Mâzenderan askerlerinin büyük bir çoğunluğunun ikta bölgelerine dönmesine izin vermişti. Nesevî'ye göre âdeti olduğu üzere dikkatsizlik ve korkusuzluğu nedeniyle bu askerlerini çağırmadı. Elindeki askerlerle Selçuklu-Eyyûbî birleşik ordusu üzerine yürüdü.³⁹²

İki ordu Erzincan yakınlarındaki Yassıçimen Ovası'nda karşılaştı. Öncü kuvvetler arasında 25 Ramazan 627/7 Ağustos 1230 tarihinde başlayan çarpışmalardan sonra, iki İslam ordusu 28 Ramazan 627/10 Ağustos 1230 Cumartesi günü Yassıçimen Ovası'nda

³⁸⁸ Kendisi bizzat Malazgirt'i kuşatırken, komutanları Bargiri (Muradiye), Bitlis, Valaşgird (Eleşkirt) ve Vastan'ı kuşatma altına almışlardı. Bk. Nesevî, Farsça çev. s. 174-176.

³⁸⁹ Cüveynî, s. 376.

³⁹⁰ Ali Sevim, "Dilmaçoğulları, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 9, İstanbul 1994, s. 302.

³⁹¹ Nesevî, Türkçe çev. s.131; Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 211.

³⁹² Nesevî, Farsça çev. s. 178-179.

savaşa girdi.³⁹³ Güneşin doğuşu ile başlayan savaş ikinci vakti Hârizmşah'ın bozguna uğramasıyla sona erdi. Hârizmşah ordusundan geriye eser kalmamış, Hârizmşah Harput'a oradan da Ahlat'a çekilmişti.³⁹⁴ Akşama kadar süren kovalamaca sonucunda bol miktarda ganimet ve savaş esiri ele geçirildi. Bu arada Erzurum meliki Cihan Şah da kardeşiyle birlikte yakalanarak müttefik karargâhına getirildi.³⁹⁵

Sultan Alâeddin Keykubad kazandığı bu büyük zafer üzerine at üstünde zafer turu attı. Melik Eşref, atından inerek Sultan'ın atının eyer örtüsünden (ğâşiye) tutarak ona eşlik etti. Sultan ona "Ey bütün Arapların övücü!" diye hitap etti. Daha sonra atlatılan büyük badire ve elde edilen zafer nedeniyle şükür namazı kıldı.³⁹⁶

Yassıçimen'de elde ettikleri zaferden sonra Keykubad ve Melik Eşref Erzurum üzerine yürüdü. Önce burası ele geçirilecek daha sonra Ahlat, Hârizmşah'tan geri alınacaktı. Birleşik Selçuklu-Eyyübî ordusu yoluna devam ederek Erzurum'u kuşattı. Şehirdeki askerler Candar Hüsâmeddin komutasında savunmaya hazırlandı. Ancak şehrin hâkimi Cihan Şah'ı esir olarak yanında getirmiş olan Alâeddin Keykubad, onun aracılığı ile şehrin teslimini istedi. Şehir amanneme alınması üzerine kapılarını müttefik ordusuna açtı (Ağustos 1230).³⁹⁷ Erzurum'a giren Sultan, doğrudan Cihan Şah'ın sarayına giderek tebrikleri kabul etti. Fethin gecesinde eğlence tertip edildi. Bu eğlence sırasında Melik Eşref ve diğer Eyyübî melikleri, eski tâbileri Cihan Şah için şefaât dilediler. Keykubad onların isteğini kabul etti. Sultan ona Aksaray ve mülhakatını, kardeşine ise Niğde-

³⁹³ Orduların büyüklüğü konusunda net bir bilgi yoktur. Bununla birlikte İbnü'l-Esîr, Selçuklu ordusunun sayısını 20 bin, Eyyübî ordusunu ise 15 bin olarak verir. Bk. İbnü'l-Esîr, XII, s. 454; İbn Vâsıl ise Selçuklu ordusunun sayısı konusunda İbnü'l-Esîr'e katılmakla birlikte Eyyübî ordusunun 5 bin kişiden oluştuğunu ifade eder. Bk. İbn Vâsıl, I, s. 321; Tâbilerinin de Selçuklu ordusuna asker verdiği düşünülebilir. Bu durumda müttefik ordusunun sayısının 30000-35000 civarında olduğu tahmin edilebilir. Bk. Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 214-215; Hârizmşah'ın ordusunun sayısı konusunda Ebü'l-Ferec 40.000 rakamını verir. Bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 528; İbn Bibi'nin verdiği 100 bin sayısı oldukça mübalağalı olup muhtemelen düşmanın çokluğunu ifade etmek içindir. Bk. İbn Bibi, I, s. 395.

³⁹⁴ İbn Bibi, I, s. 408-409; Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 299; Nesevî, Farsça çev. s. 180; Cüveynî, s. 377; Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 215.

³⁹⁵ Nesevî, onun bu esnada katledildiğini belirtir. Bk. Nesevî, Farsça çev. s. 180. Ancak diğer kaynaklar bunu doğrulamaz; Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 299; İbn Bibi, I, s. 409-410.

³⁹⁶ İbn Bibi, I, s. 409. İbn Bibi, Sultan'ın savaştan bir gün önce, Kadir Gecesi'nde bütün geceyi namaz, niyaz ve dua ile Allah'a yalvararak geçirdiğini, üç gün boyunca oruç tuttuğunu belirtir. Bk. İbn Bibi, I, s. 403.

³⁹⁷ İbn Bibi, I, s. 411-412; İbn Nazif, müdafilerin kuşatma sürerken Melik Eşref'le gizliden bağlantıya geçtiklerini ancak Melik Eşref'in onlara yüz vermediğini bildirir. Bk. Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 301.

Aksaray arasında Eyübhisar'ı muaf ve müselleme ikta olarak bağışladı ve iktalarına gitmelerini buyurdu.³⁹⁸

Sultan Alâeddin Keykubad ve Melik Eşref bir süre Erzurum'da kalarak bundan sonra izlenecek harekât planı için görüşmeler yaptı. Keykubad, Oltu dışında Erzurum ilinin doğusundaki bazı Gürcü kaleleri ile Doğu Anadolu (Ermen) bölgesinin Melik Eşref'e ait olduğuna dair menşur verdi.³⁹⁹ Kendisi Ahlat üzerine yapılacak sefere katılmayacaktı. Ancak Çaşnigir Şemseddin Altunaba emrinde 5 bin süvariden oluşan büyük bir Selçuklu birliğini destek amacıyla Melik Eşref'in yanına verdi. Melik Eşref'e Erzurum'dan ayrılmadan önce bol miktarda hediyeler sundu. Ertesi gün Eyyübî meliklerini Ahlat'a uğurladı.⁴⁰⁰

Bir hafta daha Erzurum'da kalan Alâeddin Keykubad bir serhat şehri olan Erzurum'a özel ilgi gösterdi. Erzurum bölgesinin güvenliği için, çevredeki tüm kalelerin muhafızlarını (kütüval) ve çevredeki vilayetlerin naiblerini bir araya toplayarak onlarla istişarelerde bulundu. Olası bir Moğol saldırısını ilk karşılayacak yerlerden birinin Erzurum olduğunu düşündüğünden kaledeki cephane, mühimmat, erzak stoklarının hazır hâle getirilmesini sağladı. Kalenin berkitilmesi için de gerekli önlemleri aldı. Erzurum ve çevresinin emirlerine ikta işlemlerini tamamladı. Erzurum'da iken Yassıçimen Savaşı ve Erzurum'un ele geçirilişi ile ilgili bir fetihname hazırlanmasını buyurmuştu.⁴⁰¹

İbn Nazif'in verdiği bilgiye göre Yassıçimen Savaşı'nı kaybeden Celaleddin Hârizmşah, güneye inerek Harput bölgesine geldi. Burada bir gece konakladıktan sonra ise Ahlat'a yöneldi.⁴⁰² Veziri Şerefülmülk hâlâ Malazgirt'i kuşatmakla meşguldü. Onun yanına varan Hârizmşah derhâl kuşatmayı kaldırdı ve veziri de yanına alarak Ahlat'a vardı.⁴⁰³ Alabildiği kadar hazine ve emvali aldıktan sonra, zaman kıtlığı ve nakliye araçlarının yetersizliği nedeniyle geri kalanını yaktırdı. Şehri boşaltan Hârizmşah yanına Melik

³⁹⁸ İbn Bibi, I, s. 412-413; Turan, *Türkiye*, s. 373.

³⁹⁹ İbn Nazif, Keykubad'ın pek çok kaleyi Melik Eşref'e hediye ettiğini ancak en iyi kale olan Oltu'yu kendisinin aldığını belirtir. Bk. Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 302. İbn Bibi ise Gürcistan vilayetinde bulunan birkaç kale ile Oltu kalesinin Melik Eşref'e verildiğini belirtir. Bk. İbn Bibi, I, s. 413.

⁴⁰⁰ İbn Bibi, I, s. 413-414.

⁴⁰¹ İbn Bibi, I, s. 414-415.

⁴⁰² Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 218.

⁴⁰³ İbn Nazif, Hârizmşah'ın önce Ahlat'a vardığını daha sonra Malazgirt'e vezirinin yanına gittiğini söyler. Yine aynı tarihçiye göre Hârizmşah o kadar hızlı bir şekilde kuşatmayı kaldırmış ve geri çekilmiştir ki, vezir yemeğini bitirememiş, lokması tabakta kalmıştır. Nakleden, Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s.219.

Eşref'in hanımı Gürciye Hatun'u (Tamta) ve Melik Eşref'in kardeşi Mücîrüddin Yakub'u alarak hızla Azerbaycan'a çekilmeye başladı. Veziri Şerefülmülk'ü savunma hazırlıkları yapması amacıyla Selmanâbâd'da bıraktıktan sonra kendisi Hoy şehrine gitmişti.⁴⁰⁴

Erzurum'da Alâeddin Keykubad'dan ayrılan Melik Eşref hızla Malazgirt'e ulaşmış ve kendi beldesi olan Malazgirt'te halk tarafından sevinç gösterileriyle karşılanmıştı. Buradan Ahlat'a yönelen el-Eşref şehrin harabe hâlinde olduğunu görünce -kuşkusuz eski ihtişamı gözünün önüne gelerek- çok üzülmüş, burada sadece birkaç gün kalmıştı. Şehirde bazı düzenlemeler yapan Melik Eşref, buraya vali olarak eş-Şihab'ı tayin ettikten sonra ise bölge şehirlerini ziyaret etmişti.⁴⁰⁵

9. Yassıçimen Savaşı Sonrasında Normalleşme Çabaları ve İttifak Arayışları

Savaş sonrasında Alâeddin Keykubad, Erzurum ve çevresini ele geçirmiş, Melik Eşref ise Ahlat bölgesini yeniden kontrol altına almıştı. Hârizmşah'ın otoritesi ise ciddi bir biçimde sarsılmıştı. Ancak zafer kazanan her iki hükümdar da bu zaferin sevindirici olmadığını iyi biliyorlardı. Zira Hârizmşah hem Selçuklular için hem de Eyyûbîler için doğudan gelebilecek Moğol tehlikesine karşı her zaman çok önemli bir set vazifesi görmüştü. Şimdi Yassıçimen Savaşı'nın olumsuz etkileri bir an evvel silinmeli, barış ve istikrar yeni baştan tesis edilmeliydi. Bu nedenle gerek Alâeddin Keykubad gerekse Melik Eşref Yassıçimen'de elde ettikleri zaferi fazla abartmadan, bir an önce Celaleddin Hârizmşah ile olan münasebetlerini normalleştirme çabası içine girmişlerdi.

Melik Eşref Erciş'teyken Hârizmşah'la temas kurmak için Yassıçimen Savaşı'nda esir alınan Hârizmşah'ın emirlerinden Cütür Han'ı bu işe aracılık yapması amacıyla serbest bırakmıştı. Buna rağmen gönderilen mektuplar iki taraf arasındaki gerginliği yatıştırmaya yetmemiş, aksine yeni restleşmelere yol açmıştı.⁴⁰⁶ Celaleddin Hârizmşah, savaş öncesindeki düşüncesiz tavrını sürdürmekteydi.

Bunun üzerine Melik Eşref, Hârizmşah'ın Selmanâbâd'da bulunan veziri Şerefülmülk'e bir mesaj gönderdi. Mesajda “*Senin padişahın İslam'ın sultanı ve Müslümanların hamisidir. Onlar için Tatar saldırısına karşı men edici bir engel ve sağlam bir settir.*

⁴⁰⁴ Nesevî, Farsça çev. s. 181; Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 218-219.

⁴⁰⁵ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 219.

⁴⁰⁶ İbn Nazif bu mektupların metinlerini eserine derç etmiştir. Mektupların geniş özeti için bk. Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 219-220.

Babasının vefatının din ve Şeriat üzerinde yarattığı sorunları bilmez değiliz. Biz bu Sultan'ın [Celâleddin'in] güçsüzlüğünü İslam'ın güçsüzlüğü ve onun zararını herkesin zararı biliriz. Sen ki, iyi ve kötü zamanlar görmüş, zamanın acısını da tatlısını da tatmış ve zararı faydaya çevirmiş birisin. Niçin padişahu doğru yola ve kurtuluş yoluna çağırmazsın. Dostluk ve istikrarı sağlayarak birlik bağı kurmazsın. Baştan aşağı faydalı ve Yaradan'ın rızasına yakın ve kavuşmuş kelimelerle davet ve teşvik etmezsin?" diyerek, Şerefülmülk'ü barış konusunda aktif davranmaya teşvik ettikten sonra, kendisinin de Alâeddin Keykubad ve kardeşi Melik Kâmil nezdinde bunu sağlayacağına garanti veriyordu.⁴⁰⁷

Melik Eşref'in barış için son girişimi Hârizmşah kanadında karşılık buldu. Esasen her iki taraf da anlaşmaya mecburdu. Çünkü Celâleddin, devamlı olarak Gürcüler ve daha da önemlisi Moğollar tarafından sıkıştırılıyordu. Ordusu Yassıçimen'de dağıldığı için askerî açıdan çok zayıflamıştı. Moğollara karşı durabilmesi için Türkiye Selçuklu Devleti ve Eyyûbîlerden askerî destek alması şarttı. Öte yandan Melik Eşref de el-Cezire'de tam bir istikrar ortamı sağlamadan Dımaşk'a dönmek istemiyordu. Zira el-Cezire'de geniş çaplı bir olay olduğu zaman Melik Eşref, hiç istemediği hâlde Dımaşk'ı terk ediyor ve şehri Melik Salih İsmail'e bırakmak durumunda kalıyordu. Bu da onun Suriye'deki otoritesini ve kurulu düzenini geçici süre de olsa terk etmesi anlamına geliyordu.⁴⁰⁸

Bunun üzerine Melik Eşref ile Hârizmşah arasında barışı sağlamak için birçok elçiler gidip gelmeye başladı.⁴⁰⁹ Görüşmelerde en önemli ilerlemeyi ise Melik Eşref'in elçisi Şems-i Tekritî sağladı. Tekritî, Tebriz'e yaptığı son elçilik ziyaretinde Hârizmşah'tan Ahlat ve çevresine saldırmayacağına dair bir yemin koparmayı başardı. Ancak Hârizmşah, Keykubad'a aynı güvenceyi vermeye yanaşmayınca genel barışın sağlanması için görevlendirilmiş olan Tekritî, Tebriz'deki ikametini uzatmak zorunda kaldı. Hârizmşah bir türlü bu yemini etmeye yanaşmıyordu. Hatta Tekritî'ye "*Sizin istediğiniz her şey için yemin verdim, beni Anadolu (Rum) sahibi ile baş başa bırakınız*" diyor ve Alâeddin Keykubad'a kin duyduğunu belirtiyordu. Ancak Moğolların Irak topraklarına ulaştıklarına ilişkin haberlerin yoğunlaşması üzerine, Hârizmşah uzlaşmaz tavrını bir tarafa bıraktı. Nihayet, elçinin huzurunda Keykubad'a saldırmayacağına dair de yemin

⁴⁰⁷ Nesevî, Farsça çev. s. 181-182.

⁴⁰⁸ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s.221.

⁴⁰⁹ İbnü'l-Esîr, XII, s. 455.

verdi.⁴¹⁰ Böylece Hârizmşahlar ile Türkiye Selçukluları ve Eyyûbîler arasındaki savaş durumu resmen sona ermiş oldu.

Celeddin Hârizmşah'ın uzlaşmaz tutumuna karşın, Alâeddin Keykubad, her zamanki gibi barışın ve istikrarın yeniden sağlanması için adım atmaya hazırды. Hatta Melik Eşref'i, Hârizmşah ile diplomatik temas kurmaya teşvik eden de büyük ihtimalle oydu. Gerçekten, Melik Eşref'in Erciş'ten gönderdiği mektuplarda yaptığı tespitler ile savaştan önce Alâeddin Keykubad'ın Hârizmşah'a gönderdiği mektuplarda yaptığı tespitler benzerlik gösterir.⁴¹¹

Nitekim onun, Yassıçimen zaferi ve Erzurum'un ele geçirilmesinden sonra yazılacak fetihname konusunda gösterdiği ölçülülük bunu net bir biçimde göstermektedir. İbn Bibi'ye göre, Sultan Alâeddin Keykubad bir fetihname yazılmasını buyurunca Tuğrâî Şemseddin Muhammed-i İsfahanî bir fetihname taslağı hazırlayarak Sultan'ın onayına sunmuştu. Taslakta Celeddin Hârizmşah için “alçak herif”, Erzurum Selçuklu meliki Cihan Şah için “cahil Erzurumlu” gibi kelimelerle hakaretlerde bulunulduğu gibi yine tezyif edici ifadeler yer verilmişti.⁴¹² Taslağı inceleyen ve inşa işinin ustaları ile (ehl-i kalem) istişare eden Sultan, fetihnamede kabul edilemez sözler olduğunu anlamıştı. Her ne kadar kısa süre önce aralarında savaş da olsa, Celeddin Hârizmşah Moğollara karşı başarılı gazalar yapmış ve hilafet makamından “cihan padişahı” unvanı almış büyük bir komutan ve devlet adamıydı. Cihan Şah ise, Selçuklu hanedanının bir üyesiydi. Bu düşüncelerle Sultan, Ârız Nizameddin Ahmed-i Erzincanî'ye yeni bir fetihname hazırlattı. Fetihnameyi öncelikle en güvendiği emirlerinden Kemâleddin Kâmyar'ın ön incelemeden geçirmesini istedi. Kâmyar okuduktan sonra taslağı Sultan'ın onayına sundu. Yeni metni beğenen Sultan, fetihnamenin yazılıp dağıtılmasını emretti. Bu arada tuğrâîlik makamı Şemseddin İsfahanî'den alınarak Erzincanî'ye verildi.⁴¹³

⁴¹⁰ Nesevî, Farsça çev. s. 181-182.

⁴¹¹ Örneğin Ahlat'ın fethinden çok kısa bir süre önce Hârizmşah'a gönderdiği mektupta Keykubad, Moğolları kast ederek “Biz (senin) arkanda hangi düşmanlar olduğunu biliyoruz. Eyyûbîler ise düşmanlarına karşı sana yardım edebilirler.” ifadesini kullanmıştı. Bk. Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 293. Melik Eşref de Erciş'teyken Cütür Han ile Hârizmşah'a gönderdiği mektupların birinde “...Biz sana eziyet etmek istemiyoruz, zira senin arkanda çok düşman var..” diyerek, Keykubad'ın kullandığı ifadeye benzer şekilde, onun dikkat çektiği hakikate işaret etmişti (Bk. İbn Nazif'ten aktaran, Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 220) ki, bu durum Melik Eşref'in, Keykubad'ın politikasını benimsediğini gösterir.

⁴¹² Tuğrâî İsfahanî'nin kaleme aldığı ve Sultan Alâeddin Keykubad tarafından kabul görmeyen fetihnamenin tamamı İbn Bibi tarafından eserine derç edilmiştir. Bk. İbn Bibi, I, s. 415-417.

⁴¹³ İbn Bibi, I, s. 417-418.

Celeddin Hârizmşah'ın yukarıda belirtilen uzlaşmaz tavrı ile Alâeddin Keykubad'ın fetihname yazdırırken gösterdiği ölçülülük arasındaki zıtlık iki hükümdarın uzak görüşlülüğü hakkında önemli ipuçları vermektedir. Gerçekten Alâeddin Keykubad, tahta çıktığı ilk yıllardan itibaren hiçbir İslam hükümdarında, hatta halifesinde olmayan bir uzak görüşlülük ile Moğol tehdidini algılamış, onlara karşı uygulanacak bir strateji tespit etmiştir. Kararlı bir biçimde uyguladığı bu stratejinin esasını Moğollarla iyi geçinmek oluşturmuştur. Ancak bunun mümkün olabilmesinin ve Moğollarla barışın devletini asgari düzeyde etkilemesinin güçlü bir devlet olmaktan geçtiğini de biliyordu. Moğol istekleriyle karşılaştığında elini güçlendirecek en önemli şeyin bölge hükümdarlarıyla birlikte hareket etmek olduğuna inanmıştı. Bu hem Moğolları durdurabilmek hem de onlarla eşit barışı koruyabilmek için olmazsa olmazdı. İşte bu nedenlerle, komşularıyla barışa ve iyi komşuluk ilişkilerine azami gayret göstermişti ve zorunlu olmadıkça bu stratejiden sapmadan günlük politikalarını şekillendirmişti.

Melik Eşref'le ya da Orta Doğu coğrafyasında hızla yükselen Celeddin Hârizmşah ile girdiği diyalog bu stratejinin yansımalarıydı. Şimdi son bir yılda gelişen hadiseler, Hârizmşah'ın politik ufkunun darlığı ile açıklanabilirdi. Keykubad, onu, arkasındaki Moğol tehdidini hatırlatarak uyarmıştı. Buna rağmen Hârizmşah'ı tüm Orta Doğu'yu savaşa sürükleyecek icraatlardan vazgeçirememişti. Kaçınılmaz hâle gelen savaş Keykubad'ın iradesi ile olmamıştı. Bu nedenle zafer kazanmış olsa da zafer sarhoşluğuna kendisini kaptırmamıştı. Ölçülü olmayı yazdırdığı fetihnamede de gördüğümüz Keykubad'ın isteği, bir an evvel savaşın izlerinin silinmesi, Hârizmşah ile ilişkilerin normale dönmesiydi. Çünkü Moğol tehlikesi yeniden ve çok daha güçlü ve örgütlü olarak İslam ülkelerinin kapısına dayanmıştı. Celeddin Hârizmşah ise, arkasında Moğolların bulunmasına ve bunun kendisine hatırlatılmasına bakmadan bölge devletlerini savaşa sürüklemiş, savaştan sonra da bir türlü uzlaşmaya yanaşmak istememişti. Moğollar ülkesine girdiğinde, mecbur kalarak barış teklifini kabul etmişti. Ama artık çok geç idi. Cormagun komutasındaki 30 bin kişilik yeni Moğol birliği Orta Doğu'ya girmişti. İslam dünyası toparlanana kadar Moğollar, Hârizmşah'ın büyük gayretler ile kurduğu devleti yıkacak, topraklarını ele geçirecek ve Gürcistan, Anadolu, Irak, el-Cezire bölgesini tehdit etmeye başlayacaklardı.

10. Moğolların Yeniden Orta Doğu'ya Girişi ve Celaleddin Hârizmşah'ın Ortadan Kaldırılışı

Cengiz Han'ın 1227 yılında ölümünden sonra, Moğol geleneğine göre, en küçük oğlu Tuluy Han naib olarak devleti iki yıl kadar idare etti. 1229 yılının ilkbaharında Kerülen Nehri'nin Kodege Adası'nda toplanan kurultayda, babası tarafından daha önce halef gösterilen Ögedey, "büyük han" unvanıyla tahta oturtuldu.⁴¹⁴ Kağan sıfatı verilen Ögedey, devlet işlerini düzenleyip kardeş ve akrabalarının devlet yönetimindeki yerlerini belirledikten sonra, Cengiz Han'ın ölümü ile duraklamış olan Avrupa, Orta Doğu ve Çin seferlerini yeniden başlattı. Bu politika doğrultusunda, babasının ünlü generali Cormagun Noyan'ı 30 bin askerle Orta Doğu üzerine gönderdi. Kağan'ın hedefinde öncelikle Celaleddin Hârizmşah vardı.⁴¹⁵

Cormagun Noyan Moğolların Sünit boyundan olup, Cengiz Han ekolünden yetişmiş değerli bir komutandı. Ayrıca bu sefer esnasında yanına kendisi gibi çok değerli komutanlar verilmişti. Bu komutanlardan tümen başı olanlar, Baycu Noyan, Yeke Yisaur ve Melikşah idi.⁴¹⁶ Bu ordu geçici bir sefer yapmayacaktı. Bu nedenle geri dönmek ve ele geçirilecek yerlerde sürekli olarak kalmak için askerler ailelerini de birlikte götürmekteydi.⁴¹⁷ Moğolistan'dan üç tümen olarak ayrılan Moğol ordusuna, tamamen Türk boylarından oluşan bir başka tümen daha eklendi. Melikşah ismindeki bir Türk komutanın emrinde olan bu tümenin de ilave olmasıyla, Cormagun'un ordusundaki asker sayısı yaklaşık 40 bine ulaşmıştı.⁴¹⁸ Ayrıca Ögedey Kağan bir yasa çıkararak, ülkenin batısında bulunan komutan ve baskakların da ona katılmalarını ve yardımcı olmalarını buyurmuştu. Böylece başta Hârizm yöneticisi Cin Timur olmak üzere bölgenin tüm yöneticileri Cormagun'un huzuruna varıp, ordularıyla onun emrine girmişlerdi.⁴¹⁹

⁴¹⁴ Ögedey'in tahta oturmasıyla ilgili ayrıntılar için bk. Cüveynî, s. 184-191; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 27; Özgüdenli, "Ögedey Han", s. 21.

⁴¹⁵ Cüveynî, s. 191; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 27. Ögedey Kağan, Orta Doğu seferine koşut olarak Köketay ve Sübütay Bahadır'ı Deşt-i Kıpçak ve Bulgar ülkeleri üzerine gitmekle görevlendirmişti. Kendisi ise kardeşleriyle birlikte bizzat Çin (Hitay) üzerine yürüdü. Bk. Cüveynî, s. 191.

⁴¹⁶ Reşîdüddin, I, s. 83-84.

⁴¹⁷ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 2.

⁴¹⁸ Reşîdüddin, I, s. 84; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, 1969, s. 1, 4 no.lu dipnot; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 28.

⁴¹⁹ Cüveynî, s. 402.

Bir yıl kadar Mâverâünnehir’de ikamet eden Cormagun Noyan, Celaleddin Hârizmşah’ın faaliyetlerini takip etmiş, saldırı için politik zeminin oluşmasını beklemişti. Nihayet Hârizmşah’ın Yassıçimen Savaşı’ndan mağlup dönmesi üzerine beklediği fırsatın geldiğini düşünerek harekete geçti.⁴²⁰ Alamut hâkimi Alâeddin, onunla işbirliği içerisindeydi ve Hârizmşah’ın düştüğü zaafa dair mektuplar gönderip Noyan’ı saldırıya teşvik etmişti.⁴²¹ Bu arada uzun zamandır itaatten çıkmış olan Kirman hâkimi Barak Hâcib de Cormagun Noyan’ın harekâtına koşturularak, Hârizmşah’ın egemenliği altındaki Yezd Atabeyliği topraklarına saldırmıştı.⁴²² Ceyhun Irmağı’nı aşan Noyan, Horasan’a girdi. Burada bir süre kalan Cormagun Noyan, bölgenin karışık vaziyetini düzeltme işini Cin Timur’a havale ettikten sonra Hârizmşah ile karşılaşmak için Irak üzerine yürüdü.⁴²³

Cormagun Noyan’ın büyük bir orduyla Ceyhun’u geçtiğini haber alan Celaleddin Hârizmşah, Moğollarla savaşacak, özellikle bir meydan savaşı yapabilecek durumda değildi. Yassıçimen’de yalnız savaşı değil, ordusu ve itibarını da kaybetmişti. Kısa sürede tesis ettiği ancak sağlam bir yapıya sahip olmayan devleti, parçalanma belirtileri göstermeye başlamıştı. Kendisine pamuk ipliği ile bağlı olan eyaletlerin bazılarında ayrılık işaretleri gelmeye başlamıştı. Hârizmşah’ın düştüğü bu zor durum hiç kuşkusuz onun politik hatalarının bir sonucuydu.

Cormagun’un geçen yıl Mâverâünnehir’e geldiğini ve fırsat kolladığını bilmesine rağmen, kendisine bu konuda yardım etmeyi vadeden Selçuklu ve Eyyûbîler ile savaşmaktan vazgeçmemişti. Dahası, savaştan sonra kendisine barış teklif eden ve koşulların vahametini hatırlatan Melik Eşref ve Alâeddin Keykubad’a karşı uzlaşmaz bir tavır takınmıştı. Onun, Ahlat kuşatması sürerken Halife Müstansır’ın ricası üzerine kendisine bağlı bazı hükümdarların hilafet makamına bağlanmasına izin verdiği yukarıda anlatılmıştı. Ancak Ahlat’ı ele geçirdikten sonra tutumunu değiştiren Hârizmşah, Yıva beyi Şehabeddin Süleyman ile Luristan atabeyi İmâdeddin Pehlivan’ın yeniden kendine

⁴²⁰ Nesevî, Farsça çev. s. 189.

⁴²¹ İbnü’l-Esîr, Moğolları Celaleddin Hârizmşah’ın yenilgisinden haberdar ederek ve onları bölgeye çağırınların “kâfir ve mülhit” İsmâiliyye Mezhebi mensupları olduğunu belirtir. Bk. İbnü’l-Esîr, XII, s. 458. İbn Vâsıl da bunu teyit eder. Bk. İbn Vâsıl, I, s 338; Nesevî, Türkçe çev. s. 136,137.

⁴²² Nesevî, Türkçe çev. s. 134/ Farsça çev. s. 184. Daha önce de Hârizmşah’a karşı büyük bir isyan çıkarmış olan Kirman valisi Barak Hâcib, Moğolların yaklaştığını öğrenince Ögedey Kağan’a elçi göndererek ondan hükümdarlığının tasdik edildiğine dair bir yarlık almıştı. Bk. Özeydin, s. 63.

⁴²³ Cüveynî, s. 402.

bağlanması için girişimlerde bulunmuştu.⁴²⁴ Bu durumun hilafet makamı ile ilişkilerini bozduğu açıktır. Ayrıca kendisine ihanet eden kardeşi Gıyâseddin Pırşah'ı bir süre muhafaza ettiği için Alamut hâkimini Alâeddin'e karşı da düşmanca tavrını sürdürmekteydi.⁴²⁵ Bütün bunlardan dolayı Moğol ordusu üzerine gelirken çevresinde kendisine yardım edecek kimse bırakmamıştı.⁴²⁶

Irak'a doğru ilerleyen Cormagun Noyan, Horasan'ın kuzeyindeki İsfahân'ı ele geçirdi. Bunun üzerine Hârizmşah'ın Irak genel valisi olan Şemseddin, savunma önlemleri almak üzere Kazvin'den Rey'e hareket etti. Fakat Rey'e varmadan Moğol saldırısına uğrayarak İsfahân'a kaçmak zorunda kaldı.⁴²⁷ Artık Moğollar Irak kapılarına dayanmıştı. Bu sırada Hârizmşah, daha önce belirttiğimiz gibi Melik Eşref'in elçisi Şems-i Tekritî ile barış görüşmelerini sürdürmekteydi.⁴²⁸ Irak valisinin Moğollara yenildiği haberini alması üzerine görüşmeleri daha fazla uzatmayan Hârizmşah, el-Eşref ve Keykubad'a karşı saldırmamaya yemin ederek nihayet Moğollarla meşgul olmaya karar verdi.

Tüm bu koşullar altında Celaleddin Hârizmşah derhâl bir savunma stratejisi belirledi. Buna göre, önce düşmanı kışa kadar oyalayacaktı. Kış girince Moğollar hareketsiz kalacaktı. İşte bu zaman diliminde Hârizmşah ordusunu toparlayacak ve çevredeki Müslüman hükümdarlar ile Moğollara karşı ittifak yapmaya çalışacaktı. Plan uygulamaya koyuldu. Bu çerçevede Hârizmşah'ın emirlerinden Karaca ve Yağan Songur Moğolların Horasan'da işgal ettiği Nişabur ve kasabalarına saldırılar düzenlemeye başladılar.⁴²⁹ Böylece Horasan'da oyalanan Moğol birliklerinin daha batıda bulunan Cormagun Noyan'a destek vermeleri engellenecekti. Sultan Celaleddin Hârizmşah, Gilan bölgesine giderek buradaki savunma sistemlerini bizzat kontrol etti. Moğollara karşı Gilan-İsfahân hattında caydırıcı bir savunma hattı oluşturdu. Savunma hattının Gilan ayağı Vezir Şerefülmülk'e, İsfahân ayağı ise Irak genel valisi Şemseddin

⁴²⁴ Nesevî, Türkçe çev. s. 134/ Farsça çev. s. 183.

⁴²⁵ Alamut hâkiminin kendisi gibi Alâeddin adını taşıyan veziri, Ahlat kuşatması sürerken Hârizmşah'ın bölgedeki valisi tarafından Kazvin'de yakalanmış ve Hârizmşah'ın emriyle katledilmişti. Bk. Nesevî, Türkçe çev. s. 125. Alamut hükümdarına karşı bir türlü kızgınlığı geçmeyen Hârizmşah, Ahlat'ı zapt ettikten sonra da Sâhib-i Divan-ı İnşa olan tarihçi Nesevî'yi onlara göndermiş ve onları tehdit etmişti. Bk. Nesevî, Türkçe çev. s. 135.

⁴²⁶ İbnü'l-Esîr, XII, s. 459; İbn Vâsıl, I, s. 338-340.

⁴²⁷ Nesevî, Farsça çev. s. 189.

⁴²⁸ Nesevî, Farsça çev. s. 181-182. Bk. Yukarıda s. 115-116.

⁴²⁹ Cüveynî, s. 403; Nesevî, Farsça çev. s. 191.

Ali'ye tevdi edildi. Kendisi ise Moğollara karşı ittifak meselesini halletmek için başkent Tebriz'e döndü.⁴³⁰

Anadolu Sultanı Alâeddin Keykubad'a, Eyyûbîlerden Melik Eşref'e ve Halife Müstansır-Billâh'a elçiler göndererek,⁴³¹ Kağan'ın ordusunun Amuderya'yı geçtiğini, Tatar ordusunun karşısında kalelerin ve şehirlerin dayanamayacağını, eğer kendisini ortadan kaldırırlarsa, onların Moğol askerleri karşısında tutunamayacaklarını, kendisinin onlarla Moğollar arasında İskender Seddi vazifesi gördüğünü belirtti ve onlardan destek istedi. Ancak hiçbirisinden olumlu bir yanıt alamadı.⁴³²

Celaleddin Hârizmşah tüm ümitlerini komşularından alacağı desteğe ve Moğolların kışı geçirmeden Azerbaycan'a saldırmayacakları beklentisine bağlamıştı. Lakin her iki beklentisi de boş çıktı. Moğollar kış olduğuna bakmaksızın ilerlemeye devam ettiler. Zencan ve Serab'ı işgal ederek Tebriz'e yaklaşmaları üzerine paniğe kapılan Hârizmşah, Azerbaycan'ı düşmanın insafına terk ederek Mugan'a hareket etti.⁴³³ Maneviyatı ciddi derecede sarsılmıştı. Nesevî'nin bizzat tanık olduğu üzere şahsının helak olmasından ve devletinin çöküşünden endişe duyuyor ve ağlıyordu.⁴³⁴ Mugan'a varınca kışlaklara dağılmış olan askerlerinin derhâl toplanması için büyük emirlere çağrı gönderildi. Hârizmşah yaklaşık bin kadar askerle burada ordugâh kurdu.⁴³⁵

Mugan'a konuşlanan Hârizmşah, Ahlat'ı ele geçirdikten beri yanında tuttuğu Eyyûbî meliki Mücîrüddin Yakub'u, Moğol tehlikesi konusunda ağabeyi Melik Eşref'i uyarması için onun nezdine göndermeye karar verdi.⁴³⁶ Bu amaçla Yakub'un yanına bir de elçi katılacaktı. Ancak bu sırada Hârizmşah'a karşı ihanet düşüncesine kapılmış olan

⁴³⁰ Cüveynî, s. 378.

⁴³¹ Bu elçilerin kim olduğuna ve yaptıkları görüşmelere dair kaynaklar suskundur. Yalnızca Melik Eşref'e gönderilen elçinin, Hârizmşah'ın Irak valisi Şerefüddin Ali'nin oğlu Muhtassüddin olduğunu bilmekteyiz. Bk. Nesevî, Farsça çev. s. 190.

⁴³² Cüveynî, s. 378.

⁴³³ Cüveynî, s. 378-379; Nesevî, Türkçe çev. s. 140.

⁴³⁴ Nesevî, Farsça çev. s. 191.

⁴³⁵ Nesevî, Türkçe çev. s. 140-141.

⁴³⁶ Mugan'da iken yaptıkları bir sohbet, Celaleddin Hârizmşah, Mücîrüddin'e şöyle demişti: "Tatar belası yalnız bize ve bizim ülkemize münhasır olmayıp, şayet fırsat ve zaman bulurlarsa bela yayılır ve İslam memleketlerinin geride kalanları da tehlikeye maruz kalır. Sen Melik Eşref'e gitmeli ve onu uyarmalısın ki, eğer bu ateş daha da harlanırsa bir cihanı yakar. Bu taifenin (Moğolların) geri çevrilmesine ve bu belayı defetmeye, toplanmak ve ittifak yapmaktan başka çare fayda etmez." Bk. Nesevî, Farsça çev. s. 193.

Şerefülmülk, bu iş için kendi adamlarından Muînüddin Kumî'yi görevlendirdi. Bu nedenle ittifak için yapılan bu girişim olumsuz bir biçimde sona erdi.⁴³⁷

Mugan'da Şirkebut Kalesi'nde bir süre konaklayan Hârizmşah bir gece Moğol baskınına uğradı. Baskından kurtulan Hârizmşah, büyük bir yol kat ederek Batı Azerbaycan'daki Urmiye şehrine çekildi ve 628/1230-31 kışını burada geçirdi.⁴³⁸ Moğol takibine uğrayan Celâleddin, ailesini ve hazinesini veziri Şerefülmülk ile Arrân'a göndermişti. Arrân'ı merkez edinen Şerefülmülk, Hârizmşah'ın Mugan baskınından sonra Hindistan'a kaçacağını düşünerek bağımsız hareket etmeye başlamıştı. Azerbaycan ve Arrân'a sahip olmak hevesiyle, Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad ve Eyyûbî meliki el-Eşref'e mektup göndererek onlar adına hutbe okutmayı vadetti. Mektuplarda Hârizmşah'tan "düşkün zalim" diye bahsetti. Kuşkusuz Hârizmşah'ın yokluğunda giriştiği bu icraatlar, Moğol takibinden kurtulan Sultan'ın ortaya çıkışı ile, Şerefülmülk'ün hain ilan edilmesine ve ortadan kaldırılmasına yol açacaktı.⁴³⁹

Moğolların Irak ve Azerbaycan'ı istila edip, kendisini takibe giriştikleri böyle bir dönemde Hârizmşah'ın tek sorunu vezirinin ihaneti değildi. Daha önce bahsedildiği gibi Kirman'da Barak Hâcib, Moğollarla işbirliği içinde Hârizmşah'ın topraklarına saldırmıştı. Başkent Tebriz halkı, daha önce Hârizmlilerin yaptıkları zulmün öcünü almak amacıyla Moğollara yaklaşmaya karar vermişti. Tebriz valisi de onlarla uyum içindeydi. Bu nedenle şehirde isyan, kargaşa ve anarşi ortaya çıkmış, Hârizmlilere yönelik saldırılar olmuştu.⁴⁴⁰ Tebriz'deki olaylar, Arrân eyaletinin merkezi Gence şehrine de sıçramıştı.⁴⁴¹ Yine bu sırada Şemseddin Sunaç adlı bir Türkmen beyi Irak-ı Acem bölgesinde karmaşaya yol açmış ve hatta Merâga'yı kuşatmıştı.⁴⁴²

Celaleddin Hârizmşah bir süre daha Azerbaycan'daki ikametini sürdürdü. Moğollar Arrân bölgesini yağmalamakla meşgulüldüler. Münşilik makamında bulunan tarihçi Nesevî'nin Arrân'a giderek dağılmış olan askerleri derlemesi ve Türkmen

⁴³⁷ Nesevî, Farsça çev. s. 193-194/ Türkçe çev. s. 142-143.

⁴³⁸ Cüveynî, s. 379; Nesevî, Türkçe çev. s. 143. Fakat Nesevî, Hârizmşah'ın kışı Mahan'da geçirdiğini belirtir.

⁴³⁹ Nesevî, Farsça çev. s. 194-196. Nesevî, hiçbir zaman sevmediği Şerefülmülk hakkında bu olayla ilgili olarak Sultan'ın harem ve hazinesine dokunduğunu belirtir. Bu iddia Cüveynî tarafından da kaydedilmekle birlikte o, Sultan'ın daha sonra Şerefülmülk'ün masum olduğunu öğrenip hayatının sonuna kadar vicdan azabı çektiğini belirtir. Bk. Cüveynî, s. 379.

⁴⁴⁰ Nesevî, Farsça çev. s. 196-197.

⁴⁴¹ Nesevî, Türkçe çev. s. 146.

⁴⁴² İbnü'l-Esîr, XII, s. 457.

oymaklarından asker toplaması kararlaştırıldı. Hârizmşah ordunun toplanması üzerine Moğollarla Gence şehri önünde savaşmayı düşünüyordu. Ancak Nesevî'nin çabalarıyla birkaç gün içinde büyük bir ordu toplanınca, Arrân bölgesindeki Moğollar burayı terk ederek asıl Moğol ordusunun konuşlandığı Avcan (Ucan) mevkiine çekildiler.⁴⁴³

Moğolların çekilmesi ve ordusunun toplanması üzerine Hârizmşah, Aras Nehri'ni aşarak Arrân'a girdi. Kendisine ihanet ettiğini düşündüğü veziri Şerefülmülk'ü, Cariberd Kalesi'nde önce hapis, sonra idam ettirdi.⁴⁴⁴ Böylece devletin kuruluşundan beri Hârizmşah'a hizmet etmiş olan Şerefülmülk ortadan kaldırılmış oluyordu. O bazı hatalarına rağmen tecrübesi ile Celaledin Hârizmşah'ın devletinde önemli roller oynamıştı.⁴⁴⁵

Şerefülmülk'ü idam eden Hârizmşah, Gence'ye vardı. Gencililer, Moğollarla işbirliği yapıp Hârizmli askerleri katletmişlerdi. Celaledin şehre girerek isyanın ele başlarını idam ettirdi ve sükuneti sağladı. Gence'de iken Otar Han gibi nüfuzlu emirlerinin ısrarlı istekleri üzerine, Melik Eşref'e bir kez daha elçi gönderilmesine ve ondan Moğollara karşı yardım istenmesine izin verdi. Esasında, bir süre önce Melik Mücîrüddin Yakub aracılığı ile gerçekleştirilen ittifak girişiminin sonuçsuz kalması üzerine, Hârizmşah komşularından destek görmeyeceğine kendisini iyice ikna etmişti. Belki de bu yüzden Gence'de kalıp Moğollarla savaşmayı planlıyordu. Ancak anlaşıldığına göre, komutanlarını Keykubad ve Melik Eşref'in yardımı olmadan Moğollarla savaşa ikna edemiyordu. Bu yüzden planını değiştirerek Ahlat'a yöneldi. Bu sırada Gürcü beldelerini yağma ettirmeyi de ihmal etmedi. Melik Eşref'e ardı ardına elçiler gönderdi ve ondan yardım istedi.⁴⁴⁶

Hârizmşah'tan elçilerin gelmekte olduğunu haber alan Melik Eşref, bu elçilere verilecek cevabın ve bundan sonra izlenecek politikanın tespiti için Mısır'a ağabeyi Melik Kâmil'in nezdine gitti. Dimaşk'a ulaşan elçiler burada günlerce hatta aylarca ittifak umudu ile bekletildiler. Melik Eşref onlara mektuplar göndererek, en kısa zamanda Mısır'dan döneceğini, ordusu ile Hârizmşah'ın yanına varacağını belirtiyordu. Ancak

⁴⁴³ Nesevî, Türkçe çev. s. 146-147.

⁴⁴⁴ Nesevî, Türkçe çev. s. 148-149.

⁴⁴⁵ Asıl adı Ali b. Ebi'l-Kasım olan Şerefülmülk hakkında bir değerlendirme için bk. Nesevî, Farsça çev. s. 202-203/ Türkçe çev. s. 149-150.

⁴⁴⁶ Nesevî, Hârizmşah'ı ölüme sürükleyecek olan bu yolculuğa çıkmaya ikna edenlerin, Otar Han ile korkaklık ve kötülük sahibi bir grup olduğunu belirtir. Arrân'da büyük çabalar ile bir ordu oluşmasını sağlayan Nesevî, büyük olasılıkla, Sultan'ın burada kalıp Moğollarla savaşmasına taraftardı. Bk. Nesevî, Farsça çev. s. 205.

elçiler bu boş vaatlerle günlerce, hatta aylarca oyalandılar.⁴⁴⁷ Melik Eşref, Moğolların Azerbaycan'da dolaştığı böyle tehlikeli bir dönemde Celaledin Hârizmşah'ın yardım talebine doğrudan hayır diyemiyordu. Ancak Moğollarla doğrudan çarpışmak da işine gelmiyor, bu işi uzaktan gözlemek istiyordu.

Ancak uzayıp giden bu psikolojik harpte Celaledin Hârizmşah daha fazla pasif kalamadı. Melik Eşref'e gönderdiği elçilerin getireceği cevabı beklemeden, 1231 yazında Anadolu'ya girdi. Selçuklularla Eyyûbîlerin her ikisine birden gözdağı verircesine, Ahlat ve Erzurum şehirlerinin arasındaki Eleşkirt (Valaşgird) Ovası'nda ordugâhını kurdu. Buradayken sonunda, Melik Eşref'e gönderdiği elçilerin reisi olan Muhtasüddin'den bir mektup aldı. Mektupta Sultan'ın Melik Eşref'ten yardım ümidini kesmesi gerektiği, Melik Eşref'in amacının Moğollarla mücadelenin sonunu görmek olduğu ve bunu görene kadar Mısır'dan çıkmaya niyetli olmadığı belirtiliyordu.⁴⁴⁸ Esasında verdiği yemini bozarak Anadolu'ya giren, kendisi ve müttefiki Alâeddin Keykubad'ı yeniden tehdit eden Celaledin ile Melik Eşref'in ittifak yapması mümkün değildi.

Melik Eşref cenahından alınan bu olumsuz yanıt üzerine, komşularından yardım alamayacağını anlayan Celaledin Hârizmşah, Yassıçimen Savaşı'ndan sonra verdiği yemini bozarak, intikam amacıyla Selçuklu topraklarını yağmalatmaya karar verdi. Yaklaşık 6 bin kişiden oluşan bir Hârizm birliği, Harput, Erzincan ve Malatya'yı yağmaladıktan sonra, büyük bir ganimetle geri döndü.⁴⁴⁹ Esasında Hârizmşah'ın Melik Eşref ile ittifak girişimleri kendi han ve emirlerine yönelik bir politik oyundu. Zira başta Otar Han olmak üzere, Hârizmşah'ın emir ve hanlarının büyük kısmı Moğollara karşı Eyyûbî ve Selçuklularla ittifak yapılması gerektiğine inanıyordu. Oysaki Hârizmşah, buna taraftar değildi ve hâlâ Yassıçimen hezimetinin davasını sürüyordu. Nesevî'nin bizzat Hârizmşah'ın ağzından anlattığına göre o, komutanlarını Moğollarla savaştan alıkoyan bu ittifak ümidini tüketmek için ittifak girişimlerinde bulunmaktaydı. Asıl maksadı bu ümitleri yok ettikten sonra İsfahan'a dönmek ve orada Moğollara karşı mücadelesini yürütmektir.⁴⁵⁰ Bu nedenle bir taraftan sözde ittifak girişimleri için elçilerini

⁴⁴⁷ Nesevî, Farsça çev. s. 205.

⁴⁴⁸ Nesevî, Farsça çev. s. 206.

⁴⁴⁹ Nesevî, Farsça çev. s. 207.

⁴⁵⁰ Nesevî, Türkçe çev. s. 152.

Melik Eşref'e gönderirken diğer taraftan Melik Eşref'in ve Eyyûbîlerin müttelikleri olan Gürcü Krallığı ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin topraklarını yağmalıyordu.

Hârizmşah, bu politika çerçevesinde son olarak Eyyûbî meliklerinden Meyyâfârikîn hâkimi Melik Muzaffer'e de elçi göndermeyi kararlaştırdı. Muzaffer'e Ahlat ve çevresi vadedilerek Moğollara karşı destek vermesi istendi. Gelirken Âmid ve Mardin Artuklu hükümdarlarını da beraberinde getirmesi isteniyordu. Bu iş için Meyyâfârikîn'e gönderilen Nesevî, Hârizmşah'ın mektubunu Melik Muzaffer'e takdim ettiğinde, Melik Muzaffer şunları söylemişti: *“Padişah (Hârizmşah), Alâeddin Keykubad için verdiği yeminin aynısını bizim için de vermiştir. Ancak haberdar oluyoruz ki, Sultan'ın (Hârizmşah'ın) orduları şimdi Rum (Anadolu) beldelerinde ne buldularsa yağmalayıp hükümdarlarının otağına getirmişlerdir. Oysaki iki yemin, aslında birbirinin aynıdır. Aynı muamelenin bize de yapılmasına engel olan şey nedir? Biz kendimizi nasıl güvenlik içinde sayabiliriz? Her hâlükârda ben bağımsız bir hükümdar değilim; kardeşlerimin naiblerinden biri sayılırım. Bu durumda onların emrine aykırı olarak padişaha nasıl yardım gönderebilirim?... Âmid ve Mardin sahiplerine gelince, onlar benim sözümü dinlemezler ve benim emrimi yerine getirmezler. O ikisinin, padişahla (Hârizmşah ile) yazıştıklarını bilmez değiliz. Şimdi padişah isterse onları huzuruna çağırıp Tatarlara karşı onlardan destek isteyebilir, niyetlerini öğrenebilir... O vakit görür ki, onların sözü yalandan ibarettir. Oysaki Melik Eşref, padişaha yardım maksadıyla ve verdiği söze uygun olarak, asker toplayıp onun huzuruna gelmek için Mısır'a gitmiştir.”*⁴⁵¹

Bu sırada Moğolların Hârizmşah'la savaşmak için Bargiri'den geçtiklerine ilişkin Ahlat'tan Meyyâfârikîn'e bir haber ulaştı. Nesevî, bir an önce bu haberi efendisine ulaştırmak için yola çıkmaya hazırlandı. Melik Muzaffer Şehabeddin Gazi ile yaptığı son görüşmede aralarında çok önemli bir diyalog geçmiştir. Buna göre Nesevî, Melik Muzaffer'e, *“Bu iş ister padişahın (Hârizmşah'ın) lehine, ister aleyhine sonuçlansın, her hâlükârda sizin için bir pişmanlık ve kınanmışlık sebebi olacaktır”* deyince, Melik Muzaffer neden böyle olacağını sormuş, Nesevî ise şöyle devam etmişti: *“Eğer padişah zafer kazanırsa, ona yardımda çekimsiz kaldığınız için, dünyanın hazinelerini de dökseniz, bu onun rızasını kazanmak için fayda etmez. Yok eğer yenilirse, o vakit Moğollarla burun buruna geldiğinizde onu hatırlar, pişman olursunuz ama üzüntünüz*

⁴⁵¹ Nesevî, Farsça çev. s. 207.

işe yaramaz.” Bunun üzerine Melik Muzaffer “Bu sözün doğruluğuna kuşku yoktur lakin ben emir kuluyum, seçme hakkına sahip değilim” demiştir.⁴⁵²

Nesevî'nin bu elçiliğe ilişkin tuttuğu kayıtlar, Moğol istilası arifesinde Orta Doğu'nun Müslüman devlet ve hükümdarlarının münasebetlerini gözler önüne sermesi bakımından son derece çarpıcı, bir o kadar da acıdır. Celaleddin Hârizmşah, Moğollar karşısında tam bir diplomatik yalnızlığa sürüklenmiştir. Komşusu olan Eyyûbî melikleri ve Sultan Alâeddin Keykubad ise, onun sonu gelmeyen ihtirasları ve yanlış politikaları karşısında artık suskun kalmayı tercih etmişlerdir. Ancak bu tutum kendi devletlerinin, ülkelerinin ve halklarının düşeceği hazin sonucu da birlikte getirmiştir.

Hârizmşah, Selçuklu topraklarını yağma esnasında karargâh kurduğu Cebelcûr'dan Hani'ye hareket etti. Burada tüm han ve emirlerini topladı. Melik Muzaffer'in yanından gelen Nesevî'ye onların huzurunda elçiliğinin sonuçlarını sordu. Yardımın gerçekleşmeyeceğini öğrenen tüm komutanlar artık Eyyûbîlerden yardım gelmeyeceğine ikna oldular. Bunun üzerine ağırlıkların Diyâribekir'de bırakılması, ailelerini de alarak hafif yüklerle İsfahan'a gidip burada Moğollara karşı direniş yapılması kararlaştırıldı.⁴⁵³

Fakat Hârizmşah Hani'de bu kararı almışken Âmid hâkimi Melik Mesud'dan Alemüddin Sancar adlı elçi geldi. Sancar, Melik Mesud'un Hârizmşah'a itaatini sundu. Ardından onu Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad üzerine bir sefer yapmak için kışkırttı. Anadolu'yu almaya niyet etmesi hâlinde kendisine 4 bin süvari ile katılacağına söz verdi. Bu teklifi kabul eden Hârizmşah, İsfahan'a gitmekten vazgeçti. Âmid şehrine yönelerek şehrin yanında karargâhını kurdu.⁴⁵⁴ Fakat bu planını tatbik imkân bulamadı. Taymas komutasındaki Moğolların baskınına uğradı. Baskından kurtulan Hârizmşah, Âmid şehrine sığınmak için hareket etti. Fakat şehir kapılarını ona kapattı. Âmid'e sığınmaktan ümidini kesince Cizre'ye kaçmaya başladı. Yolların eşkıya tarafından kapatıldığını öğrenince Meyyâfârikîn'e yöneldi. Buraya yakın bir köyde konaklarken bir kez daha Moğol baskınına uğradı. Bu kez tüm adamlarını kaybetti ve yalnız başına kaçmayı başardı. Bölgedeki Kürt eşkıyalarının eline düştü. Ahlat kuşatmasında kardeşini kaybeden bir Kürt eşkıyası tarafından öldürüldü.⁴⁵⁵ Böylece altı yıl boyunca Orta

⁴⁵² Nesevî, Farsça çev. s. 208.

⁴⁵³ Nesevî, Farsça çev. s. 209/ Türkçe çev. s. 155.

⁴⁵⁴ Nesevî, Farsça çev. s. 210.

⁴⁵⁵ Nesevî, Farsça çev. s. 211-213; Cüveynî, s. 381-384. Cüveynî bu rivayeti belirtmekle birlikte, bir başka rivayete göre Sultan'ın aslında ölmediğini, elbiselerini yakınlarından birine giydirdikten sonra

Doğu'da çok önemli rol oynayan, bir dönem Moğolların korkulu rüyası olan Celaleddin Hârizmşah ortadan kalkmış oluyordu.

1224 yılının sonunda Orta Doğu'ya giren ve kısa bir sürede bölge siyasetinde belirleyici rol oynamaya başlayan Celaleddin Hârizmşah'ın İslam-Türk tarihinde önemli bir yeri olduğu açıktır. Bununla birlikte askerî sahada gösterdiği başarıyı diplomatik sahada gösteremediği de vaki'dir. Hârizmşah'ın -bütün yanlış çıkışlarına rağmen- Orta Doğu siyasetindeki önemini takdir eden Alâeddin Keykubad, ondan gelen iyi komşuluk teklifini geri çevirmemiştir. Hârizmşah'ı daima Eyyûbîler ile kurduğu ittifaka dâhil etmeyi düşünen Keykubad'ın bu düşüncesi, Celaleddin Hârizmşah ile Eyyûbîler arasındaki düşmanlık yüzünden hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Bu durumda Eyyûbî meliki Eşref ile ittifakını sürdüren Keykubad, Hârizmşah ile de iyi ilişkilerin sürmesine önem vermiştir. Ancak Melik Eşref'in büyük bir diplomatik hata işleyerek Âmid Artuklu Beyliğini Keykubad'a karşı desteklemesi, Keykubad'ın dış politikasında radikal bir karar almasına yol açmıştır. Eyyûbîler ile düşmanlığı Melik Eşref'in Erzincan ve Erzurum beylerini Keykubad'a karşı himaye etmesiyle derinleşen Keykubad, bundan sonra Hârizmşah ile tek taraflı bir ittifaka girmiştir. Eyyûbîlere göre çok daha kudretli olan Hârizmşah ile ittifaka son derece önem veren Keykubad, onun kendisiyle Moğollar arasında bir set olduğunu daima göz önünde tutmuştur. Ancak Hârizmşah'ın kısa bir süre sonra bölge hükümdarlarını eşiti olarak görmemeye başlaması, Anadolu ve Şam'da kendisine uydu devletler kurma hayali, Keykubad'ın onunla ilişkilerini gözden geçirmesine yol açmıştır.

Anadolu, Suriye gibi İslam beldeleri ile Moğollar arasında tampon görevi gören Hârizmşah'ın ortadan kalkmasından sonra, Moğollar bir sel hâlinde adı geçen İslam beldelerine girmişlerdir. Onun boşluğunu doldurmak isteyen Alâeddin Keykubad, Yassıçimen Savaşı'ndan sonra Doğu Anadolu bölgesini Melik Eşref'e bırakmıştır. Ancak Melik Eşref'in Suriye'yi daha çok önemseyerek Doğu Anadolu'yu ihmal etmesi ve bölgeyi Moğol tehdidi ile baş başa bırakması üzerine, bölgeyi zapt ederek Moğollara karşı yeni bir güvenlik şeridi kurmak zorunda kalacaktır. Tahta çıktığından beri

hayatının geri kalanını bir sufi olarak tamamlamıştır. Onun ölmediğine dair inançlar halk arasında yayılmıştır. 1254-5 yılında Ceyhun bölgesinde kendisinin Celaleddin Hârizmşah olduğunu iddia eden biri Moğollar tarafından öldürülmüştü. Bk. Cüveynî, s. 384. Nesevî de, halkın uzun süre, Celaleddin Hârizmşah'ın yaşadığına, asker topladığına ve savaşa hazırlandığına inandıklarını belirtir. Bk. Nesevî, Farsça çev. s. 212. Anlaşılan Celaleddin Hârizmşah efsanesi uzun süre Orta Doğu'da yaşamıştır.

Moğollara karşı uyguladığı stratejiden derin bir kopuş manasına gelen bu zorunlu icraat, Selçukluları bir yandan Moğollarla komşu yaparken diğer yandan Eyyûbî hanedanına düşman etmiştir. Bu düşmanlığın uzayıp gitmesi ise en çok Moğollara yaramış, bölge devletleri zamanla onların hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır

C. 1231-1237 Dönemi

Celaleddin Hârizmşah'ın ortadan kaldırılmasından sonra Orta Doğu'da yepyeni bir siyasal tablo ortaya çıkmıştır. Esasında Sultan Alâeddin Keykubad, daha Yassıçimen Savaşı'ndan sonra, Hârizmşah'sız bir Orta Doğu'nun Moğollar karşısındaki siyasal yapılanmasını şekillendirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede savaştan sonra sadece Erzurum'u almakla yetinmiş, Erzurum'dan Ahlat'a kadar uzanan çizginin doğusunda kalan toprakları ise müttefiki Melik Eşref'e bırakmıştır. Fakat Moğolların dönmek üzere Azerbaycan'a yerleştiği, Anadolu ve Suriye'yi açık bir şekilde tehdit ettiği bu yeni dönemde, Melik Eşref'in Eyyûbî iç meselelerine sürüklenerek Doğu Anadolu'yu ihmal etmesi, Alâeddin Keykubad'ı Doğu politikasında derin değişiklikler yapmaya mecbur bırakmıştır. Tahta çıktığı 1220 yılından beri zorunlu olmadıkça komşusu Eyyûbîlerle sürtüşmeye girmekten kaçınan ve Moğol tehdidine karşı onlarla dostça geçinmeye çalışan Alâeddin Keykubad, artık çatışmayı da göze alarak sınırlarını Azerbaycan ve Gürcistan'a doğru genişletmeye karar vermiştir. Hârizmşah'a karşı başarılı bir şekilde yürütülen ittifak, maalesef Moğollara karşı tatbik edilememiştir. Bu yeni stratejik açılım Selçuklu-Eyyûbî çatışmasını zorunlu kılmış ve Moğolların bölgeyi istilasına ortam hazırlamıştır.

1. Hârizmşah'ın Ölümünden Sonra Moğolların Orta Doğu'daki Faaliyetleri

Celaleddin Hârizmşah'ın Moğolların önünden kaçması ve ölümünden sonra Moğollar, onu ve askerlerini takip bahanesiyle el-Cezire ve Irak bölgesini yağmalamaya ve tahrip etmeye başlamışlardır. Bu çerçevede önce Âmid ve etrafını yağmalamışlar ve burada 15 bin kişiyi katletmişlerdir. Daha sonra doğuya dönen Moğollar sırasıyla Meyyâfârikîn ve Erzen'i tahrip etmiş, kendilerine direnen İs'ird (Siirt) şehri halkını da neredeyse bütünüyle kılıçtan geçirmişlerdir. Buradan batıya yönelen Moğollar sırasıyla, Mardin, Duneysir (Kızıltepe), Nusaybin, Sincar ve Habur'u yağmalamışlardır. Habur'da iki kola

ayrılan Moğollardan bir grup güneyde Musul istikametine saldırırken diğer bir grup ise batıda Raban'ı (Araban) vurmıştır.⁴⁵⁶

Bir başka Moğol grubu ise Âmid'den batıya doğru hareket ederek, Fırat kıyısına ulaşmıştır. Moğolların Fırat'ı aşması üzerine, Selçuklulara bağlı olan Malatya şehrinde halk büyük bir paniğe kapılmıştır.⁴⁵⁷ Ancak Malatya'ya saldırmayan Moğol birliği, Rum Nusaybini denilen başka bir şehrin halkını katlettikten sonra çekilmiştir. Bu çekilişte muhtemelen Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'ın aldığı önlemlerin tesiri vardır. Malatya sınırlarından dönen Moğollar, önce Bitlis'i yağmalamışlardır. Buradan Van Gölü'nün kuzey kıyılarına yönelen Moğollar, Eyyûbîlere ait olan Bargiri (Muradiye) ve Erciş şehirlerini kılıç zoruyla almış ve halklarını tamamıyla kılıçtan geçirdikten sonra Azerbaycan'daki üslerine geri dönmüşlerdir (Zilhicce 628/ Eylül-Ekim 1231).⁴⁵⁸

Yine 628 yılı sonlarına doğru (Ekim 1231) Azerbaycan'dan kopup gelen bir başka Moğol grubu ise, Halife'ye bağlı olan Musul ve Erbil'i hedef almıştır. Sayıları hakkında bilgi sahibi olmadığımız bu Moğol birliği, yolda karşılaştığı Yıva Türkmenleri ile el-Cevzekân Kürtlerini katletmiş, Erbil ve çevresini yağmalamıştır. Bunun üzerine, Halife'nin emriyle harekete geçen Erbil sahibi Muzafferüddin Gökböri, Halife'den ve Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü'den sağladığı askerî destekle Moğolların üzerine yürümüş ve onların Azerbaycan'a çekilmelerini sağlamıştır. Ancak Azerbaycan'a dönen bu birliği takip etmeyi aklından bile geçirmemiştir.⁴⁵⁹

İbnü'l-Esîr'in de işaret ettiği gibi, Moğollar, Hârizmşah'ı takip bahanesiyle Güneydoğu Anadolu (el-Cezire) ve Ahlat (Ermen) bölgesindeki beldeleri tahrip edip halkını katlederken, bölgenin hâkimlerinden ne Eyyûbîler ne de Artuklular karşılına çıkmaya cesaret edememişlerdir. Onlara karşı direnişi düşünen tek lider olan Gökböri ise, onları takip etme konusunda çekimser kalmıştır. İdarecilerinin çaresiz kaldığını gören halk, Moğollara karşı büyük bir korku ve panik içine sürüklenmiştir.⁴⁶⁰

⁴⁵⁶ İbnü'l-Esîr, XII, s. 462-463.

⁴⁵⁷ Ebü'l-Ferec, II, s. 530.

⁴⁵⁸ İbnü'l-Esîr, XII, s. 463-464.

⁴⁵⁹ İbnü'l-Esîr, XII, s. 465; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, XIII, (çev. Mehmed Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, s. 264; Ebü'l-Ferec, II, s. 530.

⁴⁶⁰ İbnü'l-Esîr halkın Moğollar karşısında duyduğu korku ve paniği şahitleriyle birlikte anlatırken hayretler içinde kalmaktadır. Moğol dehşetini yaşayan insanlardan birisi ona aynen şöyle anlatmıştır:

Sonuç olarak, Moğolların az sayıda askerden oluşan birliklerle, el-Cezire'nin her tarafına gerçekleştirdikleri bu akın ve baskınların amacının bölgeyi keşfetmek olduğu açıktır. Bu sayede, bir taraftan bölgenin siyasal güçlerinin Moğollara karşı gösterdiği reaksiyon ölçülmüş, diğer taraftan hem bu siyasal güçler hem de yönettikleri halk Moğol dehşeti altında sindirilmiştir. Böylece, gelecekte Orta Doğu'da kurulması düşünülen kalıcı Moğol hâkimiyetinin psikolojik altyapısı oluşturulmuştur.

Celeleddin Hârizmşah'ın 1231 ortalarında öldürülmesinden sonra ülkesi Moğol İmparatorluğu'na katılmış olduğu gibi, Celâleddin'e bağlı olan küçük devletler de Moğol hâkimiyeti altına girmiştir.⁴⁶¹ Ülkesinin kalbi olan Tebriz şehri, Celeleddin Hârizmşah'ın Âmid'de uğradığı saldırıyı ve onun akıbetini haber aldıktan sonra, 628 yılı sonlarına doğru (Aralık 1231) Cormagun Noyan'dan aman talep ederek teslim olmuştur.⁴⁶² Cormagun Noyan, karargâhını Mugan Ovası'nda kurmuş, askerlerinin bir kısmı da Arrân'ı yurt tutmuştur. Bu yüzden, Selçuklular döneminden beri bu bölgede yaşayan kalabalık Türkmen kitleleri Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır.⁴⁶³

Moğol ordusunun başında 1231-1241 yılları arasında tam on yıl kalan Cormagun Noyan, daha çok Transkafkasya'yı itaat altına almakla meşgul olmuştur. 1232 yılında Arrân'a giren Moğollar Gence şehrini ele geçirmiş ve büyük bir katliam yapmışlardır.⁴⁶⁴ Daha önceki istila hareketlerinde Moğollara karşı koyan Gürcistan kraliçesi Rusudan, bu defa Tiflis'i bırakarak Kutais'e çekilmiştir. Diğer Gürcü soyluları (mtavar) da kraliçeyi takip ederek direnmek yerine müstahkem mevkilere sığınmışlardır. Gürcü kraliçesi ve ileri gelenlerinden hiçbir direniş görmeyen Moğol noyanları, doğuda Hazar Denizi kıyılarından, batıda Ardahan, Artvin (Klarçeti, Şavşeti), Ani ve Erzurum'a (Tao) kadar Gürcistan Krallığı topraklarını yağmalayıp ve halkını katlettiler.⁴⁶⁵ Muhtemelen bu esnada, aşağıda ayrıntılı bir biçimde ele alacağımız üzere, Selçuklu topraklarına da girerek Sivas'a kadar bir yağma akını yaptılar. Cormagun Noyan, Arrân (Ağvanistan),

“Ben on yedi arkadaşım ile bir yolda seyrediyordum. Moğollardan bir atlı gelip karşımıza dikildi... On emir verdikçe arkadaşlarım da bu emirlere uymaya başladılar. Onlara, ‘Bu tek başına bir adamdır, neden bunu hemen öldürüp kaçmıyoruz?’ deyince bana, ‘Ondan korkuyoruz’ dediler. Bunun üzerine ben de, ‘ Bu adam bizi şu anda öldürmek istiyor, iyisi mi biz onu öldürelim...’ diye karşılık verdim. ‘Allah’a yemin ederim ki, hiç kimse cesaret edip de buna girişemedi. Sonunda ben elime bir bıçak alıp adama saldırarak onu öldürdüm ve hep birlikte kaçıp kurtulduk.” Bk. İbnü'l-Esîr, XII, s. 464.

⁴⁶¹ Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s. 3.

⁴⁶² İbnü'l-Esîr, XII, s. 466.

⁴⁶³ Sümer, “Anadolu’da Moğollar”, s. 3.

⁴⁶⁴ Genceli Kiragos, s. 22-23; *Kartlis Tskhovreba*, s. 330.

⁴⁶⁵ *Kartlis Tskhovreba*, s. 330.

Ermenistan ve Gürcistan'ı emri altındaki noyanlar arasında paylaştırdı. Onlara bölgelerindeki şehirleri ele geçirme emri verdi.⁴⁶⁶ Bunun üzerine Molar Noyan komutasındaki Moğollar Şemkir şehrini, Çağatay Noyan komutasındakiler ise Lori şehrini ele geçirdiler. Ele geçirilen şehirlerde çoluk çocuk demeden katliam yapılmıştı.⁴⁶⁷

1231-1236 yılları arasında Gürcistan'da sürüp giden bu savaş hâli, Gürcü asilzadelerinin Moğol otoritesini tanınmasıyla yerini sükunete bırakmaya başlamıştır. İlk olarak Gürcistan'ın nüfuzlu hanedanı Mkhagrżeli ailesinden Prens Avag 1236 yılında Moğollara boyun eğmiştir.⁴⁶⁸ Onu takip eden diğer Gürcü asilzadeleri de Moğolların yüksek hâkimiyetini kabul ederek imtiyazlarının ve topraklarının güvenliğini sağlamışlardır.⁴⁶⁹ Bundan sonraki süreçte Gürcistan soylularının ana faaliyeti Moğolların büyük hanlarını sık sık ziyaret olmuştur. Bu ziyaretler bazen Moğol noyanlarının emriyle, bazen ise kendi iradeleri ile gerçekleşmiştir. Gürcü ve Ermeni soylularının bu ziyaretlerde Gürcistan'daki siyasi rakiplerini izale etme gayesi güttükleri de gözden kaçırılmamalıdır.⁴⁷⁰ 1243'te Moğol işgali altına giren Selçuklu Anadolu'sunda da, Gürcistan'daki örneklerine benzer ve belki de koşut biçimde, büyük hanlara ziyaretler günlük siyasetin bir parçası hâline gelecektir.

2. Gürcistan ve Eyyûbîler ile İttifak

Moğolların, Hârizmşah sonrasında Orta Doğu'da yaptıkları istilanın Türkiye Selçuklu Devleti'nin en büyük sultanı olarak kabul edilen Alâeddin Keykubad tarafından dikkatle takip edildiğine şüphe yoktur. Nitekim bu hadiseler neticesinde kalabalık Türkmen kitlelerinin ve İranlı aydın zümrelerin Moğolların önünden mütemadiyen Anadolu'ya göç etmeleri,⁴⁷¹ Keykubad'ı zaten ilgilendiği bu büyük meselede daha da aktif rol üstlenmeye mecbur bırakmıştır.

Alâeddin Keykubad'ın, Yassıçimen Savaşı'ndan sonra Doğu Anadolu'yu Melik Eşref'in kontrolünde bırakarak Moğollarla arasında tampon bir bölge oluşturmaya çalıştığı daha önce belirtilmişti. Ancak Melik Eşref'in Dimaşk'a çekilerek Eyyûbî iç

⁴⁶⁶ Genceli Kiragos, s. 23.

⁴⁶⁷ Genceli Kiragos, s. 25,32; Vardan, s. 33.

⁴⁶⁸ Dashdondog Bayarsaikhan, "Submissions to The Mongol Empire by The Armenians", *Mongolian & Tibetan Quarterly*, XVIII, Volume 3, Taipei, s. 78.

⁴⁶⁹ Bayarsaikhan, s. 77.

⁴⁷⁰ Bayarsaikhan, s. 77.

⁴⁷¹ Sümer, "Anadolu'da Moğollar", s. 4 ve 6.

meseleleri ile daha yoğun bir biçimde ilgilenmesi ve Doğu Anadolu işlerini ihmal etmesi, Türkiye Selçuklu ülkesini doğrudan Moğol tehdidi ile karşı karşıya bırakmıştı. Nitekim 628/1231 yılında Âmid'den hareket eden bir Moğol birliği hiçbir mukavemet görmeden Fırat Irmağı'na kadar yağma yapıp, Kâhta karşısındaki Rum Nusaybini nahiyelerini tahrip etmiş,⁴⁷² muhtemelen Selçuklu ülkesine girmeye çekinerek geri dönmüştü. İbn Bibi'nin belirttiğine göre, ertesi yıl (629/1232) Selçuklu ülkesine girmeye cesaret eden ve bizzat Cormagun Noyan'ın komuta ettiği bir başka Moğol grubu, rahatlıkla Sivas'a kadar ilerledi. Halkı katleden, ortalığı yakıp yıkan Moğollar, bol miktarda esir ve ganimet alarak yurtlarına geri dönmüşlerdi.⁴⁷³

Moğolların, Erzurum ve Erzincan gibi iki önemli Selçuklu vilayetini aşarak Sivas'a ulaşması, Alâeddin Keykubad'ı doğal olarak endişeye sürüklemişti. Moğol baskınının taşıdığı anlamı çok iyi değerlendiren Sultan Alâeddin Keykubad, Moğollara caydırıcılığını göstermek için derhâl harekete geçmiş, en güvendiği emirlerinden biri olan Kemâleddin Kâmyar'ı seçkin birliklerden meydana gelen bir ordu ile Moğolların takip edilmesiyle görevlendirmişti. Kâmyar, Sivas'a vardığı zaman, Moğol öncü kuvvetleri (karavul) geri dönmüşlerdi. Geniş güvenlik önlemleri alarak Erzurum'a varan Selçuklu emiri, bölgenin komutanı olan Çaşnigir Mübârizüddin Çavlı ile bir durum değerlendirmesi yaptı. Selçuklu emirleri büyük bir ordu toplanıncaya kadar, Moğolları takip etmekten vazgeçtiler. Casuslar göndererek durumlarını öğrenmeye karar verdiler. Casuslar Moğol askerlerinin sayıca az olduğunu, hızlı bir şekilde Muga'n'a döndüklerini haber verdiler. Ancak Kemâleddin Kâmyar, Erzurum'da büyük bir ordunun toplanmasını emretti. Çevreden gelen piyadelerle yetinmeyerek, 5 bin ücretli asker daha tuttu. Ordu kuşatma araçları ile donatıldı. Kâmyar, Moğolları Anadolu üzerine sefere kışkırtanın Gürcü Kraliçesi Rusudan olduğuna ilişkin bazı malumatlar almıştı. Buna dayanan Selçuklu komutanı orduyu Gürcistan topraklarına soktu.⁴⁷⁴ Gürcülerden 30 kale fethetti. Döndükten sonra, bu kez Erzurum'un kuzey bölgesinde (Tao) bulunan

⁴⁷² İbnü'l-Esîr, XII, s. 463.

⁴⁷³ İbn Bibi, I, s. 420.

⁴⁷⁴ Peacock, İbn Bibi'nin verdiği bu bilgiyi ihtiyatla karşılamak gerektiğini belirtir. Ona göre, ülkesi Moğol işgali altında olan Kraliçe'nin isteyeceği en son şey yeni bir düşman komşuydu. Bk. Peacock, s. 139-140. Nitekim İbn Bibi de, Kâmyar'a barış teklif eden Kraliçe Rusudan'ın, Moğolların Anadolu'ya (Rum) saldırmasına yol açan Gürcü komutanlarının tavrından dolayı özür dilediğini belirtmiştir. Bk. İbn Bibi, I, s. 423.

Hah (Gag)⁴⁷⁵ ve Nahah kalelerini kuşatarak ele geçirdi. Gürcü kraliçesi Rusudan, Selçuklu ordusunun topraklarında giriştiği fütuhat üzerine, Başkomutan (Melikü'l-ümerâ) Kemâleddin Kâmyar'a mektup göndererek barış talep etti. Barışın bir ittifaka dönüşmesi için "Selçuk'un sulbünden ve David'in soyundan" gelen kızı ile Sultan'ın oğlu Gıyâseddin Keyhusrev'in evlenmesini teklif etti.⁴⁷⁶ Kâmyar, Kraliçe'nin barış önerisini ve fethedilen yerlerin listesini Sultan'a ilettili. Sultan Alâeddin Keykubad, Kraliçe'nin teklifini memnuniyetle kabul etti ve Başkomutan'a geri dönme emrini verdi (Sonbahar 1232).⁴⁷⁷

Böylece Sivas'a yapılan Moğol baskınına, anında tepki veren Alâeddin Keykubad, Moğollara Selçuklu Devleti'nin caydırıcılığını göstermiştir. Dahası, Selçuklu ordusunun Gürcistan'a düzenlediği sınır ötesi harekât, geçen yıl aynı toprakları çiğneyen Moğollara önemli bir gözdağı verilmesini sağlamıştır. Gürcistan Kraliçesi ile Selçuklular arasında varılan evlilik antlaşması ile de, Moğollara karşı batı ve kuzeyden ortak bir cephe oluşturulmuştur.

İbn Nazif el-Hamevî'nin verdiği bilgiye göre aynı yıl, yani 629 (Ekim 1231- Ekim 1232) yılında⁴⁷⁸ çok önemli bir siyasal evlilik daha meydana gelmiştir. Sultan Alâeddin Keykubad'ın Eyyûbî melikesinden doğan oğullarından biri ile Melik Eşref'in kızının nikâhı Harran'da kıyılmıştır.⁴⁷⁹ Böylece Moğol saldırısına uğrayan ve Moğol tehdidi altında olan iki İslam devleti arasında zaten var olan dostluk ve ittifak ilişkileri pekiştirilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Eyyûbî meliklerinin Âmid'i ele geçirmesi iki devlet arasındaki ilişkileri yeniden bozacak ve tarafları savaşa sürükleyecektir.

Süryani tarihçi Ebü'l-Ferec İbnü'l-İbrî (Bar Hebraeus), 1232 yılında Alâeddin Keykubad'ın, Moğolların dengi olmadığını görerek Ögedey Kağan'a elçi gönderdiğini

⁴⁷⁵ Haho ya da Haholi denilen kale, bugünkü Erzurum ilinin, Tortum ilçesine bağlı Bağbaşı Köyü'ndedir. Burada aynı zamanda önemli bir Gürcü manastırı vardı ki, günümüzde hâlâ mevcuttur. Bk. <http://www.choruh.com/tr/tarih/kiliselere/the-monastery-of-haho-hahuli> (Erişim tarihi: 22/1/2016)

⁴⁷⁶ Kraliçe Rusudan'ın annesi Kraliçe Thamara'nın adını taşıyan bu prenses, Rusudan ile Erzurum meliki Mugîsüddin Tuğrul Şah'ın adını bilmediğimiz bir oğlunun evliliğinden doğmuştu. Böylece hem Gürcistan Kralı David Ağmaşenebeli'nin (Kurucu David, 1089-1125), hem de Selçuklu hanedanının kanını taşıyordu. Prensese ile Gıyâseddin Keyhusrev'in evliliği 1238'de gerçekleşmiştir. Bk. Üremiş, s. 258, 571 no.lu dipnot.

⁴⁷⁷ İbn Bibi, I, s. 420-425.

⁴⁷⁸ 629 yılının sonlarına doğru Selçuklu-Eyyûbî ilişkilerinin bozulması, bu evliliğin aynı yılın ilk aylarında (1231 yılı sonları) yapılmış olmasını gerektirir.

⁴⁷⁹ Emine Uyumaz, Melik Eşref'in kızı ile nikâhı kıyılan şehzadenin Melik Rükneddin olduğunu ileri sürer. Zira Alâeddin Keykubad, Eyyûbî melikesinden doğan bu oğlunu Şam vilayetinin vârisi ilan etmişti. Aynı melikeden doğan diğer oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı ise, kendi yerine veliaht tayin etmişti. Bk. Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad*, s. 73.

ve ona vergi ödeyerek itaatini sunduğunu belirtir.⁴⁸⁰ Fakat Ebü'l-Ferec dışında hiçbir kaynağın bildirmediği bu diplomatik girişimin varlığı kabul edilse bile, 1232 gibi çok erken bir tarihte Alâeddin Keykubad'ın Moğol kağanına itaat ettiğine ilişkin iddia şüpheyle karşılanmalıdır.⁴⁸¹ Zira Sultan Alâeddin Keykubad'ın, Sivas'a kadar ilerleyen Moğol birliğini takip ettirdiği, onlara gözdağı verdiği bir dönemde Moğollara itaat ettiğini düşünmek zordur. Dahası, aşağıda ele alacağımız üzere, 1237 yılında Ögedey Kağan'ın il olması için Alâeddin Keykubad'a elçi göndermesi,⁴⁸² Alâeddin Keykubad'ın 1232'de Moğollara itaat etmiş olma olasılığını iyice zayıflatmaktadır.⁴⁸³

3. Selçuklu - Bizans Dostluk Antlaşması

Celeleddin Hârizmşah'ın Moğollar tarafından ortadan kaldırılması, Cormagun Noyan'ın serbest kalarak Anadolu'nun güneyini ve içlerini vuracak hâle gelmesi Alâeddin Keykubad'ı oldukça endişelendirmekteydi. Sultan 1232 yılında Moğolların Sivas saldırısına anında misillemede bulunmuş ve caydırıcılığını ortaya koymuştu. Bir taraftan Eyyübîlerle diğer taraftan Gürcü kraliçesiyle evlilik bağları ile güçlendirilmiş ittifaklar kurmuştu. Moğollara karşı daha etkili önlemler alabilmek içinse, batı sınırlarının güvenliğini garanti altına almak gerektiğini düşünmüş ve Bizans imparator ile 1225 yılından beri aralıklarla süren savaşa bir son vermeye karar vermişti.

Aslında, Türkiye Selçuklu Devleti ile İznik Rum İmparatorluğu arasında dostluk ilişkileri, İmparatorluğun kurulduğu ilk yıllara kadar uzanıyordu.⁴⁸⁴ Ancak her iki

⁴⁸⁰ Kağan, Keykubad'ın elçisine: "Alâeddin'in akıllı ve uzağı görücü bir adam olduğunu duymaktayız. Eğer kendisi buraya gelecek olursa bizden kabul ve ağır lanma görür... elindeki şehirleri de, elinde ve kendisinde kalır..." demiştir. Elçi geri döndüğü zaman, Kağan'ın sözlerini aktarınca herkes Moğol kağanının bu gurur ve azametine şaşırılmıştır. Ebü'l-Ferec, *Tarih*, II, s. 532; Aynı tarihçi, *Târihu Muhtasari'd-Düvel*, (çev. Şerafeddin Yaltkaya), TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 18; Turan, *Türkiye*, s. 376.

⁴⁸¹ İlhan Erdem, *Türkiye Selçuklu-İlhanlı İlişkileri*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 55.

⁴⁸² Turan, *Türkiye*, s. 385.

⁴⁸³ Cahen de, "Moğolların bu akınlardan vazgeçmesi için onlara bir vergi ödenmesi bu aşamada söz konusu olmadı" der ve Moğolların bu yüzden, 1233'te Selçuklu hizmetine giren Hârizmli askerlere, saldırdıklarını belirtir. Bk. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 91.

⁴⁸⁴ 1204 yılında İstanbul'un Latin işgaline uğraması üzerine, imparatorun damadı I. Theodoros Laskaris (1204-1222), Anadolu'ya geçmiş ve İznik'te bir Rum İmparatorluğu'nun temellerini atmıştı. Laskaris, bir yandan Ege bölgesinde bağımsız devletler kurmaya çalışan yerel hâkimlerle diğer yandan Bithynia (Güney Marmara) bölgesini ele geçirmeye çalışan Latinler ve İzmit'e kadar ilerlemiş olan Trabzon imparatorunun kardeşi David Komnenos ile mücadele ediyordu. Rakipleriyle rahat mücadele edebilmesi için Selçuklularla uzlaşmak zorundaydı. Bu sırada I. Gıyâseddin Keyhusrev de Trabzon Rum İmparatorluğu ile mücadelesini sürdürüyordu. İşte bu koşullar içerisinde, iki tarafın da muvafakatiyle 1206 yılında bir dostluk antlaşması imzalanmıştı. Bk. Ayönü, s. 214, 217. Taraflar her ne kadar 1211 yılında Antiokheia (Yalvaç) yakınlarında savaşmış ve bu savaşta

devlette iki yıl arayla tahta çıkan Alâeddin Keykubad (1220-1237) ile III. Ioannes Vatatzes (1222-1254) özellikle Türkmenlerin sınırlarda yarattığı karışıklıklar nedeniyle 1225-1231 yılları arasında aralıklarla savaşmışlardı.⁴⁸⁵ Ancak 1232 yılında Alâeddin Keykubad ile Vatatzes arasında bir dostluk ve saldırmazlık paktı kuruldu.⁴⁸⁶ Bu sırada her iki hükümdarın da bu pakta ihtiyacı vardı. Alâeddin Keykubad bu sayede batı sınırlarının güvenliğini sağlamış oldu.⁴⁸⁷ İmparator Vatatzes ise Bizans İmparatorluğu'nu yeniden birleştirmek için Latin İmparatoru ve Bulgar Kralı ile yürüttüğü mücadelede doğu sınırlarını güvence altına almış oldu.⁴⁸⁸ Böylece her iki Moğol tehdidine karşı barışı tercih etmişti.

4. Türkiye Selçuklu - Eyyûbî İlişkilerinin Bozulması

a. Eyyûbîlerin Âmid'i Ele Geçirmesi

Celeddin Hârizmşah'ın ortadan kalktığı, Moğolların Ermen ve el-Cezire bölgesini yağma ve katliama uğrattığı bir dönemde Melik Eşref'in Mısır'a gittiği ve Moğol baskınına seyirci kaldığı yukarıda anlatılmıştı. Mısır'daki ikametini uzun tutan Melik Eşref ile ağabeyi Sultan Kâmil, Âmid ve Hısnıkeyfâ sahibi Melik Mesud üzerine sefere çıkmaya karar verdiler.⁴⁸⁹ Ancak gerçek amacını gizlemek isteyen Melik Kâmil, çevresine, el-Cezire'ye yapacağı seferin Moğollara yönelik olduğu şayiasını yaydı.⁴⁹⁰ Böylece Melik Mesud'un savunma hazırlığı yapması önlenmiş olacaktı. Fakat sonraki hadiselerin göstereceği gibi, asıl yanıltmak istedikleri kişi Melik Mesud değil, Âmid'i ele geçirmesinden çekindikleri Alâeddin Keykubad idi.

Celeddin Hârizmşah ile girdiği varlık mücadelesinde, Artukluların düşmanın yanında yer alması kuşkusuz Alâeddin Keykubad'ı oldukça rahatsız etmişti. Nitekim Yassıçimen Savaşı'nın hemen akabinde kutlama ve tâbi olma mesajı getiren Âmid

Sultan I. Gıyâseddin Keyhusrev hayatını kaybetmişse de, Theodoros Laskaris yeni sultan I. İzzeddin Keykâvus ile barışı temin etmeyi başarmıştı. Bk. Ayönü, s. 225-227.

⁴⁸⁵ Bu savaşlar, İbn Nazif el-Hamevî tarafından kronolojik olarak kaydedilmiştir. Bk. Korobeinikov, s. 157-158.

⁴⁸⁶ Korobeinikov, s. 159, 175-177.

⁴⁸⁷ Korobeinikov, s. 177.

⁴⁸⁸ Bu konuda geniş bilgi için bk. Işın Demirkent, "Bizans", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 6, İstanbul 1992, s. 239.

⁴⁸⁹ Seferin bahanesi Melik Mesud'un zorbalığı ve tebaasının hanımlarına sarkıntılığı idi. Bk. Humphreys, s. 221.

⁴⁹⁰ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 226-227. Melik Mesud'un hiçbir hazırlık yapmaması, hatta onları karşılamak için vezirini Harran'a yollaması planın başarılı bir şekilde işlediğini gösterir.

eleşisine Sultan Alâeddin Keykubad çok sert bir karşılık vermişti.⁴⁹¹ Bu sırada Alâeddin Keykubad'ın yanında bulunan Melik Eşref ve diğer Eyyûbî meliklerinin zihninde, daha o zaman, Artukluların, Keykubad'ın gazabına uğrayacağına dair genel bir kanaat uyanmış olmalıydı. Savaştan sonra Alâeddin Keykubad'ın, Moğol tehlikesini hesaba katarak, komşularına yönelik barışçı bir politika takip etmiş olması dahi Eyyubilerin zihnindeki bu kanıyı ortadan kaldırmamış olmalıdır.

Keykubad'ın, Moğol tehlikesi sürerken Eyyûbîler ile aralarını açacak böyle bir saldırıya tevessül edip etmeyeceğini bilmek güçtür. Bununla birlikte kesin olan şey, onun bu sırada önceliğinin el-Cezire ve Âmid bölgesi olmadığıdır. Zira Moğolların Sivas'a kadar ilerleyerek ülkesini tehdit etmesi Alâeddin Keykubad için çok daha önemliydi. Bu nedenle ünlü komutanı Kemâleddin Kâmyar'ı büyük bir orduyla Moğolların takibine göndermişti. Bu koşullar altında onun en son isteyeceği şey, el-Cezire konusunda komşusu ve müttefiki Eyyûbîler ile tarihsel rekabeti canlandırmaktı.

Ancak, Eyyûbî sultanı Melik Kâmil ve kardeşi Melik Eşref bu konudan o kadar da emin değillerdi. Celaleddin Hârizmşah'ın ortadan kalkmasından sonra belki de Keykubad'ın ittifaka devam edeceğine emin değillerdi. İşte bu düşüncelerle, Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'ın Anadolu'nun kuzeydoğusunda Moğollara karşı gerçekleştirdiği harekâtla aynı anda, Eyyûbî Sultanı Melik Kâmil ve kardeşi Melik Eşref de Anadolu'nun güneydoğusunda harekâta giriştiler.

Esasında, Eyyûbîlerin Âmid seferinin birden çok nedeni vardı. Bir kere Âmid sahibi Melik Mesud, Celaleddin Hârizmşah ile ittifak yapmıştı. Her ne kadar Hârizmşah ile savaşta fiilen bulunmamışsa da onun bu tavrı yabancı bir düşman güçle, örneğin Moğollar ya da Selçuklularla her zaman birleşebileceğini göstermekteydi. Âmid, doğudan gelip Diyârırebîa ve Diyârımudar'a giden ana yolların kesişme noktası olması nedeniyle Eyyûbîler için ekonomik ve stratejik açıdan son derece önemliydi. Oraya sahip olunması, Diyâribekir ve Yukarı Dicle vadisindeki Eyyûbî hâkimiyetini kesin olarak perçinleyecekti.⁴⁹²

8 Cemaziyelahir 629/1 Nisan 1232'de Mısır'dan harekete geçen birleşik Eyyûbî ordusu, Halep hâkimi Melik Aziz Muhammed dışında tüm Eyyûbî meliklerinin katılımıyla

⁴⁹¹ Gottschalk (İbn Nazif el-Hamevî), s. 301.

⁴⁹² Humphreys, s. 221.

büyümüş ve Harran'a varmıştı.⁴⁹³ Herkes gibi seferin Moğollar üzerine yapıldığını sanan Âmid sahibi Melik Mesud, vezirini kıymetli hediyelerle Melik Kâmil'in huzuruna gönderdi. Vezirin Harran'da alıkonulması gerçeği ortaya çıkardı. Ancak Melik Mesud asıl hedefin kendisi olduğunu anladığında çok geç kalmış bulunuyordu.⁴⁹⁴ Melik Kâmil'in şaşırtma planı tam anlamıyla başarılı olmuştu.

Bir İslam toprağına yapılan bu seferin bazı temellere dayandırılması ve meşrulaştırılması gerekiyordu. İşte bu noktada Eşref ve Kâmil, Melik Mesud'un annesi olan kız kardeşlerine oğlunun zulmettiğini ileri sürdüler. Yine onun tebaasından hür kadınların namusuna el uzattığını iddia ederek halifelik makamından sefer izni aldılar.⁴⁹⁵

Âmid sahibi Melik Mesud Rükneddin Mevdûd, elçi gönderip Eyyûbî sultanını kuşatmadan vazgeçirmeye çalıştıysa da, başarılı olamadı.⁴⁹⁶ Eyyûbî ordusu 20 Zilhicce 629 / 5 Ekim 1232'de şehri kuşatma altına aldı. Moğol tehdidinin iyice hissedildiği bir dönemde bölgesel barışın bozulmasından korktuğu anlaşılan Halife Müstansır-Billâh, ünlü diplomat İbnü'l-Cevzî'yi elçi olarak Melik Kâmil'e gönderdi. Ondan bu kuşatmadan vazgeçmesini istedi. Ancak bu istek Melik Kâmil tarafından dikkate alınmadı. Öte yandan Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad, Âmid hâkimine elçi yollayarak yanında olduğunu bildirdi. Fakat muhtemelen Selçuklu ordusunun Gürcistan'da olması nedeniyle bu yardım vaadi yerine getirilemedi. Bu durum Alâeddin Keykubad ile Eyyûbî melikleri arasında kurulan ittifakın çatırdamakta olduğunu gösteriyordu. Diğer yandan Mardin Artuklu hükümdarı Nâsırüddin Artuk Arslan, Eyyûbî Sultanına itaatini arz etti. Hatta Eyyûbî ordusuna destek olmak için bin kişilik bir kuvvet gönderdi.⁴⁹⁷

⁴⁹³ Humphreys, s. 221; Melik Kâmil, Eyyûbî Devleti'ni merkezileştirme çalışmalarına bu sefer esnasında da devam etmişti. Nitekim sefer başlamadan önce Kerek'e giderek kardeşi Melik Muazzam'ın oğlu Melik Nâsır Davud ile kızı Aşure'yi nikâhladı (İbn Vâsıl, II, s. 11). Daha önce Hama ve Halep melikleri ile nikâhlanan ancak bekletilen kızlarını da yeğenlerine teslim etti (İbn Vâsıl, II, s. 25-26). Böylece Halep, Hama ve Kerek melikleri daha sıkı bir biçimde Melik Kâmil'e bağlanmış oldu. Melik Kâmil'in Suriye melikleri üzerinde nüfuzunu gittikçe arttırması, aynı bölgede hâkimiyetini genişletmek isteyen kardeşi Melik Eşref'i oldukça rahatsız etmeye başlamıştı. Bu rahatsızlık, Eyyûbî meliklerinin Anadolu seferi esnasında ve seferden sonra kendini iyice belli edecektir.

⁴⁹⁴ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 227-228.

⁴⁹⁵ Claude Cahen, "XIII. Asır Ortalarında Cezire (İzzeddin b. Şeddada Göre)", (çev. Neşet Çağatay), *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 1953, s. 98; İbn Vâsıl, II, s. 6-7; İbn Kesîr, s. 269.

⁴⁹⁶ Ataoğlu, "Artuklu-Eyyubi İlişkileri", s. 88.

⁴⁹⁷ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 228-229.

Bu koşullar altında, Eyyûbî ordusuna karşı koymanın mümkün olmadığını gören Melik Mesud, şehri aman ile Eyyûbîlere teslim etti (1 Muharrem 629 / 18 Ekim 1232).⁴⁹⁸ Artukluların diğer önemli şehri Hısnıkeyfâ, Melik Mesud'un bir oğlunun önderliğinde bir süre daha direndi. Melik Kâmil buranın zaptı işini kardeşi Melik Eşref'e bırakarak Dımaşk'a çekildi. Kışı Sincar'da geçiren Melik Eşref, baharda yanına Melik Mesud'u da alarak Hısnıkeyfâ üzerine yürüdü. Melik Mesud'un araya girmesiyle 1233 baharında Hısnıkeyfâ da teslim oldu. Böylece 130 yıldan beri devam eden Hısnıkeyfâ Artuklu Devleti son buldu.⁴⁹⁹ Melik Kâmil, Artuklulardan aldığı Âmid ve Hısnıkeyfâ'yı el-Cezire naibi olan oğlu Melik Salih Necmeddin Eyyûb'a bıraktı. Bu şehirlerin kendine verileceğini düşünen Melik Eşref yanılmıştı.⁵⁰⁰

Eyyûbî hükümdarı Melik Kâmil'in Âmid'i ele geçirmesi ve Hısnıkeyfâ Artuklu Devletine son vermesi, Orta Doğu'nun iki süper gücü olan Türkiye Selçukluları ile Eyyûbîler arasındaki dostça münasebetlerin bir defa daha bozulmasına yol açmıştır. Nitekim Âmid'in Eyyûbîlerin eline geçmesini Alâeddin Keykubad hiç de iyi karşılamamıştır. Yukarıda temas edildiği gibi Keykubad kuşatma esnasında Melik Mesud'a destek sözü vererek direnmesini istemiştir. Lakin ordusunun Gürcistan hududunda olması nedeniyle Âmid şehrine doğrudan yardımda bulunamamıştır. Bununla birlikte, Hısnıkeyfâ Artuklularına bağlı olup Selçuklu sınırında bulunan Gerger Kalesi'ni Eyyûbî kuşatmasına karşı doğrudan desteklemiş ve kalenin Eyyûbîler eline geçmesini önlemiştir.⁵⁰¹

Eyyûbîlerin Âmid'i alması, bir süredir yatışmış olan Selçuklu-Eyyûbî rekabetini alevlendirmiş ve bir domino etkisi yaratmıştır. Nitekim, aşağıda ayrıntılı bir biçimde görüleceği gibi, ertesi yıl Alâeddin Keykubad bir misilleme ile Ahlat bölgesini topraklarına katmış, Melik Kâmil buna Anadolu'yu istila etmek gibi bir çılgınlıkla⁵⁰² karşılık vermiştir. Ardından Keykubad'ın el-Cezire istilaları ve Âmid kuşatmaları şeklinde gelişen zincirleme olaylar meydana gelmiştir. Bütün bunlar sonucunda, Orta Doğu'nun bu iki büyük İslam devleti, Yassıçimen Savaşı'nda Celaleddin Hârizmşah'a karşı gösterdikleri birlikteliği Moğollar karşısında gösterememişlerdir. Bu ise,

⁴⁹⁸ Humphreys, s. 222.

⁴⁹⁹ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 229-231; Ataoğlu, "Artuklu-Eyyubi İlişkileri", s. 89. Ataoğlu Hısnıkeyfâ'nın Safer 629/Kasım 1232'de teslim olduğunu belirtir.

⁵⁰⁰ Humphreys, s. 222-223.

⁵⁰¹ Önder Kaya, "Eyyubi Meliklerinden el-Eşref Musa'nın Artuklu Melikleri ile İlişkileri" *Eyyubiler Yönetim, Diplomasi, Kültürel Hayat*, (ed. Önder Kaya), Küre Yayınları, İstanbul 2012, s. 284.

⁵⁰² Humphreys, s. 227.

Moğolların bölgeyi rahatlıkla istila etmelerini ve bölgede hâkimiyet kurmalarını sağlamıştır.

b. Alâeddin Keykubad'ın Ahlat'ı Zaptı

Bilindiği üzere Yassıçimen Savaşı'ndan sonra Alâeddin Keykubad'ın onayı ile Ahlat ve çevresi Celaleddin Hârizmşah'tan alınarak Melik Eşref'e bırakılmıştı. Keykubad'ın Doğu Anadolu'yu ilhak etmemesi ve bölgeyi yeniden Melik Eşref'e bırakmasının tek nedeni Eyyûbî melikine duyduğu minnet borcu değildi. Onun asıl amacı, savaştan sonra kendisine daha da düşman olan Hârizmşah'la ve onun ortadan kalkma ihtimaline karşı, Moğollarla arasında set vazifesi görecek yeni ve dost bir gücü Doğu Anadolu'da ikame etmektir. Böylelikle Anadolu Selçukluları ile Moğollar arasında Eyyûbî meliklerinin en güçlülerinden biri olan Melik Eşref'in kontrolü altında bir tampon bölge oluşturuluyordu. Bu aynı zamanda Eyyûbîler ile Türkiye Selçuklularının çıkarlarını birbirine bağlayarak doğal bir ittifakın temellerini de atmak anlamına geliyordu. Zira Moğollar, Anadolu'ya saldırmaya kalkıştıklarında, ister istemez Melik Eşref'e ait topraklardan geçeceklerdi. Bu suretle Eyyûbîler kendi ülkelerini savunmaya mecbur olacaklar, bu ise Alâeddin Keykubad ile aralarında savunmaya dayalı bir bağlaşma ilişkisini kendiliğinden devreye sokacaktı. Dahası dışarıdan gelen her tehlikeye karşı daima Melik Eşref'e yardım etmiş olan Melik Kâmil de böyle bir durumda bu güvenlik ve savunma sistemine girecekti.⁵⁰³

Fakat Yassıçimen Savaşından sonra Celaleddin Hârizmşah ile anlaşma yapan ve Şam'a dönen Melik Eşref, Suriye işlerine, el-Cezire ve Doğu Anadolu işlerinden daha fazla önem vermiş, bölgeyi ihmal etmişti.⁵⁰⁴ Üstelik, bölgenin güvenliğini sağlamakta her zaman önemli görevler üstlenmiş Sürmari'deki (İğdır) yerel beyleri de ortadan kaldırmıştı.⁵⁰⁵ Bütün bunlar, Alâeddin Keykubad'ın tasarladığı güvenlik ve savunma sisteminin akamete uğramasına yol açıyordu.⁵⁰⁶ Nitekim, bu koşullar altında bulunan Ahlat ve çevresi, 1231 yılında Hârizmşah'ı takip eden Moğollar tarafından yeni bir tahribata daha uğramıştı. Ayrıca lidersiz kalan Hârizmli askerler ve Moğollardan kaçan Türkmenler bölgede asayiş yok etmiş, ticaret yollarında güvenlik bırakmamışlardı.⁵⁰⁷

⁵⁰³ Jansky, s. 123-124; Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 232.

⁵⁰⁴ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 225.

⁵⁰⁵ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 224.

⁵⁰⁶ Jansky, s. 124.

⁵⁰⁷ Turan, *Türkiye*, s. 377; Uyumaz, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad*, s. 73.

Alâeddin Keykubad, Anadolu'nun giriş noktası olarak kabul edilen ve Kubbetü'l- İslam olarak adlandırılan Ahlat'ın bu sahipsizliğini, ülkesinin güvenliği açısından son derece tehlikeli görüyordu. Kendisi Moğollara karşı gözdağı verme amacıyla Gürcistan sınırlarının ötesine harekât düzenlerken Eyyûbîlerin bu sorunlarla uğraşacak yerde, bir asrı aşkın süredir Güneydoğu Anadolu'da kök salmış bir Türk-İslam devleti olan Hısnikefâ Artuklularını ortadan kaldırmaları ve bunu bir emrivaki ile yapmaları tam bir düşüncesizlikti. İşte bu nedenlerle Alâeddin Keykubad, hem Eyyûbîlere Âmid sorununda misilleme yapmak, hem de kendi çabalarıyla Moğollara karşı bir savunma hattı oluşturmak için harekete geçti. Bu amaçlarla, Kemâleddin Kâmyar'a Ahlat'ı zapt etmesini ve "Bitlis'ten Tiflis'e" bütün Ermen topraklarının örgütlenmesi işini üstlenmesini buyurdu.⁵⁰⁸

Sultanın buyruğu doğrultusunda 630/1233 baharında⁵⁰⁹ Kayseri'den yola çıkan, Sivas, Erzincan, Erzurum güzergâhını izleyerek yaz aylarında Ahlat'a varan Kemâleddin Kâmyar, şehri adeta ıssız ve bomboş buldu. Ahlat'ta kalmış olan birkaç itibarlı kişi, Kâmyar ve Selçuklu ordusunu karşılamaya çıktı. Selçuklu ordusu hiçbir direnişle karşılaşmadan şehre girdi. Kâmyar, hilatler giydirip, hediyeler takdim ettiği şehir eşrafına Selçuklu devletine bağlılık yemini yaptırdı. Cuma günü Ahlat camilerinde hutbe Alâeddin Keykubad adına okundu.⁵¹⁰

Bir süre Ahlat şehrinde kalan Melikü'l-ümerâ Kâmyar, karargâhını Van Gölü kıyısına kurdu. Sultan'ın emri doğrultusunda planlandığı üzere Ahlat çevresindeki şehirlerin ele geçirilmesi için komutanlarını gönderdi. Selçuklu orduları kısa sürede Bitlis, Van, Vastan, Adilcevaz gibi Ermen iline bağlı şehirleri ve kuzeyde Azerbaycan ile Anadolu arasında stratejik açıdan oldukça önemli olan Sürmari şehrini ele geçirdiler.⁵¹¹ Böylece Moğolların Anadolu'ya geçebileceği ana noktalar, Selçuklu kontrolü altına alınmış oldu.

Kâmyar, Ermen diyarının fethini, bölgenin harap hâlini, yöneticilerinin dileklerini ve Hârizmlî askerlerin durumunu Sultan'a arz etti. Bölgenin fethini haber alan Alâeddin Keykubad, son derece memnun olarak, Kâmyar ve diğer beyleri kutladı. Ahlat bölgesini eski canlı günlerine döndürmek, Selçuklu yönetimine entegre etmek ve Moğollara karşı

⁵⁰⁸ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 87.

⁵⁰⁹ Üremiş, s. 263, 584 no.lu dipnot; Humphreys, s. 223.

⁵¹⁰ İbn Bibi, I, s. 426.

⁵¹¹ İbn Bibi, I, s. 426-427; Ebü'l-Ferec, *Tarih*, II, s. 532.

kurduğu savunma sisteminin önemli bir halkası hâline getirmek için, hazırladığı bir eylem planını acilen yürürlüğe koydu. Vezir (sâhib), müstevfî ve pervânesini, Ahlat ve Ermen bölgesine gönderdi. Onlara bölgenin ihtiyaçlarını karşılamalarını, vergi kaynaklarının belirlenmesini ve sahipsiz kalmış mülklerin bir envanterinin çıkarılarak bizzat kendisine sunulmasını emretti. Melikü'l-ümerâ Kâmyar'a da bir mektup göndererek, bölgenin bütün kalelerinin ihtiyat tedbirlerini alıp, onarım işlerini tamamladıktan sonra Erzurum'a giderek yeni bir emre kadar burada beklemesini buyurdu.⁵¹²

Kemâleddin Kâmyar, kalelerin savunma sistemleri kısa sürede istenilen seviyeye getirdi. Vezir (Sâhib) Ziyâüddin Karaaslan ve diğer divan görevlileri de sıkı bir biçimde çalıştılar. Sahipsiz kalmış bütün mal ve mülklerin listesini çıkardılar. Şehirden kaçıp gitmiş çiftçi ve köylülerden geri dönenlere topraklarını iade ettiler. Tarımın özendirilmesi için çiftçi ve köylüye karşılıksız tohum ve hayvan dağıtımını yaptıkları gibi, vergi indirimleri de sağladılar. Kale muhafızlarını (kütüvalân) çağırarak, onların gelir giderlerini kaydettiler. Yönetim şekillerini kurallara bağladılar. Bütün bunlar sonucunda, Gürcistan, Arrân ve Azerbaycan'da Moğol zulmüne uğrayan halk, Ahlat yöresine göç etmeye başladı. Kısa sürede o bölgeler imar edilerek canlanmaya ve görevlilerin adil yönetimiyle huzura kavuştu.⁵¹³

İbn Nazif el-Hamevî'nin kaydettiğine göre, 631/1233 yılında⁵¹⁴ Ahlat'ın Alâeddin Keykubad tarafından zapt edilmesine bir tepki olarak Eyyûbî askerleri, Keykubad'ın elindeki Gerger ve Keferzak kalelerine saldırdı. Alâeddin Keykubad buna yanıt vermekte gecikmedi. Selçuklu askerleri, Eyyûbîlere ait olan Hısnıkeyfâ, Erzen ve Meyyâfârikîn şehirlerinin çevresini yağmaladı.⁵¹⁵ Sefer esnasında Mardin sahibi Nâsırüddin de Selçuklular tarafında yer almıştı. Sıbt İbnü'l-Cevzî ve İbn Kesir'in kaydettiğine göre, Selçuklu askerleri bu sırada Moğolların Müslümanlara yapmadıkları kötülükleri yapmışlardı.⁵¹⁶

⁵¹² İbn Bibi, I, s. 427.

⁵¹³ İbn Bibi, I, s. 427-429.

⁵¹⁴ Kronolojik sıraya göre bu olaylar 631 yılının ilk aylarında, yani 1233 güzünde meydana gelmiş olmalıdır.

⁵¹⁵ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 231; Uyumaz, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad*, s. 75; Üremiş, s. 270.

⁵¹⁶ İbn Kesîr, XIII, s. 269; Uyumaz, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad*, s. 75. Süleyman Özbek ise Sıbt'ın diğer bazı Arap kaynakları gibi, bölgede yağma ve çapul hareketinde bulunan başıboş Hârizm askerlerini Selçuklu askeri sandığını ileri sürer. Bk. Özbek, *Türkiye Selçukluları-Eyyubi İlişkileri*, s. 174.

Bölgenin fethini, kalelerin onarımını tamamlayan ve Eyyûbîlere gözdağı veren Melikü'l-ümerâ Kemâleddin Kâmyar, savunmayı güçlendirdikten sonra, Ahlat'tan ayrılarak Erzurum'a gitti. Ordusuyla birlikte bir süre burada kalan Kâmyar, nihayet gelen ferman üzerine orduyu terhis ederek Alanya'da bulunan Sultan'ın yanına döndü. Alâeddin Keykubad, bu büyük emirini ve onun komutası altında görev almış diğer ümerayı onurlandırıp, pek çok bağışla ödüllendirdi.⁵¹⁷

c. Eyyûbîlerle Ayrılığın Derinleşmesi: Derbentler Yılı Savaşı⁵¹⁸

Yukarıda bahsedildiği gibi, Melik Kâmil'in 1232 yılında el-Cezire'nin kalbi Âmid'i alması, buna karşılık Alâeddin Keykubad'ın hem misillemeye bulunmak hem de Moğol saldırısına karşı güvenliğini sağlamak için Melik Eşref'in elinde bulunan Ahlat bölgesini topraklarına katması, iki devlet arasındaki gerginliği iyice tırmandırmıştı. Melik Eşref, Doğu Anadolu'daki topraklarını savunmasız bırakmış olmasına rağmen şimdi Alâeddin Keykubad'ın eline geçmesini kabul edememişti. Bu nedenle, Mısır'daki ağabeyi Melik Kâmil'e haber göndererek Doğu Anadolu'daki topraklarını geri almak için yardım talep etti.⁵¹⁹ Melik Kâmil de, Keykubad'ın geçen güz kendisine ait olan el-Cezire bölgesini yağmalamasından ve başta Hısnıkeyfâ olmak üzere bölgede pek çok kaleyi isyana kışkırtmasından rahatsızdı.⁵²⁰ Yardım talebine olumlu yanıt veren Melik Kâmil, Mayıs ayının ilk günlerinde ordusuyla birlikte Melik Eşref'in bulunduğu Dımaşk'a hareket etti.⁵²¹

Dımaşk'a varan Melik Kâmil, burada Şam ve el-Cezire'de bulunan Eyyûbî melik ve emirlerine mektuplar göndererek, Selçuklular üzerine düzenlenecek sefere katılmalarını bildirdi. Suriye şehirlerine uğrayarak Bire'ye (Birecik) ulaştı. Kahire-Birecik arasında uğranılan yerlerdeki Eyyûbî meliklerinin de katılımıyla Melik Kâmil'in ordusundaki asker sayısı 100 bine yaklaşmıştı. Ordugâhta 16 Eyyûbî meliki bulunmaktaydı.⁵²²

⁵¹⁷ İbn Bibi, I, s. 427-428.

⁵¹⁸ Savaşın adına dair bk. Turan, *Türkiye*, s. 545; İlyas Gökhan, "I. Alâeddin Keykubad'ın Eyyûbî Melikleri ile Yaptığı Derbentler Yılı Savaşı", *II. Ulusal I. Alâeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri 6-7 Kasım 2008*, (ed. Yusuf Küçükdağ, Mustafa Çıpan), Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya 2010, s. 55.

⁵¹⁹ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 236.

⁵²⁰ Üremiş, s. 270-271, 595 no.lu dipnot; İzzeddin İbn Şeddâd, Melik Kâmil'in Hısnıkeyfâ valisinin Alâeddin Keykubad ile entrika çevirdiğini belirtir. Bk. Cahen (İbn Şeddâd, el-A'lâk), s. 98.

⁵²¹ Gökhan, "Derbentler Yılı Savaşı", s. 52; İbn Vâsıl, II, s. 71; Üremiş, s. 270.

⁵²² İbn Vâsıl, II, s. 72-73; Bunlardan isimleri bilinenler şunlardır: 1. Dımaşk hâkimi Melik Eşref 2. Meyyâfârikîn hâkimi Melik Muzaffer Şehabeddin Gazi 3. Ca'ber Kalesi hâkimi Melik Hafız Arslanşah 4. Melik Salih 5. Melik İsmail 6. Halep hâkimi Melik Aziz b. Melik Zahir adına amcası Melik Muazzam Fahreddin Turanşah b. Selahaddin 7. Bire hâkimi Melik Zahir Davud b. Selahaddin

Eyyûbî melikleri haricinde Harput ve Mardin Artukluları ile Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü de bu orduya asker vermişlerdi.⁵²³ Karargâhını Bire'de kuran el-Kâmil, bütün Eyyûbî meliklerinin katılımıyla bir toplantı düzenleyerek savaş planlarını müzakere ettirdi.⁵²⁴ Eyyûbî ordusunun tarihî Halep-Kayseri ticaret yolu güzergâhını izlemesi ve Akçaderbent Geçidi'ni⁵²⁵ aşarak Anadolu'yu istila etmesi kararlaştırıldı.⁵²⁶

Eyyûbî ordusunun planını zamanında haber alan Sultan Alâeddin Keykubad, Kemâleddin Kâmyar'ı Akçaderbent'i tutması için öncü olarak göndermişti. Ayrıca Maraş valisi Nusretüddin Hasan Bey'in de bölgeye gitmesini emretti. Akçaderbent'e ulaşan Kâmyar, Eyyûbî ordusunun geçişini engellemek için süratle tahkimata girişti. Sultanın kendisi de yaklaşık 100 bin kişiden oluşan⁵²⁷ tam teçhizatlı ordusuyla birkaç gün sonra bölgeye intikal etti.⁵²⁸

Melik Kâmil ve Eyyûbî melikleri Akçaderbent'e vardıklarında geçidin Selçuklu askerleri tarafından tutulduğunu gördüler. Selçuklu birlikleri bölgeyi çok iyi bilmelerine karşın Eyyûbîler buranın acemisiydiler. En geniş yeri 4,5 m ve uzunluğu 2,5 km olan Akçaderbent'i tutan Selçuklu askerleri Eyyûbîlerin geçişine izin vermedi. Çarpışmalar günlerce devam etti. Eyyûbî kuvvetleri ağır zayıat vermekte ve ilerleyememekteydi.⁵²⁹ Alâeddin Keykubad nihayet bir çıkış harekâtı ile Eyyûbî ordusunu bozguna uğrattı. Bunun üzerine Melik Kâmil, Akçaderbent'e koşturulan Duzahdere ve Bafnik derbentlerinden Elbistan'a geçmeyi denedi. Ancak Selçuklu ordusu buna da izin vermedi. Eyyûbî kuvvetleri burada da ciddi kayıplar verdiler.⁵³⁰

8. Sümeysat hâkimi Melik Mufaddal Musa b. Melik Efdal b. Selahaddin 9. Hama sahibi Melik Muzaffer Mahmud 10. Ayıntab sahibi Melik Salih b. Melik Zahir 11. Kerek hâkimi Melik Nâsır Davud b. Melik Muazzam 12. Hıms hâkimi Melik Mücahid Şirkuh. Bk. Gökhan, "Derbendler Yılı Savaşı", s. 53; İbn Vâsıl, II, s. 72; Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 237.

⁵²³ Ataoğlu, "Artuklu-Eyyubi İlişkileri", s. 89; Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 237. Olayı 200 yıl sonra anlatan Mısırlı tarihçi Makrîzî: "Şimdiye kadar Müslüman bir hükümdar için böyle asker toplanmadı" diyerek, Eyyûbî ordusunun azametini ortaya koyar. Bk. Gökhan, "Derbendler Yılı Savaşı", s. 53.

⁵²⁴ Gökhan, "Derbendler Yılı Savaşı", s. 52-53.

⁵²⁵ Orta Çağ'da, Bâbü'l-Hadîd (Demir Kapı) ve Derbû's-Selame (Esenlikler Kısığı) de denilen bu geçit, Elbistan ile Nurhak ilçeleri arasında bulunan karayolunun yakınındadır. Bk. İlyas Gökhan, "XIII. Yüzyılda Maraş", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 13, 2005, s. 192, 3 no.lu dipnot.

⁵²⁶ Gökhan, "Derbendler Yılı Savaşı", s. 53-54.

⁵²⁷ Ebü'l-Ferec, II, s. 533; Turan, *Türkiye*, s. 380.

⁵²⁸ İbn Bibi, I, s. 435-436; Ebü'l-Ferec, II, s. 533.

⁵²⁹ Gökhan, "Derbendler Yılı Savaşı", s. 54-55.

⁵³⁰ İbn Bibi, I, s. 437.

Selçukluların başarılı müdafaası karşısında çakılıp kalan Eyyûbî ordusunda erzak sıkıntısı baş göstermeye başladı. Bununla birlikte savaşın gidişatına asıl etki eden olay, Eyyûbî melikleri arasında çıkan bir söylentinin sebep olduğu ayrılıktı. Söylenti, Hıms sahibi Melik Mücahid'in, hanedanın iki numaralı ismi Melik Eşref'le paylaştığı bir iddiadan yayılmıştı. Bu iddiaya göre, Melik Kâmil, Anadolu üzerinde hâkimiyet kurduktan sonra, burayı Eyyûbî melikleri arasında taksim edecek, karşılığında onların Suriye'deki topraklarına el koyarak Mısır, el-Cezire ve Suriye'nin tek sahibi olacaktı.⁵³¹ Son derece endişelenen Melik Eşref, iddiayı diğer meliklere de nakletti. Bunun üzerine Eyyûbî melikleri, Melik Eşref ve Melik Mücahid başkanlığında bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra, Anadolu'daki harekâtı ağırdan almaya ve Alâeddin Keykubad'a gizlice haber göndererek onunla anlaşmaya karar verdiler.⁵³² Ancak Eyyûbî meliklerinin Selçuklu sultanına yazdığı mektuplar Melik Kâmil'in eline geçince, Eyyûbî sultanı büyük bir ihanetle karşı karşıya olduğunu anladı. Bunun üzerine çarpışmalara son vererek güneye doğru çekildi.⁵³³

Harput Artuklu beyi Nureddin Artukşah, Anadolu'ya giren Melik Kâmil yanında yer almıştı. Eyyûbî ordusunun çekilmesinden sonra Alâeddin Keykubad tarafından cezalandırılacağını bildiği için Hısnımansûr bölgesinde bulunan Melik Kâmil'in yanına vararak ondan yardım talep etti. Ayrıca onu, Harput üzerinden Anadolu'ya girmeye teşvik etti. Melik Kâmil, kardeşlerinin ve akrabalarının bir kısmı memleketlerine dönmüş olmasına rağmen, Harput'a ordu sevk etmeye karar verdi. Bu amaçla Fırat Nehri'ni aşarak Süveyda'ya (Siverek) vardı ve karargâhını buraya kurdu. Güvenebileceği tek Eyyûbî meliki olan Hama hâkimi, damadı ve aynı zamanda yeğeni olan Melik Muzaffer'i ve gözde emirlerinden Şemseddin Savvab ile Fahreddin

⁵³¹ Humphreys, Arap kaynaklarının Melik Mücahid'in bu iddiasının uydurma olduğunu ima ettiklerini belirtir. Humphreys'e göre diğer meliklerin bu iddiayı ciddiye almalarının sebebi, iddianın inandırıcılığından ziyade, hanedanın tarihinin ortaya koyduğu gerçeklerdir. Gerek Selahaddin, gerekse el-Âdil, Suriye ve el-Cezire'nin büyük meliklerini kovup yerlerine itaat ve sadakatlerine güvenebilecekleri kendi oğullarını geçirmiş ve böylece yüksek otoritelerini sağlamışlardır. Melik Kâmil'in son dönemdeki yükselişi göz önüne alındığında, onun da aynı süreci tekrarlamak istemesi tüm meliklere inandırıcı gelmiştir. Üstelik kısa bir süre önce, el-Eşref'in kendisinden Rakka'yı istemesine sinirlenen Kâmil'in kardeşini azarlamasının sebep olduğu dargınlık ve korku da iddianın ciddiye alınmasına etkiye bulunmuştur. Bk. Humphreys, s. 225-226.

⁵³² Ali Üremiş, İbn Nazif el-Hamevî'nin verdiği bir bilgiye dayanarak, Hıms hâkimi Melik Mücahid'in bu savaşta, Eyyûbî melikleri arasında Alâeddin Keykubad'ın propagandasını yaptığını ileri sürer. el-Hamevî'ye göre savaştan kısa süre önce Keykubad'ın bir elçisi Melik Mücahid'e gelmiştir. Aynı elçi Haçlılar ve Suriye İsmailîlerine hediyeler göndermiş, Melik Eşref ile de görüşmüştür. Bk. Üremiş, s. 274.

⁵³³ İbn Vâsıl, II, s. 74-75; Ebü'l-Ferec, II, s. 533; Turan, *Türkiye*, s. 380; Gökhan, "Derbendler Yılı Savaşı", s. 55; Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 238-239; Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad*, s. 76; Üremiş, s. 273-274.

Banyasî'yi yaklaşık 5 bin kişilik seçme bir kuvvetle Harput üzerinden Anadolu'ya girmekle görevlendirdi. Onlar Çermik, Ergani yoluyla Harput'a vardılar.⁵³⁴

Sultan Alâeddin Keykubad, Eyyûbî ordusunun derbentlerden geri çekilmesi üzerine Malatya'ya gelmişti. 12 bin askerden oluşan seçme bir kuvveti, Melikü'l-ümerâ Kemâleddin Kâmyar, Mübârizüddin Çavlı ve Şemseddin Altunaba gibi büyük emirler komutasında Harput üzerine gönderdi. Burada meydana gelen savaşı Selçuklu ordusu kazandı. Artuklu beyi ve Eyyûbî melikleri Harput'a sığındılar. Savaşı kazanan Selçuklular Harput'u kuşatma altına aldılar. Bu sırada Sultan da kuşatmaya destek vermek için, Malatya'dan Harput'a geldi. Selçuklu ordusuna karşı direnmenin mümkün olmadığını gören Hama hâkimi Melik Muzaffer, Alâeddin Keykubad'ın huzuruna çıkarak şehir için aman diledi. Sultan'ın aman vermesi üzerine Harput, 23 Zilkade 631/20 Ağustos 1234'te Selçuklulara kapılarını açtı. Sultan Alâeddin Keykubad, Eyyûbî melik ve emirlerine iyi muamelede bulunup hilatler bağışladıktan sonra, onları serbest bırakarak memleketlerine dönmelerine izin verdi. Harput Artuklu beyini de bağışlayarak yanında götürdü. Böylece Harput'taki 60 yıllık Artuklu hâkimiyeti sona erdi. Sultan Alâeddin Keykubad Harput'u da Moğollara karşı oluşturduğu savunma hattına kattı. Şehrin tahkimatını iyice sağlamlaştıran, ikta ve yönetim işlerini yoluna koyan Sultan, Malatya üzerinden Kayseri'ye geldi.⁵³⁵

Harput Seferi'nin sonucunu Süveyda'da öğrenen Melik Kâmil, büyük bir azamet ve gururla giriştiği bu seferin iflas ettiğini ve yenildiğini kabul ederek Mısır'a döndü.⁵³⁶ Derbentler Yılı Savaşı'nda alınan büyük yenilgi, Melik Kâmil'in prestijini ciddi ölçüde sarsmıştı. Savaş esnasında yaşanan hadiseler ise, Suriye melikleriyle Melik Kâmil'in arasının açılmasına ve Suriye meliklerinin Melik Eşref liderliğinde birleşerek Melik Kâmil'e cephe almalarına yol açmıştı.⁵³⁷ Dahası, İbn Bibi'nin deyimiyle "akrabalık ve dostluk bağlarını, hıyanet ve yabancılık bağlarıyla değiştiren, Firavunların ahmaklığına ve Kayserlerin kibrine kapılarak... dostluk temellerini sallayıp yıkan..."⁵³⁸ Melik Kâmil'in bu düşüncesizce hamlesi, Moğol tehlikesinin iyice büyüdüğü sırada, Selçuklularla Eyyûbîler arasındaki husumeti daha da arttıracaktı. Bununla birlikte

⁵³⁴ İbn Vâsıl, II, s. 75-76.

⁵³⁵ İbn Bibi, I, s. 437-443; İbn Vâsıl, II, s. 76-78; Turan, *Türkiye*, s. 380-381; Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 240-241; Üremiş, s. 275-278.

⁵³⁶ Turan, *Türkiye*, s. 381; Humphreys, s. 227.

⁵³⁷ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 241.

⁵³⁸ İbn Bibi, I, s. 434.

Eyyûbî melikleri arasında başlayan kampaşma, Alâeddin Keykubad için eski dostu Melik Eşref ile yeniden ittifak kurmanın kapısını aralayacaktı.

d. Alâeddin Keykubad'ın el-Cezire Seferi

Kışı Akdeniz sahilinde geçiren Alâeddin Keykubad, 1235 yılı baharında Kayseri'ye geldi. Geçen yıl saldırıya uğrayan Sultan'ın amacı bu defa Melik Kâmil'in elinde bulunan el-Cezire beldelerini ele geçirmektir. Kayseri'de toplanan ve 50 bin süvariden meydana gelen Selçuklu ordusu, Melikü'l-ümerâ Kemâleddin Kâmyar komutasında el-Cezire bölgesine sefere çıktı.⁵³⁹ Selçuklu ordusuna bu sefer esnasında bölgedeki Mardin Artuklu birlikleri de destek verecekti.⁵⁴⁰

Fırat'ı geçerek el-Cezire bölgesine giren Kemâleddin Kâmyar'ın ilk hedefi Urfa şehriydi. 1235 yılının Haziran ayında Urfa'yı kuşatan Selçuklu ordusu şehri kılıçla ele geçirdi. Urfa kuşatması sürerken çevre beldelere gönderilen Selçuklu kuvvetleri, Suruç, Siverek (Sibabarak/Süveyda) ve Rakka'yı (Kalonikus) zapt etti. Rakka surları yıkılarak şehir yağmalandı.⁵⁴¹ Melik Kâmil'in el-Cezire'deki en önemli askerî üssü olan Harran ise Selçuklu ordusunun kuşatmasına sadece iki ay direnebildi.⁵⁴² Melikü'l-ümerâ Kemâleddin Kâmyar, ele geçirilen şehirlere garnizon yerleştirme ve kale komutanı tayin etme işlemlerini hallettikten sonra Sultan'ın bulunduğu Kayseri şehrine hareket etti.⁵⁴³

Selçukluların zaferle sonuçlanan ilk el-Cezire Seferi, Diyârimudar bölgesi ile sınırlı tutulmuştu ve yalnızca Melik Kâmil'in topraklarını hedef almıştı. Diğer Eyyûbî meliklerinin topraklarına ise saldırıda bulunulmamıştı. Böylece bütün Eyyûbî meliklerinin tepkisi çekilmemiş olacak ve önceki yıl Kâmil'e küskün olan meliklerin kalpleri kazanılmaya çalışılacaktı. Harput'ta esir edilen Eyyûbî melikleri de muhtemelen bu amaçla serbest bırakılmıştı. Bu politik hamle gerçekten de işe yarayacak ve takip eden yıl Melik Eşref önderliğinde birleşen Suriye melikleri, himaye için Keykubad'a başvuracaktı.

⁵³⁹ İbn Bibi, I, s. 443-444; Turan, *Türkiye*, s. 382.

⁵⁴⁰ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 242.

⁵⁴¹ Ebü'l-Ferec, II, s. 534; Cahen (İbn Şeddâd, el-A'lâk), s. 98.

⁵⁴² Harran kuşatması hakkında en geniş bilgi İbn Bibi tarafından sunulur. Bk. İbn Bibi, I, s. 444-445; Ebü'l-Ferec, II, s. 534; Cahen (İbn Şeddâd, el-A'lâk), s. 98.

⁵⁴³ Ebü'l-Ferec, II, s. 535; İbn Bibi, I, s. 445; İbn Vâsıl, II, s. 97-98; Cahen (İbn Şeddâd, el-A'lâk), s. 98.

e. Melik Kâmil'in el-Cezire Seferi ve Keykubad'ın Âmid Kuşatması

Derbentler Yılı Savaşı'nda mağlup olan ve akabinde Diyârımudar beldelerini kaybeden Melik Kâmil vakit kaybetmeden harekete geçti (Ocak 1236). Zira Selçukluların istila ettiği bu yerler, Eyyûbîlerin el-Cezire'nin doğusundaki diğer topraklarıyla (Diyâribekir ve Diyârrebîa) bağlantı sağlanabilmesi için yaşamsal öneme sahipti.⁵⁴⁴ Burası geri alınamazsa muhtemelen doğu el-Cezire toprakları da Keykubad'ın gelecekteki saldırılarına açık hâle gelebilirdi.

Melik Kâmil, yanında kardeşleri Melik Eşref ve Melik Muzaffer, Hıms sahibi Melik Mücahid, Hama sahibi Melik Muzaffer Mahmud olduğu hâlde el-Cezire'nin Diyârımudar bölgesine girdi.⁵⁴⁵ Harran, Urfa ve Suruç'u kısa sürede Selçuklulardan geri aldı. Keykubad'ın eline bir daha geçmesinler diye, sağlamlıkları dillere destan olan Urfa ve Suruç kalelerinin surlarını yerle bir etti. Esir ettiği Selçuklu kale muhafızlarını, görevlilerini, asker ve naiblerini aşağılamak amacıyla çuvallara doldurarak develerle Mısır'a sevk etti. Fakat bu hareketi kardeşleri tarafından dahi kınandı.⁵⁴⁶ Çünkü Keykubad esir ettiği Eyyûbî melik ve emirlerini daima serbest bırakmıştı. Kaybettiği yerleri geri almakla yetinmeyen Melik Kâmil, Selçuklulara yardım eden Mardin Artuklu hükümdarı Artuk Arslan'ı cezalandırmaya karar verdi. Ona ait olan Dunesir'e (Kızıltepe) yürüdü ve şehri tahrip etti. Çevredeki halkı esir, mallarını yağma etti.⁵⁴⁷

Eyyûbî meliklerinin Mardin havalisini yağma ve tahrip ederken aldıkları iki önemli haber, onların derhâl Dımaşk'a çekilmelerine yol açtı. Bunlardan ilki, bir Moğol birliğinin Dicle Irmağını geçerek Melik Eşref'in hâkimiyet sahası olan Ninova ve Sincar'a bölgesine ulaştığıydı. Erbil'den geçen Moğollar, Ninova çevresinde yağma ve katliam yaptıktan sonra, Melik Eşref'in kışlık merkezi Sincar'a varmışlar ve burada Suriye'ye giden bir kervanı da kırmışlardı.⁵⁴⁸ Melik Eşref'in Sincar'daki naibi Moğollarla girdiği mücadelede şehit olmuştu.⁵⁴⁹

⁵⁴⁴ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 90.

⁵⁴⁵ İbn Vâsıl, II, s.109; Cahen (İbn Şeddâd, el-A'lâk), s. 98; Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 244.

⁵⁴⁶ İbn Bibi, I, s. 445; İbn Vâsıl, II, s. 110; Ebü'l-Ferec, II, s. 535; Cahen (İbn Şeddâd, el-A'lâk), s. 98.

⁵⁴⁷ "Melik Kâmil, Artuklu ülkesinden o kadar çok ganimet götürmüştü ki, Kahire'de güzel bir kadın elli dirheme, iyi bir katır otuz dirheme ve bir kuzu da bir dirheme satılmıştı." Bk. Turan, *Türkiye*, s. 383.

⁵⁴⁸ Ebü'l-Ferec, II, s. 536; İbn Kesîr, s. 280.

⁵⁴⁹ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbîler*, s. 245.

Diğer yandan Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü'den gelen bir mektup, elli bin süvariden müteşekkil bir Selçuklu ordusunun el-Cezire'ye doğru ilerlediğini haber veriyordu.⁵⁵⁰ Selçuklu ordusunun gelmekte olduğunu ve Moğolların Suriye'yi tehdit ettiğini haber alan Melik Kâmil, kardeşi Melik Eşref'in Sincar çevresini korumak için çekilme ısrarını kabul etti. Böylece iki kardeş ordularını Dımaşk'a çekti.⁵⁵¹

Ulakları vasıtasıyla Melik Kâmil ve Melik Eşref'in el-Cezire'ye geldiklerini, buradaki beldeleri geri aldıklarını ve Selçuklulara yaptıkları muameleyi haber alan Sultan Alâeddin Keykubad, ümerasını toplayarak bir durum değerlendirmesi yapmıştı. Sultan, el-Cezire'de kalıcı olmanın ancak Diyâribekir bölgesinin en önemli şehri olan Âmid'i fethetmekle mümkün olabileceğini düşünüyordu. Tecrübeli komutan ve devlet adamı Kemâleddin Kâmyar, Âmid'in müstahkem surlarından dolayı kolay alınacak bir şehir olmadığını, orayı almanın programlı bir kuşatmayı gerektirdiğini belirterek Sultan'ı bu tasarıdan vazgeçirmeye çalıştı ve savaşın Diyârımudar cephesinde devam ettirilmesini önerdi. Ancak, Kâmyar'ın siyasal rakibi olan Pervâne Taceddin, Hârizmlilerin de emrine verilmesi hâlinde, Âmid'i altı ay içinde düşürebileceğini ileri sürdü. İkna olan Alâeddin Keykubad onu ordunun başına geçirerek Âmid üzerine sefere çıkardı.⁵⁵²

Yaklaşık elli bin kişiden oluşan tam teçhizatlı Selçuklu ordusu,⁵⁵³ Pervâne Taceddin komutasında el-Cezire'ye girerek Âmid'i kuşattı. Ancak kuşatma başarılı olamadı. Bu sırada, Hârizmli komutanlar Taceddin Pervâne'nin emrinden ayrılarak Celaeddin Hârizmşah'ın ölümüne yol açtıklarını düşündükleri; Meyyâfârikîn hâkimi Melik Muzaffer'in, Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü'nün ve hatta Alâeddin Keykubad'a bağlı olan Mardin hâkimi Artuk Arslan'ın topraklarına intikam akınları düzenlediler. Sincar kapısına kadar bütün bölgeyi yakıp yıktılar, yağma ve talan ettiler.⁵⁵⁴

Düzeni bozulan Selçuklu ordusunun Âmid kuşatması gittikçe uzadı. Ancak Âmid'in ele geçirilmesinde ısrarlı olan Alâeddin Keykubad, veziri Sâhib Şemseddin İsfahanî'yi Türk, Frenk ve Almanlardan oluşan büyük bir ordu ile birlikte, sayısız nakit, bol miktarda cephaneye ve levazımatla Âmid'e gönderdi. Fakat Selçuklu ordusu bu takviyeye

⁵⁵⁰ İbn Kesîr, s. 280.

⁵⁵¹ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 245.

⁵⁵² İbn Bibi, I, s. 445-447; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 90.

⁵⁵³ İbn Kesîr, s. 280; İbn Bibi, Selçuklu ordusunun sayısı hakkında bilgi vermez.

⁵⁵⁴ İbn Bibi, I, s. 447; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 90; Sibt İbnü'l-Cevzî, Melik Kâmil'in Duneysir'de yaptığının daha beterinin Selçuklu ordusu tarafından Nusaybin'de yapıldığını belirtir. Muhtemelen Nusaybin'de yapılanlar Hârizmlilerin işi olmalıdır. Bk. Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 246.

rağmen de başarılı olamadı. Taceddin Pervâne, Sultan'a haber göndererek kışın yaklaşması nedeniyle geri çekilme izni istedi. Alâeddin Keykubad, bunca masrafa yol açan bu büyük kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlanmasından dolayı öfkelenmiş de, gelecek yıl bizzat Âmid üzerine yürümeyi düşünerek ordunun daha fazla yıpranmasına izin vermedi ve çekilme isteğine izin verdi. Kuşatmada başarısız olan komutanları da bağışladı.⁵⁵⁵

Selçuklu ordusunun Âmid'den çekilmesinin bir başka nedeni de Halife Müstansır-Billâh'ın araya girmesiydi. Şehrin Eyyûbîler tarafından kuşatılması esnasında Artuklular ile Eyyûbîler arasında arabuluculuk yapmaya çalışan Halife, bu defa da Selçuklularla Eyyûbîler arasında aynı görevi üstlenmeye çalışmıştı. Âmid'deki Eyyûbî melikinın arabuluculuk isteği üzerine harekete geçen Halife Müstansır-Billâh, Keykubad'ın da saygısını kazanmış olan ünlü diplomat Muhyiddin İbnü'l-Cevzî'yi Âmid'e yolladı. Yapılan görüşmeler sonucunda Melik Kâmil ile Alâeddin Keykubad arasında ateşkes sağlandı. Kuşatma durdurularak Selçuklu ordusu şehir önlerinden ayrıldı (Muharrem 634/Eylül-Ekim 1236).⁵⁵⁶ Keykubad böylece başarılı olunması mümkün olmayan bir kuşatmadan itibarını sarsmadan ayrılmış oluyordu.

Alâeddin Keykubad'ın böylesine müstahkem bir kaleyi ısrarla ele geçirmek istemesinin temelinde, hiç kuşkusuz, Moğollara karşı Doğu Anadolu'da oluşturduğu güvenlik zincirini el-Cezire'ye (Güneydoğu Anadolu) kadar uzatmak ve Âmid'i bu zincirin en önemli halkalarından biri hâline getirmek gayesi yatmaktaydı. Lakin 1237 yılında ardı ardına gelişen olaylar, büyük sultanın bu gayesini gerçekleştirmesine müsaade etmeyecekti.

5. Alâeddin Keykubad'ın Moğol Hâkimiyetini Kabul Etmesi

Sultan Alâeddin Keykubad, 1237 yılının baharında çıkacağı Âmid seferi ile ilgili diplomatik ve askerî hazırlıklarını, kışlık merkezi Alanya'da sürdürüyordu. Bu esnada Ögedey Kağan'ın elçisi Şemseddin Ömer-i Kazvinî ile Todun ve Urumtay adındaki iki Moğol nökeri Kayseri'ye ulaştı. 1237 baharında Kayseri'ye gelen Keykubad, Ögedey Kağan'ın elçisini büyük bir saygıyla kabul etti. Yanında gümüş payza⁵⁵⁷ ile elçilik eden

⁵⁵⁵ İbn Bibi, I, s. 447-448.

⁵⁵⁶ Turan, *Türkiye*, s. 384; Üremiş, s. 287; Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad*, s. 79.

⁵⁵⁷ Payza, habercilere, yüksek devlet memurlarına kimin emriyle yolculuk yaptıklarını belirten ve devlet işlerinde o kişilere kolaylık tanıyan bir çeşit kimlik belgesi idi. Payzalar genellikle tahtadan ya da madenden yapılırdı. Ama daha yüksek mevkidekileri tanımlayanlar gümüş ve altın oluyordu. Bunlar,

Şemseddin Ömer, Kağan'ın yarlığını getirmişti. Sultan, elçinin getirdiği bu yarlığı⁵⁵⁸ öptükten sonra, ayağa kalkarak divandakilerin ve elçinin huzurunda bizzat okudu. Soğukkanlılığını koruyan Sultan, burada hiçbir yorum yapmadan toplantıya son verdi ve odasına çekildi. Kağan'ın elçisi Müslüman ve Selçuklu tebaasından olduğu için onu yanına çağırarak, baş başa ve içten bir görüşme yaptı. Özellikle yarlıkta geçen il olma (ili)⁵⁵⁹ tabirinin mahiyeti hakkında bilgi aldı. Zira bu bağımsızlığın kaybedilmesi anlamı taşıyordu. Keykubad, elçinin yanıtlarıyla rahatlayarak ve yine onun tavsiyesini yerinde bularak⁵⁶⁰ Kağan'a il olmayı kabul etti ve ona gönderilmek üzere hediyeler (peşkeş) hazırlattı.⁵⁶¹ Böylece, Türkiye Selçuklu Devleti, 1237 yılında, Moğol kağanının yüksek hâkimiyetini resmen tanımış oldu.

Sultan Alâeddin Keykubad, her ne kadar Moğol kağanının yüksek egemenliğini kabul etmiş olsa da, 1237 yılı baharından itibaren Kayseri, Müslim ya da Gayrimüslim birçok hükümdarın elçilerinin mekik diplomasisi yürüttüğü, Sultan'la görüşebilmek için sıra bekleyip fırsat aradığı, devletler arası siyasi bir kongre, festival ve resmigeçit alanına dönmüştü.⁵⁶² Eyyûbî, Halifelik ve Rum (Trabzon ve İznik) elçilerinin yanı sıra, geliş amaçları hakkında bilgi sahibi olmadığımız ancak Moğol kağanına tâbi olduklarını bildiğimiz Fars atabeyi Ebû Bekir (1226-1260)⁵⁶³ ile Kirman hanı Rükneddin'in⁵⁶⁴

başlıca idare altındaki emir, askerî komutanlar ve valilere verilir. Yüzbaşılardan payzası 20 ons ağırlığında gümüş bir tabletti. Büyük orduyu idare eden generalin 50 ons ağırlığında bir tableti olurdu. Bk. Özkan Dayı, "Câmiü't- Tevârîh'te Kubilay Han'ın Çin'deki İdarî Teşkilatı ve Bayındırlık Faaliyetleri", *Atatürk Ü. Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 55, 2015, s. 243-244.

⁵⁵⁸ İbn Bibi yarlığın metnini eserine aynen derç etmiştir: "Adil padişah Sultan Alâeddin Keykubad bilsin ki, iyi yönetimin ve halka iyi davranmanın, geleni gideni hoşnut etmen konusundaki iyi şöhretini bize bildirdiler. Ben o habere çok sevindim. Onun için sana ihsan (süyürganışı) buyurdum. Senin her zaman ülkende huzur ve rahat içinde olmanı istedim. Yüce Tanrı bizi büyük kılmış ve aziz yapmıştır. Yeryüzünü bizim soyumuza vermiştir. Sen iyi yolda ilerliyorsun. Onun için durumumuzu sana bildirmek ve seni bize bağlanmaya (il olma) ve itaate çağırarak vacip oldu. Bizim hâlimizi bildirdiğimiz kimseler bize bağlanmazlar, asilik yolunu tutarlarsa, ordumuz onların ülkesine girerek köklerini kazır. Kadınlarını çocuklarını esir alır. Mallarını mülklerini yağmalayıp harap eder. O zaman bize söyleyeceği bir şey olmaz. Bu yazı, Biçin (Maymun) yılında 633/1236 yazılmıştır." Bk. İbn Bibi, I, s. 450; Turan, *Türkiye*, s. 386; Koca, "Keykubad'ın Güvenlik Politikası", s. 208.

⁵⁵⁹ Moğol hanları, bir hükümdarın kendi yüksek egemenliklerini kabul edip tanımalarını, Türkçe "il olma (ili)", yani barış içinde ve dost olma kavramı ile ifade ederlerdi. Bk. Koca, "Keykubad'ın Güvenlik Politikası", s. 220.

⁵⁶⁰ Sultan, elçiye: "Onunla dost (ili) olursam ülkeme göz diker mi?" diye sorunca elçi: "Allah korusun! Onun o kadar ülkesi var ki, her yıl huzuruna oralardan elçiler gelir. Elbiseler hazinelerinde çürüyor. Atları sürülerde ve ahırlarda yaşlanıyor. O kadar altını var ki, yer altında telef oluyor. Yalnız buna rağmen uzaktan da olsa ona bir hediye götürmek, içi dışı bir tutmak gerekir" diye cevap vermiş, bu sözler hoşuna giden Sultan dost olmayı (ili), yani tâbiliği kabul etmiştir. Bk. İbn Bibi, I, s. 450-451.

⁵⁶¹ İbn Bibi, I, s. 448-451.

⁵⁶² Üremiş, s. 293.

⁵⁶³ Atabeg Ebû Bekir için bk. Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 211.

elçileri de Kayseri'deydiler. Elçiler arasında, önceki yıl Batu Han'ın 150 bin kişilik devasa ordusu karşında perişan olan İdil (Volga) Bulgarlarına ait bir elçi yanında, henüz bu ordunun saldırısına maruz kalmamış Kıpçak, Rus ve Frenk beldelerinin⁵⁶⁵ ve Mağrip (Kuzey Afrika, Endülüs) diyarlarının elçilerinin de bulunması,⁵⁶⁶ Alâeddin Keykubad'ın gücünün zirvesinde olduğunu, Orta Doğu, Afrika ve Avrupa diplomasisine ev sahipliği yaptığını ortaya koymaktadır.

Gücünün zirvesinde olan Alâeddin Keykubad'ın neden Moğol egemenliğini kabul ettiği ise tartışma konusudur. Modern tarihçiler tarafından ele alınan konu genellikle Sultan'ın diplomatik dehası ile açıklanmıştır.⁵⁶⁷ Faruk Sümer ise, Sultan'ın gücünün

⁵⁶⁴ Kirman hâkimi Barak Hâcib'in oğlu olan Rükneddin Mübarek Hoca için bk. Özaydın, "Barak Hâcib", s. 63.

⁵⁶⁵ İbn Bibi, burada Frenk deyimi ile Orta Doğu'da bulunan Haçlıları da kastetmiş olabilir. Ancak "Frenk beldeleri ile Mağrip diyarları" ibarelerini ardı sıra kullanması burada geçen "Frenk beldeleri" tabirinin doğrudan Avrupa ülkeleri manasına gelebileceğini de çağrıştırmaktadır. Nitekim 1236 yılında Macar Krallığının resmî görevlisi olarak İtil Bulgar ülkesine seyahat eden Papaz Julian, kısa bir süre önce bu bölgeyi tarumar eden Moğollar hakkında Latince bir rapor hazırlamıştır (1237). Onun verdiği bilgiler, Moğollarla ilgili Batılıların ilk bilgilerini oluşturmakta, Moğolların tarihinden, askerî durumlarından ve amaçlarından bahsetmektedir. Ayrıca rapora bir de mektup ilave edilmiştir. Batu Han tarafından Macar Kralına yazılan mektubun, aynı yıl Alâeddin Keykubad'a yazılan mektupla benzerliği ilgi çekicidir. Bk. Altay Tayfun Özcan, "Macar Papaz Julian'ın 1237 Tarihli Moğol Raporu", *AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 29, Sayı 48, 2010, s. 89-99. Bu raporun sağladığı bilgilerle Moğolları tanıyan Macar ve diğer Avrupa krallıklarının/imparatorluklarının, kendileriyle aynı kaderi paylaşan Orta Doğu'nun en güçlü hükümdarı Alâeddin Keykubad'a elçi göndermiş olmaları gayet tabiidir.

⁵⁶⁶ İbn Bibi, I, s. 455.

⁵⁶⁷ Osman Turan, cihan hâkimiyeti mefkûresini iyi bilen Keykubad'ın, buna inanan Moğollar karşısında lüzumsuz kıskırtmalara girmeyerek ve kendisine yapılan "dostane ve saygılı teklifi" kabul ederek Türkiye'yi bir saldırıdan koruduğunu belirtir. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 386-387; Nejat Kaymaz, Alâeddin Keykubad'ın ittifak girişimlerine vurgu yaptıktan sonra Celaleddin Hârizmşah ve Eyyûbî meliklerini suçlayarak Alâeddin Keykubad'ın refah içindeki ülkesini tehlikeden korumak için Moğollarla anlaşmaktan başka çaresi kalmadığını ifade eder. Ayrıca bu anlaşma sayesinde rakiplerine karşı serbest hareket edebilme yetisi kazandığını vurgular. Bk. Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, TTK Yayınları, Ankara 2009, s. 21-22; Cahen çok kısa bir değerlendirmeye, Kağan'ın vergi talebine Keykubad'ın nazik bir yanıt hazırladığını belirterek (Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 91) Sultan'ın Moğol tehlikesinden basit bir şekilde kurtulduğunu ima eder. Ali Üremiş, Osman Turan'ın düşüncelerini esas alır. Bk. Üremiş, s. 289; Emine Uyumaz, Keykubad'ın illiği kabul etmekle maksadının "yılda bir kere hediye göndererek Moğol tehlikesini ülke sınırlarından uzak tutmak olduğunu söyler. Bk. Uyumaz, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad*, s. 90; Konu hakkında en detaylı izaha girişen tarihçi Salim Koca'dır. Koca, Moğol istilasını durdurabilecek tek ve en etkili çarenin barış olduğuna inanan Alâeddin Keykubad'ın Moğol tehlikesi karşısında kendisini sadece Anadolu'nun değil bütün İslam dünyasının geleceğinden de sorumlu tuttuğunu ileri sürer (Bk. Koca, "Keykubad'ın Güvenlik Politikası", s. 205-206). Ögedey Kağan'ın, 1232'de yaptığı onur kırıcı tekliften vazgeçerek Keykubad'a bir bakıma "imtiyazlı bir vassallık" teklifinde bulunduğunu savunur (Bk. Koca, "Keykubad'ın Güvenlik Politikası", s. 210). Keykubad'ın her dayatmaya boyun eğen, zayıf karakterli bir hükümdar olmadığını, Moğolların yüksek hâkimiyetini tanımayı tek yol olarak görmediğini fakat lüzumsuz bir hiddet ve gurur gösterisinde bulunarak devletin geleceğini bir maceraya atmak istemediğini de söyler. Ona göre Kağan'ın il olma teklifini kabul eden Sultan'ın amacı, Kağan'ı tahrik etmekten uzak durmak ve onu mümkün olduğu kadar oyalamaktır. Özetle Keykubad'ın politikası, "barışçı bir oyalama siyaseti"dir. Bk. Koca, "Keykubad'ın Güvenlik Politikası", s. 212; Jansky de, Eyyûbîlerin Keykubad ile yeterince

zirvesindeyken Moğollara boyun eğmesini ciddi bir şekilde eleştirmektedir.⁵⁶⁸ Ortada olan bir nokta varsa o da bu şekilde davranmasının Türkiye ve çevre İslam beldelerini bir süre daha Moğol istilasının yıkıcı etkisinden koruduğudur. Dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise, Sultan Alâeddin Keykubad'ın bu teklifi kabul ederken uluslararası şartları ve Moğolların genel durumunu da göz önünde bulundurmuş olmasıdır.⁵⁶⁹

6. Alâeddin Keykubad'ın Son İcraatları ve Ölümü

Ögedey Kağan'ın elçisinin Kayseri'de kabul edildiği günlerde, Keykubad'ın tek diplomatik münasebeti bu değildi. Zira geride kalan kış süresince Orta Doğu'da önemli gelişmeler meydana gelmişti. Rebiyülevvel 634/Kasım-Aralık 1236 tarihinde Halep hâkimi Melik Aziz beklenmedik bir şekilde ölmüş yerine altı yaşındaki oğlu Melik Nâsır geçmişti. Ülkenin yönetimi fiilen büyük annesi Dayfa Hatun'un elindeydi. Halep'in Melik Kâmil tarafından ele geçirilmesinden korkan ve Türkmen saldırılarına maruz kalan Dayfa Hatun, Alâeddin Keykubad'ın himayesini elde etmek için girişimlerde bulundu. Önce Emir-i Candar Şerefüddin'i, daha sonra ise Menbic kadısı

işbirliği yapmaması sonucunda, Sultan'ın dış politikasını değiştirmek ve Moğol kağanının teklifini kabul etmek zorunda kaldığını belirtir. Bk. Jansky, s. 125.

⁵⁶⁸ Ünlü Türk tarihçisi Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar" adlı hacimli makalesinde bu konu ile ilgili olarak şu değerlendirmeleri yapmıştır: "Alâeddin Keykubad, ülkesindeki şehirleri surlarla çevirtmek suretiyle berkitmesine ve askerî kuvvetini artırmasına rağmen, Ögedey'in 1235 yılında yaptığı tâbiyet teklifini derhâl kabul etti. Vakıa bu tâbiyet, her yıl kağana bir miktar armağan göndermekten ibaret ise de, kudreti ve başarıları karşısında ondan böyle bir davranış pek beklenmezdi. Bu husus tabiatıyla Türkiye'ye yönelecek bir Moğol tehlikesini önleyecek cesareti ve dirayeti kendisinde görmemesi ile ilgilidir... Bağdat halifelîği şöyle dursun, Musul, Meyyâfârikîn gibi şehir devletlerinin bile Moğol hâkimiyetine henüz girmemiş oldukları bir zamanda, Orta Doğu'nun en kudretli devletinin başındaki hükümdarın Moğol tâbiyetini kabul etmesine gerçekten hayret edilebilir." Bk. Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, 1969, s. 6.

⁵⁶⁹ 1229'da Moğol hanı seçilen Ögedey Kağan, Cormagun Noyan'ı, İran'daki Celaleddin Hârizmşah üzerine göndermiş, kendisi ise Çin ülkesine yürümüştür. 1231-1234 yılları arasında devam eden mücadeleler sonucunda, Kuzey Çin'deki Kin hanedanı ortadan kaldırırsa da, millî Çin devleti olan Song İmparatorluğu'na son verememiştir. Son hanedanı ile Moğol Kağanlığını mücadelesi 45 yıl sürecektir (1234-1279). Bu arada uzun süredir çarpışmaların sürdüğü Kore ülkesi, 1236'da sağlam şekilde Moğol kontrolü altına alınabilmiştir (Grousset, s. 251-253). Ancak Ögedey Kağan'ın en büyük projesi Deşt-i Kıpçak'ın tamamen işgal edilmesiydi. Bu sefer için hazırlanan yaklaşık 150 bin kişilik bir Moğol ordusu, Kağan'ın amcasının oğlu Batu Han ile Sübütay Bahadır komutasında Avrupa'ya geçmişti. Batu Han'ın seferinde kendi kardeşleri yanında, Ögedey, Çağatay ve Tuli'nin oğulları da bulunuyordu. Bu ordu 1236 sonbaharında Kama Bulgar Hanlığının imhası ile işe başlamış ve 1237 baharında ise Karadeniz'in kuzeyindeki Kıpçaklara saldırarak onlara boyun eğdirmişti (Grousset, s. 257-258). 1231'de Celaleddin Hârizmşah'ı ortadan kaldıran, Azerbaycan ve Arrân'ı alan Cormagun Noyan komutasındaki İran Moğolları ise, uzun süreli bir işgalden sonra 1236'da Gürcistan asilzadelerine üstünlüklerini kabul ettirdiler. (Bayarsaikhan, s. 79). İşte bu sıradadır ki, Ögedey Kağan, doğuda ve batıda kazanılan bu başarıların ardından, 1236'da Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. Alâeddin Keykubad'a bir yarlık göndererek kendisine tâbi olmasını istemiştir (Özgüdenli, s. 21). Doğudaki rakiplerine diz çöktürmüş, komşusu ve müttefiki Gürcistan Krallığına boyun eğdirmiş, 150 bin kişilik bir orduyla Deşt-i Kıpçak'ı işgal etmiş olan Ögedey Kağan'ın il olma teklifini Sultan'ın kabul ettiği bir tesadüf değildir.

Kadıyü'l-allâme Evhadüddin Duvinî'yi Alâeddin Keykubad'a elçi olarak gönderdi. Melik Kâmil ile mücadele hâlinde olan Alâeddin Keykubad, Halep yönetiminin talebine olumlu yanıt verdi ve Halep'in toprak bütünlüğünü savunmayı garanti etti. Böylece Selçuklu nüfuzu, uzun bir aradan sonra tekrar Halep'e uzanmış oldu.⁵⁷⁰

Halep-Kayseri arasında bunlar yaşanırken, Melik Kamil'e karşı Suriye'de başka oluşumlar da meydana geliyordu. Kâmil'in yayılmacı politikalarından ve otoriter tutumundan rahatsızlık duyan Suriye melikleri, Melik Eşref liderliğinde birleşme kararı almışlar, aralarında ittifak yaptıktan sonra Melik Kâmil'i Suriye'de görmek istemediklerine dair bir bildiri yayımlamışlardı.⁵⁷¹ Bununla birlikte, el-Kâmil'in gücünden çekiniyorlar ve kendilerini himaye edecek bir dış güce ihtiyaç duyuyorlardı. Melik Kâmil'e düşman olan Keykubad, bu iş için en iyi seçenek olarak görünüyordu. Böyle düşünen Melik Eşref, müttefikleriyle birlikte Alâeddin Keykubad'a elçiler göndererek himayesini talep etti.⁵⁷²

1237 baharında Alâeddin Keykubad'a elçi gönderenler arasına, Abbâsî halifesi ile Mısır sultanı Melik Kâmil de eklenmişti. 1236 yılı sonlarında Moğollar, Musul kırsalına saldırılarda bulunmuşlardı. Burada yaptıkları yağma ve katliamdan sonra Melik Eşref'in kontrolünde bulunan Sincar üzerine yürümüşler ve Suriye'ye gitmekte olan büyük bir kervanı vurmuşlardı.⁵⁷³ Bunun üzerine seferberlik ilan eden Halife Müstansır-Billâh, halka silah ve para dağıtarak büyük bir ordu oluşturmuştu. Hazırladığı orduyu Sincar ve Musul çevresinde bulunan Moğolların üzerine göndermişti. Ancak Moğolların bölgeyi terk edip Azerbaycan'daki üslerine çekildiklerini öğrenen Hilafet ordusu Bağdat'a geri dönmüştü.⁵⁷⁴ Moğollar 1237 yılı Mayıs'da Erbil'e ikinci defa saldırıya çıkacaklar, kırk günlük kuşatmadan sonra çekileceklerdir.⁵⁷⁵

⁵⁷⁰ İbn Vâsıl, II, s. 131.

⁵⁷¹ İbn Vâsıl, II, s. 128.

⁵⁷² Melik Eşref'in elçisi Şemseddin Hoyî idi. Melik Mücahid, Şerefüddin Abdülaziz Muhammed Ensarî'yi, Halepliler ise ünlü tarihçi İbnü'l-Adim'i, Melik Eşref'in elçilik heyetine katarak Kayseri'ye göndermişlerdi. Ancak anlaşıldığına göre bu elçiler Kayseri'ye vardıklarında Alâeddin Keykubad ölmüş, yerine II. Gıyâseddin Keyhusrev geçmiş bulunuyordu. Bk. İbn Vâsıl, II, s. 125.

⁵⁷³ Ebü'l-Ferec, II, s. 536.

⁵⁷⁴ İsmail Yiğit, "Müstansır-Billâh", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 32, İstanbul 2006, s. 118.

⁵⁷⁵ İbn Kesîr, s. 282; Ebü'l-Ferec, II, s.536.

Özellikle Muzafferüddin Gökböri'nin ölümünden sonra,⁵⁷⁶ Irak bölgesine yönelik Moğol saldırılarının arttığına tanık olan Halife Müstansır-Billâh, ülkesinin ve İslam dünyasının güvenliğinin sağlanması için İslam hükümdarlarından destek istemeye karar vermişti. Ancak yukarıda değinildiği gibi, bu sırada Selçuklular ile Eyyûbîler el-Cezire bölgesinin hâkimiyeti için savaş halindeydi. Moğollara karşı iki büyük İslam devletinin birleşmesini isteyen Halife, Muhyiddin İbnü'l-Cevzî'yi görevlendirerek Selçukluların Âmid saldırısını durdurmuş, Alâeddin Keykubad ile Melik Kâmil arasında ateşkesi sağlamıştı. Ancak iki devlet arasında kalıcı bir barış sağlamak için Kayseri-Dimyat hattında mekik dokumaya devam etti. Bu arada Melik Kâmil, kendisine karşı Melik Eşref önderliğinde yapılan ittifaklardan tedirgin olmaya başlamıştı. Alâeddin Keykubad'ın askerî hazırlık başlattığını da biliyordu. Bu nedenlerle, Halife'nin elçisinin, kendisiyle Keykubad arasındaki barış müzakerelerini başlatma çabasına olumlu yanıt verdi. Böylece Halife'nin elçisi İbnü'l-Cevzî'nin yanında, kendi elçisi Zekiyyüddin Abdü'l-Azîm el-Münzerî'yi barış talebinde bulunmak için Kayseri'ye, Keykubad'ın yanına gönderdi.⁵⁷⁷

Kayseri'de bir taraftan görüşmeler ve müzakereler devam ederken, diğer taraftan Sultan'ın el-Cezire'ye düzenleyeceği seferin askerî hazırlıkları da yürütülüyordu. Sultan Alâeddin Keykubad, bu amaçla Kayseri'ye gelmiş olan seçkin emirleri ile bir toplantı düzenleyerek, ülkesinin geleceği adına önemli kararlar aldı. Devletin önemli yönetim merkezlerinden Sivas valiliğine, Hârizmşah emirlerinden Kayır Han'ı getirerek rütbesini yükseltti. 1228 yılında Erzincan Seferi sonrasında verdiği kararları bir kez daha tüm ümeranın huzurunda açıkladı. Buna göre, Melik Gıyâseddin Keyhusrev, Kayır Han'dan boşalan Erzincan'a yeniden padişah olarak atanacaktı. Eyyûbî melikesinden doğan ortanca oğlu İzzeddin Kılıcarslan'ı ise yine veliaht olarak gösterdi. Herkesi bu kararlara uymakla görevlendirdi ve bozulması mümkün olmayan yeminler aldı.⁵⁷⁸

⁵⁷⁶ Gökböri, 28 Haziran 1233'te vefat etmiştir. Erkek evladı olmadığı için topraklarını hilafet makamına vasiyet etmişti. Bk. Gülay Ögün Bezer, "Gökböri", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 26, Ankara 2002, s. 235.

⁵⁷⁷ Üremiş, s. 291-292.

⁵⁷⁸ İbn Bibi, I, s. 453-454; Muhtasar Selçukname biatin cebren yaptırıldığını vurgular. Bk. İbn Bibi, *Muhtasar*, s. 186. Alâeddin Keykubad'ın, büyük oğlu Gıyâseddin Keyhusrev dururken ortanca oğlu İzzeddin Kılıcarslan'ı veliaht gösterdiği tartışmalıdır. Osman Turan'a göre bu durumun bir nedeni Gıyâseddin Keyhusrev'in Hristiyan Kir Vard'ın kızından, İzzeddin'in ise Eyyûbî melikesinden doğmuş olmasıdır. Bir diğer neden ise, Sultan'ın daha o zaman (1228'de Gıyâseddin 4-5 yaşındayken!) büyük oğlunun yetersizliğini görmüş olmasıdır. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 357; Nejat Kaymaz, yetersizlik ya da soyluluğa atıfta bulunmaksızın bu tayinleri Sultan'ın Eyyûbîler ile

Bu durumdan son derece memnun olduğu gözlenen Sultan, Meşhed Ovası'nda toplanmakta olan askerlerinin, elçilerin önünde Celaleddin Karatay ile mızrak oyunu oynayacak kadar keyifliydi.⁵⁷⁹ Ancak 634 yılı Ramazan Bayramın üçüncü günü (30 Mayıs 1237) topladığı saltanat meclisinde, bütün ülke elçileri şerefine düzenlediği ziyafet esnasında yediği tavuk etinden rahatsızlandı. Zehirlendiği anlaşılan Sultan, aynı günün gecesinde hayatını kaybetti.⁵⁸⁰ Öldüğünde 45-50 yaşlarındaydı.⁵⁸¹

Ebü'l-Ferec'in ifadesiyle “Âlemin Sultanı”, Halife'nin verdiği unvanla “Sultanü'l-a'zam” Alâeddin Keykubad'ın genç yaşta ölümü, yalnızca Türkiye Selçukluları için değil, tüm İslam dünyası ve Orta Doğu için büyük bir dönüm noktası olmuştur. Zira onun varlığı ve politikaları sayesinde Türkiye sınırlarına saygı gösteren Moğollar, onun

sürdürdüğü rekabete bağlar. İzzeddin'in sultan olması hâlinde Türkiye Selçuklularının Eyyübî toprakları üzerinde egemen olacağını düşünen Keykubad, bu oğlunu veliaht ilan ederken büyük oğlu Gıyâseddin'i saltanattan mahrum ederek devlet merkezinden uzaklara göndermiştir. Bk. Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 29; Salim Koca ise, Alâeddin Keykubad'ın oğullarıyla ilgili aldığı bu kararlar ve yaptığı tayinlerde iki etkenin rol oynadığını ileri sürer. Birinci etken Keykubad'ın büyük oğlu Keyhusrev'i sultanlık yapacak yetenek ve karakterde görmemesidir. Diğer etken ise, Moğol tehlikesi karşısında Eyyübî hanedanı ile evlilik bağı kuran Keykubad'ın, bu evlilikten doğan şehzadesini veliaht yaparak Eyyübî melikleri ile dostluk ve ittifakını pekiştirmek istemesidir. Böylece iki hanedan arasında rekabet ve düşmanlık sona erecek, yerine kuvvetli bir dayanışma ve yardımlaşma olacaktır. Bk. Salim Koca, “Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Zehirlenmesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 27, Bahar 2010, s. 350.

⁵⁷⁹ İbn Bibi, I, s. 454.

⁵⁸⁰ Keykubad döneminin çağdaşı olan Ebü'l-Ferec ile onun hakkında en detaylı kaynak olan İbn Bibi Sultan'ın zehirlenerek öldüğünü anlatmakla birlikte, bunun bir suikast olup olmadığına dair herhangi bir yorum ortaya koymazlar. Bk. İbn Bibi, I, s. 455-457; Ebü'l-Ferec, II, s. 536. Sonraki dönem kaynaklarından *Anonim Selçukname* (Bk. s. 31), Hamdullah Müstevfi-i Kazvinî (ö. 1340) [Bk. Erkan Göksu, “Târîh-i Güzîde'ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 27, 2008, s. 28] ve Cenabî (ö. 1590) (Bk. “Cenabî'ye Göre Türkiye Selçukluları”, *İÜ Edebiyat Fak. Tarih Dergisi*, Sayı 36, 2000, s. 252) Sultan Alâeddin Keykubad'ın oğlu Gıyâseddin Keyhusrev tarafından zehirlendiğini ileri sürerler. Alâeddin Keykubad'ın zehirlenerek vefat etmesi konusunda en kapsamlı araştırmayı Prof. Dr. Salim Koca yapmıştır. Koca'nın temel tezi, Sultan Alâeddin Keykubad'ın bir suikasta kurban gittiğidir. Suikastı planlayanlar ise, Hârizmlî ümeranın Keykubad'ın eliyle devlet basamaklarındaki hızlı yükselişini çekemeyen birtakım yerli devlet ricalidir. Bunlar, Sultan'ın iktidardan uzaklaştırmaya çalıştığı büyük oğlu Gıyâseddin Keyhusrev'in iktidar tutkusunu ve kıskançlık duygularını tahrik ederek ve onun onayını alarak bu suikastı işlemişlerdir. Suikastta bir dış etki olup olmadığını da sorgulayan Koca, Sultan'ın öldürülmesinde Melik Kâmil'in parmağı olabileceğini iddia eder. Melik Kâmil, Sultan'ın hanımı olan kız kardeşi Melike-i Âdiliyye'nin çevresindeki ajanları vasıtasıyla, Gıyâseddin'i babasına karşı kıskırtmıştır. Bk. Koca, “Keykubad'ın Zehirlenmesi”, s. 362-365; Modern tarihçilerden Osman Turan (Bk. Turan, *Türkiye*, s. 390), Nejat Kaymaz (Bk. Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 29-31) ve Emine Uyumaz (Bk. Uyumaz, *Sultan I. Alâeddin Keykubad*, s. 93) olayın cinayet olduğuna emindirler. Ancak suikast teşebbüsünün doğrudan doğruya Gıyâseddin'den geldiğine inanmayıp, onun küskün ümera tarafından kullanıldığını ileri sürerler.

⁵⁸¹ Turan, *Türkiye*, s. 389.

ölümünden sonra yalnızca Türkiye'ye değil bütün Orta Doğu'ya saldırılarını arttırmış ve felaketler birbirini takip etmeye başlamıştır.⁵⁸²

Sonuç olarak, bütün saltanatı boyunca kendisini ve tüm İslam dünyasını tehdit eden Moğol olgusuna karşı, komşularıyla birlikte hareket etmeye ve ortak bir savunma anlayışı geliştirmeye çalışan, siyasal hayatını adeta buna hasreden büyük sultan Alâeddin Keykubad, Hârizmşah'ın, Eyyûbî meliklerinin basit ve günlük hesaplara dayanan, derin bir vizyondan uzak, sorumsuz politikaları yüzünden başarıya erişememiştir. Ortak savunma ve işbirliği anlayışı kurulamadığı gibi karşıdan gelen hamleler yüzünden hem Celaleddin Hârizmşah ile hem de Eyyûbî melikleriyle savaş kaçınılmaz olmuştur. Tüm bunlar sonucunda komşularıyla güvenlik kalkanı oluşturamayan Sultan Keykubad -aslında pek de istekli olmamasına karşın- Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu doğrudan hâkimiyetine alarak, ülkenin tüm maddi ve manevi kaynaklarını tek elde toplamaya ve böylece Moğollara karşı tek başına bir güvenlik kuşağı oluşturmaya çalışmıştır. Bu ise Eyyûbîlerle düşmanlığını iyice derinleştirmiştir. Jansky'nin bu konudaki tespiti oldukça anlamlıdır. O şöyle der: "Eğer Suriye ve Mısır Eyyûbîleri, Rum (Türkiye) Selçukluları ile elbirliği yaparak Karadeniz'den Kuzey Arabistan çöllerine kadar uzanan bir savunma sisteminin şekillenmesine çalışmış olsaydılar belki Moğolları Filistin yerine Fırat'ın kenarlarında durdurmak ve bu suretle hiç olmazsa Anadolu'yu ve Suriye'yi harap olmaktan kurtarmak imkânını sağlamış olurlardı."⁵⁸³

II. SULTAN II. GİYÂSEDDİN KEYHUSREV'İN İTTİFAK ARAYIŞLARI (1237-1243)

A. Köseadağ Savaşı Öncesinde İttifak Arayışları

1. II. Gıyâseddin Keyhusrev'in Tahta Çıkışı

Sultan Alâeddin Keykubad öldüğünde, geride çok küçük yaşta üç melik bırakmıştı. Mahperi Hatun'dan doğan en büyük oğlu Gıyâseddin Keyhusrev bu sırada 14, Eyyûbî melikesi Âdiliyye'den doğan oğulları İzzeddin 9, Rükneddin ise 8 yaşındaydılar.⁵⁸⁴

⁵⁸² Turan, *Türkiye*, s. 390-391.

⁵⁸³ Jansky, s. 125.

⁵⁸⁴ Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 114, 34 no.lu dipnot; Koca, "I. Alâeddin Keykubâd'ın Zehirlenmesi", s. 349. Keykubad'ın öldüğü sırada Gıyâseddin Keyhusrev'in 16 buçuk yaşında olduğu sonucuna ulaşır (Bk. Turan, *Türkiye*, s. 403-404).

Keykubad ölmeden önce, Eyyûbî melikesinden doğan büyük oğlu İzzeddin Kılıcarslan'ı veliyaht tayin etmiş ve emirlerinden bu konuda yemin almıştı. Bununla birlikte bütün meliklerin çok küçük yaşta oluşu, hangisi sultan olursa olsun ülkeyi emirlerin yöneteceği anlamına geliyordu. Nitekim öyle de oldu.

Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın ölümünden bir gün sonra Şemseddin Altunaba, Taceddin Pervâne, Cemaleddin Ferruh, Sadeddin Köpek ve Gürcüoğlu Zahîrüddevle'nin⁵⁸⁵ başını çektiği bir grup emir Keykubadiye Sarayı'nda toplanarak Gıyâseddin Keyhusrev'i tahta çıkarmaya karar verdiler. Onu Kayseri şehir merkezindeki Saltanat Sarayı'na götürerek tahta çıkardılar ve ona biat ettiler.⁵⁸⁶ Bu sırada şehir merkezinde bulunan 16 bin Türk ve bin kadar Frenk ücretli askeri yanında Kayseri halkı da onları desteklemekteydi.⁵⁸⁷ Askerin, esnafın ve halkın Gıyâseddin Keyhusrev'in sultan olmasını desteklemesi, Alâeddin Keykubad'ın son dönemde ortaya koyduğu veraset iradesine karşı ülkedeki memnuniyetsizliği gösteriyordu.⁵⁸⁸

Alâeddin Keykubad'ın vasiyetine bağlı kalan Melikü'l-ümerâ Kemâleddin Kâmyar, Hüsameddin Kaymerî ve Hârizmlî emirlerin lideri Hüsameddin Kayır Han bu oldubitti karşısında üçlü bir zirve yaptılar. Kaymerî ve Kayır Han'ın karşı darbe önerisi, ülkeyi iç savaşa sürüklemek istemeyen Kemâleddin Kâmyar tarafından reddedildi. Bunun sonucunda Kâmyar ve diğerleri, akşama doğru saraya giderek Gıyâseddin Keyhusrev'e biat etmek zorunda kaldı.⁵⁸⁹ Böylece II. Gıyâseddin Keyhusrev'in sultanlığı bütün emirler tarafından oybirliğiyle kabul edilmiş oldu.

Çok küçük yaşta tahta çıkan Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'i, çok ciddi ülke sorunları bekliyordu. Yaşının küçük olmasından dolayı, saltanatının ilk yıllarında (1237-1239) otorite göstermesi olanaksızdı. Bu yüzden emirler arasında Alâeddin Keykubad döneminde yaygınlaşan nüfuz mücadelesi, onun saltanatının ilk yıllarında artarak devam edecekti. Bu emirlerden Sadeddin Köpek, elde ettiği nüfuz ile eşitleri arasında sivrilecek hem çocuk sultana hem de diğer ümeraya baskıya başlayacaktı. Canından endişe eden çocuk sultanın Köpek'e karşı gelmesi ise uzun süre mümkün olmayacaktı.

⁵⁸⁵ İbn Bibi'nin Gürcüoğlu (Pisar-i Gürcî) Zahîrüddin ya da Zahîrüddevle dediği bu komutan, büyük ihtimalle, Gürcü kroniğinin Köseadağ Savaşı'nda ordunun başkomutanı olarak gösterdiği Dardin Şarvaşidze olmalıdır. Bk. *Kartlis Tskhovreba*, s. 332; Peacock, s. 142.

⁵⁸⁶ İbn Bibi, II, s. 20.

⁵⁸⁷ Kaymaz, II. *Giyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 33.

⁵⁸⁸ Kaymaz, II. *Giyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 34.

⁵⁸⁹ İbn Bibi, II, s. 21.

Bu koşullarda tahta çıkmasına ve hüküm sürmesine rağmen pek çok tarihçimiz, II. Gıyâseddin Keyhusrev'i bazı kaynakların⁵⁹⁰ öznel yargıları ve hakaretleri ile itham etmiş, bu kaynaklarda geçen hakaretleri kritiğe tâbi tutmadan Keyhusrev hakkında kullanmışlardır.⁵⁹¹ Alâeddin Keykubad'ın veliaht belirleme sürecinde de gördüğümüz bu yaklaşımların, esasında II. Gıyâseddin Keyhusrev'in Moğollara yenilmesi ve bunun sonucunda ülkenin felakete sürüklenmesinin yarattığı duygularla ilgili olduğu ve birçoğunun nesnel bir yönü bulunmadığı açıktır.⁵⁹²

Kaynakların kritik edilerek incelenmesi, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in küçük yaşta tahta çıkmış olmasına rağmen babası I. Alâeddin Keykubad'ın Moğollara ve komşu

⁵⁹⁰ Dönemin en önemli yerli kaynağı olan İbn Bibi, Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in olumsuz yönleri hakkında hiçbir ifade kullanmaz. Yalnızca Köseadağ Savaşı'ndan bir gün önce, komutanların tartışmalarından etkilenmeyen Sultan'ın, "eğlence meclisinde yiyip içerek sabah ettiği" sözlerine yer verir. Bk. İbn Bibi, II, s. 69. Yerli bir kaynak olan Anonim Selçukname de Sultan'ın ancak zevk ve eğlence düşkünlüğünden bahseder. Bk. *Anonim Selçukname*, s. 31; Köseadağ Savaşı'ndan kısa süre sonra Anadolu'ya gelen Haçlı keşişi Simon de Saint Quentin de, İbn Bibi gibi onun hakkında olumsuz olarak sadece Köseadağ Savaşı'ndan bir gün önce sarhoş olduğu bilgisini verir. Bk. Simon de Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları, Antalya 2006, s. 58; II. Gıyâseddin Keyhusrev hakkında asıl hakaret içeren ifadeler, Sıbt İbnü'l-Cevzî (öl. 1256), Zehebî (öl. 1348) ve Aynî (öl. 1451) gibi İslam müverrihleriyle birlikte Süryani tarihçi Ebü'l-Ferec ve Bizans tarihçisi Akropolites gibi yabancı kaynaklarda yer bulur. Ebü'l-Ferec, Arapça tarih eserinde: "*Sultan Gıyâseddin şaklabanlığa ve şarap içmeye düşkün idi. Çirkin bir yaşam tarzı benimsemiş ve utanç verici zevklere batmış idi.*" sözlerine yer verir. Süryanice asıl tarihinde ise bu sözlere yer vermez. Bk. Peacock, s. 141; Bizans tarihçisi Akropolites ise, "*Bu kişi aşırı içerdi, sefahat düşkünyüdü, sapık cinsel ilişkide bulunurdu ve hiç kafası çalışmayan genelde de insanlara özgü âdetleri olmayan fasafoso kişilerle düşer kalkardı. Oysa babası öylesine bir adam değildi. Gerçi o da sefahat alemlerinden hoşlanırdı ama oğlu kadar değil...*" Bk. Georgios Akropolites, *Vekayinâme*, (çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010, s. 75; İslam kaynakları ise, Keyhusrev'in eğlenceye, içkiye ve kadına düşkün, aklının eksik olduğundan, vahşi hayvanlar besleyerek bunlarla oynadığından ve ölümünün de bunlardan birinin kendini ısırması ile vuku bulduğundan bahsederler. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 455.

⁵⁹¹ II. Gıyâseddin Keyhusrev üzerinde en önemli araştırmayı yapan Nejat Kaymaz, onu "aklı kıt" (Bk. Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 45), Köseadağ Savaşı'ndaki tavır ve hareketinden dolayı, "basiretsiz, hislerine mağlup, sefih, aciz ve korkak, bir kelime ile liyakatsiz" (Bk. Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 96), Sadeddin Köpek'in emirleri ortadan kaldırması sırasında pasif kalması nedeniyle ise, "şahıs olarak korkak, hodbin, kifayetsiz; hükümdar olarak kabiliyetsiz, liyakatsiz, üstelik -cariye çocuğu sıfatıyla- asaletsiz (gayrimeşru) ve gasıp olmak gibi hasletlerle maruf ve şaibelerle malul bulunan delikanlı sultan" (Bk. Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 52) biçiminde tasvir etmektedir; Osman Turan ise, Sadeddin Köpek'in baskı günlerini kast ederek, "II. Gıyâseddin Keyhusrev, bu akli ve ahlaki zaafı yanında korkaklığı ile de devleti sahipsiz bırakmıştı" der. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 455; Claude Cahen de, Sadeddin Köpek'in ihtiraslarına karşı koyamayan ve ona inanan Sultan'ın "bir parça dengesiz" olduğunu ileri sürer. Bk. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 92.

⁵⁹² Bu konuda Peacock, harika bir tahlil yapmıştır: "*İslami tarih yazımı genellikle, o devrin en önemli İslam devletlerinden birini [Türkiye Selçuklularını] bir pagan ordusunun nasıl yenebildiğini izah etmek için, II. Gıyâseddin Keyhusrev'i Anadolu üzerinde Moğol tehdidi uzaktan karaltı gibi gözükmüşken, eğlencenin/sefahatin aklını başından aldığı bir şekilde resmetmişti. Aynı şekilde 1402'de Ankara'da Timur tarafından çok büyük bir mağlubiyete uğrayan Osmanlı Devletinin niçin buna uğradığını izah etme gereği duyan sonraki Osmanlı tarihçileri Sultan I. Bayezid'in şöhretini karalamışlardır.*" Bk. Peacock, s. 141.

devletlere karşı uyguladığı politikaları aynen sürdürmeye çalıştığını göstermektedir.⁵⁹³ İster olumlu ister olumsuz olarak algılsın bu durum, elbette ki çocuk yaştaki sultanın değil devletin hafızası olan Selçuklu ümerasının inisiyatifidir. Sultan'ın tahta çıkışı gibi, tahttaki ilk icraatları da bu ümeranın tasarrufu altında gerçekleşmiştir. Bu manada 14 yaşında tahta çıkan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in en azından Sadeddin Köpek'in tasfiyesine kadar, yani 16 yaşına gelene kadar ülkede bağımsız politikalar üretmeyeceği bellidir. Sultan'ın ipleri ele aldığı yıllara kadar ise, Emir Sadeddin Köpek, Alâeddin Keykubad döneminin en değerli emirlerini şahsi ihtirasları ile ortadan kaldırarak devlete verilebilecek en büyük zararı vermiştir. II. Gıyâseddin Keyhusrev'in en büyük talihsizliği hiç kuşkusuz bu kıymetli emirlerin ortadan kaldırılmış olmasıdır.⁵⁹⁴ Her şeye rağmen devlet, Sultan Alâeddin Keykubad'ın ölümünden sonra da bölgenin siyasi sorunlarına çözüm üretecek yetenekte ve bölgenin siyasi geleceğini değiştirebilecek kudretteydi.⁵⁹⁵

2. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol Hâkimiyetini Tanması

Emirlerin oybirliği ile hükümdar olan Gıyâseddin Keyhusrev, babasının vefatı için üç gün yas ilan etti. Dördüncü gün ise cülus şenlikleri icra edildi ve derhâl devlet işleri görülmeye başlandı. Zira, Alâeddin Keykubad'ın öldüğü günlerde başta Moğol elçisi olmak üzere, birçok devletin elçisi hâlâ Kayseri'de beklemekteydi. Bunlara sonraki günlerde başka elçiler de eklenmişti. Bu elçilerin bir kısmı henüz ne önceki sultanla, ne de yeni sultanla hiçbir görüşme yapmamıştı. Bazıları, önceki sultanla görüşmüş olsalar bile, onun ölümüyle birlikte yapılan görüşmeler ve varılan anlaşmalar geçerliliğini yitirmişti. Ordu, Melik Kâmil'in elinde bulunan Âmid üzerine yürümek maksadıyla Kayseri'de toplanmış bulunuyordu. İşte bu koşullar çerçevesinde yeni sultanın dış politikaya ilişkin tutumu, Moğollar dışında, farklı çıkarlara sahip Eyyûbî melikleri,

⁵⁹³ Bu konuda İlhan Erdem'in tespiti önemlidir. Erdem'e göre "II. Gıyâseddin Keyhusrev, onun (Keykubad'ın) yolunda yürüme azmindeydi. Ne var ki, emirler arasındaki çekişmeler ve patlak veren Baba İlyas isyanı genç hükümdarın ilk yıllarında bir hayli sıkıntı yarattı. 1240'ta Babailer isyanını bastırdıktan sonra harekete geçen Gıyâseddin 1241 başında Âmid'i ele geçirdi..." Bk. Erdem, s. 63.

⁵⁹⁴ Sadeddin Köpek'in yanında ip taşıyarak (Bk. Simon de Saint Quentin, s. 52) ya da huzura kılıçla girerek (İbn Bibi, II, s. 33) tehdit ettiği 14 yaşındaki Sultan'ı, kudretli emirlerin ortadan kaldırılmasına göz yummakla itham etmek pek gerçekçi olmasa gerekir. Ancak Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev, bazı modern tarihçiler tarafından bununla da suçlanmıştır. Bk. Kaymaz, II. Gıyâsü'd-dîn Keyhusrev, s. 52; Turan, Türkiye, s. 411.

⁵⁹⁵ Hatta Cahen, "Hükmettiği toprakların alanı göz önüne alınırsa, Keyhusrev'in babasından daha güçlü bir hükümdar olduğu düşünülebilir" demektedir. Ona göre, "Her ne olursa olsun, Keyhusrev, Mısır hükümdarı ile birlikte Orta Doğu'nun tartışmasız en kuvvetli iki hükümdarından biridir." Bk. Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu, s. 96.

Halife ve daha birçok komşu ve bağlı devlet hükümdarları için merak konusuydu ve sorunlar çözüm beklemekteydi.

Çocuk sultan Gıyâseddin Keyhusrev'in yaşı ve tecrübesi münasebetiyle tüm bu konulara çözüm getirme olasılığı çok düşüktü. Bu nedenle ortaya çıkan yeni konjonktür içinde, devletin dış siyasasına yön vermek ümeraaya düşmekteydi. Nitekim ümera arasında, Sultan Alâeddin Keykubad döneminde, onun siyasal anlayışı ile yetişmiş büyük diplomatlar mevcuttu. Eyyûbîler ve Hârizmşah ile yürütülen diplomatik görüşmeleri yürüten Kemâleddin Kâmyar ve Şemseddin Altunaba bu konuda gerekli deneyim ve donanıma sahipti. Kâmyar, onca elçinin Kayseri'de bulunduğu esnada cülus krizinin aşılmasını sağlayarak devletin saygınlığını korumuştur. Yeni sultanın ilk yıllarına damgasını vuran Sadeddin Köpek'in de devletin geleceğini ilgilendiren bu görüşmelerde aktif rol aldığı muhakkaktı. Böylece Alâeddin Keykubad'ın dış politika ilkelerine vâkıf olan büyük ümeranın gayretleri sayesinde, cülus krizine bağlı olmaksızın gelen elçilerle önemli görüşmeler gerçekleştirildi. Alâeddin Keykubad'ın belirlediği ilkeler çerçevesinde görüşmeler başarıyla yürütüldü.

Yukarıda bahsedildiği gibi Sultan Alâeddin Keykubad, Moğol hanı Ögedey'in elçisi olan Şemseddin Ömer-i Kazvinî ile görüşme sonucunda büyük Moğol hanına bağlanmayı kabul etmişti. Yeni sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev de, doğal olarak ümeranın önde gelenlerinin onayıyla, babasının Moğollara karşı belirlediği dış politika ilkelerini aynen sürdürdü. Kayseri'de bulunan elçiye karşı sıcak bir ilgi gösterdi. Kendisinin de, babası gibi Moğol hanına bağlı olduğunu bir kez daha deklere etti. Moğol başkenti Karakurum'a dönmeye hazırlanan elçinin yanına Emir Fahreddin'i katarak, babasının Ögedey Kağan'a göndermek için hazırladığı hediyeleri onlarla birlikte yola çıkardı. Kağan'ın huzuruna çıkan elçiler, Sultan Alâeddin Keykubad'ın (ve oğlu Gıyâseddin Keyhusrev'in) illiği kabul ettiğini belirttikten sonra, onun vefatını haber verdiler. Selçuklu hükümdarlarının bağlılığından memnun olan Kağan, elçinin belirttiğine göre Alâeddin Keykubad'ın ölümüne çok üzülüğünü beyan etti.⁵⁹⁶

Böylece Türkiye Selçuklu Devleti, Alâeddin Keykubad'ın yolundan giderek Moğollara il olmayı, yani Moğol Kağanının yüksek hâkimiyetine girmeyi kabul ederek bağımsızlığını kaybediyordu. Selçuklu sultanları ve devlet adamları, 150 bin kişilik bir

⁵⁹⁶ Moğol Kağanı üç kere "Kıran, kıran, kıran!" (Yazık, yazık, yazık!) demişti. Bk. İbn Bibi, I, s. 451.

Moğol ordusunun Karadeniz'in kuzeyinde sefer hâlinde bulunduğu, Cormagun Noyan'a bağlı İran Moğollarının Gürcistan'a neredeyse tamamen diz çöktürdüğü bir dönemde gerçekçi bir tutumu tercih etmişlerdi. Fakat "il olma" statüsü, Sultan'ın yakın gelecekte bağımsız hareket etmesine engel olmayacak, bunun sonucunda Moğollarla Selçukluların çatışması kaçınılmaz hâle gelecekti.

3. Eyyûbîler Barış ve İttifak

Yeni sultanın cülusundan az sonra, bu sefer Melik Kâmil ve Halife Müstansır-Billâh'ın daha önce bahsettiğimiz elçileri Kayseri'ye geldi. Daha önce değindiğimiz gibi, Abbâsî halifesi Müstansır-Billâh, son zamanlarda sınırlarını iyice zorlayan Moğollara karşı geniş tabanlı bir İslam ittifakı kurmak için düğmeye basmış ve bu iş için deneyimli elçisi Muhyiddin İbnü'l-Cevzî'yi görevlendirmişti. İbnü'l-Cevzî, savaş hâlinde olan Selçuklu ve Eyyûbî sultanlarını barıştırmak ve Halife'nin önderliğinde kurulacak bir ittifaka dâhil etmek misyonuyla harekete geçmişti. Selçuklu ordusunun, Âmid kuşatmasını kaldırmasında önemli rol oynayan deneyimli elçi, iki devlet arasında savaşı sona erdirmek ve kalıcı barışı sağlamak için Kayseri-Kahire hattında mekik dokumuştur. Artık çıkarlarının Melik Kâmil ile uzlaşması çok zor olan Sultan Alâeddin barışa yaklaşmamış ve 1237 kışını Âmid üzerine yeniden yapmayı tasarladığı sefer hazırlıklarıyla geçirmişti. Eyyûbî sultanı Melik Kâmil ise, ölen Halep melikinin topraklarını ülkesine katmayı düşününce, başta Melik Eşref olmak üzere Suriye Eyyûbî meliklerinin ittifakı ve ültimatomu ile karşılaşmıştı. Melik Eşref'in kendisine karşı kurduğu ittifaktan ve Alâeddin Keykubad'ın garantörlüğünü sağlamaya çalışmasından endişelenen Melik Kâmil, nihayet barış için harekete geçmiş ve Alâeddin Keykubad'ın nezdine giden halifenin elçisine kendi elçisi Hafız Zekiyüddin Abdü'l-Azim el-Münzerî'yi katmıştı. Belirttiğimiz gibi, onlar ancak Keykubad'ın ölümünden sonra Kayseri'ye varabildiler.⁵⁹⁷

II. Gıyâseddin Keyhusrev, Melik Kâmil'in elçisinin varmasından evvel zindanlarda bulunan tüm mahkumlarla birlikte Eyyûbî esirlerini de serbest bırakarak⁵⁹⁸ Melik Kâmil'e büyük bir jestte bulunmuştu. Bu davranışı ile yeni dönemde, Eyyûbî sultanı ile düşmanlığı devam ettirmeme niyetini ortaya koymaktaydı. Bu olumlu hava içinde meydana gelen görüşmelerde barışın tesis edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim elçilerin

⁵⁹⁷ Kaymaz, II. *Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 37.

⁵⁹⁸ İbn Bibi, II, s. 21.

Mısır'a dönmelerinden sonra, Melik Kâmil, Keyhusrev'in jestine karşılık olarak ülkesindeki tüm Selçuklu esirlerini serbest bırakmıştı. Ayrıca yakınlarından Efdalüddin Muhammed el-Hûnecî'yi, merhum sultanın kabrine örtülmesi için beyaz bir atlas ve sadaka için parayla Selçuklu ülkesine göndermişti.⁵⁹⁹

Gıyâseddin Keyhusrev'in Melik Kâmil ile barışçıl bir politikaya yeşil ışık yakmasında, hiç kuşkusuz iç dengelerin rolü büyüktü. Bir defa Keyhusrev, babasının vasiyetinin hilafına Selçuklu tahtına çıkmıştı. Yasal vâris olan kardeşi İzzeddin Kılıcarıslan, aynı zamanda Melik Kâmil'in kız kardeşinin oğluydu. Sultan, büyük ihtimalle el-Kâmil'in bir karşı darbe girişiminden ve yerine kardeşi İzzeddin Kılıcarıslan'ın geçmesinden çekinmekteydi. Ayrıca, bu antlaşma ile, el-Kâmil Ahlat bölgesinin Selçuklulara ait olduğunu kabul etmiş, buna mukabil Selçuklular da el-Cezire'deki Eyyûbî hâkimiyetine saygı göstereceklerini teyit etmişlerdi.

Melik Kâmil'in elçisiyle aynı anda, Melik Kâmil'e karşı ittifak yapmış olan kardeşi Melik Eşref ve diğer Suriye meliklerinin elçileri de Kayseri'ye gelmişlerdi.⁶⁰⁰ Bu elçiler, Melik Kâmil'e karşı Alâeddin Keykubad'ın desteğini sağlamak amacıyla gönderilmişlerdi. Fakat elçiler iyi bir şekilde ağırılanmasına rağmen, Melik Kâmil aleyhine ittifak teklifi reddedildi.⁶⁰¹ Anlaşıldığı kadarıyla, yalnızca Halep Eyyûbîleri ile Alâeddin Keykubad zamanında yapılan açık ve gizli görüşmelerle belirlenen garantörlük antlaşmaları onaylandı ve yenilendi.⁶⁰² Böylece bir taraftan Moğol kağanının yüksek hâkimiyeti kabul edilirken diğer taraftan Moğollara karşı, Halife Müstansır-Billâh'ın manevi birleştiriciliği altında bir Selçuklu-Mısır ittifakının temelleri atılıyor; Suriye'deki Eyyûbî melikleri de gücendirilmeden Selçuklu himayesi altına toplanıyordu. Böylece, Alâeddin Keykubad'ın hayattayken görmeyi çok istediği Selçuklu-Eyyûbî ittifakı ortaya çıkmıştı. Fakat ümit verici olan bu tablo fazla uzun sürmeyecekti. Orta Doğu'da iki önemli siyasi şahsiyetin, Melik Eşref ve Melik Kâmil'in ardı ardına ölümleri Eyyûbî devletinin veraset zafiyetinin nüksetmesine sebep olacak, çıkan iktidar kavgaları ve iç savaş, Selçukluları bir kez daha bölgede güç kullanmaya zorlayacaktır. Bu durum ise, mevcut koşullarda yeşermeye başlayan sultanlar

⁵⁹⁹ Kaymaz, II. *Giyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 37.

⁶⁰⁰ İbn Vâsıl, II, s. 125.

⁶⁰¹ Kaymaz, II. *Giyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 37.

⁶⁰² İbn Vâsıl, II, s. 125; Kaymaz, II. *Giyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 38.

düzeyindeki bir Eyyûbî-Selçuklu ittifakının gelişmeye imkân bulamadan yok olup gitmesine yol açacaktır.

4. Türkiye - Mısır İttifakının Yeniden Bozulması

Melik Eşref, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in tahta geçmesinden kısa süre sonra 27 Ağustos 1237 tarihinde Dımaşk'ta öldü.⁶⁰³ Yerine, kardeşi ve veliahdı olan Melik Salih İmâdüddin İsmail geçti. İsmail, Dımaşk'tan başka el-Eşref'e ait olan doğudaki Sincar, Nusaybin ve Habur'a da (Diyârırebâ) sahip oldu. Selefinin politikasını sürdürerek Melik Kâmil'e karşı Halep ve Hıms hâkimleriyle ittifak kurdu.⁶⁰⁴

Selçuklu Devleti ile ilişkilerin normale dönmesinden ve kardeşi Melik Eşref'in ölümünden yararlanan Melik Kâmil, karşısına dikilen müttelik Eyyûbî meliklerini cezalandırmak ve Eyyûbî ülkesinin tamamında otoritesini sağlamak için Suriye üzerine yürüdü. Kâmil bizzat Dımaşk'ı kuşatırken oğlu Melik Salih'i de Sincar, Nusaybin ve Habur (Diyârırebâ) şehirlerinin ilhak etmekle görevlendirdi. Kasım 1237'de başlayan Dımaşk kuşatması yaklaşık iki ay sürdü. Kuşatmadan bunalan İsmail, şehri aman karşılığında Melik Kâmil'e teslim etti. Kâmil, 8 Ocak 1238'de Dımaşk'a girerken oğlu Melik Salih de Diyârırebâ şehirlerini teslim aldı. Böylece Eyyûbî Devleti'nin üç ana merkezi; Mısır, Dımaşk ve el-Cezire doğrudan Melik Kâmil'in kontrolüne geçti. Melik Adil zamanından beri ilk defa Eyyûbî ülkesinde bu denli merkezîleşme sağlanmış oldu. Dımaşk kuşatmasının barışçı bir biçimde sonuçlanmasında Halife Müstansır-Billâh'ın elçisi Muhyiddin İbnü'l-Cevzî'nin diplomatik girişimleri etkili olmuştu.⁶⁰⁵

Dımaşk'ı ele geçiren Melik Kâmil, Suriye'nin kuzeyindeki Hıms ve Halep şehirlerini de ele geçirmeye karar verdi. Bu karar Türkiye Selçuklu-Eyyûbî ittifakını sarsacak bir nitelik taşıyordu ve ciddi bir diplomatik hataydı. Zira Selçuklu Devleti, Halep'e, Sultan Alâeddin Keykubad zamanında topraklarının güvenliğinin korunmasına dair bir güvence vermiş ve II. Gıyâseddin Keyhusrev de bu güvenceyi aynen onaylamıştı. Bu nedenle Halep melikesi Dayfa Hatun, Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhusrev'e ardı ardına elçiler göndererek destek istedi. Sultan Gıyâseddin Keyhusrev, garantörlüğün gereği olarak bir yardım birliğini anında Halep'e doğru yola çıkardı. İhtiyaç hâlinde takviye birlik göndermeyi taahhüt etti. Sultan Kâmil'e de elçi göndererek, ona Halep'e

⁶⁰³ Kaya, *Anadolu'da Eyyûbiler*, s. 253.

⁶⁰⁴ İbn Vâsıl, II, s. 147-148.

⁶⁰⁵ İbn Vâsıl, II, s. 150-153; Şeşen, *Eyyubiler-Memluklar*, s. 146-147.

yapmayı düşündüğü saldırıdan kaçınmasının doğru olacağını ilettili.⁶⁰⁶ Böylelikle Selçuklu Devleti'nin Eyyûbî sultanı ile ilişkileri bir defa daha gerilirken Halep kolu ile ittifakı iyice sağlamlaşmış oluyordu.

Suriye'de bu gelişmelerin yaşandığı esnada, Cormagun'un Moğolları yeniden Irak'ta belirmiş ve 634/1237 sonbaharında Erbil'i ele geçirerek büyük bir katliam yapmışlardı.⁶⁰⁷ Ertesi yıl ise yine Erbil'i yağmaladıktan sonra Abbâsî Hilafetinin merkezi Bağdat'a kadar sokulmuşlardı. Halife Müstansır-Billâh, artan Moğol saldırılarına karşı 1236 yılından itibaren ciddi askerî önlemlere başvurmuş, yaklaşık 100 bin kişilik muvazzaf bir ordu oluşturmuştu. Bağdat'a kadar sokulan Moğollara karşı, bu orduyu harekete geçirdi. Mücahiddin Devâtdâr ve Şerefüddin İkbâl Şarabî komutasındaki Abbâsî halifelik ordusu Erbil'e ilerleyerek Moğolları çekilmeye mecbur etti. Ancak artan Moğol saldırılarından ciddi anlamda rahatsızlık duyan Müstansır-Billâh, bir taraftan Bağdat'ta güvenlik önlemlerini arttırırken diğer taraftan İslam hükümdarlarına haber göndererek yardım istedi.⁶⁰⁸

Bu yardımın sağlanabilmesi ve İslam hükümdarları arasında bir ittifakın kurulabilmesi için öncelikle Eyyûbî iç savaşının büyümesini engellemek gerekiyordu. Zira el-Kâmil'in Dımaşk'ı alarak akabinde Hıms ve Halep'i tehdit etmesi, Suriye'de suların iyice ısınmasına ve bir süredir onarılan Selçuklu-Eyyûbî ilişkilerinin yeniden bozulmasına yol açmıştı. Halife'nin itibarlı elçisi İbnü'l-Cevzî, Dımaşk kuşatmasının uzamasını ve Eyyûbî ordularının daha fazla güç kaybetmesini önlemişti. Fakat Kâmil'in Hıms ve Halep'i tehdit etmesini, dolayısıyla Türkiye Selçuklu-Eyyûbî ilişkilerinin bozulmasını engelleyemedi. Halife'nin elçisiyle görüşmeler yapan Melik Kâmil, Halife'ye 100 bin dinar para ile 10 bin kişilik bir yardım kuvveti göndermeyi kabul etmekle birlikte Hıms ve Halep üzerine yürümek kararından vazgeçmedi.⁶⁰⁹ Bununla birlikte Melik Kâmil bu fikrini uygulamaya vakit bulamadan 10 Mart 1238 tarihinde Dımaşk'ta öldü.⁶¹⁰ Melik Kâmil'in ölümü Türkiye Selçuklu-Eyyûbî (Mısır) barışının

⁶⁰⁶ İbn Vâsıl, II, s. 179-180.

⁶⁰⁷ Ebü'l-Ferec, II, s. 536; İbn Kesîr, s. 282.

⁶⁰⁸ Ebü'l-Ferec, II, s. 538; Yiğit, "Müstansır-Billâh", s. 118.

⁶⁰⁹ Hazırlanan bu ordunun, Melik Nâsır b. Melik Muazzam komutasında gönderilmesi planlanmıştı. Melik Kâmil'in bu şekilde davranmasının nedeni, Dımaşk'ın eski hâkimi olan yeğenini buradan uzaklaştırmak istemesiydi. Kaynaklar el-Kâmil'in vefatı üzerine sadece 3000 kişilik bir kuvvetin Bağdat'a gönderildiğini belirtirler. Bk. Şeşen, *Eyyubiler-Memlûklar*, s. 147-148.

⁶¹⁰ Melik Kâmil'in siyasal ve özel hayatının uzun bir değerlendirmesi için bk. İbn Vâsıl, II, s. 157-171; Ebü'l-Ferec, II, s. 538.

çatışmaya dönüşmesini önledi. Ancak Eyyûbî ülkesindeki barış ve istikrar ortamı yerini uzun sürecek bir karmaşaya bıraktı. Bu durum Selçuklu Devleti'nin kısa vadede Orta Doğu'da üstünlüğü ele geçirmesini ve Eyyûbî meliklerini tâbi devletler statüsünde kendine bağlamasını sağlayacaktı. Ancak bu tâbiyetler ihtiyaç duyulduğunda işe yaramayacak kadar pamuk ipliğine bağlı kalacaktı.

5. Orta Doğu'da Üstünlüğün Selçuklu Devleti'ne Geçmesi

Melik Kâmil'in ölümü üzerine oğlu Melik Âdil Seyfeddin Ebu Bekir (II. Âdil), Mısır'da tahta oturdu. Mısır'daki otorite kaybı ülkedeki dengeleri yerle bir etti. Melik Kâmil'in el-Cezire/ Diyâribekir naibi olan oğlu Melik Salih Necmeddin Eyyub Mardin Artuklu beyi Melik Mansur ve Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü'nün saldırısına uğrayarak Sincar'a sığınmak zorunda kaldı. Türkiye Selçuklu Devleti'nin desteğini alarak bir süre bağımsızlığını ilan eden Halep Melikesi Dayfa Hatun, Hıms hâkimi Melik Mücahid ile birlikte Hama'ya saldırdı.⁶¹¹ Dımaşk hâkimi olan Melik Cevad, Mısır'a bağlı olmakla birlikte Suriye'de başına buyruk davranmaya başladı.⁶¹²

Melik Kâmil'in ölümü üzerine Orta Doğu'da başlayan Eyyûbî iç savaşını fırsata dönüştürmek isteyen Keyhusrev aktif bir politika izlemeye başladı. Selçuklu hâkimiyetini bölgeye yaymak ve Eyyûbî meliklerini tâbi/müttefik devletler statüsünde Selçuklulara bağlamak amacıyla harekete geçti. İlk olarak Halep ile var olan karşılıklı dostluk ilişkilerine önem verildi. Bu çerçevede Haleplilerle Selçuklular arasında akrabalık ilişkisi kurulması kararlaştırıldı. 635/1238 baharında Tokat kadısı İzzeddin'i Halep'e gönderen Sultan, Halep hâkimi Melik Nâsır'ın babaannesi ve naibesi olan Dayfa Hatun'dan melikin kız kardeşi olan Gaziye Hatun'u istedi. Buna mukabil olarak, üvey annesi Melike-i Âdiliyye'den doğan -yani Eyyûbî kanı taşıyan- kız kardeşi Melike Hatun'u da adı geçen Halep melikine vermeyi teklif etti. Bu talepler Halep naibesi tarafından kabul edildi. Gıyâseddin Keyhusrev ile Gaziye Hatun'un nikâhı Hanefi mezhebine göre Halep'te kıyıldı. 50 bin dinar mihr belirlendi. Nikâhı Gıyâseddin Keyhusrev adına Kadı İzzeddin, melike namına da ünlü tarihçi İbnü'l-Adim üzerine aldı. Aynı yılın Mayıs ayında karşılıklı evlilik muamelelerinin tamamlanması için İbnü'l-Adim elçi olarak Sultan'ın nezdine geldi. Elçiyi Haziran 1238'de Kayseri'deki Keykubadiye Sarayı'nda karşılayan Sultan, nikâha onay verdiğini bildirdi ve kız kardeşi

⁶¹¹ Şeşen, *Eyyubiler-Memluklar*, s. 165-167.

⁶¹² Bu konu hakkında bk. Şeşen, *Eyyubiler-Memluklar*, s. 168-169.

ile en-Nâsır'ın nikâh muamelesi için Kemâleddin Kâmyar'ı görevlendirdi. Nikâh, Kayseri şehir merkezinde ve şehrin kadısı tarafından kıyıldı. Mihr burada da 50 bin dinar olarak tespit edildi. Düğün merasimi de Kayseri'de yapıldı.⁶¹³

Keyhusrev siyasi amaçlı bu evlilik işlerini tamamladıktan sonra, asıl icraatlarına başladı. Melik-i Ermen Kamerüddin Lala'yı⁶¹⁴ Halep'e göndererek Melik Kâmil'in oğlu Melik Salih'in elindeki el-Cezire beldelerinin Eyyûbî melikleri ve Selçuklular arasında bölüşülmesini teklif etti. Halep meliki tarafından kabul edilen bu teklife göre; Halep sahibi Melik Nâsır Urfa (Ruha) ve Suruç'u, Meyyâfârikîn hâkimi Melik Muzaffer Şehabeddin Gazi Harran'ı, Artuklu hükümdarı Melik Mansur Sincar ve Nusaybin'i, Hıms hükümdarı Melik Mücahid Âne ve Habur'u, Selçuklular ise aslan payı olarak Âmid ve Sümeysat'ı alıyordu. Şehabeddin Gazi'nin ikna edilmesi işini Halepliler üstleniyordu.⁶¹⁵ II. Gıyâseddin Keyhusrev böylece, Orta Doğu'da, Melik Kâmil'in ardılları ve müttefiklerine karşı Halep, Hıms, Meyyâfârikîn Eyyûbî meliklerini, Mardin Artuklu melikini ve Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü'yü içine alan geniş bir ittifak sisteminin temellerini atmak istiyordu.⁶¹⁶ Fakat gelişmeler çok da istediği gibi gitmeyecekti.

1238 yazında, Hıms hâkimi Melik Mücahid, Halep ordusuyla birlikte Melik Salih'in müttefiki olan Hama üzerine yürüyüp kuşatma altına aldı. Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü, Melik Salih'in sığındığı Sincar'ı, Selçuklular ise Âmid'i kuşattı. Melik Salih, Âmid'de oğlu Melik Muazzam Gıyâseddin Turanşah'ı bırakmıştı. Bir süredir bölgede dolaşan Hârizmlilerin desteğini sağlayan Melik Salih, önce Sincar'da Bedreddin Lü'lü'nün kuşatmasını kırdı. Daha sonra Selçukluları Âmid'den çekilmeye mecbur etti.⁶¹⁷ Böylece Selçukluların bölüşüm planını bozmuş oldu. Bununla birlikte Âmid'den çekilen Selçuklu ordusunun başına geçen Sadeddin Köpek, Sümeysat'ı Salih'ten almayı başardı (Temmuz 1238).⁶¹⁸ Bu sırada Keyhusrev'in elçisi olan Tokat kadısı İzzeddin,

⁶¹³ İbn Vâsıl, II, s. 182-184; Kaymaz, II. *Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 77.

⁶¹⁴ Alâeddin Keykubad zamanında, Küçük Ermenistan'da fethedilen İsaوريا (İçel) vilayetine vali tayin edildiği için bu unvan ile meşhur olmuştu. Ayrıca uzun süre valilik yaptığı bölgenin adı Kamerüddin İli olmuş, Karamanlılar zamanında ise İçel adını almıştır. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 345.

⁶¹⁵ İbn Vâsıl, II, s. 184; Kaymaz, II. *Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 77-78.

⁶¹⁶ Kaymaz, II. *Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 78. Bu ittifakın üyelerinden Halep, Mardin ve Musul meliklerinin II. Gıyâseddin Keyhusrev adına bastırdıkları sikkeler için bk. Kaymaz, II. *Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 152-153, 32 no.lu dipnot).

⁶¹⁷ İbn Vâsıl, II, s. 188.

⁶¹⁸ Kaymaz, II. *Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 79; İbn Bibi, bu Âmid kuşatmasından bahsetmez ancak Sümeysat kuşatması ve fethi hakkında tafsilatlı bilgi verir. Bk. İbn Bibi, II, s. 30-31.

bir kez daha Halep'e gelerek Halep ve ona bağlı yerlerde Türkiye Selçuklu Sultanı Gıyâseddin Keyhusrev adına sikke bastırılması ve hutbe okutulmasını istedi. Sâhibe Dayfa Hatun'un karşı çıkmasına rağmen Halep ümerasının oyuyla bu talepler kabul edildi. Bunun üzerine Selçuklu elçisi Halep'te minbere bizzat çıkarak hutbeyi II. Gıyâseddin Keyhusrev adına okudu.⁶¹⁹

6. Sadeddin Köpek'in Ortadan Kaldırılması ve İdarenin Yeniden Düzenlenmesi

Sultan Gıyâseddin Keyhusrev, gençliğine ve toyluğuna rağmen ilk aşamada, babasının kurmuş olduğu hiyerarşik yapıyı değiştirme yoluna gitmemişti.⁶²⁰ Ancak tahta çıkmasından kısa bir süre sonra, ümera içinde Emir Sadeddin Köpek sivirmeye, sultanı tahta çıkarmakta işbirliği yaptığı emirler de dâhil olmak üzere bütün ümeraya ve hatta çocuk yaştaki sultana baskı yapmaya başladı. İlk olarak Hârizmli ümeranın lideri olan Kayır Han'ı hedef alan Köpek, Alâeddin Keykubad'ın çok değer verdiği bu komutanı Zamantı (Pınarbaşı) kalesine hapsedirdi (Zilkade 634/Temmuz-Ağustos 1237). Kayır Han bir süre kaldığı zindanda hayatını kaybetti.⁶²¹ Onun tutuklandığını haber alan diğer Hârizm emirleri iktâ bölgelerini terk ederek el-Cezire'ye doğru kaçmaya başladı. Eyyûbîlere ait beldeleri işgal eden bu emirler, Bereket (Berke) Han liderliğinde uzun süre bölgede istikrarsızlık sebebi olacaktı.⁶²²

Hârizmli emirlerden kurtulan Köpek, bu kez sultana çok daha fazla nüfuz etmeyi başararak diğer siyasal rakiplerini ortadan kaldırmaya girişti. 1238 başlarında Atabeg Şemseddin Altunaba'yı⁶²³, aynı yılın baharında sultanın üvey kardeşlerinin anası olan Melike-i Âdiliyye'yi⁶²⁴ ve yoldaşlarından Taceddin Pervâne'yi⁶²⁵ katletti. Yaptığı şenaatleri kapatmak ve halk nazarında aklanmak için Sümeysat (Samsat) Kalesi'ni 14

⁶¹⁹ İbn Vâsıl, II, s. 189; Şeşen, *Eyyubiler-Memlûklar*, s. 168; Kaymaz, Haleplilerin bunu pek de istekle kabul etmediklerini, ancak Hama'nın kuşatmasıyla meşgul olduklarından talebi kabule mecbur kaldıklarını ifade eder. Bk. Kaymaz, II. *Giyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 78.

⁶²⁰ Keykubad öldüğünde, Kemâleddin Kâmyar melikü'l-ümerâ (beylerbeyi) makamında iken, yeni sultanın tahta çıkışı üzerine devletin vezirlikten sonra ikinci önemli makamı olan saltanat naibliğine terfi etmişti. Aynı şekilde Hüsameddin Kaymerî de Kemâleddin Kâmyar'dan boşalan melikü'l-ümerâlık makamına terfi ettirilmişti. Bk. İbn Bibi, II, s. 25; Kaymaz, II. *Giyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 128-129, 8 no.lu dipnot.

⁶²¹ İbn Bibi, II, s. 23; Kaymaz, II. *Giyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 41.

⁶²² el-Cezire bölgesinin batısında (Diyârımdar) bulunan Harran, Urfa, Suruç, Resulayn (Ceylanpınar) ve Rakka beldelerini işgal eden Hârizm ümerası, Melik Kâmil'in onayıyla, oğlu olan Âmid ve Hısnıkeyfâ sahibi Melik Salih Necmeddin Eyyûb ile Halep Eyyûbî meliki en-Nâsır'ın hizmetine girdiler. İşgal ettikleri yerleri iktâ olarak aldılar. Bk. İbn Vâsıl, II, s. 135-136; İbn Bibi, II, s. 23-24; Üremiş, s. 302.

⁶²³ İbn Bibi, II, s. 25-26.

⁶²⁴ İbn Bibi, II, s. 26-27.

⁶²⁵ İbn Bibi, II, s. 28-29.

Temmuz 1238'de fethettikten sonra,⁶²⁶ sefer dönüşünde Malatya'da Melikü'l-ümerâ Hüsameddin Kaymerî'yi zindana atarak⁶²⁷ ve nihayet Alâeddin Keykubad döneminin en önemli ismi olan Kemâleddin Kâmyar'ı katlederek⁶²⁸ saf dışı bıraktı. Kısa sürede tüm büyük ümerayı bertaraf eden Sadeddin Köpek, nihayet çocuk yaştaki sultana da baskı yapmaya,⁶²⁹ daha da ileri giderek sultanı devirip Selçuklu tahtını ele geçirmeye teşebbüs etti.⁶³⁰

Sadeddin Köpek, Sümeysat Seferi'ne çıktığı zaman onun hakkında bu dedikodular yayılmış, Köpek'in Selçuklu tahtına çıkacağı propagandaları nihayet Sultan'ı da endişeye düşürmüş ve ona karşı harekete geçirmişti.⁶³¹ Sultan, bu iş için, ordu üzerinde etkili olduğu anlaşılan Sivas Serleşkeri⁶³² Candar Hüsameddin Karaca'yı gizlice Kubadabad Sarayı'na çağırdı. Karaca'nın sarayda düzenlediği bir mizansen sonucunda katledilen Köpek'in parçalanmış organları bir kafese doldurularak halka teşhir edildi.⁶³³

Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev, Sadeddin Köpek'in devlet ve ülke için ortaya çıkardığı tahribatın izlerini silmek ve devleti tekrar eski gücüne döndürmek amacıyla idari ve askerî hiyerarşiyi yeniden şekillendirdi. Köpek'in azlettirip bir cami köşesinde inzivaya çekilmeye mecbur bıraktığı Celaleddin Karatay'ı göreve çağırıp, gönlünü aldıktan sonra, taşthane ve hassa hazinesi sorumluluğunu eskiden olduğu gibi kendisine verdi. Yine Köpek'in baskısı sonucunda vezirlik makamından azledilerek pervânelik makamına indirilmiş olan Şemseddin İsfahanî'yi saltanat naibliği ile görevlendirdi. Ondan boşalan pervâneliğe Veliyüddin Tercüman'ı, tercümanlığa İbn Bibi'nin babası Mecdüddin Muhammed el-Caferî'yi, vezirliğe ise Sâhib Mühezzibüddin Ali'yi atadı.⁶³⁴ Bunlardan başka, Müstevfî Şehabeddin Kirmanî, Üstâdüddâr Cemaleddin Ferruh,

⁶²⁶ İbn Bibi, II, s. 30-31.

⁶²⁷ İbn Bibi, II, s. 32.

⁶²⁸ İbn Bibi, II, s. 32-33.

⁶²⁹ Sadeddin Köpek, son zamanlarda boynunda kılıçla sultanın huzuruna girmeye dahi cesaret etmekteydi. Bk. İbn Bibi, II, s. 33.

⁶³⁰ Tahtı ele geçirmeyi düşünen Köpek, kendisinin I. Gıyâseddin Keyhusrev'in gayrimeşru oğlu olduğunu iddia ediyordu. Bk. İbn Bibi, II, s. 29.

⁶³¹ Bk. Turan, *Türkiye*, s. 412.

⁶³² Kaynaklarda "serleşker", "sübaşı", "emîr-i leşker-i vilâyet", "sipehdâr-ı vilâyet", "ümerâ-yi sipâh", "zâ'im" veya "zâ'imü'l-cüyûş" gibi isimlerle zikredilen serleşkerler, Türkiye Selçuklu ülkesindeki şehir ve vilayetlerin idari ve askerî işlerinden sorumlu olup, buldukları bölgenin en üst askerî ve idari amirleri konumundadırlar. Bk. Göksu, *Ordu*, s. 257.

⁶³³ İbn Bibi, II, s. 33-36. Köpek'in katledilmesi tarihi kaynaklarda yer almaz. Osman Turan onun katlinin Sümeysat Seferi sonrasında 1238'de olduğunu ifade eder. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 413. Ali Üremiş de bu tarihi kabul eder. Bk. Üremiş, s. 309. Kaymaz ise 1239 ilkbaharı olarak tahmin eder (Bk. Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 55).

⁶³⁴ İbn Bibi, II, s. 36.

Gürcüoğlu Zahîrüddevle ve Çaşnigir Mübârizüddin Çavlı gibi ikinci derecede yönetici ve komutanları görevinde ipka etti.⁶³⁵

Sadeddin Köpek'in baskısından kurtulan Gıyâseddin Keyhusrev, Şemseddin İsfahanî ve Celaleddin Karatay gibi değerli emirlerin de sayesinde devletin yeniden toparlanmasına çalıştı. Bu emirler, kudretli seleflerinin mevkilerini doldurmaktan başka, Sadeddin Köpek'in sebep olduğu sarsıntı ve krizleri de telafi etmek zorundaydı. Kaybedilenlere rağmen, ellerinde kuvvetli bir ordu ve zengin bir hazine vardı. Devlet dışarıya karşı itibarını koruyordu. Ciddiyet ve iyi niyetle çalışırlarsa, zararları telafi etmek ve devlete yeni bir düzen vermek güç olmayacaktı. Gerçekten yeni idarecilerin iş başına geçer geçmez ıslahat hususunda hararetle bir gayret içine girdikleri görülüyordu.⁶³⁶

7. Gürcistan Krallığı ile İttifak ve Moğollara Karşı Saldırıya Geçilmesi

Sadeddin Köpek'i ortadan kaldırarak tahtını garanti altına alan ve yönetim kademesini yeniden şekillendiren genç sultan, kuşkusuz özgüveni daha da artmış bir biçimde, devlet erkânıyla birlikte Kubadabad'dan Konya'ya geldi.⁶³⁷ Gıyâseddin Keyhusrev, Orta Doğu ve Kafkasya'da üstünlüğün Selçuklu Devleti eline geçtiğini hissediyor, buralardaki devletleri tâbîlik ya da eşitlik koşulları çerçevesinde Selçuklu güvenlik çemberine almaya önem veriyordu. Böylece her ne kadar Moğol kağanının yüksek hâkimiyetini kabul etmiş olsa da Moğollardan gelebilecek bir saldırıya karşı önlem alıyor ve hiç kuşkusuz bağımsızlık için gereken siyasal zemini oluşturmaya çalışıyordu.

Önceki yıl Halep Eyyübîleri ile akrabalık bağı kurarak sağlam bir ittifakın oluşmasını sağlayan Gıyâseddin Keyhusrev, Gürcistan için de benzer bir girişimde bulunmaya karar verdi. Bunun için koşullar zaten hazırды. Zira, 1232 yılında Kemâleddin Kâmyar'ın gerçekleştirdiği Gürcistan Seferi sonucunda Gürcü Kraliçesi Rusudan barış istemiş, kızı Tamara'yı Erzincan meliki olan Gıyâseddin Keyhusrev ile evlendirmek istediğini açıklamıştı. Alâeddin Keykubad, Moğol tehdidi altında olan devletin doğuda güçlü bir müttefik kazanmasını sağlayacak bu teklifi memnuniyetle karşılamış ve o sırada bu evliliğe karar verilmişti. Ancak ardı arkası kesilmeyen Selçuklu-Eyyübî savaşları bu evliliğin gerçekleşmesine imkân tanımamıştı.

⁶³⁵ Kaymaz, II. *Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 57.

⁶³⁶ Kaymaz, II. *Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 57.

⁶³⁷ İbn Bibi, II, s. 36; Turan, *Türkiye*, s. 414.

Sadeddin Köpek gailinden kurtulan Sultan Gıyâseddin Keyhusrev, 1239 yılı başlarında⁶³⁸ Müstevfî Şehabeddin Kirmanî'yi kıymetli hediyelerle Gürcü Kraliçesi Rusudan'a göndererek daha önce kararlaştırıldığı şekilde Prenses Tamara'yı kendisine istedi. Ülkesinin çok büyük bir kısmı Moğollar tarafından istila edildiği için Kutaisi şehrine sığınmak zorunda kalmış olan Gürcü Kraliçesi Rusudan,⁶³⁹ Selçuklu elçisini burada kabul etti. Ülkesinde Moğol istilasının her geçen gün daha kuvvetli bir biçimde yayıldığı Kraliçe için bu teklif eskisi gibi önemini korumaktaydı. Kızının dinine dokunulmamasına dair Selçuklu elçisinden teminat alan Kraliçe Rusudan, evlilik teklifini kabul etti. Çeyiz olarak Ahıska şehri yakınlarında bulunan Atskuri Kalesi'ni Selçuklulara verdi. Hazırlıkların tamamlanması üzerine gelin alayı büyük bir gösteriş ile Selçuklu ülkesine doğru yola çıktı. Sultan, gelin alayını karşılamak için Konya'dan Kayseri'ye hareket etti. Evlilik töreni bu şehirde gerçekleşti. Gürcü prensesi ile Selçuklu ülkesine gelen pek çok Gürcü aznavuruna Sultan tarafından iktalar dağıtıldı.⁶⁴⁰

Selçuklular açısından bu ittifakın önemi, evlilik kararının verildiği 1232 yılına nispetle oldukça azalmış bulunuyordu. Gürcistan Krallığı, eskiden sahip olduğu kudretten çok şeyler yitirmiş, ülkenin koşulları oldukça değişmişti. Gürcistan Krallığı o yıllarda henüz tam anlamıyla Moğol işgali altına girmemişti. Kafkasya'daki Hristiyanların demografik üstünlüğü nedeniyle bölgede önemini muhafaza etmekteydi. Ancak Selçuklularla Eyyûbîlerin amansız bir savaşa girdikleri 1234 yılından itibaren, bu iki müttefikinin yardımından yoksun kalan Gürcistan, kolayca Moğol işgaline uğramıştı.⁶⁴¹ Moğol işgaline karşı koyamayan Kraliçe Rusudan, kudretli komutan İvane'nin ölümü üzerine çaresiz bir biçimde Tiflis'i terk etmiş ve krallığının batısındaki Kutais şehrine çekilmişti.⁶⁴² Merkezî otoritenin ortadan kalktığı Gürcistan'da, soylular kendi başlarının çaresine bakarak Moğollara itaat etmeye başlamışlardı. Onlara ilk itaat eden Gürcü soylusu Atabek İvane'nin oğlu Prens Avag olmuştu (1236). Bu itaat sayesinde,

⁶³⁸ Nitekim, İbn Bibi, gelin alayının Selçuklu ülkesine girişi esnasında, Sultan'ın Sadeddin Köpek'ten kurtulmuş olduğunu açıkça belirtmektedir. Bk. İbn Bibi, II, s. 37. Köpek'in 1238 yılı sonları ya da 1239 yılının ilk aylarında öldürüldüğü hesaba katılırsa bu evliliğin 1239 yılı baharında gerçekleşmesi çok olasıdır. Zira evlilik merasiminin, sultanların genellikle bahar aylarından itibaren ikamet etmeyi tercih ettikleri Kayseri'de gerçekleşmesi de bu tarihi destekler.

⁶³⁹ *Kartlis Tskhovreba*, s. 330.

⁶⁴⁰ İbn Bibi, II, s. 36-38; *Kartlis Tskhovreba*, s. 324.

⁶⁴¹ Peacock, s. 140.

⁶⁴² *Kartlis Tskhovreba*, s. 330.

Moğollar nezdinde saygın bir konum elde eden Avag, 1239 yılına gelindiğinde, Gürcistan'ın fiilî hükümdarı hâline gelmiş bulunuyordu.⁶⁴³

Bununla birlikte, bu koşullar altındayken dahi Gürcistan, Selçuklu Devleti ile Moğollar arasında bir bariyer rolü görmekteydi. Her ne kadar buradaki direniş Gürcü asillerinin Moğollara boyun eğmesiyle zayıflamış ve Kraliçe Rusudan'ın Batı Gürcistan'daki varlığı ile sınırlanmış olsa da, Moğolların Gürcistan'ı tamamen kontrol etmeden bölgeye yayılamayacağı açıktı. Bu nedenle Gürcü Kraliçesi'nin dağlar arasına sıkışmış manevi varlığına sahip çıkılması Selçuklular için hâlen daha çok önemliydi ve bu nedenle desteklenmesi gerekiyordu. Keyhusrev, bu düşünceler içinde Gürcistan'a yapılan Moğol müdahalelerine karşı koymaya karar vermişti.

1239 yılında Mugan'dan hareket eden Cormagun Noyan Gürcistan Krallığının güneybatısındaki Lori bölgesine geldi. Buradan Ani şehrine gönderdiği elçilerle şehrin teslimini istedi. Gürcistan soylularından Şehinşah'ın elinde bulunan kentin ileri gelenleri, Moğol elçisini katletti. Bunun üzerine hiddetlenen Moğollar şehri hücum ile ele geçirdi. Kenti tahrip eden Moğollar halkını ise esir etti. Bir sonraki hedefleri ise Kars idi. Karşılar Ani'nin başına gelenleri görek şehri aman ile teslim etti. Ancak Ani'de yapılan muamelenin aynısına uğramaktan kurtulamadılar. Cormagun Noyan'ın bölge komutanlığına tayin ettiği anlaşılan Kara Bahadır, 1240 yılında Sürmari (Surp Mari) bölgesini de zapt etti.⁶⁴⁴

Moğolların, Selçuklu sınır hattında gerçekleştirdiği bu askerî faaliyetlerinin yarattığı tehlikeli tırmanış, kısa süre sonra bir Moğol-Selçuklu çatışmasına dönüştü. Cormagun Noyan, 1240 yılının Haziran ayında -büyük kağan ile sultan arasındaki il olma anlaşmasını hiçe sayarak- Selçuklu topraklarına girdi ve Erzurum'a kadar büyük bir yağma akını düzenledi. Sultan Gıyâseddin Keyhusrev ise, bu akına anında misillemede bulundu. Halep askerleriyle desteklenen bir Selçuklu ordusu, Türkiye-Gürcistan sınırını aşarak Moğolların kısa süre önce ilhak ettiği Kars çevresini işgal etti. Moğollar, Selçuklu ordusunun bölgeye hareketini haber alır almaz mukavemet göstermeden Mugan'da bulunan üslerine geri dönmüşlerdi. Selçuklu ordusu kışa kadar bölgede

⁶⁴³ Bayarsaikhan, s. 78-79.

⁶⁴⁴ Genceli Kiragos, s. 36-37; Mehmed Özmenli, "Çingiz Han'ın Komutanlarının Kars Şüregel'deki Egemenliği", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 6, Sonbahar 2009, s. 92-93.

kalarak sınır güvenliğini sağlamaya çalıştı.⁶⁴⁵ Önceki yıl Gürcistan Kraliçesi Rusudan kızı Tamara ile evlenerek Gürcistan'la ittifak yapan Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in, bu defa da Tac-ı Bulgarî lakabı ile tanınan bir elçisini -Moğollara karşı İslam hükümdarlarını birleştirmek için büyük çaba harcayan- Halife Müstansır-Billâh'a göndermesi,⁶⁴⁶ gerçekten anlamlıydı.

Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in, Moğollara karşı gösterdiği bu askerî ve diplomatik reaksiyonlar, hiç kuşkusuz -hakkında daima korkak yakıştırmaları yapan kaynakların aksine- gerçekten bağımsızlığa yönelik oldukça cesur adımlardı. Sultan'ın, 1239 yılında Gürcistan Kraliçesi ile akrabalık kurarak yaptığı ittifak, Gürcistan'ı işgal etme kararlılığındaki Moğollara gözdağı vermeyi amaçlıyordu. 1240 yılında Moğolların Erzurum üzerine gerçekleştirdikleri yağma akını, muhtemelen bu ittifaka karşı duydukları öfkenin bir yansımasıydı. Ancak Keyhusrev, Moğol akınına anında verdiği yanıtla Gürcistan'a verilen sözü kısmen yerine getirdi. Selçuklu Devleti'nin caydırıcılığını Moğollara göstermeye çalıştı. Abbâsî halifesi ile kurduğu diplomatik temas ise, belki de 1237'de Moğol tâbiliğinin tanınmasından beri kesintiye uğrayan ilişkileri yeniden kurmak için müminlerin emiri ile yeni bir diyalog çabası idi. Moğolların baskısını uzun zamandır yaşayan ve İslam hükümdarları arasında yılmadan birlik kurmaya çalışan Halife Müstansır-Billâh'ın, bu diyalogdan memnun olduğu muhakkaktır. Bütün bu olup bitenler, Sultan'ın 1237 yılında kabul ettiği Moğol tâbiliğinden artık çıktığını ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin bağımsızlığını yeniden kazandığını iddia etmemizi sağlayabilecek niteliktedir.

8. Orta Doğu'da Büyük İttifak

Ne var ki, kısa süre sonra Selçuklu ülkesi ve el-Cezire topraklarında çıkan ve birbiri ile ilişkisinin bulunma olasılığı yüksek olan iki önemli olay, hem Selçukluları hem de başta Eyyûbîler olmak üzere Orta Doğu'daki bütün siyasal aktörleri etkileyecek, Moğol tehdidinin sınırları aştığı bir dönemde büyük siyasi ve sosyal tahribata yol açacaktır. Bununla birlikte Selçuklu Devleti'nin bu iki meselenin de üstesinden gelmesi, devletin kudretini ispatlamasını ve Orta Doğu hükümdarları üzerinde egemen olmasını sağlamıştır.

⁶⁴⁵ Ebü'l-Ferec, II, s. 539; Genceli Kiragos, s. 37; İbn Vâsıl, II, s. 275.

⁶⁴⁶ Ebü'l-Ferec, II, s. 539.

a. Babaî Ayaklanmasının Bastırılması (1240)

Bu olayların ilki, Baba İlyas-ı Horasanî⁶⁴⁷ ile baş halifesi Baba İshak'ın⁶⁴⁸ Anadolu'da çıkardıkları isyandır. Doğrudan Selçuklu tahtını hedef alan, adaletçi ve eşitlikçi bir düzen kurmayı vadeden siyasi içerikli bir hareket olduğu anlaşılan bu isyan,⁶⁴⁹ yaşananlar ve sonuçları itibarıyla Selçuklu otoritesine ve imajına büyük bir darbe indirmiştir.

Hârizmşahlar Devleti'nin yıkılması üzerine Anadolu'ya sığınan göçebe Türkmen kitleleri üzerinde nüfuz sahibi olan Baba İlyas-i Horasanî, Keykubad döneminde, onun tarafından saygıyla karşılanmıştır.⁶⁵⁰ Anlaşıldığına göre, Anadolu'ya yeni gelen Türkmenleri, Selçuklu düzenine entegre etmek isteyen Alâeddin Keykubad, Baba'nın Türkmenler üzerindeki nüfuzundan faydalanmayı düşünmüştür. Sultanın, aslında çok ciddi bir askerî güce haiz olmayan Hârizmli emirleri devlet örgütüne katması ve onları üst düzey görevlere getirmesindeki temel amaç da, muhtemelen bu emirlerin -aynen Baba İlyas'ın olduğu gibi- Türkmen kitleleri üzerindeki nüfuzlarından yararlanmak istemesiydi.

Ancak Keykubad'ın bu politikası, şahsi çıkarlarını düşünen yerli/eski ümeranın statükoyu koruma refleksi ile karşılaşmıştır. Büyük ihtimalle Keykubad'ın ölümünde rol oynanmış bulunan statükocu emirlerin, II. Gıyâseddin Keyhusrev'i tahta çıkardıktan hemen sonra Hârizmli beylerin lideri olan Kayır Han'ı bertaraf etmeleri, bu refleksin

⁶⁴⁷ Şeyh Ebü'l-Beka Baba İlyas-ı Horasanî, büyük ihtimalle, Moğol istilası üzerine yıkılan Hârizmşahlar Devleti sahasından, beraberindeki Türkmenler ile Anadolu'ya göç etmiştir. Osmanlı zamanında yaşamış olan torunları Elvan Çelebi ve Aşıkpaşazade'nin hakkında verdiği malumata göre kendisi, Seyyid Ebü'l-Vefa Bağdadî'nin kurduğu Vefaiyye tarikatına mensuptur. Bu tarikatın XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da özellikle Türkmen toplulukları arasında yayıldığı ve Yeseviyye, Kalenderiyye, Haydariyye gibi diğer tarikatlarla birlikte varlığını XIV. yüzyılda da sürdürdüğü anlaşılmaktadır (Bk. Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İlyas", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, İstanbul 1991, s. 368).

⁶⁴⁸ Ebü'l-Ferec'in Şeyh İshak, Elvan Çelebi'nin İshak-ı Şâmî dediği Baba İshak, Sümeysat'a bağlı Kefersud bölgesinden idi. İbn Bibi'nin verdiği bilgiler nedeniyle isyanın önderi olarak görülen Baba İshak'ın aslında isyanın gerçek lideri Baba İlyas-ı Horasanî'nin yani Baba Resul'un baş halifesi olduğu artık kesin olarak bilinmektedir. Bk. Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İshak", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, İstanbul 1991, s. 369.

⁶⁴⁹ Dönemin ana kaynaklarından Simon da St. Quentin'in açık ifadeleri yanında, torunu Elvan Çelebi de onun niyetinin sultanın (II. Gıyâseddin Keyhusrev) tahtını ele geçirmek olduğunu belirtir. Ayrıca isyancıların takip ettikleri yola bakıldığında hedeflerinin Konya ve Selçuklu tahtı olduğu açıktır. Bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı, Alevîliğin Tarihsel Altyapısı yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisininin Teşekkülü*, Dergah Yayınları, İstanbul 1996, s. 144-145.

⁶⁵⁰ Elvan Çelebi'nin verdiği malumata göre -ki, bu malumat, köyün adı zikredilmeden İbn Bibi tarafından da belirtilir- Amasya yakınlarındaki Çat köyüne (bugün İlyas köyü) yerleşen Baba İlyas, Sultan Alâeddin Keykubad'ın ilgisine mazhar olmuş ve onun tarafından bizzat ziyaret edilmiştir. Bk. Ocak, *Babaîler İsyanı*, s. 94.

sonucudur. Fakat Kayır Han'ın hapsi ve diğer Hârizmlî beylerin Selçuklu ülkesini terk etmesi ile gelişen olaylar, Alâeddin Keykubad'ın yerliler ile yeni gelen göçebeler arasında kurduğu dengenin bozulmasına sebep olmuştur. İşte bu psikolojik atmosferde, zaten göç ve uyum sorunları yaşayan Türkmenler, Anadolu'daki diğer gayrimemnun inanç grupları ve köylüler, Baba İlyas önderliğinde devlet düzenine başkaldırmıştır.⁶⁵¹

Kendisini kurtarıcı, Mesih ilan eden Baba İlyas, çok sevildiği göçebe Türkmenler tarafından "Baba Resul" ya da "Baba Resulullah" şeklinde çağrılmaya başlanmıştır. Kendisi Amasya ve çevresinde propaganda sürdüren Baba Resul, baş halifesi Baba İshak'ı Maraş ve Sümeysat gibi Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde propaganda yapmakla görevlendirmiştir. Bu esnada Diyârımudar'da bulunan Hârizmlî beylere de davette bulunmuştur.⁶⁵² Hârizmlî beylerin bu davete icabet ettiklerine ilişkin bir bilgi yoktur. Lakin Babaî ayaklanmasının Anadolu Selçuklu ülkesini kan ve ateşe boğduğu günlerde Hârizmlî beylerin de Fırat Nehri'ni aşarak, Selçukluların müttefiki olan Halep, Hıms ve Dımaşk topraklarını yağmalaması bir rastlantı olmasa gerektir.

Selçuklu ordusunun 1240 yazında, Moğollara karşı Gürcistan topraklarına sefer düzenlemesinden, Hârizmlî beylerin de -belki de planlı bir biçimde- Selçukluların müttefiki olan Eyyûbî meliklerinin topraklarını işgal etmesinden yararlandığı anlaşılan Baba İlyas, nihayet 1240 yılı güzünde faaliyete geçmiştir. Kendisi Amasya'da kalkışma hareketini başlatırken, halifesi Baba İshak da Sümeysat'a bağlı Kefersud'da başkaldırmıştır. Çok etkili bir propaganda gerçekleştirdiği anlaşılan Baba İshak, kısa sürede etrafına toplanan binlerce kişiyle Hısnımansur, Gerger ve Kâhta'yı ele geçirerek Malatya üzerine yürümüştür. Malatya Serleşkeri Alişiroğlu Muzafferüddin'i iki kez yenmeyi başaran isyancıların cesareti iyice artmış, bir sonraki hedeflerini Sivas teşkil etmiştir. Sivashlılarla yapılan çarpışmada Sivas iğdişbaşısı Hürremşah'ı öldürmeyi ve pek çok ganimet elde etmeyi başaran Baba İshak, isyanın lideri Baba İlyas ile güçlerini birleştirmek için Tokat ve Amasya'ya yönelmiştir.

⁶⁵¹ İbn Bibi, isyan hazırlıklarının isyandan birkaç yıl önce başlatıldığını belirtir ki (Bk. İbn Bibi, II, s. 50), bunun Sultan Alâeddin Keykubad'ın şaibeli bir şekilde zehirlenmesi, yerine veliaht olmayan oğlu Gıyâseddin Keyhusrev'in geçirilmesi ve Hârizmlî beylerin lideri Kayır Han'ın Zamantı Kalesi'ne hapsedilmesi hadiseleri ile alakalı olduğu açıktır.

⁶⁵² İbn Bibi, II, s. 50-51.

İsyanın kısa sürede büyümesi üzerine endişelenen Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev, isyanın bastırılması için Amasya serleşkerliğine Hacı Armağanşah'ı tayin etmiş, kendisi ise güvenliğini ciddi ölçüde tehlikede gördüğünden, Kubadabad Adası'na sığınmıştır.

Derhâl Amasya'ya hareket eden Armağanşah, Baba İshak'a bağlı asil isyancıların buraya ulaşmasından önce Baba İlyas ile çarpışmış, onu yakalatarak idam etmiş ve kalenin burcunda asarak teşhir etmiştir. Ancak bu durum isyancıları daha da fazla öfkelenmiştir. Baba İshak'ın yönettiği asiler, "Baba Resulullah" nidalarıyla saldırıya geçmiş, Selçuklu kuvvetleri bozguna uğratmış ve Amasya Serleşkeri Armağanşah'ı öldürmüşlerdir.

Amasya'da asil liderlerini kaybeden asiler, onun yerini aldığı anlaşılan Baba İshak liderliğinde Konya üzerine yürüyüşe geçmişlerdir. Kayseri'de yapılan bir muharebeyi daha kazandıktan sonra Kırşehir'e varmışlardır. Bu sırada olayın her geçen gün daha da vahim hâle geldiğini gören Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev, bu sırada Moğol takibinde olan Erzurum ordusunu isyanı bastırmak için çağırmıştır. Altı günde Kayseri'ye ulaşan seçkin hudut ordusu, kendilerini Kırşehir'in Malya Ovası'nda bekleyen asilerin üzerine yürümüştür. Kasım 1240 tarihinde yapılan savaşta seçkin beylerin komutasındaki Selçuklu ordusu nihayet Türkmen asileri bozguna uğratmıştır. İçlerinde Baba İshak'ın da olduğu yaklaşık dört bin asi öldürülmüştür.⁶⁵³ İbn Bibi, iki üç yaşındaki çocuklar ve kadınlar dışında Selçuklu ordusunun kimseyi sağ koymadığını, askerlerin devlet hazinesinin payını ayırdıktan sonra esirleri aralarında paylaştıklarını belirtir.⁶⁵⁴

1240 yılının güzünde başlayan ve dönemin ana kaynağı Simon de St. Quentin'e göre yaklaşık iki buçuk ay devam eden Babaî isyanı, her ne kadar Selçuklu ordusunun zaferi ile sonuçlanmış olsa da, devletin gerçekte ne kadar zayıf olduğunu; siyasi, idari, sosyal, ekonomik ve özellikle askerî zaafalarının bulunduğunu net bir biçimde göstermiştir. O zamana kadar Selçuklu ülkesine saldırmakta tereddüt gösteren Moğollar, bu durumu fark etmekte gecikmeyeceklerdir.⁶⁵⁵ Ancak, belki de bundan daha kötüsü, isyanın bastırılmasından sonra bu isyanı ortaya çıkaran iç sorunların, ne genç Sultan ne de deneyimli devlet ricali tarafından layıkıyla analiz edilememiş olmasıdır. Sultan Alâeddin Keykubad'ın göçebe Türkmenlerin entegrasyonu konusunda ürettiği ve

⁶⁵³ İbn Bibi, II, s. 52-53; Ocak, *Babaîler İsyanı*, s. 134.

⁶⁵⁴ İbn Bibi, II, s. 53.

⁶⁵⁵ Ocak, *Babaîler İsyanı*, s. 134-135; Turan, *Türkiye*, s. 429.

uyguladığı çözümlerin rafa kaldırılmış olması, devletin asıl gücünü teşkil etmesi gereken Türkmenlerin devlet için ciddi bir sorun hâline gelmesine yol açacaktır. Bu ise, Moğollara karşı Türkiye Selçuklu Devleti'nin en önemli kaynağı kullanmaktan yoksun kalması demektir.

b. Hârizmliler Meselesinin Çözülmesi ve Selçuklu Nüfuzunun Orta Doğu'ya Yayılması

Anadolu'yu kasıp kavuran Babaî ayaklanmasına koşut ve eşzamanlı olarak el-Cezire ve Kuzey Suriye'de de Hârizmli beylerin çıkardığı kargaşa etkili olmuştur. Daha önce temas edildiği gibi Alâeddin Keykubad'ın ölümü üzerine, statükocu ümeranın liderleri Kayır Han'ı tasfiye etmesi nedeniyle aynı akıbete uğramak istemeyen diğer Hârizmli emirler Selçuklu ülkesini terk etmek için acele etmişlerdi. Kendilerini çevirmek için gönderilen Kemâleddin Kâmyar'ın üzerlerine gönderdikleri kuvvetleri dağıttıktan, komutanları esir ve katlettikten sonra el-Cezire'ye varan Hârizmli emirler, Eyyûbî sultanı Melik Kâmil'in oğlu Melik Salih Necmeddin Eyyub tarafından kabul edilmişti. Harran ve çevresindeki yerleri ikta olarak alan Hârizmliler, Melik Kâmil'in ölümü üzerine başlayan Eyyûbî iç savaşında önemli roller üstlenmişlerdi.

Sadeddin Köpek'in öldürülerek tasfiyesinden hemen sonra, Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in göreve getirdiği yeni ümera kadrosunun ilk işi, Köpek'in icraatları ile mecrasından çıkan devlet politikalarına geri dönmek olmuştur. Bu minvalde İbn Bibi'nin babası Mecdüddin Muhammed Tercüman, el-Cezire'de bulunan Hârizmli emirlere gönderilmiş ve kendileri yeniden devlet hizmetine davet edilmiştir. Bu sayede, Anadolu'da her geçen gün sayıları daha da artan göçebe Türkmen toplulukları üzerinde devlet kontrolü yeniden sağlanmak istenmiştir. Hârizmli emirlerin lideri Berke Han, elçiyi büyük bir saygıyla karşılamasına karşın, Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'e duyduğu güvensizlik nedeniyle Selçuklu ülkesine dönerek doğrudan Selçuklu hizmetine girmeye sıcak bakmamıştır. Sadece buldukları Eyyûbî toprakları üzerinde Sultan adına hutbe okutmayı ve Sultan'ın gönderdiği hediyeleri kabul edip hilatleri giymekle yetinmişlerdir.

Bir süre Selçuklu otoritesine baş eğen Hârizmli beyler, Moğolların Erzurum hudutlarına saldırıda bulunduğu, Anadolu'da Babaî isyanının patlak verdiği esnada -muhtemelen eşgüdümlü olarak- Kuzey Suriye'ye geçerek Selçukluların müttefiki olan Halep ve

Hıms Eyyûbî meliklerinin topraklarını yağmalamaya başladılar. Halep ordularının bir kısmı bu esnada Moğol saldırısına karşı harekete geçmiş bulunan Selçuklu ordusuna katılmak için Doğu Anadolu'da bulunuyordu. Bu nedenle, Halep melikinin amcası olan Melik Muazzam Fahreddin Turanşah b. Selahaddin ancak küçük bir birlikle Hârizmlileri püskürtmek için harekete geçebilmişti. Halep yakınlarındaki Bizaa vadisinde 3 Kasım 1240'ta meydana gelen savaşta Halepliler ağır bir yenilgiye uğradı. Halep komutanı esir düştü. Halep ordusunu yenilgiye uğratan Hârizmliler, Fırat-Asi ırmakları arasındaki kırsal alanı yağmalayıp, halka büyük zulümler yaptıktan sonra Harran'daki üslerine geri döndüler.⁶⁵⁶

Hârizimli hanların -Mısır Sultanı Melik Salih'in⁶⁵⁷ de desteğiyle- Kuzey Suriye'de kazandıkları savaş ve sonrasında yaptıkları yağma hareketleri Haleplileri ciddi şekilde kaygılandırmıştı. Halep'in müttefiki olan Hıms sahibi Melik Mansur⁶⁵⁸, derhâl Halep'in yardımına gitti. Dımaşk sahibi Melik Salih İmâdüddin İsmail de Halep sahibesi olan kız kardeşi Dayfa Hatun'un isteği üzerine Haleplilere askerî yardım gönderdi.⁶⁵⁹ Hârizmlilere ve Mısır sultanı Melik Salih'e karşı bir araya gelen müttefikler, Hârizmlilerin tenkil ve tedibi için Selçuklu Sultanı Gıyâseddin Keyhusrev'den de askerî yardım talep ettiler. Babaî ayaklanmasını henüz bastırmış olan Sultan, muhtemelen bu vaka ile bağlı gördüğü Hârizmliler meselesini kökten halletmek için yardım talebine olumlu karşılık verdi. Malatya, Harput, Elbistan ve Maraş gibi sınır mıntıklarından toplanan üç bin kişilik seçme bir süvari birliği, Malatya Serleşkeri Zahîrüddin Mansur Tercüman komutasında yardım için bölgeye sevk edildi.⁶⁶⁰

Halep, Hıms, Dımaşk ve Selçukluların ortak bir orduyla üzerlerine saldıracaklarını öğrenen Hârizmliler, 1241 yılının Ocak ayında Fırat'ı geçtiler. Amaçları, hamileri olarak gördükleri Mısır Sultanı Melik Salih'ten destek almaktı. Hama şehrine kadar olan bölgeyi yağmaladılar. Kendileri gibi, Mısır sultanına bağlı olan Hama melikinden yardım sağlayıp bölgeyi yağma eden Hârizimli beyler, Melik Mansur komutasındaki birleşik ordunun takibine uğrayınca, Şubat 1241'de Harran'a geri çekildiler. Melik

⁶⁵⁶ İbn Vâsıl, II, s. 274-278; Şeşen, *Eyyubiler-Memluklar*, s. 189.

⁶⁵⁷ Melik Salih Necmeddin Eyyûb, bir süre Dımaşk'ı yönettikten sonra, 17 Haziran 1240'da Mısır'a girmiş ve kardeşi II. Âdil'i tahttan indirerek Eyyûbî sultanı olmuştu. Bk. Kök, Bahattin, "el-Melikü's-Sâlih, Eyyûb", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Ankara 2004, s. 81.

⁶⁵⁸ Hıms hâkimi Melik Mücahid Esedüddin Şirkuh'un 54 yıllık hükümdarlıktan sonra 1240 yılında ölümü üzerine yerine oğlu Melik Mansur geçmişti. Bk. İbn Vâsıl, II, s. 248, 251.

⁶⁵⁹ İbn Vâsıl, II, s. 279-280; Şeşen, *Eyyubiler-Memluklar*, s. 189-190.

⁶⁶⁰ İbn Bibi, II, s. 41.

Mansur, müttefik ordusuyla Birecik hizasından Fırat'ı geçerek Urfa ile Suruç arasında konuşlandı. Bu sırada Selçuklu birliği de gelerek müttefik ordusuna katıldı. Anadolu ve Şam orduları, 21 Ramazan 638/ 5 Nisan 1241 tarihinde Urfa yakınlarında meydana gelen savaşta Hârizmlileri hezimete uğrattı. Savaş meydanından kaçabilen Hârizmli beyler, Harran'da bulunan ailelerini de alarak, Fırat'ı takiple, Halife Müstansır-Billâh'a bağlı Âne kentine sığındılar.⁶⁶¹

Melik Mansur, savaştan sonra Harran'ı kuşattı. Harran, ünlü Hârizmli tarihçi ve devlet adamı Nesevî (Şehabeddin Zenderî) tarafından savunuluyordu. Nesevî aslında kaleyi Selçuklulara teslim etmeyi ve Selçuklu hizmetine girmeyi düşünüyordu. Ancak, Melik Mansur'un, Halep emiri Melik Nâsır adına verdiği emirlik, ikta ve mülk vaatlerine kapılarak kaleyi Halep hükümdarına teslim etmeye karar verdi. Selçuklu komutanı Zahîrüddin Mansur, Eyyûbî meliklerinin bu hilesini görmesine rağmen, Suriye meliklerinin Selçuklu Devletine tâbi olması nedeniyle bu durumu sineye çekmeyi uygun bulmuştu.⁶⁶²

Hârizmli emirlerin tardedilmesi ve Harran'ın ele geçirilmesinden sonra, Mısır sultanı Melik Salih'e ait olan el-Cezire bölgesi, Selçuklular ve müttefikleri tarafından zapt ve taksim edilmeye başlandı. el-Cezire'nin batı kanadını oluşturan Diyârımudar bölgesi; Harran, Urfa, Suruç, Müvezzer ve Rakka, tümüyle Halep beyliğinin eline geçti. el-Cezire'nin doğu kısmını oluşturan Diyârırebîa ise, Hıms hâkimi Melik Mansur ile yine Halep beyliği arasında bölüştü. Bu esnada Hârizmlilerin düştüğü durumdan yararlanan Musul ve Sincar hâkimi Bedreddin Lü'lü, Diyârırebîa bölgesindeki genişlemesini sürdürerek, Dara ve Nusaybin şehirlerini zapt etti.⁶⁶³ Keykâvus'un üç yıl önce önerdiği el-Cezire bölüşüm planı bu yıl gerçekleşmiş oldu.

⁶⁶¹ İbn Vâsıl, II, s. 279-286; İbn Bibi, II, s. 41-42; Şeşen, *Eyyubiler-Memluklar*, s. 190-191. İbn Vâsıl, Melik Mansur'un Selçuklu kuvvetlerinin gelmekte olduğunu haber almasına rağmen, onları beklemeden Hârizmlilere saldırdığını belirtir. Bir Eyyûbî tarihçisi olan İbn Vâsıl'ın zaferde Selçukluların rolü olmadığını belirtmesi, savaş sonrasında el-Cezire'nin bölüşülmesinde Selçuklulara pay verilmemesini meşru göstermek istemesinden kaynaklanıyor olmalıdır.

⁶⁶² İbn Bibi, II, s. 43.

⁶⁶³ İbn Vâsıl, II, s. 286; Şeşen, *Eyyubiler-Memluklar*, s. 192. Musul'da bulunan son atabeyin ölümü üzerine, Bedreddin Lü'lü yeni bir hanedan kurma çabasına girmiş, meşru hükümdar olmak için Halife Müstansır-Billâh'a başvurmuştu. Halife tarafından kendisine 1233 yılında sultan unvanı verilmişti. Bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 533. Halife, böylece, Erbil hükümdarı Muzafferüddin Gökbörü'nin ölümü ile Kuzey Irak'ta ortaya çıkan otorite boşluğunu Lü'lü gibi tecrübeli bir politikacı ile doldurmuş oluyordu. Moğolların Irak'ı sık sık rahatsız etmeye başladığı bu dönemde Musul'da güçlü bir yönetim, Halife için oldukça önemliydi.

Mısır Eyyûbî Sultanı Melik Salih'in el-Cezire'deki varlığı Diyârbekir bölgesi ile (Âmid ve Hısnıkeyfâ) sınırlandırıldı. Harekâtın Selçuklu desteği sayesinde gerçekleştirilmesi, el-Cezire ve Şam bölgesindeki Selçuklu nüfuzunu tartışılmaz bir hâle getirdi. Topraklarını genişleten Halep, Hıms ve Musul sahiplerinin Selçuklulara olan bağlılığı daha da belirgin bir şekle büründü. Selçuklu etkisinin bölgedeki önlenemez tırmanışı üzerine, Mısır sultanına karşı Dımaşk'ta bağımsızlık mücadelesi veren Melik Salih İmâdeddin İsmail de, Halep ve Hama Eyyûbî melikleri gibi Selçuklu himayesine girmeye karar verdi. Bu amaçla Dımaşk'a gelen Selçuklu elçisini büyük bir saygı ile karşılayan İsmail, 24 Mayıs 1241'de Dımaşk ve bağlı beldelerin camilerinde hutbeyi Sultan Gıyâseddin Keyhusrev adına okuttu ve Sultan adına sikke bastırdı.⁶⁶⁴ Böylece Halep, Hama ve Dımaşk Eyyûbî melikleri ile Musul emiri Bedreddin Lü'lü Selçukluların tâbiliği altında birleşiyor, Selçuklu nüfuzu Anadolu'dan Irak'a, Şam'dan el-Cezire'ye kadar uzanıyordu. Alâeddin Keykubad'ın uğruna yıllarca uğraştığı ideal, nihayet genç Sultan Gıyâseddin Keyhusrev zamanında gerçek oluyordu.

c. Âmid'in Zaptı

Selçuklular, Hârizmlilerin el-Cezire'den tenkili için yapılan askerî harekâta bilfiil katılmış olmalarına karşın bölgenin taksiminde yalnızca Süveydâ'yı (Siverek) topraklarına katabilmişlerdi. Şehri ele geçiren Hama sahibi Melik Mansur, burayı Selçuklu komutanı Zahîrüddin Mansur'a teslim etmişti. Lakin el-Cezire bölgesini kati bir surette kontrol etmek isteyen Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev, babası Alâeddin Keykubad'ın hedefini gerçekleştirmek için Diyârbekir'in -hatta el-Cezire bölgesinin- en stratejik mevki olan Âmid şehrinin zapt edilmesini istiyordu. Böylece doğudan gelebilecek bir Moğol saldırısına karşı Erzurum-Ahlat-Âmid üçgeninde bir mukavemet hattı oluşacak, Gürcistan, el-Cezire, Irak ve Şam meliklerinin hatta Abbâsî halifesinin de ittifakı sayesinde bu hat en güçlü şekilde savunulabilecekti.

Sultan Gıyâseddin Keyhusrev, bu gayeler ile, Danişment eyaletinin tüm askerlerini, Sivas Serleşkeri Mübârizüddin Çavlı ile Niksar Serleşkeri Mübârizüddin Yavtaş komutasında Diyârbekir bölgesine sevk etti. el-Cezire'ye giren Selçuklu ordusu, daha önce burada Zahîrüddin Mansur komutasında faaliyette bulunan Selçuklu birliği ve Melik Mansur komutasındaki müttefik Eyyûbî ordusuyla birleşerek Âmid üzerine

⁶⁶⁴ Üremiş, s. 327-328.

yürüdü ve şehri kuşattı.⁶⁶⁵ Kuşatma ordusunun komutanlığını, deneyimli komutan, Sivas Serleşkeri Mübârizüddin Çavlı yapıyordu.⁶⁶⁶

Bu sırada Diyâribekir bölgesi Mısır sultanı Melik Salih adına, oğlu Melik Muzaffer Gıyâseddin Turanşah tarafından yönetilmekteydi. Turanşah, Hârizmlilerin desteğinden artık mahrumdu. Melik Salih'in Mısır'dan buraya gelmesi için ise, Dımaşk-Hıms-Halep hattını yarması gerekiyordu. Turanşah, zaten Âmid'i terk ederek Hısnıkeyfâ'ya çekilmiş ve kaleye kapanmıştı. Tüm bu koşullar altında Âmid, kuşatmaya fazla dayanamadı. Belde Kürtlerinin lideri olan Fahreddin İbn Dinarî ile yürütülen gizli görüşmeler netice verdi. Eyyübî yöneticileri, 1241 yazında şehri aman ve bazı imtiyazlar karşılığında teslim etti.⁶⁶⁷ Fetih müjdesini alan Sultan Gıyâseddin Keyhusrev, eğlence meclisleri düzenledi. Fetihnameler yazdırtıp ülkelere gönderdi. Fethi gerçekleştiren beylere hilatler gönderdi ve halkın kazanılması için gerekli çalışmaları yapmaları için ferman buyurdu. Âmid serleşkerliğine Emir Mübârizüddin İsa Candar'ı tayin etti. Bu sırada, ülke sınırında yer alan Meyyâfârikîn sahibi Şehabeddin Gazi, Mardin Artuklu hükümdarı Melik Mansur Artuk Arslan, Cezîre-i İbn Ömer'in (Cizre) Zengi meliki ve hatta Hısnıkeyfâ hâkimi Melik Muzaffer Gıyâseddin Turanşah, Âmid'i fetheden Selçuklu emirlerine ve Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'e elçiler göndererek mülklerinin menşurlarını yenilemek istediklerini bildirip hutbe ve sikkeyi Sultan adına okutmaya başladılar.⁶⁶⁸

⁶⁶⁵ İbn Bibi, II, s. 43-44; İbn Vâsıl, II, s. 287. Harput Serleşkeri Emir Sinânüddin Yakut ile Elbistan Serleşkeri Emir Hüsameddin'in de sefere katıldıkları anlaşılıyor. Bk. İbn Bibi, II, s. 47.

⁶⁶⁶ Her ne kadar İbn Bibi, kuşatma esnasında Malatya Serleşkeri Zahîrüddin'den melikü'l-ümerâ olarak bahsetse de, (İbn Bibi, II, s. 45, 47) olayların anlatımında Zahîrüddin'in birkaç defa Çavlı'ya danıştığından ve önemli kararları Çavlı'ya arz etmesinden hareketle, başkomutanın Çavlı olduğunu kabul etmek gerekir. Zira Çavlı'nın deneyimli bir komutan olması da bu görüşü destekler. Nitekim Osman Turan da başkomutanın Çavlı olduğunu kabul eder (Bk. Turan, *Türkiye*, s. 418). Olayın bir diğer ana kaynağı olan Ebü'l-Ferec ise, ordu komutanının Zaid Kalesi komutanı (Hısnızıyâd= Harput) Sinanüddin Yakut olduğunu belirtir ki (Bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 541), İbn Bibi'nin verdiği malumat ile uymaz. Kaymaz ise, başkomutanın Zahîrüddin Tercüman olduğunu söyler. Bk. Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 80.

⁶⁶⁷ Olayı detaylı bir şekilde anlatan İbn Bibi fethin tarihini vermez. İbn Vâsıl ise, Âmid'in fethini, 638 (23 Temmuz 1240-11 Temmuz 1241) yılı olayları içinde zikreder. Bk. İbn Vâsıl, II, s. 287. Osman Turan, fethin Babaî ayaklanmasından önce 1240 yazında gerçekleştiğini belirtir. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 418. Üremiş de Turan'ı teyit eder. Bk. Üremiş, s. 317. Ancak Kaymaz, Hârizmlî emirlerin Nisan 1241'de el-Cezire'den tenkil edildiğini tespit ederek, bize göre daha doğru olarak Âmid'in fethini 1241 yazı olarak kabul eder. Bk. Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 81. Şeşen de aynı tarihi kabul etmektedir. Bk. Şeşen, *Eyyubiler-Memlûklar*, s. 192.

⁶⁶⁸ İbn Bibi, II, s. 44-48; İbn Vâsıl, II, s. 287; Ebü'l-Ferec, II, s. 541.

Doğu Anadolu'ya sahip olmak isteyen Türkiye Selçuklularının fethine büyük önem verdikleri ve beş yıl içinde beş kez kuşattıkları Âmid, nihayet elde edilmiş oldu.⁶⁶⁹ Böylece, ilkeleri Sultan Alâeddin Keykubad tarafından belirlenmiş olan Selçuklu doğu politikasının hedefleri, oğlu Gıyâseddin Keyhusrev tarafından gerçekleştiriliyordu. Keykubad'ın Anadolu'nun doğu sınırında Erzurum-Ahlat kale-kentlerine dayanan güvenlik hattı, Diyâribekir bölgesine kadar uzatılarak Anadolu'nun bütün doğusunu kapsayacak şekilde genişletilmiş oldu. Bu çizginin doğusunda kalan Mardin, Cizre, Musul ve Meyyâfârikîn emirleri tâbi statüsünde devlete bağlanarak Moğollar ile Anadolu arasında bariyer rolü oynamaları sağlandı. Mısır Eyyûbî sultanı Melik Salih'in el-Cezire'deki varlığı, Hısnıkeyfâ ile sınırlandı ancak ortadan kaldırılmadı. Mısır'ın bölgede bir kısım toprağı bırakılmak suretiyle, güneyden gelebilecek bir Moğol saldırısına karşı Mısır ile ortak cephe oluşturmak için açık kapı bırakılmış oldu. Güneydeki sadık Halep Eyyûbî melikliği daha güçlü hâle getirilerek⁶⁷⁰ hem Mısır'ın yayılmacı politikalarına hem de Moğol istilasına karşı kuvvetli bir müttefik elde edilmesinin yolu açılmış oldu. Hıms ve Dimaşk Eyyûbî melikleri de Selçuklu ittifak topluluğunun bir üyesi olmayı sürdürüyordu.

d. Meyyâfârikîn Kuşatması ve İttifakın Bozulması

Âmid'i ele geçiren Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev, hedefini büyüterek, seleflerinin hemen hepsinin en büyük ideali olan doğuya yayılma politikasını ve hatta Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nu ihya etme ülküsünü gütmeye başladı. Bu çerçevede, genişleme siyasetini sürdürerek Meyyâfârikîn'e hâkim olmak için harekete geçti.⁶⁷¹ Zira, İbn Bibi'ye göre, Rum (Anadolu) sultanlarının Meyyâfârikîn ülkesinin sahibi olmadan, oradaki asileri ve söz dinlemezleri kahretmeden çetirlerinin daima kapalı

⁶⁶⁹ Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 82.

⁶⁷⁰ Gerçekten de, Eyyûbî ailesinin tarihçisi olan İbn Vâsıl, el-Cezire'deki son fetihler üzerine toprakları önemli ölçüde genişleyen Halep sahibinden "Sultan" unvanı ile bahsetmeye başlar. Örneğin bk. İbn Vâsıl, *II*, s. 286.

⁶⁷¹ Türkiye Selçuklu Devleti'ni kuran Kutalmış oğulları, Selçuk'un gerçek vârislerinin kendileri olduğu davasına bağlı kalmış ve bu sebeple İran'da hâkim bulunan amca oğullarına (Büyük Selçuklular) karşı rekabete devam ederken her fırsatta doğuda fetihlere girişmişlerdi. Bu teşebbüslerin bir sebebi ailesel üstünlük idiyse, diğeri de İslam uygarlığının bu tarafta bulunmasıydı. Zira, Bizans'tan devraldıkları Anadolu'nun uygarlık düzeyi çok düşük olduğundan bu ülkenin ilerlemesi de bu politika ile mümkün görülüyordu. Süleyman Şah ve I. Kılıcarşlan bu uğurda savaşarak şehit olmuşlardı. II. Kılıcarşlan ve ardılları da bu ideal uğrunda çaba harcamışlardı. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 427; Nejat Kaymaz, Türkiye Selçuklularının Büyük Selçuklu Devleti'ni ihya etme politikası güttüklerini söyler. Bk. Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 82. Büyük Selçuklu Devleti'nin mirasına sahip çıkan devletlerin; Irak Selçukluları ve Hârizmşahların ardı ardına çöküşü üzerine bu mirasa sahip çıkabilecek yegâne devletin Türkiye Selçuklu Devleti olduğu açıktır.

kalacağı şeklinde inançları vardı.⁶⁷² Ordusuna Kayseri’de toplanma emri veren Sultan, kendisine tâbi olan Halep, Musul, Mardin ve Cizre meliklerine de haber göndererek Meyyâfârikîn üzerine düzenleyeceği sefere katılmalarını istedi.⁶⁷³

Sultan’ın niyetini öğrenen Meyyâfârikîn hâkimi Melik Muzaffer Şehabeddin Gazi, derhâl hazırlıklara başladı. Öncelikle bölgeye daha da güçlenmiş bir biçimde geri dönmüş olan Hârizmlileri ve bölgenin bir diğer askerî gücü olan Germiyan Türkmenlerini yanına çekmeyi başardı.⁶⁷⁴ Kız kardeşi olan Halep naibesi Dayfa Hatun’a da elçi gönderen Melik Muzaffer Gazi, ona da Keyhusrev’e karşı bir ittifak antlaşması önerdi. Ancak naibe bu antlaşma önerisini kabul etmedi ve Selçuklu sultanına olan sadakatini sürdürdü.⁶⁷⁵ Fakat Mardin Artuklu hükümdarı Melik Said Necmeddin Gazi (1239-1260), Selçuklulara itaatten çıkarak Şehabeddin Gazi tarafında yer aldı. Musul hâkimi Bedreddin Lü’lü ise, Selçuklulara bağlı kalmayı tercih etti.⁶⁷⁶

Kayseri’de toplanmış olan Selçuklu ordusu, Mübârizüddin Çavlı komutasında el-Cezire’ye, Meyyâfârikîn üzerine yürüdü. Ordu Harran’a vardığında, Haleplilerin Melik Muazzam Turanşah kumandasında gönderdiği yardım kuvvetleriyle birleşti (Safer 639/Temmuz-Ağustos 1241). Hârizmliler, Selçuklu ordusunun bölgeye ulaşmasından önce Âmid’i kuşatma altına almışlardı. Âmid’deki kuşatmayı kıran Selçuklu-Halep ordusu Meyyâfârikîn’e vararak şehri kuşattı.⁶⁷⁷

Kuşatma devam ederken, Meyyâfârikîn hâkimi Melik Muzaffer Gazi, şehirden çıkarak meydan savaşı yapmak için savaş vaziyeti aldı. Kuşatma nedeniyle dağılmış olan Selçuklu ordusu da derhâl toplanarak savaş düzenine girdi. Yapılan savaşta taraflar birbirlerine üstünlük sağlayamadı. Bir müddet sonra Melik Muzaffer Gazi, Meyyâfârikîn kadısının başkanlığında bir elçi heyeti göndererek barış istedi. Bu arada hilafet makamından da elçiler gelerek, halifenin “Eğer müminlerden iki topluluk birbiriyle savaşılırsa, aralarını düzeltiniz” (Kur’an-ı Kerim, 49/9) hükmü gereğince tarafları savaştan men ettiğini bildirdi. Moğolların bölgedeki faaliyetleri, Halife

⁶⁷² İbn Bibi, II, s. 54. Türkiye Selçuklularının ikinci sultanı olan I. Kılıcarşan’ın şehit olduktan sonra naşının Meyyâfârikîn’de bulunan ve *Kubbetü’s-Sultan* denilen türbeye defnedildiği bilinmektedir (Bk. Turan, *Türkiye*, s. 427). Bu nedenle şehir, Türkiye Selçukluları için manevi bir değere de sahipti.

⁶⁷³ İbn Bibi, II, s. 54-55.

⁶⁷⁴ İbn Bibi, II, s. 55; İbn Vâsıl, II, s. 298.

⁶⁷⁵ İbn Vâsıl, II, s. 298.

⁶⁷⁶ Kaymaz, II. *Giyâsü’l-dîn Keyhüsrev*, s. 83.

⁶⁷⁷ İbn Vâsıl, II, s. 298; İbn Bibi, Halep ve Selçuklu ordularının Âmid’de birleştiklerini belirtmekle birlikte, Hârizmlilerin Âmid saldırısını sessiz geçer. Bk. İbn Bibi, II, s. 55.

Müstansır-Billâh'ı bir kez daha İslam hükümdarlarını uyarmaya mecbur etmişti. Esasında Halep ordularının komutanı Melik Muazzam Turanşah da savaşın daha fazla sürmesine taraftar değildi. Selçuklu beylerine, kuşatmanın gelecek yıl tekrar yapılmak üzere kaldırılmasını önerdi. Bunun üzerine Selçuklu emirleri barışa razı oldular ve Meyyâfârikîn kadısına barışa ilişkin yemin verdiler. Melik Muazzam ve Selçuklu beyleri Meyyâfârikîn şehrine giderek, Melik Muzaffer Şehabeddin Gazi'nin de Selçuklu sultanına bağlı kalacağına dair yemin aldılar. Böylece ateşkes sağlanarak kuşatma kaldırıldı. Selçuklu ve Halep orduları memleketlerine döndü.⁶⁷⁸

Ateşkes görüşmelerinde Selçuklu sultanının Hârizmlilere Anadolu sınırlarında yurt vermesi, Halep naibesi Dayfa Hatun'un Melik Muzaffer Gazi'ye tazminat ödemesi, tarafların birbirinin müttefiklerine dokunmaması gibi başlıklarda uzlaşmaya varılmıştı. Ancak kuşatmanın kaldırılmasından sonra başlayan ve Halep'te yapılan barış görüşmelerinden hiçbir sonuç çıkmadı. Bunun üzerine, Şehabeddin Gazi, Hârizmliler ve Mardin Artukluları, Musul emiri Bedreddin Lü'lü'nün topraklarına girerek yağmada bulundular.⁶⁷⁹ Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhusrev de, ordusuna baharda (1242) Kayseri'de toplanma emri verdi.⁶⁸⁰

1242 yılının baharında ilk saldırı Şehabeddin Gazi ve Hârizmlilerden gelmişti. Halep sultanının el-Cezire'deki topraklarına saldıran müttefikler, Resulayn'ı ele geçirmişlerdi. Bunun üzerine Selçuklu ittifak blokunun üyesi olan Hıms sahibi Melik Mansur, Halep kuvvetlerinin komutasını devralarak el-Cezire'ye hareket etti (Haziran 1242). Mansur'un, üzerine geldiğini öğrenen Şehabeddin Gazi, Hârizmliler ile beraber Meyyâfârikîn'e çekildi. Melik Mansur, Selçuklu ordusunu Âmid'de beklemeye başladı. Fakat burada bulunduğu sırada Moğolların Anadolu'ya girdiğini, Erzurum ve Harput'a saldırdıklarını öğrendi.⁶⁸¹ Bunun üzerine Âmid'de durmayarak Harput'a hareket etti. Bir süre sonra, yanına aldığı Selçuklu birlikleriyle yeniden el-Cezire'ye döndü. Bölgeyi istila eden Şehabeddin Gazi'yi Mecdel'de bozguna uğratarak Meyyâfârikîn'e sürdü (25 Temmuz 1242). Bir süre daha bölgede kalan Melik Mansur, aynı yılın Ekim ayında

⁶⁷⁸ İbn Bibi, II, s. 55-58; İbn Vâsıl, II, s. 298-299; Ebü'l-Ferec, Selçukluların başarısız olmasının nedenlerinden birinin Haleplilerin savaşmaktan kaçınmaları olarak gösterir. Bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 541; Şeşen, *Eyyubiler-Memluklar*, s. 194.

⁶⁷⁹ İbn Vâsıl, II, s. 299; Şeşen, *Eyyubiler-Memluklar*, s.193-194 ; Kaymaz, II, *Giyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 84.

⁶⁸⁰ İbn Bibi, II, s. 58.

⁶⁸¹ Ebü'l-Ferec, II, s. 541; İbn Vâsıl, II, s. 303-304.

Halep'e vardı.⁶⁸² Moğolların Anadolu kapılarını zorladığı bir sırada Melik Mansur ve Halepliler el-Cezire'de tedbir almaları gerekirken 29 Ekim 1242 tarihinde Trablus Kontluğu üzerine yürüdüler.⁶⁸³ Melik Gazi ve Hârizmliler ise, bundan sonra da el-Cezire bölgesinde istikrarı bozan hareketlerine devam ettiler.⁶⁸⁴

Sultan'ın Âmid'in ele geçirilmesiyle yetinmeyip bölgenin en deneyimli Eyyûbî meliklerinden biri olan Melik Muzaffer Şehabeddin Gazi'nin hâkim olduğu Meyyâfârikîn'e saldırması politik ve askerî anlamda büyük bir hata idi.⁶⁸⁵ Meyyâfârikîn bir defa harekât merkezi Kayseri'ye oldukça uzak bir bölgede bulunuyordu. Buraya büyük birliklerle sefer yapılması çok kolay değildi. Devletin bir türlü kontrol altına alamadığı Hârizmliler ise Selçuklu Devleti'ne öç duygularıyla yaklaşıyor ve Şehabeddin Gazi'yi destekliyordu. İttifak sistemine dâhil edilmişken Şehabeddin Gazi'nin küstürülmesi, bitmek bilmeyen kuşatma, savaş ve yağma olaylarını beraberinde getirmiş, Moğollara karşı tedbir alınması gereken çok önemli bir dönemde Selçuklular ve müttefiklerinin enerjisini boş yere harcamasına yol açmıştır. Oysaki Şehabeddin Gazi ile iyi geçinilerek hem Moğollara karşı bariyer görevi görmesi hem de Hârizmlileri kontrol altında tutması sağlanabilirdi.

9. Erzurum'un Moğol Saldırısına Uğraması

Selçuklu ordusunun Kayseri'de Meyyâfârikîn seferi için hazırlandığı, Melik Mansur'un Âmid'de Meyyâfârikîn'e saldırmak için Selçuklu ordusunu beklediği bir sırada, Baycu Noyan'ın talimatı ile harekete geçen Moğol öncü kuvvetleri Erzurum ve Harput'a kadar bütün Doğu Anadolu kırsalını yağmalamaya başladı. Hedef şaşkırtmaya yönelik bu baskınların asıl amacı Erzurum idi.⁶⁸⁶ Baycu Noyan, Doğu Anadolu'da yaptırdığı yağmalardan sonra nihayet 1242 sonbaharında bizzat Erzurum üzerine yürüdü. Gürcü ve Ermenilerin de bulunduğu 30 bin kişilik bir orduyla Erzurum'a vararak şehri kuşattı. Şehrin serleşkeri Sinanüddin Yakut, Frank ve Hristiyan ücretli askerlerinin komutanı ise İstankus idi. Şehrin garnizonu geçen iki yılda önce Babaî ayaklanmasının

⁶⁸² İbn Vâsıl, II, s. 305-306.

⁶⁸³ İbn Vâsıl, II, s. 304-306.

⁶⁸⁴ Şeşen, Şeşen, *Eyyubiler-Memlûklar*, s. 195.

⁶⁸⁵ Bu konuda görüşler için bk. Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 85-86.

⁶⁸⁶ İbn Vâsıl, bu Moğol baskınlarını -bir olaylar zinciri şeklinde sıraya koyarak ve şüpheye mahal bırakmayarak- Melik Mansur ile Melik Gazi arasında 26 Safer 640/25 Temmuz 1242 tarihinde meydana gelen savaşın (Mecdel Savaşı) öncesine yerleştirir. Bk. İbn Vâsıl, II, s. 304-305. Ebü'l-Ferec de, Moğolların 1242 yılında Harput (Zait) Kalesi'ne kadar ilerlediklerini ve çevreyi yağmaladıklarını belirtir. Bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 542.

bastırılmasına, sonra Âmid ve Meyyâfârikîn seferlerine katıldığı için oldukça zayıflamıştı.⁶⁸⁷ Kaybedilen askerlerin yerine yeterli takviye yapılamamıştı. Serleşker Yakut, Sultan'dan derhâl takviye birlikler istedi. Kuşatma yaklaşık iki ay devam etti. Türklerin çetin savunması ve kış mevsiminin yaklaşması ile ümitleri azalan Baycu, kuşatmayı kaldırmayı düşünmeye başlamıştı. Tam bu esnada, şehrin şahnesi olan Şerefüddin Duvinî, Baycu Noyan ile gizlice anlaşarak şehrin kapılarını Moğollara açtı. Bu ihanet sayesinde şehri ele geçiren Moğollar, büyük bir katliam yapıp birçok esir aldıktan sonra Mugan'a döndüler. Esirler arasında bulunan Serleşker Sinanüddin Yakut, Baycu Noyan'ın emriyle öldürüldü. Sultan'ın gönderdiği yardımcı kuvvetler bölgeye ulaştığında artık çok geçti.⁶⁸⁸

Erzurum'un Moğolların eline geçmesi, Sultan Gıyâseddin Keyhusrev'in Moğollara karşı oluşturduğu ittifakta çatlaklara ve çözülmelere yol açtı. İlk olarak Dımaşk sahibi İmâdeddin İsmail, ittifaktan ayrılarak Mısır Eyyübî Sultanı Melik Salih Necmeddin Eyyub ile anlaşmaya vardı. Bir süredir Keyhusrev adına okuttuğu hutbeye Eylül 1242'de son veren İsmail, Ekim ayında hutbeyi Mısır sultanı adına okutmaya başladı.⁶⁸⁹ İsmail'in ittifaktan ayrılışını, Selçuklu Devletine bağlı diğer beyliklerin de takip ettiği aşığıda değineceğimiz hadiselerden anlaşılmaktadır.

1237 yılında Moğol Kağanının yüksek hâkimiyetini (il olmayı) kabul eden Selçukluların topraklarının 1240 yılında Cormagun Noyan, 1242'de ise Baycu Noyan tarafından saldırıya uğraması ilginçtir. Moğol kağanının izni olmadan gerçekleşmesi mümkün olmayan bu saldırılar, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in il olmanın gereklerini yerine getirmediği, yani Moğollara karşı bağımsız hareket ettiğini akla getirmektedir.

Selçuklu sultanına Kağan'a il olma teklifini getiren Moğol elçilerinin ve Selçuklu elçisi Fahreddin'in Ögedey Kağan'ın huzuruna çıkarak Sultan'ın hediyelerini sundukları, Selçuklu sultanının il olmayı kabul ettiğini ona aktardıkları ve gönderdiği hediyeleri sundukları bilinmektedir.⁶⁹⁰ Sultan'ın sonraki yıllarda il olmanın gereği olarak Moğol hanına yıllık vergisini ödemediğine dair kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Bu durumda Moğol Kağanı Ögedey'i, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in il olmaktan çıktığını

⁶⁸⁷ Ebü'l-Ferec'e göre, Meyyâfârikîn seferine de katılan Erzurum Serleşkeri, gelen emir üzerine kuşatmaya katılmadan Erzurum'a hareket etmişti. Bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 541.

⁶⁸⁸ İbn Bibi, II, s. 62-64; Ebü'l Ferec, Moğol ordusu komutanının Cormagun olduğunu belirtir (Bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 541) ki, kuşkusuz yanlıştır.

⁶⁸⁹ Üremiş, s. 328.

⁶⁹⁰ İbn Bibi, II, s. 451.

düşünmeye iten bir başka olayın olması gerekir. Kanaatimize göre bu olay, Sultan'ın Cormagun Noyan karşısında itaat etmeye hazırlanan Gürcistan Krallığı ile akrabalık kurmasıdır. Bunun üzerine emir alan Cormagun, önce Ani ve Kars'a saldırarak Gürcistan'ı daha sonra Erzurum'a saldırarak Türkiye Selçuklu Devleti'ni cezalandırmak istemiştir (Haziran 1240). Ancak Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev buna anında karşılık vererek Kars'a kadar akın düzenlemiş, Moğol birliklerinin Mugan'a çekilmesini sağlamıştır.⁶⁹¹ Bu karşı saldırının Selçuklu-Moğol ilişkilerini iyice gerdiği açıktır. Nitekim Ögedey Kağan, hastalığa tutulan Cormagun Noyan'ın yerine tayin ettiği Baycu Noyan'a Anadolu'ya saldırma emri vermiştir (1241).⁶⁹² Baycu ise, ya Ögedey'in ölümü üzerine (Aralık 1241) Kağanlık merkezinden ayrılmasının uzaması ya da İmparatorluğun yaşadığı yeni gelişmeler nedeniyle yaklaşık bir yıl sonra (Sonbahar 1242) saldırıya geçmiş ve yukarıda anlatıldığı gibi Erzurum'u işgal ve katliama uğratmıştır.⁶⁹³

10. Köseadağ Savaşı Arifesinde İttifak Arayışları

Kışın bastırması üzerine Erzurum'u ele geçiren Moğolların Mugan'a çekilmesi, Selçuklu sultanına alınacak önlemlerle ilgili ciddi bir fırsat kazandı. O, ülkenin bütün büyük emirlerini saraya davet etti ve hepsiyle görüşmeler yaptı. Yapılan müzakereler sonucunda bazı ortak kararlar alındı. Buna göre, Müslüman ya da Hristiyan tüm komşu ve tâbi hükümdarlara elçiler gönderilecek, para ve toprak vaatleri ile Selçuklu Devleti yanında Moğollara karşı savaşa katılmaları istenilecekti. Ayrıca elçiler, gittikleri ülkelerin hükümdar ve ileri gelenlerine ortak bir mesaj vereceklerdi. Bu mesajda, Moğollara karşı Selçuklu Devleti ile ivedi bir biçimde işbirliği yapılmaz, faydasız düşmanlıklar ve kinler bir tarafa bırakılmazsa, sadece Selçuklu Devleti'nin değil, bütün bölge hükümdarlarının felakete sürükleneceğinin altı çizilecekti.

Bu tedbirler çerçevesinde ilk olarak Naib Şemseddin İsfahanî, Meyyâfârikîn sahibi Melik Muzaffer Şehabeddin Gazi'ye (Melik Gazi) elçi olarak gönderildi. Bu sırada,

⁶⁹¹ Ebü'l-Ferec, II, s. 539; Genceli Kiragos, s. 37; İbn Vâsıl, II, s. 275.

⁶⁹² Genceli Kiragos, s. 49.

⁶⁹³ İbn Bibi'ye göre, Erzurum'a yönelik Moğol harekâtı tamamen Baycu Noyan'ın şahsi inisiyatifi ile gerçekleşmiştir. Baycu, Anadolu sınırındaki bu önemli beldeyi -sonra da Anadolu'nun tamamını- zapt ederek kazanacağı şöhretle Kağan'ın (Ögedey) ve çocuklarının nazarında kalıcı bir saygınlık ve teveccüh elde etmeyi, başarısını çekemeyen rakiplerini alt etmeyi ummuştur. Bk. İbn Bibi, II, s. 62. Abdülkadir Yuvalı da, Moğolların Anadolu'ya girmesinde, Kafkasya orduları komutanlığına atanan Baycu Noyan'ın kendini göstermek ve komutan olarak yeni fetihlerde bulunmak istemesinin etkili olduğunu belirtir. Bk. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 37.

Haleplilerin, Şehabeddin Gazi ve müttelikleri ile (Hârizmlî beyler ve Mardin Artuklu meliki) savaşı sürmekteydi. İsfahanî ilk olarak bu savaşı sona erdirerek tarafların uzlaşmasını sağladı.⁶⁹⁴ Sonra Eyyûbî hanedanının en deneyimli üyesi olan Melik Gazi ile müzakerelere başladı. Onun, Selçuklu Devleti'nin yanında yer alması için her şey düşünülmüştü. Selçuklu elçisi, aralarında geçen bütün olaylardan dolayı, devleti adına Melik Gazi'den özür diledi. Moğollara karşı Sultan'ın yanında yer alması hâlinde kendisine 10 bin dinar Alâeddin altını (Sikke-yi Alâ'îye), 100 bin dirhem gümüş ve Ahlat ülkesinin menşurunu teklif etti. Melik Gazi, yapılan bu öneriyi büyük bir memnuniyetle kabul etti. Kendisine sunulan imkânları kullanarak, görünürde asker tedarikine girişti.⁶⁹⁵ Oysaki, 50 bin askeriyle bizzat Sultan'ın ordugâhına katılmayı kabul eden Melik Gazi, vaadini yerine getirmeyecekti.⁶⁹⁶ Şehabeddin Gazi'yi ikna ettiğini düşünen Şemseddin İsfahanî, bundan sonra Hârizmlî beylerle ve Mardin Artuklu Beyi Melik Said Necmeddin Gazi ile görüşerek onlara devletin tekliflerini sundu. Selçukluların yanında yer almayı kabul eden Hârizmlî beylere Harput ikta edilecek, Artuklu melikine ise Halep'e ait olan Resulayn bırakılacaktı.⁶⁹⁷

el-Cezire'de yürüttüğü misyonu tamamlayan ve görünürde bölgenin tüm aktörlerinin desteğini sağlayan Şemseddin İsfahanî'nin bir sonraki durağı, Selçukluların sadık vassalı olan Halep oldu.⁶⁹⁸ Suriye meliklerinin desteğini sağlamak ve ülkelerinden paralı asker toplamak için hazineinden tam 100 bin dinar ve milyonlarca dirhem ayrılmıştı. Şevval 640/Nisan 1243 tarihinde Halep'e ulaşan İsfahanî, Melik Nâsır Yusuf'un ve Halepli ümeranın desteğini sağlamakta zorlanmadı. Selçuklulardan aldıkları para yardımıyla askerlerinin ulufelerini ödeyen Halepliler, Nâsıhuddîn Fârisî komutasında 2000 kişilik bir askerî birliği derhâl Anadolu'ya sevk ettiler. Bu birlik, Zilhicce 640/Haziran 1243 tarihinde Keyhusrev'in Sivas'taki ordugâhına ulaştı.⁶⁹⁹

⁶⁹⁴ İbn Vâsıl, II, s. 308-309.

⁶⁹⁵ İbn Bibi, II, s. 65-66; İbn Vâsıl, II, s. 309.

⁶⁹⁶ İbn Bibi, II, s. 67; Ebü'l-Ferec, II, s. 541.

⁶⁹⁷ İbn Vâsıl, II, s. 308-309.

⁶⁹⁸ Halep meliki en-Nâsır Yusuf'un çok küçük yaşta olması nedeniyle, Halep'i uzun zamandır naibe olarak yöneten babaannesi Dayfa Hatun 11 Cemaziyelevvel 640/ 6 Kasım 1242 tarihinde ölmüştü. Melik Âdil'in kızı olan Dayfa Hatun, kocası Melik Zahir b. Selahaddin'in ölümünden sonra Halep'in istiklalini babasına ve kardeşlerine karşı her zaman korumasını bilen mahir bir siyasetçi olmuştu. Ölümü, Orta Doğu siyasetinde Selçuklular için de büyük bir kayıptı. Dayfa Hatun'un ölümü üzerine, Halep beyliği 13 yaşında bulunan torunu Melik Nâsır Yusuf tarafından müstakil olarak yönetilmeye başlanmıştı. Bk. İbn Vâsıl, II, s. 305-308.

⁶⁹⁹ İbn Vâsıl, II, s. 308-309; İbn Bibi, II, s. 65-66.

Halep, görüşme yapılan beylikler arasında Selçuklulara verdiği sözü tutarak Köseadağ Savaşı'na asker gönderen tek beylik olacaktı.

Şemseddin İsfahanî, Halep'teki görüşmelerinden sonra, uzun zamandır Selçukluların vassalı ve müttefiki olan Hıms hâkimi Melik Mansur İbrahim ile bir araya geldi. Melik Mansur, el-Cezire'de Hârizmliler ve Şehabeddin Gazi ile yapılan savaşlarda muzaffer olmuş ve ün kazanmış değerli bir komutandı. Selçuklu sultanının onu ordusunda istediği muhakkaktı. Melik Mansur -kuşkusuz önemli bir miktarda bir maddi destek de aldığı- Selçuklu elçisine, Selçuklu ordusunun Moğollara karşı yardımına geleceğine söz verdi. Fakat o da, Şehabeddin Gazi gibi sözünü tutmayacaktı.⁷⁰⁰

Şemseddin İsfahanî'nin, Selçukluların eski vassalleri olan Dımaşk sahibi Melik Salih İmâdüddin İsmail ve Hama sahibi Melik Muzaffer Mahmud ile görüşüp görüşmediğine ilişkin kaynaklarda herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Bununla birlikte İbn Vâsıl'ın, Hama sahibi Melik Muzaffer hakkında bu konuyla ilgili verdiği bilgiler son derece kıymetlidir. Buna göre, Kadı Şehabeddin Ebu İshak İbrahim b. Abdullah'ı evvela taziye için yeni halife Müsta'sım-Billah'a gönderen Melik Muzaffer, aynı zamanda elçisine Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü, Mardin Artuklu beyi Melik Said Necmeddin Gazi ve Halep hükümdarı Sultan Melik Nâsır'a iletmek üzere mektuplar vermişti. Buna ilaveten, ünlü tarihçi İbn Vâsıl'a, adı geçen Kadı Şehabeddin ile birlikte Anadolu'ya elçi olarak gitmesini emretmişti. Bunun üzerine 641 yılı Muharrem ayı başlarında (1243 Haziran sonları) Hama'dan yola çıkan İbn Vâsıl, evvela Selçukluların müttefiki olan Halep'e varmış; burada birkaç gün kaldıktan sonra önce Harran'a, daha sonra da Duneysir'e (Kızıltepe) hareket etmişti. Ancak Resulayn'a vardığı sırada, Moğolların Anadolu'ya saldırdığını öğrenerek önce Mardin'e daha sonra Hârizmlilerin kontrolüne geçmiş olan Nusaybin'e ve nihayet Kadı Şehabeddin'in görüşmeler yapmakta olduğu Musul'a ulaşmıştı. Halife'nin elçisi Muhyiddin İbnü'l-Cevzî de, Selçuklu Sultanı Gıyâseddin Keyhusrev'in nezdine gitmek amacıyla bu esnada Musul'da bulunmaktaydı. Bedreddin Lü'lü ise, o günlerde Moğollara itaatini sunmuş, onlarla işbirliğine, mektup ve elçi teatisine girişmişti. Hama elçisi Kadı Şehabeddin ise, Bedreddin Lü'lü ile Mardin Artuklu beyi Melik Said'in arasını düzeltmek için müzakerelerde bulunuyordu.⁷⁰¹

⁷⁰⁰ Ebü'l-Ferec, II, s. 541.

⁷⁰¹ İbn Vâsıl, II, s. 319-320.

Şemseddin İsfahanî el-Cezire ve Suriye’de Müslüman hükümdarlarla ittifak müzakereleri yaparken bir başka Selçuklu elçisi de aynı misyonla tâbi Kilikya Ermeni Krallığına gönderildi. Elçi, yanında büyük bir hazine ile birlikte Ereğli beldesinin ikta menşurunu da götürmüştü. Karşılığında, Kral’dan -mutat olan askerler dışında, ücreti Selçuklu Devleti tarafından karşılanmak üzere- Franklardan ücretli asker devşirmesi ve ordusunun başında bizzat Sultan’ın hizmetine gelmesi istenildi.⁷⁰² Elçinin dönmesinden sonra Ermeni kralının babası Baron Konstantin bizzat Kayseri’ye geldi. Sultan tarafından ağırlanan ve hediyelere boğulan Baron, ülkesine döner dönmez ordusunu alarak hizmete geleceğine dair söz verdi.⁷⁰³ Buna karşın Ermeniler Köseadağ Savaşı’na katılmayacaklardır. Ermeni Kralı Hetum, Moğolların Kayseri’yi kuşattıkları sırada buraya gelecek fakat savaşa girmeden geri dönecektir.⁷⁰⁴

Trabzon ve İznik Rum imparatorlarına müracaat edilip edilmediği konusu gibi, bu imparatorların tâbilik şartları gereği yükümlü oldukları askerleri gönderip göndermedikleri konusu da tartışmalıdır.⁷⁰⁵ Gürcistan kraliçesi Rusudan, 1242-1243 yılında Batu Han’a elçi gönderip -tâbilik karşılığında- oğlu David’in tahtını garanti altına almış ve Tiflis’e dönebilmişti.⁷⁰⁶ Bu nedenle onun Moğol politikasına aykırı bir harekette bulunması ve damadı II. Gıyâseddin Keyhusrev’e destek vermesi söz konusu değildi. Gerçekten Gürcü feodal beyleri, Erzurum kuşatmasında olduğu gibi Köseadağ Savaşı’nda da, toplu olarak Moğolların yanında yer alacaklardı.

⁷⁰² İbn Bibi, II, s. 65-66.

⁷⁰³ Ebü'l-Ferec, II, s. 541.

⁷⁰⁴ Turan, *Türkiye*, s. 432.

⁷⁰⁵ Osman Turan, kaynaklarda bu konulara ilişkin herhangi bir kayıt olmadığını vurguladıktan sonra, bu imparatorların Selçuklular yanında sefere katıldıklarını iddia eden Miller ve Vasiliev gibi Bizantinistlerin verdiği bilgileri tahminden ibaret saymaktadır. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 432. Fallmerayer, Köseadağ Savaşı’ndan galip ayrılan Moğolların Trabzon Rum İmparatorluğu’na iyi davranmasını kanıt göstererek, Moğolların bu devletin askerlerinin Selçuklu ordusuyla birleşmesini önlemeyi başarmış olduğu kanısındadır. Ancak yine de bazı kaynaklardaki ifadelerden dolayı meseleye temkinli yaklaşır. Bk. Jakop Philip Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğu’nun Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 113. Murat Keçiş’e göre ise, hem Trabzon imparatoru I. Manuel hem de İznik imparatoru III. İoannes Vatatzes, Selçuklu ordusuna asker göndermişlerdir. Bk. Keçiş, s. 69. Korobeinikov, İznik’in Selçuklu vassalı olmadığını iddia etmekle birlikte, hem Trabzon hem de İznik imparatorlarının Sultan’ın Erzurum’un düşmesinden sonra kurduğu koalisyona katıldığını kabul eder. Bk. Korobeinikov, s. 177; Tellioglu da Trabzon’un Selçukluların yanında yer aldığını belirtir. Bk. İbrahim Tellioglu, *Kommenosların Karadeniz Hakimiyeti Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Serander Yayınları, Trabzon 2009, s. 48.

⁷⁰⁶ Berdzenişvili ve Canaşa, s. 167.

11. Halife Müstansır-Billâh'ın Ölümünün Olumsuz Etkileri

Kösedağ Savaşı öncesinde Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in en önemli talihsizliklerinden birisi hiç kuşkusuz Halife Müstansır-Billâh'ın 1242 yılının Aralık ayında ölümüydü.⁷⁰⁷ 1226 yılında halife olan Müstansır-Billâh, halifeliği boyunca neredeyse tüm enerjisini Moğol istilasına karşı İslam hükümdarlarını birleştirmeye sarf etmişti. Bu maksatla, çoğu zaman çıkarları birbirine ters düşen bu hükümdarların arasında çıkan sorunları çözmek için mahir ve muteber diplomat İbnü'l-Cevzî'yi görevlendirmişti. Eyyûbî melikleri arasında yaşanan iç savaşın bütün İslam dünyasını olumsuz etkilediğini gören Müstansır-Billâh, bu konuya da her zaman özel bir önem vermişti.⁷⁰⁸ İslam hükümdarları arasında oynadığı bu akliselim rol yanında, ne babası Zâhir Biemrillâh'ın ne de dedesi Nâsır Lidînillâh'ın yapamadığı bir işi başarmış, Moğol tehlikesine karşı 100 bin kişiyi aşan bir ordu oluşturarak onlara karşı birkaç defa zafer kazanmıştı.⁷⁰⁹ Bu hâliyle Moğolların çekindiği bir şahsiyet olduğu muhakkaktı.

Müstansır-Billâh'ın ölümünden sonra, onun bu politikasını sürdürecektir kişi olarak Huffaci namındaki kardeşi ön plana çıkıyordu. Lakin Bağdat'ta ipleri elinde tutan Mücahidin Devatdar (Davadar) ve eşraf reisi Şerefüddin Şarabî, Huffaci'nin otoriter kimliğinden çekinmekteydiler.⁷¹⁰ Bu nedenle, Huffaci'yi değil; yumuşaklığı, itaatkarlığı ve zayıf karakterini bildikleri Ebu Ahmed Abdullah b. el-Müstansır'ı, Müsta'sım-Billah unvanı ile hilafet makamına getirdiler.⁷¹¹ Halife Müsta'sım-Billâh (1242-1258),

⁷⁰⁷ İbn Vâsıl, II, s. 309.

⁷⁰⁸ Eyyûbîlerin büyük meliklerinin ölümü ile her defasında alevlenen bu savaşlar, Müstansır-Billâh tarafından sürekli olarak denetim altında tutulmaya çalışılmıştır. Zira bu iç savaşlar bir şekilde Selçuklular ve çevredeki diğer İslam hükümdarlarının da meselelere karışmasını mecburi kıldığından İslam âleminde topyekun savaşları körüklemiştir. Bunu çok iyi gören Müstansır-Billâh, Eyyûbî melikleri arasındaki sorunlarının çözümüne özel önem göstermiş, İbnü'l-Cevzî'yi uzun süreli elçiliklerle bu işe memur etmiştir. İbn Vâsıl, İbnü'l-Cevzî'nin Eyyûbî melikleri arasındaki sorunların çözümünde oynadığı etkin rolü, yakından izleyerek ayrıntılı biçimde aktarmıştır. Melik Kâmil'in 1238'de, Dımaşk'ı, kardeşi Melik Cevad'dan almak istemesinin yarattığı gerginliğin barışçıl bir biçimde aşılmasında (Bk. İbn Vâsıl, II, s. 152), Melik Kâmil'in ölümü üzerine oğulları Melik Âdil ve Melik Salih'in taht mücadelesinde (Bk. İbn Vâsıl, II, s. 215-216, 240), Mısır sultanı II. Âdil b. Kâmil, Dımaşk'ı ele geçiren amcası İmâdüddin İsmail ve amcaoğlu Melik Nâsır Davud b. Muazzam arasındaki üçlü düşmanlığın çözümlenmesinde (Bk. İbn Vâsıl, II, s. 242-243, 247), Mısır'ı kardeşinden aldıktan sonra, Dımaşk'ı da almak isteyen Melik Salih'in, amcası İmâdüddin İsmail ile yaşadığı gerginliğin aşılmasında (Bk. İbn Vâsıl, II, s. 259) önemli rol oynamıştır.

⁷⁰⁹ İbn Vâsıl, II, s. 312-313; Ebü'l-Ferec, II, s. 538.

⁷¹⁰ İbn Vâsıl, Huffaci'nin, kardeşi Müstansır-Billâh'tan akıllılık ve cesarete (şehamet ve şecaat) daha üstün olduğunu belirtir. Huffaci'nin "Eğer, Hak Teala, ümmetin işini bana verirse, şüphesiz bu orduyla Ceyhun'u aşar, Moğolları esir ve katlederek o beldeleri ellerinden alır, köklerini kuruturum" dediğini de nakleder. Bk. İbn Vâsıl, II, s. 313.

⁷¹¹ İbn Vâsıl, II, s. 313; Ebü'l-Ferec, Halife Müsta'sım'ın çocuk kafasına sahip, iyiyi kötüden ayıramayan aciz bir kimse olduğunu belirtir. Aktardığına göre, bu halifeye "Moğollar Bağdat'ı zapt

kendisini hilafet makamına getirenlerin etkisi altında kalarak babasının Moğollara karşı geliştirdiği stratejiyi tamamen değiştirdi. Artık Moğollara karşı barışı ve dostluğu tesis edecek ve onlara göndereceği emval ile baskılarından kurtulacaktı. Bu nedenle babasının büyük bir gayretle oluşturduğu 100 bin kişiyi aşkın hilafet ordusunu terhis etmişti.⁷¹² Moğolların Anadolu'ya girmeye hazırlandığı bir zamanda, Müsta'sım Billah'ın babasının vizyonundan oldukça uzak olan bu hareketi, Selçukluların yanında yer alarak Moğollara karşı koymaya hazırlanan İslam hükümdarlarını isteksiz hâle getirdiği ve Moğollara cesaret verdiği muhakkaktır. Kısacası, Müstansır-Billâh'ın ölümü, Moğollar karşısında savaşa hazırlık yapan Selçukluları, İslam dünyasını derleyip toparlayacak bir büyük yardımcıdan mahrum bırakmıştı.

12. Köseadağ Savaşı

Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev, bir taraftan savaş hazırlıklarını sürdürürken diğer taraftan Mugan'daki Moğol karargâhına ardı ardına birkaç elçi göndererek Moğol noyanlarına ültimatolar vermeyi de ihmal etmemişti. Gönderilen bir elçi, Sultan'ın eşlerini ve ordusunu alarak gelecek kışı geçirmek üzere Mugan'a geleceğini söyledi. Baycu Noyan, infiale kapılmadan şu sözlerle karşılık verdi: "Pek mağrurane söylediniz; muzafferiyet Tanrı'nın muvaffak edeceği tarafta tecelli edecektir."⁷¹³

Sultan'ın diplomatik girişimleri devam ederken Selçuklu ordusu da kış boyunca Kayseri'ye toplanmayı sürdürdü. İktalara bağlı sipahiler (asâkir-i kadim), Uç Türkmenleri (Uçlu) ve ücretli askerlerden⁷¹⁴ meydana gelen Selçuklu ordusunun sayısı 70 bin süvariye ulaşmıştı. Sultan Gıyâseddin Keyhusrev, haremi de yanında olduğu hâlde, bizzat ordusunun başında Kayseri'den Sivas'a hareket etti. Burada, Melik Gazi'nin, Ermeni kralının ve Şemseddin İsfahanî'nin gelmesini beklemeye koyuldu. O, babasının Yassıçimen Savaşı'nda Melik Eşref'ten yardım alması gibi, tecrübeli Eyyûbî

için hazırlanıyorlar... denildiği zaman şu cevabı vermişti: 'Bu bizim tahtımızdır. Onlara müsaade etmezsek gelemezler!'. Bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 544.

⁷¹² Adamları yeni Halife'ye şunları söylüyorlardı: "Bu taife (Tatarlar/Moğollar), İslam ülkelerinin büyük kısmına sahip olmuştur ve padişahlardan hiçbiri onların karşısında duramamıştır. O halde uzak görüşlülük, onlarla dostluk ve barış olmasını ve onları razı edecek senelik malların gönderilmesini gerektirir. Böylece onlar tatmin olurlar; Bağdat'tan vazgeçer ve el çekerler. Bk. İbn Vâsıl, II, s. 318.

⁷¹³ Genceli Kiragos, s. 50. Başka kaynaklar savaş öncesinde Sultan'ın Moğol noyanlarına elçi gönderip tehditlerde bulunduğunu teyit etmezler.

⁷¹⁴ Ücretli askerler şunlardan oluşuyordu: Sürmarili, Genceli, Gürcü, Uçlu, Frank, Kaymerî/Kaymerli (Halep Türkmenleri) ve Kıpçak (Bk. İbn Bibi, II, s. 66). Ebü'l-Ferec, Franklar yanında, Rum ve Halepliler ile Suriyeli Arap bedevilerinin (Ma'âdlılar) de ücretli asker olarak hizmete alındığını belirtmektedir. Bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 541; Erkan Göksu, "Köseadağ Savaşı", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 2, 2009, s. 5.

meliki Melik Gazi'den gelecek yardıma büyük önem veriyordu. Ancak, Nâsıhuddin Fârisî komutasındaki 2000 askerden oluşan Halep birliği dışında gelen olmadı.⁷¹⁵

Sultan günlerini askerleri denetlemek, savaş araç gereçlerini düzenlemekle geçiriyordu. Bu sırada, Baycu Noyan'ın Anadolu'ya girdiği ve Erzincan'a doğru ilerlediği haber alındı. Deneyimli emirler, yardım birliklerinin gecikmesini dikkate alarak, Moğolları Sivas'ta beklemenin daha doğru olacağını, şehirde savunmaya geçmenin Melik Gazi'den gelecek 50 bin askerden daha etkili olacağını belirttiler. Lakin başlarını Nizameddin Suhrâb'ın çektiği genç ve savaş görmemiş deneyimsiz emirler bu görüşe karşı çıktılar. Bunlar, Moğolların Sivas'ta değil, Anadolu'yu işgal etmeden evvel Nahçıvan veya Tebriz önlerinde karşılanması gerektiğini savunuyorlardı.⁷¹⁶

Sultan Gıyâseddin Keyhusrev, önce tecrübeli emirlerin düşüncelerine uydu. Birkaç emirle birlikte bir öncü birliğini Erzincan bölgesindeki derbentlerin tutulması için gönderdi ve yardım kuvvetlerini beklemeyi sürdürdü. Ancak yardım birliklerinin gelmesi gecikince, Nizameddin Suhrâb ve Visakbaşı Garib'in başını çektiği grubun muhalefeti gittikçe artmaya başladı. Erzurum ve Erzincan'da Moğol katliamı sürerken Sivas'ta beklemenin korkaklık olduğunu savunan bu beyler, sonunda Sultan Gıyâseddin Keyhusrev'i harekete geçmeye ikna ettiler. 80 bini aşkın sipahiden oluşan Selçuklu ordusu, Sivas'tan harekete geçerek Zara-Suşehri arasında bulunan Köseadağ'da konuşlandı. Bu esnada, Baycu Noyan'ın da, Gürcü ve Ermeni askerleriyle takviye edilmiş⁷¹⁷ 40 bin süvari ile Erzincan'ın Akşehir (Yassıçimen) Ovası'na vardığı haberi geldi.

Deneyimli emirlerden Sâhib Mühezzibüddin Ali, Gürcüoğlu Zahîrüddevle (Dardin Şarvaşidze) ve Mübârizüddin Çavlı, Sultan'ın huzuruna vararak ordunun bu mevkide beklemesinin büyük bir stratejik avantaj sağlayacağını, Moğolların buraya gelmek için derbendi aşmalarının mümkün olmadığını, şayet derbendi aşmayı başarırlarsa da yorgun düştikleri bir anda ordunun onların hakkından gelebileceğini iletiler. Dahası, Ermeni Kralının da, yaklaşık 3000 Ermeni ve Frenk askeriyle iki gün sonra ordugâha

⁷¹⁵ Göksu, "Köseadağ Savaşı", s. 5.

⁷¹⁶ İbn Bibi, II, s. 67.

⁷¹⁷ Ermeni ve Gürcü kaynakları, Moğol ordusunda neredeyse bütün Gürcü ve Ermeni (Büyük Ermenistan) feodal beylerinin görev aldığını belirtirler. Bk. Genceli Kiragos, s. 52; Aknerli Grigor, *Okçu Milletinin Tarihi*, (çev. Hrand D. Andreasyan), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, s. 34; *Kartlis Tskhovreba*, s. 333. Dolayısıyla her iki orduda da Gürcüler karşı karşıya gelmişti. Bk. Peacock, s. 128.

varacağıın haber alındığını, onların orduya katılmalarının beklenmesinin orduya büyük destek sağlayacağını bildirdiler. Bu sırada huzurda bulunan Nizameddin, Başkomutan Gürcüoğlu Zahîrüddevle'yi Hristiyan olması hasebiyle korkaklıkla itham etti. Zahîrüddevle karşılık verince, İbn Bibi'nin sarhoş olduğunu belirttiği Nizameddin küfürler savurmaya başladı. Vezir (Sâhib) Mühezzibüddin Ali onu azarladı. Sultan ise, önünde gerçekleşen bu münakaşa karşısında sessiz kaldı. Bunun üzerine emirler şaşkın bir biçimde huzurdan ayrıldılar.⁷¹⁸ Ordugâhta yaşanan bu hadise, Selçuklu ordusunun komuta kademesindeki uyumsuzluğu göstermesi kadar, Sultan'ın deneyimsizliğini de gözler önüne sermekteydi. Anlaşılacağı üzere o, gençliğinin de verdiği heyecan ile, Nizameddin Suhrâb'ın başı olduğu grubun görüşüne meyletmiş ve savunma savaşı yapmak yerine Moğollara saldırmaya karar vermişti.

İbn Bibi'ye göre, Sultan geceyi eğlence ile geçirdi. Ertesi gün, Moğollar üzerine bir öncü birliğinin gönderilmesini emretti. Bunun üzerine, yaklaşık 3000 kişiden oluşan bir öncü birliği,⁷¹⁹ bizzat Başkomutan Zahîrüddevle (Dardan Şarvaşidze) komutasında harekete geçti. Halep birliğinin komutanı Nâsıhüddin Fârisî de bu öncü akımına katılmıştı. Selçuklu ordusu, Köseadağ önünde bulunan dar geçitten aşağıya inerek Baycu Noyan'ın önüne çıktı. 12 Muharrem 641/ 2 Temmuz 1243 Perşembe günü⁷²⁰ meydana gelen savaşta, Baycu Noyan, sahte ricat taktiği ile Selçuklu ordusunu pusuya düşürerek imha etti. Selçuklu ordusunda bulunan Ahıskalı Şalva'nın oğlu Fahradaş kaçarken Haleplilerin komutanı Nâsıhüddin Fârisî uzun süre çarpıştıktan sonra canını güçlükle kurtararak ordugâha dönebildi. Sultan'a ağır ve suçlayıcı sözler söyledikten sonra, adamlarını alarak Halep'in yolunu tuttu. Başkomutan Zahîrüddevle savaş meydanında ölenler arasındaydı.⁷²¹

Savaş hattında olup bitenleri Mübârizüddin Çavlı'dan öğrenen Sultan, ona ağabey (ici) diye hitap ederek alınacak önlemlerin neler olacağını danıştı. Çavlı, sözlerinin zamanında dikkate alınmamasından yakındı ve artık yapılabilecek bir şey kalmadığını söyledi. Bunun üzerine haremini Tokat'a gönderen Keyhusrev, orduyu Çavlı'ya bırakarak kafilenin peşinden gitti. Sultan'ın kaçtığını gören Selçuklu ordusu bütün

⁷¹⁸ İbn Bibi, II, s. 68-69.

⁷¹⁹ Turan, bu öncü birliğin sayısını 20 bin kişi olarak kabul eder. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 435; Konuyu tartışan Göksu da, İbn Bibi'nin verdiği 3000 sayısının sadece ücretli Frank askerleri için kullanılmış olabileceğini belirterek 20 bin sayısını kabul eder. Bk. Göksu, "Köseadağ Savaşı", s. 9.

⁷²⁰ İbn Bibi, II, s. 64.

⁷²¹ İbn Bibi, II, s. 70-71; *Kartlis Tskhovreba*, s. 333.

ağırlıkları Köseadağ'da bırakarak dağıldı.⁷²² Çavlı da birkaç gün sonra Tokat'a giderek huzura çıktı. Sultan, Melikü'l-ümerâlık makamına getirdiği Çavlı'yı orduyu ve ülkeyi toparlamak görevi ile Malatya'ya gönderdi. Kendisi ise, ailesiyle birlikte Tokat'tan Konya'ya çekildi. Selçuklu ordugâhındaki sessizliği pusu olarak değerlendiren Moğollar, iki gün bekledikten sonra ordugâha girebildiler. Sultan'ın peşine derhâl müfrezeler taktılar ancak onun uzaklaştığını öğrenince takipten vazgeçtiler. Bu arada Kögonya (Şebinkarahisar) ve Erzincan Akşehiri'ni zapt ettiler. Selçuklu karargâhından ve ele geçirilen yerlerden büyük ganimetler elde ettikten sonra Sivas üzerine yürüdüler.⁷²³

Moğolların Sivas'a doğru ilerlediğini haber alan şehrin kadısı Necmeddin-i Kırşehrî, Sivas'ın itibarlı kişilerini ve ileri gelenlerini yiyecek (tuzgu) ve pek çok hediye (peşkeş) yanına alarak Baycu Noyan'ı karşılamaya çıktı. Kadı Necmeddin, Moğol ordusunun Hârizm ülkesini istila ettiği sırada Cengiz Han'ın hizmetine girip onun ilgi ve iltifatına (süyürgamişi) nail olmuş bir zat idi. Baycu ile karşılaşınca hemen Cengiz Han'dan aldığı yarlığı ona sundu. Kadı'yı tanıyan Baycu Noyan, Cengiz Han'ın yarlığına hürmeten Sivas kentinin sadece üç gün yağmalanmasına müsaade etti. Halka dokunulmadı. Dördüncü gün Moğol ordusu şehirden ayrılarak Kayseri üzerine yürüdü.⁷²⁴

Köseadağ Savaşı'ndan kaçarak Kayseri'ye gelen Emir-i Ârız Samsamüddin Kaymaz, şehrin serleşkeri Fahreddin Ayaz ile kuşatmaya hazırlanmaya başladı. Kayseri'ye gelen Baycu, şehri kuşatma altına aldı. Kayserililer büyük bir kararlılık ve cesaretle Moğollara karşı koydular. Şehrin yiğitleri Mescid-i Battal Dağları'nda ve harabelerinde pusuya yatarak Moğollara büyük kayıplar verdiriyorlardı. Baycu Noyan, kuşatmayı kaldırıp şehrin zaptını sonraki yıla bırakmayı düşünürken şehrin iğdişbaşısı olan -ve isminden Ermeni mühtedisi olduğu anlaşılan- Hacuk oğlu Hüsam ihanet yolunu tutarak aman karşılığında Noyan'ın yanına gitti. Onu şehrin serleşkeri Fahreddin Ayaz takip etti. Samsamüddin Kaymaz yalnız kalarak direnişi bir süre daha devam ettirdi. Ancak şehrin ileri gelenlerini yanına alan Baycu, şehrin düştüğü durumu görerek kuşatmayı uzattı ve

⁷²² Aknerli Grigor, başka hiçbir kaynağın desteklemediği bir bilgi verir. Ona göre Sultan, Moğollara itaat etmek isteyen emirlerin ihanetinden çekindiği için savaş meydanından kaçmıştır. Bk. Aknerli Grigor, s. 35. Anlaşıldığına göre, Selçuklu ordusunda savaştan önce ya da savaş esnasında Moğollar ile çatışmak istemeyen ve itaat taraftarı olan bir grup vardı.

⁷²³ Aknerli Grigor, s. 36. Metinde Kon diye bahsedilen yerin Konya değil Kögonya olduğu açıktır. Zira Kögonya ve Akşar (Erzincan Akşehiri) savaşın meydana geldiği yere oldukça yakın şehirlerdir.

⁷²⁴ İbn Bibi, II, s. 72-73; Ebü'l-Ferec, II, s. 542.

nihayet Kayseri'yi zapt etti. On binlerce kişi katledilirken binalar da tahrip edildi. Emir-i Ârız Samsamüddin ve esir alınan erkekler şehrin dışındaki Meşhed Ovası'na götürülerek burada katledildi. Kadın ve çocuklar ise, Moğol ordusu arasında paylaştırıldı.⁷²⁵

Bu arada Malatya Serleşkeri Reşidüddin ve diğer Selçuklu subayları şehri terk ederek Halep'e kaçmışlardı. Şehrin zenginleri de aynı yolu turmuş, ancak yolda Moğolların baskınına uğrayarak çoğu öldürülmüştü. Bu olaylar üzerine Malatyalı Müslüman ve Hristiyan ahali birbirine söz vererek şehrin metropoliti Dionysius'un himayesinde birleştiler. İki ay kadar süren zorlu bekleyişten sonra Moğolların ülkeden ayrılması üzerine rahat bir nefes aldılar. Oysaki Moğollar, Kayseri'yi ele geçirdikten sonra Malatya çevresini yağmalamış, kışın yaklaşması üzerine daha ileriye varmayarak dönmeye karar vermişlerdi. Dönüşte Erzincan'a varan Moğollar, şehir eşrafından altın istediler. Olumlu yanıt alamayınca şehri kuşatarak ele geçirdiler. Erzincan da, Kayseri'nin akıbetine uğramaktan kurtulamadı.⁷²⁶

B. Köseadağ Savaşı Sonrasında İttifak Arayışları

1. Latin İmparatorluğu ve İznik Rum İmparatorluğu ile İttifak Girişimleri

Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in, Köseadağ'da ilk gün meydana gelen ve Selçuklu kuvvetlerinin bozguna uğraması ile sonuçlanan çarpışmanın akşamında önce Tokat'a, birkaç gün sonra da Konya'ya çekildiği yukarıda belirtilmişti. Savaş meydanından çekilmeden önce, ordunun en deneyimli komutanlarından Mübârizüddin Çavlı ile bir görüşme yapan Sultan, ona bu kritik dönemde ülkenin yönetimi için geniş yetkiler vermişti. Tokat'a çekildikten iki gün sonra burada Mübârizüddin Çavlı ile bir kez daha görüşen Sultan, onu Melikü'l-ümerâ tayin etmiş ve ülkenin korunmasında önlemler alması için Malatya ve Elbistan bölgesine göndermişti.⁷²⁷

Sultan Gıyâseddin Keyhusrev, Köseadağ'dan kaçarak Konya'ya geldiği sırada, İstanbul Latin imparatoru Baudovin kendisine ittifak teklif etti. Zira bu sırada Baudovin de

⁷²⁵ İbn Bibi, II, s. 73-75; Ebü'l-Ferec, II, s. 542; Aknerli Grigor, s. 35; Genceli Kiragos, s. 51-52'de, Moğolların aldığı Hristiyan esirlerin, Moğol ordusunda bulunan Gürcü ve Ermeni asilleri tarafından fideye ödenerek kurtarıldığını belirtir. Bu durumda öldürülenlerin özellikle Müslümanlar olduğu açıktır.

⁷²⁶ Ebü'l-Ferec, II, s. 543-544.

⁷²⁷ İbn Bibi, II, s. 71-72.

Balkanları istila eden Moğolların tehdidi altında bulunuyordu.⁷²⁸ Moğollardan ciddi bir darbe alan ve önünde tam bir belirsizlik bulunan Keyhusrev, bu teklifi memnuniyetle kabul etti. Hatta ittifakın kuvvetlenmesi için, Latin imparatorunun akrabalarından bir prenses ile evlenmek istediğini İstanbul'a bildirdi. Evliliğin gerçekleşmesi hâlinde, Gürcü prensesine yapıldığı gibi Fransız prensesinin de dinine dokunulmayacağına dair söz veriyordu. Bunun üzerine, Latin imparatoru Baudovin, Fransa kralı Saint Louis'nin annesi Blanche de Castille'e 5 Ağustos 1243 tarihli bir mektup göndererek kraliçenin kızlarından birini Keyhusrev için istedi. Fakat bu evlilik ve ittifak girişimi gerçekleşmedi. Çünkü sultanla Latin imparatoru arasındaki gizli ittifak teşebbüsünü haber alan İznik Rum İmparatoru Vatatzes hemen devreye girerek Sultan'ı kendi adına kazanmanın çaresini buldu. Keyhusrev, Baudovin'e göre daha kuvvetli ve Moğol tehlikesine daha yakın olan İznik İmparatoru ile ittifakı tercih etti.⁷²⁹

Moğolların Anadolu'daki faaliyetlerini korku içinde izleyen ve Latin imparatoru ile ittifak girişimleri sonuçsuz kalan II. Gıyâseddin Keyhusrev, Konya'yı güvenli bulmadığı için Antalya'ya sığınmıştı.⁷³⁰ İznik Rum İmparatoru Vatatzes'e (1222-1254) elçi göndererek Moğolları püskürtmek için yardım istedi. Nitekim iki devlet arasında, Sultan Alâeddin Keykubad ile İmparator Ioannes Vatatzes tarafından imzalanan bir dostluk ve saldırmazlık paktı mevcuttu.⁷³¹ Deneyimli bir diplomat olan İmparator Vatatzes elçi heyetini hoşnutlukla karşılayarak tekliflere olumlu yanıt verdi. Zira o, Selçukluları Moğollar ile arasında bir bariyer olarak görüyordu. Selçukluların felakete uğraması Moğolların engelsiz olarak Rum topraklarına saldırıya geçmesine zemin hazırlayacaktı. Bunun üzerine Sultan Gıyâseddin Keyhusrev ile İmparator Vatatzes, Büyük Menderes Irmağı yakınlarındaki Tripolis'te⁷³² bir araya gelerek ittifak müzakerelerine başladılar. Karşılıklı iltifat ve hediyeleşmelerden sonra, iki taraf arasında var olan dostluk ve saldırmazlık paktı geliştirilerek Moğollara karşı savunma

⁷²⁸ Bulgar kralı II. İvan Asen'in 1241 yılında ölümü üzerine, Batu Han komutasındaki Moğollar Bulgaristan'ı istila etmişler (Bk. Demirkent, "Bizans", s. 239) ve böylece İstanbul'u tehdit etmeye başlamışlardı.

⁷²⁹ Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 105; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 97.

⁷³⁰ Turan, *Türkiye*, s. 442.

⁷³¹ Korobeinikov, s. 159, 175-177.

⁷³² Tripolis, bugünkü Denizli ilimizin Buldan ilçesi yakınlarında bir şehir idi. Söz konusu yer, Büyük Menderes'ten uzak olmamakla birlikte, ırmağın kıyısında değildi. Bk. Akropolites, s. 76, dipnot 76.

ittifakına dönüştürüldü. İttifak antlaşmasının imzalanmasından sonra İmparator Philadelphia'ya (Alaşehir), Sultan da Konya'ya hareket etti (Ağustos 1243).⁷³³

Gıyâseddin Keyhusrev esasında İznik'e sığınmaya karar vermişti. Fakat anlaşmanın yapıldığı sırada Moğolların Anadolu'dan çekildiğini ve Sâhib Mühezzibüddin Ali'nin Baycu Noyan ile ateşkes yaptığını haber aldığı için bu kararından vazgeçerek Konya'ya dönmüştü.⁷³⁴

2. Köseadağ Savaşı Sonrasında Komşu Devletlerin Tutumu

Moğolların Köseadağ'da Selçuklu Devleti'ne vurduğu darbe, onun Yakın Doğu siyaseti üzerinde bir buçuk asırdan beri sahip olduğu önemli rolü bir anda hiçe indirmişti.⁷³⁵ Bu yüzden ülkenin doğu ve güneyinde sözde Selçuklu tâbisi olan devletler birer birer tâbiliten ayrılmaya başladı. Köseadağ Savaşı öncesinde, Sultan Gıyâseddin Keyhusrev'in en çok bel bağladığı hükümdar olan, ancak verdiği sözlere karşın savaşa katılmayan Meyyâfârikîn sahibi Melik Muzaffer Şehabeddin Gazi, Moğollara bol miktarda hediyeler göndererek 1244 ilkbaharında onlara itaat etti. Meyyâfârikîn'i güvende görmediğinden ailesini daha muhkem olan Hısnıkeyfâ'ya taşımıştı.⁷³⁶ Moğolların daha Anadolu'ya saldırdıkları ilk günlerde Musul hâkimi Bedreddin Lü'lü onlara itaatini sunmuş, işbirliği için onlarla elçi ve mektup teatisine başlamıştı.⁷³⁷

Halife Müstansır-Billâh'ın ölümü üzerine yerine geçen Müsta'sım-Billah'ın, Muhyiddin İbnü'l-Cevzî'yi, Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev ile görüşmek için Anadolu'ya gönderdiğine dair İbn Vâsıl'ın verdiği malumat dikkate değerdir. Fakat Halife'nin elçisini Köseadağ Savaşı'ndan önce mi yoksa sonra mı gönderdiği ve elçinin hangi maksatla Anadolu'ya gönderildiği belli değildir. İbnü'l-Cevzî henüz Musul'da beklerken savaş gerçekleşmiştir. İbn Vâsıl, Musul'a ulaştığında savaş yapılmış olmasına

⁷³³ Akropolites, s. 75-76; *Anonim Selçukname*, s. 32.

⁷³⁴ *Anonim Selçukname*, s. 32

⁷³⁵ Göksu, "Köseadağ Savaşı", s. 11.

⁷³⁶ Şeşen, *Eyyubiler-Memluklar*, s. 196.

⁷³⁷ İbn Vâsıl Musul'a giderken yolda Resulayn'da Moğolların Anadolu'ya saldırdığını haber almıştı. Musul'a vardığında, Bedreddin Lü'lü'nün "o günlerde" Moğollara boyun eğdiğini bildirir. Fakat bu bilgi Musul sahibinin inkıyadının Köseadağ Savaşı'ndan önce mi yoksa sonra mı olduğunu anlamamıza yardımcı olmaz. Bununla birlikte, Bağdat elçiliğinden tekrar döndüklerinde Bedreddin Lü'lü'nün onlara Selçuklu sultanının Moğollara yenilip kaçtığını ifade etmesi kendisini aklama çabası yanında, bu inkıyadın buna binaen savaştan hemen sonra gerçekleştiğini tahmin etmemize yardımcı olabilir. İbn Vâsıl, II, s. 320-321.

rağmen İbnü'l-Cevzî'nin yine de Anadolu'ya gitmek istemesi, elçiliğin savaş sonrası görüşme amacı taşıdığını gösterir.⁷³⁸

Savaştan önce Keyhusrev'e tâbi olan Suriye Eyyûbî melikleri ise, ilk etapta Mısır Eyyûbî Sultanı Melik Salih Necmeddin Eyyûb'un etrafında toplanmaya çalıştıkları görülmektedir. 1243 yazında başlayan ve yaklaşık bir yıl süren müzakerelerden sonra, Dımaşk, Hıms ve Hama hâkimlerinin statülerini koruması, buna karşılık Mısır sultanı Melik Salih Necmeddin Eyyûb adına hutbe okutup para bastırmaları konusunda uzlaşmaya varıldı. Karşılıklı elçi teatileriyle melikler birbirine yemin verdi. Ancak Sultan Salih, esasında Dımaşk'ı almaktan vazgeçmiş değildi. Hârizmlilere, Dımaşk'ı almaya kararlı olduğuna ilişkin bir mektup yazmıştı. Bu mektubun Dımaşk hâkimi İsmail'in eline geçmesi her şeyi tersyüz etti. Mısır adına okuttukları hutbeyi derhâl kesen Dımaşk, Hıms, Halep ve Kerek melikleri, üstelik bu kez yanlarına Haçlıları da alarak bir kez daha Mısır Eyyûbî Sultanı Melik Salih'e karşı birleştiler. Melik Salih'in daveti üzerine Hârizmliler Haziran 1244'te Fırat'ı aşarak Suriye'ye girdi. 12 Cemaziyelevvel 642/ 17 Ekim 1244 Ekim tarihinde Gazze'de meydana gelen şiddetli bir savaşta, Hârizmliler ile desteklenmiş Mısır ordusu müttefikleri bozguna uğrattı. 30 binden fazla asker bu savaşta hayatını kaybetti.⁷³⁹ Moğolların Selçuklu ordusunu ezdiği ve kendi ülkelerini tehdit ettiği bir dönemde Eyyûbîler, yine birleşememişlerdi.

Kilikya Ermeni kralı Hetum ve babası Baron Konstantin de söz vermelerine rağmen Köseadağ Savaşı'na katılmamışlardı. Kral Hetum komutasındaki Ermeni ordusu, Moğolların Kayseri kuşatması esnasında şehre gelmiş ancak savaşmadan geri çekilmişti.⁷⁴⁰ Tam bu sırada, Sultan'ın Kayseri'de bulunan annesi Huand Mahperi Hatun ile adını bilemediğimiz bir kız kardeşi Moğolların Kayseri'ye doğru ilerlemesi üzerine Kilikya Ermeni kralının babası olan Baron Konstantin'e sığınmışlardı.⁷⁴¹ Kral Hetum, Moğol ordusunun Anadolu'daki tahribatını bitirip Mugan'a dönmesi üzerine derhâl kıymetli hediyeler hazırlayarak bir elçi ile Moğol noyanlarının katına sevk etti ve

⁷³⁸ İbn Vâsıl , II, s. 320.

⁷³⁹ İbn Vâsıl, II, s. 324-337; Şeşen, *Eyyubiler-Memluklar*, s.196-201.

⁷⁴⁰ Turan, *Türkiye*, s. 432.

⁷⁴¹ Osman Turan'a göre, Valide Hatun'un asıl amacı Halep'e sığınmaktı. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 442. Zira, Halep Eyyûbî hükümdarı Melik Nâsır Yusuf, Selçuklu prensesi Melike Hatun ile evliydi ve Selçukluların en önemli tâbisi ve müttefikiydi. Gerçekten de bu sırada Kayseri, Malatya ve diğer Anadolu şehirlerinden büyükler ve zenginler, Sis yolu ile Halep'e sığınıyorlardı. Ancak Ermeniler, bu mülteci kafilerine saldıran mallarını yağmalamaya, onları esir almaya başlamışlardı. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 442.

tâbiliğini bildirdi. Ancak Baycu Noyan, Sultan'ın annesi ve kız kardeşinin, Ermeni kralı Hetum'un topraklarında olduğunu öğrenince, barış şartı olarak bunların teslimini şart koştu. Kral Hetum ve Baron Konstantin bu istek karşısında, kendilerine sığınan Selçuklu hanedan üyelerini Moğol elçilerine teslim ettiler. Böylece bir Moğol taarruzundan ülkelerini korumuş oldular.⁷⁴²

Trabzon imparatoru I. Manuel (1238-1263) de Moğol hâkimiyetini tanıyanlar arasında bulunuyordu. Trabzon Rum İmparatorluğu'ndan hiçbir prensin on yıl boyunca büyük hanların karargâhına gitmeye zorlanmaması,⁷⁴³ bu devletin daha Köseadağ Savaşı'ndan önce Moğol hâkimiyetini kabul etmiş olma ihtimalini akla getirmektedir.

Gürcü kraliçesi Rusudan ise, damadı II. Gıyâseddin Keyhusrev'in Köseadağ'da mağlup olması üzerine artık tamamen ümitlerini kaybetti. Bunun üzerine Prens Avag'ı aracı yaparak Moğol noyanlarına itaatini bildirmek için harekete geçti. Fakat Moğol komutanları ya kendisinin ya da genç oğlu David'in (David Narin) yanlarına gelmesini şart koştular. Kraliçe buna yanaşmadı. Bu arada, muhtemelen Vezir Mühezzibüddin Ali ile Anadolu'ya dönen kabilede bulunan Gag senyörü Vahram, Kayseri'ye gelerek Selçuklu sultanının rehin olarak tuttuğu eski Gürcü kralı Giorgi Laşa'nın oğlu David'i (David Ulu) alarak Gürcistan'a götürmüş ve Moğol noyanlarının izniyle Tiflis'te tahta çıkarmıştı. Bütün Gürcü asilleri onu kral olarak tanımıştı. Yeğenini öldürtmek için damadı Gıyâseddin Keyhusrev'i defalarca kışkırtmış fakat başarıya ulaşamamış olan Kraliçe Rusudan, bu haberi alınca telaşlanarak derhâl Batu Han'a başvurmaya karar vermişti. Batu Han, Rusudan'ın ve oğlu David'in Tiflis'te oturmasına karar verdi. Moğol noyanları büyük kağan henüz seçilmediği için Batu'nun bu kararına uymakla yetindiler.⁷⁴⁴

⁷⁴² Ebü'l-Ferec'e göre bu "menfur ve müstekreh hareket" Ermeni kralının babası Baron Konstantin'in Moğollara yaranmak için yaptığı bir işti. Bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 542-543. Kiragos'a göre ise, Moğolların bu talebi Hetum'u o kadar çok üzmişti ki, "Oğlum Leon'u istemelerini tercih ederdim" demişti. Ancak Moğollardan korktuğu için prensesleri istemeyerek teslim etmişti. Bk. Genceli Kiragos, s. 52. Olayın gerçekleştiği tarihte Kilikya Ermeni Krallığının başkomutanı olan Simbat da (Smbat Sparapet) hadiseyi Kiragos'un anlattığına benzer biçimde aktarır. Bk. Smbat Sparapet [Kumandan Simbat], *Chronicle*, (Trans. Robert Bedrosian), New Jersey 2005, s. 226-227. Osman Turan, Ermenilerin ülkelerinden geçen diğer Selçuklu kabilelerini de vurduğuna dikkat çekerek, mültecileri Moğollara göndermekle hem onların tevccühünü kazanmaya hem de Selçuklulardan intikam almaya çalıştıklarını belirtir. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 442.

⁷⁴³ Fallmerayer, s. 117.

⁷⁴⁴ Genceli Kiragos, s. 54-55; Aknerli Grigor, s. 39-40.

İkinci Bölüm

MOĞOL HÂKİMİYETİ DÖNEMİNDE İTTİFAK GİRİŞİMLERİ (1243-1277)

I. TOPARLANMA DÖNEMİ (1243-1254)

Kösedağ Savaşı'nın kaybedilmesi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin uluslararası alandaki saygınlık ve otoritesini oldukça olumsuz etkilemiştir. Savaştan önce Selçukluların yüksek hâkimiyetini kabul eden birçok komşu hükümdar, Kösedağ Savaşı'ndan sonra tâbiliten ayrılmışlardır. Buna rağmen Kösedağ'da büyük bir askerî kayıp verilmemiş olması nedeniyle devlet esasında askerî gücünü koruyordu. Moğollar, Kösedağ'da bir meydan savaşı kazanmış olmalarına rağmen müstahkem kalelere sahip olan Selçuklu ülkesini tamamen ele geçirecek durumda değillerdi. Üstelik Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev, savaştan sonra vakit kaybetmeden İznik İmparatorluğu ile görüşmelere başlamıştı. İşte bütün bunları değerlendiren Selçuklu devlet adamları, Moğollarla anlaşma yapabilecek siyasal gücü kendilerinde görebilmişlerdi. Toparlanma dönemi diyebileceğimiz bu dönemde öne çıkan Selçuklu devlet adamları (Mühezzibüddin Ali, Şemseddin İsfahanî ve Celaleddin Karatay), önce Moğollarla savaşa son verecek, sonra kurdukları rejimler sayesinde devletin yeniden toparlanmasını sağlayarak II. İzzeddin Keykâvus döneminin zeminini hazırlayacaklardır.

A. Türkiye Selçuklu Devleti Üzerinde Altın Orda Hâkimiyeti

1. Baycu Noyan ile Ateşkes ve Barış

Kösedağ'da yaşanan hezimet ve bozgun üzerine Sultan ve komutanlar canlarını korumak için kaçmış, güçlü Selçuklu ordusu hiçbir direniş göstermeden dağılmıştı. Moğolların savaştan sonra Kayseri ile Erzincan'da yaptığı tahribat ve katliamlara, başta Sultan Keyhusrev olmak üzere, orduyu emanet ettiği Melikü'l-ümerâ Mübârizüddin Çavlı, tüm devlet adamları ve komutanlar (ümera) seyirci kalmışlardı. Valiler (Serleşkerler) görev yaptıkları eyaletleri terk ederek kaçmış, görev alanlarını Moğol insafına bırakmışlardı. Devlet otoritesinin zayıflamasıyla, ülkede kargaşa ortamı ortaya çıkmıştı.⁷⁴⁵

Ülkede sürüp giden bu karmaşaya son vermek, yok olan güvenlik ve devlet otoritesini yeniden kurmak için, ülkenin iki numaralı ismi olan Vezir Mühezzibüddin Ali inisiyatifi ele almaya karar verdi. Mühezzibüddin Ali'ye göre, Moğollar ile bir an önce barış görüşmelerine başlanmalı ve birkaç yıldır bozulan barış yeniden kurulmalıydı. Aksi takdirde, Baycu Noyan, Kösedağ'da elde ettiği zaferin meyvelerini toplamak üzere ertesi yıl yeniden Anadolu'ya gelecekti.

Mühezzibüddin Ali, savaştan sonra Amasya'ya kaçmıştı. Baycu Noyan'ın Kayseri ve Erzincan'ı tahrip ettikten sonra Mugan'a dönmek üzere çekildiğini haber aldı. Bunun üzerine, Amasya kadısı Fahreddin ile birlikte yola çıktı. Baycu Noyan ile Erzurum'da görüştü. Noyan, Mühezzibüddin Ali'yi sıcak karşılamakla birlikte barış görüşmelerinin ancak Cormagun Noyan'ın huzurunda, yani Mugan'da yapılabileceğini belirtti. Bunun üzerine, Baycu Noyan'la birlikte Mugan'da bulunan Moğol karargâhına kadar giden Selçuklu veziri, burada Moğol komutanlarıyla diplomatik görüşmeler yaptı. Kösedağ'da bozguna uğrayan Selçuklu ordusunun aslında büyük bir darbe almadığını, Sultan'ın gücünü koruduğunu vurguladı. Ayrıca Anadolu halkının Selçuklu hanedanına gönülden bağlı olmaları nedeniyle, ülkedeki düzenin ve huzurun onlardan başka kimse tarafından sağlanamayacağını belirtti. Mühezzibüddin Ali'nin ikna ettiği Baycu ve Cormagun

⁷⁴⁵ Savaştan sonra Halep'te bulunan İbn Vâsıl, Anadolu'dan göç edenlerin burada avare dolaşmalarını, Suriye'nin büyük bir karmaşa ve perişanlığa sürüklendiğini bizzat gözlemlemişti. Bk. İbn Vâsıl, II, s. 321. O, Anadolu'da Sultan'ın kaçması neticesinde Moğollar yanında başıboş kalan Türkmenlerin de yağma ve fesada başladıklarını belirtir. Bk. İbn Vâsıl, II, s. 324; Türkmenlerin Elbistan taraflarında karmaşa çıkardığına ilişkin bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 543. İbn Bibi de Halep'te kalabalık bir Anadolu topluluğunun oluştuğunu belirtir. Bk. İbn Bibi, II, s. 79.

noyanlar onun barış talebini prensip olarak kabul ettiler. İl olma (barış) koşullarının belirlenmesi için bir araya gelen Sâhib Mühezzibüddin Ali ve Baycu Noyan, Selçuklu Devleti'nin Moğol kağanına ödeyeceği yıllık verginin ayni ve nakdi miktarları üzerinde uzlaşmaya vardılar. Moğollarla barışı sağlayan Mühezzibüddin Ali, Moğol noyanlarının vergi tahsili için yanına kattığı Fahreddin Bitikçi ve Buhari-i Caganderi-yi Gürci ile birlikte Anadolu'nun yolunu tuttu.⁷⁴⁶

Moğollara verilecek yıllık verginin miktarı konusunda İbn Bibi herhangi bir bilgi vermezken Arap kaynaklarından bilgi edinmek mümkündür. Zehebî ve Sıbt İbnü'l-Cevzî, Selçukluların Moğollara taahhüt ettiği ayni hediyeler yanında nakdî verginin günlük 1.000 dinar olduğunu kaydederler ki, yıllık yaklaşık 360 bin dinar demektir. Bedreddin Aynî'ye göre verilecek nakdî vergi 360 bin dinar değil, 360 bin dirhemdir. O, ayni vergilerin miktarını da kaydeder. Aynî'ye göre, Selçukluların vereceği yıllık ayni vergiler; 10.000 koyun, 1.000 sığır ve 1.000 deveden ibarettir. Aynı yıl Türkiye'de bulunan Simon de Saint Quentin'e göre Selçuklular Moğollara 1 milyon 200 bin altın para (hypebere), yarısı altın işlemeli 5.000 top ipek kumaş, 50.000 koyun, 500 at ve 50 deve gönderiyordu.⁷⁴⁷

Moğollarla barış görüşmelerinin devam ettiği sırada, asker toplamak maksadıyla Suriye'ye gönderilmiş olan Naib Şemseddin İsfahanî de Anadolu'ya dönmüştü. Ancak ordu toplama işindeki gecikme ve savaşa gelememiş olması nedeniyle Sultan'ın gazabından çekiniyordu. Malatya civarında bulunan Melikü'l-ümerâ Mübârizüddin Çavlı ile buluştu. Çavlı, onun gelişini Sultan'a bildirdi. Sultan kendisini bağışladığına ve hatta Mühezzibüddin Ali'nin akıbetinden haberdar olmadığı için vezirlik makamına atadığına dair bir ferman çıkardı. Fakat Şemseddin İsfahanî, Vezir'e saygısından bu makamı kabul etmedi. Konya'ya vardığında naiblik görevini sürdürdü. Bir süre sonra Mühezzibüddin Ali de Konya'ya vardı. Barışı yeniden sağladığı için Keyhusrev'in iltifatlarına ve hediyelerine mazhar oldu. Kendisine büyük iktalar verilmek istenildi. Fakat o, bunları kabul etmeyerek yalnızca 40 bin dirhemlik bir ikta ile yetindi. Sâhib

⁷⁴⁶ İbn Bibi, II, s. 75-78.

⁷⁴⁷ Turan, *Türkiye*, s. 445-446. Karşılaştırma olması bakımından 1214 yılında Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Selçuklu Devleti'ne ödemesi gereken yıllık vergi miktarını burada vermeyi uygun buluyoruz. Bu anlaşmaya göre Trabzon Rum İmparatorluğu Selçuklu Devleti'ne her yıl 12.000 dinar altın, 500 at, 2.000 sığır, 10.000 koyun ve hazineye gelen her tür maldan 50 yük hediye kendi hayvanları ile gönderecekti. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 305.

Mühezzibüddin Ali ve Naib Şemseddin İsfahanî birlikte uyumlu bir çalışma ile devleti yeniden ayağa kaldırmak için çalışmaya başladılar.⁷⁴⁸

2. Batu Han ile Barış ve Altın Orda Hâkimiyeti

Baycu ve Cormagun noyanlar ile varılan tâbilik antlaşmasına rağmen ertesi yıl (1244) Yasavur Noyan komutasındaki bir Moğol birliği, Halep'i yağmaladıktan sonra Selçuklu sınırını aşarak Malatya'ya saldırmıştı. Yasavur, şehrin dışında kalan ahaliyi katlettiği, yörenin henüz tarlada olan mahsulünü hayvanlarına yedirtmiş, bağ ve bahçeleri, hatta arı kovanlarını dahi tahrip ettirmişti. Halep'ten henüz şehre dönmüş olan Malatya Serleşkeri Reşidüddin, Moğolların tehdidi üzerine şehirden zorla topladığı 40.000 dinarı Moğollara teslim etmişti. Haraçlarını alan Moğollar, Malatya'yı terk ederek Harput üzerinden Mugan'a geri dönmüşlerdi. Dönmelerinden sonra Malatya'da büyük bir kıtlık baş göstermiş, veba salgını çıkmış ve halk perişanlık içinde kalmıştı.⁷⁴⁹

Moğolların il olma şartlarını yerine getirmesine karşın Selçuklu ülkesinde yaptıkları bu tahribat Selçuklu devlet ricalini endişeye sevk etmişti. İki deneyimli devlet adamı, bunun üzerine Baycu ve Cormagun noyanlar ile yapılan barışı garanti altına almak için, bütün batı Moğollarının başı addedilen ve İtil Irmağı üzerindeki ordugâhında (Saray) ikamet eden Batu Han'a (Sayın Han) bir elçi göndermeyi düşündüler. Görüşlerini Sultan Gıyâseddin Keyhusrev'e bildirip konuyu onunla da görüştüler. Kararı oldukça beğenen Sultan, elçilik heyetine Naib Şemseddin İsfahanî'nin başkanlık etmesine, Amasya kadısı Fahreddin ile -tarihçi İbn Bibi'nin babası- Mecdüddin Muhammed Tercüman'ın da ona yardımcı olarak heyete katılmasına dair ferman çıkardı. Batu Han'a sunulmak üzere, oldukça değerli eşyalardan oluşan bir hediye hazırlanmasını emretti.

Naib Şemseddin İsfahanî başkanlığındaki Selçuklu elçilik heyeti, Karadeniz yoluyla İtil kıyısındaki Batu Han'ın karargâhına ulaştı. Han'ın karşısına çıkan Şemseddin İsfahanî, Sultan Gıyâseddin Keyhusrev'in kulluk ve bağlılığını arz etti. Getirdiği hediyeler Han tarafından kabul edildi ve orada bulunan hatunlarla şehzadelere dağıtıldı. Elçilik heyeti Batu Han'ın iltifatına mazhar olarak her gün onun huzuruna çıkma iznine nail oldu. Dönüş vakti gelince Batu Han, Sultan'a iletmek için hâkimiyet sembolleri olan ok ve yay, kılıç, mızrak, kaftan, murassa külah ve yarlık gönderdi. Şemseddin İsfahanî'ye "Nizamü'l-mülk ve Salahü'l-âlem" lakabıyla birlikte, kendi adına memleketlere hâkim

⁷⁴⁸ İbn Bibi, II, s. 79-82.

⁷⁴⁹ Ebü'l-Ferec, II, s. 544-545; Aynı yazarın, *Târihu Muhtasari'd-Düvel*, s. 21.

tain etti ve buna dair ayrı bir yarlık daha çıkardı. Sanksun Kurcu'yu yanlarına katarak Anadolu'ya gönderdi.

Selçuklu ve Moğol elçilik heyetleri bu kez Kafkasya üzerinden kara yoluyla Selçuklu ülkesine girdiler. İsfahanî elde edilen sonucu derhâl Sultan'a bildirdi. Barıştan oldukça memnun olan Gıyâseddin, bu sırada ölen Mühezzibüddin Ali'nin yerine Naib Şemseddin İsfahanî'yi tayin etti. Selçuklu ve Moğol elçilerini Akşehir'de (Konya) karşılayan Sultan, onlara büyük bir ağırlama töreni düzenledi. Sâhib Şemseddin İsfahanî'ye sınırsız bağışlarda bulunan Sultan Gıyâseddin Keyhusrev, ülkenin fiilî idaresini de büyük yetkilerle ona devretti. Bunun simgesel ifadesi olarak Şemseddin İsfahanî'ye altın bir kılıç bağışladı. Elçi kabulü işini halleden Sultan, Kilikya Ermeni Krallığının cezalandırılması için divan kararı çıkarttı. Sultan Antalya'ya giderken Vezir Şemseddin İsfahanî bu seferin hazırlıkları için Konya'ya hareket etti.⁷⁵⁰

Batu Han'ın verdiği yarlığın mahiyeti açıkça bilinmemekle birlikte, Sultan ve idarecilerin gösterdiği memnuniyetten, onun elçilik heyetinin isteklerini kabul ettiği anlaşılmaktadır. Hatta Şemseddin İsfahanî'nin döner dönmez, Kilikya Ermeni Krallığı üzerine düzenlenen yola getirme seferinin de bu istekler arasında bulunduğu ve Batu Han'dan alınan izin üzerine yapıldığı tahmin edilmektedir. Batu Han'ın Selçuklu sultanına gönderdiği alametler ve yarlık ile Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara olan tâbiliği hukuki bir mahiyet kazanmış oldu.⁷⁵¹

Bununla birlikte bu sırada Batu Han ile Karakurum ilişkileri gergindi. Batu Han, Avrupa Seferi esnasında diğer amca oğullarıyla tartışmıştı. Ögedey Kağan'ın ölümü üzerine hanedanın en yaşlısı olarak büyük kurultayın toplanmasını engellemiş, Deşt-i Kıpçak bölgesinde bağımsız hareket etmeye başlamıştı.⁷⁵² Ceyhun'un batısındaki tüm Moğol toprakları (Horasan, İran, Azerbaycan) ve Cormagun Noyan, Batu Han'ın nüfuzu altına girmişti.⁷⁵³ Moğol İmparatorluğu'nu ise bu dönemde naibe olarak Töregene Hatun (1242-1246) yönetmekteydi. Merkezin gücünü yeniden kurmak isteyen Töregene, Batu Han'a çalıştığı anlaşılan Horasan ve Azerbaycan Valisi Körgüz'ü öldürterek yerine Emir Argun Aka'yı getirmişti. Azerbaycan'daki Moğol kuvvetlerinin başına ise, Baycu Kurçi'yi tayin etmişti. Baycu'nun Anadolu seferi ve seferin sonunda

⁷⁵⁰ İbn Bibi, II, s. 82-85.

⁷⁵¹ Kaymaz, II. *Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 104.

⁷⁵² Mustafa Kafalı, "Batu Han", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 5, İstanbul 1992, s. 209.

⁷⁵³ Erdem, s. 67.

Selçuklularla yaptığı barış anlaşması hiç kuşkusuz Töregene adına yapılmıştı.⁷⁵⁴ Fakat bölge üzerinde Batu Han ile merkez arasındaki nüfuz mücadelesi hiçbir zaman eksik olmamış, bu durum Selçuklularla birlikte bütün bölge ülkelerinin geleceği üzerinde belirleyici olmuştu. Nitekim, 1243 yılında Batu Han, Baycu tarafından sıkıştırılan Gürcistan Kraliçesi Rusudan'ın himaye talebini kabul etmiş, Kraliçe'nin oğlu David'in (David Narin) Gürcistan krallığını onaylamıştı. Buna hiddetlenen Baycu Noyan, Gıyâseddin Keyhusrev'e adam göndererek Kraliçe'nin Anadolu'da bulunan yeğeni David'i (David Ulu) getirtmiş ve Gürcistan Kralı ilan ettikten sonra meşruluğunu onaylatmak için Güyük Han'a göndermişti.⁷⁵⁵ Aynı rekabet yukarıda görüldüğü gibi Anadolu üzerindeki nüfuz konusunda da kendisini göstermişti. Selçukluları Köseadağ'da mağlup eden Baycu, onlarla merkez adına bir antlaşma yapmıştı. Ancak hemen sonra Selçuklular Şemseddin İsfahanî'yi Batu'ya göndererek onun himayesini istemişti. Batu Han, Gürcistan gibi Selçukluları da himayesi altına almıştı. Yani bu başvuru bir Moğol noyanının yaptığı antlaşmanın Batu Han tarafından onayı değildi. Bundan sonra Selçuklu devlet adamları Batu Han ve Büyük Han yanlıları olarak iki kampa ayrılacaktı.⁷⁵⁶

3. Kilikya Seferi ve Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in Ölümü

Daha önce temas edildiği gibi, Kilikya Ermeni kralı Hetum ve babası Baron Konstantin Pali, Selçuklu Devleti'nin Moğollar karşısından düştüğü felaketten yararlanarak tâbîlik şartlarını yerine getirmeyi bırakmış, Selçuklulara karşı düşmanca bir tavır sergilemeye başlamıştı. Savaş için verdiği sözü tutmayan, yardım kuvvetlerini ulaştırmayı geciktiren Hetum, savaştan sonra kendisine sığınan Sultan'ın annesi ve kız kardeşini, Moğolların baskısına uğramamak için onlara teslim etmişti. Anadolu'dan Halep'e iltica etmek için yollara düşen kabilelere saldırarak zarar vermiş, Selçukluların müttefiki olan Lampron senyörü Konstantin'in topraklarının çoğunu eline geçirmişti. Konstantin, Ermeni kralına karşı Sultan'dan yardım beklemekteydi.

Bütün bu nedenlerle, Ermeni kralından öç almak isteyen ve Batu Han'dan izin çıkardığı anlaşılan Gıyâseddin Keyhusrev, Vezir Şemseddin İsfahanî'yi Kilikya üzerine bir sefer

⁷⁵⁴ Erdem, s. 81-82.

⁷⁵⁵ Erdem, s. 98-99; Berdzenişvili ve Canaşaia, s. 167-168.

⁷⁵⁶ Erdem, bu ayrılmanın Batu Han ile Baycu Noyan şahsında olduğunu belirtir. Bk. Erdem, s. 99. Ancak Baycu'nun Büyük Han'ın adamı olarak düşünülmesi kanaatimize göre daha doğru olur. Bk. Erdem, s. 99.

düzenlemesi için görevlendirdi. Vezir, kısa sürede hazırlıklarını tamamladı. Müslümanlara karşı yaptığı muamelelerden dolayı Ermeni Krallığına kin besleyen binlerce gönüllü de gaza yapmak için Selçuklu ordusu ile birlikte harekete geçti. Selçuklu ordusu 1245 yılı sonlarında Ereğli'den geçerek Ermenilerin en önemli şehirlerinden Tarsus'u kuşatma altına aldı. Tarsus, Ermeni kralının ağabeyi Konstable Simbat ile babası Konstantin Pali tarafından müdafaa ediliyordu. Frank askerleriyle takviye edilmiş Ermeni ordusu Tarsus'ta şiddetli bir direniş gösterdi. Bu arada başlayan şiddetli yağmurlar, Selçuklu ordusunu zor durumda bıraktı. Ordunun komuta kademesinde Şemseddin İsfahanî'yi çekemeyen bir grup oluşmuştu. Kuşatma tüm bu olumsuzluklara rağmen sürdürüldü. Lakin bu esnada Sultan Gıyâseddin Keyhusrev'in ölüm haberinin Selçuklu karargâhına ulaşması kuşatmanın seyrini değiştirdi.

Derhâl komuta heyetini toplayan Vezir Şemseddin İsfahanî, ani bir geri çekilmenin sakıncalı olacağını, ayrıca elde edilen avantajı kullanmak gerektiğini açıkladı. Diğer beylerin muvafakatini aldıktan sonra, Sultan'ın vefat ettiğinin Ermenilerin kulağına ulaşmasından önce bir haberciyi Kral'a göndererek kendisini bazı koşullar ile affedebileceğini ilettili. Kuşatmadan oldukça endişe duyan ve bunalan Kral Hetum bu haber karşısında memnun olarak barış ve aman diledi. İbn Bibi'ye göre, Selçukluların geçirdiği fetret devrinde yaptığı işlerden dolayı özür dilemeye, eskisi gibi Selçuklu Devleti'ne haraç ödemeye ve ele geçirdiği kaleleri iade etmeye razı oldu. Bragana (ya da Pragana) Kalesi ile birlikte birkaç kaleyi de teslim etti. Geçmişte ödemediği yılların ve hatta gelecek yılın haracını gönderdi. Bunun üzerine Selçuklu ordusu, kuşatmayı kaldırarak Konya'ya döndü.⁷⁵⁷

Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in bu genç yaştaki ölümünün nedeni, nerede öldüğü ve ölüm tarihi hakkında da net bir bilgi yoktur. Öldüğünde yirmi beş yaşından fazla değildi.⁷⁵⁸ Babasının ani ölümü üzerinde çocuk denilebilecek bir yaşta sultan olan

⁷⁵⁷ İbn Bibi, II, s. 85-88; Savaşta Ermeni ordusuna komuta eden Başkomutan (Konstable) Simbat, kroniğinde İbn Bibi'nin verdiği birçok malumatı teyit eder. Fakat haraç verildiğine dair bir bilgi vermez. Praga Kalesi'ni 2 yıl sonra ele geçirdiklerini belirtir. Bk. Smbat Sparapet [Kumandan Simbat], s. 227-228; Bk. Ebü'l-Ferec de, haraçtan bahsetmez. Bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 545; Genceli Kiragos, s. 54. Moğollara haraçgüzar hâle gelen Selçukluların, kendileri gibi Moğollara haraç veren Ermenileri yıllık haraca bağlaması bizim kanaatimize göre de pek mümkün gözükmemektedir.

⁷⁵⁸ Tüm kaynaklar Tarsus kuşatması sürerken vefat ettiği konusunda müttefik olmakla birlikte tam tarih vermezler. İbn Bibi, sadece Tarsus kuşatması esnasında öldüğünü belirtir fakat hiçbir ayrıntı vermez. Ebü'l-Ferec ve Simbat gibi kaynaklar da sebep belirtmeksizin, miladi 1246 yılı başlarında vefat ettiğinden bahsederler. Anonim Selçukname, Tarsus kuşatması esnasında tifo ve sıtma yüzünden hastalandığını, bu yüzden Konya'ya döndüğünü ve 643 Recep ayı ortasında (Aralık 1245) burada

Gıyâseddin Keyhusrev, Sadeddin Köpek'in baskısına ve pek çok kıymetli emirlerini kaybetmesine rağmen devletin gücünü zirveye çıkarmayı başarmıştı. Moğollara il olarak zaman kazanan Sultan, Orta Doğu'da yaptığı fütuhât ile bölgenin en güçlü hükümdarı hâline gelmişti. El-Cezire, Suriye, Irak, Gürcistan, Trabzon, İznik ve Kilikya Ermeni krallarını tâbîlik/müttefiklik bağlarıyla birleştiren Keyhusrev, Moğollara karşı bağımsızlık girişiminde bulunmuş fakat müttefiklerinin/tâbîlerinin ihanetine uğrayarak Köseadağ'da mağlup olmuştu. Buna rağmen Moğollara karşı İznik Rum İmparatorluğu ile ittifak kurarak savaşa hazırlanmış, ancak Mühezzibüddin Ali'nin barış girişimi ile bundan vazgeçerek Moğol hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştı.

Sultan Gıyâseddin Keyhusrev'in çok genç bir yaşta ölümü, geride çok küçük yaşta melikler bırakmasına ve devletin Alâeddin Keykubad'dan sonra yaşanandan çok daha uzun ve çok daha yıkıcı bir sürece girmesine yol açacaktı. Ancak bu otorite boşluğu Şemseddin İsfahanî ve Celaleddin Karatay gibi iki kudretli emir tarafından doldurulacaktı.

4. Şemseddin İsfahanî'nin Vezirliği Dönemi (1246-1249)

Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev vefat ettiği zaman, geride oldukça küçük yaşta üç erkek evlat bırakmıştı. İzzeddin Keykâvus en büyük oğlu idi ve annesi Konyalı bir Hristiyan'ın kızı olan Berduliye Hatun idi. İkinci oğlu Rükneddin Kılıcarslan da Konyalı bir Hristiyan'ın kızıdan doğmuştu.⁷⁵⁹ En küçük oğlu Alâeddin Keykubad ise, Gürcü Hatun'dan doğmuş olup Selçuklu ve Bagratlı kanı taşıyordu. Muhtemelen bu sebeple, babası tarafından daha doğduğu esnada veliaht tayin edilmişti.⁷⁶⁰

Bununla birlikte, aralarında durum değerlendirmesi yapan ve eşrafın da görüşlerini alan Selçuklu devlet adamları (ümera), yaşça en büyük şehzade olan İzzeddin Keykâvus'u tahta çıkarmaya karar verdiler. Uluborlu'da bulunan şehzadelerin tamamı Konya Akşehir'e getirildi. Burada hepsinin katıldığı bir törende İzzeddin Keykâvus tahta oturtuldu. İkinci ve asıl cülus töreni Konya'da gerçekleştirildi. Törenlerin ardından

öldüğünü belirtir. Bk. *Anonim Selçukname*, s. 33. Simon de Saint Quentin ise, sebep göstermeksizin onun Antalya'da öldüğünü söyler. Bk. Simon de Saint Quentin, s. 60; Osman Turan'a göre ölümü 1245 yılı sonu ve 1246 yılı başlarında meydana gelmiştir. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 454; Nejat Kaymaz, herhangi bir ölüm nedeni üzerinde durmaksızın ölüm tarihini tespit etmeye çalışır. Ona göre Keyhusrev, H. 643 yılı içinde, yani 1245 sonu ile 1246 yılı başlarında ölmüştür. Bk. Kaymaz, *II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev*, s. 107.

⁷⁵⁹ Turan, *Türkiye*, s. 458.

⁷⁶⁰ Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 27-28; Peacock, s. 143; Turan, *Türkiye*, s. 458.

ülkenin yönetim kademesi yeniden belirlendi. Batu Han'ın "Anadolu Hâkimi" olan Vezir Şemseddin İsfahanî, eskisinden daha çok devletin fiilî hâkimi hâline gelmişti.⁷⁶¹

Bu sırada Karakurum, yeni Moğol hanının seçimi için büyük kurultaya hazırlanmaktaydı. Moğollar kendilerine tâbi olan bütün devletler ile henüz hâkimiyetleri altına girmemiş devletlerin hükümdarlarını Karakurum'a çağtırmaya başlamışlardı.⁷⁶² Bu amaçla Türkiye'ye gelen Moğol elçileri, tahta yeni oturmuş bulunan Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un da Moğol başkentine gelerek kurultaya katılmasını ve seçilecek olan Moğol hanına saygısını sunmasını talep ettiler. Selçuklu devlet ricali, Sultan'ın Moğolistan'a gitmesinin Selçuklu Devleti açısından güvenlik zafiyeti oluşturacağını gerekçe göstererek -ve özürler beyan ederek- bu talebi yerine getirmediler. Kurultaya Selçuklu Devleti'ni temsilen Sultan'ın ortanca kardeşi, Melik Rükneddin Kılıcarslan'ın gitmesine karar verdiler. Onu büyük bir törenle, kalabalık ve tam teçhizatlı bir askerî alayla ve büyük bir ihtişamla Sivas'tan Karakurum'a uğurladılar. Küçük yaşta olan Melik Rükneddin'e, Kadı Cemaleddin Hotenî, İşraf-ı Memâlik İzzeddin Muhammed Şah-i Razî ve Tercüman Bahaeddin Yusuf b. Nuh-i Erzincanî'nin başını çektiği bir heyet refakat ediyordu. Sultan ise, Karakurum'a uygun bir zamanda gidecekti.⁷⁶³ Böylece Selçuklu Devleti'nin alelade bir tâbi olmadığı gösterilmeye çalışılmıştı.

Ancak bu meselenin halledilmesinden kısa bir süre sonra, bu defa Şemseddin İsfahanî'ye karşı olan emirler ile vezir arasında bir nüfuz mücadelesi baş gösterdi. Batu Han'dan ve II. Gıyâseddin Keyhusrev'den olağanüstü yetkiler alarak vezir olan İsfahanî'nin bu sınırsız otoritesine karşı bir gayrimemnun ümera zümresi belirmişti. Aralarında hısımlık bağı da bulunan Beylerbeyi Şemseddin Hasoğuz ile Saltanat Atabeyi -ve Câmedar- Esedüddin Ruzbeh, muhalif zümrenin en güçlü temsilcileriydi. Bu durumda Pervâne Fahreddin Ebu Bekir Attar ve Emîr-i Dâd Nusret'i yanına alan

⁷⁶¹ İbn Bibi, II, s. 88-89; Mehmed Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahânî", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 19, Bahar 2006, s. 274.

⁷⁶² Karakurum'da toplanan kurultaya, Türkiye Selçuklu Devleti adına Sultan'ın kardeşi şehzade Rükneddin Kılıcarslan, Halep Eyyûbî Sultanı Melik Nâsır'ı temsilen kardeşleri, Kilikya Ermeni kralı Hetum, Gürcistan'ın müşterek kralları David Ulu ve David Narin, Fars ve Kirman atabeyleri, Büyük ve Küçük Lur (Lur-i Büzürg ve Lur-i Kûçek) emirleri ile Şirvanşah katılacaktı. Kurultaya ayrıca hilafet makamını temsilen Bağdat kadısı Fahreddin ile, Frank (Haçlı), Musul ve Alamut elçileri katılıyordu. Bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 546; Cüveynî, s. 234.

⁷⁶³ Ebü'l-Ferec, II, s. 545-546; İbn Bibi, II, s. 98, 100. İbn Bibi, ümeranın Melik Rükneddin Kılıcarslan'ı göndermesinin Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in vasiyeti olduğunu belirtir. Buna göre, Moğollar II. Gıyâseddin Keyhusrev'i de Karakurum'a çağırılmışlardır. Bk. İbn Bibi, II, s. 98.

Vezir İsfahanî, muhalif zümrenin iki büyük beyini Konya'daki köşkünde katlettirdi.⁷⁶⁴ Fakat bu defa da Konya'da oldukça geniş nüfuza sahip olan Pervâne ve Emir-i Dâd tarafından tehdit edilmeye başlandı. İsfahanî, çareyi taşranın güçlü beylerinden, Erzincan Serleşkeri Şerefüddin Mahmud'u Konya'ya davet etmekte buldu. Mahmud'un gelişiyile güçlenen Sâhib İsfahanî, onlardan da kurtulmasını bildi.⁷⁶⁵

Rakiplerini bir bir bertaraf eden İsfahanî, gittikçe daha otoriter olmaya başladı. Gücünü daha da arttırmak için Sultan'ın annesi Berduliye Hatun ile evlendi. Ancak bu davranışına karşı en büyük tepki, beylerbeyliği makamına getirdiği Şerefüddin Mahmud'dan geldi. Bu durumu Selçuklu hanedanına karşı saygısızlık olarak kabul eden Mahmud ve bir grup ümera, Vezir'e karşı isyan etti.⁷⁶⁶ Erzincan'a çekilerek isyan çıkaran Şerefüddin Mahmud'un üzerine Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş gönderildi. Yakalanan emir Kayseri'nin Çubuk mevkiinde katledildi.⁷⁶⁷ Böylece, bütün muhaliflerini ezen ya da sindiren, kendisine tamamen itaat eden devlet adamlarından bir yönetim kuran Şemseddin İsfahanî, Batu Han'ın özel yarlığının verdiği özgüven ve Selçuklu sultanının küçük yaşta olması nedeniyle ülke yönetimini tamamıyla eline alarak adeta saltanat sürmeye başlamıştı.⁷⁶⁸

Sâhib Şemseddin İsfahanî'nin kurmuş olduğu bu görelî istikrar ve sükun dönemi⁷⁶⁹, yaklaşık iki yıl sürdükten sonra 646/1248-1249 yılında meydana gelen iki hadise ile sarsılmaya başladı. Bunlardan ilki, kendisinin Gıyâseddin Keyhusrev'in kardeşi olduğunu iddia eden Ahmed adlı bir Türk'ün Uç Türklerini yanına alarak çıkardığı

⁷⁶⁴ İbn Bibi, II, s. 89-93.

⁷⁶⁵ İbn Bibi, II, s. 95-100.

⁷⁶⁶ Simon de Saint Quentin'e göre, Mahmud'un İsfahanî'ye düşman olmasının nedeni, İsfahanî'nin II. Gıyâseddin Keyhusrev'in veliaht tayin ettiği Alâeddin Keykubad yerine II. İzzeddin Keykâvus'u tahta çıkarmış olmasıydı. Bk. Bal, "Şemseddin İsfahânî", s. 280.

⁷⁶⁷ İbn Bibi, II, s. 100-102; Simon de Saint Quentin, s. 62-65.

⁷⁶⁸ İbn Bibi, onun sultanlara özgü debdebeli iktidarını oldukça canlı bir biçimde betimlemektedir. Bk. İbn Bibi, II, s. 105-107. Örneğin İsfahanî, divan toplantılarına başlamadan önce saltanat tacını başına koymaktaydı. Yine bu toplantılarda bütün menşurları, fermanları ve divan kararlarını imzalardı (Bk. s. 105). Dönemin en büyük emirlerinden Celaleddin Karatay ile tuğracı Şemseddin Mahmud dahi divanda onun önünde biraz uzakça bir yerde dizleri üzerine çökerek oturlardı (Bk. s. 106). Osman Turan'a göre, "...Tam bir istiklal ile memleketi eline aldı ve bir saltanat hayatı sürdü" Bk. Turan, *Türkiye*, s. 463; Onun hakkında detaylı bir inceleme yapan M. Suat Bal'a göre ise "Sâhib, ülkenin hükümdarı gibi hareket ediyordu" Bk. Bal, "Şemseddin İsfahânî", s. 282.

⁷⁶⁹ İbn Bibi, İsfahanî'den övgüyle söz ederek, "Memurundan, amirinden, küçüğünden, büyüğünden, tüccarından, esnafından meydana gelen bütün ülke sakinleri, onun yönetimi altında huzur bahçelerinde, bolluk sofralarında yaşadılar... Onun zamanında yağmur damlaları yerine adalet ve insaf bulutlarından dirhem ve dinar yağdı" demektedir. Bk. İbn Bibi, II, s. 107.

isyan idi.⁷⁷⁰ Simon de Saint Quentin'in Coterinus dediği Ahmed'in isyanı Türkmenler arasında hızla yayılmış ve isyan Konya'yı tehdit etmeye başlamıştı. Şemseddin İsfahanî'nin asiler üzerine gönderdiği ordu, onlarla savaşmaktan imtina ediyordu. Yaklaşık 20 bin insanı etrafında toplayan Ahmed'in isyanı, ancak Hatıruddin Zakeriyya-yi Sücasî komutasında merkezden gönderilen büyük bir ordunun gayretleri ve Lampron Senyörü Konstantin'in yardımı ile üç ay sonra bastırılabilirdi.⁷⁷¹

Ancak bu sırada, Selçuklu Devleti'nin dengelerini tümüyle sarsacak çok daha mühim bir gelişme meydana geldi. Moğolların büyük hanı seçilen Güyük Han (1246-1248) ile batı Moğollarının lideri Batu Han arasındaki siyasal gerginliğinin yansıması olan bu olay, üç yıldır devam eden göreceli istikrarın sonunu getirecek ve Selçuklu Devleti'ni yeni sorunlar ile baş başa bırakacaktı.

Selçuklu ordusunun isyanla meşgul olduğu sırada, daha evvel Moğolistan'a gönderilmiş olan Melik Rükneddin Kılıcarslan ve Selçuklu kafilesini, ellerinde Güyük Han'ın bir yarlığı olduğu hâlde Anadolu'ya geri dönmüşlerdi. Ebü'l-Ferec'in anlattığına göre, Selçuklu melikine Moğolistan yolculuğunda refakat eden Bahaeddin Tarjan (Bahaeddin Tercüman Yusuf b. Nuh-i Erzincanî), Güyük Han'ın huzuruna çıkarak Vezir Şemseddin İsfahanî'nin bağımsız hareket etmesinden şikâyette bulunmuş, Han'ın (Güyük) iznini almadan sultan belirlediğini belirterek Güyük Han'ın gazaba gelmesini sağlamıştı. Bunun üzerine Güyük Han, İzzeddin Keykâvus'un tahttan indirilerek yerine -bizzat huzuruna gelen- Rükneddin Kılıcarslan'ın geçmesine; onun vezirliğine Bahaeddin Tercüman'ın tayin edilmesine ve Şemseddin İsfahanî'nin de makamından azledilmesine ilişkin bir yarlık çıkarmıştı.⁷⁷² Esasında bu durum, Selçuklu iç çatışmasından çok, Güyük Han'ın -düşmanı olan- Batu Han'ın Selçuklu ülkesindeki nüfuzunu kırmaya

⁷⁷⁰ Osman Turan'a göre, Ahmed'in iddiası ile II. Gıyâseddin Keyhusrev'in Borgulu'ya öldürtmek için gönderdiği, ancak Mübârizüddin Armağanşah'ın öldürtmediği üvey kardeşi Kılıcarslan arasında bir münasebet vardır. Türkmenler bu yaygın rivayete göre hareket etmiştir. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 464. Bal, buna mesafeli yaklaşır. Ahmed'in hiç de bir hanedan mensubu gibi değil, daha çok ganimetçi bir Türkmen beyi gibi davrandığını ileri sürdükten başka, neden Alâeddin Keykubad'ın iki oğlunun birinin adıyla değil de Ahmed adıyla isyan ettiğinin düşünülmesi gerektiğini belirtir. Bk. Bal, "Şemseddin İsfahânî", s. 284.

⁷⁷¹ İbn Bibi, II, s. 116-117; Simon de Saint Quentin, s. 60; Turan, *Türkiye*, s. 464; Bal, "Şemseddin İsfahânî", s. 283.

⁷⁷² Ebü'l-Ferec, II, s. 548; Cüveynî, s. 239.

yönelik bir hamlesiydi. Zira bu sırada Güyük Han ile Batu Han savaşın eşiğine gelmiş bulunmaktaydı.⁷⁷³

Moğolistan'a giden kafilenin, ellerinde iktidara el koyma iznini içeren bir yarlıkla geri döndüklerini haber alan Sâhib Şemseddin İsfahanî, büyük bir endişeye kapıldı. Önce Güyük Han'ın verdiği kararı değiştirmesi için, Malatya Serleşkeri de olan Emir-i Ârız Reşidüddin Ebu Bekir Cüveynî'yi, çok sayıda mal ve sınırsız bir hazineyle Moğol komutanı Elçigitay Noyan'a gönderdi. Şemseddin İsfahanî'nin Elçigitay'a gönderdiği Reşidüddin henüz Kemah'a varmıştı ki, Melik Rükneddin Kılıcarslan ve Bahaeddin Tercüman'ın yanlarında iki bin Moğol askeriyle Anadolu'ya girdiklerini haber aldı. Hemen yanındaki malları Kemah Kalesi'ne bırakarak, Halep'e firar etti.⁷⁷⁴

Melik Rükneddin Kılıcarslan ve maiyetindekiler iki bin Moğol askeriyle Sivas'a gelerek yerleşti. Bahaeddin Tercüman, Güyük Han'ın yarlığına dayanarak Rükneddin Kılıcarslan'ı burada sultan ilan etti. Rükneddin Kılıcarslan'ın hâkimiyetini, Sivas'tan başka, Erzincan, Kayseri, Malatya, Harput ve Âmid'e yaymayı başardı.⁷⁷⁵

Güyük Han'a yaranma girişimi sonuçsuz kalan Vezir Şemseddin İsfahanî iyice çaresizliğe sürüklendi. Kendisine Konya'yı terk ederek uçtaki ordusuna katılmasını tavsiye eden Celaleddin Karatay'ın önerisini, hileli ve art niyetli bularak kabul etmedi. Batu Han'ın kendisine verdiği hilati giyinerek Konya'da kalmayı yeğledi.⁷⁷⁶ Anlaşıldığına göre bu sırada, kendisine Anadolu hâkimiyetini bahşeden Batu Han'a bir elçi göndererek yardımını talep etmişti. Batu Han'ın kendisini Güyük Han'a karşı koruyacağını düşünüyordu. Nitekim tutsaklıkla geçirdiği son günlerinde devlet adamlarından birine yazdığı bir mektup bunu açıkça ortaya koymaktadır.⁷⁷⁷ Ancak Güyük Han'ın kendisine karşı bizzat harekete geçeceğini öğrenen ve hazırlığa başlayan

⁷⁷³ Nitekim daha şehzadeligi sırasında Batu Han ile anlaşamayan Güyük, tahta geçtikten hemen sonra Elçigitay Noyan'ı Gürcistan, Anadolu, Musul ve Halep işlerinin düzene koyulması için geniş yetkilerle batıya göndermişti. Elçigitay'ın memurlarının, Batu'nun tasarrufu altında bulunan yerlerin vergisini doğrudan Büyük Han adına tahsil etmeye başlaması, Batu ile Güyük arasında gerginliği savaş noktasına getirmiştir. Bu sırada Güyük Han'ın ölümü, Batu ile Büyük Hanlık arasında çıkması muhtemel bir savaşı önlemiştir. Bk. Cüveynî, s. 239; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 182-183.

⁷⁷⁴ İbn Bibi, II, s. 117; Ebü'l-Ferec, II, s. 548.

⁷⁷⁵ Ebü'l-Ferec, II, s. 548.

⁷⁷⁶ İbn Bibi, II, s. 117-118. Ebü'l-Ferec'e göre, gerçekten de Karatay onun son anda kaçmasını engellemiş ve onu evinde zincire vurarak durumu Bahaeddin Tercüman'a bildirmişti. Bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 549.

⁷⁷⁷ Bu mektupta Sâhib Şemseddin, bütün ümidini Sultan'ın keremine bağladığını, ondan bir an önce gelecek bir ulak ile kurtulabileceğini söyler. Bk. Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 155. Suat Bal'a göre, bu mektupta Sâhib'in yardımını beklediği ve Sultan diye bahsettiği kişi Batu Han'dan başkası olamazdı. Bk. Bal, "Şemseddin İsfahanî", s. 286.

Batu Han'ın⁷⁷⁸ kısa vadede Anadolu'da yaşanan gelişmelere müdahale edemediği anlaşılmaktadır. O ancak Şemseddin İsfahanî'nin öldürülmesinden sonra durumu haber alacak, Anadolu'ya müfettişler göndererek olayı inceletecektir.⁷⁷⁹

Uçtaki isyan ile Sivas'taki Bahaeddin arasında sıkışıp kalan ve Batu Han'dan umduğu yardımı alamayan Şemseddin İsfahanî, durumun kötüye gittiğini anlayınca, son olarak Sultan İzzeddin Keykâvus'u da yanına alarak deniz kıyısı kalelerinden birine (Antalya ya da Alâiye'ye) çekilme ve burada direnmeye karar verdi.⁷⁸⁰ Ancak bu düşüncesinde oldukça geç kalmıştı. Zira, Bahaeddin Tercüman'ın Konya'daki adamı Necmeddin Ebu'l-Kasım, ahilerinin ve saray muhafızlarının desteğini sağlayarak İsfahanî'nin köşkünü kuşatma altına aldı. Sivas'ta bulunan Bahaeddin Tercüman, Vezir'in tutuklanması ve öldürülmesi hakkındaki yarlığı adamlarıyla Konya'ya gönderdi. Yanlarına bir miktar da Moğol kuvveti kattı. Konya'ya gelen komutanlar, Celaleddin Karatay ve Necmeddin Ebu'l-Kasım'ın yardımıyla Vezir'i tutukladılar. Mallarını müsadere ederek devlet hazinesine aktardılar. Daha önce katlettirdiği emirlerin yakınları tarafından üç gün işkenceye tâbi tutulan Şemseddin İsfahanî, Han'ın yarlığına binaen ve Bahaeddin'in emri üzerine idam edildi. Kesilen başı, Rükneddin Kılıcarslan ve Bahaeddin Tercüman'ın bulunduğu Sivas'a gönderildi.⁷⁸¹

Böylece Batu Han'ın "Anadolu Hâkimi" olarak tayin ettiği, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in ölürken ülkeyi emanet ettiği büyük vezir ortadan kaldırılmış oluyordu. Onun öldürülmesiyle birlikte Türkiye Selçuklu Devleti üzerindeki Altın Orda hâkimiyeti sona eriyor ve Büyük Hanların egemenliği başlıyordu. O, Moğolların emri ile öldürülen ilk Selçuklu veziri idi.

⁷⁷⁸ Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 35.

⁷⁷⁹ Bal, "Şemseddin İsfahânî", s. 287.

⁷⁸⁰ Ebü'l-Ferec, II, s. 549.

⁷⁸¹ İbn Bibi, II, s. 118-120. Şemseddin İsfahanî'nin 8 Zilhicce 646/24 Mart 1249 tarihinde öldürüldüğüne ilişkin bk. *Anonim Selçukname*, s. 33. Ebü'l-Ferec de 1249 tarihinde olduğunu belirtir. Bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 549. Osman Turan *Anonim Selçukname*'nin tarihini verir. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 468. M. Suat Bal da 1249 yılında öldürüldüğünü belirtir. Bk. Bal, "Şemseddin İsfahânî", s. 287. Ancak Şemseddin İsfahanî'nin ölümünden kısa bir süre önce kaleme aldığı Farsça bir şiirde "...Merih, Akrep Burcunda tuzağa düştü." ifadesi, kanaatimize göre, tutuklanışının 1248 yılının Ekim ya da Kasım aylarında meydana geldiğine işaret ediyordur olmalıdır. Bk. İbn Bibi, II, s. 119.

B. Moğol Rekabeti Altında Türkiye Selçuklu Devleti

1. Celaleddin Karatay ve Ortak Saltanat Dönemi (1249-1254)

Şemseddin İsfahanî Güyük Han'ın yarlığıyla katledilmiş ancak Selçuklu ülkesinde sular durulmamıştı. Zira biri Konya'da diğeri Sivas'ta olmak üzere iki sultan ortaya çıkmış ve ülke fiilen ikiye bölünmüştü. Sivas'ta bulunan Rükneddin Kılıcarşan'ın ümerası, Kadı Cemaleddin Hotenî'yi Konya'ya göndererek Güyük Han'ın yarlığının gereğinin yapılmasını, Rükneddin Kılıcarşan'ın sultan olarak tanınmasını istediler. Celaleddin Karatay etrafında toplanan başkent emirleri ise, büyük kardeş dururken küçük kardeşin sultan olmasının “şeriata, insanlığa ve örfeye uygun düşmeyeceği” gerekçesiyle yarlık hükmünün gereğini reddettiler. Onun yerine her üç şehzadenin birden tahta oturmasını, her birinin yaş hiyerarşisine göre hutbede ve sikkede anılmasını önerdiler. Bu teklifi kabul eden elçi Kadı Hotenî'ye Konya kadılığı yanında tüm ülkenin başkadılığı ile hassa ve amme vakıflarının nazırlığını verdiler.⁷⁸²

Sivas'a dönen Cemaleddin Hotenî, Konya'da kararlaştırılan maddeleri açıkladıktan sonra, bunun Moğol askerlerine de açıklanmasını ve onların ülkeyi terk etmelerinin sağlanmasını istedi. Moğolları göndermek fikri Sultan Rükneddin Kılıcarşan'ın emirleri tarafından da uygun bulundu. Moğollar hediyelerle gönderilirken Sultan Rükneddin Kılıcarşan ve maiyeti, görünürde varılan kararı yerine getirmek için ama aslında Rükneddin Kılıcarşan'ı tek başına tahta çıkarmak için Konya'ya doğru yola çıktılar. Kayseri yakınlarındaki Latif Kervansaray'ına geldiklerinde, Güyük Han'ın bizzat iltifatını kazanmış olan Bahaeddin Tercüman Erzincanî'yi vezirlik görevinden azlettiler. Nizameddin Hurşid'i vezir, Siraceddin Sarıca'yı Beylerbeyi ilan ettiler.⁷⁸³

Celaleddin Karatay, Rükneddin Kılıcarşan'ın etrafındaki emirlerin asıl niyetini öğrenmişti. Aksaray'a gelmiş olan Rükneddin Kılıcarşan ve maiyetindeki emirlere saygıdeğer âlimleri göndererek sorunu kan dökmeden çözmeye çalıştı. Ancak bir sonuç elde edemedi. Bunun üzerine savaş hazırlıklarına girişti. Ücretli askerlerden oluşan yaklaşık 10 bin kişilik bir ordu kurarak Aksaray'a hareket etti. İki sultanın orduları

⁷⁸² İbn Bibi, II, s. 120-121.

⁷⁸³ İbn Bibi, II, s. 121-122.

nihayet Aksaray-Konya arasında bulunan Sultan Kervansarayı⁷⁸⁴ önünde karşı karşıya geldi.

Savaş, Rükneddin Kılıcarslan'ın emirlerinin saldırısıyla başladı. Çarpışmalar sırasında Rükneddin Kılıcarslan'ın komutanlarından Toruntay ve Türkeri esir düştü. Bunun üzerine doğunun sultanı olan Rükneddin Kılıcarslan'ın ordusu dağıldı ve kaçtı (14 Haziran 1249). Savaşın kaybedildiğini gören Rükneddin Kılıcarslan ve Kadı Cemaleddin Hotenî kaçarlarcken Sultan İzzeddin Keykâvus'un komutanlarından Emir-i Ahur Fahreddin Arslandoğmuş tarafından yakalandılar. Arslandoğmuş, Hotenî'yi öldürttü. Melik Rükneddin Kılıcarslan'ı ise atının yularından tutarak ağabeyi Sultan İzzeddin Keykâvus'un huzuruna götürdü. Sultan, -hiç kuşkusuz Celaleddin Karatay'ın inayetiyle- kardeşini sıcak şekilde karşılayarak bağışladı. Hep birlikte Konya'ya hareket edildi.⁷⁸⁵

Rükneddin Kılıcarslan'ın Moğolistan'dan dönüşü ile başlayan krizi, planladığı biçimde sonuçlandıran Celaleddin Karatay, ülkenin en güçlü emiri hâline geldi. Kendisi ilmiye sınıfından olmadığı için vezirlik makamını değil, "Atabeg-i Rum" unvanıyla üç kardeş sultanın atabeyliğini üstlendi. Kendi kurduğu bu düzende onun görevi, kardeş sultanlar arasında uzlaşmayı sağlamak böylece devletin birlik ve beraberliğini sürdürmekti.⁷⁸⁶ Düzenin sağlıklı işlemesi için makamları da bizzat kendisi belirledi. Vezirlik görevini, İbn Bibi'nin "Devrin Aristo'su" olarak nitelendirdiği büyük imam Necmeddin Nahçıvanî'ye teklif etti. Nahçıvanî, hazineden günlük iki dirhem, yılda 720 dirhemden fazla maaş almamayı, diğer görevlilerin de kendisinin maaşına oranla maaş almaları şartıyla vezirliği kabul edebileceğini açıkladı. Nahçıvanî'nin bu şartı tüm devlet adamlarının tepkisini çekti. Bunun üzerine Nahçıvanî ile görüşen Atabeg Celaleddin Karatay, onu daha evvel büyük vezirlerden Mühezzibüddin Ali'nin aldığı maaş olan

⁷⁸⁴ Günümüzde Aksaray il sınırları içerisinde yer alan Kervansaray, Aksaray-Konya yolunun 42. km'sinde bulunmakta olup Sultan Hanı adıyla bilinmektedir. 626/1228-1229 yılında Sultan Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılmıştır. Bk. <http://www.aksaraykulturturizm.gov.tr/TR,63658/hanlar-ve-kervansaraylar.html> (Erişim tarihi: 11.05.2016). Sultan I. Alâeddin Keykubad tarafından 1230-1234 yılları arasında Kayseri-Sivas yolu üzerinde yaptırılan "Alâeddin Keykubad Kervansarayı" da "Sultan Hanı" olarak adlandırılmaktadır. Bk. Yıldırım Özbek ve Celil Arslan, *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, II*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri 2008, s. 869.

⁷⁸⁵ İbn Bibi, II, s. 122-124; Ebü'l-Ferec, II, s. 549; *Anonim Selçukname*, s. 33-34; Turan, *Türkiye*, s. 468-469.

⁷⁸⁶ *Anonim Selçukname*, s. 34; Turan, *Türkiye*, s. 469.

yıllık 40.000 dirhemi almaya razı etti. Diğer bütün emirler ise aldıkları yıllık maaşın sadece yarısını alacaklardı.⁷⁸⁷

Devletin merkezinde düzeni kuran Karatay, ülkedeki düzen ve asayiş de sağlamaya çalıştı. Daha önce Ahmed adlı asinin başlattığı isyanın güçlkle bastırıldığı uç bölgesinde bu defa da Oyuz Melik adında bir asinin ayaklanması patlak vermişti. Atabeg Celaleddin Karatay, bu ayaklanmanın bastırılması için Melikü'l-ümerâ Yavtaş ile Emir-i Ahur Fahreddin Arslandoğmuş'u görevlendirdi. İsyân kolaylıkla bastırılarak taşrada da devletin otoritesi yeniden tesis edildi.⁷⁸⁸

a. Batu Han'ın Türkiye Selçuklu Devleti'ne Müdahalesi

Ülkede dirlik ve düzenin yeniden sağlandığı bu esnada, Batu Han'a ait bir elçi heyeti Konya'ya geldi. Heyetin geliş nedeni eski vezir Şemseddin İsfahanî'nin öldürülme olayını araştırmak, onun öldürülmesinden dolayı Batu Han'ın duyduğu rahatsızlığı bildirmek ve ilave vergileri toplamaktır. Elçiler ile gönderilen yarıktta, Şemseddin İsfahanî'nin katlinde rol alan devlet adamlarının yargılanmaları için Batu Han'ın huzuruna getirilmeleri emrediliyordu.

Moğolların büyük hanı Güyük Han'ın ölümü üzerine, Cengiz ailesinin en yaşlı ve deneyimli üyesi olarak otoritesi zirve noktasına ulaşmış bulunan Batu Han'ın⁷⁸⁹ bu talepleri Selçuklu Devleti için yeni bir kriz başlatabilirdi. Bu nedenle, Atabeg Celaleddin Karatay, eski vezir Şemseddin İsfahanî'nin en yakın adamlarından olan ve diplomasinin inceliklerine vâkıf bulunan Tuğracı Şemseddin Mahmud'u savunma yapacak heyetin başkanlığına getirdi. Şemseddin Mahmud, oluşturduğu heyete,

⁷⁸⁷ Nahçıvanî, ileri sürdüğü şartı şu görüşle desteklemişti: “Ülke, ancak parayla ve adamlarla korunup elde tutulur. Rum (Anadolu) devlet büyüklerinin düşmana karşı koyacak güçleri olmadığına göre, bari Müslümanların hazine gelirlerinden hak ettiklerinden fazlasını almasınlar, onu har vurup harman savurmasınlar. Devletin ve ülkenin kalıcılığının teminatı olan Moğol askerinin rızası kazanılmaya çalışılsın.” Bk. İbn Bibi, II, s. 125-126.

⁷⁸⁸ İbn Bibi, II, s. 126-127.

⁷⁸⁹ Güyük Han ile boy ölçüşmek için harekete geçen Batu Han, Issık Göl yakınlarındaki Ala Kamak'a vardığında, büyük hanın ölüm haberini almıştı (1248). Moğolistan yakınlarına kadar getirdiği büyük ordusunun yanısıra, hanedanın en yaşlı erkek üyesi olma sıfatının da sağladığı avantajla Batu Han, bir anda Cengiz oğullarının sözüne en çok rağbet edilen şehzadesi hâline gelmişti. Güyük Han'ın ölümü üzerine bütün şehzadeler -hatta Güyük'ün karısı ve oğulları- Batu'nun iradesine bağlı olduklarını açıkladılar (Bk. Cüveynî, s. 459). Şehzadeler ya da temsilcileri ile Ala Kamak'ta bir görüşme yapan Batu, kurultay toplanıncaya dek ülkeyi Güyük'ün karısı Oğul Gaymış Hatun ile oğulları Hoca ve Naku'nun yönetmesini uygun bulmuştu (Bk. Cüveynî, s. 242-243). Bu şekilde süren yaklaşık iki yıllık niyabet yönetiminden sonra toplanan kurultaya da Batu Han damgasını vurmuştu. 1251 yılında toplanan büyük kurultayda, şehzadelerin kendisini ya da bir başkasını aday göstermesi hâlinde onun kararına uyacaklarını açıklaması üzerine Batu, amcasının oğlu Mengü'nün büyük han seçilmesini sağlamıştı. (Bk. Cüveynî, s. 460-461).

Şemseddin İsfahanî'nin yakın adamlarından olan Emir-i Ârız Reşidüddin Cüveynî, Reisü'l-bahr Şücaüddin Abdurrahman ve Müstevfi Necibüddin Delihanî'yi de dâhil etti. Ayrıca Batu Han'ın yarlığı hükmünce, Şemseddin İsfahanî'nin idamında etkin rol oynayan Bahaeddin Erzincanî ile Sarimüddin Alpsaru'yu da beraberinde götürdü.⁷⁹⁰

Büyük miktarda mal ile yola çıkan Selçuklu heyeti, Batu Han'ın merkezi Saray'a ulaştı. Yapılan sorgulama ve yargılamalarda Selçuklu beyleri ustaca bir savunma yaptılar. İbn Bibi'ye bakılırsa rüşvet de verdiler. Neticede aklanmayı ve Batu Han'ın iltifatına mazhar olmayı başardılar. Şemseddin İsfahanî'nin katledilmesi üzerinde çok durmadığı anlaşılan Batu Han'ın asıl hedefi, Anadolu üzerinde kendi hâkimiyetini yeniden kurmaktı. Bunun için Celaleddin Karatay'ın oluşturduğu yönetim kadrosu yerine kendisi yeni görevlendirmeler yaptı. Yarlıklar çıkararak Selçuklu ülkesinin vezirliğini Tuğracı Şemseddin Mahmud'a, naibliği Reisü'l-bahr Şücaüddin Abdurrahman'a, Müstevfiliği Necibüddin Delihanî'ye, Emir-i Ârızlığı Reşidüddin Ebu Bekir Cüveynî'ye, Çorum İli'nin emirlik ve serleşkerliğini Hatırüddin Zekeriya-yı Sucasî'ye verdi. Diğer makamlara da atamalar yaptı.⁷⁹¹ Böylece saltanat ve vezirlik makamı gibi büyük mevkilere yapılan atamalardan sonra ilk kez bütün yönetim kadrosu bir Moğol hanı tarafından şekillendirilmiş oluyordu. Bu, Selçuklu Devleti'nin ne derece Moğol egemenliği altına girdiğini göstermekteydi.

Elçi heyeti Sultan'ın huzuruna çıktığı gün, Batu Han'ın gönderdiği hâkimiyet alametlerini arz etti. Sultan İzzeddin Keykâvus, incili kaftanı, külahı, okluğu, oku ve yayı; Saltanat Atabeyi Celaleddin Karatay ise kendisine özel olarak gönderilmiş yün abayı kuşandı.⁷⁹² Böylece Türkiye Selçuklu ülkesinde, kısa bir aradan sonra yeniden Altın Orda hâkimiyeti başlamış oldu. Bununla birlikte, Selçuklu sultanından sonra devlet adamlarının da Moğol hanı tarafından belirlenmesi ve bunun için bazı emirlerin handan yarlık alarak kendilerini başkalarının makamlarına tayin ettirmesi, Atabeg Celaleddin Karatay'ın başını çektiği hizip tarafından hiç de hoş karşılanmadı. Han'ın yanından dönen emirler Sultan'ın huzuruna çıktıklarında, bu hizbin sözcüsü olduğu anlaşılan Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş'ın sert sözlerine maruz kaldılar. Celaleddin

⁷⁹⁰ İbn Bibi, II, s. 127.

⁷⁹¹ İbn Bibi, II, s. 127-128. Olup bitenler karşısında, Şemseddin İsfahanî'nin akıbetine uğramaktan korkan Sâhib Necmeddin Nahçıvanî vezirliği bırakarak Halep'e gitmişti. Batu Han tarafından naiblik makamından azledilerek pervânelik ile görevlendirilen Nizameddin Hurşid ise yer öperek yeni görevine başlamıştı. Bk. İbn Bibi, II, s. 128.

⁷⁹² İbn Bibi, II, s. 128.

Karatay'ın sözcüsü olduğunu bildikleri Yavtaş'a seslerini çıkaramadılar. Celaleddin Karatay'ın mesajını alan ve ondan çekinen beyler, Sâhib Şemseddin Mahmud ve Müstevfî Necibüddin'i başkentte yalnız bırakarak ikta ve yurtluklarına sıvıştılar.⁷⁹³ Böylece, Büyük Han'ın emrine karşın üç kardeşi sultan ilan eden Celaleddin Karatay, bu defa da Batu Han'ın yarlıklarına rağmen Konya'da kurduğu düzeni sürdürüyordu.

Celaleddin Karatay'ın kontrolü altında vezirlik yapmak zorunda kalan Şemseddin Mahmud ile yakın dostu Müstevfî Necibüddin kısa bir süre sonra birbirine düştüler. Aralarındaki düşmanlık ilerleyince, Müstevfî Necibüddin, Atabeg Karatay'a giderek Vezir hakkında ithamlarda bulundu. Ertesi gün yapılan divan toplantısında, bu ithamlarını delilleri ile ispatladı. Vezir Şemseddin Mahmud, hakkındaki itham ve iddialara yanıt veremedi. Sakin kişiliği ile tanınan Celaleddin Karatay, bunun üzerine hiddetinden vezirlik divitini alarak Mahmud'un başına vurmak istedi. Araya diğer emirler girdi. Bu olaydan sonra Vezir'in itibarı gittikçe kayboldu; Karatay'ın etkisiyle divanda alınan kararlarda onun hükümlerine dikkat edilmez oldu. Bu durum 650-651/1252-1253 tarihlerine kadar böyle devam etti.⁷⁹⁴

Celaleddin Karatay'ın kontrolünden bunalan Vezir Şemseddin Mahmud, Konya'daki bu siyasal yalnızlığını gidermek için eski vezirlerden Mühezzibüddin Ali'nin oğlu Muînüddin Süleyman'ı kendisine dost edindi. Zira Mahmud, Süleyman'ın babası Vezir Mühezzibüddin Ali'nin yanında yetişmiş bir devlet adamıydı. Konya'da Karatay ile Mahmud arasında bu gerginliğin sürdüğü esnada, Muînüddin Süleyman da Seyfeddin Toruntay ile Erzincan serleşkerliğini alma konusunda bir mücadeleye girişmişti. Taraflar davayı Arran'da bulunan Baycu Noyan'a taşımışlar, o da babasına duyduğu hatırdan dolayı Emir Muînüddin Süleyman'a arka çıkmıştı.

Muînüddin Süleyman ile irtibata geçen Sâhib Şemseddin Mahmud, onun Baycu Noyan katındaki saygınlığını kullanarak Müstevfî Necibüddin'in çevirdiği dolaplardan ve kuşkusuz Atabeg Celaleddin Karatay'ın vesayetinden kurtulmak istedi. Bu amaçla adı geçen emirleri şikâyet eden ve yardım dileyen şifreli mektuplar yazarak habercilerle Baycu Noyan'a gönderdi.⁷⁹⁵ Ancak Karatay'ın adamlarından Emir-i Ârız Samsamüddin

⁷⁹³ İbn Bibi, II, s. 128.

⁷⁹⁴ Osman Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri III: Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri" *Bulleten*, Sayı 45, Ocak 1948, s. 39-40.

⁷⁹⁵ Batu Han'ın vezirlik görevine getirdiği Şemseddin Mahmud'un Baycu Noyan ile temasa geçmesi ve ona sığınması, Baycu Noyan'ın da artık Batu Han hesabına çalıştığı izlenimini vermektedir. Baycu,

Kaymaz, vezirin yazdığı mektupları ele geçirdi ve Celaleddin Karatay'a arz etti. Mektupların içeriğini öğrenen Celaleddin Karatay, Sultan'ın yanına giderek bütün beyleri huzura çağırdı. Ele geçirilen mektupları önce hepsinin huzurunda okuyarak Vezir'in suçunu ifşa etti. Ardından Vezir Mahmud'u divana çağırdı. Yüzüne karşı ağır sözler söyledikten sonra, Emir-i Dâd'a onu sarayda hapsedmesini emretti. Birkaç gün sonra Konya'dan Antalya'ya göndererek hapse attırdı.⁷⁹⁶

Şemseddin Mahmud'un has adamlarından Müneccim lakaplı Emir Esirüddin, gizlice Konya'dan ayrılarak Arran'da bulunan Baycu Noyan'ın nezdine gitti ve durumu ona anlattı. Bol miktarda hediye sunarak efendisinin kurtarılmasını istedi. Bunun üzerine Baycu Noyan, Alâeddin Ali ve Cemaleddin Derzî Savecî adlı elçilerini Konya'ya, saltanat makamına göndererek Sâhib Şemseddin Mahmud'un serbest bırakılmasını emretti. Selçuklu sultanları ve Celaleddin Karatay, Noyan'ın hükmüne boyun eğerek Mahmud'u serbest bırakmak zorunda kaldı. Konya'ya gelen Mahmud, burada bir süre kaldıktan sonra, Malatya Serleşkeri Reşidüddin Cüveynî'yi de yanına alarak kurtarıcısı olan Baycu Noyan'ın huzuruna çıkmak için hareket etti.⁷⁹⁷

b. Baycu Noyan'ın Anadolu'ya Müdahalesinin Artması, Fahreddin Ali'nin Mengü Kağan'a Gönderilmesi

Eski vezir Şemseddin Mahmud'u hapisten çıkararak Baycu Noyan'ın, bu sırada Türkiye Selçuklu Devleti'nin iç işlerine olan müdahaleleri gün geçtikçe artmaktaydı. Selçuklu taht şehrine gönderdiği elçi ve habercilerin ardı arkası kesilmiyordu. Resmî verginin dışında, noyanlardan gelen her elçiye yüklü miktarda peşkeş verilip gönderilmesi âdet hâlini almıştı. Ancak devlet hazinesinin artık bunlara tahammülü kalmamıştı. Şemseddin Mahmud'un Baycu Noyan'ın nezdine giderek siyasal rakiplerinden intikam için Baycu Noyan'ı kışkırtması bu baskıları daha arttırmıştı.⁷⁹⁸

muhtemelen Güyük Han'ın Elçigıtay Noyan'ı Anadolu ve Gürcistan'a tayin etmesi üzerine Batu Han'a hizmet etmeye başlamıştı. Nitekim daha sonra bölgeye gelen Hülâgû Han'ın da ona sert davranması bu durumun bir sonucu olmalıydı. Bk. Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, (çev. İsmail Aka, Mehmed Ersan ve Ahmad Hesamipour Khelejani), TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 27-28.

⁷⁹⁶ İbn Bibi, II, s. 130.

⁷⁹⁷ İbn Bibi, II, s. 130-131.

⁷⁹⁸ Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'ini'd-Dîn Süleyman*, AÜ DTCF Yayınları, Ankara 1970, s. 52.

Celeleddin Karatay, Sâhib Şemseddin Mahmud'u vezirlikten azledip Antalya'ya sürgün edince, vezirlik makamına Kadı İzzeddin Muhammed Razi'yi getirmişti.⁷⁹⁹ Baycu Noyan'ın ekonomik ve siyasal baskılarının iyice artması üzerine Vezir İzzeddin Muhammed, Atabeg Celeleddin Karatay, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş ve Emir-i Ahur Fahreddin Aslandoğmuş bu sorunu çözmek için bir araya geldiler. Durumu müzakere eden emirler, Baycu'nun baskısından kurtulmanın tek yolunun doğrudan Karakurum'a elçi yollayıp Mengü Kağan'a başvurmak olduğu sonucuna vardılar. Bu iş için de Emir-i Dâd Fahreddin Ali'yi görevlendirmeyi uygun buldular. Fahreddin Ali'yi kıymetli hediyeler ve 100.000 dirhem ile yola çıkardılar.⁸⁰⁰

c. Celeleddin Karatay'ın Ölümü, Ortak Saltanat Modelinin Çöküşü

Bu sırada büyük han seçilen Mengü Kağan (1251-1259),⁸⁰¹ bütün tâbi ülkelerin hükümdarları gibi Türkiye Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykâvus'un da ısrarla huzuruna gelmesini istiyordu.⁸⁰² Sâhib İzzeddin Muhammed Razi, daha önce hiç gerçekleşmemiş bu işin olmaması için her defasında elçileri türlü hediyelerle geri gönderip özürler beyan etti. Fakat onun ileri sürdüğü özürler, Mengü Kağan'ın katında kabul görmedi. Selçuklu beyleri, çaresiz kalarak Han'ın hükmüne boyun eğdiler. Sâhib İzzeddin, Atabeg Celeleddin Karatay, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş, Emir-i Ahur Fahreddin Arslandoğmuş ve Pervâne Nizameddin Hurşid, üç sultanı da yanlarına alarak Konya'dan Kayseri'ye hareket ettiler. Bu soruna çözüm üretmek konusunda istişare yapmak için bütün büyük emirleri ve uç beylerini de buraya davet ettiler. Aksaray ve Kayseri'de yapılan görüşmelerde sultanların en büyüğü olan İzzeddin Keykâvus'un

⁷⁹⁹ İbn Bibi, II, s. 131-133.

⁸⁰⁰ İbn Bibi, II, s. 142. Türkçe çeviride, Fahreddin Ali'nin huzuruna çıktığı "Kaan"ın Batu Han olduğu belirtilmektedir. Baycu-Batu düşmanlığından dolayı bunun böyle olmasını düşünmek mümkündür. Ancak, İbn Bibi'nin Batu Han'dan daima "Sain Han" diye bahsettiği bilinmektedir. Dolayısıyla Fahreddin Ali, Batu Han'ın değil, Aksaray'ın de bildirdiği gibi, Mengü Kağan'ın (1251- 1259) huzuruna çıkmış olmalıdır. Bk. Aksarayî, s. 31; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 52. Osman Turan da Fahreddin Ali'nin Batu Han'a gönderildiğini belirtir. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 476.

⁸⁰¹ 1251 yılında Batu Han'ın desteğiyle büyük han olan Mengü Kağan (1251-1259), Cengiz Han'dan sonra Moğol kağanlarının en dikkate değer olanıdır. Katı fakat zeki bir politikacı, iyi bir savaşçı olarak Cengiz Han tarafından kurulmuş olan güçlü makineyi yeniden canlandırmıştır. Saltanatının başında Batu'ya duyduğu minnet borcu, hukuken değilse bile fiilen Batu Han'ın bağımsızlık kazanmasına yol açmış; ancak 1255 yılında Batu'nun ölmesi Mengü Kağan'ı tüm Moğol İmparatorluğu'nun tek efendisi yapmıştır. Bk. Grousset, s. 267-268.

⁸⁰² Nitekim bu sırada Kilikya Ermeni kralı Hetum da Moğolistan'a çağrılmıştı. Bk. Genceli Kiragos, s. 69-72. Hetum, 1253 yılında Kars'ta Baycu ile görüşmüştü. Oradan Batu Han'ın ordugâhına, sonra Karakurum yakınında Mengü Kağan'ın ordusuna varmış, 13 Eylül 1254'te Kağan tarafından kabul edilmişti. Hetum, yaptığı görüşmelerde kurnazca bir politika takip ederek, Moğol müdahalesinin Hristiyan âleminin lehine İslam âleminin aleyhine dönmesi için elinden gelen her şeyi yapmıştı. Bk. Grousset, s. 273.

Moğolistan'a gitmesine karar verdiler. Diğer sultanlar Rükneddin Kılıcarslan ve Alâeddin Keykubad Kayseri'de kalacaklar, Celaleddin Karatay, Şemseddin Yavtaş ve Fahreddin Arslandoğmuş da burada onlara nezaret edeceklerdi.⁸⁰³

Alınan karar gereği Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Kayseri'den Sivas'a hareket etti. Ancak bu sırada, Atabeg Celaleddin Karatay 28 Ramazan 652/12 Kasım 1254 tarihinde vefat etti. Onun ölümü her şeyi değiştirmişti. Ülkede işlerin yeniden bozulacağını düşünen İzzeddin Keykâvus, Moğolistan yolculuğunu iptal etti. Moğol elçilerinden özür diledi. Onları bolca hediyelerle uğurladıktan sonra Sivas'tan ayrılarak kardeşlerinin bulunduğu Kayseri'ye döndü. Sultan İzzeddin Keykâvus, Kayseri'de kardeşleri ve ümera tarafından karşılandı. Celaleddin Karatay'ın ölümü ile boşalan atabeylik mevkiine Fahreddin Arslandoğmuş tayin edildi. Celaleddin Karatay'ın ölümü üzerine ortaya çıkan bu otorite boşluğunda Mengü Kağan'ın talebinin nasıl karşılanacağı konusunda durum değerlendirmesi yapıldı. Sultanların en küçüğü olan II. Alâeddin Keykubad'ın Moğolistan'a gitmesine karar verildi. Sultanların yaşça en büyüğü olan İzzeddin Keykâvus'un gelemeyişinden ötürü Kağan'dan özür dilenecekti. Ancak özrün kabulü tesadüfe bırakılmamıştı. İbn Bibi'nin ifadesiyle kabile, "yerin sırtının taşımaya dayanamadığı eşya, mal ve hediyelerle" Kayseri'den yola çıktı. Karakurum'a yapılan bu yolculukta Sultan II. Alâeddin Keykubad'a, Emir Seyfeddin Toruntay, Naib Şücaüddin Abdurrahman, Lala Bedreddin Muslih ve Kâbız-ı Divan Emir Nureddin Abdullah'tan oluşan bir elçilik heyeti eşlik ediyordu.⁸⁰⁴

Büyük Han'a giden Selçuklu kafilesi Erzurum'a vardığı zaman, Altın Orda hükümdarı Batu Han'ın gönderdiği elçilerle karşılaştı. Selçuklu sultanlarına Batu Han'ın yeni bir yarlığını getiren elçi heyeti, Baycu Noyan'ın da ordusuyla Anadolu'ya girmeye hazırlandığını haber vermişlerdi. Batu Han, Selçuklu ülkesinin yıllık vergisini istemekteydi⁸⁰⁵ Birbiriyle ilintisiz gibi görülen bu iki olayın esasında bir ve aynı amaca yönelik olduğu açıktır. Zira daha önce de temas edildiği gibi, Anadolu'yu daima kendisine tâbi kılmaya özen gösteren Batu Han'ın bu politikası, Mengü Kağan'ın Moğol hanı olmasından sonra da değişmemişti. Batu, Selçuklu ülkesinin doğrudan doğruya Karakurum'a bağlanmasına razı olmuyordu. Selçuklu ülkesine vezir tayin ettiği Şemseddin Mahmud'un -Baycu ile yazıştığı ve Selçuklu saltanatına ihanet ettiği

⁸⁰³ İbn Bibi, II, s. 133-135.

⁸⁰⁴ İbn Bibi, II, s. 136.

⁸⁰⁵ Aksarayî, s. 29.

gerekçesiyle- görevden uzaklaştırılmasından memnun olmadığı açıktı. Konya yönetiminin Fahreddin Ali'yi Mengü Kağan'a yollayarak, kendisi ile Karakurum arasında bir denge politikası izlemeye çalıştığından da kuşkusuz haberdardı. İşte bu nedenlerle Anadolu'ya müdahalede bulunup patronun kim olduğunu göstermek istemişti. Üstelik, Anadolu'da artık Celaleddin Karatay gibi bir siyasi otorite de kalmamıştı.

Erzurum'da Batu Han'ın elçilerini karşılayan II. Alâeddin Keykubad, bu durumu bir mektupla Konya'da bulunan kardeşlerine ilettili. Onlara Batu Han'ın isteklerine boyun eğmek ve Baycu Noyan ile barış içinde olmak gerektiğini de yazdı.⁸⁰⁶ Bu sırada, Baycu Noyan'a sığınmış olan eski vezir Şemseddin Mahmud da Mengü Kağan'a giden Selçuklu kafilesine katılmıştı. Sultan II. Alâeddin Keykubad'ı tahtın yasal vârisi olduğuna inandırarak kendi siyasi emelleri doğrultusunda kullanmaya çalışan Mahmut ile kafiiledaki emirler arasında sert tartışmalar yaşandı.⁸⁰⁷ Arkasında Batu Han ve Baycu Noyan'ın olduğu anlaşılan Şemseddin Mahmud -kuşkusuz Baycu Noyan'ın da engellemesi sonucu- kafilenin yönünü Batu Han'ın merkezi Saray şehrine çevirmeyi başardı. II. Alâeddin Keykubad'ın, sabık vezir Şemseddin Mahmud Tuğrâî ile birlikte Batu Han'ın nezdine varması hâlinde, alacağı yarlıkla Selçuklu tahtına el koyacağını düşünen kardeşleri, onun peşinden gizlice casuslar göndererek önlem aldılar. Alâeddin Keykubad'ın lalası olan Muslih'i, mevki, mal ve ikta vad ederek yanlarına çektiler. Lala Muslih, Batu Han'ın huzuruna çıkmadan önce Sultan Alâeddin Keykubad'ı zehirleyerek öldürdü (1254).⁸⁰⁸

Kardeşleri Alâeddin Keykubad'ı ortadan kaldıran İzzeddin Keykâvus ve Rükneddin Kılıcarslan arasındaki iyi ilişkiler de fazla sürmedi. Celaleddin Karatay'ın müşterek saltanat rejimi artık iyice çatırdamaya başlamıştı. Öyle ki, Konya'da yaşamını tehlikede gören Rükneddin Kılıcarslan, kendisine sadık olan Kayseri Serleşkeri Samsamüddin Kaymaz ve -onun yeğeni- Develi Serleşkeri Nusretüddin'in (Sinanüddin Kaymaz oğlu) taahhüdünü alarak Kayseri'ye gitti. Kayseri'deki sarayda tahta çıkan Rükneddin Kılıcarslan'ın etrafında kısa sürede birçok devlet adamı ve asker toplanmaya başladı.

⁸⁰⁶ Aksarayî, s. 29.

⁸⁰⁷ İbn Bibi, II, s. 136.

⁸⁰⁸ Aksarayî, s. 30; İbn Bibi, Sultan II. Alâeddin Keykubad'ın öldüğünü ilk görenin Lala Bedreddin Muslih olduğunu belirtmekle birlikte, olayın failinin belli olmadığını söyler. Olaydan bilahare haberdar olan Mengü Kağan'ın da yaptırdığı sıkı bir tahkikata rağmen failin tespit edilemediğini belirtir. Bk. İbn Bibi, II, s. 154; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 57.

Böylece Selçuklu ülkesi fiilen ikiye bölünmüş oldu. Kardeşinin Konya'dan ayrıldığını ve Kayseri'de tahta çıktığını öğrenen II. İzzeddin Keykâvus, önce kardeşinin peşine bir ordu sevk etti. Onu yakalamayı başaramayınca kardeşini geri dönmeye ikna etmesi için Melikü'l-ümerâ Şemseddin Yavtaş'ı görevlendirdi. Ancak Kayseri'ye ulaşan Yavtaş, Sultan Rükneddin Kılıcarslan'ın saflarına katıldı.⁸⁰⁹

Durumun aleyhine geliştiğini gören II. İzzeddin Keykâvus, kardeşinin daha fazla güçlenmesine izin vermemek için ordusuyla birlikte Konya'dan harekete geçti. Kayseri yakınlarındaki Ahmedhisar Ovası'nda⁸¹⁰ otağını kurdu. Ünlü mutasavvıf Sadreddin Konevî'yi kardeşine göndererek düşmanca davranmaktan vazgeçmesi hâlinde ona Sivas, Malatya, Harput ve Âmid vilayetlerinin yönetimini bırakabileceğini bildirdi. Bu vilayetlere ilaveten Kayseri ve Kırşehir'i isteyen kardeşinin dileğini kabul etti. Buna rağmen Rükneddin Kılıcarslan'ın saldırısına uğradı. Ahmedhisar Ovası'nda meydana gelen savaşı İzzeddin Keykâvus kazandı. Rükneddin Kılıcarslan, Kilikya Ermeni kralı Hetum'a sığınmak için Develi'ye doğru kaçmaya çalışsa da Türkmenler tarafından yakalanarak Sultan İzzeddin Keykâvus'a teslim edildi. Rükneddin Kılıcarslan'ı savaşa kıskırtan beyleri öldürten İzzeddin, kardeşini bağışladı. Ancak onu göz altında tutmak için önce Amasya'ya sonra Uluborlu'ya (Borgulu) gönderdi.⁸¹¹ Kardeşini göz altında tutma işini ise, Hristiyan dayısı Kir Haye'ye verdi.⁸¹² Böylece devletin Moğol oyunları ile bölünmemesi için Celaleddin Karatay'ın planladığı ortak saltanat modeli son bulmuş oldu. II. İzzeddin Keykâvus, 1246-1249 yılları arasındaki ilk müstakil saltanatından sonra ikinci defa tek başına saltanata sahip olmuş oldu (1254).

II. SULTAN II. İZZEDDİN KEYKÂVUS'UN MOĞOLLARA KARŞI BAĞIMSIZLIK HAREKETİ VE İTTİFAK GİRİŞİMLERİ (1255-1262)

İlk saltanatı (1246-1249) çok küçük yaşta ve Şemseddin İsfahanî'nin vesayeti altında geçen II. İzzeddin Keykâvus, daha sonra Celaleddin Karatay'ın kurduğu ortak saltanat

⁸⁰⁹ İbn Bibi, II, s. 136-140.

⁸¹⁰ İbn Bibi'nin Ahmedhisar Sahrası dediği ovanın, Kayseri'nin yaklaşık 30 km kuzeybatısında, bugünkü Kayseri-Kırşehir karayolunun sol yanındaki ova olması gerekir. Ovanın adını, ovaya hâkim olan tepe üzerindeki aynı adlı hisardan aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1926-1927 Kayseri Salnamesi'nde geçen "Tekgöz Köprüsü'nün 3 km kuzeybatısında Ahmed Hisar nam tarihî harap binanın bulunduğu tepenin üstünde..." ibaresi bu durumu ortaya koymaktadır. Bk. Uygur Kocabaşoğlu ve Murat Uluğtekin, *Salnamelerde Kayseri*, Kayseri Ticaret Odası Yayınları, Kayseri 1998, s. 274.

⁸¹¹ İbn Bibi, II, s. 140-142.

⁸¹² İbn Bibi'de olmayan bu bilgiyi veren Aksarayî, Kir Haye'nin, göz altında tutulan Rükneddin Kılıcarslan'a sert davrandığını da belirtir. Bk. Aksarayî, s. 31.

modelinde (1249-1254) kardeşlerinin en büyüğü olarak devlet idaresinde deneyim kazanmıştı. 1254 yılında tahta tekrar tek başına oturduğunda devletin iplerini artık ele alabilir ve idealleri için çalışabilirdi.

A. II. İzzeddin Keykâvus'un İlk Bağımsızlık Girişimi (1255-1256)

1. II. İzzeddin Keykâvus'un Tek Başına Tahta Oturuşu

Kardeşi Rükneddin Kılıcarslan'ı Ahmedhisar Savaşı'nda yenerek Konya'ya dönen Sultan II. İzzeddin Keykâvus için artık bir istikrar dönemi başlıyordu. O, istikrarın simgesi olan Celaleddin Karatay'ın oluşturduğu yönetim kadrosunu büyük ölçüde görevinde bıraktı.⁸¹³ Bir süre sonra, Mengü Kağan'a elçi olarak gönderildiğini belirttiğimiz Emir-i Dâd Fahreddin, elçilik seferinden müjdeli haberlerle Konya'ya geri döndü. Mengü Kağan ile görüşen Fahreddin, Baycu Noyan ve diğer Moğol komutanlarının canları her istediğinde Anadolu'ya girmelerini yasaklayan bir yarlık ve payza almayı başarmıştı. İmparatorluğun batısındaki Batu Han nüfuzunu kırmak isteyen Mengü Kağan, yarlığının gereğinin yapılması için Taktasun Yargucu denilen görevliyi Emir-i Dâd Fahreddin ile birlikte Anadolu'ya göndermişti. Baycu Noyan ile görüşen elçiler, Mengü Kağan'ın yarlığını ona tebliğ ettiler. Artık Baycu Noyan ve diğer Moğol komutanları her istediklerinde Anadolu'ya elçi gönderip olur olmaz istekte bulunamayacaklardı.⁸¹⁴ Böylece Baycu Noyan'ın -kuşkusuz Batu Han'ın desteğiyle- Selçuklu ülkesi üzerinde kurduğu baskı bir nebze de olsa hafiflemiş oluyordu.

Bu arada Batu Han'ın 1255 sonları ya da 1256 başlarında ölümü,⁸¹⁵ Selçuklu sultanını çok daha fazla rahatlattı. Zira Mengü Kağan'ın son yarlığı ile Selçukluları himaye altına alması, hiç kuşkusuz Baycu Noyan kadar Batu Han'ın da hoşuna gitmemişti. Batu'nun daha önce defalarca olduğu gibi, Anadolu'ya yeniden müdahale etmeye hazırlandığı muhakkaktı. Bu nedenle onun ölümü, Karakurum ile Saray arasında denge politikası izlemeye çalışan Selçuklu yönetimine bir süre daha rahat nefes alma ve serbest hareket etme olanağı tanımış oluyordu.

⁸¹³ İzzeddin Muhammed Râzî, eskisi gibi vezirlik makamında idi. Rükneddin Kılıcarslan'a zorunluluktan biat eden Şemseddin Yavtaş bağışlanmış ve beylerbeyliği görevine tekrar dönmüştü. Atabeg Fahreddin Arslanoğmuş, Müstevfi Necibeddin Delihanî ve Pervâne Nizameddin Hurşid ile Mengü Kağan'a elçi olarak gönderilmiş olan Emir-i Dâd Fahreddin Ali makamlarını ve mevkilerini koruyorlardı. Bk. Aksarayî, s. 31.

⁸¹⁴ İbn Bibi, II, s. 143.

⁸¹⁵ Kafalı, s. 209.

Koşulların ortaya çıkardığı bu serbestlik, Sâhib İzzeddin Muhammed'in otoriter ve yerinde yönetimi ile birleşince, Selçuklu ülkesinde yeniden refah, huzur ve emniyet rüzgârları esmeye başladı. Bu durum kısa sürede devletin dış itibarını kazanmasını sağladı. Nitekim, Selçuklu Devleti'ndeki toparlanmayı gören hilafet makamından, Eyyûbî meliklerinden, Mardin Artuklu beyinden, Musul hükümdarı Bedreddin Lü'lü'den, İznik Rum imparatoru II. Theodoros Laskaris'ten Konya'ya elçiler gelip gitmeye başladı.⁸¹⁶ Bu durum, çevredeki tüm hükümdarların ve halifenin Selçuklu Devleti'nin eski kudretini aradıklarını gösteriyordu. Bütün bu gelişmeler Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un bağımsızlık idealleri beslemesine yol açacaktı.

2. Hülâgû Han'ın Batıya Gönderilmesi ve İlhanlı Devleti'nin Kurulması

Mengü Kağan, tahta çıktığı yıldan itibaren Moğol İmparatorluğu'nun kaybolan merkezî otoritesini ve parçalanmaya yüz tutmuş üniter yapısını yeniden kurmayı ilke edinmişti. Bu çerçevede ilk olarak vergi konusunu ele aldı. Moğol şehzadelerinin ve mahallî yöneticilerinin, özellikle Ögedey Kağan'ın ölümünden sonraki geçiş döneminde elde ettiği bütün vergi bağışlıklarını lağvetti. Bunun için, Cengiz Han zamanından beri verilen yarlık ve payzaların tamamını toplattı. Tâbi devletlerin merkeze olan vergi borçlarını son kuruşuna kadar tahsil etti. Daha sonra İmparatorluğun içinde ulus sahibi olan hanların, sivil ya da askerî valilerin vergi tahsilindeki keyfî uygulamalarına son verdi. Mahmud Yalavaç ve Argun Aka gibi iki uzman ismi görevlendirerek vergi toplama konusunda ciddi reformlar yaptı. Yeni vergiler koymak ve nüfus sayımları yapmak gibi uygulamalar ile İmparatorluğun vergi usulünü merkezîleştirmeyi başardı.⁸¹⁷

Vergi tahsillerini merkezîleştiren Mengü Kağan, siyasal alanda da çalışmalarına hız verdi. Bu çerçevede radikal bir karar alarak Cengiz Han zamanından beri sivil ya da askerî valiler (noyanlar) tarafından yönetilen toprakların da merkezîleştirilmesi için harekete geçti. Bu amaçla, kağan seçildiği 1251 yılındaki büyük kurultaydan hemen sonra, ülkesinin doğu ve batısını kendi adına yönetmeleri için kardeşleri Kubilay ve

⁸¹⁶ İbn Bibi, II, s. 143.

⁸¹⁷ Mengü Kağan'ın Moğol İmparatorluğu'nu merkezîleştirme icraatları için bk. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 40-42.

Hülâgû'yu görevlendirdi. Bu tayinler birer görevlendirme olup, Cengiz Han zamanında yapıldığı gibi ulus verme değildi⁸¹⁸ ve hatta geçiciydi.⁸¹⁹

Mengü Kağan, bu çerçevede görevlendirdiği Hülâgû'ya özel olarak "ilhan" unvanı verdi. Onu Moğol hâkimiyeti altında olan Batı İran, Anadolu ve Ermen (Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan) vilayetleri ile henüz Moğol hâkimiyetinde olmayan Suriye ve Mısır memleketleri üzerine tayin etti.⁸²⁰ Hülâgû'ya büyük bir ordu vererek diğer ulusların da bu orduya belli oranda katılmalarını emretti.⁸²¹ Mengü Kağan, bu ordunun kuşatma kabiliyetinin arttırılmasına da büyük önem verdi. Bu amaçla Çin'den aileleri ile birlikte özel olarak getirdiği bin mancınık ustasının orduda istihdam edilmesini sağladı.⁸²² Mengü Kağan, kardeşinin batı seferinde yapacağı işlerin çerçevesini de belirlemişti. Hülâgû, Cengiz Han Yasası'nı ve Moğol töresini Ceyhun'dan Mısır'a kadar yayacak, boyun eğenlere iyilik ve yardımını esirgemeyecek, karşı koyanları ise acımadan cezalandıracaktı. Ayrıca Ön Asya'ya yıllardır korku salan Batınileri ortadan kaldıracak, Abbâsî halifesini itaate davet edecek, şayet itaat etmezse ona da diğer düşmanlarına davrandığı gibi davranacaktı.⁸²³

Hülâgû Han, 19 Ekim 1253 tarihinde batı seferi için Karakurum'dan harekete geçti. Kendisine, kardeşi Sabutay Oğul yanında, hatunları, çocukları ile birçok Moğol şehzadesi ve noyanı eşlik ediyordu. Ordusunun toplanması bir hayli zaman alan İlhan Hülâgû, oldukça yavaş bir ilerleme ile 1255 yılı sonbaharında Maverâünnehir'e ulaştı. Keş şehrinde konaklayan İlhan, burada İran ve batı ülkelerinin sivil yöneticisi olan Argun Aka'yı huzuruna kabul etti.⁸²⁴ Yine buradan ayrılmadan önce, Orta Doğu'nun bütün yerli hâkim ve emirlerine mektuplar ile birer nota vererek, Batınılere karşı savaş başlattığını, bu savaşta yanında yer almalarını, yanında yer almayanları

⁸¹⁸ Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 54.

⁸¹⁹ Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 56.

⁸²⁰ Reşîdüddin, II, s. 974. Cüveynî, görevlendirmenin 650 (1252-53) yılında yapıldığını belirtir. Bk. Cüveynî, s. 497.

⁸²¹ Reşîdüddin, II, s. 975; Ebü'l-Ferec, II, s. 556; Cüveynî, s. 498. Bu ordunun asker sayısı bilinmemektedir. Ancak Reşîdüddin'in, Ketboğa komutasındaki öncü birliğin 12.000 kişiden oluştuğunu belirtmesi bu konuda bir bilgi verebilir. Bk. Reşîdüddin, II, s. 975. Ayrıca daha evvel Cormagun ve Elçigitay ile batıya gönderilen orduların da Hülâgû emrine gireceği düşünülürse, Hülâgû'nun emri altında toplanacak ordunun asker sayısının bir hayli yüksek olduğunu tahmin etmek mümkündür. Bk. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 56-57.

⁸²² Cüveynî, s. 498.

⁸²³ Reşîdüddin, II, s. 976-977; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 56; Grousset, s. 337.

⁸²⁴ Cüveynî, s. 500-501.

cezalandıracağını bildirdi.⁸²⁵ Böylece Ortadoğu'da Batınilerin zulüm ve baskılarına maruz kalmış İslam hükümdarlarının ve sivil halkın sempatisini kazanacağını umuyordu.

Moğol kaynaklarının geçiştirme çabasına rağmen, Hülâgû Han'ın batıya ilerleyişinin bu denli yavaş olmasının önemli bir nedeni daha vardı. Yukarıda da temas edildiği gibi, Mengü Kağan'ın tahta çıkarılmasında çok mühim bir rol oynayan Batu Han, kendi hâkimiyet sahası olarak gördüğü topraklara, Kağan'ın el atmasından ve buraya Hülâgû Han'ı tayin etmesinden hiç hoşnut değildi. Bu nedenle rahatsızlığını açığa vurmaktan çekinmedi. Batıya doğru ilerleyen ve Maverâünnehir'e ulaşan Hülâgû Han'a bir mektup göndererek onu Ceyhun Irmağı'nı aşmaması konusunda ikaz etti. Hülâgû Han ancak Batu Han'ın ölümünden sonra, 2 Ocak 1256 tarihinde Ceyhun Irmağı'nı aşarak İran'a girebilmişti.⁸²⁶ Nehrin İran tarafında bütün tâbi ülkelerden ve doğal olarak Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykâvus'tan elçiler gelerek İlhan'a bağlılıklarını bildirdiler.⁸²⁷ Memlûk Sultanı Aybeg ile Abbâsî Halifesi Musta'sım-Billah ise elçi göndermediler.

Hülâgû Han'ın hedefinde ilk olarak Mâzenderan bölgesine hâkim olan Batıniler bulunuyordu. İlhan'ın 1256 yazında başlattığı tenkil harekâtı, Batınilerin son lideri Rükneddin Gurşah ve Alamut Kalesi'nin teslim olmasıyla son buldu (Kasım 1256). Böylece, bölgede yaklaşık iki yüz yıldır devam eden Batıni hâkimiyeti sona ermiş oluyordu.⁸²⁸ Hülâgû'nun bir sonraki hedefi ise Abbâsî Halifeliğinin merkezi Bağdat idi.

3. Moğollara Karşı İlk Direniş - Sultan Hamı Savaşı

Fahreddin Ali'nin, Baycu Noyan'ı Anadolu'dan keyfî biçimde vergi toplamaktan men eden bir yarlık almış olması, Türkiye Selçuklu Devleti'ne rahat bir nefes aldirmakla birlikte, Baycu Noyan'ın Selçuklulara karşı hiddetini arttırmıştı.⁸²⁹ Ermeni Kralı

⁸²⁵ Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 58-59.

⁸²⁶ Moğol kaynaklarından en önemlisi olan Reşîdüddin bu konuda sessiz kalır. Lakin Ermeni kaynağı Genceli Kiragos ile Arap kaynağı el-Ömerî, Batu ile Hülâgû, hatta Mengü Kağan arasındaki bu gerginliği açıkça ortaya koyar. Arap tarihçisine göre, Batu'yu bu konuda etkileyen kişi, Halife ile dostluk ilişkileri olan kardeşi Berke Han'dır. Bk. el-Ömerî, Şihabeddin b. Fazlullah, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım - Mesâlikü'l-Ebsâr*, (çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2014, s. 69; Genceli Kiragos, s. 71; Erdem, s. 122.

⁸²⁷ Grousset, s. 337; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 59. İlhan Hülâgû'ya bağlılık bildirmeye gelen Selçuklu elçisinin Emir-i Dâd Fahreddin Ali olması gerekir. Bk. İbn Bibi, II, s. 144.

⁸²⁸ Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 62-64.

⁸²⁹ Turan, *Türkiye*, s. 479. Mengü Kağan'ın nezdinden Baycu Noyan'ın Anadolu'dan keyfî vergi toplamasını yasaklayan bir yarlıkla dönen Fahreddin Ali, bu yarlığı Baycu Noyan'a tebliğ ettiği vakit o: "Bundan sonra Rum (Anadolu) memleketlerine gitmek için bir yol bulmak gerekir. Çünkü benim

Hetum'un, Mengü Kağan nezdine giderken ve oradan dönerken 1253'te görüştüğü Baycu Noyan'ı İslam âlemi aleyhine kışkırttığı da vakıa idi.⁸³⁰ Bununla beraber 1256 yılında Baycu Noyan'ın yeniden Anadolu'ya girmesinin sebebi bu olaylar değildi.

Yukarıda anlatıldığı gibi, 1251 yılında Moğol tahtına oturan Mengü Kağan, batı ülkelerinin yönetimini kardeşi Hülâgû Han'a vermişti. Bu sırada Baycu Noyan'a da haber göndererek Hülâgû'nun emrine girmesini buyurmuştu. 1256 yılında İran'a ayak basan Hülâgû Han, Baycu Noyan'a haber göndererek Mugan'da kendisinin ikamet edeceğini, bu nedenle orayı boşaltmasını, ailesi ve askerleriyle birlikte Anadolu'ya geçmesini emretti. Bunun üzerine ailesi ve askerleriyle Mugan'dan yola çıkan Baycu Noyan, Erzurum üzerinden Anadolu'ya girdi. 1256 Ağustos ayında bir haberci göndererek durumunu Sultan İzzeddin Keykâvus ve Selçuklu idarecilerine bildirip yaylak ve kışlak talebinde bulundu.⁸³¹

Selçuklu ülkesinde bu sırada karışıklıklar mevcuttu. Ağaçeri Türkmenlerinin Elbistan yöresinde çıkardığı karışıklıkları bastırmak için bölgeye ordu sevk edilmişti. Baycu Noyan'dan gelen bu ani ve alışılmadık talep yanında Moğol öncülerinin Erzincan'a girmesi, Konya'da paniğe ve krize sebep oldu. Sultan İzzeddin Keykâvus, Elbistan'daki ordunun isyan ile uğraşmayı bırakarak derhâl Kayseri'ye hareket etmesini emrettikten sonra, krize çözüm bulmak için devlet ileri gelenlerini Konya'da topladı. Yapılan görüşmeler sonucunda, Baycu Noyan'ın niyetini öğrenmek için Pervâne Nizameddin Hurşid'in elçi olarak gönderilmesi kararlaştırıldı. Bununla birlikte, barışa şiddetle

yokluğunda başınıza bir felaket gelir" diyerek Selçuklu emir-i dâdını tehdit etmişti. Bk. İbn Bibi, II, s. 143.

⁸³⁰ Grousset, s. 273; Eylül 1254'te Mengü Kağan'ın nezdine varan I. Hetum, Moğol sarayına kendi isteğiyle giden ilk kral olduğu için, Kağan tarafından çok iyi karşılanmış ve taltif edilmişti. Yaptığı görüşmeler sonucunda, önceleri Müslümanlar tarafından zapt olunmuş iken daha sonra Moğolların eline geçmiş olan yerlerin krallığına iade olunmasına, batıdaki Moğol komutanlarının ihtiyaç duyulması hâlinde Ermenilere yardımda bulunmalarına ve kiliselerin vergiden bağışık tutulmalarına ilişkin bir yarlık elde etmeyi başarmıştı. Ayrıca Kral'ın kutsal toprakların Müslümanlardan kurtarılması için yardım isteği de Kağan tarafından olumlu karşılanmıştı. Böylece Moğol komutanları, Arz-ı Mukaddes'i Müslümanların hâkimiyetinden kurtarmak için Hristiyanlarla birlikte hareket edeceklerdi. Daha önceden Kafkaslarda esir edilmiş olan Hristiyanları da fidye karşılığı kurtarmayı başaran Ermeni Kralı, 1 Kasım 1254'te Mengü Kağan'ın huzurundan ayrıлып ülkesine hareket etmiş, ülkesinden ayrıldıktan üç buçuk yıl sonra 1256'da Çukurova'ya geri dönmüştü. Bk. Mehmed Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK Yayınları, Ankara 2007, s. 192-194.

⁸³¹ İbn Bibi, II, s. 144; Ebü'l-Ferec, II, s. 562; Cüveynî, s. 499; Genceli Kiragos, s. 73; Turan, *Türkiye*, s. 479; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 65.

tarafıta olan Hurşid'in ayrılmasından sonra ordu toplanması için ülkenin her tarafına fermanlar gönderildi.⁸³²

Özellikle Uç bölgelerinden Türkmen savaşılar Konya'da toplanmaya başlamıştı. Ordusunun hızla büyüdüğünü gören İzzeddin Keykâvus, Baycu Noyan'a karşı savaşı eğilim göstermeye başladı. Nitekim devlet erkanına ve büyüklerine yaptığı bir konuşmada *“Yüce Allah'ın izniyle bu kadar adama mala sahip olduğumuza göre yapacağımız şey ya mal vererek fitneyi önlemek ya da savaşmak için harekete geçmektir”* diyordu.⁸³³ Böylece Sultan, uzun bir aradan sonra Selçukluların Moğollara karşı ilk defa savaşabileceğinin sinyallerini veriyordu.

Fakat Baycu'nun talebi karşısında Selçuklu ümerası, barış ve savaş yanlıları olarak iki kampa ayrılmıştı. Sözcülüğünü Pervâne Nizameddin Hurşid'in yaptığı savaş karşıtlarının içinde büyük emirler bulunuyordu. Vezir İzzeddin Muhammed'in etrafında toplananlar ise, gaza ve cihat söylemleriyle Sultan İzzeddin Keykâvus'u Moğollara karşı savaşı teşvik eden ikincil emirler idi. Baycu Noyan'ın yanından Konya'ya dönen Nizameddin Hurşid, deneyimsizlikle suçladığı savaş yanlılarının çoğunu susturdu. Sultan'ı Baycu Noyan'ın isteklerine uymaya ikna etti ve alınan kararı Baycu Noyan'a bildirmek için hazırlanan hediyelerle birlikte yola çıktı.⁸³⁴

Pervâne Hurşid'in Baycu Noyan'a gitmesinden sonra, önderliğini Vezir İzzeddin Muhammed'in yaptığı cihat/gaza taraftarları, -muhtemelen Konya'daki Türkmen beylerinin desteğiyle- Sultan İzzeddin Keykâvus'u savaşı ikna ettiler.⁸³⁵ Çoğunluğu Türkmenlerden oluşan Selçuklu ordusu, Vezir İzzeddin Muhammed, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş ve Emir-i Ahur Fahreddin Arslandoğmuş'un komutasında harekete geçti. Sultan bizzat sefere katılmayıp Konya'da kaldı. O sırada, İznik Rum imparatoru II. Theodoros Laskaris'ten (1254-1258) kaçarak Konya'ya sığınmış olan geleceğın imparatoru Mikhail Palaiologos da Selçuklu ordusundaki Rum/Frank Hristiyan

⁸³² İbn Bibi, II, s. 144.

⁸³³ İbn Bibi, II, s. 145.

⁸³⁴ İbn Bibi, II, s. 145.

⁸³⁵ Eserini Moğol hâkimiyeti döneminde yazan ve onların bir görevlisi olan Selçuklu tarihçisi İbn Bibi, başta Vezir İzzeddin Muhammed olmak üzere Moğollara karşı cihat çağrısı yapan emirleri; “hiçbir zaman savaş yüzü görmemiş ve kavganın adını duymamış...cahiller, reziller”, “Sultan'ın yakınları olan o fitneler” ve yine “cahiller, serseriler” biçiminde karalayıp tahkir etmektedir. Bk. İbn Bibi, II, s. 145; İbn Bibi gibi Moğollara hizmet eden bir diğeri Selçuklu tarihçisi Aksarayî de, Sultan İzzeddin Keykâvus'un aslında barış istediğini, savaşın sorumlusunun onu savaşı tahrik eden emirler olduğunu belirtir. Bk. Aksarayî, s. 31. Aynı yorum İbn Bibi'de de vardır. Bk. İbn Bibi, II, s. 146.

askerlerin komutasına getirilmişti.⁸³⁶ Ancak anlaşıldığına göre, orduya komuta eden Beylerbeyi Melikü'l-ümerâ Şemseddin Yavtaş ile Emir-i Ahur Fahreddin Arslandoğmuş da komuta ettikleri bu sefere sıcak bakmıyorlardı.⁸³⁷ Bunu öğrenen Sultan İzzeddin Keykâvus, onlar hakkında sert sözler söyledi ve tehditler savurdu. Zaten savaşa istekli olmayan komutanlar bu sözler karşısında tamamen olumsuz etkilendi. Gerçekten de bu durum, savaşta Fahreddin Arslandoğmuş'un ihanet ederek Moğol saflarına geçmesine yol açacaktı.⁸³⁸

Selçuklu ordusunun üzerine gelmekte olduğunu öğrenen Baycu Noyan, emrindeki Hoca Noyan ve Engürek Noyan ile birlikte Aksaray'a ilerledi. Ermeni Kralı Hetum da ona katılmıştı. "Türkmen Şahne" komutasındaki Selçuklu öncü birlikleri ile Hoca Noyan komutasındaki Moğol öncülerinin ilk gün yaptığı çarpışmada Selçuklu öncü birliği tamamen yok edildi. Asıl ordular ertesi gün (23 Ramazan 654/14 Ekim 1256) -Aksaray ile Konya arasında bulunan- Sultan Alâeddin Kervansarayı (Sultan Hanı)⁸³⁹ önünde karşılaştı. Sultan ile arası açılan Emir-i Ahur Fahreddin Arslandoğmuş'un Baycu Noyan saflarına katılması savaşın kaderini belirledi. Her iki taraftan da pek çok askerin öldüğü savaş Moğollar kazandı. Vezir İzzeddin Muhammed ile 14 büyük Selçuklu komutanı şehit oldu. Ordunun başkomutanı Beylerbeyi Yavtaş ile Rum/Frank kuvvetleri komutanı Mikhaıl Palaiologos, Kastamonu'ya kaçtılar.⁸⁴⁰ Bozgun haberini aynı günün akşamı

⁸³⁶ Ordudaki Hristiyan askerlere Bizans üniforması giydirten Sultan İzzeddin Keykâvus, bu sayede Baycu Noyan'ı şaşırtmak ve Bizans imparatoru ile ittifak yaptığını göstermek istemişti. Bk. Ayönü, s. 260.

⁸³⁷ Nitekim Pervâne Nizameddin Hurşid'in savaş isteyenleri "yeni yetme" olarak betimlemesi (Bk. İbn Bibi, II, s. 145) ordunun başkomutanı olan Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş ile Emir-i Ahur Fahreddin Arslandoğmuş'un bu grupta olmadığını gösteriyordu. Zaten bu ikisinin desteklediği bir fikre Pervâne Hurşid'in karşı durması da mümkün değildi.

⁸³⁸ İbn Bibi'nin bildirdiğine göre, sefer hâlindeki orduda bulunan bazı fitneciler yüzünden büyük emirlere öfkelenen Sultan İzzeddin Keykâvus: "Askerler savaştan dönünce bu Deccal gibi davranan ihtiyarlara layık oldukları ceza verilecektir" demişti. Bk. İbn Bibi, II, s. 146. Aksarayî de Sultan'ın emirler hakkında kötü ve uygunsuz sözler söylediğini belirtir. Bk. Aksarayî, s. 32. Memluk tarihçisi Baybars Mansuri ise, sefere çıkan orduda komutan olan Emir Fahreddin Arslandoğmuş'un haremine Sultan İzzeddin Keykâvus tarafından sarkıntılık yapıldığını iddia eder. Osman Turan bu iddiayı dikkate değer bulur. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 481. Bizans tarihçisi Akropolites, Amyrakhouri (Emir-i Ahur) makamındaki beyin ihanet edip Moğol saflarına katıldığını belirtir ki, bu kişi Arslandoğmuş'tan başkası değildir. Bk. Akropolites, s. 133.

⁸³⁹ Sultan Hanı için bk. Yukarıda 780 no.lu dipnot.

⁸⁴⁰ Savaşın genel bir değerlendirmesi için bk. İbn Bibi, II, s. 144-148; Aksarayî, s. 31-32; Ebül-Ferec, II, s. 562; *Anonim Selçukname*, s. 35; Akropolites, s. 133-134; Genceli Kiragos, s. 74; Turan, *Türkiye*, s. 479-480; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 66.

öğrenen Sultan İzzeddin Keykâvus, ağırlıkları ve haremîni alarak Antalya'ya sığınmak zorunda kalmıştı.⁸⁴¹

Sultan'ın kaçıyla başkent Konya savunmasız bir şekilde kaderini beklemekteydi. Baycu Noyan, Sultan Hanı Savaşı'nı (Alâeddin Kervansarayı) kazandıktan sonra başkent üzerine yürüdü. Konya, bir Moğol katliamından Üstâdüddâr Nizameddin Ali sayesinde kurtulabildi. Savaştan sonra payitahta gelerek sükûneti sağlamış olan Ali, halktan topladığı dört katır yükü altını hediye (tuzgu) olarak Noyan'a sunmuş ve şehri bir felaketten kurtarmıştı.⁸⁴²

Böylece Konya'yı kuşatmak ve ele geçirmekten vazgeçen Baycu Noyan, geri çekilerek kışı Aksaray yakınlarında bulunan Kılıcarslan Kervansarayını civarında geçirdi.⁸⁴³ Sultan Hanı Savaşı'nda muhtemelen Baycu Noyan'ın yanında bulunan Pervâne Nizameddin Hurşid ve Emir-i Hâcib Muînüddin Süleyman ile savaş esnasında Moğol saflarına katılan Emir-i Ahur Fahreddin Arslandoğmuş -kuşkusuz Baycu'nun emriyle- Uluborlu'ya giderek Rükneddin Kılıcarslan'ı hapisten çıkardılar. Konya'ya getirerek tahta oturttular. Vezirliğe Şemseddin Kaducuk, saltanat naibliğine Pervâne Nizameddin Hurşid, pervânelik makamına ise Muînüddin Süleyman getirildi.⁸⁴⁴

Rükneddin Kılıcarslan ve onun kurduğu hükûmette yer alan emirler bir an evvel Baycu Noyan'ın nezdine çıkararak makamlarını ona tasdik ettirmek istiyorlardı. Ancak Baycu Noyan, İzzeddin Keykâvus'un da Rükneddin Kılıcarslan ile birlikte yanına gelmesini şart koşuyordu. Bu nedenle Rükneddin Kılıcarslan, ağabeyini Konya'ya davet etti ve Baycu Noyan'ın huzuruna birlikte çıkmak için ikna etmeye çalıştı. Lakin giden gelen elçilere rağmen bu girişim bir sonuç vermedi. Zira, İzzeddin Keykâvus, Baycu Noyan ile köprüleri atmıştı. Kardeşinin tekliflerini reddettiği gibi, yeniden asker tedarikine başlamıştı. Bunu haber alan Rükneddin Kılıcarslan, ağabeyine bir mektup göndererek onun Moğollara karşı izlediği siyaseti eleştirdi. Onu, bu politikadan vazgeçmeye ve

⁸⁴¹ İbn Bibi, II, s. 148; Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 64; Kiragos onun Alâiye'ye gittiğini belirtir. Bk. Genceli Kiragos, s.74.

⁸⁴² İbn Bibi, II, s. 148; *Anonim Selçukname*, s. 35; Turan, *Türkiye*, s. 482; Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 69-70.

⁸⁴³ Aksarayî, s. 33.

⁸⁴⁴ İbn Bibi, II, s. 148-149; Aksarayî, s. 33; *Anonim Selçukname*, s. 35.

Baycu Noyan'a birlikte boyun eğmeye çağırırdı.⁸⁴⁵ Lakin II. İzzeddin Keykâvus, girdiği yoldan dönmeye kararlıydı.

Bu temaslar bir sonuç vermeyince IV. Rükneddin Kılıcarslan maiyetindeki devlet adamları ile Aksaray'a gidip Baycu Noyan ile buluştu. Bununla birlikte Baycu, Keykâvus'u getirmek amacıyla onu bir süre daha bekletti.⁸⁴⁶ Kendi rızasıyla getiremediği İzzeddin Keykâvus'u bu defa kılıç zoruyla getirtmeye karar verdi. Bu iş için torunu Yisutay'ı bin süvari ile Antalya üzerine gönderdi. Sultan İzzeddin Keykâvus, Selçuklu ülkesindeki koşulların her geçen gün aleyhine işlediğini görüyordu. Kardeşi Rükneddin Kılıcarslan, Baycu'nun desteğini alarak Konya'da tahta çıkmıştı. Baycu Noyan'ın kendisine karşı baskısı her geçen gün artıyordu. Bütün bunlara ek olarak Yisutay'ın üzerine gelmekte olduğunu haber alınca artık Antalya'da kalamayacağını anladı. Dost ve müttefik olan İznik Rum imparatoru II. Theodoros Laskaris'e sığınmaya karar verdi. Yisutay'ın Antalya'ya varmasından önce haremni ve maiyetini alarak Selçuklu-Rum sınırındaki Lâdik'e (Laodikeia/Denizli) doğru yola çıktı. Antalya'ya ulaşan ancak Sultan'ın yola çıktığını öğrenen Yisutay, vakit kaybetmeden onu takibe koyuldu. Yolda İzzeddin Keykâvus'a haberci ulaştırarak Baycu Noyan'ın çağrısını yineledi. Yisutay'ı bir hile ile atlatan İzzeddin Keykâvus, ailesi, hayvanları ve mallarıyla Lâdik'ten İznik Rum İmparatorluğu sınırını geçti. Rum sınırını geçmeye cesaret edemeyen Yisutay ise Baycu Noyan'ın yanına döndü. Baycu bu işe oldukça sinirlenmiş, torununa ağır sözler söylemiş ve hakaretler yağdırmıştı.⁸⁴⁷

Uzun uğraşlara rağmen, İzzeddin Keykâvus'u elde edemeyeceğini anlayan Baycu Noyan, elindeki tek seçenek olan Sultan Rükneddin Kılıcarslan'a döndü. Ona gösterdiği mesafeli tutumu bir tarafa bırakarak tek başına sultanlığını onayladı. Kendisine o zamana kadar hiç göstermediği büyük bir saygıyla davrandı. Ülkede güvenliği ve adaleti yeniden temin eden Baycu, tarım ve ticaretin de canlanmasına ön ayak olarak bütün kesimlerin Rükneddin Kılıcarslan çevresinde toplanmasını sağladı. Böylece Moğolların tebaa ve yönetici zümre üzerindeki olumsuz imajını da değiştirmeye çalıştı.

⁸⁴⁵ Rükneddin Kılıcarslan, oldukça uzun olan bu mektupta Moğollara karşı duran başta Muhammed Hârizmşah olmak üzere Celaleddin Hârizmşah'ın sonlarına vurgu yapıyor ve ağabeyine şöyle diyordu: "Türkistan askerine (Moğollara) aykırı hareket eden kimse muradına erişemez!" Mektubun tam metni için bk. Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 63-65.

⁸⁴⁶ Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 71.

⁸⁴⁷ İbn Bibi, II, s. 149-150.

Ancak İran'a dönmeye karar verdiği sırada yaşanan bir olay kısa süreliğine de olsa gerginliğe yol açtı.

Baycu Noyan'ın en değerli beylerinden olan ve Sultan Hanı Savaşı'nın kazanılmasında baş rolü oynayan Hoca Noyan, Sultan'ın Baycu Noyan şerefine düzenlediği bir ziyafet esnasında zehirlenerek hayatını kaybetti. Durumu inceleyen ve sorgulatan Baycu Noyan, Sultan IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın en önde gelen beylerinden olan Naib Nizameddin Hurşid'i suçlu bularak işkenceyle öldürttü. Soruşturma tüm boyutlarıyla sonuçlanıncaya kadar, Sultan'ın Konya'ya girmesine ve tahtına oturmasına müsaade etmedi. Rükneddin Kılıcarslan, bütün kışı Ilgın havalisindeki Kızılviran'da geçirmek zorunda kaldı. Nihayet meseleyi çözen Baycu, bu kez de Konya şehrini çevreleyen surlarının yıkılmasını istedi. Sultan Rükneddin Kılıcarslan uzun bir yalvarmadan sonra, eski sultanların kabirlerini ve türbelerini çevreleyen kale surlarının yıkılmasına engel oldu. Şehrin yalnızca dış surları yıkıldı. Bununla tatmin olan Baycu Noyan, nihayet Sultan'ın Konya'ya girip tahta oturmasına müsaade etti (16 Safer 655/ 5 Mart 1257). Kendisi de Hülâgû'nun Bağdat Seferine katılmak için Mugan tarafına hareket etti.⁸⁴⁸

B. II. İzzeddin Keykâvus'un İznik Rum İmparatorluğu ile İttifakı ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Bağımsızlık Kazanması

1. Türkiye Selçuklu Devleti ile İznik Rum İmparatorluğu İlişkileri

Yukarıda bahsedildiği gibi, Sultan Hanı Savaşını kaybeden İzzeddin Keykâvus, Konya'yı terk ederek Antalya'ya kaçmak zorunda kalmıştı. Baycu Noyan'a itaat etmemek için elinden geleni yapmış, ancak üzerindeki baskının gittikçe artması üzerine müttefiki olan İznik Rum imparatoru II. Theodoros Laskaris'e sığınmıştı.

Zira iki devlet arasında, Moğol tehdidine karşı 1243'ten beri geçerliliğini koruyan savunma esaslı bir antlaşma mevcuttu. 1243 yılında II. Gıyâseddin Keyhusrev ile III. Ioannes Vatatzes, Tripolis'te bir araya gelerek Moğollara karşı bu ortak savunma antlaşmasını kabul etmişlerdi. Selçukluların, Moğollara karşı varlığını korumaya çalıştığı bu sırada Vatatzes 1204'te kaybedilen İstanbul'u Latinlerden geri almak için çok boyutlu bir mücadele yürütmekteydi. Bu nedenle Vatatzes, Moğol tehdidine karşı bariyer vazifesi gören Selçuklularla yaptığı bu savunma antlaşmasına her zaman büyük önem vermişti. Onun 1254 yılında ölümü üzerine yerine geçen oğlu II. Theodoros

⁸⁴⁸ İbn Bibi, II, s. 150-151; Aksarayî, s. 33-34; *Anonim Selçukname*, s. 35.

Laskaris de babasının Selçuklulara karşı izlediği bu politikayı devam ettirmişti. Bu sebeple, tahta geçer geçmez yaptığı ilk iş, babasının Selçuklular ile yaptığı antlaşmayı onaylamak ve yenilemek olmuştu.⁸⁴⁹

Aslında II. Theodoros Laskaris, Baycu Noyan'ın Anadolu'ya girişini ilk andan itibaren dikkatle izlemişti. Hatta bu tehlike karşısında Türkiye Selçuklu Devleti'ne yardım etmek ve Moğollarla savaşmak için 1256 baharında seferberlik ilan etmiş, çok büyük bir ordu vücuda getirmişti. Fakat Konya'ya elçi gönderip Sultan'ın Moğollar yönünden bir sorunla karşı karşıya olmadığını öğrenince rahatlamış, Bulgarların son zamanlarda çıkardığı sorunları çözmek amacıyla bu orduyu alarak Anadolu'dan Trakya'ya hareket etmişti.⁸⁵⁰ Ancak Bulgarlarla çarpışmalar sürerken Baycu Noyan'ın bir kez daha Selçukluları mağlup ettiğini öğrenen İmparator, İznik Rum İmparatorluğu açısından büyük tehlike olarak gördüğü bu gelişme üzerine, birliklerinin bir kısmını Selanik'te bırakarak derhâl Anadolu'ya geri dönmüştü.⁸⁵¹

2. II. İzzeddin Keykâvus ile II. Theodoros Laskaris Arasında İttifak Anlaşmasının İmzalanması

Çanakkale Boğazı'nı geçerek hızla Lidya'ya ilerleyen İmparator II. Theodoros Laskaris, Sardes yakınlarında ordugâh kurdu. Bu sırada Yisutay'ın önünden kaçarak Lâdik'e (Denizli) ulaşan Sultan İzzeddin Keykâvus, Menderes Irmağı'nı geçerek İmparator'un ordugâhına ulaştı. Theodoros Laskaris, aradaki dostluk ve ittifak gereği, onu oldukça sıcak bir şekilde karşıladı. Ona ve maiyetindekilere bolca hediyeler verdi.⁸⁵² Bir süre önce, kendisi Bulgar seferindeyken Anadolu'nun güvenliğini sağlamak için burada bıraktığı -geleceğin imparatoru- Mikhail Palaiologos'un Konya'ya sığınmasını görmezden geldi.⁸⁵³

⁸⁴⁹ Ayönü, s. 257.

⁸⁵⁰ Akropolites, s. 121. İmparator'un elçisinin böyle bir rapor vermesinin nedeni, muhtemelen Pervâne Nizameddin Hurşid'in Sultan İzzeddin Keykâvus'u Noyan'ın isteklerine razı edip savaştan vazgeçirdiği bir esnada Konya'ya gelmiş olmasıyla ilgili olmalıdır. Ancak anlatıldığı gibi bu durum fazla uzun sürmemiş, Nizameddin'in Baycu'nun yanına gittiği sırada, Selçuklu devlet ricali savaş kararı almıştı.

⁸⁵¹ Akropolites, s. 134; Ayönü, s. 260-261.

⁸⁵² Akropolites, s. 138.

⁸⁵³ Yukarıda temas edildiği gibi Konya'ya sığınan Mikhail Palaiologos, Sultan İzzeddin Keykâvus tarafından oldukça sıcak karşılanmış, Moğollarla yapılan Sultan Hanı Savaşı'nda Selçuklu ordusundaki Hristiyan askerlerinin komutanlığını yapmıştı. Ordunun mağlup olması üzerine Beylerbeyi Yavtaş ile birlikte Kastamonu'ya kaçmıştı. Mikhail Palaiologos'un Selçuklu ülkesindeki mülteci hayatı için bk. Akropolites, s.130-133; Georges Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, (çev.

Sultan İzzeddin Keykâvus, bir süre İznik İmparatorluğu'nda sürgün hayatı yaşadı. Baycu Noyan'ın Hülâgû'nun huzuruna çıkmak için Anadolu'dan ayrılması üzerine ise harekete geçti. Moğolların desteklediği kardeşine karşı İmparator Theodoros Laskaris'ten askerî yardım istedi. İsakios Dukas komutasında 400 askerden oluşan bir askerî birlik onun emrine verildi. Karşılığında Laodikei (Lâdik/Denizli) kentini Rumlara bıraktı. Bizans kuvvetleriyle birlikte Selçuklu ülkesine giren İzzeddin Keykâvus, Kastamonu bölgesine çekilmiş olan Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş ve Mikhail Palaiologos komutasındaki askerî birliklerin de katılımıyla güçlenerek payitaht Konya üzerine yürüdü. Baycu'nun desteğinden yoksun kalmış olan IV. Rükneddin Kılıcarslan payitahttan kaçmak zorunda kaldı. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, halkın coşkulu gösterileri arasında Konya'ya girdi ve yaklaşık altı aylık aradan sonra görkemli bir törenle yeniden tahta oturdu (14 Rebiyülevvel 655/1 Nisan 1257).⁸⁵⁴

II. İzzeddin Keykâvus, başta Türkmenler olmak üzere Moğol tahakkümüne tepki duyan bütün çevrelerin desteğini alarak tahta çıkmıştı. Özellikle Türkmenler, Anadolu'da Moğol işgaline karşı olan bir Selçuklu sultanının tahta çıkmasından son derece memnun olmuşlardı. Ayrıca İznik Rum imparatoru da yardım ve teşvikleriyle onun arkasında durmuştu.⁸⁵⁵ Böylece Köseadağ Savaşı'ndan sonra bir sultan ilk defa Moğolların vesayeti olmadan, onlara rağmen tahta çıkıyordu.

Sultan İzzeddin Keykâvus'un Konya üzerine yürümesi üzerine, IV. Rükneddin Kılıcarslan şehri terk ederek Danişmendiye vilayetine kaçmış ve Tokat'ı saltanat merkezi yapmıştı.⁸⁵⁶ Rükneddin Kılıcarslan üzerinde büyük bir nüfuzla sahip olan Muînüddin Süleyman Pervâne, Sultan İzzeddin Keykâvus karşısında tutunamayacaklarını anlayınca genç şehzade ile birlikte doğrudan Hülâgû Han'a gitmeye ve ondan yardım istemeye karar verdi. Bunu engellemek isteyen İzzeddin Keykâvus, Taceddin Erzincanî ve Zahîrüddin Resul'ü kardeşine elçi olarak göndererek ona ülkeyi aralarında taksim etmeyi önerdi. Ancak Baycu Noyan'ın desteğine güvenen

İlcan Bihter Barlas), İlgî Yayınları, İstanbul 2009, s. 31-32. Sultan'ın Sardes'te İmparator'a sığındığı sırada Mikhail Palaiologos hâlâ Selçuklu ülkesinde bulunuyordu.

⁸⁵⁴ İbn Bibi, II, s. 151-152; Akropolites, s.138-139; *Anonim Selçukname*, s. 35; Aksarayî, Sultan İzzeddin Keykâvus'un İstanbul'dan geldiğini belirtir. O, Akropolites'in 400 askerden ibaret gösterdiği yardım birliğindeki asker sayısını ise 3000 Frank süvarisi olarak verir. Bk. Aksarayî, s. 39.

⁸⁵⁵ Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 102.

⁸⁵⁶ Aksarayî, s. 39.

Kılıcarslan, barış teklifine tenezzül etmeyerek Hülâgû'nun nezdine gitmek için çıktığı seyahatini sürdürdü.⁸⁵⁷

Yaptığı barış ve taksim teklifi Rükneddin Kılıcarslan tarafından kabul görmeyen II. İzzeddin Keykâvus harekete geçti. Kardeşinin ve Baycu Noyan'ın Hülâgû Han'ın yanında olmasından yararlanarak hâkimiyet alanını kısa sürede bir hayli genişletmeyi başardı. Komutanlarından Ali Bahadır Kayseri'yi, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş ise, Rükneddin Kılıcarslan'ın merkezi olan Tokat'ı ele geçirdi. Bir başka ordu Niğde'ye yürüyerek şehri Rükneddin Kılıcarslan'ın naibinden aldı.⁸⁵⁸

II. İzzeddin Keykâvus, Türkmenler yanında Moğolların yönetiminden memnun olmayan Kürtlerden ve Arap bedevilerinden (Ma'âdîler) de destek almak için harekete geçti. Bu çerçevede Şerefüddin Muhammed (Şeyh Adıyoğlu) ve Şerefüddin Ahmed (Belasoğlu) adlı Kürt reisleri onun hizmetine girerek Malatya ve Harput'u kontrol altına aldılar. Hatta Şerefüddin Muhammed, muhtemelen Rükneddin Kılıcarslan'ın Baycu Noyan'a gidişini engellemek için Kemah üzerine yürüdü. Fakat Baycu Noyan'ın adamı olan Engürek Noyan'ın saldırısına uğrayarak öldürüldü. Kürt aşiret reislerinin öldürülmesi üzerine İzzeddin Keykâvus, Kayseri'de bulunan Ali Bahadır'ı Malatya'ya göndererek bölgeye yeniden hâkim olmayı başardı (Nisan 1257).⁸⁵⁹

Selçuklu ülkesinde bu olaylar olurken Baycu Noyan, Hemedan'da Hülâgû Han'ın huzuruna çıkmıştı. Noyan'ın icraatlarını sert şekilde eleştiren ve onu adeta paylayan Hülâgû Han, tüm bunlara rağmen saygısını muhafaza eden Noyan'ı bağışladı. Onu bütün Anadolu topraklarını Batı Denizi kıyısına kadar zapt etmekle görevlendirdi.⁸⁶⁰ Bunun üzerine Nisan 1257'de Anadolu'ya giren Baycu Noyan, Orta Anadolu'ya (Galatya ve Kapadokya) yayılarak şehirlerin Rükneddin Kılıcarslan'a boyun eğmesini sağlamaya çalıştı. Elbistan'da 7.000 kişiyi katletti ve çok sayıda esir aldı. İzzeddin Keykâvus'un serleşkeri Ali Bahadır'ın Kâhta'ya kaçması üzerine, Eylül ayının ortalarında Malatya şehrine girdi. Şehir ahalisini zorla Sultan IV. Rükneddin Kılıcarslan'a bağlılık yemini ettirdi. Ancak bu sırada, Bağdat seferine çıkan Hülâgû Han'dan ivedilikle yanına gelmesi için bir emir aldı. Malatya'da Rükneddin

⁸⁵⁷ İbn Bibi, II, s. 151.

⁸⁵⁸ İbn Bibi, II, s. 151-153.

⁸⁵⁹ Ebü'l-Ferec, II, s. 563-564. Çeviride Yunanların 1568 yılı yanlışlıkla M. 1258 olarak verilmiştir. Oysaki bu tarihin M. 1257 olması gerekir.

⁸⁶⁰ Bk. Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 27-28; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 67-68.

Kılıcarslan'ın emirlerinden Fahreddin Ayaz'ı⁸⁶¹ bıraktı ve Anadolu'yu bir kez daha terk ederek Hülâgû'nun yanına hareket etti.⁸⁶²

İzzeddin Keykâvus, Moğollara rağmen bir kez daha tahtını ve ülkenin bağımsızlığını korumayı başarmıştı. Türkmenlerin kendisine verdiği destek her geçen gün artmaktaydı. Nitekim Baycu Noyan'ın Fırat'ı geçerek Anadolu'dan ayrılması üzerine, Malatya'ya dönen Ali Bahadır, Malatya'nın etrafındaki dağları, tepeleri ve vadileri doldurmuş olan Türkmen ve Ağaçerilerden büyük bir ordu topladı. Bu orduyla Malatya'yı kuşatarak ele geçirdi. Moğollarla işbirliği yapan Fahreddin Ayaz ile şehrin içişbaşısına, Kürt ve Hristiyan ileri gelenlerinden bazı kimselere ise acımadı (1257 sonbaharı).⁸⁶³

Baycu Noyan'ın Anadolu harekâtı sürerken Sultan IV. Rükneddin Kılıcarslan ve Muînüddin Süleyman Pervâne, Hemedan'da Hülâgû Han'ın huzuruna çıktılar. Han'ın iltifatına (süyurgamişi) mazhar olan IV. Rükneddin Kılıcarslan, ondan Selçuklu tahtının tek başına kendisine bırakılmasına dair bir yarlık almayı başardı. Ayrıca İzzeddin Keykâvus'un tenkili için Hülâgû Han'dan yardım talep etti. Zira bu sırada Baycu Noyan, Anadolu'daki başarısız harekâtını tamamlayamadan İlhan'ın yanına dönmüştü. Hülâgû Han, Bağdat seferinin tamamlanmasından sonra bu iş için yardım sözü verdi. Bunun üzerine, Rükneddin Kılıcarslan ve Muînüddin Süleyman Pervâne, Anadolu'ya döndüler. Yarlığın gereğinin yapılması için Hülâgû'nun Bağdat seferinin başarıyla sonuçlanmasını beklemeye başladılar.⁸⁶⁴

Bu arada Moğol başkenti Karakurum'da da Türkiye Selçuklu Devleti ile ilgili çok önemli gelişmeler meydana gelmişti. 1254 yılında II. Alâeddin Keykubad'ın Mengü Kağan'ın huzuruna çıkması için oluşturulan Selçuklu elçi kfilesi nihayet 1256 sonbaharında Moğolistan'a ulaşmıştı. Kfile, Sultan II. Alâeddin Keykubad'ın ölümü üzerine ikiye ayrılarak seyahate devam etmişti. Kfileye sonradan katılmış olan ve Alâeddin Keykubad'ın sultan olmasını savunan eski vezir Şemseddin Mahmud, onun ölümü üzerine bu defa da Rükneddin Kılıcarslan'ın hükümdarlığını savunuyordu.

⁸⁶¹ İbn Bibi'nin Topal Fahreddin Ayaz diye bahsettiği bu emir, Köseadağ Savaşı sırasında Kayseri Serleşkeri idi. Baycu Noyan'ın Kayseri'yi kuşatması üzerine, İçişbaşı Hacuk oğlu Hüsam ile birlikte Baycu Noyan'a sığınmış ve kaleyi savunan Camedar Samsamüddin Kaymaz'ı yalnız bırakmıştı. Bk. Yukarıda s. 194.

⁸⁶² Ebü'l-Ferec, II, s. 564.

⁸⁶³ Ebü'l-Ferec, II, s. 565. Ebü'l-Ferec'in Muin İçişbaşı (İçişbaşı yardımcısı) dediği kişinin, sabık Kayseri İçişbaşı Hacuk oğlu Hüsam olma ihtimali yüksektir. Zira bu kişi, Kayseri müdafaasında Selçuklulara ihanet ettikten sonra Fahreddin Ayaz ile birlikte Baycu Noyan'a katılmıştır.

⁸⁶⁴ İbn Bibi, II, s. 152; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 102-103.

Mengü Kağan'a onun saltanatını kabul ettirebilmesi hâlinde Selçuklu Devleti'ne yeniden hâkim olabileceğini düşünüyordu. Heyetin asıl reisi Beylerbeyi Seyfeddin Toruntay ise, İzzeddin Keykâvus'un tek başına saltanatını desteklemekteydi.

Mengü Kağan, ayrı ayrı seyahat eden iki grubu birlikte kabul etti. Elçileri dinledikten sonra, evvela Alâeddin Keykubad'ın ölümünün tetkik ve tahkikini emretti. Toruntay ve Mahmud'u ayrı ayrı dinledi. Muhtemelen Mahmud'un Batu Han ile ilişkilerinden rahatsız idi. Bundan dolayı Seyfeddin Toruntay'a daha çok ilgi gösterdi ve Selçuklu ülkesinin yönetimini tek başına İzzeddin Keykâvus'a bırakan bir yarlık çıkardı. Fakat Selçuklu elçileri Moğol başkentinden ayrılmadan önce Baycu'nun elçilerinin Mengü Kağan'ın huzuruna gelmesi bütün hesapları altüst etti. Sultan İzzeddin Keykâvus'un isyan ettiğini ve Baycu ile savaştığını öğrenen Mengü Kağan bu duruma oldukça sinirlendi. İzzeddin Keykâvus'un temsilcisi Seyfeddin Toruntay'ı bir hayli azarladı. Bu hışım ile Keykâvus için düzenlediği yarlığı iptal etti. Bütün Selçuklu mülkünü IV. Rükneddin Kılıcarslan'a verdiği dair altın yaldızlı bir yarlık çıkartarak altın bir payza ile birlikte Şemseddin Mahmud'a teslim etti.⁸⁶⁵ Böylece Hülâgû Han nezdinde Selçuklu tahtını garanti altına almaya çalışan Rükneddin Kılıcarslan'ın saltanatı, büyük kağan nezdinde -henüz onun haberi olmadan- tescil edilmiş oluyordu. İzzeddin Keykâvus ise tüm Moğolların gözünde asi hâline gelmiş ve sözde meşruiyetini kaybetmişti.

3. 1258 Yılı Savaşları ve İlhanlılara İtaat

IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın Hülâgû Han'dan beklediği Moğol yardımı 1258 baharında Erzincan'a ulaştı. Bayan adlı binbaşının (emir-i hezâre) komutasındaki bin kişilik askerî birlik, kuşkusuz simgesel bir anlam taşımaktan daha fazla bir şey ifade etmiyordu. Bu sebeple Muînüddin Süleyman Pervâne, Erzincan ve Tokat çevresinden yaklaşık bin asker daha topladı. Moğol komutanı ile birlikte harekete geçerek Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş'ın kuşatma altında tuttuğu Tokat üzerine yürüdü. Ancak Yıldız Dağı civarında II. İzzeddin Keykâvus'un Şah Melik adlı komutanı ile yaptığı savaşta hezimete uğradı. Rükneddin Kılıcarslan hayatını güçlükle kurtarabildi. Mağlubiyete oldukça sinirlenen Muînüddin Süleyman bir kez daha Hülâgû'nun nezdine giderek yardım kuvvetleri istedi. Bunun üzerine Alıncak Noyan ve Kadagan komutasında 10 bin (tümen) Moğol

⁸⁶⁵ İbn Bibi, II, s. 154; Turan, *Türkiye*, s. 489-490; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında...*, s. 143.

süvarisi ile geri döndü. Bu sayede İzzeddin Keykâvus'un eline geçen bazı şehirleri geri alan Rükneddin Kılıcarıslan, Niksar'da yeniden tahta çıkarıldı.⁸⁶⁶

Anadolu'da bu gelişmeler olurken yukarıda bahsettiğimiz Şemseddin Mahmud, Moğolistan'dan dönerek Hemedan'da Hülâgû Han'ın huzuruna çıktı. Zira batı işleri artık İlhan'dan sorulmaktaydı. Mahmud'u kabul eden Hülâgû Han, Selçuklu mülkünü Rükneddin Kılıcarıslan'a bırakan yarlığı ondan alarak uygulamasını sonraya bırakmak üzere devlet hazinesine kaldırdı. Kendi planı çerçevesinde Mahmud'a vakit kaybetmeden Anadolu'ya gitmesini ve Suriye seferi öncesinde iki Selçuklu sultanını ne yapıp edip huzuruna getirmesini emretti.⁸⁶⁷

Anlaşıldığına göre Hülâgû Han, Selçuklu ülkesinde Moğollara muhalif tüm unsurların -en başta kalabalık Türkmen kitlelerinin- desteğini kazanmış İzzeddin Keykâvus'un, büyük bir askerî harekât yapılmadan etkisiz hâle getirilemeyeceğini düşünüyordu. Baycu ve Alıncak noyanların seferleri bunu göstermişti. Selçuklu sultanının, her geçen gün biraz daha genişleyen ve güçlenen İznik Rum İmparatorluğu ile ittifak kurması da Hülâgû'nun dikkate aldığı bir konuydu. Bütün bu nedenlerle Hülâgû Han, İzzeddin Keykâvus'u tamamen kaybetmesine yol açacak saldırgan politikalar yerine onu kendine itaat ettirecek yumuşak bir politikayı tercih etmişti. Şayet bir şekilde onu tâbiyetine alabilirse Anadolu'daki muhalif kitleleri meşru bir liderden, Bizans'ı ise önemli bir müttefikten mahrum bırakmış olacaktı. Ayrıca bu sayede hatırı sayılır miktarda bir Moğol kuvvetinin Selçuklu ülkesinde tutulmasına gerek kalmayacak, İlhan'ın tüm kuvvetlerinin Suriye seferine katılımı sağlanmış olacaktı. Yine İzzeddin Keykâvus'un itaat altına alınmasıyla, tüm Selçuklu kuvvetlerinin Moğol ordusuyla birlikte bu sefere iştiraki sağlanacaktı. Aksi takdirde İzzeddin Keykâvus'un, Selçukluların eski vassalleri olan Suriye Eyyûbî melikleri ile temasa geçme olasılığı yüksekti.⁸⁶⁸

Hülâgû Han'ın emriyle Anadolu'ya giden Şemseddin Mahmud Tuğrâî, ilk olarak Sultan IV. Rükneddin Kılıcarıslan'ın nezdine vardı. Han'ın verdiği destek ile sultanlığını güvence altına alan Rükneddin, tabii olarak onun emrine itaat etti ve kardeşi ile barışa,

⁸⁶⁶ İbn Bibi, II, s. 152-153; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 103.

⁸⁶⁷ İbn Bibi, II, s. 154; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında...*, s. 143.

⁸⁶⁸ Hülâgû bu sırada Suriye seferine hazırlanmaktaydı. Suriye'deki Eyyûbî meliklerini itaate çağıran sert mektubu, Eyyûbîlerin boyun eğmesini sağlayamamış hatta Hülâgû aynı sertlikte bir nota ile karşılılaşmıştı. Bk. Aksarayî, s. 40-44.

Han'ın planına uyacağına söz verdi. Ancak asıl mesele, Moğollara rağmen iktidarını sürdüren Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un barışa ve Han'ın emrine ikna edilmesi idi. Keykâvus, bu sırada, Moğol tümeninin desteğini alan kardeşi Rükneddin Kılıcarslan karşısında bazı önemli mevzilerini kaybetmişti. Buna rağmen İznik Rum İmparatorluğu'nun ve Türkmenlerin desteği ile direnişini sürdürüyordu. Şemseddin Mahmud, Konya'ya elçi göndererek İzzeddin'i Han'ın emirlerine uymaya davet etti. İzzeddin Keykâvus bu teklifleri kabul etmedi. Buna öfkelenen Alıncak Noyan'ın saldırı girişimleri, her defasında Şemseddin Mahmud tarafından önlendi. Böylece İzzeddin Keykâvus'un direnişi uzadı. Ancak 1258'in Ağustos ayında Theodoros Laskaris'in ölümü, yerine yedi yaşındaki oğlu IV. Ioannes'in geçmesi, II. İzzeddin Keykâvus'u en önemli müttefikinden yoksun bıraktı. Moğollara karşı daha fazla direnemeyeceğini anlayan Sultan, nihayet Hülâgû Han'ın teklifini kabul etmek zorunda kaldı.⁸⁶⁹

Hülâgû Han'ın temsilcisi Şemseddin Mahmud ile yapılan görüşmeler sonucunda anlaşmaya varıldı. Anlaşmaya göre, Kızılırmak sınır olmak üzere Selçuklu ülkesi iki kardeş sultan arasında bölünüyordu. Ülkenin batısı II. İzzeddin Keykâvus'a, doğusu ise IV. Rükneddin Kılıcarslan'a bırakılıyordu. Ayrıca her iki Selçuklu sultanı durumlarının tescili için Hülâgû Han'ın huzuruna çıkacaktı. Moğol noyan ve yargucularının şahitlik ettiği antlaşma metni İbn Bibi tarafından kaleme alınmıştı.⁸⁷⁰

Selçuklu sultanları, varılan anlaşmaya göre paylarını tescil ettirmek ve Hülâgû Han'a itaatlerini sunmak için birbirinin peşinden Han'ın yanına gittiler. 4 Şaban 656/6 Ağustos 1258 tarihinde İzzeddin Keykâvus, ondan dört gün sonra da Rükneddin Kılıcarslan, Tebriz yakınlarında bulunan Hülâgû Han'ın huzuruna çıktılar. İzzeddin Keykâvus, yaptıklarından dolayı yargılandı. Ancak yargılama uzun sürmedi. Dokuz Hatun'un da şefaati ile Hülâgû Han tarafından kolayca bağışlandı.⁸⁷¹ Hatta İzzeddin Keykâvus, İlhan'ın güvenini o derece kazandı ki, bir ara Hülâgû Han'dan tüm Selçuklu mülkünü kendisine bırakan bir yarlık çıkarmayı başardı. Fakat birkaç gün sonra Rükneddin Kılıcarslan'ı huzura kabul eden İlhan bu kararını değiştirdi. Muînüddin Süleyman Pervâne'nin etkili diplomatik girişimleri sonucunda, Anadolu'da yapılan antlaşmayı aynen tescil etti. Huzurunda iki kardeşin barışmasını ve kucaklaşmasını

⁸⁶⁹ Ostrogorsky, s. 413.

⁸⁷⁰ İbn Bibi, II, s. 154-155.

⁸⁷¹ Reşîdüddin, *Câmiü't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 51; *Anonim Selçukname*, s. 35. Bunun nedeni, hiç kuşkusuz yukarıda izahına giriştiğimiz politikalar ile ilgiliydi.

emretti. İzzeddin Keykâvus Konya’da, Rükneddin Kılıcarslan Tokat’ta saltanat sürecekti.⁸⁷²

Bundan sonra Selçuklu Devleti’nin ödeyeceği yıllık vergi konusu ele alındı. Anadolu’da yaşanan gelişmeler nedeniyle, Moğollara uzun süredir düzenli vergi ödenmediği vaki idi. Varılan anlaşmaya göre Selçuklular; yıllık 20 tümen⁸⁷³ altın, 500 parça ecnas, Antalya kumaşı (kemha) ve renkli kumaş, 3.000 altın işlemeli kap kacak (zerkubî dime), 500 iğdiş at (ahta) ve 500 katırdan oluşan bir vergi ödeyeceklerdi.⁸⁷⁴

Bu arada Hülâgû Han, her iki sultana da kendisinin Suriye seferine katılmaları için hazırlık yapmalarını emretti. Ancak, Han’ın yanında kaldıkları süre içerisinde, öz kaynaklarını maiyetlerinin ihtiyaçlarını karşılamak için kullandıklarından, Han’ın hazinesinden 400 baliş⁸⁷⁵ borç olarak sefer hazırlıklarını tamamladılar. İlhan ile birlikte Suriye seferine katıldılar.⁸⁷⁶ Böylece Hülâgû Han’ın Orta Doğu’ya vardığı 1256 yılından iki yıl sonra, Türkiye Selçuklu Devleti, İlhanlı Devleti’nin yüksek hâkimiyetini kabul etmiş oldu. İlhanlı hâkimiyeti, Anadolu üzerindeki Moğol egemenliğinin, üçüncü ve son halkasını oluşturmaktaydı. Sultan II. İzzeddin Keykâvus’un, 1255 yılından itibaren İznik Rum imparatoru II. Theodoros Laskaris ve Türkmenlerin desteğiyle yürüttüğü bağımsızlık mücadelesi de bir süreliğine sona ermiş oluyordu.

C. II. İzzeddin Keykâvus’un Son İttifak Arayışları

1. İlhanlılara İtaat Dönemi (1258-1262)

Hülâgû Han’a itaat eden Selçuklu sultanları onunla birlikte el-Cezire ve Suriye seferine katıldılar. 1259 Nisan’ında Meyyâfârikîn, Eylül ayında ise Âmid şehirleri Eyyûbîlerden alındı. Âmid şehri Rükneddin Kılıcarslan’ın topraklarına ilhak edildi. Daha sonra Suriye’ye giren Hülâgû Han, 1260 yılının Ocak ayında Halep’i, Mart ayında Şam’ı Eyyûbîlerden zapt etti. Eyyûbîlerin son büyük sultanı Melik Nâsır Yusuf, Moğollara

⁸⁷² İbn Bibi, II, s. 155-157; Aksarayî, s. 45-46; Anonim’e göre Rükneddin Kılıcarslan’ın taht şehri Kayseri idi. Bk. *Anonim Selçukname*, s. 35.

⁸⁷³ Tümen, Moğollarda balişten daha yüksek para birimini teşkil ediyordu. Genel olarak 10 bin dinar karşılığındaydı. Vergi gelirleri ve toplamlar bu para birimi üzerinden hesap edilirdi. Bk. Spuler, s. 332.

⁸⁷⁴ Aksarayî, s. 46. Bu miktarlar, 1246’da yapılan antlaşmanın getirdiği yıllık vergi miktarından bir hayli düşüktü. Karşılaştırmak için bk. Yukarıda s. 202.

⁸⁷⁵ Büyük Moğol Devleti zamanında “baliş” para birimi olarak büyük rol oynamaktaydı. Bu birim, Cengiz Han zamanında 75 altın dinar kıymetindeydi. Gümüş baliş, bu değerinde birini teşkil ediyordu. Bk. Spuler, s. 332. Buna göre Selçuklu sultanları 30 bin dinar borç almıştı.

⁸⁷⁶ İbn Bibi, II, s. 156.

esir düştü. Sefere katılan Selçuklu sultanları, putperest Moğol hanının maiyetinde, Müslümanların uğradığı katli seyretmek zorunda kaldılar.⁸⁷⁷

Hülâgû Han'ın Suriye seferi sürerken Mengü Kağan 11 Ağustos 1259'da ölmüş, kardeşleri arasında Moğolistan'da taht kavgaları başlamıştı. Ayrıca Hülâgû'nun Müslümanlığa meyleden kuzeni (Altın Orda hanı) Berke Han, Kafkasya tarafından İlhan'ı tehdit etmeye başlamıştı.⁸⁷⁸ Bu sebeplerden dolayı Hülâgû Han, Suriye'de Ketboğa Noyan'ın emrinde bir miktar asker bırakarak Azerbaycan'a döndü. İşte bu sırada, yanındaki bütün tâbi hükümdarlarla birlikte Selçuklu sultanlarının da ülkelerine dönmesine müsaade etti (Mayıs/Haziran 1260).⁸⁷⁹

Hülâgû Han, Selçuklu sultanlarına ülkelerini tevcih etmekle birlikte, Türkiye'deki işlerin kendi adına izlenmesi için Şemseddin Mahmud Tuğrâî ve Muînüddin Süleyman Pervâne'yi görevlendirmişti. İlhan'ın birçok yükümlülüklerle birlikte yetkiler verdiği Tuğrâî, ayrıca her iki sultanın birden vezirliğini de yapacaktı. Ayrıca Alıncak Noyan komutasındaki Moğol tümeni, artık sürekli olarak Anadolu'da, onların yanında bulunacaktı.⁸⁸⁰

Aksarayî'nin "Baba Şemseddin" dediği Sâhib Şemseddin Mahmud Tuğrâî, Hülâgû Han'ın kendisine bahşettiği sultanlar üstü konum sayesinde, ülkeyi Han'ın işbirlikçisi olarak fiilen yönetmeye başladı. İlhan'ın yarlığına göre, vezirlik maaşı olarak Kastamonu vilayetinin gelirlerine el koydu. Anadolu'da bulunan Moğol askerlerinin tahsisatını arttırarak devleti büyük mali külfetlerin altına soktu. Bunlar yetmiyormuş gibi, İlhan'ın hazinesinden çok miktarda şahsi borçlar aldı. Her iki sultanın da veziri olduğu için bütün ülkeye hükmederek komutanlardan valilere hatta sultanların özel maiyetine kadar bütün devlet görevlilerini o belirliyordu. Moğol hanının işbirlikçisi olarak Selçuklu ülkesinde büyük zulümlere imza atan Şemseddin Mahmud Tuğrâî aynı yıl (1260) öldü. Ancak yarattığı yıkım büyüktü.⁸⁸¹

⁸⁷⁷ Kaymaz, *Pervâne Mu'ini'd-Dîn Süleyman*, s. 78; Cengiz Tomar, "el-Melikü'n-Nâsır, Yusuf", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Ankara 2004, s. 78.

⁸⁷⁸ Grousset, s. 345.

⁸⁷⁹ Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 55; İbn Bibi, II, s. 156.

⁸⁸⁰ Aksarayî, s. 47; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında...*, s. 145.

⁸⁸¹ Aksarayî, s. 47; Kaymaz, *Pervâne Mu'ini'd-Dîn Süleyman*, s. 79.

2. Memlûk Sultanı Baybars ile Yapılan İttifak Girişimleri

Muînüddin Süleyman Pervâne'nin ve Moğol komutanı Alıncak Noyan'ın denetim ve himayesi altında olan ve sözde bir saltanat süren⁸⁸² IV. Kılıcarıslan'ın bu uygulamalara karşı herhangi bir tepkisi yoktu. Ancak İzzeddin Keykâvus'un, Moğol hâkimiyeti altında kendisinin ve ülkesinin düştüğü durumdan hiç de memnun olmadığı ve olan bitene tepki duyduğu açıktı. Bu yüzden, Şemseddin Mahmud Tuğrâî'nin ölümünden sonra İlhan'ın vezirlik makamına tayin ettiği Muînüddin Süleyman Pervâne'yi tanımadı. Sultanlık yetkisini kullanarak kendi vezirliğine Sâhib Fahreddin Ali'yi tayin etti. Hülâgû bu durumu sineye çekmek zorunda kaldı.⁸⁸³

Yönettiği alanın konumu⁸⁸⁴ ve yakın zamanda bölgede meydana gelen birtakım siyasal gelişmeler Keykâvus'un bağımsızlık için yeniden cesaret bulmasına yol açmış olmalıydı.⁸⁸⁵ Zira, bir dönem kendisine sığınan ve Selçuklu ordusunda Moğollara karşı çarpışan Mikhail Palaiologos, İznik tahtını ele geçirmek suretiyle kendini imparator ilan etmişti (Aralık 1258).⁸⁸⁶

Hülâgû'nun Ketboğa Noyan komutasında Suriye'de bıraktığı İlhanlı ordusu, Aynicâlût mevkiinde Memlûkler tarafından bozguna uğratılmıştı (25 Ramazan 658/3 Eylül 1260). Böylece Nil'den Fırat'a kadar bütün Mısır ve Suriye'yi birleştiren Memlûkler, Sultan Baybars liderliğinde İlhanlı hükümdarı Hülâgû'nun karşısına dikilmişlerdi. Bu zafer Orta Doğu'daki yenilmez Moğol algısına güçlü bir darbe indirmiş, Müslümanların uzun bir aradan sonra yeniden kendilerine güven duymaya başlamalarını sağlamıştı.⁸⁸⁷

Yaşananlar bununla da sınırlı kalmamıştı. Hülâgû'nun birkaç yıl önce dehşet saçtığı İslam dünyası bakımından gerçek müjde niteliği taşıyan önemli bir gelişme daha

⁸⁸² İbn Bibi, II, s. 156; Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında...*, s. 144-145.

⁸⁸³ İbn Bibi, II, s. 156; Aksarayî, s. 47.

⁸⁸⁴ Keykâvus'un, ülkenin batısında yer alması, İlhanlı baskısını doğrudan hissetmesini engelliyordu. Ayrıca onun yönetim bölgesi, Moğollara daima muhalif olan geniş Türkmen kitlelerini barındırıyordu. Türkmenler onun gereksinim duyduğu askerî gücü ona sunmaktaydı.

⁸⁸⁵ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında...*, s. 145.

⁸⁸⁶ II. Theodoros Laskaris'in ölümü üzerine İznik tahtına yedi yaşında bulunan oğlu IV. Ioannes Vatatzes geçmişti. Küçük yaştaki İmparator'un naibliğine ise, Selçuklu diyarından dönen Mikhail Palaiologos getirilmişti. Mikhail Palaiologos bir süre sonra müşterek hükümdar olarak imparatorluk tacını elde ederek Bizans İmparatorluğu'nu yeniden güçlü bir devlete dönüştürecekti. Bk. Ostrogorsky, s. 413.

⁸⁸⁷ Aynicâlût Savaşı'nın bütün boyutlarıyla geniş bir değerlendirmesi için bk. Ali Aktan, "Sultan Kutuz ve Aynu-Calût Zaferi", *Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman'a Armağan*, (ed. E. Semih Yalçın), Berikan Elektronik Basım Yayım, Ankara 2003, s. 39-59.

meydana gelmişti. Altın Orda Hanlığı'nın yeni hükümdarı Berke Han, Müslümanlığı kabul ederek amcaoğlu Hülâgû'ya karşı Memlûk Türk Sultanlığı ile ittifak kurmuş ve Moğol cephesinde büyük bir çatlak meydana getirmişti.⁸⁸⁸ Bu sırada Mengü Kağan'ın ölümü ile Moğolistan'daki iki kardeşi, Kubilay ile Arıkboğa taht kavgasına girmişlerdi. Bu mücadele 1259-1264 yılları arasında devam edecekti.⁸⁸⁹

Gürcistan Krallığından da ümit verici haberler geliyordu. Nitekim 1259 yılında Batı Gürcistan Kralı David Narin, Moğol baskısına daha fazla dayanamayarak bağımsızlık için direnişe geçti. Onun bağımsızlık girişimini, ertesi yıl Doğu Gürcistan Kralı David Ulu'nun başlattığı bağımsızlık hareketi izledi. Doğu ve Batı Gürcistan'daki direniş 1264 yılına kadar devam edecekti.⁸⁹⁰

Orta ve Uzak Doğu'da meydana gelen bütün bu gelişmeler, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un bağımsızlık hareketine girişmesi için uygun bir ortam sağlamaktaydı. En zor koşullarda dahi Moğollara karşı direnmeyi tercih eden İzzeddin Keykâvus bu fırsatı kaçırmadı. Öncelikle Hülâgû Han'ın yıllık vergi ve borçları tahsil için ülkesine gönderdiği Emir Taceddin Mu'tez ve Büyük Elçi Tukelek Bahşi'yi başından savdı.⁸⁹¹ Ardından Antalya'ya hareket etti. Burası, tasarladığı bağımsızlık hareketini yönetmek için her açıdan oldukça ideal bir mekândı. Gerçekten de Antalya, aradaki mesafe nedeniyle İlhanlıların sıkı denetiminden uzak bir bölgeydi. Mücadelenin ilk safhasında lazım gelen gizlilik için kusursuz bir merkezdi. Çevresinde, asker ihtiyacının karşılanmasına imkân verecek yoğun Türkmen kitleleri bulunmaktaydı⁸⁹² ve

⁸⁸⁸ Bu görüşler için bk. Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında...*, s. 145; Çağdaş Memlûk tarihçisi Baybars Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre fi Târîhi'l-Hicre* adlı eserinde, Berke Han'ın Müslüman olduğuna dair haberlerin yayılması üzerine, Memlûk Sultanı Baybars'ın ona 659 (1260-1261) yılında bir mektup yazdığını ve bu mektupta Berke'yi Hülâgû üzerine cihada çağırdığını belirtir. Bk. Tiesenhausen, W, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, (çev. İsmail Hakkı İzmirli), Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s. 159; Abdülkadir Yuvalı'ya göre, Berke Han, daha hanlık makamına gelmeden önce Buhara'da Şeyh Seyfeddin Baharzi'nin tesiriyle Müslüman olmuştu. Bk. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi*, s. 95-96.

⁸⁸⁹ Grousset, s. 276-277.

⁸⁹⁰ Berdzenişvili ve Canaşaia, s. 176-179.

⁸⁹¹ Aksarayî, s. 49.

⁸⁹² Bu sırada Selçuklu ülkesinin Hristiyan komşularıyla olan sınırları anlamına gelen uç bölgelerinde, Moğolların önünden kaçarak gelen büyük göçebe Türk kitleleri toplanmıştı. Örneğin İbn Saîd el-Mağribî'nin verdiği 1261 öncesine ait bilgilere göre, Denizli, Honaz ve Dalaman Çayı havalisinde (Menteşe), 200 bin çadır Türkmen göçebe halk yaşamaktaydı. Eskişehir-Kütahya arasında 300 bin ve Kastamonu bölgesinde de 100 bin çadır göçebe Türk yığılmıştı. Bugünkü Menteşe Dağlarına Cibâlû't-Türkmen (Türkmen Dağları) deniliyordu. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 507. Aynı şekilde Ermeni ucunda da büyük Türkmen kitleleri mevcuttu. Malatya-Elbistan havalisinde oldukça kalabalık olan Ağaçeriler bulunuyordu. Yine aynı bölgede Germiyan Türkmenleri önemli bir güç oluşturunuyordu. İşte

Türkmenlerin hemen hepsi Moğollara karşı başlatılacak bir harekete hazır vaziyette beklemekteydi. Yine Antalya, Bizans ve Memlûk devletleriyle deniz üzerinden sağlanacak güvenli bir haberleşme için oldukça elverişli bir limana sahipti. İzzeddin Keykâvus işte bu nedenlerle bağımsızlık hareketini buradan başlatmaya karar vermişti.

Antalya şehrine varan Sultan Keykâvus, gereksinim duyduğu silahlı gücü oluşturmak için vakit kaybetmeksizin çalışmalara girişti. Bu çerçevede ilk olarak Güneybatı Anadolu'daki Uç Türklerinin reisi Mehmed Bey'le temasa geçti ve onu yeniden davasına kazandırdı. Göçebe Türk kitleleri üzerinde önemli bir nüfuzla sahip olduğu anlaşılan Ali Bahadır'ı Anadolu'nun kuzeybatı uçlarındaki Türkmenlerden asker toplamakla görevlendirdi.⁸⁹³

İzzeddin Keykâvus, Moğollara karşı salt kendi olanakları ile mücadele etmenin mümkün olmadığını biliyordu. Bu nedenle Memlûk Sultanı Baybars'tan (1260-1277) yardım istedi. Arap (Memlûk) kaynaklarının verdiği bilgilere göre, Sultan Baybars, Şerif İmâdeddin Hâşimî ve Emir Şerefüddin Câkî isimli elçilerini derhâl Antalya'ya gönderdi. İzzeddin Keykâvus'u Mısır'a sığınması için davet etti. Şayet bunu yaparsa, ülkesini Moğollardan kurtarması için kendisine var gücüyle destek olacağını bildirdi. Memlûk elçileriyle görüşen İzzeddin Keykâvus, o sırada Mısır'a iltica etme düşüncesini uygun görmedi. Böyle bir şeyin, ancak bütün ümitlerinin kaybolması hâlinde mümkün olabileceğini belirtti.⁸⁹⁴ Zira bu sırada İzzeddin Keykâvus, her şeye rağmen Selçuklu ülkesinin yarısını hâkimiyeti altında tutuyordu. Emirleri vasıtasıyla asker toplama işi de devam ediyordu. Kardeşi Rükneddin Kılıcarslan'ın ve Moğolların, gizli şekilde yürüttüğü bağımsızlık planından haberdar olmadığını düşünüyordu. Oysaki Baybars'ın teklifini kabul edip Mısır'a gitmesi durumunda, yürüttüğü plan ifşa olacak, ülkenin tamamı kardeşi Rükneddin Kılıcarslan'ın şahsında Moğol egemenliği altına girecekti. Tüm bu nedenlerle Baybars'ın önerilerini reddetti. Ancak önerileri reddetmesi, Memlûkler ile kurmayı düşündüğü ittifaktan vazgeçtiği manasına gelmiyordu.

İzzeddin Keykâvus, Moğollara karşı yürüttüğü mücadelede her zaman bu Türkmen kitlelerinin gücüne dayanmaktaydı.

⁸⁹³ Ebü'l-Ferec'in, "kısa boylu, biçimsiz fakat kuvvetli bir muharip ve savaş taktiklerine vâkıf bir asker" olarak nitelendirdiği Ali Bahadır, 1258 yılında Rükneddin Kılıcarslan ve Baycu Noyan'a karşı yürütülen mücadelede Sultan İzzeddin Keykâvus tarafından Malatya'ya gönderilmişti. Malatya-Elbistan bölgesinde göçebe yaşayan Türkmenlerden ve Ağaçeri Türklerinden bir ordu kuran Ali Bahadır, Moğollara karşı önemli gaza faaliyetlerinde bulunmuştu. Bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 564-565.

⁸⁹⁴ Kaymaz, *Pervâne Mu'ini'd-Dîn Süleyman*, s. 87.

Sultan II. İzzeddin Keykâvus, kendisinin ittifak önerilerini ihtiva eden bir mektubu, Nâsırüddin Nasrullah b. Güç Arslan ve Sadreddin Ahlatî adlı elçileriyle birlikte Sultan Baybars'a sundu. Cemaziyelahir 660/Mayıs 1262 tarihli bu mektupta net istekler yer alıyordu. Buna göre, Baybars'ın kendisiyle birlikte doğrudan doğruya İlhanlılara karşı savaşa girmesini istedi. Zafer kazanılması ve belanın defedilmesi hâlinde, Selçuklu ülkesinin yarısının tasarruf hakkını Sultan Baybars'a bırakacaktı. Bu sözün teminatı olarak üzerinde tuğrasının bulunduğu boş kağıtları da Sultan Baybars'a göndermişti. Böylece Baybars'ın söz edilen Anadolu toprakları üzerinde dilediğine ikta ve emirlik menşuru verebileceği gösterilmek istenmişti.⁸⁹⁵

II. Keykâvus'un elçilerini çok iyi karşılayan Sultan Baybars, Keykâvus'a yardımcı kuvvet göndermek için hazırlık yapmaya başladı. Yardım kuvvetlerinin başına Silahdar Nâsırüddin Oğulmuş'u atadı ve ona Selçuklu sultanının antlaşma belgesine uygun olarak Anadolu'da bir ikta tevcih etti. Bu arada yardım kuvvetlerine Halep ve Şam'dan katılacak başka emirlere de aynı şekilde menşurlar verdi. Selçuklu elçisi Emir-i Hâcib'e de Âmid'i ikta etti. Emir-i Hâcib yardım kuvvetleriyle birlikte hareket ederken Sadreddin Ahlatî, Keykâvus'a bir an önce haber vermek için denizden Antalya'ya gitti.⁸⁹⁶

II. Keykâvus'un Selçuklu ülkesinin doğu topraklarını Sultan Baybars'a bırakması, stratejik bir planın parçasıydı. Hâlen Moğolların kontrolünde olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bir kısım yerler Sultan Baybars tarafından ele geçirildiği takdirde, İlhanlı Devleti ile Keykâvus arasında tampon bir bölge meydana gelecekti. Keykâvus'un bu planı, dedesi Alâeddin Keykubad'ın yaklaşık otuz yıl önce, Celaleddin Hârizmşah ve Eyyûbî melikleriyle kurmak istediği güvenlik sistemine çok benziyordu.⁸⁹⁷

Ne var ki, İzzeddin Keykâvus ile Baybars arasındaki ittifak düşüncesi eyleme dökülmeden önce Muînüddin Süleyman Pervâne'nin malumu olmuştu. Durumu derhâl Alıncak Noyan'a ileten Pervâne, İzzeddin Keykâvus'un Memlûklere eğilimi bulunduğunu, Antalya'ya gitmesinin bir sebebinin de onlarla rahatça irtibat kurmak

⁸⁹⁵ Sultan II. Keykâvus'a ait bu ve Haziran 1262 tarihli mektuplar Memlûk tarihçisi İbn Abdüzzâhir'in (ö. 1293) *er-Ravzatü'z-zâhir fi sîreti'l-Meliki'z-Zâhir* adlı eserinde dercedilmiştir. Bu sırada Memlûk Devleti'nin münşisi olan İbn Abdüzzâhir, makamı gereği Baybars ile II. Keykâvus arasındaki diplomatik ilişkilere ve yazışmalara eserinde geniş yer vermiştir. Bk. Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 87; Turan, *Türkiye*, s. 496-497.

⁸⁹⁶ Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 88.

⁸⁹⁷ Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 88.

olduğunu açıkladı. Memlûklerle işbirliği yapmadan önce gerekli önlemlerin alınması için Hülâgû Han'dan izin çıkarılmasını talep etti. Alıncak Noyan keyfiyeti Tebriz'e bildirdi. Durumu öğrenen Hülâgû Han, Keykâvus'u nankörlükle suçlamış, onun yola getirilmesi ve cezalandırılması için oldukça sert bir ferman çıkarmıştı.⁸⁹⁸ İlhan'dan istediği fermanı sonunda alan Muînüddin Süleyman Pervâne, Sultan Rükneddin Kılıcarslan ve Alıncak Noyan'la birlikte, Keykâvus'un merkezi Konya üzerine yürüdü.⁸⁹⁹ İzzeddin Keykâvus'un bütün planları altüst olmuştu.

Hakkında çıkan Han yarlığını ve düşmanın Konya'ya doğru ilerlediğini öğrenen Sultan, bu ani gelişmeler karşısında soğukkanlılığını yitirmişe benziyordu. Öncelikle bir mektup yazarak (Haziran 1262) gelişmeleri müttefiki olan Sultan Baybars'a bildirdi.⁹⁰⁰ Hemen arkasından ivedilikle Antalya'dan Konya'ya hareket etti. Veziri Fahreddin Ali ile bir durum değerlendirmesi yaptı. Bu değerlendirme sonucunda, Hülâgû Han'ın huzuruna çıkmaya karar verdi. Hemen ülkesinin vergisini denkleştirmeye ve hediyeler hazırlamaya çalıştı. Ancak yola çıkmaya fırsat bulamadı. Zira Muînüddin Süleyman Pervâne, Rükneddin Kılıcarslan ve Alıncak Noyan bu sırada ordularıyla birlikte Aksaray'a ulaşmışlardı. Bunu öğrenen İzzeddin Keykâvus, kaçmaya zaman kazanmak ya da bir ihtimal barışı sağlamak amacıyla veziri Fahreddin Ali'yi onlara elçi olarak gönderdi. Saldırı olasılığına karşı ailesini ve hazinesini yola çıkmaya hazırladı. Otağını Konya'nın kuzeyinde bulunan Ruzbe Ovası'nda kurarak önlemler almaya ve Fahreddin Ali'den gelecek haberleri beklemeye başladı. Ancak oyun içinde oyun vardı. Muînüddin Süleyman Pervâne, daha Aksaray'a gelmeden çok önce Fahreddin Ali'yi bütün ülkenin vezirliği vaadiyle yanına çekmiş bulunuyordu.⁹⁰¹

⁸⁹⁸ Anadolu'da bu gelişmeler yaşanırken Hülâgû Han, Musul'da Melik Salih b. Bedreddin Lü'lü'nün -Sultan Baybars ile müttelik olarak- başlattığı direniş ile meşgul idi. Ancak Alıncak Noyan'ın Keykâvus-Baybars ittifakını bildirmesinden yaklaşık bir ay sonra, Temmuz 1262 tarihinde direniş kırılmış ve Musul, İlhanlılar tarafından kontrol altına alınmıştı. Han'ın bu vakte kadar Selçuklu sultanının sınırları zorlayan hareketlerini sineye çekmesinde muhtemelen kendisi için çok daha tehlikeli gördüğü Musul direnişi ile uğraşmasının payı büyüktü. Baybars'ın Keykâvus'a söz verdiği yardımları geciktirmesinde de Musul'daki direnişe verdiği desteğin rolü olmalıydı. Bk. Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 65-67.

⁸⁹⁹ Gerek İbn Bibi gerekse Aksarayî -iki ana kaynak- Sultan İzzeddin Keykâvus'un gerçekte asi olmadığını, onu Moğollara asi gösterenin Muînüddin Süleyman Pervâne olduğu konusunda hemfikirlerdir. Bk. İbn Bibi, II, s. 156-158; Aksarayî, s. 49-50. Bununla birlikte İzzeddin Keykâvus'un 1262 yılında Memlûk Sultanı Baybars ile mektuplaşması, Muînüddin Süleyman Pervâne'nin bu iddialarında haklı olduğunu göstermektedir.

⁹⁰⁰ Turan, *Türkiye*, s. 497.

⁹⁰¹ İbn Bibi, II, s. 158-159; Aksarayî, s. 50-52.

İzzeddin Keykâvus, veziri tarafından aldatıldığını çok geç anladı. Bu arada Alıncak Noyan, Sultan Rükneddin Kılıcarslan ve Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Konya'ya oldukça yakın bir mevki olan Obruk Hanı'na ulaştıklarını haber aldı. Gecenin karanlığından yararlanarak ailesi, adamları ve götürebileceği kadar kıymetli eşyalarını yanına alarak Konya'dan Antalya'ya kaçtı. Onun kaçışından geç haberdar olan düşmanları ancak iki gün sonra Konya'ya girdiler. İlk iş olarak, Sultan'ın şahsi mülküne ve devlet hazinesine Hülâgû Han adına el koydular. Yıllık vergi ve Moğol hazinesinden alınan borçların karşılığı olarak el konulan malları, İlhan'ın karargâhından (ordu) gelen Tükelek Bahşi ve Bahaeddin Şahinşah'a teslim ettiler.⁹⁰² Böylece Muînüddin Süleyman Pervâne ve Sultan Rükneddin Kılıcarslan, Moğol hanına olan şükran borcunu ödemiş oluyorlardı.

3. Sultan'ın İstanbul'a Kaçışı ve Anadolu'da Büyük Direniş

Sultan İzzeddin Keykâvus Antalya'ya kaçmış olmakla birlikte umutlarını tüketmiş değildi. Zira Anadolu'nun uç bölgelerinde yaşayan Türkmen topluluklarının beyleri hâlâ kendisini desteklemekteydi. Komutanlarından Ali Bahadır, kuzeybatı Anadolu'da yaşayan Türkmenlerden topladığı hatırı sayılır bir orduyla Seferihisar'da (Sivrihisar) bulunuyordu. Bu ordunun güneyde kendisini bekleyen Türkmen beyleriyle birleşmesi hâlinde, II. Keykâvus'a Konya yolu açılabilirdi. Ancak Muînüddin Süleyman Pervâne ve Alıncak Noyan da bunun farkında olduklarından Konya'da sessizce beklemeyi uygun bulmamışlardı. Mevsimin kış olmasına (1262/1263 Kışı) aldırış etmeden Ali Bahadır'ın güneye iniş yolunu kesmek için Seferihisar ile Antalya arasındaki kışlaklara yerleşmişlerdi. Alıncak Noyan, Akşehir'in Karayük (Karahüyük) köyünde, Sultan Rükneddin Kılıcarslan ise Altuntaş köyünde kışlamışlardı.⁹⁰³ Ali Bahadır, önündeki bu engeli aşmak için Moğol ordusuna ve Sultan IV. Kılıcarslan'a bir gece baskını düzenlemek istedi. Fakat rehberin yolu şaşırması yüzünden bu girişimi başarısız oldu. Sabahleyin düşmanla karşılaşan Ali Bahadır, şiddetli bir savaşın sonunda mağlup olarak tekrar kuzeydeki uç bölgesine çekilmek zorunda kaldı.⁹⁰⁴ Onu takip eden Selçuklu ve

⁹⁰² İbn Bibi, II, s. 159; Aksarayî doğrudan İstanbul'a gittiğini belirtirse de, bu sırada İznik imparatoru Mikhail Palaiologos'un henüz İstanbul'u Latinlerden geri almadığı bilinmektedir. Bk. Aksarayî, s. 52.

⁹⁰³ İbn Bibi'nin bahsettiği bu iki köy, günümüzde aynı isimle kasaba olarak mevcuttur. Karahüyük, Akşehir-Konya yolunun 7. kilometresinde, Altuntaş ise aynı yolun 12. kilometresinde bulunur.

⁹⁰⁴ İbn Bibi, II, s. 160.

Moğol kuvvetleri, Bizans sınırlarına kadar olan uç vilayetlerine girerek II. Keykâvus'a destek veren Türk obalarına boyun eğdirmeye çalıştılar.⁹⁰⁵

Ali Bahadır'ın düşman hattını yarma girişiminin başarısız olması, güneyde onun gelişini bekleyen Mehmed Bey liderliğindeki Türkmen beylerinin de sonunu hazırladı. Ali Bahadır'ın saldırısını bertaraf eden Muînüddin Süleyman Pervâne, Antalya'da bulunan II. Keykâvus'un asker kaynaklarını kesmek için Selçuklu ve Moğol kıtalarından oluşan ordularla Mehmed Bey'in üzerine yürüdü. Bu aynı zamanda, Mehmed Bey'in cezalandırılması hakkında Hülâgû Han'ın daha önceden kesinleşmiş kararının da gereği idi.⁹⁰⁶ Damadı Ali Bey'in ihaneti ile karşılaşan Mehmed Bey, Dalaman'da düşmanla yaptığı savaşı kaybederek esir düştü ve Pervâne'nin emriyle Borgulu'da (Uluborlu) katledildi. Bölgeyi bir uç vilayetine dönüştüren Muînüddin Süleyman Pervâne, Mehmed Bey'in damadı Ali Bey'i kayınpederine ihaneti karşılığında uç beyliğine tayin etti.⁹⁰⁷

Sultan II. Keykâvus, daha Ali Bahadır'ın yenildiğini haber aldığı zaman, "Kondistabl" unvanlı emirini Bizans imparatoru olan eski dostu VIII. Mikhail Palaiologos'a göndererek sığınma talebinde bulunmuştu. İmparator bu talebi kabul etti.⁹⁰⁸ Bununla birlikte talebi İmparator tarafından kabul edilen Sultan hemen harekete geçmedi. Muhtemelen Mehmed Bey'in Güneybatı Anadolu'da Pervâne ve Moğollara karşı verdiği mücadeleyi takip etti. Fakat Mehmed Bey'in katledilmesi ve Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Antalya üzerine asker sevk etmesi üzerine burada daha fazla kalamayacağını anladı. Bunun üzerine eşlerini, çocuklarını ve annesi Berduliye Hatun'u

⁹⁰⁵ Aksarayî, s. 53. Aksarayî yanlış olarak kuzeybatıdaki bu Türk topluluklarının önderinin Mehmed Bey olduğunu belirtir. Oysaki aşağıdaki dipnotta belirtildiği gibi, Mehmed Bey bu bölgenin değil, Güneybatı Anadolu'daki Uç Türklerinin beyidir.

⁹⁰⁶ Mehmed ya da Muhammed Bey'in daha evvel II. Keykâvus'a isyan ettiğine, Sultan'ın da onun isyanını bastırmak için Antalya'ya gittiğine yukarıda temas edilmişti. Muhtemelen bu olay üzerine Keykâvus'tan çekinen Mehmed Bey, Hülâgû Han'ın himayesini sağlamak için ona elçi göndererek itaatini bildirmişti. Hülâgû onun bu isteğini kabul ederek Hulşar isimli bir şahne ile birlikte Denizli, Tavas ve Dalaman'ın hâkimiyetini Mehmed Bey'e bırakan bir ferman göndermiş, bununla birlikte Mehmed Bey'in bizzat Tebriz'e gelmesini de şart koşmuştu. Ancak Türkmen beyi bundan çekinerek huzura gitmeyince sinirlenen Hülâgû, Rükneddin Kılıcarıslan ve Alıncak Noyan'a haber göndererek, Mehmed Bey'in üzerine yürümelerini istemişti. Bk. Erdem, s. 175-176. Muhtemelen bu yüzden Mehmed Bey, bu sırada Antalya'da bulunan ve daha önce kendisine isyan etmiş olduğu II. Keykâvus'a yaklaşarak onun mücadelesinde yer almıştı.

⁹⁰⁷ Aksarayî, s. 53; Erdem, s. 176-177.

⁹⁰⁸ İbn Bibi, II, s. 160. İmparator, Selçuklu elçisini Nymphaion (Nif/Kemalpaşa) şehrinde kabul etmişti. Bk. Kaymaz, *Pervâne Mu'îni'd-Din Süleyman*, s. 90.

yanına alan Sultan, hazırlanmış kadırgalarla Antalya'dan İstanbul'a hareket etti⁹⁰⁹ (1262/1263 Kışı).⁹¹⁰ Yolculuğunda kendisine Pisidie Metropolitisi de eşlik ediyordu. Sultan ve maiyeti, İmparator VIII. Mikhaıl Palaiologos tarafından -daha önce kendisinin ona yaptığı gibi- oldukça sıcak bir biçimde karşılandı. Sultan'ı ve ailesini imparatorluk sarayında ağırlayan İmparator, kafilede bulunan diğer mültecilere de makam ve mevkilerine göre konut ve iâşe temin etti. Sultan'a, uygun zaman geldiğinde geriye dönüp halkı üzerinde hâkimiyetini yeniden tesis edebileceğine dair güvence verdi.⁹¹¹

İstanbul'a sığınan İzzeddin Keykâvus, Anadolu'da bıraktığı Ali Bahadır ve Muzafferüddin Uğurlu gibi komutanları aracılığıyla taht mücadelesini sürdürmekteydi. Moğollardan nefret eden büyük Türkmen kitlelerinin beylerini yanlarına alan bu komutanlar, ciddi bir direniş hareketi örgütlediler. Konya'da bulunan ve Keykâvus'u destekleyen bazı devlet ricali de bu harekete katıldı. Ali Bahadır, Kuzey Anadolu'da Eskişehir-Kütahya-Ankara-Çankırı çizgisinde yurt tutan Uç Türklerinden oluşturduğu ordusuyla, Sultan IV. Rükneddin Kılıcarslan'ı devirmek için Konya üzerine yürüdü. Muzafferüddin Uğurlu, Ermeni ucundan 20 bin zırhlı süvari ile gelen Türkmen beyleri⁹¹² Karaman, Bunsuz ve Zeynü'l-Hac ile birleşerek Altunaba Kervansarayı'nda⁹¹³ onu beklemekteydi. Kuvvetlerini burada birleştiren Ali Bahadır, Uğurlu ve Karaman Bey Konya üzerine yürüyüşe geçtiler. Durumu öğrenen Muînüddin Süleyman Pervâne, Moğol kitalarıyla takviye edilmiş ordusuyla onların karşısına çıktı. Gevale Kalesi⁹¹⁴

⁹⁰⁹ 1260 yılında İznik tahtına ortak olan VIII. Mikhaıl Palaiologos, Latinlerle sürdürülen mücadeleden zaferle çıkarak nihayet 25 Temmuz 1261 tarihinde İstanbul'u tekrar ele geçirmişti. Böylece, İstanbul'da 1204'ten beri devam eden Latin hâkimiyetine son vermişti. Bk. Ostrogorsky, s. 415-416.

⁹¹⁰ Sultan'ın Bizans imparatoruna sığınmak için Antalya'dan ayrılış tarihi hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi yoktur. Bununla birlikte, Keykâvus'un Antalya'dan Baybars'a yazdığı ikinci mektubun Recep 660 (22 Mayıs - 20 Haziran 1262) tarihli olması ve ardından yaşanan hadiselerin gerçekleşme süreleri dikkate alındığında, bu olayın 1262 yılı sonlarında ya da 1263 yılı başlarında gerçekleşmiş olması gerekir.

⁹¹¹ İbn Bibi, II, s. 160; Pachymeres, s. 35-36; Aksarayî, s. 52-53. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un İslam dünyasının Moğollar karşısında medarîftiharı Sultan Baybars yerine Hristiyan Bizans imparatoruna sığınması ilginçtir. İlhan Erdem'e göre, bunun nedeni II. Keykâvus'un Anadolu'ya yakın olmak istemesi ve geçmişte olduğu gibi tekrar geri dönebilme umudu taşımasıydı. Bk. Erdem, s. 174; Nejat Kaymaz'a göreyse, Keykâvus, sığınmak için Baybars'a nispetle daha yakından tanıdığı, ayrıca da kendisine minnet borcu olan sınır komşusunu seçmişti. Bk. Kaymaz, *Pervâne Mu'îni'd-Dîn Süleyman*, s. 90.

⁹¹² Adı geçen Türkmen beyleri, daha sonra Karaman Bey'e izafeten Karamanoğulları adını alacak olan Türk topluluğunun liderleridir. Karamanoğlu Türklerinin bu savaşa kadar faaliyetlerinin kısa bir özeti için bk. Erdem, s. 177-178.

⁹¹³ Konya-Beyşehir yolunun 17. kilometresinde bulunan kervansaray, adını Şemseddin Altunaba'dan almaktadır. Konya-Beyşehir-Antalya kervan yolunun Selçuklu döneminde bilinen ilk durağıdır. Bk. Remzi Duran, "Altunaba Hanı", *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, (ed. Hakkı Acun), T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 77.

⁹¹⁴ Konya'nın kuzeybatısında bulunan kaledir. Bk. İbn Bibi, II, s. 203, 331 no.lu dipnot.

önünde meydana gelen savaşta Keykâvus'un komutanları bozguna uğradılar ve savaş meydanından kaçmak zorunda kaldılar. Türk beylerinden Bunsuz ve Zeynü'l-Hac ise tutsak düştüler. Muzaffer biçimde Konya'ya dönen Pervâne'nin ilk işi, tutsak aldığı beyleri Konya surlarında astırmak oldu. Sonrasında ise İzzeddin Keykâvus'a taraftar olmak ve Uç Türklerini isyana teşvik etmekle suçladığı bir grup emiri tutuklatarak Alıncak Noyan'a teslim etti. Noyan hepsini katletti.⁹¹⁵

İzzeddin Keykâvus'a bağlı emirleri bertaraf eden Muînüddin Süleyman Pervâne, onlardan boşalan makamları tamamen kendisine sadık emirlerle doldurdu. Uç Türklerinin yoğun olarak yaşadığı Akşehir, Gorgorum (Beyşehir), Sandıklı ve Kütahya yörelerini içine alan yeni bir vilayet ihdas ederek (Uç vilayeti) emirliğine Vezir Fahreddin Ali'nin oğulları Taceddin Hüseyin ile Nusretüddin Hasan'ı getirdi.⁹¹⁶ Pervâne, bütün bu uygulamalar ile, bir taraftan merkezdeki Keykâvus taraftarlarını bertaraf ederken öte taraftan Keykâvus taraftarı olan Uç Türklerini de sıkı bir denetim altına almayı hedefliyordu. Yaptığı icraat ve atamalarla kuzeybatı ve güneybatıdaki Türkmenleri kontrol altına almayı başarmıştı.

Muînüddin Süleyman Pervâne'nin merkezde ve batı ucunda kontrolü sağlamaya çalıştığı esnada, Gevale Savaşı'nda mağlubiyete uğramış bulunan Ali Bahadır ve Muzafferüddin Uğurlu çekildikleri uç bölgelerinde yeniden direnişe geçtiler. Ali Bahadır, Ankara ve Çankırı taraflarında, Uğurlu ise Aksaray'da yeniden direnişe başladılar. Bu sırada Hurmaoğlu adındaki biri (muhtemelen bir Türkmen beyi), İzzeddin Keykâvus taraftarlığı ile Danişmend vilayetini eline geçirdi.⁹¹⁷ Vilayete birkaç gün hâkim olan Hurmaoğlu, buradan çıkarılınca direnişini Kastamonu'da⁹¹⁸ sürdürdü. Bir dönem Keykâvus'un kullarından olan, daha sonra şahsi çıkarlarını düşünerek

⁹¹⁵ İbn Bibi, II, s. 160, 164; Aksarayî, s. 53-54.

⁹¹⁶ Aksarayî, s. 55-56.

⁹¹⁷ Aksarayî, s. 56. Selçuklu kaynaklarında Danişmendiye eyaleti ya da Danişmend ili diye geçen idari birimin Sultan I. Mesud döneminde Simre merkezli olarak kurulduğu, I. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında ise eyaletin merkezinin Tokat olduğu bilinmektedir. Bk. Koray Özcan, "Ortaçağda Anadolu'nun İdarî Coğrafyasına Bakış Anadolu'da Selçuklu İdarî Birimleri" *AÜ Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2005, s. 73-99. Nitekim Aksarayî'ye göre de 1258 yılında Türkiye Selçuklu ülkesi İzzeddin Keykâvus ile Rükneddin Kılıcarşan arasında bölündüğünde, Sivas'tan Sinop ve Samsun sahiline kadar uzanan "Danişmend vilayeti" Sultan Rükneddin Kılıcarşan'ın yönetimine bırakılmış ve Tokat onun payitahtı olmuştu. Bk. Aksarayî, s. 46. Tokat'ın bu tarihte de Danişmendiye vilayetinin merkezi olduğunu gösteren bu kayda dayanarak Hurmaoğlu'nun birkaç günlüğüne ele geçirdiği Danişmendiye vilayetinin aslında IV. Rükneddin Kılıcarşan'ın eski taht şehri Tokat olduğu ileri sürülebilir.

⁹¹⁸ Aksaray ve Kastamonu'nun gelirlerinin Sâhib Şemseddin'in borçlarına karşılık Taceddin Mu'tez'e bırakılmış olmasının (Bk. Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 107) bu vilayetlerde yaşayanları direnişe destek vermeye ittiğini düşünmek mümkündür.

Rükneddin Kılıcarslan saflarına katılan Simre⁹¹⁹ Serleşkeri Emir-i Alem Şah Melik de bu sırada ayaklandı. Memleketin her tarafında ortaya çıkan bu direnişler altı ay kadar devam etti (1263). Merkeze hâkim olan Pervâne, Moğollardan aldığı askerî destekle vilayetlerde çıkan bu direnişleri de ortadan kaldırdı.⁹²⁰

Direnişlerin tek tek kırıldığını ve mücadele imkânı kalmadığını gören Ali Bahadır ve Uğurlu, yanlarında bulunan askerlerle birlikte Bizans sınırını aşarak İstanbul'daki Sultan'ın yanına gittiler.⁹²¹ Böylece Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Bizans İmparatorluğu'na sığınmasından sonra, 1263 yılında emirleri tarafından Anadolu'da başlatılan ve Uç Türklerinin gücüne dayanan direniş tamamıyla sona ermiş bulunuyordu. Yaklaşık bir yıl boyunca süren bu direnişin başarısızlıkla sonuçlanması, Sultan İzzeddin Keykâvus'un saltanatının da Selçuklu Devleti'nin Moğol (İlhanlı) egemenliğine karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesinin de fiilen sona ermesi manasını taşıyordu.

4. İstanbul'da Yürütülen İttifak Girişimleri

İzzeddin Keykâvus, Anadolu'da yürüttüğü mücadeleyi kaybetmiş ve Bizans başkentine iltica etmişti. Ancak onu ülkesinde her zaman desteklemeye hazır bir kitle mevcuttu. Bu nedenle bir nevi sürgün hayatı yaşadığı İstanbul'da tahtını geri alabilmek ve Moğol egemenliğinden kurtulabilmek adına diplomasinin bütün inceliklerinden yararlanmaya çalışacaktı. Bu esnada Orta Doğu'da İlhanlıların aleyhine meydana gelen siyasal gelişmeler de İzzeddin Keykâvus'u ümitlendirecek nitelikte idi.

Gerçekten de Hülâgû Han'ın siyasal vaziyeti Anadolu dışında pek de parlak değildi. Ordusunun Memlûkler karşısında yaşadığı felaket, Orta Doğu'da gerçekleştirdiği kusursuz fetih hareketine gölge düşürmüştü. İlhan'ın askerî üstünlüğü ile beraber psikolojik üstünlüğüne de son veren Memlûkler, karşı atağa geçmekte gecikmemişlerdi. İlhanlıların sadık bendesi Bedreddin Lü'lü'nün oğlu Melik Salih, Baybars'tan aldığı

⁹¹⁹ Selçuklular zamanında kurulduğu anlaşılan Simre vilayetinin merkezinin neresi olduğu konusunda tartışma vardır. Bununla birlikte bugünkü Samsun iline bağlı Vezirköprü ilçesi yakınlarında olduğu tahmin edilmektedir. Geniş bilgi için bk. Muharrem Kesik, "Selçuklu Türkiyesi'nde Bir Hayal Şehri: Simre (Simere)", *Osmanlı'nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı, Cilt II* (haz. Feridun M. Emecen, İshak Keskin, Ali Ahmetbeyoğlu), Timaş Yayınları, İstanbul Şubat 2013, s. 141-154.

⁹²⁰ Aksarayî, s. 56; İbn Bibi, s. 164-165. İbn Bibi, Ali Bahadır ve Uğurlu'nun Konya önündeki bozgunundan sonra uç bölgesine çekildiklerini, Türk topluluklarına güvenmediklerinden dolayı mücadeleye son vererek İstanbul'a sığındıklarını belirtir; savaş sonrasındaki direnişlerinden bahsetmez. Oysaki savaştan sonra ülkenin her yanında çıkan direnişler hakkında Aksarayî bir hayli tafsilat sunar.

⁹²¹ İbn Bibi, II, s. 160.

destekle direnişe geçmişti. Hülâgû'yu bir hayli uğraştıran bu direniş ancak Ramazan 660/Temmuz 1262'de kontrol altına alınabilmişti.⁹²² Baybars aynı desteği Anadolu'da İzzeddin Keykâvus'a da vermek istemiş ancak Hülâgû'nun ani saldırısı buna müsaade etmemişti. Bütün bunlar yanında Baybars'ın İlhan için asıl tehlikeli hamlesi, İslam âleminin birlik ve beraberliğinin simgesi olan hilafet makamını yeniden canlandırması olmuştu.⁹²³ Onun bu hamlesi, yönettiği ülkelerin neredeyse tamamı Müslüman olan Hülâgû Han için ciddi bir endişe kaynağıydı.

Ancak Hülâgû Han'ın dış politikadaki tek sorunu, batı komşusu Memlûkler değildi. Orta Doğu'ya ayak bastığı ilk günden beri kuzeydeki akrabaları Altın Orda hanları ile de ilişkileri hiçbir vakit iyi olmamıştı.⁹²⁴ Altın Orda hükümdarı Berke Han'ın İslamiyet'i kabul ettiğini ve Hülâgû'ya karşı dinsel temelli saldırgan bir dış politika izleyeceğini açıklaması, iki devlet arasındaki tansiyonu iyice yükseltmişti. Berke Han, Hülâgû'ya karşı, onun amansız düşmanı olan Memlûk Sultanı Baybars ile irtibata geçmekte gecikmeyecekti. Nitekim 660 (1261-1262) yılında gönderdiği bir elçilik heyeti ile Baybars'a İslamlığı benimsediğini müjdelemekle kalmamış, İslam'ın can düşmanı olarak gördüğü Hülâgû ile savaşa hazırlandığını da bildirmişti.⁹²⁵

Hülâgû ile kıyasıya bir mücadeleye girmiş olan Sultan Baybars için bu haber, hiç kuşkusuz bir hayli sevindiriciydi. Derhâl bir mektup kaleme alarak güvendiği Alan tüccarlarından birisiyle Berke'ye gönderdi. Dinî öğeleri, bilhassa cihat mefhumunu öne

⁹²² Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 65-67.

⁹²³ Baybars, eski halifelerden Zâhir-Biemrillâh'ın (öl. 1226) oğlu olan Ahmed isimli Abbâsî şehzadesini Kahire'ye getirerek 13 Haziran 1261'de gerçekleştirilen bir törenle halife ilan etmişti. Yeni Halife, "Müstansır-Billâh" lakabını almıştı. O, Baybars'a saltanat tevcihinde bulunmuş, Memlûkler böylece iktidarlarını hukuki bir zemine dayandırmışlardı. Mısır'daki Abbâsî halifelerinin tarihi (1261-1516) için bk. Ali Aktan, "Mısır'da Abbâsî Halifeleri", *Belleten*, Sayı 214, Aralık 1991, s. 613-652.

⁹²⁴ Cûzcânî'ye göre, Moğolların İran'da zapt ettikleri her vilayette Altın Orda hanı Batu'ya ayrılmış bir hisse vardı ve bu bölgelere onun görevlileri tayin olunmuştu. Bk. Cûzcânî, I, s. 176. Bu nedenle Hülâgû'nun Orta Doğu'ya gelip yerleşmesi, iki Moğol devleti arasında hâkimiyet sahası sorunlarını beraberinde getirmişti. Altın Orda hanları (Cuci ailesi) kadim haklarına dayanarak yeni seferden elde edilen ganimet karşılığında Azerbaycan'a hâkim olmak istiyorlardı. Oysaki Hülâgû Han bu ülkeye özel bir önem veriyordu. Nitekim Tebriz'i başkent yaparken Mugan ve Arran topraklarını -sırasıyla- kışlak ve yaylak olarak belirlemişti. Azerbaycan sorunu etrafında yapılan görüşmelerin sonuç vermemesi gerginliğin artmasına sebep olmuştu. A. Yu. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, (çev. Hasan Eren), TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 38-41.

⁹²⁵ Tiesenhausen (İbn Abdüzzâhir), s. 115; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfetü'l-Mülûkiyye fi'd-Devleti't-Türkiyye*, (çev. Hüseyin Polat), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 77; Tiesenhausen, (Baybars Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre fi Târîhi'l-Hicre*), s. 161.

çıkarak Berke'yi Hülâgû Han'ın üzerine kışkırttı.⁹²⁶ Sultan Baybars, Berke Han ile arasında başlayan bu diyalogun bir ittifaka dönüşmesi için önemli adımlar atmaya başladı. Bunun için, Emir Türk Küşerbek ile Fakih Mecdüddin Ruzrâverî'yi 661 yılının Muharrem ayında (Aralık 1262) Berke Han'a elçi olarak gönderdi.⁹²⁷

Sultan Baybars ile diplomatik temaslara başlayan Berke Han, 1262 yılının Ekim ayında İlhanlılara karşı harekete geçmişti. Altın Orda güçleri Şirvan'a saldırdı. Hülâgû'nun buna karşılık gönderdiği ordu 13 Ocak 1263 tarihinde Terek Irmağı kenarında bozguna uğratıldı. Hülâgû Han, Kafkasya'dan Tebriz'e dönmek ve savunmaya geçmek zorunda kaldı.⁹²⁸ Terek'te Hülâgû'nun taarruzunu kırmayı başaran Berke Han'ın hedefleri çok daha büyüktü. O, Altın Orda Hanlığı'nın yeniden batı Moğol topraklarının tek hâkimi olmasını hayal ediyordu. Bunun için İlhanlıları ortadan kaldırması şarttı. Üstelik Berke artık İslamiyet'i kabul etmişti ve bu durum Hülâgû'nun zulmü altında yaşayan Müslümanları kurtarmak gibi bir misyonu da ona yüklemiş bulunuyordu.

Bununla birlikte böylesine büyük bir mücadelenin tek başına yürütülmesinin imkânsız olduğunu bilen Berke Han, Orta Doğu'nun bütün siyasi aktörlerini İlhanlılara karşı birleştirmek için bir dizi diplomatik girişimlere başladı. Emir Celaleddin, Şeyh Nureddin Ali ve İzzeddin Türkmanî'den oluşan bir elçi heyeti oluşturdu. Bizans imparatoru Mihail Palaiologos'u ve onun yanında mülteci olarak bulunan akrabası İzzeddin Keykâvus'u ittifaka davet etmek için elçi heyetini ilkin İstanbul'a gönderdi.⁹²⁹ Berke'nin bu teklifi, Sultan II. İzzeddin Keykâvus için son derece ümit vericiydi. Zira, Orta Doğu'nun üç büyük gücünün (Altın Orda-Bizans-Memlûkler) İlhanlılara karşı oluşturacağı bir ittifaka dâhil olarak Selçuklu tahtını yeniden ele geçirebilir ve ülkesinin selametini yeniden sağlayabilirdi.

Berke Han'ın elçilerinin görüşmelerden başarıyla çıktıkları ve Hülâgû'ya karşı ittifakın ilk ayağını oluşturdukları anlaşılmaktadır. Gerçekten de bir süre sonra, Altın Orda

⁹²⁶ Sultan Baybars'a göre, Berke madem Müslüman olmuştu, o hâlde ailesinden de olsa artık kâfirlerle [İlhanlılarla] savaşması gerekiyordu. Çünkü *Sallallahü aleyhi vesellem* de en yakın akrabaları ile vuruşmuş, Kureyş ile cihat etmiş, *Lâ ilahe illallah* diyinceye kadar [kâfir] halk ile vuruşması emredilmişti. Mektup, Baybars'ın münşisi İbn Abdüzzâhir tarafından kaleme alınmıştı. Bk. Tiesenhausen (İbn Abdüzzâhir), s. 111.

⁹²⁷ Tiesenhausen (İbn Abdüzzâhir), s. 115-116, 119.

⁹²⁸ Reşîdüddin, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 68-70; Erdem, s.179.

⁹²⁹ Aksarayî'ye göre Sultan II. Keykâvus'un halası, Berke Han'ın nikâhlı eşiydi. Bk. Aksarayî, s. 57.

elçileri, yanlarında İmparator'un, II. Keykâvus'un ve Cenevizlilerin⁹³⁰ elçileri olduğu hâlde 11 Recep 661 (21 Mayıs 1263) tarihinde Mısır'ın İskenderiye kentine ulaştılar. Elçiler, Sultan Baybars tarafından Kahire'de kabul edildiler. Berke Han'ın elçileri yanlarında getirdikleri mektubu Sultan'a sundular. Berke Han mektubunda Sultan Baybars'a "kâfir" Hülâgû Han'a karşı ortak harekâta bulunmayı öneriyordu. Buna göre, kendisi zaten bütün kardeşleriyle birlikte İlhanlılara karşı topyekûn bir cihada girmişti. Şimdi bir taraftan kendisi diğer taraftan Sultan Baybars harekete geçerse Hülâgû'yu işgal ettiği ülkelerden kovmak mümkün olabilirdi. Bunun için Baybars'tan, ilk aşamada Fırat havzasına bir müfreze göndermesini, Hülâgû'nun Anadolu ile bağlantısını keserek İstanbul'da sürgünde bulunan II. İzzeddin Keykâvus'a yardımcı olmasını rica ediyordu. Şayet belirlediği strateji üzerinde uzlaşmaya varılır ve bu strateji başarıya ulaşırsa Hülâgû'nun egemenliğinden kurtarılan İslam ülkelerinin yönetimini Baybars'a bırakmayı taahhüt ediyordu.⁹³¹ İmparator Mikhaıl Palaiologos, Sultan II. Keykâvus ve Cenevizlilerin, mektubun içeriği üzerinde Berke Han'la uzlaştıkları kesindi.

Görüldüğü gibi, Berke Han'ın İlhanlılara karşı geliştirdiği stratejide, Türkiye Selçuklu tahtının II. İzzeddin Keykâvus tarafından yeniden ele geçirilmesi önemli bir adımı oluşturuyordu. Bunun için coğrafi yakınlığı nedeniyle Sultan Baybars'ın devreye girmesi isteniyordu. Sultan Baybars'ın Fırat bölgesine asker yığarak Hülâgû'ya karşı kalkan olması hâlinde serbest kalan Sultan II. Keykâvus, Bizans imparatorundan ve Türkmenlerden alacağı destekle Konya'ya gelerek Hülâgû taraftarı yönetime rahatlıkla son verebilecekti. Bu plan İstanbul'a sığınmadan önce Keykâvus'un Sultan Baybars ile uygulamaya çalıştığı planla büyük bir benzerlik göstermekteydi.⁹³² Zira o vakit Sultan Baybars'ın kapısını çalan II. Keykâvus, kendisini Hülâgû'ya karşı himaye etmesi hâlinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bazı toprakları Baybars'a vermeyi teklif ve taahhüt etmişti. Ancak ani gelişmeler üzerine Keykâvus İstanbul'a iltica etmiş ve bu ittifak gerçekleşme olanağı bulamamıştı. Şimdi bu himayenin Altın Orda-Memlûk

⁹³⁰ Mikhaıl Palaiologos ile Cenevizliler arasında, henüz İstanbul geri alınmadan önce 13 Mart 1261'de Nimphaion (Nif/Kemalpaşa) şehrinde bir antlaşma yapılmış ve İstanbul'daki Latin kralı ile Venediklilere karşı bir ittifak kurulmuştu. Bu ittifak İstanbul'un İmparator tarafından geri alınmasından sonra da sürmüştü. Bk. Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, (çev. Bilge Umar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 37, 44; Ostrogorsky, s. 415.

⁹³¹ Tiesenhausen (İbn Abdüzzâhir), s. 119,123; Tiesenhausen (Mufaddal b. Ebü'l-Fezâil, *en-Nehcü's-Sedîd ve'd-dürri'l-ferîd fî mâ ba'da târîhi İbni'l-Amîd*), s. 325.

⁹³² Nejat Kaymaz, bu planın eniştesi Berke Han ile görüşen İzzeddin Keykâvus'a ait olduğunu ima eder. Bk. Kaymaz, *Pervâne Mu'îni'd-Din Süleyman*, s. 89.

ittifakı çerçevesinde sağlanmasıyla Konya'daki iktidar değişimi hiç de zor görünmüyordu.

Sultan Baybars, hiç kuşkusuz, Berke Han'ın belirlediği bu stratejiye sıcak bakmaktaydı. Türkiye'de kendilerine dost bir iktidarın mevcudiyeti, kendisi için çok daha fazla önemliydi. Zira Türkiye'nin İlhanlıların kontrolüne girmesi, Memlûkler için hayati öneme sahip olan Kıpçak köle ticaretinin yalnızca İstanbul üzerinden yapılmasına yol açmıştı. Bu konuda bir başka seçeneğin bulunmaması doğal olarak Sultan Baybars'ı tedirgin ediyordu.⁹³³ Üstelik bu durum Ermeni ve Haçlıları da yanına alan Hülâgû'nun Memlûk ülkesini kuzeyden de çevirmesine neden oluyordu. Türkiye'de dost ve müttefik bir yönetim bulunması, Altın Orda ile Memlûk devletleri arasındaki ekonomik, siyasi ve askerî ilişkilerin kolaylıkla sağlanabilmesine olanak tanıyacaktı. İşte bütün bu nedenlerle Sultan Baybars, Mısır'daki beşli zirvede varılan anlaşmayı bir antlaşmaya çevirmek için Şerif İmâdüddin Haşimî ile Emir Fârisüddin Akkuş Mesudî başkanlığında bir elçilik heyeti hazırladı. Heyet, İstanbul'da İmparator ve Keykâvus ile görüşüp gerekli antlaşmaları sağladıktan sonra Berke Han'ın ordusuna hareket edecekti. Sultan Baybars, elçilere Berke Han'a iletmeleri için bir mektup ve bol miktarda hediyeler vermişti. Heyet, 17 Ramazan 661 (7 Temmuz 1263) tarihinde Kahire'den İstanbul'a hareket etti.⁹³⁴

İmparator VIII. Mikhail, elçileri İstanbul'da değil, savaşın sürdüğü Balkanlardaki bir kalede kabul etti. İki ay önce Altın Orda-Memlûk ittifakına katılmaya çalışan İmparator'dan eser kalmamıştı. Elçilere sahte bir ilgi ile yetindi. Onları oyalamak amacıyla İstanbul'a gönderdi ve kendisinin oraya dönmesine kadar beklemelerini istedi.

⁹³³ Karadeniz'in kuzeyindeki Deşt-i Kıpçak sahasından askerî amaçlarla devşirilen Kıpçak (Kuman) kölelerinin Kahire'ye ulaştırılmasında, Anadolu üzerinden geçen transit ticaret yolu kullanılmaktaydı. Bu yolun Memlûkler ve Anadolu'nun iktisadi hayatı bakımından önemi için bk. Osman Turan, *Selçuklular ve İslâmiyet*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 120. Lakin Anadolu'nun İlhanlı denetimi altına girmesi üzerine bu yol işlerliğini kaybetmiş ve köle sevkiyatı İstanbul üzerinden yapılmaya başlanmıştı. Çağdaş Bizans tarihçisi Pachymeres, Kıpçak kölelerinin Memlûkler için neden önemli olduğunu teferruatlı bir biçimde açıkladıktan sonra, köle ticareti yapan Memlûk tüccarlarının Boğaz yolunu kullanarak ülkelerine dönmek için İmparator'dan izin almaları gerektiğini belirtmektedir. Aynı tarihçiye göre Memlûk Sultanı, köle tüccarlarına kolaylık sağlanması için Bizans imparatoruna hediyeler yollamaktaydı. Bk. Pachymeres, s. 41.

⁹³⁴ Tiesenhausen (İbn Abdüzzâhir), s. 124-127; Tiesenhausen, (Baybars Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*), s. 162-163; Tiesenhausen (Mufaddal b. Ebü'l-Fezâil), s. 325.

Zira bu sırada ülkesine Hülâgû Han'ın elçileri gelmişti ve bu elçilerin Mısır elçileriyle karşılaşmasını istemiyordu.⁹³⁵

Esasında bu durum, Bizans imparatorunun dış politikasında son anda karar verdiği bir şey değildi. Bu, onun dış politikasında ciddi bir eksen kaymasını işaret ediyordu. Nitekim Berthold Spuler'e göre, Mikhail Palaiologos daha 1260 yılında İznik'te İlhanlılarla bir antlaşma imzalamış ve İzzeddin Keykâvus'a karşı Hülâgû'yu serbest bırakmıştı. 1261 sonbaharında ise İlhan'a bir elçilik heyeti göndermişti. Bu heyet ile İlhan arasında sıkı bir sözleşme yapılmış, ancak Bizans'ın Altın Orda ve Mısır hükümdarlarıyla samimi ilişkiler içerisinde olması nedeniyle bu sözleşme gizli tutulmuştu.⁹³⁶ İmparator, iki taraf arasında başarılı bir denge politikası izliyordu. Bununla birlikte 1262 sonlarında İzzeddin Keykâvus'un kendisine sığınma talebini -ona duyduğu minnet borcu sebebiyle- geri çeviremeyen İmparator'un, artık bu politikayı sürdürmesi oldukça zorlaşacaktı. Zira Altın Orda ve Memlûklerin İlhanlılara karşı tatbik etmeye çalıştıkları stratejinin en önemli adımlarından birisini, II. Keykâvus'un yeniden Konya tahtına oturması oluşturuyordu. Baybars ve Berke, bu durumda doğal olarak İmparator Mikhail'den Keykâvus'a tam destek vermesini isterlerken Hülâgû daha sıkı bir göz hapsine alınmasını istiyor olmalıydı. Cahen'in deyişiyle Mikhail Palaiologos için İzzeddin Keykâvus artık can sıkıcı bir misafirdi.⁹³⁷

İmparator'un, Altın Orda-Memlûk ittifakı yerine Hülâgû Han'ın yanında yer almasının birtakım mantıklı nedenleri olmalıydı. Bir kere Hülâgû'nun Anadolu'da kurduğu egemenlik İstanbul'a yeniden yerleşen Bizans İmparatorluğu'nun dünya siyasetindeki ağırlığını iyice arttırmıştı.⁹³⁸ Mısır'ın askerî ihtiyacını karşılayan Kıpçak köle ticareti artık Anadolu değil yalnızca İstanbul yoluyla karşılanıyordu. Memlûk Devleti ile Altın Orda Hanlığı arasındaki yegâne koridor olarak da İstanbul ön plana çıkmıştı. Şimdi Anadolu'da Keykâvus'un yeniden tahta oturtulması hiç şüphesiz Bizans'ın elde ettiği bu jeopolitik üstünlüğü Selçuklulara devretmek anlamına gelmekteydi ki, İmparator'un bunu istemediği açıktı. Diğer taraftan İstanbul'un ele geçirilmesinden beri Mikhail Palaiologos'un önceliği Balkanlar olmuştu. Burada yerli Bizans unsurları kadar, tasfiye ettiği Latin İmparatorluğu'nun kalıntılarını da temizlemesi gerekiyordu ki bu çok basit

⁹³⁵ Tiesenhausen (Mufaddal b. Ebü'l-Fezâil), s. 325-326.

⁹³⁶ Spuler, s.76.

⁹³⁷ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 260.

⁹³⁸ Ostrogorsky, s. 424.

bir iş değildi. Zira Mora'daki Latin unsurları Sicilya Krallığı yanında Venedik ve Papa'dan destek görüyordu. Üstelik Sırbistan ve Bulgaristan kralları da gerek devlet politikası gerekse hanedana ilişkin sebeplerle aynı ölçüde Bizans aleyhtarı cepheye katılmaya zorlanmaktaydılar.⁹³⁹ İmparatorluğun batı topraklarında böylesine ciddi bir mücadeleye giren İmparator'un Anadolu'yu ihmal etmesi kaçınılmaz gözüküyordu. Bunu çok iyi bilen Mikhail Palaiologos, İmparatorluğun doğu topraklarının sulh ve selameti için Hülâgû Han ile iyi geçinmeye mecburdu. Aksi takdirde İmparatorluğun doğu sınırlarını sürekli zorlayan Türkmenlerin önünü almak mümkün olmayacağı gibi, karadan bir Moğol (İlhanlı) akınına maruz kalmak da o sıra İmparator'un hiç istemeyeceği bir durumdu.⁹⁴⁰

1263 yılının Mayıs ayında Bizans, Ceneviz ve Keykâvus'un elçilerinin de katılımıyla Kahire'de yapılan beşli görüşmelerde Berke Han'ın belirlediği planın tatbikine karar verilmesi üzerine, İmparator'un iki taraf arasında denge politikasını sürdürmesi imkânsız hâle geldi. İşte bu durumda o, tercihini Hülâgû'dan yana kullanmaya karar vererek yukarıda anlatıldığı gibi Berke Han'a giden Mısır elçilerini İstanbul'da alıkoydu (Temmuz 1263).⁹⁴¹ Bu düşmanca tutum karşısında Sultan Baybars, aralarındaki eski dostluk antlaşmalarını hatırlatarak Bizans imparatorunu suçlamaya başladı. Kahire-İstanbul hattında yaşanan gerilim bir yılı aşkın bir süre devam etti. Sonunda yumuşamak zorunda kalan Sultan Baybars, 1264 yılı sonbaharında İmparator'a zeytin dalı uzattı. Berke Han ile Bizans arasında arabuluculuk önerdi. Hatta buna dair Berke Han'a yazdığı bir mektubu da İmparator'un görmesi için İstanbul'da alıkonulmuş bulunan elçisi Akkuş'a gönderdi. İmparator bu barış adımını olumlu bularak Mısır elçilerinden Şerif'i tam bir yıl üç ay sonra (Ekim 1264) serbest bıraktı. Ancak Hülâgû ile ittifakına sadık kalan İmparator, Baybars'ın önerisini tam anlamıyla yerine getirmesi mümkün değildi. Bu sebeple diğer elçi Akkuş'u rehin tutmayı sürdürdü. Baybars'ın arabuluculuk önerisini, ülkesinin Tatar ve Bulgar akınına uğramasına kadar kabul etmedi.⁹⁴²

⁹³⁹ Ostrogorsky, s. 420-421;

⁹⁴⁰ Pachymeres, s. 36-37; Nicol, s. 87; Ayönü, s. 271.

⁹⁴¹ Pachymeres, s. 36-37, 39; Tiesenhausen (İbn Abdüzzâhir), s. 127; Mufaddal'a göre İmparator, elçileri bir yıl üç ay yanında tutmuştur. Bk. Tiesenhausen (Mufaddal b. Ebü'l-Fezâil), s. 325-326; Turan, *Türkiye*, s. 498; Mehmed Suat Bal, *Türkiye Selçukluları, Mısır Memlûkleri ve Altın Orda Devleti'nin İlhanlılara Karşı Kurduğu İttifak*, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 17, 2005, s. 301.

⁹⁴² Tiesenhausen (İbn Abdüzzâhir), s. 127; Tiesenhausen (Mufaddal b. Ebü'l-Fezâil), s. 326.

Her ne olursa olsun, Mikhail Palaiologos'un Hülâgû Han'a taraftar olmayı tercih etmesi, Keykâvus'un da kaderini bağladığı Memlûk-Altın Orda ittifak müzakerelerine büyük bir darbe indirmişti. Üstelik, Baybars'ın Bizans ile ilişkilerini zorunlu olarak normalleştirme çabaları da ittifakın güney kanadının zayıflamasına yol açıyordu. Bütün bunlar neticesinde, Baybars ile Berke arasındaki bu ittifak girişimi, karşılıklı yazışmalar ve iyi niyet dileklerinin ifade edilmesi şeklinde kalacak ve asla bir eyleme dönüşmeyecekti.⁹⁴³

5. Bizans İmparatoruna Komplo Girişimi

İstanbul'da bulunan İzzeddin Keykâvus, Kahire'deki beşli müzakerelerde ortaya konulan mutabakattan son derece memnun olmuştu. Bu mutabakat sayesinde tahtını yeniden geri alabileceğine ve ülkesini Moğol İlhanlı zorbalığından kurtarabileceğine inanmaktaydı. Ancak Bizans imparatoru Mikhail Palaiologos'un İlhanlılar ile anlaşmaya varması, Keykâvus'un hayal kırıklığına uğramasına yol açmıştı. O, çok ters bir şekilde düşman cephesi içinde kalmıştı.⁹⁴⁴ Siyasal bir kapana kısılan II. Keykâvus'un bu durumdan kurtulmak isteyeceği ise aşikâr idi. İşte bu noktada Bizans ve Selçuklu tarihçilerinin müttefiklik kaydettiğine göre, II. Keykâvus, İmparator Mikhail Palaiologos'u ortadan kaldırmak, hatta Selçuklu müverrihlerine göre ortadan kaldırıp yerine geçmek maksadıyla bir komplo hazırladı.⁹⁴⁵

İstanbul'da mülteci olarak bulunan Müslüman bir Türk sultanının, baskıdan kurtulmak için Bizans imparatoruna karşı bir komploya girişmesi ya da hazırlanan bir tertibe katılması doğal ve mümkün gözükmeyle birlikte, İmparatorluğu Latin baskısından kurtaran bir İmparator'u devirip onun tahtına oturmayı tasarladığını düşünmek oldukça zordur.⁹⁴⁶ Bununla birlikte bunun tamamen imkânsız olduğunu ya da -kaynaklarda açık bilgiler varken- Sultan'ın herhangi bir komploya karışmamış olduğunu ileri sürmek de çok doğru olmasa gerektir. Zira, Bizans imparatorunun içinde bulunduğu koşullar yanında, Keykâvus'un sürgün hayatında Bizans ülkesinde kurduğu münasebetler, elde

⁹⁴³ Bk. Cüneyt Kanat, "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih Böl. Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 16, 2001, s. 36.

⁹⁴⁴ Bal, "İttifak", s. 301.

⁹⁴⁵ Pachymeres, s. 43-44; İbn Bibi, II, s. 161; Aksarayî, s. 56.

⁹⁴⁶ Osman Turan'a göre bu iddiaların tümü asılsızdır ve Bizans propagandasının Selçuklu kaynaklarına yanlış bir yansıması ile alakalıdır. O, Pachymeres'in buna dair izahını da, Bizanslı müelliflerin hissi ve bağnaz tutumuna bağlar. Ona göre bu iddialar, Bizans imparatorunun Hülâgû ile anlaşıp gerçekleştirdiği meşum fiillerin meşrulaştırılması içindir. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 499; Ayönü, s. 268.

ettiği kazanımlar, kendisinin ve adamlarının kazandığı kudret ve itibarı bilmek, bu iddiaların büsbütün iftira olmadığını gözler önüne sermektedir.

Nitekim bu sırada, İmparator'un Balkanlardaki rakipleri ile mücadelesi sürmekte ve bu savaşlarda sürekli olarak ücretli asker teminine gereksinim duyulmaktaydı. Bizans'ın ihtiyaç duyduğu askerin temininde Anadolu'daki Türkmen savaşçıları pekala önemli bir kaynak olabilirdi. Keykâvus'un komutanlarından Ali Bahadır, bu işin hallinde etkin bir görev alarak Anadolu'dan devşirdiği ücretli Türkmen savaşçılarıyla İmparator'un rakiplerine karşı savaşlara girişmiş ve askerleriyle birlikte İmparator'un nezdinde büyük bir saygınlık kazanmıştı.⁹⁴⁷ Bizans Avrupa'sında Keykâvus'un emirlerinin komutası altında hatırı sayılır bir Türkmen ücretli askeri toplanmış bulunuyordu.⁹⁴⁸ Ayrıca Sultan'ın, İmparator'dan özel ricası üzerine, kendisine yaylak ve kışlak olarak tahsis edilen Dobruca bölgesine, Anadolu'dan Türkmen obalarının getirilip yerleştirilmesine izin verilmişti. Bu izin çerçevesinde, ilk olarak sufi şeyhi Sarı Saltık⁹⁴⁹ riyasetindeki 12.000 çadırılık bir Türkmen kitlesi, 662/1263-1264 yılında, Anadolu'dan Dobruca'ya göç ettirilmişti.⁹⁵⁰ İmparator'un amacı, özerklik verdiği İzzeddin Keykâvus aracılığı ile bölgede yaşayan Müslüman Peçenek Türklerini⁹⁵¹ kontrol altına almak ve Tuna'nın kuzeyinden gelebilecek Moğol (Altın Orda) akınlarını önleyebilmektir.⁹⁵² Bununla birlikte Bizans ordusundaki ücretli Selçuklu/Türkmen birlikleri ile Dobruca'daki Türkmen ve Peçenek obalarının varlığı, bunlar üzerinde kontrol gücüne haiz olan II. Keykâvus'a bir kurtuluş planını uygulamaya koyması için yeterince kuvvet bahşediyordu.

⁹⁴⁷ İbn Bibi, II, s. 161-162.

⁹⁴⁸ Mesela 662/1263-1264 yılında Mora Yarımadası'nda Frank ve Venediklilere karşı yürütülen savaşta, Bizans ordusunda 5.000 ücretli Selçuklu (Türkmen) savaşçısı olduğu bilinmektedir. Bk. Ostrogorsky, s. 419.

⁹⁴⁹ Bu menkıbevi ve tarihî Kalenderi şeyhi hakkında bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık, Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destanı Öncüsü*, TTK Yayınları, Ankara 2002.

⁹⁵⁰ Yazıcızade, Ali, *Selçukname* (haz. Abdullah Bakır), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 656; Ocak, *Sarı Saltık*, s. 31, 67-68.

⁹⁵¹ XI. yüzyıl başlarında Dobruca'nın kuzeydoğusu ve Silistre'de toplanan yaklaşık 100 bin Peçenek Türk'ünün önemli bir bölümü İslamiyet'i kabul etmiş bulunuyordu. Endülüslü Arap coğrafyacısı Ebû Ubeyd el-Bekrî (ö. 1094), 1009 yılında Peçenekler arasında İslam dinini tebliğ eden bir zatın etrafına 12.000 kişi topladığını belirtir. Bk. Atanas Manov, *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)*, (çev. M. Türker Acaroğlu), TTK Yayınları, Ankara 2001, s. 9; İbn Bibi'yi Türkçeye çeviren Yazıcızade Ali de, "Çokluk zaman Dobruca ilinde iki üç pare Müslüman şehri, otuz kırk bölük Türk obaları vardı" diyerek Anadolu'dan yapılan son göçten önce bu bölgedeki Müslüman Peçenek varlığına işaret eder. Bk. Yazıcızade Ali, s. 656.

⁹⁵² Yazıcızade Ali, s. 656; Ocak, *Sarı Saltık*, s. 30,67-68; Pachymeres'in, Sultan'ın "Karadeniz'in kuzeyinde bulunan ve ünlü bir kişi olan akrabası", "amcası/dayısı" olarak belirttiği kişi, bu Sarı Saltık olmalıdır. Bk. Pachymeres, s. 44.

Tüm bunlar yanında İmparator'un iç ve dış sorunları da, Bizans ülkesinde Sultan'ın böyle bir komplo girişimini destekleyebilecek yerli ve yabancı ortaklar bulma imkânını bir hayli arttırıyordu. İmparator Mikhail Palaiologos'a karşı Bizans Anadolu'sunda yükselen huzursuzluk yavaş yavaş muhalefet havasına bürünmeye başlamıştı.⁹⁵³ Eski İznik İmparatorluğu'na özlem duyan Anadolu'nun Bizans kentleri halkının birçoğu kendini, tahtı gasp eden Palaiologoslara değil, Laskaris ailesine bağlı hissediyordu. Çünkü sürgündeki İmparatorluğu ayakta tutanlar Laskarisler idi ve Anadolu'ya refah getirenler de onlar olmuştu. İmparator Mikhail Palaiologos'un tahtın yasal varisi Ioannes Laskaris'in gözlerine mil çektiğinin duyulması Anadolu'daki huzursuzluğu iyice arttırmıştı. Olay üzerine Patrik Arsenios, İmparator Mikhail Palaiologos'u afroz etmişti. İznik'te kendisini Ioannes Laskaris olarak tanıtan düzmece bir kişi etrafına kalabalık bir kitle toplayarak isyan etmiş, İmparator bunu bastırmak için bir ordu göndermek zorunda kalmıştı.⁹⁵⁴ İmparatorluğun batı kanadının aksine Anadolu kaynıyordu ve Mikhail Palaiologos'a karşı Kilise'nin başını çektiği muhalefet gittikçe büyüyordu.

İmparatorluk içinde VIII. Mikhail Palaiologos'a muhalefet, onun sınırlar ötesindeki düşmanları için pek cesaretlendiriciydi. İşlerin belirsiz durumu ve Anadolu'daki savunmanın ihmal edilmesi Türkmenlerin işine yarıyordu. Bulgar kralı Konstantin Tikh, Laskarisler ailesinden olan eşinin kışkırtmasıyla, Mikhail'e savaş açmıştı. Bizans ordusu onu böyle bir iş yaptığınca yapacağına pişman etti ve 1263 yılında Tikh, Karadeniz kıyısında bazı önemli kaleleri Bizanslılara teslim etmek zorunda kaldı. Ancak, öç almak için fırsat kolladı ve ordusunu Güney Rusya'daki Altın Orda Moğollarıyla birleştirdi. Ne var ki, yeniden kurulan İmparatorluğun en tehlikeli düşmanları Latin İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmayı uman batılılardı. Sicilya Krallığı, Papalık, Venedik ve devrilen Latin imparatoru Baudouin, VIII. Mikhail Palaiologos'un uğraşmak zorunda olduğu odaklardı. Tüm bunlarla uzun süreli bir mücadele gerekmekteydi.⁹⁵⁵

⁹⁵³ İktidarının büyük bölümümü batıdaki mücadelelerle geçiren Mikhail, batı sınırını ve İstanbul'u düşmanlarına karşı korumak için Anadolu'nun savunmasını ihmal etmek zorunda kalmıştı. Bizans'ın doğu sınırındaki savunma hattının zayıflaması, Moğolların önünden kaçan Türkmen topluluklarının geçimlerini sağlamak ve kendilerine yeni yaşam alanları açmak için sürekli olarak Bizans topraklarına akınlar düzenlemesinin önünü açmıştı. Bu akınlar Bizans Anadolu'sunda huzur bırakmamıştı. Bk. Ayönü, s. 271-272.

⁹⁵⁴ Nicol, s. 46-47.

⁹⁵⁵ Nicol, s. 50-51.

Bizans İmparatorluğu'nun iç ve dış durumu bu hâldeyken Hülâgû ile yapılan anlaşmadan sonra İmparator'un II. Keykâvus'a tutumu değişmeye başladı. Sultan'ı başkentte yalnız bırakmayı tehlikeli gören İmparator Mikhail Palaiologos, onu yanında sefere katılmaya mecbur etti. Bu sırada İstanbul'da bulunan Sultan'ın annesi, eşleri ve çocukları ile maiyeti sözde güvenlik gerekçesiyle İznik'e gönderildi.⁹⁵⁶ Tam bu sırada, Mora'da Bizans ordusunda savaşan 5.000 ücretli Türk askerinin düşman saflarına katıldığı haberi ulaştı. Bunun üzerine Bizanslılar Makry-Plagi'de bozguna uğrayıp çekilmek zorunda kaldı (1264).⁹⁵⁷ Bu olayın karşılıklı güven ilişkilerini sarstığı ve ipleri iyice kopma noktasına getirdiği aşikâr idi. İmparator'un kızı Maria'nın İlhan Abaka (1265-1282) ile evliliğinin gerçekleşmesi, yani Bizans-İlhanlı ittifakının pekişmesi, II. Keykâvus'un Bizans yardımına ilişkin son ümitlerini de kırmıştı.⁹⁵⁸

Bizans müellifi Pachymeres'e göre, Sultan'ın bu durumdan kurtulması için İmparator'un yok olması gerekiyordu. O, bu amacı gerçekleştirmek için bir dizi icraatlara girişti. Öncelikle Karadeniz'in kuzeyinde bulunan ve ünlü bir kişi olan akrabasına gizli mektuplar yazarak ondan yardım istedi. Plana göre, akrabası olan bu kişi (Sarı Saltık?) İstanbul'a gelecek ve İmparator'un tutsak alınmasında Keykâvus'a destek olacaktı. Bunun için Bulgarların ve Tatarların (Altın Orda Moğolları) desteğini almaya çalışacaktı. Akrabasından, plana ilişkin gerekli teminatları alan Sultan, İstanbul'da bulunan İmparator'a bir mektup yazarak yanına gelmek istediğini bildirdi. İmparator, bir şeyler döndüğünden şüphelenmekle birlikte bu isteğe olumlu cevap verdi. Bunun üzerine aile üyelerini ve hazinesini İznik'te bırakan Sultan, yandaşlarıyla beraber İstanbul'a hareket etti. Bu sırada bazı Tatar (Altın Orda) beylerini plan için ikna eden "Sultan'ın amcası" (Sarı Saltık ?),⁹⁵⁹ Bulgar kralının da desteğini sağlamak için kralın karısı İrene Laskaris⁹⁶⁰ ile görüşmelerini sürdürüyordu.⁹⁶¹ Sultan'ın hazırladığı komploya, Bizanslı muhalifler de katılıyordu. Muhaliflerin lideri olan Patrik Arsenios ile İzzeddin Keykâvus'un eskiden beri sıkı ilişkileri mevcuttu.⁹⁶²

⁹⁵⁶ Pachymeres, s. 36.

⁹⁵⁷ Ostrogorsky, s. 419; Nicol, s. 50.

⁹⁵⁸ Pachymeres, s. 43.

⁹⁵⁹ Pachymeres, önce Sultan'ın akrabası olarak söz ettiği bu kişiden daha sonra Sultan'ın amcası olarak bahsediyor.

⁹⁶⁰ Önceki Bizans imparatoru Theodoros Laskaris'in kızı, Mikhail Palaiologos'un bertaraf ettiği Ioannes Laskaris'in kız kardeşi.

⁹⁶¹ Pachymeres, s. 44.

⁹⁶² Turan, *Türkiye*, s. 497-498; Ocak, *Sarı Saltık*, s. 27.

Yapılan plana göre, İmparator bir gezinti esnasında ortadan kaldırılacaktı. Lakin Sultan'ın Hristiyan dayısı Kir Kedid, İmparator'a giderek komployu haber verdi. Planı öğrenen İmparator Mikhail Palaiologos, birkaç gün hazırlık yaptıktan sonra harekete geçti. Öncelikle Sultan'ın komutanları Ali Bahadır ve Uğurlu'yu bertaraf etti. Sonra Sultan İzzeddin Keykâvus ile birlikte annesi Berduliye Hatun'u, büyük oğulları Gıyâseddin Mesud ve Rükneddin Keyûmers'i Enez Kalesi'ne hapsedti. Kız kardeşi olan Sultan'ın karısını ve iki küçük yeğenini ise İznik'ten İstanbul'a getirerek ev hapsine aldırdı. Sultan'ın İstanbul'da bulunan bütün maiyetini din değiştirmeye zorladı. Hristiyanlığı kabul edenleri serbest bırakırken İslamiyet'ten dönmeyenlere ömür boyu hapis cezaları verildi.⁹⁶³ Komplonun Bizanslı ortaklarla yürütüldüğünü kanıtlayacak şekilde, Patrik Arsenios, 1265 yılının Mayıs ayında İmparator'a suikast girişiminden dolayı görevinden azledilerek sürgüne gönderildi.⁹⁶⁴ Böylece Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un, Bizanslı muhaliflerle birlikte gerçekleştirdiği komplo girişimi Bulgarlar, Tatarlar (Altın Orda Moğolları) ve Dobruca Türkmenlerinin yardıma gelmesinden evvel bastırılmış oldu.⁹⁶⁵

6. Altın Orda Hanlığı ile İttifak Arayışları ve İzzeddin Keykâvus'un Ölümü

Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Enez Kalesi'nde ne kadar süreyle zindanda kaldığı, Bulgar ve Tatar kuvvetlerinin onu kurtarmak için ne zaman harekete geçtiği konusu karmaşıktır. Bununla birlikte kaynakların verdikleri bilgilerin kronolojik ve karşılaştırmalı bir teste tâbi tutulması, II. İzzeddin Keykâvus'un uzun bir süre Enez Kalesi'nde kalmadığını göstermektedir.⁹⁶⁶ Nitekim Sultan'ın planının ifşa olmasından

⁹⁶³ İbn Bibi, II, s. 160-161; Yazıcızade, s. 656-657; Aksarayî, s. 56-57.

⁹⁶⁴ Nicol, s. 48.

⁹⁶⁵ İmparator'a yönelik komplonun ne zaman meydana geldiğine dair farklı yorumlar vardır. Selçuklu ve Bizans kaynakları bu konuda tarih vermez. Memlûk kaynakları, Sultan'ın 662/1263-1264 yılında zindana atıldığını belirtir. Bk. Bal, "İttifak", s. 302, 26 no.lu dipnot. M. Suat Bal, Memlûk kaynaklarına riayet ederek Sultan'ın 662 yılında hapsedildiğini doğru kabul eder. Osman Turan, Sultan'ın 1262'de hapsedildiğini belirtir. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 499; Yusuf Ayönü de Osman Turan'a katılır. Bk. Ayönü, s. 269; Sarı Saltık ve Türkmenlerin Dobruca'ya göçünü derinlemesine ele alan A. Yaşar Ocak, Sultan'ın hapsedilişinin mantiken 662/1263-1264 yılındaki bu göçten sonra olması gerektiğini belirtir. Bk. Ocak, *Sarı Saltık*, s. 33. Bu olayın Baybars'ın elçilerinin İstanbul'da alıkonulduğu 1263 yılı Temmuz ayından önce ve Rum Patriği Arsenios'un İmparator'a suikast girişimi gerekçesiyle İstanbul'dan sürgün edildiği 1265 yılının Mayıs ayından sonra olmadığı açıktır. İlhanlı hükümdarı Hülâgû'nun 8 Şubat 1265 yılında ölümü, sürgündeki Sultan'ın Anadolu'ya dönmesi için ideal bir zaman olabilirdi. Bu nedenle komplonun 1265 yılının Şubat-Mayıs ayları arasında olduğunu düşünmek mümkündür.

⁹⁶⁶ Olayları anlatan Arap, Bizans ve Selçuklu kaynakları kesin bir tarih vermezler. Bununla birlikte hepsi de Sultan'ı kurtarma operasyonunu Berke Han'ın yaptığını belirtirler. Berke Han'ın 1266 yılında vefat etmiş olması, kurtarma operasyonunun da bu tarihte veya öncesinde gerçekleştiğini ortaya koyar. Yalnızca Nüveyrî, onu kurtaranın Berke'nin halefi Mengü Timur (1266-1280) olduğunu

kısa bir süre önce, Sarı Saltık'ın Altın Orda hükümdarı Berke Han ve Bulgar Kralı Konstantin Tikh ile görüşmeler yaptığı anlatılmıştı. Bu görüşmelerin başarısız komplo hareketinin hemen akabinde sonuç verdiği ve müttefiklerin Sultan İzzeddin Keykâvus'u kurtarmak için büyük bir harekât başlattığı görülmektedir.

Tatar, Türkmen ve Bulgar ordularından oluşan müttefik kuvvetler, Bizans İmparatoru Mikhail Palaiologos'u cezalandırmak ve müttefikleri İzzeddin Keykâvus'u kurtarmak için harekete geçti. Bulgar Kralı Konstantin Tikh sefere bizzat katılmıştı.⁹⁶⁷ Berke Han ise 20 bin süvariden oluşan bir Tatar ordusunu yeğeni Nogay komutasında harekete geçirmişti.⁹⁶⁸ O ayrıca birkaç bin süvariden oluşan özel bir operasyon birliğini de Kutluğ Melik komutasında deniz yoluyla İstanbul üzerine gönderdi.⁹⁶⁹

İmparator Mikhail Palaiologos, üzerine gelen müttefik orduyu karşılamak için İstanbul'dan çıkarak Trakya'ya ilerledi. Ancak Moğol askerleri ile karşılaşan ordusu panikleyerek dağıldı. Pek çok Bizans askeri kılıçtan geçirildi. Bu sırada İstanbul'a ulaşan Kutluğ Melik komutasındaki diğer ordunun da doğudan sıkıştırması üzerine, her taraftan kuşatılan Mikhail Palaiologos hızla güneye çekilerek Ganos (Işıklı) Dağı'na sığındı. Tutsak düşmek üzereyken son anda yetişen bir Ceneviz gemisiyle İstanbul'a kaçtı.⁹⁷⁰

İmparator'un kaçıışı üzerine tamamen serbest kalan müttefik ordusu, bir yandan Trakya'yı yağmalarken diğer taraftan İzzeddin Keykâvus'u kurtarmak için Enez Kalesi üzerine yürüdü. Kuşatmaya alınan kalenin yetkilileri, Enez piskoposunu Bulgar kralı Konstantin'e göndererek kendilerine aman verilmesini istediler. Konstantin ile Tatar komutanı Nogay, kalede esir tutulan Sultan II. İzzeddin Keykâvus ve oğullarının kendilerine verilmesi karşılığında bu talebi kabul ettiler. Böylece Keykâvus ile oğulları Gıyâseddin Mesud ve Rükneddin Keyûmers serbest bırakıldı. Ancak Trakya'daki yağma hareketi devam ediyordu ve İstanbul'a kadar dayanmıştı. Bunun üzerine İmparator, daha önce yanında alıkoyduğu Memlûk elçisi Fârisüddin Mesud'u Tatar komutanına gönderdi. Kendisinin de Berke Han gibi Sultan Baybars ile dost ve barışık

belirtir ve kurtarıma tarihi olarak 668/1269-1270 senesini verir. Bk. Tiesenhausen (Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî fînûni'l-edeb*), s. 259. Diğer kaynakların bilgisiyle çelişen bu tarih yanlış olmalıdır.

⁹⁶⁷ Pachymeres, s. 45.

⁹⁶⁸ İzzeddin Muhammed b. Ali İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, (çev. M. Şerefüddin Yaltkaya), TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 32; Grousset, s. 378.

⁹⁶⁹ Aksarayî, s. 57.

⁹⁷⁰ Pachymeres, s. 45-47; Grousset, s. 378.

olduğunu hatırlatarak istilaya son verilmesini istedi. Nogay, Mısır elçisinden kendisinin alıkonmadığına dair bir teminat mektubu aldıktan sonra sefere son verdi. Bunun üzerine, Sultan II. Keykâvus'u kurtararak asli vazifesini yerine getiren müttelikler büyük ganimetler elde ederek çekildiler. Sultan II. Keykâvus ve iki oğlu, Altın Orda komutanı Kutluğ Melik ile birlikte, Berke Han'ın huzuruna varmak için deniz yoluyla Kırım'a hareket etti.⁹⁷¹ Olanlara oldukça öfkelenen İmparator Mikhaıl Palaiologos, Enez Kalesi'ni teslim edenleri cezalandırdı. Daha sonra ise, Sultan'ın annesini, karısını, kızını, kız kardeşini ve iki küçük oğlunu zindana attırdı. Sultan'ın İstanbul'da bulunan mallarına el koyarak hazineye aktardı.⁹⁷²

Kırım'a ulaşan Sultan İzzeddin Keykâvus, hiç vakit kaybetmeden Berke Han'ın ordugâhının bulunduğu Saray şehrine hareket etti. Berke Han, kurtarma operasyonu öncesinde Sultan'a tahtını yeniden ele geçirebilmesi için askerî destek sözü vermişti. Ayrıca o, aralarındaki akrabalık münasebetlerini daha da kuvvetlendirmek için kızı Orbay Hatun'u Sultan ile evlendirmeyi düşünmekteydi. II. İzzeddin Keykâvus için Berke Han'ın himayesine girmek yeni bir başlangıç anlamına geliyordu. Ancak bu ümitler de çok uzun sürmedi. Zira, Sultan II. İzzeddin Keykâvus daha yolda iken Berke Han'ın vefat ettiğini öğrendi (1266).⁹⁷³

Berke Han, bütün saltanatı boyunca İlhanlılarla mücadele etmiş bir hükümdardı. Müslümanlığı kabul etmesiyle birlikte geleneksel Altın Orda-İlhanlı rekabetine dinsel bir boyut da eklenmişti. Bunu çok iyi kullanan Berke, İslam dünyasının bayraktarlığını yapan Baybars ile temasa geçerek İlhanlılara karşı çok önemli bir ittifakın temellerini atmıştı. Bizans ve Selçuklu ülkeleri, bu ittifak için kritik öneme sahipti. Zira Altın Orda ile Memlûk ülkelerinin deniz ve kara bağlantısı ancak bu ülkeler üzerinden sağlanabilirdi. Bu sebeple Bizans İmparatorluğu ittifaka dâhil edilmeli, Anadolu'daki uydu Selçuklu yönetime son verilerek İlhanlı düşmanı İzzeddin Keykâvus Konya tahtına oturtulmalıydı.

⁹⁷¹ Pachymeres, s. 47-49; Aksarayî, s. 57; İbn Bibi, II, s. 161-162; İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 32; Tiesenhausen, (Baybars Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*), s. 175; Tiesenhausen (Mufaddal b. Ebü'l-Fezâil), s. 326; Olayı anlatan tüm kaynaklar bunun Berke Han zamanında (ö.1266) olduğunu belirtmelerine rağmen, Nüveyrî, bu olayın 668/1269-70 yılında gerçekleştiğini, İzzeddin Keykâvus'u kurtarmaya giden orduyu -Berke'nin değil- Mengü Timur'un (1266-1280) gönderdiğini belirtir. Bk. Tiesenhausen (Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fînûni'l-edeb*), s. 259.

⁹⁷² Pachymeres, s. 50.

⁹⁷³ Aksarayî, s. 57.

Bu amaçla başlatılan diplomatik temaslar başlangıçta ümit verici olmuştu. Fakat Bizans İmparatoru Mikhaıl Palaiologos'un Hülâgû Han ile anlaşması bütün planları altüst etmişti. Bunun üzerine Bizans ile uzun süreli düşmanlığı çıkarlarına uygun bulmayan Baybars, İmparator ile ilişkileri normalleştirmeye karar vermişti. Bu durumlar Altın Orda-Memlûk ittifakının etkisini azaltırken geleceğini bu ittifaka bağlayan İzzeddin Keykâvus'un Selçuklu tahtına oturmasını ve Anadolu'dan İlhanlıları kovmasını da olanaksız hâle getiriyordu. Sorun İstanbul'da bir hükûmet darbesiyle halledilmeye çalışılmış ancak görüldüğü gibi başarılı olunamamıştı. Buna rağmen vazgeçmeyen Berke Han, Bulgar Kralı ile birlikte özel bir harekât düzenleyerek İzzeddin Keykâvus'u İmparatorun elinden kurtarmayı başarmıştı. Ömrü vefa etse, kızını vererek akrabalık tesis ettiği II. Keykâvus'un yeniden Selçuklu tahtını ele geçirmesine çalışacağı açıktı. Ne var ki, bu büyük politikacı ve askerinin vefatı, Altın Orda Hanlığının dış politikasında köklü değişimleri beraberinde getirecekti. Berke Han'ın ardılı olan Mengü Timur Han'ın (1266-1280) İlhanlılarla yumuşamayı öngören bir dış politikayı uygulamaya koyması, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yeniden bağımsızlığını sağlayabilecek yegâne kişi olan II. İzzeddin Keykâvus'un elinin kolunun bağlanmasına yol açacaktı.

Berke Han'ın yerine geçen Mengü Timur'un İzzeddin Keykâvus ile ilgili politikası, amcası ile aynı değildi. Keykâvus'a Suğdak ve Solhad'ı ikta ederek Anadolu ile bağlantı kurma olanağını sağlamış, onun amcasının kızı Orbay Hatun ile evlenmesine izin vermişti.⁹⁷⁴ Bununla birlikte Berke Han'ın Selçuklu tahtını ele geçirmesi için Keykâvus'a vermeyi vadettiği askerî yardım sözünü hiçbir zaman yerine getirmedi. Altın Orda beylerinin bir kısmının Sultan'a düşmanca davranmasına ses çıkarmadığı gibi, görünüşe göre onu hiçbir zaman huzuruna da kabul etmedi.⁹⁷⁵ Sultan II. İzzeddin Keykâvus, 1279 yılında ölünceye kadar kaldığı Kırım'da Altın Orda hanına karşı duyduğu içten bir öfke ile yaşamak zorunda kalacaktı.⁹⁷⁶

⁹⁷⁴ İbn Bibi, II, s. 162; Aksarayî, s. 57. Mengü Timur, Berke Han'ın daha önce verdiği karara saygılı bir biçimde amcakızı Orbay Hatun'un II. İzzeddin Keykâvus ile evlenmesine de müsaade etmişti. Bk. Tiesenhäusen, (Baybars Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre fî Târîhi'l-Hicre*), s. 175.

⁹⁷⁵ Aksarayî, s. 57.

⁹⁷⁶ İbn Bibi'nin rivayetine göre, Kıpçak Ovası'na (Deşt-i Kıpçak) giden Sultan II. Keykâvus, o diyarda 18 yıl günlerin eziyetlerine ve meşakkatlerine sabır gösterdi. Ömrünün son demlerinde oğlu Gıyâseddin Mesud'a önemli nasihatlerde bulundu. Ona söylediği şu sözler, onun Altın Orda hükümdarı Mengü Timur hakkındaki görüşlerini ortaya koyması bakımından önemliydi : "Zorunlu olarak sığındığım bu batıl inançlı insanların yalan ve dolanından uzaklaşıp gemiye binerek kendini kurtuluş sahiline at... Sadık bir aşîğin samimiyetiyle yeryüzü padişahı (Abaka'nın) Merih yüceliğindeki bargâhının kulluğuna yönel..." İbn Bibi, II, s. 245-246.

Onun bu süre içinde Altın Orda Hanı Mengü Timur'dan neden yardım alamadığı ya da neden daha önce olduğu gibi Sultan Baybars'tan destek almaya çalışmadığı merak konusudur.⁹⁷⁷ Kanaatimize göre bu durumun nedenlerinin bir kısmı İzzeddin Keykâvus'un kişisel koşullarıyla ilgilidir. Diğer bir kısmı ise Orta Doğu siyasetinde meydana gelen değişimlerle alakalıdır.

Bilindiği gibi, İzzeddin Keykâvus'un Bizans ülkesinden kurtarılma seferinde ailesinin bazı üyeleri Bizans imparatoru Mikhail Palaiologos'un elinde kalmıştır. Palaiologos, zaten göz hapsinde tuttuğu bu aile üyelerini, Keykâvus'un Kırım'a kaçması üzerine hapsedmiştir. Ailesinin Bizans İmparatoru'na esir düşmesi ve bunların başına gelenler,⁹⁷⁸ İbn Bibi'ye göre, Sultan'ın aşırı hüznü kapılmasına ve neticede ölümcül bir hastalığa yakalanarak bütün enerjisini yitirmesine yol açmıştır.⁹⁷⁹ Bunun yanında Bizans imparatoru Mikhail Palaiologos'un rehinelere Sultan'a karşı baskı aracı olarak kullandığını düşünmek de mümkündür. Sultan İzzeddin Keykâvus'un Kırım'da hareketsiz kalmasının bir sebebi bu olmalıdır.

Dikkat edilmesi gereken bir diğer olgu ise, Orta Doğu siyasetinde yaşanan dalgalanmaların İzzeddin Keykâvus'u sürekli olarak olumsuz etkilediğidir. Daha önce belirtildiği gibi, Bizans İmparatoru Mikhail Palaiologos'un Hülâgû Han'a yaklaşması, İzzeddin Keykâvus'un bel bağladığı Memlûk-Altın Orda ittifakını etkisiz hâle getirmiştir. Askerî amaçlı köle ticareti açısından Bizans'a mecbur olan Baybars, elçisinin rehin tutulmasına rağmen İmparator'a zeytin dalı uzatmış, onunla Berke Han arasında arabuluculuk teklif etmiştir. Berke'nin bu barışa yaklaşmadığı ve İzzeddin Keykâvus'u Anadolu'da desteklemeye devam ettiği açıktır. Ancak onun ölümü üzerine han olan Mengü Timur, Bizans İmparatoru Mikhail Palaiologos'un barış teklifini (1266)

⁹⁷⁷ İzzeddin Keykâvus üzerine araştırmaları ile tanınan Mehmed Suat Bal, bu konuyu şu şekilde sorunsallaştırmakta ve yanıtlamaktadır: "II. İzzeddin Keykâvus'un Berke Han öldükten sonra neden Baybars'ın desteğini almaya çalışmadığı ve neden Mısır'a gelip müttefiki Baybars ile 1277 Anadolu seferine katılmadığı zihnimizi kurcalayan önemli bir soru olmuştur. Muhtemelen II. İzzeddin Keykâvus'un, rahata düşkünlüğü ve hayatını riske atacak girişimlerden kaçınması onun böyle bir hamle yapmasına engel olmuştur." Bk. Bal, "İttifak", s. 306, 45 no.lu dipnot.

⁹⁷⁸ Çağdaş Bizans tarihçisi Pachymeres'e göre, İmparator, Sultan'ın karısını, kızını, annesini, kız kardeşini ve oğullarını hapse attırmıştı. Bk. Pachymeres, s. 50. İbn Bibi ve Yazıcızade Ali'ye göre, Sultan'ın annesi Berduliye Hatun ile iki küçük oğlu, Selanik yakınlarındaki Karaferye'ye sürgün edilmişlerdi. Burada, oğlunun öldüğüne dair uydurma bir haber alan Berduliye Hatun, kendisini kaybetmiş, hapsedildiği kale burcundan kendini atarak intihar etmişti. Sultan'ın adını bilmediğimiz bu küçük oğullarından daha büyük olanı burada tutulurken, küçüğü İmparator Mikhail Palaiologos tarafından İstanbul'a getirilmişti. Bk. Yazıcızade, s. 657, İbn Bibi, II, s. 162; Pachymeres'e göre İstanbul'a getirilen bu küçük melik, İmparator tarafından vaftiz ettirilerek kendisine Konstantin adı verilmişti. Bk. Pachymeres, s. 106.

⁹⁷⁹ İbn Bibi, II, s. 244.

memnuniyetle kabul etmiştir.⁹⁸⁰ Böylece Bizans-Altın Orda hattında buzlar erimeye başlamış, 1272 yılında İmparator Mikhaıl Palaiologos, Euphrosyne isimli kızını, Altın Orda Hanlığı'nın batı kanadı sorumlusu olan Nogay ile evlendirmiştir.⁹⁸¹

Bizans-Altın Orda arasındaki ilişkilerin gün geçtikçe düzelmesine koşut olarak İlhanlı-Altın Orda münasebetleri de düzelmeye başlamıştır. 1265'te Berke Han'ın Kafkasya'ya saldırmasıyla başlayan savaşlar, ardılı Mengü Timur'un 1269 yılında Abaka ile ateşkese varmasıyla son bulmuştur.⁹⁸² Memlûk Sultanı Baybars'ın Mengü Timur'u İlhanlılar üzerine saldırmaya teşvik etmesi de işe yaramamıştır.⁹⁸³ Orta Doğu siyasetindeki bu gelişmeler, Altın Orda ve Memlûk hükümdarlarının kendi çıkarları doğrultusunda İzzeddin Keykâvus'u ihmal etmelerine yol açmıştır. Özellikle Altın Orda-İlhanlı yakınlaşması, Altın Orda topraklarında ikamet eden İzzeddin Keykâvus'un İlhanlı kontrolü altındaki ülkesine müdahale etmesine olanak tanımamış olmalıdır.

III. MUÎNÜDDİN SÜLEYMAN PERVÂNE'NİN MEMLÛK SULTANI BAYBARS İLE İTTİFAK ARAYIŞLARI

A. Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Hayatına Kısa Bir Bakış

Muînüddin Süleyman Pervâne, Türkiye Selçuklu Devleti'nin inhitat döneminde, dönemin özgün koşullarından yararlanarak güç ve nüfuz kazanmış, saltanat makamı üzerinde fiilî hâkimiyet kurmuş olan dikkate değer bir devlet adamıdır. Her ne kadar kendisine gelinceye kadar, Moğol istilası öncesi ve sonrasında devletin dizginlerini eline alan başka kimseler görülürse de (Sadeddin Köpek, Şemseddin İsfahanî, Celaleddin Karatay vd.), bunlardan hiçbiri gerek devlet hayatında oynadıkları rol gerekse geride bıraktıkları şöhret bakımından onunla kıyas edilemezler.⁹⁸⁴ Muînüddin Süleyman Pervâne, 1262'den 1277 yılına kadar Türkiye'de yegâne söz sahibi zat olmuş, olumlu ve olumsuz taraflarıyla bir "Pervâne Devri" yaratmıştır.⁹⁸⁵

⁹⁸⁰ Tiesenhausen (Mufaddal b. Ebü'l-Fezâil), s. 326; Tiesenhausen (Nüveyrî), s. 259.

⁹⁸¹ Ostrogorsky, s. 424; Nicol, s. 87; İlyas Kamalov, "Altın Orda-Bizans Münasebetleri (1261-1453)", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 4, 2005, s. 9.

⁹⁸² Abdülkadir Yuvalı, "Mengü Timur", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Ankara 2004, s. 138.

⁹⁸³ Sultan Baybars, 666 (1267-1268) yılında Mengü Timur'a yazdığı bir mektupta onu -daha önce Berke Han'ı Hülâgû üzerine kışkırttığı gibi- Abaka Han'a karşı kışkırtıyordu. Bk. Tiesenhausen (Nüveyrî), s. 257.

⁹⁸⁴ Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 27.

⁹⁸⁵ Turan, *Türkiye*, s. 522.

Muînüddin Süleyman Pervâne, Vezir (Sâhib) Mühezzibüddin Ali'nin oğludur. Babasının nüfuzundan da yararlanan Süleyman, Selçuklu bürokrasisinde hızla yükselmiştir. Sırasıyla, Tokat emirliği ve Erzincan serleşkerliği görevlerinde bulunmuş, II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıcarslan arasındaki taht mücadeleleri sırasında verdiği kararlar ona parlak bir geleceğin kapılarını açmıştır. İlk olarak II. İzzeddin Keykâvus tarafından emîr-i hâciblik makamına getirilmiştir. Ancak II. İzzeddin Keykâvus'un Moğol karşıtı bir politika izlemesi üzerine, ondan ayrılarak Moğolların desteklediği Rükneddin Kılıcarslan'ın saflarına katılmıştır. Bu tercih ona, Sultan Hanı Savaşı'ndan sonra Konya'da tahta çıkan IV. Rükneddin Kılıcarslan tarafından pervânelik makamının tevcih edilmesini sağlamıştır (1256).

Keykâvus'un 1256-1262 yılları arasında kardeşine ve Moğollara karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesinde Süleyman Pervâne kararlı bir biçimde Moğolların yanında yer almıştır. Bu sayede siyasal gücünü her geçen gün arttırmıştır. Orta Doğu'nun siyasal konjonktürünü okumadaki becerisi, yaptığı doğru tercihler sonucunda IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın tahtını sağlamlaştırmış ve genç Sultan'ın üzerinde kurduğu otorite ile Türkiye'nin gerçek hâkimi hâline gelmiştir. Yürüttüğü politikalar sonucunda Keykâvus'u Bizans'a iltica etmeye mecbur bırakmış, Keykâvus'a destek veren Türkmen beylerinin direnişlerini ezmiş, Selçuklu başkentindeki Keykâvusçu bürokratları da tasfiye etmiştir.⁹⁸⁶ Böylece, bütün muhalif unsurları temizleyen ve tamamen kendisine bağlı bir bürokrasi kuran Süleyman, Sultan IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın yetersizlikleri üzerine kurduğu vesayet rejimi ile Selçuklu ülkesinde kendi diktasını yerleştirmiştir.

Pervâne, şahsi çıkarlarını geliştirmek ve sürdürmek maksadıyla İlhanlıların Selçuklu ülkesindeki her türlü talep ve çıkarlarının gerçekleşmesinde bir sakınca görmemiştir. İlhanlılar da onun Selçuklu ülkesi üzerindeki otoritesini daima desteklemişlerdir. Bu yolla, göçebe Türkmenler üzerinde değilse bile, en azından bürokratlar ve şehirli kitleler üzerinde büyük bir nüfuza sahip olan Pervâne'nin bu nüfuzundan yararlanmışlardır. Ancak bu işbirliği, tabandan (özellikle Türkmenlerden) yükselen itiraz seslerinin baskısını hisseden devlet adamlarının sayısının artmasıyla yerini Moğol karşıtlığına bırakmaya başlayacaktır. Bunun sonucunda bizatihi Pervâne bağımsızlık kazanmak için

⁹⁸⁶ Pervâne'nin ilk aşamada yerinde kalmasına müsaade ettiği devlet adamları, Vezir Fahreddin Ali (Sâhib Ata) ile Saltanat Naibi Eminüddin Mikail idi. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 525. Ancak iktidarını iyice sağlamlaştırdıktan sonra, tecrübeli vezirin tasfiyesi için de gayret sarf edecekti.

Mısır Sultanı Baybars ile temasa geçecek fakat bu durum onun İlhanlılar tarafından katledilmesiyle sonuçlanacaktır.

Muînüddin Süleyman Pervâne'nin, II. İzzeddin Keykâvus sonrası dönemde İlhanlılardan aldığı güçle Selçuklu ülkesinin tek hâkimi gibi davrandığı, hükümdar üstü yetkiler kullandığı muhakkaktır. Ancak onun ülkenin tam hâkimi olması Sultan IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın ortadan kaldırılmasından sonra gerçekleşmiştir. İlk aşamada Pervâne'ye ve İlhanlılara karşı oldukça saygılı olduğunu gördüğümüz Kılıcarslan, özellikle ağabeyinin Bizans başkentine sığınmasından sonraki süreçte gösterdiği siyasal reflekslerle, Pervâne'nin baskısından kurtulmak ve ülkenin yönetiminde söz sahibi olmak iradesini ortaya koymuştur. İşte bu durum, II. Keykâvus sonrasında birkaç yıllık bir dönemde Kılıcarslan-Pervâne çatışması diyebileceğimiz bir rekabeti ortaya çıkarmıştır.

Sultan Kılıcarslan ile Pervâne arasındaki ilk görüş farklılığı, Pervâne'nin Sâhib Fahreddin Ali'yi vezirlik görevinde bırakması ve Karahisar uç beyliğini onun oğullarına vermesidir.⁹⁸⁷ Nitekim Sultan'ın tahta çıkarılmaması Kir Haya'yi öldürtmesi, Kir Haya'nin dünürü olan Sâhib'i ciddi derecede rahatsız etmiş ve Sultan'a cephe almasına yol açmıştır.⁹⁸⁸ Pervâne'nin bunu bilmesine rağmen Sâhib Fahreddin Ali'yi görevinde tutması Sultan'ın ona karşı içten içe kin duymasına yol açmıştır. Buna rağmen Pervâne'nin kudretinden çekindiği için düşüncelerini açıkça ortaya koyamamış ve iktidarını borçlu olduğu bu büyük emir karşısında susmak zorunda kalmıştır.

İki taraf arasındaki rekabet ve çatışma kesin olarak 1265 yılında Abaka Han'ın ziyaretinde yaşanan olaylarla ortaya çıkmıştır. Hülâgû Han'ın ölümü ve yerine Abaka Han'ın geçmesi üzerine Tebriz'e giden Sultan ve Pervâne yeni Han'a taziye ve itaatlerini sunmuşlardır. Abaka Han ile görüşen Pervâne, Trabzon Devleti'nin eline geçmiş olan Sinop'un geri alınabilmesi için yarlık çıkartmış ve anlaşıldığına göre burayı kendi mülkü hâline getirme iznini de almıştır. Ülke topraklarının Pervâne tarafından yakınlarına temlik edilmesinden hiç hoşlanmayan Sultan, muhtemelen bu izinden de memnun olmamış ve bu memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Bu tepkiyi hiç hoş karşılamayan Pervâne, Sultan'ın Türkiye'ye dönmesinden sonra bir süre daha Tebriz'de kalarak İlhan ile gizli bir görüşme yapmış, Sultan IV. Rükneddin Kılıcarslan'ı İlhan'ın

⁹⁸⁷ İbn Bibi, II, s. 166; Aksarayî, s. 62.

⁹⁸⁸ Aksarayî, s. 62.

gözünden düşürmek için onu Mısır Sultanı Baybars'a eğilim göstermekle itham etmiştir. Pervâne'nin Selçuklu hanedanına güvenilemeyeceğini belirtmesi üzerine Abaka Han, "Ben seni Anadolu sultanlığı naibliğine tayin ettim. Orada bir kimse bana muhalefet ederse hayatı senin elindedir" diyerek Pervâne'ye olan itimadını dile getirirmiş, Selçuklu hanedanının onun elinde olduğunu vurgulamıştır.⁹⁸⁹

Pervâne'nin Abaka Han ile görüşmelerinden haberdar olan Sultan Kılıcarslan, köprüleri atarak harekete geçmiş, Pervâne'nin Sinop seferinden yararlanarak Konya'da bağımsız bir sultan profili çizmeye başlamıştır. Pervâne'ye yakınlığıyla bilinen devlet adamlarını hedef alan Sultan ilk olarak Sâhib Fahreddin Ali'yle çekişmiş, tecrübeli vezire ağır bir para cezası yükledikten sonra tehditler ve hakaretlerde bulunmuştur. Sultan'ın hedefindeki bir sonraki kişi, Pervâne'nin yakın adamlarından Hatiroğlu Şerefüddin Mesud olmuştur. Ülkenin beylerbeyi (sipehdar) ve Niğde Serleşkeri olan Hatiroğlu, 200 bin akçe ceza parası ödeyerek kendisini güçlkle kurtarmıştır. Bununla da yetinmeyen IV. Kılıcarslan, son olarak İlhanlıların Anadolu'daki naibi Taceddin Mu'tez ile borçların tahsili meselesinden tartışmış ve ona ağır sözlerle hakaretlerde bulunmuştur. Bütün bunlar üzerine Sultan'ın hışmına uğrayan bütün devlet adamları Aksaray'da bulunan Mu'tez'in yanında toplanmışlardır. Sultan'ın faaliyetlerinden haberdar edilen Muînüddin Süleyman Pervâne, o sırada Sinop kuşatması işleriyle meşgul olduğundan dolayı görünürde herhangi bir tepki vermemiş, Sultan'ın eylemlerine karşılık vermeyi fethin sonrasına bırakmıştır.⁹⁹⁰

Olayların bu aşamasında konumuz bakımından sorulması gereken soru, Sultan IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın son politik çıkışlarının asıl amacının ne olduğudur. Onun Pervâne'ye yakınlığı ile bilinen üst düzey devlet adamlarına karşı giriştiği eylemler, hiç kuşkusuz Pervâne'nin otoritesini hedef almıştır. Ancak burada bizi ilgilendiren temel nokta, Sultan'ın bu eylemlerinin yalnızca bir iç hesaplaşmayı mı amaçladığı yoksa İlhanlılara karşı Mısır'ın da desteği ile planlı bir bağımsızlık hareketi mi olduğudur. Şayet bir bağımsızlık hareketi ise, Rükneddin Kılıcarslan'ın da ağabeyi İzzeddin Keykâvus'un yolundan ilerlediğini ileri sürmek, yani Pervâne'nin iddia ettiği gibi onun da Sultan Baybars ile bağlantılı olduğunu ileri sürmek mümkün olacaktır.

⁹⁸⁹ Turan, *Türkiye*, s. 530; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 117.

⁹⁹⁰ Aksarayî, s. 62-63.

Aksarayî'nin verdiği bilgiler, Sultan'ın İlhanlılara karşı bir bağımsızlık mücadelesine giriştiğinin kuvvetli belirtilerini taşımaktadır. Nitekim Rükneddin Kılıcarslan'ın Pervâne yandaşlarından sonra, İlhanlıların Anadolu'daki en üst düzey yetkilisine yönelik -üstelik çok hassas olan vergi meselesi yüzünden- gösterdiği bu sert tepki, akıllara birkaç yıl önce eski sultan II. İzzeddin Keykâvus'un hareketini getirmektedir. Tüm bunlar onun tek amacının Pervâne'nin üzerindeki nüfuzunu kırmak olmadığı, İlhanlılara karşı da bir başkaldırı ve bağımsızlık mücadelesi hayal ettiğini düşündürmektedir.

Dönemin kaynakları, onun böyle bir harekete çevre devletler ya da gayrimemnun Türkmen kitlelerinin desteğini sağlayarak ve organize olarak giriştiğine ilişkin doğrudan bilgiler sunmazlar. Bununla birlikte verdikleri bazı bilgiler, Sultan'ın örgütlü biçimde bir bağımsızlık hamlesine girişmiş olabileceğini de ima etmektedir. Aksarayî'ye göre, bütün bu olanlar Sultan'ın karakterindeki zaafarla alakalıdır. Mağrur, zorba ve etrafındakilerin (havas) tahrikine kapılabilen bir kişiliğe sahip olan Sultan, "etrafındaki bazı kötü niyetlilerinin kışkırtmalarıyla" Pervâne'ye yakınlığı ile bilinen devlet adamlarına saldırmış ve çekişmenin fitilini ateşlemiştir.⁹⁹¹

İbn Bibi ve Arap/Memlûk kaynakları da doğrudan organize bir girişimden bahsetmezler. Ancak tutarlı bir biçimde Pervâne'nin Sultan'ı Memlûklerle işbirliği içinde olmakla suçlayan iddialarına yer verirler. Arap tarihçi Yununi, Muînüddin Süleyman Pervâne'nin 1265'te Tebriz'de Abaka Han ile yaptığı gizli bir görüşmede Rükneddin Kılıcarslan'ın da -ağabeyi İzzeddin Keykâvus gibi- Mısır sultanı ile gönül birliği içinde olduğunu belirtmiştir.⁹⁹² İbn Bibi'ye göre, Rükneddin Kılıcarslan'a karşı harekete geçen Pervâne, Moğollara Sultan'ın Suriyelilerle (yani Memlûkler) işbirliği içinde olduğunu iddia etmiştir. Yine Pervâne'nin iddiasına göre, Anadolu'daki savaşçılar (Rum askerleri) da karınca gibi kaynaşmaktadır ve Kılıcarslan'ın Moğollara karşı asker toplaması an meselesidir.⁹⁹³

İbn Bibi'nin sözünü ettiği Rum askerinin Türkmenler olduğu açıktır. Sultan'ın ağabeyinin yolunu izleyerek Türkmenlerin desteğini almaya çalıştığını düşünmek mümkündür. Gerçekten, Ahmed Eflâkî'nin bildirdiği bir rivayet, Sultan'ın son

⁹⁹¹ Aksarayî, s. 62. Aynı ifadelerle Moğollara karşı açıktan direnişe geçtiğini gördüğümüz II. İzzeddin Keykâvus için de rastlanır. Bk. İbn Bibi, II, s. 145.

⁹⁹² Turan, *Türkiye*, s. 530; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 117-118.

⁹⁹³ İbn Bibi, II, s. 167.

zamanlarında Türkmenler nezdinde oldukça önemli bir rol oynayan Türkmen babaları ile sıkı ilişkisini gözler önüne sermektedir.⁹⁹⁴ Aksarayî'nin bazı kötü niyetliler dediği ve seçkinler zümresinin Sultan ile düşman olmasına yol açan kişilerin bu Türkmen babaları olduğunu düşünmek mümkündür.

Bu arada İbn Bibi'nin eserini XV. yüzyılda Türkçeye çeviren Yazıcızade Ali'nin verdiği bir bilgi de -şayet çeviri hatası değilse- konumuz açısından oldukça önemlidir. Yazıcızade'ye göre, Berke Han'a haber gönderip II. İzzeddin Keykâvus'u Bizans imparatorunun elinden kurtarmasını isteyen kişi, kardeşi Rükneddin Kılıcarslan'ın ta kendisidir. Berke Han, bunun üzerine Bizans ülkesine bir ordu gönderip II. Keykâvus'u kurtarmıştır.⁹⁹⁵ Bu malumat Sultan Rükneddin Kılıcarslan'ın Pervâne ve Moğollara karşı ağabeyi ile işbirliği yapmaya çalıştığını açıkça ortaya koymaktadır.

Anlaşıldığına göre Sultan Rükneddin Kılıcarslan, bir bağımsızlık hareketine karar vermişti. Bunun için Mısır Memlûk Devleti ve hatta Altın Orda Hanlığı ile irtibat kurmaya çalışıyordu. İhtiyaç duyduğu askerî gücü de Anadolu'daki Türkmen unsurundan sağlamayı düşünüyordu. Bu amaçla son yıllarında Moğolların ve Pervâne'nin kurduğu düzene bağlı olan Mevlana gibi seçkinler zümresiyle ilişkilerini keserek Türkmen babalarıyla ilişkilerini sıcak tutmaya başlamıştı. İlişki kurduğu kişilere oldukça güveniyordu.

Bununla birlikte Sultan Rükneddin Kılıcarslan'ın hareketi, ağabeyininki gibi güçlü bir plana ve realiteye dayanmıyordu. Zira her zaman Moğollara karşı olmuş bulunan uç Türkmenleri birkaç yıl önceki bağımsızlık mücadelesi esnasında Pervâne tarafından ezilmiş, kalanlar ise sıkı bir kontrol altına alınmıştı. Ülke içinden ciddi bir destek sağlanması mümkün gözükmemekteydi. İlhanlılara karşı Mısır'dan ya da Altın Orda

⁹⁹⁴ Rivayete göre Sultan Rükneddin, Mevlana hazretlerinin müridi olmuş ve onu kendisine baba yapmıştı. Ancak daha sonra etrafındaki kötü niyetlilerin tesiriyle onu bırakarak Baba Merendî'yi kendisine baba yaptı. Tertiplemediği bir sema ayininde Baba'ya Mevlana'dan daha çok saygı gösterdi ve ona Baba'nın müridi olduğunu söyledi. Bu durumu çok kıskanan Mevlana: "Eğer Sultan onu baba edindi ise, biz de kendimize başka birini oğul ediniriz" demiş ve nara atarak yalınayak huzurdan çıkıp gitmişti. Hatta başka bir rivayete göre Sultan, Moğollar tarafından Aksaray'da öldürülürken "Mevlana Mevlana diye bağırırız ancak bunu hissedenden Mevlana kulaklarını kapamıştı. Bk. Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, çev. Tahsin Yazıcı, MEB Yayınları, İstanbul 1964, s. 140-142; Turan, *Türkiye*, s. 532.

⁹⁹⁵ Yazıcıoğlu, s. 657; Bal, "İttifak", s. 302, 28 no.lu dipnot. İbn Bibi'nin eserinin orijinal nüshasında Berke Han'ın ve ondan Sultan'ı kurtarmasını isteyen kişinin adlarının yerinde X işareti mevcuttur. Eseri Türkçeye tercüme eden Mürsel Öztürk -bu durumu dipnotta belirterek- ilgili kısmı şöyle çevirmiştir: "Yüce ve Ulu Allah, (Hülâgû'nun) kardeşi (Berke'yi) onu kurtarmak için asker gönderme fikrine düşürdü." Bk. İbn Bibi, II, s. 161.

Hanlığından bir destek sağlanması olasılığı ise, 1265 yılında Orta Doğu siyasetinde yaşanan gelişmeler nedeniyle oldukça zayıflamıştı. Tüm bu gelişmeler Sultan IV. Rükneddin Kılıcarşlan'ın Pervâne'ye ve İlhanlılara karşı bir mücadeleye girişmesinin çok da doğru koşullar ve yöntemler içinde gelişmediğini göstermekteydi. Hepsinden de önemlisi Sultan daha tam anlamıyla organize olamadan planları su yüzüne çıkmıştı. Zira çevresinde Pervâne'nin ajanları vardı ve Sultan'ın planlarını ona aktarıyorlardı.⁹⁹⁶ Sultan IV. Rükneddin Kılıcarşlan'ın tedbirsiz hareketlerinin sonuçları kendisini göstermeye başlamıştı. Bunu kendisi de anlamış olduğundan geri adım attı. Nitekim Pervâne'nin Sinop'u fethettikten sonra mülkiyetini alma isteğini reddedemedi.⁹⁹⁷

Pervâne'nin isteklerine ve tasarruflarına karşı duramayan Sultan Rükneddin Kılıcarşlan, yetkilerinin daraltılmasından ve ülke topraklarının mülk olarak dağıtılmasından dolayı şikâyet etmekten ise vazgeçmemişti.⁹⁹⁸ Fakat etrafı Pervâne tarafından yerleştirilmiş ajanlarla doluydu. Örneğin sarayın nedimlerinden Hatiroğlu Ziyâüddin bunlardan biriydi. Ziyâüddin olup bitenleri ağabeyi olan Beylerbeyi Şerefüddin aracılığıyla Muînüddin Süleyman Pervâne'ye iletliyordu. Sultan'ın tutumunda bir değişiklik olmadığını gören Pervâne onu ortadan kaldırmak için harekete geçti.

Pervâne, Sultan'ı devirme planını Tokat'ta hazırladı. Onu ağabeyi İzzeddin Keykâvus gibi Memlûklerle ittifaka girişmekle suçluyordu. Bu, İlhanlıların en hassas olduğu konuydu ve Pervâne bunun bilincindeydi. Anadolu'da bulunan Moğol noyan ve yargucularını durumdan haberdar etmek için has adamlarından Hatiroğlu Şerefüddin'i onların merkezi olan Kırşehir'e gönderdi. Sultan'ın Memlûklerle işbirliği içinde başkaldırıya hazırlandığını iddia ediyordu. Onu bu düşünceden vazgeçirmeye çalışmıştı. Ancak bu nedenle Sultan kendisini ortadan kaldırmayı düşünüyordu. Eğer kendisi ortadan kaldırılsa sıra Moğollara gelecekti. Anadolu'da harekete geçmeye hazır birçok

⁹⁹⁶ İbn Bibi, II, s. 166.

⁹⁹⁷ Sinop'un Pervâne'ye verildiğine ilişkin temlikname bizzat İbn Bibi tarafından kaleme alınmıştır. Bk. İbn Bibi, II, s. 165; Aksarayî, s. 63; Sinop'ta bilahare Pervâneoğulları Beyliği de bu temliknameye göre kurulmuştur. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 530.

⁹⁹⁸ Sultan Rükneddin Kılıcarşlan, bir gece -tamamı Pervâne'nin adamları ve Hatiroğlu Şerefüddin'in dostlarından oluşan- bir mecliste otururken düşüncesiz bir biçimde Sinop'un mülkiyeti konusundaki pişmanlığını belirtmiş ve şöyle konuşmuştu: "... Pervâne'nin adamları ve taraftarları, atalarımızdan miras kalmış olan ülkemize göz dikmişler, baskı kurarak bizi küçük görmeye başlamışlar, her gün bir miktar hak ve yetkilerimizi budayıp onları yok etmeye çalışmışlar ve bütün adamlarımızı ülke yönetiminden uzaklaştırma gayreti içine girmişlerdir. Eğer böyle giderse, gelecek yıl bizim artık ülkenin yönetiminde saltanat açısından hiçbir hükmümüz kalmayacaktır. Yapılacak iş, İlhan'ın yanına gidip işin aslını, zalimlerin her yeri tutmasından dolayı gelirimizin azaldığını ona arz etmektir..." Bk. İbn Bibi, II, s. 166.

asker vardı. Sultan bunları toplamadan önce önlem alınmazsa iş çığıından çıkabilirdi.⁹⁹⁹ Pervâne aynı iddiayı İlhan Abaka'ya da bildirdi ve Sultan'ın ortadan kaldırılması için izin istedi. Abaka izni vermekte gecikmedi.¹⁰⁰⁰

Abaka'nın Pervâne'ye duyduğu güven biliniyordu. Bununla birlikte Selçuklu sultanı hakkındaki kanaatinin oluşmasında Sultan'ın son zamanlarda İlhanlı memurlarına karşı gösterdiği tavır belirleyici olmuştu. Nitekim İlhanlıların Anadolu'daki en üst düzey temsilcisi olan Taceddin Mu'tez onun sert tavrına maruz kalmıştı ve kuşkusuz bunu Tebriz'e iletmişti. Sultan'ın eylemlerinin Abaka'nın hoşuna gitmediği açıktı. Şimdi onun bir ihanet içerisinde olduğunu haber alması, üstelik bunun Anadolu'da en çok güvendiği Pervâne'nin ağzıyla dile getirilmesi İlhan'ın Sultan hakkında kesin bir karar vermesini kolaylaştırmıştı.

Abaka'dan istediği izni alan Pervâne, Tokat'tan Kırşehir'e gitti. Burada Nabşı Noyan ve diğer Moğol ileri gelenleriyle görüşerek bir hareket planı hazırladı. Plan, Sultan'ın herhangi bir şey sezmemesi için oldukça gizli hazırlandı. Aksi takdirde Sultan'ın Mısır'a ya da Bizans'a sığınması veyahut Türkmenlere dayanarak direnişe geçme olasılığı vardı. Pervâne ve Moğol birlikleri Uç bölgesindeki bazı işleri çözümlmek için harekete geçiyormuş izlenimi vererek Aksaray'a hareket etti. Bu sırada Sultan'a haberciler gönderilerek İlhan'ın fermanı üzerine acilen Aksaray'a gelmesi gerektiği bildirildi. Moğol birliklerinin Aksaray'a gelmesinin Uç bölgesindeki işlerle ilgili olduğuna kanan Sultan, İlhan'ın fermanının da bununla ilgili olduğunu düşündü. Bunun üzerine hiçbir önlem almadan veziri Fahreddin Ali ile birlikte Aksaray'a hareket etti. Ancak buraya varınca gerçek ortaya çıkmıştı. Pervâne'nin ağır suçlamalarına maruz kaldı.¹⁰⁰¹ Zehirlenen, türlü psikolojik ve fiziksel işkencelere uğrayan Sultan, sonunda yay kirişiyile boğularak katledildi (Ağustos 1266).¹⁰⁰²

IV. Rükneddin Kılıcarslan'ı katleden Pervâne ve Moğollar onun naaşıyla birlikte Konya'ya vardılar. Sultan'ın çok küçük yaşta bulunan oğlu III. Gıyâseddin Keyhusrev'i

⁹⁹⁹ İbn Bibi, II, s. 167.

¹⁰⁰⁰ Aksarayî, s. 64.

¹⁰⁰¹ Sultan bu sözlerden o kadar incinmişti ki, Pervâne'ye: "Ağabey (ici) sarhoş musun yoksa uyuşturucu mu aldın" diye sormuş; Pervâne'den "Evet! Beni, senin uygunsuz davranışın sarhoş edip uyuşturdu. Seni Burdur (Borgulu/Uluborlu olmalı) Kalesi'nden ben çıkarttım. Senin saltanatının düzeni, benim tedbirimle yoluna girdi. İlahi takdir sebebiyle, benim hizmetimin hakkını tam anlamıyla tanımadın" şeklinde sitem dolu bir karşılık almıştı. Bk. Aksarayî, s. 65.

¹⁰⁰² İbn Bibi, II, s. 167-169; Aksarayî, s. 64-65; Turan, *Türkiye*, s. 530-531; Kaymaz, *Pervâne Mu'ini'd-Din Süleyman*, s. 122.

tahta çıkardılar.¹⁰⁰³ Yeni Sultan'ın ülke idare edecek bir yaşta bulunmaması Selçuklu ülkesinin dizginlerinin tamamen Pervâne'nin eline geçmesi anlamına geliyordu. O artık ülkenin yegâne hâkimiydi.¹⁰⁰⁴ Bütün bu olup bitenler, Selçuklu hanedanının ülke yönetimindeki egemenlik işlevinin sona ermesi anlamına geliyordu. Selçuklu saltanatı artık yalnızca kuru bir simgeden ibaretti.¹⁰⁰⁵

Sultan IV. Rükneddin Kılıcarıslan'ı bertaraf eden Pervâne, gücünü zirveye çıkarmak için çok önemli bir hamlede daha bulundu. O, Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in dul karısı, Sultan II. Alâeddin Keykubad'ın annesi olan Gürcü Hatun ile evlendi.¹⁰⁰⁶ Bilindiği üzere Gürcü Hatun, Gürcistan ve Selçuklu hanedanlarının kanını taşıyan soylu bir prensesti. Pervâne, bu evlilik sayesinde içeride ve dışarıda çok daha saygın bir konum elde etmeyi umuyor olmalıydı.

İlhanlıların desteği her zamanki gibi arkasındaydı.¹⁰⁰⁷ Abaka ona güveniyordu. Bununla birlikte Rükneddin Kılıcarıslan'ın katlinden sonra onun gücünü dengelemeyi ihmal etmemişti. Bu nedenle Pervâne 666/1268 yılında itaatini sunmak için İlhan'ın huzuruna çıktığı zaman Abaka, kardeşi Acay ile birlikte Samagar Noyan'ı onun yanında Anadolu'ya gönderdi. Anadolu'daki Moğol askerî varlığı arttırılırken Selçuklu ordusu giderek azaltıldı.¹⁰⁰⁸ Bu durumun Pervâne'nin hoşuna gitmediği kesindi.

Her ne olursa olsun Pervâne, Anadolu'da çok güçlü bir iktidara sahipti. Komşu ülkelerde bile Anadolu'nun tek hâkimi olarak onun adı biliniyordu.¹⁰⁰⁹ Moğollar

¹⁰⁰³ III. Gıyâseddin Keyhusrev tahta cülus ettiğinde İbn Bibi'ye göre iki buçuk (Bk. İbn Bibi, II, s. 170), Aksarayî'ye göre altı (Bk. Aksarayî, s. 66), Ebü'l-Ferec'e göre dört yaşında idi. Bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 587.

¹⁰⁰⁴ Osman Turan, 1262-1266 yılları arasında önce gizli sonra açık şekilde devam eden Pervâne-Kılıcarıslan çekişmesini hesaba katmaz. Pervâne'nin 1262'den 1277 yılına kadar Türkiye'de yegâne söz sahibi olduğunu ve olumlu ve olumsuz taraflarıyla bir "Pervâne Devri" yarattığını belirtir. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 522.

¹⁰⁰⁵ Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 124.

¹⁰⁰⁶ Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 125. Pervâne'nin evlendiği hatunun, asıl Gürcü Hatun olmayıp bu hatunun Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'den doğan kızı olduğuna ilişkin savlar için bk Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s.125, 106 no.lu dipnot.

¹⁰⁰⁷ Muînüddin Süleyman Pervâne, Hülâgû Han'ın tam güvenini kazanmıştı. H. 658 yılında iki kardeş sultanın Hülâgû Han'ı ziyareti esnasında onlarla birlikte olan Pervâne, Han'a öyle nüfuz etmişti ki, Hülâgû, Pervâne için Kılıcarıslan'a: "Bundan böyle bir mesele için ondan başka kimse gelmesin" demişti. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 523. Hülâgû Han'ın ölümünden sonra yerine geçen Abaka Han da ona olan güvenini teyit etmiş ve ona: "Ben seni Anadolu sultanlığı naibliğine tayin ettim. Orada bir kimse bana muhalefet ederse hayatı senin elindedir" demişti. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 530; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s.117.

¹⁰⁰⁸ Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 126.

¹⁰⁰⁹ Mesela Gürcü kaynağı onu Anadolu hükümdarı veya sultanı olarak göstermişti. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 523.

sayesinde ülkede asayiş yeniden güçlü bir biçimde sağlanmıştı.¹⁰¹⁰ Bu sayede ticaret canlanmış, Anadolu’da bozulan ekonomik koşullar bir hayli düzelmişti. Genel bir refah olmasa bile, bürokratları, seçkinleri ve bu zümrelerin yakın çevresindeki bir kısım şehir halkını memnun eden bir toplumsal hayat ortaya çıkmıştı. Bürokratlar servet yığma konusundaki hırslarını daha kolay doyurabiliyorlardı. Kaynakların “Ebu’l-Hayrat” unvanını verdiği Sâhib Fahreddin Ali’nin, Kırşehir Serleşkeri Caca oğlu Nureddin’in ve bizzat Muînüddin Süleyman Pervâne’nin bu dönemde yaptırdığı eserler bunun kanıtlarıdır.¹⁰¹¹ Muînüddin Süleyman Pervâne, âlimler ve şeyhleri himaye ediyordu. Dönemin ünlü âlim ve şeyhleri ile dostluk ilişkileri geliştirmiş, onların desteğini sağlamıştı.¹⁰¹² Bununla birlikte geniş halk topluluklarının ve özellikle kısa bir süre önce sindirilen Türkmenlerin mevcut yönetimden aynı biçimde memnun olmadıkları açıktı.

B. Orta Doğu’da Değişen Dengeler ve Selçuklu Devleti

1. Memlûk - İlhanlı Barış Görüşmeleri, Orta Doğu’da Savaş ve İttifaklar

Muînüddin Süleyman Pervâne, İlhanlılarla tam bir işbirliği içindeydi. İlhanlı dış politikasında aktif rol oynuyordu. 1271 yazında Samagar Noyan’la birlikte Tebriz’e giderek Memlûk Devleti’ne karşı girişilecek harekât konusunda Abaka’nın talimatlarını aldı. Aynı yılın sonbaharında Anadolu’ya dönerek Samagar Noyan ile birlikte 10 bin süvarilik bir kuvvetle Maraş’a hareket etti. Hedefleri Memlûklerin el-Cezire ve Kuzey Suriye bölgesindeki topraklarını vurmaktı. Ancak Sultan Baybars’ın Şam’a geldiğinin haber alınması üzerine, sefere son verildi.¹⁰¹³

¹⁰¹⁰ Anonim Selçukname yazarına göre, “Pervâne zamanında asayiş o kadar ileri idi ki, kurt ile kuzu birlikte su içip dolaşıyorlardı. Bk. *Anonim Selçukname*, s. 55. Başka bir rivayete göre Sivaslı âlim Fahreddin Konya’ya gelince Mevlana Celaleddin, kendisini ziyaret eden bu misafire, önceki gece nerede konakladığını sormuş; Fahreddin de “Pervâne’nin Hanı’nda konakladım” yanıtını vermiştir. Mevlana bu yol üzerinde bir Pervâne Kervansarayı olup olmadığı sorusunu sormuş, o da “Evet onun zamanında emniyet o derecedir ki, kervan ulaştığı her makam ve sahrada endişesiz ve korkusuz konaklayabilir” demek suretiyle onun zamanında her yerin kervansaraylar kadar güvenli olduğunu ifade etmiştir. Bk. Eflâkî, s. 301.

¹⁰¹¹ Kaymaz, *Pervâne Mu’înü’l-Dîn Süleyman*, s. 128-129.

¹⁰¹² Fahreddin Irakî (ya da Sivasî), Kutbeddin Şîrâzî, Sadreddin Konevî, Mevlana Celaleddin-i Rumî ile sıkı dostlukları vardı. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 524-525; Nejat Kaymaz’a göre ilim ve tarikat ehli olan bu kişiler de Pervâne sayesinde payitahtta ve diğer kentlerde büyük bir ilgi ve saygı görüyorlardı. Bağımsızlıktan yoksun olan bir ülkede, ümitsizliğin yarattığı bu mistik hava, hem putperest Moğollara bağımlı olmaktan duyulan üzüntüyü hafifleten hem de onlara karşı tepki gösterme inisiyatifini zayıflatan bir afyon tesiri yapıyordu. Bunun sonucu olarak Moğollar gün geçtikçe Anadolu’ya daha güçlü bir şekilde yerleşiyorlardı. Bk. Kaymaz, *Pervâne Mu’înü’l-Dîn Süleyman*, s.130.

¹⁰¹³ Kaymaz, *Pervâne Mu’înü’l-Dîn Süleyman*, s. 131.

Bu sırada Selçuklu başkentinde önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştı. Sefere apar topar son verilmesinin bir sebebi de bu gelişmeler olmalıydı. Aksarayî'nin -pek çok defa yaptığı gibi- açıktan anlatmak yerine ima yoluyla verdiği bilgilere göre, 670 yılı başlarından itibaren (1271 Sonbaharı) Anadolu'da hüküm süren "emniyet, güven, adalet ve ihsan kuralları" kaybolmuş, Pervâne'nin çevresindeki beyler ile Sâhib Fahreddin Ali arasında çatışmalar yaşanmaya başlamıştı.¹⁰¹⁴ Aşağıda detaylarına gireceğimiz üzere, bu konuya uzun zamandır Kırım'da pasif vaziyette bulunan Sultan II. İzzeddin Keykâvus da karışacaktı. Yani Pervâne'nin İlhanlılara dayanarak büyük bir çaba sonucunda tesis ettiği hegemonyası yeniden tehdit ediliyordu.

Muînüddin Süleyman Pervâne'nin iktidarını tehdit eden her muhalif güç, bir şekilde Memlûk Sultanı Baybars ile temasa geçmişti. Bütün İslam dünyasında olduğu gibi Anadolu'da da, -en azından Müslüman halk arasında- Sultan Baybars'a karşı büyük bir sempati duyulmaktaydı.¹⁰¹⁵ İlhanlılarla amansız bir savaş sürdüren Sultan Baybars, bu nedenle Anadolu'da İlhanlılara karşı girişilen her bağımsızlık hareketine düşünsel anlamda da olsa destek vermişti. Sultan'ın bu politikası, gücünü İlhandan alan Pervâne için her zaman sıkıntı yaratmış ve kendisini Sultan Baybars ile karşı karşıya getirmişti. O, artık bu sorunu çözmesi gerektiğine inanıyordu. Usta politikacının çözüm yolu ise İlhanlılarla Memlûkler arasında sürüp giden savaşa son verilmesini sağlamaktı.

Suriye seferinden dönen Pervâne, Samagar Noyan'ı da ikna ederek ve kuşkusuz İlhan Abaka'nın da onayını alarak Sultan Baybars'a elçiler gönderdi. Baybars, Anadolu'dan gelen elçileri 7 Mayıs 1272 (7 Şevval 670) tarihinde Dımaşk'ta kabul etti. Elçiler Sultan'a, Abaka ile diplomatik temas ve diyalog kurmayı kabul etmesi hâlinde, Pervâne'nin onun isteklerini sonuna kadar destekleyeceğini bildirdiler. Elçilerin getirdiği bu haberden hoşnut görünen Baybars, onlara iltifatlarda bulunarak saygı gösterdi. Pervâne'nin önerisini kabul ederek Abaka'ya elçi göndermeye karar verdi. Bu çerçevede iki elçisini Konya'ya doğru yola çıkardı. Elçiler Pervâne ile buluşmak için Konya'ya geldikleri zaman cuma namazında ahalinin efendileri Baybars'a candan dua ettiklerini gördüler.

¹⁰¹⁴ Aksarayî, s. 71.

¹⁰¹⁵ Aşağıda da anlatacağımız üzere, Sultan Baybars'ın 1272 yazında Konya'ya gelen elçileri, cuma namazında ahalinin efendilerine candan dua ettiğine şahit olacaklardı. Bk. İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 7.

Muînüddin Süleyman Pervâne, zor olanı başarmış ve uzun bir süreden sonra savaşıyan tarafları ilk kez görüşmeye ikna etmişti. Hiç vakit kaybetmeden Memlûk elçileriyle beraber Tebriz'de İlhan'ın huzuruna çıktı. Memlûk elçileri, İlhan'ın huzuruna Samagar Noyan'ın davetiyle geldiklerini beyan ederek söze başladılar. Baybars'ın Abaka'ya itaat ederek barışa razı olmasının ancak İlhan'ın Müslüman beldelerinden el çekmesiyle mümkün olabileceğini bildirdiler. Bu şart ve öneri karşısında öfkelenen Abaka, bunu kabul etmesinin mümkün olmadığını belirtti. Hiçbir konuda uzlaşma sağlanamadığı gibi, Abaka, Memlûk elçilerine görüşmeler esnasında hoş olmayan sözler ve ağır laflar da söyledi. Bunun üzerine Tebriz'den ayrılan elçiler, Dımaşk'a döndüler (15 Safer 671/11 Eylül 1272).¹⁰¹⁶ Böylece Pervâne'nin büyük ümitler bağladığı Memlûk-İlhanlı barışı gerçekleşemedi. Anadolu'da Pervâne için tehlike çanları çalıyordu.

Pervâne'nin arabuluculuk teklifini kabul eden Baybars'ın, Tebriz görüşmelerinde barışı baltalayacak bir tutum göstermesinin birtakım nedenleri vardı. İbn Şeddâd'ın verdiği bilgiye göre, Sultan'ın Anadolu'ya elçilerini göndermesinden kısa bir süre sonra, 1272 yılının Haziran ayında (Zilkade 670) Altın Orda Hanı Mengü Timur'un elçileri Dımaşk'a gelmişlerdi. Elçiler, Hülâgû oğullarının (İlhanlıların) Müslümanların (Altın Orda Hanlığının) elinden aldıkları şehirleri gösteren ve bu şehirlerin kurtarılması konusunda kendilerine Baybars'ın yardım etmesini dileyen bir mektup getirmişlerdi. Mektupta Hülâgû oğullarının ortadan kaldırılması için Baybars'a ittifak öneriliyordu.¹⁰¹⁷ İbn Şeddâd, Sultan Baybars'ın bu mektuba nasıl karşılık verdiğini belirtmez. Bununla birlikte, birkaç yıl önce İlhanlılarla antlaşma yapan Mengü Timur'un bu politikasından vazgeçerek kendisine yaklaşması ve yeniden dinsel temelli bir savaştan söz etmesi, Sultan Baybars'ı ziyadesiyle memnun etmiş olmalıydı. Bu yüzden, daha önce sıcak baktığı Memlûk-İlhanlı barışından vazgeçmiş, Abaka'ya son anda uzlaşılması mümkün olmayan teklifler sunmuştu.

Pervâne, bu durumu kaygılı bir biçimde takip ediyor, içerideki muhalefeti ezmenin tek yolunun dışarıdaki destekçilerle bağını kesmek olduğunu biliyordu. Bu nedenle Memlûklerle İlhanlıları uzlaştırmaya çalışmıştı. Şayet başarılı olsaydı, Baybars'ın yardımından mahrum bıraktığı muhalefeti kati bir biçimde ezebilecekti. Fakat İlhanlı-Memlûk barışı gerçekleşmediği gibi, Memlûkler ile Altın Orda Hanlığı arasında

¹⁰¹⁶ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 5-7.

¹⁰¹⁷ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 7-8.

İlhanlılara karşı yeniden bir ittifakın temelleri atılmıştı. Bu durum bütün muhaliflerle birlikte Keykâvus'u kendisine karşı çok daha güçlü bir hâle getiriyor ve Pervâne'nin kaygılarını arttırıyordu. Artık tek çaresi İlhanlılarla birlikte Sultan Baybars'a yüklenmekti. O da bunu yaptı.

1272 yılının Kasım ayında el-Cezire ve Suriye'yi işgal eden İlhanlı kıtalarına, 3000 Selçuklu süvarisi ile Pervâne de katılmıştı. Abatay ve Durbay komutasındaki Moğol kıtaları ile Selçuklu birlikleri Bire (Birecik) şehrini kuşattı. Durumu haber alan Sultan Baybars hemen harekete geçerek Menbic'e geldi. 3000 kadar Moğol süvarisinin Bire'deki asıl kuvvetlerden koparak Fırat Nehri sahiline indiğini haber aldı. Bunun üzerine ordusunu nehirden geçirerek Moğol kıtasını ani bir saldırı ile imha etti (18 Cemaziyelevvel 671/11 Aralık 1272). Yenilgi haberini alan Moğol-Selçuklu müttefik kuvvetleri kuşatma silahlarını ve ağırlıklarını bırakarak Bire'yi terk etti.¹⁰¹⁸

2. II. İzzeddin Keykâvus'un Yeni Bir Hamlesi

1272 yılında Orta Doğu ve Anadolu'da meydana gelen yeni gelişmeler, uzun zamandan sonra ilk kez Keykâvus'un istediği ortamın yeniden doğmasını sağlamıştı. Bir süredir ateşkesin hâkim olduğu İlhanlı-Altın Orda ilişkilerinde yeniden savaş rüzgârları esmeye başlamıştı. Mengü Timur, Abaka ile yaptığı ateşkese son vererek Altın Orda Hanlığının geleneksel politikasına dönmüş ve Sultan Baybars'a yeniden ittifak teklifinde bulunmuştu. Bunun üzerine Sultan Baybars, Abaka ile barış görüşmelerine son vererek Mengü Timur'un ittifak teklifini kabul etmişti. Böylece Keykâvus'un arzuladığı uluslararası koşullar yeniden oluşmuştu. Bu arada Anadolu'da Moğollardan nefret eden büyük bir kitle her zamanki gibi mevcuttu. Şimdi bir de Selçuklu devlet adamları arasında, Pervâne'ye karşı, başını Sâhib Fahreddin Ali'nin çektiği muhalif bir hizip oluşmuştu.¹⁰¹⁹ Anadolu'daki İlhanlı ve Pervâne muhalifleri Kırım'a gelerek eski Sultan'ı ziyaret etmeye başlamışlardı.¹⁰²⁰ İzzeddin Keykâvus, bütün bu koşullar altında

¹⁰¹⁸ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s.17-18.

¹⁰¹⁹ Muînüddin Süleyman Pervâne, Fahreddin Ali'yi iktidarının önünde bir engel olarak görüyor ve ortadan kaldırmak istiyordu (Bk. Muharrem Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 31, İstanbul 2006, s. 92). Bununla birlikte Fahreddin Ali'nin oğlu, Karahisar-ı Sâhib (Afyon, Eskişehir) Uç Beyi Emir Taceddin Hüseyin'in kudretinden çekindiği için bu amacını saklıyor ve uygun bir fırsat bekliyordu (Bk. İbn Bibi, II, s.173). Emir Taceddin'in kudretinin idare ettiği uçta yaşayan Türkmenlerden kaynaklandığı kesindir.

¹⁰²⁰ İzzeddin Keykâvus, Fahreddin Ali'ye gönderdiği mektubunda, kendisini teselli etmek, şikayetlerini dinlemek ve yüceltmek için dünyanın çeşitli milletlerinden çok sayıda insanın yanına geldiğinden söz eder ki, bunların Anadolu'nun her yerinden gelen muhalifler olduğu bellidir. Bk. İbn Bibi, II, s. 172.

Memlûk ve Altın Orda devletlerinin dışarıdan, Anadolu'daki muhaliflerin içeriden desteğiyle Selçuklu ülkesini yeniden elde edebilirdi.

Orta Doğu ve Selçuklu ülkesinde meydana gelen gelişmeleri yakından izlediği anlaşılan İzzeddin Keykâvus, bu düşünceler içinde harekete geçmişti. İlk olarak Pervâne'nin İlhanlı ordusuyla birlikte el-Cezire'de olduğu sırada Vezir Fahreddin Ali ile bağlantı kurmaya karar verdi. Fahreddin Ali, daha evvel kendisinin de vezirliğini yapmış bir devlet adamıydı. Anadolu'daki muhalefet son zamanlarda onun çevresinde toplanmaya başlamıştı. Aynı zamanda Fahreddin Ali'nin oğlu Taceddin Hüseyin'in uç beyi olarak görev yaptığı bölgede yaşayan Türkmenler, eskiden beri Keykâvus'a bağlılıklarıyla tanınıyordu. Bu ortak yönlere rağmen Vezir'in kendisi hakkındaki düşüncelerini kesin olarak öğrenmek isteyen Keykâvus ona önce bir mektup gönderdi. İbn Bibi'nin, asıl gönderilme amacını saklamaya çalıştığı mektupta Fahreddin Ali'ye çevresinde ciddi bir muhalif grubunun toplandığından bahsetmekteydi.¹⁰²¹ O, eski vezirinin kendisine olan eğilimini öğrenmek istiyor ve Anadolu'ya geçebilmesi için mümkünse onun somut desteğini almaya çalışıyordu.

Keykâvus'un mektubunu alan Fahreddin Ali, önemli bir karar vermek zorundaydı. Ya Keykâvus'a destek vererek Pervâne ve İlhanlıları karşısına alacaktı ya da Pervâne'nin düşmanca tutumuna karşı yalnız başına mücadele yürütecekti. Fahreddin Ali ve ailesi, İlhanlı egemenliği döneminde Pervâne ile çıkar işbirliği yaparak önemli mevkiler ve iktalar elde etmişlerdi. Fakat şimdi, Pervâne ile ters düşmesi onu aynı zamanda İlhanlılar ile de karşı karşıya getiriyordu. Açıktan bir çatışmada İlhanlıların kendisini değil, Pervâne'yi destekleyeceği açıktı. Aynı zamanda Anadolu'da Pervâne'ye ve İlhanlılara karşı yeniden ciddi bir muhalefet oluşmuştu. Muhalifler, Fahreddin Ali'nin çevresinde toplanmaya başlamış ve ondan beklentiye girmişlerdi. Fahreddin Ali, Pervâne'nin tehditlerine karşı muhaliflerin bu bağlılığını beslemek zorundaydı. Bütün bu etkenlerle, muhalefetin sultan olarak görmek istediği Keykâvus'a olumsuz cevap

¹⁰²¹ İbn Bibi, II, s. 171-172. Mektubun içeriği hakkında bilgi veren İbn Bibi, Keykâvus'un memleket özlemi ve maddi sıkıntılardan dem vurduğunu belirtir. Oysaki, Sultan'ın maddi durumu İbn Bibi'nin bahsettiği gibi çok kötü olmamalıydı. Zira, her ne kadar Altın Orda ülkesinde beklediği desteği bulamasa da, bir Altın Orda prensesi ile evliydi ve en az iki şehrin geliri kendisine ikta olarak bağışlanmıştı. İbn Bibi'nin mektubun gerçek içeriğini gizlemeye çalışması, onun aşağıda anlatılacak olaylarda Fahreddin Ali'nin masum olduğunu ispatlamak gayretinden kaynaklanıyor olmalıdır.

veremedi. Gizli olmak koşuluyla, Keykâvus'a bir mektupla birlikte Anadolu'ya geçmesi hazırlıkları için bir miktar finansman gönderdi.¹⁰²²

Bu sırada İlhanlıların el-Cezire seferinden mağlup vaziyette dönen Pervâne, Keykâvus ile Fahreddin Ali arasındaki mektuplaşmadan ve Vezir'in Keykâvus'a maddi yardım gönderdiğinden haberdar oldu. Rakibine karşı istediği fırsatı ele geçirmişti. 671 yılının Ramazan ayında (Mart-Nisan 1273) Fahreddin Ali'yi Moğol yetkililerinin huzuruna çağırarak sorguladı. Vezir, Sultan İzzeddin Keykâvus'a mektup ve altın göndermiş olduğunu itiraf etti. Bununla birlikte bunu hanedana saygısından dolayı yaptığını ve bir miktar altın göndermek dışında bir suç işlemediğini beyan etti. Pervâne ise onu İlhanlılara ihanet etmekle suçladı ve hakkında idam istedi. Moğol emirleri, vezirin suçunun büyük olduğuna kanaat getirdiler. Fakat onun, Abaka'nın huzurunda yargılanmadan idam edilmesinin doğru olmadığına karar verdiler. Bunun üzerine Fahreddin Ali'yi öldürtemeyen Pervâne, onu ve oğlu Taceddin Hüseyin'i Osmancık Kalesi'ne hapsedti. Mallarını da müsadere etti. Ancak Fahreddin Ali'nin diğer oğlu Ziyâüddin Mahmud, Abaka'nın yanına kaçarak kurtuldu.¹⁰²³

Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Anadolu'da yaşanan son gelişmelere nasıl tepki verdiğine, Mengü Timur ve Baybars ile temasa geçip geçmediğine ilişkin kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlamıyoruz. Bununla birlikte onun öldüğü tarihe kadar (677/1278-79)¹⁰²⁴ Kırım'da kaldığını, Altın Orda Hanı Mengü Timur'dan yeterli ve gerekli desteği alamadığı için aralarının hiç de iyi olmadığını biliyoruz.¹⁰²⁵ Sultan Baybars ile ilgili böyle bir kayıt olmamakla birlikte onun da İzzeddin Keykâvus'a gerekli desteği vermediği bellidir. Nitekim aşağıda görüleceği gibi, Pervâne ile Baybars arasında başlayan ittifak görüşmeleri üzerine Sultan Baybars, Keykâvus'u gözden çıkarmış ve Anadolu'da Pervâne'yi muhatap kabul etmiş olmalıdır. Bütün bunlar sonucunda İzzeddin Keykâvus'un Fahreddin Ali'nin tutuklanmasından sonraki süreçte herhangi bir faaliyette bulunmadığını söylemek mümkündür. O, Selçuklu tahtını ele

¹⁰²² İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 22-23; Aksarayî, s. 71.

¹⁰²³ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 22-24; İbn Bibi, II, s. 171-174; Aksarayî, s. 71.

¹⁰²⁴ Faruk Sümer, "Keykâvus II", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 25, Ankara 2002, s. 356.

¹⁰²⁵ Keykâvus ölümünden (677/1278-79) kısa bir süre önce görüştüğü büyük oğlu Mesud'a Altın Orda yöneticilerinin batıl inançlı, yalan dolancı olduklarını söylemiş ve Selçuklu tahtına çıkabilmesi için Anadolu'ya geçerek Abaka'ya itaat etmesini öğütlemişti. Bk. İbn Bibi, II, s. 244-246.

geçirmek için harekete geçememiş fakat yanında bulunan oğullarını bu ülkü ile yetiştirmiştir.¹⁰²⁶

C. Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Memlûk Sultanı Baybars ile İttifak Arayışları

1. Sultan Baybars ile İttifak Görüşmelerinin Başlaması

Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un 1273 yılında Vezir Fahreddin Ali ile birlikte giriştiği hareketin yarattığı badireyi atlatan Pervâne bir süreliğine rahatlamıştı. Fahreddin Ali'den boşalan vezirlik makamına damadı Mecdüddin Muhammed'i getirdi.¹⁰²⁷ Otoritesi iyice sağlamlaşmıştı. Dönemin kaynaklarında artık kendisinden "Beylerbeyi, Hükümdarların ve Vezirlerin Mürebbsi" olarak bahsediliyordu.¹⁰²⁸

Bununla birlikte onun "kâfir" Moğolların yanında Müslüman Memlûklere karşı savaşması, buna daima karşı çıkan muhalifler bir yana, bu politikanın sağladığı maddi ve manevi koşullardan en çok yararlanan seçkinler sınıfı tarafından bile eleştirilmeye başlanmıştı.¹⁰²⁹ Yukarıda bahsedildiği gibi başkent Konya'da dahi ahali arasında Müslümanların hamisi olarak görülen Sultan Baybars'a büyük bir sempati ile bakılıyordu.¹⁰³⁰ Kendisine karşı oluşan her muhalif hareket mutlaka Sultan Baybars'a yönelmişti. Pervâne, Anadolu'daki hâkimiyetini sürdürmek istiyorsa, iktidarını borçlu olduğu İlhanlılar kadar Sultan Baybars ile ilgili de olumlu işler ortaya koyması gerektiğini anlamıştı. Bu yüzden iktidarını borçlu olduğu İlhanlılar ile Anadolu halkının temayül ettiği Sultan Baybars'ı uzlaştırmaya karar vermiş, 671/1272-73 yılında iki taraf

¹⁰²⁶ Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un ölümünden sonra oğullarından ilk olarak Rükneddin Geyûmers Anadolu'ya geçmiştir. Ancak bu durumu onaylamayan ağabeyi Gıyâseddin Mesud, Kastamonu beyi Çobanoğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan aracılığı ile kardeşini derdest ettirmiştir. Bk. İbn Bibi, II, s. 248. Daha sonra Mesud'un bizzat kendisi Sinop'a çıkmıştır (679/1280). Kastamonu beyi Çobanoğlu Muzafferüddin Yavlak Arslan ile birlikte, babasının nasihatine uygun olarak Abaka'nın katına giden Mesud, ondan Erzurum, Erzincan, Sivas, Diyâribekir ve Harput'un idaresini koparmayı başarmıştır. 1282 yılında İlhanlı tahtına oturan Ahmet Teküder, Türkiye Selçuklu topraklarını onunla amcasının oğlu III. Gıyâseddin Keyhusrev arasında paylaşmıştır. Mesud'un kesintilerle devam eden saltanatı için bk. Muharrem Kesik, "Mesud II", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Ankara 2004, s. 342-344.

¹⁰²⁷ İbn Bibi, II, s. 175; Aksarayî, s. 71; Mecdüddin Muhammed'in Pervâne'nin damadı olduğu yalnızca İbn Şeddâd tarafından belirtilir. Bk. İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 24; Kaymaz, *Pervâne Mu'îni'd-Dîn Süleyman*, s. 134.

¹⁰²⁸ Kaymaz, *Pervâne Mu'îni'd-Dîn Süleyman*, s. 105, 120 no.lu dipnot ve s. 104.

¹⁰²⁹ Kaymaz, *Pervâne Mu'îni'd-Dîn Süleyman*, s. 138. Örneğin, Moğollardan "bizim askerlerimiz" diye bahseden Mevlana, "Fîhi mâ fih" adlı eserinde, Pervâne'nin onlarla bir olup Mısırlıları ve Suriyelileri yok etmeye ve İslam ülkelerini yıkmaya çalışmasının İslamlık adına işlenmiş bir günah olduğunu söylemekte ve kendisine bu günahı affettirmek için Tanrı'ya yalvarıp yakarmasını, sadakalar vermesini tavsiye etmektedir. Bk. Kaymaz, *Pervâne Mu'îni'd-Dîn Süleyman*, s. 138.

¹⁰³⁰ Bk. Yukarıda 1016 no.lu dipnot.

arasında arabuluculuk girişiminde bulunmuştu. Ancak istediği olmayıp barış görüşmeleri kesilince yeniden İlhanlılarla işbirliğini sürdürmüştü. Zira Kırım'da bulunan II. Keykâvus'un, Baybars ile iyi ilişkileri Pervâne'yi oldukça tedirgin etmekteydi. Baybars, Keykâvus'u destekledikçe ona meyletmesi mümkün olamazdı.

Bununla birlikte İlhanlılarla ilişkileri artık eskisi gibi pürüzsüz devam etmiyordu. Abaka Han onun istemediği hatta aleyhine olan kararlar veriyordu. Örneğin Fahreddin Ali yargılandıktan sonra serbest bırakılmış ve Konya'ya gönderilmişti. Bu durumdan hiç hoşlanmayan Pervâne, Konya'ya gelen Fahreddin Ali'ye türlü sıkıntılar çıkarmış, bunun üzerine eski vezir de Abaka'ya sığınmıştı. İlhan her ne kadar Fahreddin Ali'yi o sırada eski görevine iade etmediyse de yanında himaye etmeyi sürdürmüştü. Bu durum Pervâne'yi oldukça rahatsız edip endişelendirmekteydi.¹⁰³¹

Pervâne'yi Abaka'dan uzaklaştıran bir başka konu ise İlhan'ın kardeşi Acay'ın Anadolu'daki varlığıydı. Acay, ondan gücünün üstünde isteklerde bulunuyor, bunları yapmaması hâlinde kendisini tehdit ediyordu. Bu nedenle Pervâne, Abaka ile yaptığı gizli bir görüşmede *“Padişahlıkta akrabalığa bakılmaz; icabında oğul babaya ve kardeş kardeşe kıyar. Kardeşin Acay beni öldürüp Rum [Selçuklu] tahtına geçmek ve Mısır hükümdarına tâbi olmak azmindedir”* sözlerini söylemişti. Abaka, Pervâne'nin kendisine gizlice söylediği bu sözleri kimseye açmamasını tembihlemiş, Acay ve Samagar Noyan'ı Anadolu'dan alarak yerlerine Toku Noyan'ı göndermeyi vadetmişti. Fakat Abaka'nın gerekli adımları atmakta gecikmesi, Acay'ın baskısını arttırması Pervâne'yi bu sözleri söylediğine pişman etmişti. Hayatından ciddi derecede endişe etmeye başlamıştı.¹⁰³²

Bütün bu nedenlerden dolayı Sultan Baybars ile temas kurmaya karar vermişti. Bununla birlikte Pervâne'yi politik yaşamında keskin bir dönemeçe sürükleyen nedenler bunlardan ibaret değildi. O, Sultan Baybars'la kuracağı bir ittifak sayesinde yalnızca İlhanlılara karşı güvenliğini sağlamış olmayacaktı. Aynı zamanda İlhanlı kâfirleriyle işbirliği yapması nedeniyle kendisine uzun zamandan beri baskı yapan muhaliflerin eleştirilerinden de kurtulacak, bu sayede Anadolu'daki bütün kesimlerin gerçek lideri hâline gelebilecekti. Ayrıca bu sayede Baybars ile Mengü Timur arasındaki ittifak

¹⁰³¹ Aksarayî, s. 72; İbn Bibi, II, s. 175. Gerçekten de Abaka, 1275 yılında Fahreddin Ali'yi yeniden Selçuklu vezirliğine tayin ederek Anadolu'ya gönderecek, oğullarını da görevlerine iade edecekti. Bk. Aksarayî, s. 73; İbn Bibi, II, s. 175-176; Kaymaz, *Pervâne Mu'ini'd-Dîn Süleyman*, s. 135-136.

¹⁰³² İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 33

görüşmelerinde iyi bir ortak olabileceğini göstererek II. İzzeddin Keykâvus'un Anadolu üzerindeki nüfuzunu da kırabilecekti.

İşte bütün bu nedenler ve düşüncelerle Moğollara karşı ilk defa sadakatten ayrılarak Sultan Baybars'a gizli bir elçi gönderdi. Rum [Selçuklu] hükümdarlığının III. Gıyâseddin Keyhusrev ve kendisinde kalacağına yemin etmesi,¹⁰³³ Acay ve Samagar başta olmak üzere Anadolu'daki bütün Moğolları ortadan kaldırması şartıyla Memlûk askerinin ülkesinde ikametine razı olduğunu bildirdi. Elçiyi Mısır'da¹⁰³⁴ kabul eden Sultan Baybars ise, Pervâne'nin istediklerini yapmak, ona teminat ve yemin verebilmek için ordusunun ihtiyaçlarının karşılanması konusunda daha somut teminatlar istedi. Mevsimin kış olmasından dolayı seferin o sırada yapılamayacağını belirtti. "Allah dilerse gelecek yıl orada oluruz" diyerek konuşmasını tamamladı. Ancak Pervâne'nin göndermiş olduğu elçi Kahire'den dönmeden önce, Abaka, Pervâne'ye verdiği sözü tutarak kardeşi Acay ile birlikte Samagar Noyan'ı Anadolu'dan almıştı. İstedikleri olan ve işleri düzene giren Pervâne, Sultan Baybars'ın kendisine gönderdiği mesaja cevap vermedi.¹⁰³⁵

Sultan Baybars, Pervâne'ye iletildiği mesajın yanıtı kalmasına rağmen, Selçuklu Devleti'ne verdiği sözü tutarak Mısır'dan harekete geçti (4 Şaban 673/ 2 Şubat 1275). Kısa bir süre önce Abaka'nın yanına gitmiş olan Pervâne, Sultan'ın bu hareketini haber alınca, İlhanlılara sadakatsizliğinin duyulma olasılığı nedeniyle telaşa kapıldı. Dımaşk'a varmış olan Sultan'a haber göndererek tasarladıkları işin bu yıl yapılmasına imkân olmadığını, ancak gelecek yıl Selçuklu ülkesini kendisine teslim edebileceğini bildirdi. Fakat Baybars bir kere sefere çıkmıştı. Memlûk ordusunun savaşmadan dağılması Abaka'yı kuşkulandırabilir ve tasarımı ifşa edebilirdi. Pervâne bunu da hesaplamıştı. Baybars'ın, Kilikya Ermeni Krallığı üzerine saldırması hâlinde olası kuşkuların önüne geçilebileceğine dikkat çekti. Pervâne'nin planına uyan Sultan Baybars, 1275 yılının Mart ayında (Ramazan 673) Akçaderbend'i geçerek Ermeni ülkesi topraklarına girdi. Krallığın merkezi Sis'in yanısıra, Misis, Adana ve Ayas gibi büyük şehirler başta olmak üzere Kilikya'nın büyük bir kısmı Memlûk ordusu tarafından çığnenip yağmalandı.

¹⁰³³ Zira, bu sırada Baybars, tahtını yeniden ele geçirmek için Fahreddin Ali ile birlikte harekete hazırlanan II. İzzeddin Keykâvus'u desteklemekteydi. Pervâne'nin III. Gıyâseddin Keyhusrev'in saltanatı ve kendi mevki için yemin istemesi bundandı.

¹⁰³⁴ Baybars, Pervâne'nin elçisini 7-15 Recep 672 (17-25 Ocak 1274) tarihleri arasında kabul etmiş olmalıdır. Bk. İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 31, 34.

¹⁰³⁵ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 34.

Halkı katledilip esir alındı. Yaklaşık üç ay bölgede kalan Baybars, Haziran (Zilhicce) ayının ilk günlerinde ülkesine döndü.¹⁰³⁶

Sultan Baybars'a karşı ikili oynayan Pervâne için bu sırada Anadolu'da olumlu gelişmeler yaşanıyor. Abaka Han, Pervâne'ye verdiği söze karşılık kardeşi Acay ile Samagar Noyan'ı kendi yanına çekmiş, onların yerine çok daha ılımlı olan Toku Noyan'ı atamıştı. Acay'ın ciddi baskılarına maruz kalan Pervâne, bu tayinden oldukça memnun kalmış, huzuruna çıktığı Toku Noyan'a iltifatlarda bulunarak ağır hediyeler takdim etmişti. Bu sırada aldığı emir gereği Anadolu'nun tüm eyaletlerini dolaşan Toku Noyan pek çok mal tahsil ederek Abaka'ya göndermiş, Pervâne, sesini dahi çıkarmamıştı.¹⁰³⁷ Toku Noyan'la da tıpkı Alıncak ve Nabşı noyanlarla olduğu gibi tam bir anlaşma ve uyum sağlayarak hükmünü yürütmeye devam etmeyi düşünüyordu.¹⁰³⁸ Ancak, Pervâne ve çevresindeki yönetim kadrosunun İlhanlılara dayanarak elde ettikleri göreceli huzur, çok uzun süre devam etmeyecekti.

2. Pervâne-İlhanlı Gerginliğinin Tırmanması

Abaka Han, 1275 yılının yaz aylarından itibaren verdiği kararlarla, Pervâne'nin iktidarını sınırlamaya başladı. Pervâne'nin ve çevresindeki seçkinler grubunun öfkesini uyandırarak hemen hepsinin Sultan Baybars taraftarlığına soyunmasına yol açacak bu kararların ilki, Acay'ın yeniden Anadolu'ya tayin edilmesiydi. Yalnız Pervâne'yi değil, Toku Noyan'ı da şaşkına çeviren bu karar, Sultan Baybars'ın Kilikya Seferi'nin hemen akabinde gerçekleşmişti. Abaka Han, gönderdiği bir fermanla Pervâne, Toku ve Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev'i huzuruna çağırarak, onlar yolda iken Acay'ı Anadolu'ya yollamıştı. Zalim şehzade ile Erzurum'da karşı karşıya gelen Pervâne ve Toku neye uğradıklarını şaşırarak, onun şerrinden korunabilmek için bol miktarda peşkeş sunmak zorunda kalmışlardı.¹⁰³⁹

Aynı yılın Muharrem ayında (Temmuz 1275) Azerbaycan'ın Urmiye şehrinde Abaka Han'ın huzuruna çıkan Pervâne'yi başka sürprizler de beklemekteydi. Han'ın huzuruna çıkıp hediyeler sunulduktan sonra, Abaka birden Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev'e dönerek "Atan kendi eceliyle mi öldü?! Yoksa öldürüldü mü?! diye tekrar tekrar

¹⁰³⁶ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 48-49; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 140.

¹⁰³⁷ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s.50.

¹⁰³⁸ Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 140.

¹⁰³⁹ Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 140-141.

sormuştu. Herkeste şok etkisi yaratan bu soru karşısında şaşalayan küçük Sultan, yine de yaşının üstünde bir zekayla babasının eceliyle öldüğünü söylemiş ve Pervâne'yi zorda bırakacak bir yanıtta kaçınmıştı. Abaka'nın amacı çok açıktı. O, bu işi Pervâne'nin yaptığını çok iyi biliyordu. Amacı Pervâne'yi zor durumda bırakmaktı.

Urmiye ziyaretinde Pervâne'yi bekleyen ciddi bir sorun daha ortaya çıktı. Uzun zamandır Abaka Han'ın yanında mülteci olan eski vezir Fahreddin Ali ile oğulları, Abaka Han'ın kararıyla eski görevlerine iade edildi. Pervâne, çaresiz olarak yeniden vezirlik görevine atanan Sâhib Fahreddin Ali ve Toku Noyan'la aynı kafale içerisinde Anadolu'ya dönmek zorunda kaldı. Ancak karşılaştığı sorunlar bununla da bitmemişti. Sivas'a ulaştıkları zaman, Acay'ın, başta Hatiroğlu Ziyâüddin olmak üzere Pervâne'nin naiblerini dövdüğünü, bütün mallarını gasbettiğini, ülke ileri gelenlerinden birçok kimseye zulüm ve haksızlıklar yaptığını öğrenerek yeni bir şok daha yaşadı. Bu durumu derhâl bir mektupla Abaka Han'a şikâyet etti. Bunun üzerine Abaka, kardeşi Acay'ı bir kez daha yanına çağırdı. Ancak durumdan haberdar olan Acay, Han'a bir mektup göndererek Pervâne ve Toku'nun elbirliğiyle Rum diyarını soyacaklarını, bu konuda kendilerine engel olacak bir kimse bulunmaması için kendisini Abaka'ya şikâyet ettiklerini belirtti. Abaka'nın kardeşine gönderdiği cevabi mektup, onun Pervâne'ye duyduğu itimat ve saygının ne derece değiştiğini gözler önüne seriyordu. Mektupta, *“Pervâne kim oluyor! Senin hakkında onun sözü dinlenir mi?! Onun hayatı senin elindedir; istersen yaşatır, istersen öldürürsün!”* ifadelerine yer verilmişti. Pervâne, Han'ın gönderdiği mektubu, Acay'a ulaşmadan önce bir hile ile ele geçirdi. Han'ın kendisini zalim şehzadenin inisiyatifine terk ettiğini ve rahatlıkla gözden çıkarabileceğini açık bir biçimde kavramıştı. Bunun üzerine bir taraftan tehdidini ensesinde hissettiği Acay'a karşı daha saygılı bir tutum sergilerken öte taraftan onu Abaka Han'ın gözünden düşürmek için bazı tehlikeli teşebbüslere girişti.

Dönemin ünlü kadılarından, fakihlerinden ve ileri gelenlerinden, Acay'ın Anadolu'yu Baybars'a teslim edeceğine ilişkin yazılı belgeler almaya başladı. Topladığı bu imzalı belgeleri Abaka'ya gönderdi. Maksadına ulaşmıştı. Abaka, kardeşi Acay'ı, Pervâne'yi, Toku'yu ve Anadolu'nun diğer ileri gelenlerini huzuruna çağırdı. Pervâne, Acay'ın zulmüne uğrayanların hepsini onun aleyhinde şahitlik yapmaları için yanında götürdü. Acay'ın hakkındaki tüm şikâyetleri dinleyen Abaka Han, kardeşinin Anadolu'ya dönmesini yasaklarken onun adamlarından yedi kişiyi ise yaptıkları zulümler

karşılığında katlettirdi (Rebiyülevvel 674/ Ağustos-Eylül 1275). Pervâne, Toku Noyan ve Selçuklu ileri gelenleriyle birlikte bir ay sonra Anadolu'ya döndü.¹⁰⁴⁰

Pervâne, Acay'dan kurtulmuş olmakla oldukça rahatlamıştı. Abaka'nın Pervâne'nin şikâyet ve iddiaları doğrultusunda kardeşini Anadolu'dan çekmesi, onun Pervâne'ye iadeitibarı olarak değerlendirilebilirdi. Ancak Han'ın, kendisiyle husumetini bilmesine rağmen Fahreddin Ali'yi yeniden vezirlik makamına getirmesi hiç kuşkusuz Pervâne'nin kolayca hazmedebileceği bir durum değildi. Gerçekten, yaşanan tüm hadiseler sonunda iki tarafın da eskisi gibi birbirine güvenmediği kesinleşmişti. Pervâne'nin kendisini güvende hissetmemesi, onun yeniden Sultan Baybars ile irtibata geçmesine yol açacaktı.

3. Pervâne'nin Sultan Baybars ile Yeniden İttifak Arayışı

Pervâne'nin Anadolu'ya dönmesinden kısa bir süre sonra Abaka Han, ona bir ferman göndererek Moğol ordularının Bire'ye düzenlediği saldırıya katılmasını emretti. Bu ani buyruk üzerine Pervâne, bir yandan Selçuklu askerlerinin başında el-Cezire'ye doğru hareket ederken diğer taraftan Sultan Baybars ile gizliden temasa geçti. Baybars'a bir mektup yazarak Bire kuşatması esnasında yardıma gelmesini ve Moğolları birlikte imha etmeyi önerdi. Bu halledildikten sonra daha önceki vaadine uygun olarak Anadolu mülkünü Baybars'a bırakacaktı. Pervâne'nin önerilerini memnuniyetle karşılayan Baybars, yardıma geleceğini bildiren mektupları postacılarıyla yola çıkardı. Fakat mektubu taşıyan postacılar yolda Moğol keşif birliklerince yakalanarak Abatay Noyan'ın huzuruna getirildi. Mektupların içeriğine vakıf olan Abatay, Pervâne'yi ve ordusundaki bütün Müslümanları derhâl katletmeyi düşündü. Ancak Samagar Noyan'ın uyarısı üzerine Müslümanların kaledeki dindaşlarıyla birleşerek kendilerini iki ateş arasında bırakacağından çekinerek bu işi kuşatma sonrasına bırakmaya karar verdi. Abatay bundan sonra postacıların Pervâne'ye teslim edilmelerini emretti. Durumu öğrenen Pervâne, inkâra girişerek bunun Ermeni kralının bir oyunu olduğunu, daha önce de bu oyuna maruz kaldığını ileri sürdü. Kendi inisiyatifine bırakılan postacıları da söylediklerinin gerçekliğini arttırmak için herkesin önünde öldürttü. Bu savunmaya inanmış gibi yapan Moğol noyanı, mektupların birer suretini Abaka Han'a göndermeyi

¹⁰⁴⁰ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 56-58.

de ihmal etmedi. Baybars'ın her an baskın yapma olasılığından çekinen Abatay, bir haftalık kuşatmadan sonra Bire'den çekildi (7 Aralık 1275).¹⁰⁴¹

Sultan Baybars, bu sırada Mısır'da Yemen hükümdarının, Cenevizlilerin, Altın Orda Hanı Mengü Timur'un ve Bizans İmparatoru Mikhail Palaiologos'un elçilerini ağırladı.¹⁰⁴² Uzun bir zamandan sonra ilk defa Altın Orda ve Bizans elçilerinin Kahire'de birlikte ağırlanması, üç devlet arasında 1265 öncesindeki ittifak girişimini akıllara getiriyordu. Bizans'ın İlhanlılarla evliliğe dayalı bir ittifak kurmasıyla dağılan bu üçlü ittifak yeniden şekillenmeye başlamıştı. Bu durumun Anadolu'da Pervâne'nin tercihlerini daha net bir biçimde etkileyeceği de kesindi.

Nitekim öyle de oldu. Bire kuşatmasından Anadolu'ya dönen Pervâne ve maiyeti, Sultan Baybars'ın mektuplarının Moğolların eline geçmesiyle oluşan nazik durumu değerlendirdiler. Abaka Han'ın durumu öğrendiğinde haklarında vereceği kararı beklemeden artık hayatlarından emin olamayacaklarını kabul ettiler. Moğolların ülkeden atılması için Sultan Baybars ile kesin olarak birleşmeye karar verdiler. Muînüddin Süleyman Pervâne, Elbistan Serleşkeri Hüsameddin Bicar, onun oğlu Âmid Serleşkeri Bahaeddin Bicar, Beylerbeyi Hatiroğlu Şerefüddin Mesud, kardeşi Ziyâüddin Mahmut ile Saltanat Naibi Eminüddin Mikail bu konuda antlaşarak kararları metin hâline getirerek imza altına aldılar. Pervâne'nin damadı Atabeg Mecdüddin Muhammed Erzincanî ile Müstevfî Celaleddin Mahmud bunlara muhalefet ederek Moğollara sadakatten ayrılmayacaklarını bildirdiler. Beylerbeyi Emir Seyfeddin Toruntay evine kapanarak rengini belli etmemeye çalıştı.¹⁰⁴³

Pervâne, Selçuklu emirleriyle birlikte hazırladığı antlaşma suretini yazarak Nureddin isimli bir adamıyla Sultan Baybars'a gönderdi. Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev'in sultanlığının devam etmesi şartıyla Anadolu'daki düşmanlarını bertaraf etmek için kendisinden asker istediğini ve bundan sonra Moğollara vermekte oldukları vergiyi kendisine vereceklerini bildirdi. Baybars, 1276 yılı baharında kendisine ulaştığı anlaşılabilir bu haberden memnun olmakla beraber suyun azlığından dolayı bu mevsimde Anadolu'ya girilemeyeceğini, Rebi çıktıktan sonra oraya gelmek niyetinde olduğunu

¹⁰⁴¹ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 58-60.

¹⁰⁴² İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 60.

¹⁰⁴³ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 61. Antlaşmada Vezir Fahreddin Ali'nin de adı geçmez. Pervâne'nin kendine muhalif olan Sâhib'i, böyle gizli bir anlaşmaya ortak etmesi beklenemezdi.

bildirdi.¹⁰⁴⁴ Anlaşıldığına göre, Sultan Baybars, Pervâne ve ekibine tam manasıyla güvenmiyordu. Önceki yıllarda yaşanan hadiseler, Sultan'ı temkinli olmaya itmişti.

4. Beylerbeyi Hatiroğlu Şerefüddin Mesud Bey'in Bağımsızlık Hareketi

Pervâne ve Baybars arasında bu görüşmeler yaşanırken Abaka Han, III. Gıyâseddin Keyhusrev'in kız kardeşi Selçuk Hatun'u oğlu Argun ile nikâhlama kararını Selçuklu yönetimine bildirmiş, Melike'nin bir an evvel Selçuklu ileri gelenleriyle birlikte huzura gelmesini istemişti.¹⁰⁴⁵ Selçuklu yöneticilerinin Sultan Baybars ile birleşerek Moğollara karşı harekete geçmeyi planladıkları bir sırada Han'dan gelen bu ferman, Pervâne'nin işini zora sokmuştu. Nitekim Müslüman bir Selçuklu melikesinin putperest bir şehzade ile evlenmesinin Müslüman Anadolu halkı yanında, Sultan Baybars ile görüşmeler yapan Selçuklu emirleri tarafından kabul edilmesi mümkün değildi. Bu durum Pervâne'nin üzerinde ağır bir sorumluluk oluşturuyordu.¹⁰⁴⁶ Pervâne ayrıca, Bire kuşatması sırasında ele geçen mektuplardan dolayı Abaka Han'ın huzuruna çıkmaktan da çekiniyordu. İşte bu nedenlerle, Han'ın gönderdiği elçileri her defasında bir mazeret uydurarak başından savıyor ve Baybars'ın Anadolu'ya askerî yardım göndermeyi vadettiği vakte kadar zaman kazanmaya çalışıyordu.¹⁰⁴⁷

Pervâne'nin bu oyalama taktiği daha fazla devam edemedi. 1276 yılının Mayıs ayı başlarında Abaka Han'dan gelen bir ferman oldukça sert bir dille yazılmıştı ve Pervâne'nin gelin alayıyla birlikte bir an önce huzura gelmesini emrediyordu.¹⁰⁴⁸ Sultan Baybars'ın yardım için işaret ettiği tarihe bir hayli süre vardı. Fakat Pervâne'nin Abaka'yı daha fazla oyalaması mümkün değildi. Bir an önce gidip gitmemeye karar vermesi gerekiyordu. Bu durumda bir kez daha Sultan Baybars ile iletişime geçerek

¹⁰⁴⁴ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 61; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 143.

¹⁰⁴⁵ İbn Bibi, II, s. 179; İlhanlı hükümdarının bu evlilik ile Anadolu ülkesine kolayca hükmedebilmeyi hedeflediği hakkında bk. Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 144-145.

¹⁰⁴⁶ Bu konuda bk. Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s.145. Kaymaz, Selçuklu kaynağı İbn Bibi'nin bu evliliği Selçuklu ailesi ve devleti için olumlu göstermesini, adı geçen müverrihin eserini Moğol hâkimiyetinin Anadolu'da iyice yerleştiği zamanda yazmış olmasına bağlamaktadır. Selçuklu kamuoyunun bu tip bir evliliğe bakışını, Bizans prensesi Maria ile Abaka arasındaki evlilik üzerinden tartışması konusunda bk. Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 145, 19 no.lu dipnot.

¹⁰⁴⁷ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 72. Pervâne'nin Sultan Baybars ile yaptığı görüşmelerden hiç bahsetmeyen Aksarayî'ye göre ise, Pervâne'nin gecikmesinin nedeni Melike'nin çeyizinin hazırlanmasının ve Han'a sunulacak hediyelerinin teminin uzamasıyla alakalıydı. Ayrıca Pervâne, ülkeden ayrılması hâlinde bazı beylerin kötü davranışlarından endişe ettiği için Han'ın huzuruna gitme işini ağırdan alıyordu. Bk. Aksarayî, s. 77. Oysaki, İbn Şeddâd'ın verdiği bilgiler ve yakın gelecekteki hadiseler göstermektedir ki, Aksarayî'nin bu ifadeleri, Han'ın huzuruna gitmek istemeyen Pervâne'nin onun elçilerine uydurduğu bahanelerden ibarettir.

¹⁰⁴⁸ Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 146.

muhtemelen bu tarihin öne alınmasını talep etti. Ancak bunun mümkün olmadığını anlayınca Baybars ile askerî yardımın 675 yılı sonuna (1277 İlkbaharı) tehir edilmesi konusunda yeni bir sözleşme yaptı.¹⁰⁴⁹ Bundan sonra ise, gelin alayını alarak Han'ın huzuruna çıkmaya kesin olarak karar verdi.¹⁰⁵⁰

Pervâne'nin bu kararı, Moğollardan kurtulmak için kendisiyle birlikte ant içmiş emirlerden bazılarının muhalefete geçmesine yol açtı. Pervâne, başlarını Hatiroğlu Mesud Bey'in çektiği bu grubun kendi yokluğunda Anadolu'da olay çıkarmaması için bazı önlemler aldı. Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev'i, Sultan Baybars'la işbirliği konusunda kendilerine muhalefet eden Atabey Mecdüddin Muhammed, Müstevfî Celaleddin Mahmud ve bu konuda renk vermemiş olan Beylerbeyi Seyfeddin Toruntay'a emanet ederek Kayseri'de bıraktı. Emir Sinanüddin (Fahreddin Arslandoğmuş oğlu) ve Taceddin Giv'e ise özel bir görev vererek Hatiroğlu kardeşlerin kendisinin yokluğunda bir olay çıkarmasına fırsat vermemelerini, gerekirse öldürülmelerini emretti.¹⁰⁵¹ Kendi politikalarının titizlikle uygulanması için her türlü sıkı önlemi alan Pervâne, nihayet yanında Sâhib Fahreddin Ali ve Saltanat Naibi Eminüddin Mikail olduğu hâlde düğün alayı ve hediyelerle birlikte Sivas'tan yola çıktı (11 Zilhicce 674/27 Mayıs 1276)¹⁰⁵²

Pervâne'nin yola çıkmasından sonra diğer bütün emirler, Sultan Gıyâseddin Keyhusrev ile birlikte Kayseri'ye döndüler. Fakat kısa bir süre sonra Beylerbeyi Şerefüddin Mesud (Hatiroğlu), yanında Taceddin Giv ve Emir Sinanüddin olduğu hâlde Selçuklu ve Moğol askerlerini alarak güya her sene olduğu gibi, Memlûklere karşı sınırı korumak üzere Elbistan'a doğru hareket etti ve Pınarbaşı'na indi.¹⁰⁵³ Ancak gerçek amacı bu değildi. Pervâne'nin kendilerine verdiği emri hiçe sayarak Sultan Baybars'a bir mektup gönderdi ve onu Anadolu'ya davet etti. Sultan'ın Anadolu'ya davet edilmesine karşı olan emirleri (Atabey Mecdüddin Muhammed, Müstevfî Celaleddin Mahmud, Beylerbeyi Seyfeddin Toruntay) de Baybars'a şikâyet etti. Bu duruma çok sinirlendiği anlaşılan Sultan Baybars, bunun üzerine Selçuklu beylerini itaate davet eden, davete uymayanları ise cezalandıracağını bildiren bir name hazırlattı. Bu nameyi

¹⁰⁴⁹ Pervâne ile aralarında böyle bir sözleşme yapıldığını, Sultan Baybars -bilahare kendisinden acil yardım talebinde bulunan- Hatiroğlu Ziyâüddin'e bizzat söyleyecektir. Bk. İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 78.

¹⁰⁵⁰ Aksarayî, s. 77.

¹⁰⁵¹ İbn Bibi, II, s. 179-180; Aksarayî, s. 77.

¹⁰⁵² İbn Bibi, II, s. 179; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 73; Aksarayî, s. 77.

¹⁰⁵³ İbn Bibi, II, s. 180; Kaymaz, *Pervâne Mu'ini'd-Din Süleyman*, s. 147.

komutanlarından Bedreddin Bektut'a vererek küçük bir askerî birlikle Anadolu'ya gönderdi.¹⁰⁵⁴ Bektut'un Elbistan'a gelmesi üzerine, tamamı Melikü'l-ümerâ Şerefüddin Mesud'un tarafında olduğu anlaşılır; Elbistan Serleşkeri Candar Seyfeddin Ebu Bekir, oğlu Emir Bedreddin Kus, Çaşnigir Mübârizüddin Surî, Çaşnigir Türkeri oğlu Rumeri ve Seyfeddin Karasungur gibi emirler onu saygıyla karşıladılar. Şehirde bulunan Moğol askerlerini katlettikten sonra Bektut ile birlikte Memlûk ülkesine giderek Sultan Baybars'a iltica ettiler. Baybars bunları Harim'de¹⁰⁵⁵ karşılayarak kendilerine ikram ve bağışlarda bulundu.¹⁰⁵⁶

Bu olayı, Harput Serleşkeri Emir Hüsameddin Bîcâr ile oğlu Diyâribekir Serleşkeri Bahaeddin Bahadır'ın ilticaları izledi (Muharrem 675/Temmuz 1276). Bu beylerle birlikte, Bahadır'ın kayınbiraderi olan Müslüman iki Moğol asilzadesi Çaverci ve Şektay da Sultan Baybars'a sığındılar. Bahaeddin Bahadır, Suriye'ye kaçmadan önce Diyâribekir'in bir yıllık hasılatını "ordu"ya gideceği bahanesiyle tasarrufunda tutmuş, Sultan Baybars'a giderken bütün bu malla birlikte o yörenin bütün askerini de yanında götürmüştü. Nabşi Noyan komutasındaki Moğolların bunları yakalama girişimi sonuçsuz kalmıştı. Sultan Baybars, baba-oğul bu iki büyük komutanı Dımaşk'ta memnuniyetle karşıladı.¹⁰⁵⁷

Sultan Baybars'ın gönderdiği itaate davet mektupları Bektut tarafından bütün Selçuklu beylerine gönderilmişti. Hatiroğlu Şerefüddin Mesud, kendisine mektup ulaşır ulaşmaz, büyük bir heyecan ve memnuniyetle Pınarbaşı'ndan Kayseri'ye hareket etti. O, bütün beyleri Sultan Baybars'a itaate zorlayacak, bunu sağladıktan sonra Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev'i de yanına alarak Selçuklu ümerasıyla birlikte Baybars'ın huzuruna çıkacaktı.¹⁰⁵⁸ Bütün bunlardan önce ise, Kayseri'de bulunan Moğol askerleri imha edilecekti.¹⁰⁵⁹

Baştan beri Beylerbeyi'nin yanında bulunan ve ona dostmuş gibi gözükten Pervâne'nin adamları, Emir Taceddin ve Emir Sinanüddin, efendilerinin kendilerini uyardığı koşulların oluştuğunu düşünerek Hatiroğullarını ortadan kaldırmak için harekete

¹⁰⁵⁴ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 73-74.

¹⁰⁵⁵ Antakya'nın 33 km doğusunda bulunan müstahkem bir mevkidir. Bk. Kaymaz, *Pervâne Mu'îni'd-Dîn Süleyman*, s. 147, 36 no.lu dipnot.

¹⁰⁵⁶ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 74; İbn Bibi, II, s. 180.

¹⁰⁵⁷ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 72-73, 75.

¹⁰⁵⁸ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 76.

¹⁰⁵⁹ *Anonim Selçukname*, s. 37.

geçtiler. Bu maksatla, Kayseri'ye varmadan önce Karatay Hanı'nda konaklayan Hatiroğlu Şerefüddin'in yanından gizlice ve alelacele ayrılarak Kayseri'ye gittiler. Beylerbeyi'nin planını, Pervâne'nin oğlu Mühezzibüddin Ali'ye aktararak babasının emrinin yerine getirilmesini istediler. Babasının Anadolu'da kesinlikle bir kargaşa istemediğini iyi bilen Naib Mühezzibüddin Ali, derhâl harekete geçti. Üç emir, Hatiroğlu kardeşleri ortadan kaldırmak için ortak bir plan hazırladı. Buna göre, Beylerbeyi Şerefüddin Mesud, Kayseri'ye geldiğinde Taceddin ve Sinanüddin tarafından karşılanacak, hep birlikte Mühezzibüddin Ali'nin huzuruna gittiklerinde ise kardeşi Ziyâüddin ile birlikte katledileceklerdi. Anonim Selçukname yazarının bildirdiğine göre, bu emirler durumu Kayseri'de bulunan Moğollara da bildirmişlerdi. Ancak istihbarat ağı oldukça güçlü olan Hatiroğlu Ziyâüddin, bu tuzağı bir ajanı vasıtasıyla öğrenerek Beylerbeyi'ne bildirdi. İki kardeş ertesi gün Kayseri dışında buluşarak üzerlerine kurulan tuzağı görüştüler. Onların tuzaktan haberdar olduklarını bilmeyen Taceddin Giv ve Arslandoğmuş oğlu Sinanüddin, Beylerbeyi'ni karşılamak üzere şehir girişinde hazır beklediler. Cuma namazı vaktinde şehre giren Beylerbeyi Şerefüddin, kendisini karşılamaya gelen emirleri azarlayıp, tuzaklarını yüzlerine vurduktan sonra ikisini de katlettirdi.¹⁰⁶⁰

10 Safer 675/24 Temmuz 1276 Cuma günü, halkın cuma namazında olduğu esnada başlayan bu olaylar gittikçe büyüdü. Nabşı ve Toku Noyan'ın maiyetinden olan bütün Moğol askerleri, elçi ve memurları tutuklandı. Bunlar elleri arkadan bağlı ve başları açık olarak halkın sille ve tokatları altında götürülüp hapse atıldılar.¹⁰⁶¹ Bütün bu hadiselerden sonra Beylerbeyi Hatiroğlu Şerefüddin Mesud, maiyetindeki askerlerle birlikte şehir dışındaki Meşhed Ovası'na çekilerek karargâhını burada kurdu. Meşhed Ovası'nda gaza sancaklarını açarak Moğollara karşı resmen başkaldırdı.¹⁰⁶² Beylerbeyi, dönemin mutasavvıflarını kullanarak mücadelesini dinsel bir dayanak hazırlamaya da önem gösterdi. Daha önce Moğolların Anadolu'daki temsilcisi olan Taceddin Mu'tez'in mutlak naibliğini yapmasına rağmen, sonradan vazifesinden affını isteyerek kendisini

¹⁰⁶⁰ İbn Bibi, II, s. 180-181; Aksarayî, s. 78; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 77; Anonim Selçukname yazarına göre, Taceddin Giv ve Arslandoğmuş oğlu Sinanüddin ile karşılaşan Hatiroğlu kardeşler onlara, "Bir kimse bir sırrı ifşa etse, yani başkalarına söylese onun cezası nedir?" diye sormuşlar, bunların "Katli vaciptir" demesi üzerine de ihanetle suçladıkları iki emiri öldürmüşlerdir. Bk. *Anonim Selçukname*, s. 37.

¹⁰⁶¹ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 77; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 150.

¹⁰⁶² İbn Bibi, II, s. 181.

tasavvufa vermiş olan Şemseddin Genceî vasıtasıyla Moğollara karşı cihat ilan etti. Hatta Genceî'yi kendisinin başdanışmanlığına getirdi.¹⁰⁶³

Böylece Pervâne'nin korktuğu gerçekleşmiş, tüm uyarılarına ve önlemlerine rağmen muhalifleri durdurmak mümkün olmamıştı. Bu durum onun kendi planına tamamen zıttı. Hatiroğlu kardeşler, lideri oldukları muhalif grupla birlikte ve Pervâne'nin izni dışında Selçuklu Devleti'nin selameti için Sultan Baybars'ın desteğine güvenerek harekete geçmişlerdi. Artık ok yaydan çıkmıştı. Onları durdurmak mümkün değildi.

Karışıklıklar biraz yatıştıktan sonra Beylerbeyi Hatiroğlu Şerefüddin, kardeşi Ziyâüddin'i, Kayseri şehir merkezine göndererek Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev'in Meşhed Ovası'na getirilmesini istedi. Sultan'ın yanında, Atabey Mecdüddin Muhammed, Beylerbeyi Seyfeddin Toruntay, Müstevfî Celaledin Mahmud, Emir-i Dâd Eminüddin Mikail ve Caca oğlu Nureddin gibi büyük emirler bulunuyordu. Bunların ilk ikisi, Moğol taraftarı olduklarını ve Baybars ile yapılan sözleşmeye katılmadıklarını daha önceden bildirmiş emirlerdi. Toruntay ise bu konuda çekimser kalmıştı. Şimdi hiçbirisi, Moğollara karşı cihat ilan eden, gaza bayrağı açan Hatiroğlu Şerefüddin ile kardeşine mukavemet edecek durumda olmadıklarını anladılar. Bunun için çok fazla işi uzatmadan onun emrine boyun eğmeye, Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev ile birlikte şehirden çıkarak Meşhed Ovası'na gitmeye mecbur kaldılar.¹⁰⁶⁴ Sultan'ın Meşhed Ovası'na varması üzerine Hatiroğlu kardeşler ile askerleri atlarından inerek ve Sultan'ın huzurunda yer öperek itaatlerini arz ettiler. Bu sırada Kayseri halkına Moğollara karşı Sultan Baybars'ın egemenliğinin tanınmış olduğu ilan edildi.¹⁰⁶⁵ Hatiroğlu Şerefüddin Mesud, ertesi gün Sultan'ı ve bütün devlet adamlarını yanına alarak , kendi ikta ve ikametgâhı olan Niğde'ye hareket etti. Ancak, bu sırada Pervâne'nin oğlu ve Saltanat Naibi Mühezzibüddin Ali, bir bahaneyle izin isteyerek Kayseri'ye döndü, sonra da kendi ikametgâhı olan Tokat'a kaçtı.¹⁰⁶⁶

Niğde'ye ulaşan Beylerbeyi Şerefüddin Mesud'un ilk işi, olup bitenleri bir an önce Sultan Baybars'a iletme ve onun yardımını sağlamak için kardeşi Ziyâüddin

¹⁰⁶³ Başka hiçbir kaynağın zikretmediği bu gelişmeyi eserine derceden Aksarayî'nin, Genceî'nin cihat ilanını "işgüzarlık" olarak değerlendirmesi ilginçtir. Yine ona göre bu hareket bir fitnedir. Bk. Aksarayî, s. 78.

¹⁰⁶⁴ İbn Bibi, II, s. 181; Aksarayî, s. 78; *Anonim Selçukname*, s. 37.

¹⁰⁶⁵ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 77; Kaymaz, *Pervâne Mu'îni'd-Dîn Süleyman*, s. 150-151.

¹⁰⁶⁶ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 77-78; İbn Bibi, II, s. 181; Aksarayî, s. 79; Kaymaz, *Pervâne Mu'îni'd-Dîn Süleyman*, s. 150-151.

Mahmud'u Suriye'ye göndermek oldu. Ama daha önce Kayseri'den getirdiği devlet adamlarının her birinden, kendisiyle birlikte hareket etmelerini sağlamak için, zorla imzalı kağıtlar aldı. Ayrıca onların oğullarından veya kardeşlerinden birer kişiyi elçilik heyetine dâhil etti.¹⁰⁶⁷

Oldukça kalabalık bir heyetle ve büyük bir heyecanla Suriye'ye hareket eden Ziyâüddin, altı gün sonra, 18 Safer 675/ 1 Ağustos 1276 tarihinde Hıms'ta Sultan Baybars'ın huzuruna çıktı. Ziyâüddin, Baybars'a, Sultan Gıyâseddin Keyhusrev'in tahtta kalması ve devlet adamlarının mevkilerinin korunması hususunda yemin vermesi karşılığında Anadolu'nun kendi egemenliğini tanıyacağını bildirdi ve bir an evvel yardıma gelmesini istedi. Ancak Sultan Baybars, onlara, “*Siz Tatarlardan [İlhanlılardan] ayrılmakta acele eylediniz! Muînüddin Pervâne, orduya [İlhanın karargâhına] gitmeden önce kendisiyle kararlaştırmış idik. Ben, askerlerimle bu yılın sonunda [1277 İlbaharı] Rum'a [Anadolu'ya] geleceğim. Şimdi askerlerim Mısır'dadırlar. Yanımdaki az ve zayıf asker ile benim oraya girmem mümkün değildir. Mühezzibüddin [Ali] Tokat'a gitmiş olmakla doğru bir iş yapmıştır. Çünkü babasıyla benim aramda olan karar ve ittifaktan onun haberi vardır.*” şeklinde cevap vererek elçilik heyetini büyük bir hayal kırıklığına uğrattı.

Hatiroğlu Ziyâüddin Mahmud, iki gün sonra bir kez daha Sultan'ın huzuruna çıktı. Gizli yapılan bu görüşmede Baybars'a, Anadolu'ya yardım etmediği takdirde, ülkede kendisinin hâkimiyetini destekleyen ve Moğollara muhalif olan başta kardeşi Şerefüddin olmak üzere bütün emirlerin hayatlarının tehlikeye gireceğini vurguladı. Ancak yine istediğini elde edemedi. Bunun üzerine, hiç olmazsa Şerefüddin ve Sultan Gıyâseddin Keyhusrev'in hayatlarını kurtarıp ülkeden çıkmalarını ve Memlûk Devleti'ne sığınmalarını sağlayacak kadar şimdilik ufak bir askerî yardım talebinde bulundu. Sultan Baybars, ilk aşamada buna da olumlu bir cevap vermeyerek: “*Bence siz, ülkenize döner ve kalelerinizi sağlamlaştırırsanız kendinizi koruyabilirsiniz. Ben de Mısır'a döner, hayvanları tavlara ve kış geldiği vakit hareket ederim. Bu mevsimde Şam'ın [Suriye'nin] kuyularının suyu azalmış, dibe gitmiştir*” şeklinde konuştu. Bununla birlikte, daha sonra Ziyâüddin'e hak vererek, iki gün sonra elçilik heyetiyle

¹⁰⁶⁷ Kaymaz, *Pervâne Mu'ini'd-Dîn Süleyman*, s. 151. Beylerbeyi, önceden beri Baybars ile ittifaka karşı olduğunu bildiği Atabey Mecdüddin Muhammed ile Müstevfi Celaleddin Mahmud'u ölüm tehdidi ile baskı altında tutuyordu. Bk. İbn Bibi, II, s. 182. Bu konuda kararsız olan eski beylerbeyi Seyfeddin Toruntay'ı ise, daha Kayseri'de iken Moğollara karşı cihada ikna etmişti. Bk. İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 77.

birlikte Hıms'tan Halep'e hareket etti. 8 Ağustos 1276'da Halep'e vardı. Sultan Gıyâseddin Keyhusrev, Beylerbeyi Şerefüddin, Seyfeddin Toruntay ve diğer sözlü olan beyleri almak üzere komutanlarından Seyfeddin Balaban'ı Halep'ten Anadolu'ya gönderdi.¹⁰⁶⁸

Bu sırada Beylerbeyi Şerefüddin Mesud, Hıms'ta ne olup bittiğinden habersiz, Baybars'ın mutlaka geleceği ümidiyle, büyük bir heyecan içinde Anadolu'yu Moğollara karşı cihada çağırıyordu.¹⁰⁶⁹ Aksarayî'ye göre, Karaman ve diğer Uç Türkleri cihat çağrısına olumlu karşılık vererek Beylerbeyi Şerefüddin'in saflarına katılmışlardı.¹⁰⁷⁰ Beylerbeyi Şerefüddin, Ermenek beyliği ve serleşkerliğini, Pervâne'nin adamı olan Emir Bedreddin İbrahim'den alarak Karamanoğlu Mehmed Bey'e verdi.¹⁰⁷¹ Karamanoğlu Mehmed Bey, komutasındaki Türkmenlerle Akdeniz sahillerine kadar ilerleyerek buraları işgal eden Moğol kıtalarını vurdu. Sahil ve şehirleri ele geçirdikten sonra doğrudan Sultan Baybars ile temasa geçti.¹⁰⁷² Denizli ve Honaz bölgesinde Pervâne'ye uzun zamandır sadakat ile bağlı olan Türkmen lideri Ali Bey de, Beylerbeyi Şerefüddin'in hareketine katıldı.¹⁰⁷³

Anadolu'nun güneyindeki Türkmenlerin desteğini almaya başlayan Emir Şerefüddin'in kudreti ve ünü her geçen gün çoğalmakta, çevresindeki insan sayısı ise artmaktaydı. Bu nedenle Moğol hedeflerini vurmaya devam etti. Hareketinin merkezi hâline getirdiği Niğde çevresinde bulunan bir maden ocağını korumakla görevli Moğol garnizonuna saldırdı. Urla adlı komutanlarıyla birlikte iki yüz Moğol askerini katletti.¹⁰⁷⁴ Bu, Kayseri'dekinden sonra Moğollara karşı ikinci saldırısı idi.

¹⁰⁶⁸ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 78; Aksarayî'ye göre bu ordu, 6 bin süvariden meydana geliyordu. Bk. Aksarayî, s. 79.

¹⁰⁶⁹ Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 152.

¹⁰⁷⁰ Aksarayî, s. 79. Karaman Türklerinin bu çağrıya olumlu yanıt vermesinin tahlilini yapan İbn Bibi'ye göre, bu bir intikam duygusunun eseri idi. Zira Mehmed Bey'in babası Karaman ile amcası Bunsuz da daha evvel isyan etme ve karşı gelme yolunu tutmuşlardı. Sultan Rükneddin Kılıcarslan, kardeşi II. İzzeddin Keykâvus'a destek veren Karaman ve Bunsuz'u cezalandırmak istese de onların gücünden çekindiği için üzerlerine gitmemişti. Karaman'ın ölümünden sonra ise, Bunsuz ile birlikte Karaman'ın oğullarını (Mehmed Bey vd.) yakalayarak Gevale Kalesi'ne hapsedmişti. Rükneddin Kılıcarslan'ın öldürülmesinden sonra ise her birisi ülkenin değişik kalelerine sürgün ve hapsedilmişti. Ancak Pervâne, bunları affederek serbest bırakmıştı. Rükneddin Kılıcarslan'a duydukları düşmanlık yüzünden onun oğlu III. Gıyâseddin Keyhusrev'e de düşmanlık besliyorlardı. Bu yüzden Hatiroğlu Şerefüddin'in isyan hareketine katılmışlardı. Bk. İbn Bibi, II, s. 203.

¹⁰⁷¹ İbn Bibi, II, s. 203; İbn Şeddâd'a göre Mehmed Bey'in tam adı Şemseddin Mehmed idi. Bk. İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 76.

¹⁰⁷² İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 76.

¹⁰⁷³ İbn Bibi, II, s. 239.

¹⁰⁷⁴ Aksarayî, s. 79.

Ancak hareketin başarıya ulaşması her şeyden önce Sultan Baybars'ın desteğine bağlıydı. Bu sebeple Beylerbeyi Şerefüddin ve taraftarları her gün Şam'a gönderilen elçi heyetinden hayırlı haberler gelmesini bekliyorlardı. O, taraftarlarının maneviyatını yüksek tutmak için onlara Sultan Baybars'ın büyük bir orduyla yakında Anadolu'ya gireceğini söylüyor, Niğde'den Develi'ye sık sık keşif kolları göndererek durumu tetkik ettiriyordu. Nihayet bekledikleri haber, Elbistan'dan gelen bir ulak aracılığıyla ulaştı. Ulağın getirdiği habere göre, Memlûk Sultanı Baybars, Anadolu'ya yürümek için Dımaşk'tan hareket etmiş, Emir Seyfeddin Balaban komutasında Anadolu'ya gönderdiği 6 bin kişilik bir kuvvet ise Elbistan yakınlarına vararak bölgeye konuşlanmıştı. Aldığı haberden sevinç ve heyecana kapılan Şerefüddin Mesud, haberin güvenilirliğini dahi incelemeye lüzum görmedi. Sultan Baybars'ın saltanat alayının ağırlanması için gereken nüzul ve saç resminin bir an önce toplanması hususunda vilayetlere fermanlar ve misaller gönderdi.¹⁰⁷⁵ Oysaki, Sultan Baybars'ın o sırada Anadolu'ya gelmek diye bir önceliği yoktu. Bu gerçeği henüz bilmeyen Beylerbeyi ise, beyhude yere Sultan Baybars'ın Anadolu'ya varacağı günü bekliyor ve Moğolları iyice öfkeli edilecek eylemlere devam ediyordu.

Anadolu'da olup bitenler, sonunda Abaka Han'ın malumu olmuştu. Selçuklu ordu komutanlığı makamında bulunan bir emirin, kendisinin en büyük düşmanı Memlûk Sultanı ile ittifak içinde ve üstelik Anadolu'daki Türkmen gruplarını da yanına alarak başlattığı hareketi oldukça ciddiye aldı. Öyle ki, Anadolu'da çıkan direnişi bastırmak ve ülkede sükuneti sağlamak için bizzat kendi kardeşi Kongurtay komutasında 30 bin kişilik bir Moğol ordusunu bölgeye göndermeye karar verdi. Küçükten beri tanıyıp güvendiği Tudavun Noyan ile zaten Anadolu'da görevli olan Toku Ağa'yı da bu orduya tayin etti.¹⁰⁷⁶

Bu sırada İlhanlı başkentinden dönüp Erzurum'a varmış olan Pervâne, bir yandan Beylerbeyi Şerefüddin'in ülkede yaptıklarını diğer yandan Abaka Han'ın buna karşı aldığı tedbiri öğrenmiş ve telaşa kapılmıştı. Moğolların en kısa sürede Anadolu'ya girerek bu harekete acımasızca tepki vereceği kesindi. Sultan Baybars ile kararlaştırdıkları plana göre, Memlûk ordusunun hemen Anadolu'ya bir yardım gönderemeyeceği de açıktı. Selçukluların öz kuvvetleriyle Moğollara karşı koyması ise

¹⁰⁷⁵ Aksarayî, s. 79-80.

¹⁰⁷⁶ İbn Bibi, II, s. 183; Aksarayî, s. 80,82; İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 79; Ebü'l-Ferec, II, s. 598. İbn Şeddâd'a göre Abaka'nın gönderdiği şehzadenin adı Mengü Timur idi.

olanaksızdı. Pervâne esasında Beylerbeyi'nin böyle bir harekete girişebileceğini tahmin etmiş ve buna karşı önlemler almıştı. Ancak Şerefüddin bu önlemlerin hepsini etkisiz hâle getirerek bildiğini yapmaktan geri durmamıştı. Şimdi onun Moğollara karşı başlattığı cihat hareketinin varacağı noktaları iyi düşünen Pervâne, Sultan Baybars ile kararlaştırdığı planın da ifşa olma tehlikesiyle yüz yüze kaldığını görmüştü. Bütün bu düşüncelerden dolayı, İbn Bibi'nin deyiimiyle şaşırıp kalmış, perişan olup serseme dönmüş, bu büyük felaket karşısında ne yapacağını bilmez hâle düşmüştü.¹⁰⁷⁷

Pervâne'nin, Beylerbeyi'nin başlattığı cihada destek vermesi oldukça güçlü. Zira Selçukluların çok kısa bir sürede öz kuvvetlerini seferber edip Moğollara karşı direnebilmesinin imkânsız olduğunu biliyordu. Böyle bir hareketin başarısızlıkla sonuçlanacağını yakın geçmişteki hadiseler göstermişti. Üstelik Beylerbeyi Şerefüddin ve çevresindekilerle Melike'nin düğününden önce ihtilafa düşmüş ve onları kendi sözünden çıkmamak konusunda uyarıyordu. Hatta gerektiğinde öldürülmelerini emretmişti. Bütün bunları öğrenmiş olan Hatiroğlu Şerefüddin ile aynı safta bulunması artık olanaksızdı. Bütün bu nedenlerle o, Baybars ile yaptığı gizli planı sürdürmenin ve İlhanlılarla işbirliğini bozmamanın en iyi yol olduğuna kanaat getirerek Erzurum'dan Abaka'nın yanına geri dönmüş ve direnişi bastırmak için kurulmuş İlhanlı ordusuyla birlikte 1276 yılının Eylül ayı ortalarında (675 Rebiyülahir ayının ilk günleri) Anadolu'ya hareket etmişti.¹⁰⁷⁸

Pervâne'nin bir Moğol ordusuyla birlikte Anadolu'ya döndüğünden haberi olmayan Beylerbeyi Şerefüddin, maiyetini ve Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev'i yanına almış; Göynük'e¹⁰⁷⁹ kadar ilerlemiş olan Memlûk öncü birliği ile birleşmek ve Sultan Baybars'ı karşılamak için Niğde'den Karahisar-ı Yavaş (Yeşilhisar)¹⁰⁸⁰ mevkiine hareket etmişti. Buraya vardıkları vakit, Pervâne ve Moğolların Elbistan mevkiine

¹⁰⁷⁷ İbn Bibi, II, s. 183.

¹⁰⁷⁸ İbn Bibi, II, s. 183; İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 79.

¹⁰⁷⁹ Bizans kaynaklarında "Adata", Arap kaynaklarında ise "Hadesü'l-Hamra", "Darbü's-Selâme", "Darbü'l-Hamra" olarak geçen Göynük, Orta Çağ'da oldukça stratejik bir şehir olup Araplarla Bizanslılar arasında çekişmeye sahne olmuştur. X. Yüzyılda Hamdâniler tarafından fethedilen şehir XIII. Yüzyılda Ermenilerin eline geçmiş, 1273 yılında ise Sultan Baybars tarafından Memlûk topraklarına katılmıştır. XIV. Yüzyıl ortalarında harap olan Göynük'ün kalıntıları, Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesindeki İnekli Göl yakınlarında bulunmaktadır. Bk. İlyas Gökhan, "XIII. Yüzyılda Maraş", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 13, 2005, s. 209-210.

¹⁰⁸⁰ Kazvinî'ye göre Karahisar-ı Yavaş, Niğde sınırında bir kasaba idi. Bk. Aksarayî, s. 81, dipnot 189 (Çevirenin notu). Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinin eski adının Karahisar olduğu bilinmektedir ki, Niğde sınırında olması nedeniyle belirtilen yerin Yeşilhisar olması kuvvetle muhtemeldir.

geldiklerini haber aldı. Bu haber karşısında telaşa kapılmakla birlikte, kısa bir süre sonra, Sarız ve Zamantı naiblerinden gelen haberlerle rahatladı. Buna göre, Memlûk ordusu Moğolları bozguna uğratmış, Pervâne, Fahreddin Ali ve Mu‘tez’i de tutsak alarak parlak bir zafer kazanmıştı. Buna inanan Şerefüddin, cihada katılan çevrelerin maneviyatını yükseltmek için derhâl bir fetihname hazırlayarak Anadolu’nun bütün belde ve vilayetlerine gönderdi.¹⁰⁸¹

Oysaki gerçekler Beylerbeyi’nin bildiğinden ya da göstermek istediğinden oldukça farklıydı. Yukarıda bahsedildiği gibi, Kongurtay komutasındaki Moğol ordusu, Anadolu’ya girdikten sonra hızla ilerleyerek önce Sivas’a, daha sonra Kayseri yakınlarındaki Yabanlu Pazarı’na varmıştı. Pervâne, Fahreddin Ali ve Taceddin Mu‘tez de onunla birlikte idi.¹⁰⁸² Kongurtay, Beylerbeyi Şerefüddin Mesud’un Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhusrev’i de yanına alarak Memlûk ülkesine kaçmasını önlemek için Elbistan’a inerek burada konuşlanmıştı. Kalabalık Moğol ordusunun Elbistan’a indiğini haber alan Memlûk emiri Seyfeddin Balaban, asker sayısının az olduğu gerekçesiyle durumunu Sultan Baybars’a ilettikten sonra süratle Suriye’ye çekilmişti. Bunu, Rebiyülahir ayının 12. Günü (23 Eylül 1276) Sultan Baybars’ın Suriye’den Mısır’a dönüşü takip etti.¹⁰⁸³

Karahisar-ı Yavaş’ta (Yeşilhisar) olup bitenleri izlemeye çalışan Beylerbeyi Şerefüddin Mesud, Memlûk ordusunun çekildiğini haber alınca bir anda gerçekle yüz yüze geldi. Moğol ordusu Elbistan’daki derbentleri tutarak Suriye’ye kaçış yolunu kapatmıştı.¹⁰⁸⁴ Sultan Baybars’a gönderdiği elçilerden bir haber alamadığı için durumu araştırması amacıyla başdanışmanı Şemseddin Genceî’yi Suriye’ye gönderdi. Ancak Genceî, Elbistan’da Moğollara esir düştü. Şerefüddin Mesud’un Moğollara karşı açtığı cihadın düşünce mimarlarından olan mutasavvıf, Kongurtay’ın emriyle şehit edildi.¹⁰⁸⁵

¹⁰⁸¹ Aksarayî, s. 81. Fetihnamede, Pervâne ve Sâhib Fahreddin Ali’den “fesat çıkarıcı”, Taceddin Mu‘tez’den ise “hain” olarak bahsedilmesi, Moğollara karşı cihat ilan eden muhaliflerin zihniyet ve psikolojisini ortaya koymasına bakımından manidardır.

¹⁰⁸² Aksarayî, s. 80.

¹⁰⁸³ İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 78-79; Kaymaz, *Pervâne Mu‘înü’l-Dîn Süleyman*, s. 152-153; Aksarayî’ye göre her iki taraf da casuslar aracılığıyla birbirini ordu mevcutları hakkında yanıltmıştı. Sonuçta Memlûk ordusu, kendisinden sayıca üstün olan İlhanlı kuvvetleri karşısında zayıf vermeden çekilmeyi başarmış, bunu daha sonra öğrenen Moğol komutanları, Aksarayî’nin iddiasına göre Pervâne, Fahreddin Ali ve Taceddin Mu‘tez’i tutuklamışlardı. Bk. Aksarayî, s. 80.

¹⁰⁸⁴ İbn Bibi, II, s. 185.

¹⁰⁸⁵ Aksarayî, s. 80.

Beylerbeyi'nin etrafındaki çember daralıyordu. Kongurtay'ın kendisi, Şerefüddin Bey'in Sultan'ı yanına alarak Suriye'ye kaçmasını engellemek için Sâhib Fahreddin Ali ve Tudavun Noyan ile birlikte Elbistan'daki derbentleri tutarken Pervâne ve Toku Noyan'ı, Şerefüddin Bey'i yakalamaları için görevlendirdi.¹⁰⁸⁶ Düşmanın üzerine geldiğini öğrenen Şerefüddin Bey, bunlara karşı koymak istedi. Ancak yanındakiler 4 bin askerle 30 bin kişilik düşmana karşı koymanın mümkün olmadığına ikna ederek onu bu görüşünden vazgeçirdiler.¹⁰⁸⁷ Bunun üzerine, yanında bulunan beyleri, Sultan'ı da yanlarına alarak Pervâne'ye gitmekte serbest bıraktı. Kendisi ise, adamlarından birkaç kişiyi yanına alarak Luluva (Ulukışla) Kalesi'ne sığındı.¹⁰⁸⁸ Serbest kalan emirler, Sultan ile birlikte Develi'ye hareket ederek burada Pervâne ve Toku Noyan'a teslim oldular.¹⁰⁸⁹

Luluva Kalesi'ne sığınan Emir Şerefüddin'in amacı, muhtemelen ya bir yolunu bularak Suriye'ye kaçmak ya da Sultan Baybars'ın Anadolu'ya geleceği tarihe kadar, daha evvel komutanı ile anlaşığı ve yığınak yaptığı bu kalede Moğollara direnmektir. Ayrıca Karamanoğlu Mehmed Bey'in gittikçe artan gücüne de güveniyor olabilirdi. Bununla birlikte amacını gerçekleştirme fırsatı bulamayacaktı. Çünkü yanına sığındığı kale komutanı onu tutukladı ve durumu Develi'de bulunan Pervâne'ye ilettiler. Bunun üzerine Pervâne, emirlerinden Seyfeddin Çalış b. İshak'ı Luluva'ya göndererek Emir Şerefüddin'i aldırıldı ve zincire vurdurarak Moğol komutanlarının yanına getirtti.¹⁰⁹⁰ Böylece Beylerbeyi'nin Sultan Baybars'ın ittifakını sağlamaya çalışarak başlattığı ve yürüttüğü direniş hareketi sona ermiş oluyordu.

Beylerbeyi Şerefüddin'in ve herhangi bir şekilde onun hareketine dâhil olan kimselerin yargılaması, Kongurtay, Tudavun Noyan ve Toku Noyan'ın huzurunda ve Selçuklu devlet adamlarının katılımıyla yapıldı.¹⁰⁹¹ Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev ile Atabey

¹⁰⁸⁶ İbn Bibi, II, s. 184-185.

¹⁰⁸⁷ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s.79.

¹⁰⁸⁸ İbn Bibi, II, s. 184; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s.79; Aksarayî, s. 82.

¹⁰⁸⁹ İbn Bibi, II, s. 184.

¹⁰⁹⁰ Aksarayî, s. 83; İbn Bibi, II, s. 184; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 79.

¹⁰⁹¹ Yargılamaların nerede yapıldığı ve kimlerin yargılandığı konusunda kaynaklarda bazı belirsizlikler vardır. Beylerbeyi Şerefüddin dışındakilerin yargılamasından hiç bahsetmeyen Aksarayî'ye göre, Şerefüddin, Moğol komutanlarının kışlağı olan Delice Kışlağı'nda yargılanmıştır. Bk. Aksarayî, s. 83. Yargılamayı ayrıntılı bir biçimde anlatan İbn Şeddâd, Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev dâhil bu olaya bir şekilde dâhil olan tüm emirlerin yargılandığını belirtir. Ona göre yargılama sarayda kurulan bir mecliste yapılmıştır. Bk. İbn Şeddâd, s. 80. Olayların geçtiği yer dikkate alındığında bu sarayın Kayseri'deki saray olması gerekir. İbn Bibi de Aksarayî gibi Sultan'ın ve zorla bu harekete katılan emirlerin yargılandığından ve yargılamanın yapıldığı yerden bahsetmez. Ancak Hatiroğlu dediği

Mecdüddin Muhammed ve Müstevfî Celaledin Mahmud ilk sorgulamalarında bu harekete baskı altında katıldıklarını beyan ederek beraat ettiler. Emir Seyfeddin Toruntay suçlu bulunmakla birlikte Abaka'ya yüz at ve dörtyüzbin dirhem vererek, birçok Moğol beyine peşkeşler sunarak ve kışın 1000 Moğol askerini besleyeceğini vadederek hayatını kurtardı.¹⁰⁹² İlk sorgulama esnasında Hadim-i Has Lala Şücâüddin Kayıaba, Sultan'ı Şerefüddin'e teslim ettiği gerekçesiyle bizzat Pervâne tarafından öldürülmüştü.¹⁰⁹³

Ardından Şerefüddin'in yargılamasına geçildi. Şerefüddin ilk gün yapılan yargılamada kendisini bu işe teşvik edenin Pervâne olduğunu, onun Baybars ile mektuplaştığını ve Baybars ile işbirliğinde Pervâne ile son ana kadar müttefik olduklarını söyledi. Pervâne bu ifadeleri reddetti. Şerefüddin'in sözleri ve Pervâne'nin bunları inkârı tutanaklara geçirildi. Kendisine Atabey, Müstevfî ile Seyfeddin Toruntay'ın da Baybars yanlısı olup olmadıkları soruldu. Şerefüddin dürüst bir biçimde bunları harekete katılmaya kendisinin zorladığını belirtti. Tudavun sorgulamanın işkence ile sürdürülmesini istedi. Şerefüddin kırbaçla işkenceye tâbi tutuldu. Bunun sonucunda Kılavuz oğlu Seyfeddin, Camedar Alemüddin Sancar ve Caca oğlu Nureddin hakkında itirafta bulunarak bunların kendisiyle birlikte kalkışmaya katıldıklarını söyledi.¹⁰⁹⁴ Nureddin hariç,¹⁰⁹⁵ diğer iki emir bunun sonucunda şehit edildi.¹⁰⁹⁶

İlk gün yapılan yargılamadan sonra, Beylerbeyi Şerefüddin ile gizlice görüşen Pervâne, ondan ikinci yargılama esnasında kendisi hakkında söylediklerini geri almasını, bunu işkencenin etkisiyle söylediğini, kendisinin Sultan Baybars ile mektuplaşmadığını belirtmesini talep etti. Bunu kabul eden Şerefüddin, ertesi gün yapılan yargılamada Pervâne'yi aklamaya çalışan ifadeler verdi.¹⁰⁹⁷ Bu onun davasına olan bağlılığını ve cesaretini göstermekteydi. Yargılama tutanakları Abaka Han'a gönderilerek onun kararı beklenmeye başlandı. Karar gelinceye kadar Şerefüddin'e her gün yüz kırbaç vurularak

Emir Şerefüddin'in hareketine gönülden katılan ve yargılama sonucunda öldürülen emirlerin isimlerini verir. Emir Şerefüddin'in ise Kayseri-Sivas yolu üzerindeki Gedük mevkiinde öldürüldüğünü belirtir. Bk. İbn Bibi, II, s. 203.

¹⁰⁹² İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 80.

¹⁰⁹³ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 80; İbn Bibi, II, s. 185.

¹⁰⁹⁴ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 80.

¹⁰⁹⁵ Ahmet Şimşek, *Cacabey ve Medresesi*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir 2006, s. 14-15.

¹⁰⁹⁶ İbn Bibi, II, s. 185; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 81. Bizlere kendisinin de bu olay nedeniyle yargılandığını bildiren Aksarayî, her ne kadar "Şerefüddin'den başka kimsenin burnu kanamadı" dese de (Bk. Aksarayî, s. 84) gerek İbn Bibi, gerekse İbn Şeddâd şehit edilen emirlerin isimlerini açıkça zikrederler.

¹⁰⁹⁷ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 80.

işkence yapılmaya devam edildi. Fakat o, ifadelerindeki ikrar ve inkârlarından asla vazgeçmedi. Nihayet 675 yılının Rebiyülahir ayının sonlarında (1276 yılı Ekim ayı başları) Şerefüddin'in öldürülmesi için Abaka Han'ın yarlığı ulaştı. Şerefüddin öldürülüp başı Konya'ya, ellerinden biri Ankara'ya, diğeri Erzincan'a, parçalanan öteki organları da Anadolu'nun çeşitli şehirlerine gönderilerek teşhir edildi.¹⁰⁹⁸ İbn Bibi'ye göre, Kayseri-Sivas yolu üzerinde bulunan Gedük mevkiinde katledilmişti.¹⁰⁹⁹

Emir Şerefüddin'i yargılayıp idam eden Moğollar kışı geçirmek üzere Delice Kışlağı'na gittiler. Toku ve Tudavun, bütün kış boyunca ülkede Emir Şerefüddin'e itaat ve yardım etmiş kimseleri aramak, sorguya çekmek ve cezalandırmakla meşgul oldular. Bu esnada Pervâne, grup grup getirilen sanıkların kurtulması için Moğol komutanları nezdinde bazen aracılık yapıyor bazen onlara fikir vererek yönlendirmelerde bulunuyordu. Moğollar genellikle suçunu itiraf edenleri Pervâne sayesinde bağışlıyor, inkâr edenleri ise katlediyorlardı.¹¹⁰⁰

Beylerbeyi Şerefüddin Mesud'un katledildiği haberi yaklaşık bir hafta sonra Mısır'da bulunan kardeşi Ziyâüddin Mahmud'a ulaştınca, o matem elbiselerini giyerek Baybars'ın huzuruna çıktı. Kardeşinin Baybars'a itaat ve Moğollara muhalefeti nedeniyle öldürüldüğünü vurguladıktan sonra, kardeşinin ölümünden sorumlu tuttuğu Seyfeddin Toruntay, Pervâne'nin damadı Atabey Mecdüddin Muhammed ile Müstevfî Celaleddin Mahmud'un Kahire'de bulunan kardeş ya da oğullarının tutuklanmasını Sultan'dan talep etti. Şerefüddin'i ilan ettiği cihatta gerekli şekilde desteklemeyen Sultan Baybars, günah çıkarırcasına Ziyâüddin'in talebini derhâl kabul ederek bu beylerin yakınlarını Kahire'de hapsettirdi.¹¹⁰¹

Böylece Beylerbeyi Şerefüddin Mesud'un Moğollara karşı başlattığı direniş, kendisinin zamanlama ve organizasyon sorunları, Baybars'ın çekimser ve isteksiz tutumu nedeniyle başarısızlığa uğramış oldu. Dönemin yerli kaynağı olan ve genellikle Moğol taraftarı bir histografi uygulayan Aksarayî'nin şu tespitleri, Beylerbeyi Şerefüddin Mesud'un neden başarısız olduğunu objektif olarak ortaya koyması bakımından ilginçtir: “Şam'a [Suriye] asker yardımı almak için gitmiş olan kardeşi Ziyâüddin'in

¹⁰⁹⁸ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 81.

¹⁰⁹⁹ İbn Bibi, II, s. 203.

¹¹⁰⁰ Yargılananlardan biri de Aksarayî olup, Hatiroğlu'nun divanında çalıştığını itiraf etmiş ancak baskı altında ona itaat ettiğini ispatlayarak hayatını kurtarmıştı. Bk. Aksarayî, s. 84-85; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 156.

¹¹⁰¹ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 81.

tedbiri, ezeli takdire uygun düşmedi... Şam padişahu [Baybars], ihtiyaç vaktinde ihmalkâr davrandı. Yardım ve destek konusunda acele etmedi. O gecikme, bu karışıklık çıkarıcıların [Şerefüddin ve yandaşlarının] durumunun bozulmasına sebep oldu. Olaydan sonra telafi tedbiri fayda etmedi...”¹¹⁰² Şerefüddin’in ölümünden önce yazıp kardeşine gönderdiği kasidenin şu beyiti de olayı özetlemesi bakımından etkileyicidir: “Ben gittim, gündüzüm karanlık geceye döndü. Şam’dan [hem Suriye hem akşam kastediliyor] Ziyâ’yı [hem kardeşi hem de ışık anlamında] beklemekle sabahı ettim.”¹¹⁰³

5. Karaman ve Uç Türklerinin Moğollara Karşı Direnişi

Beylerbeyi Şerefüddin Mesud öldürülmüştü. Ancak onun başlattığı direniş hareketine etkin olarak katılan ve Sultan Baybars ile bizatihi temas kuran Karamanoğlu Mehmed Bey, faaliyetlerini yürütmeye devam etti. Ödemesi gereken vergileri Divan’a göndermeyerek direnişini sürdürdü. Bunun üzerine Beylerbeyi Şerefüddin’in işini bitiren Pervâne ve Moğollar, Karamanoğlu Mehmed Bey’i de bertaraf etmek için harekete geçtiler. Emir Şerefüddin’in ülkeye hâkim olduğu günlerde azledip görevini Karamanoğlu Mehmed Bey’e verdiği Eski Ermenek Serleşkeri Bedreddin İbrahim’i, yaklaşık 2 bin kişilik bir Selçuklu-Moğol kuvvetiyle Karamanoğlu Türkmenlerini yola getirmeye gönderdiler.¹¹⁰⁴

Emir Bedreddin İbrahim’in Lârende’ye (Karaman) girdiğini haber alan Karamanoğlu Mehmed Bey, ona bir ulak göndererek isyanının karşılığı ve taşkınlık diyeti olarak Sultan’ın hazinesine bir kerelik 100 bin dinar göndermeyi ve aynı zamanda serleşkerlik hassını (hâsse-i serleşkerî) tamamen ödemeyi kabul ettiğini bildirdi. İsyanı bitirebilecek bu barış teklifini Mehmed Bey’in acizliğine yoran Emir Bedreddin, bu teklifi kabul etmeyerek Karaman topraklarına ilerlemeye, yağma ve tahripte bulunmaya devam etti. Barış ve itaat teklifi kabul edilmeyen, toprakları işgale uğrayan Karamanoğlu Mehmed Bey, Serleşker Bedreddin İbrahim’i durdurmak için harekete geçti. Bedreddin’e Göksu

¹¹⁰² Aksarayî, s. 84.

¹¹⁰³ Aksarayî, s. 84.

¹¹⁰⁴ Aksarayî’ye göre, Karaman Türkleri üzerine yapılacak sefere Pervâne karşı çıkmış, Bedreddin İbrahim bunun üzerine Moğol komutanlarından izin alarak bu harekâtı düzenlemişti. Bk. Aksarayî, s. 85. Nejat Kaymaz’a göre, Pervâne, Sultan Baybars ile Moğollara karşı yaptığı plan çerçevesinde hapisten çıkardığı Mehmed Bey ve kardeşlerini hâlâ himaye ediyordu. Bk. Kaymaz, *Pervâne Mu’înü’l-Dîn Süleyman*, s. 157. Bununla birlikte, Pervâne’nin, Sultan Rükneddin Kılıcarşan’ın öldürülmesinden sonra Karamanoğlu Mehmed ve kardeşlerini hapisten çıkardığını belirterek Pervâne’nin Baybars ile planına atıfta bulunan İbn Bibi, (Bk. İbn Bibi, II, s. 203), Emir Bedreddin’in Karaman Türklerini yola getirme seferini de -Hatiroğlu’na destek vermeleri yüzünden- bizzat Pervâne’nin emrettiğini belirtir ki, bu gerçeğe çok daha yakın olmalıdır.

Derbendi'nde saldırarak ordusunu dağıttı. Canını zorlukla kurtararak Ermenek kalelerinden birine sığınan Bedreddin, sığındığı kalede kuşatma altına alındı. Bedreddin'e karşı elde ettiği zafer Karamanoğlu Mehmed Bey'in cesaretini daha ziyade arttırdı. Bunu iyi bilen Kongurtay, direnişin en kısa sürede kırılması için Saltanat Naibi Eminüddin Mikail'i görevlendirdi. Emir Eminüddin Mikail, Kongurtay ve noyanların kışlağı olan Delice'den harekete geçerek Karaman Türklerinin merkezi Lârende üzerine yürüdü. Emir Bedreddin kuşatmadan kurtarıldı. Ancak Eminüddin Mikail, tüm çabalarına rağmen Karaman Türklerini itaat altına alamadı.¹¹⁰⁵ Mehmed Bey'in ve Karaman Türklerinin faaliyetleri Sultan Baybars'ın Anadolu'ya gelişi ve dönüşünden sonra da gâh bağımsız gâh onunla işbirliği içinde artarak devam edecekti.

Denizli ve Honaz bölgesindeki “Uç Türkleri” de Ali Bey liderliğinde direnişlerini devam ettirdiler. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un 1262-3'te Moğollara karşı başlattığı bağımsızlık mücadelesine Mehmed Bey liderliğinde destek veren bölge Türkmenleri, Sultan İzzeddin Keykâvus'un Bizans İmparatorluğu'na sığınmasından sonra onun adına Anadolu'da direnişi sürdüren Ali Bahadır ile de müttefik olarak hareket etmişlerdi. Ancak Ali Bahadır'ın başarısızlığa uğrayıp İstanbul'a iltica etmesinden sonra Pervâne, buradaki Türkmenlerin lideri Mehmed Bey'in üzerine yürüyerek onu bertaraf etmiş, bölge Türkmenlerinin başına Mehmed Bey'in damadı Ali Bey'i geçirerek onları itaat altına almıştı.¹¹⁰⁶ Uzun süre Pervâne'ye ve Moğollara sadık davranan Ali Bey, nihayet 1276 yılında Beylerbeyi Şerefüddin Mesud'un başlattığı cihada katılarak itaatten çıkmıştı. Şerefüddin'in katledilmesinden sonra, Karaman Türklerine paralel bir biçimde bölgedeki Uç Türkleri de direnişe geçti. Bölgelerinden geçen bir Frenk kervanını vuran Ali Bey, üzerlerine gönderilen Pervâne'nin damadı, Emirü's-sevâhil Hoca Yunus'u yenilgiye uğrattı. Hoca Yunus'un hayvanlarını, silahlarını, mallarını ve hatta sancağını da ele geçirdi.¹¹⁰⁷

¹¹⁰⁵ Aksarayî, s. 85-86; İbn Bibi, II, s. 203.

¹¹⁰⁶ Bk. Yukarıda s. 248.

¹¹⁰⁷ Aksarayî, s. 86-87. Nejat Kaymaz, Aksarayî ve Ebü'l-Ferec'te bulunan iki kaydı birleştirerek Frenk kervanını vuran Türkmenlerin de Karaman Türkmenlerine mensup olduğunu ve kervanın Konya-Karaman-Niğde yollarının birleştiği Ereğli'de vurulduğunu, topluluğun cezalandırılması görevinin Emirü's-sevâhil Hoca Yunus'a verildiğini belirtir. Bk. Kaymaz, *Pervâne Mu'ini'd-Dîn Süleyman*, s.158. Bununla birlikte Aksarayî, kervanın “Uç Türklerinden başka bir topluluk” tarafından vurulduğunu ve bunların Karamanlı olmadığını kesin bir biçimde ifade eder. Topluluğun cezalandırılması işinin Pervâne'nin dayısı olan Emirü's-sevâhil Hoca Yunus'a verildiğini belirtir. Ebü'l-Ferec ise, Kilikya'dan kalkan bir Hristiyan kervanının Ereğli (Heraklia) yakınlarında 300 Türkmen atlısının saldırısına uğradığını, 80 tacirin bunlar tarafından katledilerek mallarının

Karaman ve Denizli Türkmenlerine boyun eğdiremeyeceklerini anlayan Selçuklu emirleri, kışın bastırması üzerine Konya'ya çekildiler. Bu işin Moğol komutanlarının ve Pervâne'nin doğrudan müdahalesi olmadan çözülemeyeceğine kanaat getirerek baharı beklemeye başladılar.¹¹⁰⁸ Karamanoğlu Mehmed Bey ve Ali Bey ise, Moğolların üzerlerine gönderdiği Selçuklu komutanlarını bozguna uğratarak maneviyatlarını yükselttikleri gibi, Moğollara vergi vermeyerek ve yeni ganimetler elde ederek de maddi gelişimlerinin önünü açtılar.

Özellikle ertesi yıl Sultan Baybars'ın Anadolu'ya sefer yapıp Moğolları bozguna uğratmasından sonra, Anadolu'da başlayan Türkmen direnişlerinin bastırılması daha da güçleşecek ve Türkmen olgusu gittikçe etkisini arttıracaktır. Beylerbeyi Hatiroğlu Şerefüddin'in başlattığı kıyam Türkmen unsuru tarafından sürdürülecek, Anadolu'daki Türk varlığı kurulacak olan beyliklerle yeniden siyasal gücünü bulacaktır.

6. Sultan Baybars'ın Anadolu Seferi

Moğollara karşı İslam'ın sancaktarlığını yapan Sultan Baybars'ın, Anadolu'da kendisine karşı derin bir saygı besleyen, onu müşrik Moğollara karşı yegâne kurtarıcı olarak gören, davaları uğrunda içtenlikle canlarını hiçe sayan Beylerbeyi Şerefüddin Mesud (Hatiroğlu) ve çevresindekileri yüzüstü bıraktığı bir hakikattir. Bu hakikatin nedenlerinin aydınlatılması, aynı zamanda Sultan Baybars'ın düzenleyeceği Anadolu seferinin neden başarısız olduğunu da gözler önüne serecektir.

Her şeyden önce Sultan Baybars'ın Anadolu'ya sefer yapma noktasında samimi olduğu muhakkaktır. Bununla birlikte onun bazı çekinceleri olduğu da bellidir. Bu çekincelerinin başında, Anadolu'ya düzenleyeceği bir seferde, ordusunun ihtiyaçlarını karşılama güçlüğünün olduğu anlaşılmaktadır. O, bu konuda yapılan görüşmelerde daima güvence istemiş ve iyi bir hazırlık yapılmasını gerekli görmüştür. Nitekim bu

yağmalandığını ifade eder. Ancak kervanı vuran Türkmenlerin Karamanlı olduğuna ya da cezalandırıldıklarına ilişkin bir bilgi vermez. Bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 595. Kanaatimize göre, Ereğli'de meydana gelen bir baskın işinin cezalandırılmasının Antalya ya da Alanya'da ikamet eden Sahil Emiri'ne verilmesi oldukça tuhaftır. Üstelik bu büyüklükte bir ordunun Karaman'dan geçerek Ereğli'ye ulaşmasına Mehmed Bey'in izin vermesi de olanaksızdır. Tahminimize göre Ebü'l-Ferec'in rivayet ettiği kervan baskını ile Aksarayî'nin bahsettiği baskın birbirinden farklıdır. Aksarayî'nin sözünü ettiği kervan baskını Denizli yöresi civarında Ali Bey'in Türkmenleri tarafından yapılmış olmalıdır. Coğrafi yakınlık nedeniyle bunların cezalandırılması işi Hoca Yunus'a verilmiştir. Ebü'l-Ferec'in bahsettiği Ereğli kervan baskını ise Kaymaz'ın belirttiği gibi Karaman Türkmenlerine mensup bir grup tarafından yapılmış olabilir. Lakin bu grubun üzerine Hoca Yunus'un gönderildiğini düşünmek bize göre yanlıştır.

¹¹⁰⁸ Aksarayî, s. 87.

sorun sefer düzenlendikten sonra kendisini gösterecek ve Baybars'ın haklılığını ortaya koyacaktır. Bir diğer çekince ise, kendisini Anadolu'da sevenler kadar sevmeyenlerin de olduğudur. Baybars, yaklaşık otuz beş yıldır Moğol hâkimiyetinde kalan Anadolu'da oldukça kozmopolit bir yapıya sahip olan Selçuklu bürokrasisine güvenmemektedir. Nitekim önceki yıl Pervâne ile varılan anlaşmaya imza atmayan çok önemli bürokratların varlığı onu doğal olarak düşündürmüştür. Pervâne'nin damadı Mecdüddin Muhammed'in dahi Moğol hâkimiyetine taraftar olması, Baybars'ın Anadolu'ya yapacağı bir seferde çok planlı hareket etmesi gerektiğini ona göstermiştir. Belki de bu nedenle Anadolu'da en yetkili ve nüfuzlu kişi olan Pervâne ile birlikte hareket etmeyi gerekli görmüş, Beylerbeyi Şerefüddin Mesud'a da onunla birlikte hareket etmesini tavsiye etmiştir. Baybars'ın, Anadolu'daki taraftarları gözünün önünde katledilirken dahi bu plandan vazgeçmemesi, bu seferin mutlaka Pervâne ile birlikte yapılmasına olan inancını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte uğruna Beylerbeyi Şerefüddin Mesud'u feda ettiği Pervâne, Anadolu seferi esnasında kendisine verdiği sözde durmayarak seferin başarıya ulaşmasını engelleyecektir.

Bütün bu etkenler altında Anadolu'ya yapacağı seferi geciktiren Sultan Baybars, Pervâne ile aralarında kararlaştırılan tarihe uygun olarak, 22 Ramazan 675/27 Şubat 1277/günü Mısır'dan harekete geçti.¹¹⁰⁹ 24 Mart'ta Dımaşk'a, 6 Nisan'da Halep'e vardı. Halep valisi Emir Nureddin Ali'yi Membic'e göndererek Irak ve el-Cezire'den gelebilecek bir Moğol saldırısına karşı Fırat Nehri'ni tutmasını istedi.¹¹¹⁰

Bu sırada, Sultan Baybars'ı izleyen Kilikya Ermeni kralı Leon,¹¹¹¹ Anadolu'daki Moğol komutanlarına haber göndererek Baybars'ın üzerlerine gelmekte olduğunu, Pervâne'nin de onunla işbirliği yaptığını bildirdi. Ancak onun Pervâne ile husumetini bilen Moğol

¹¹⁰⁹ Sultan Baybars'ın Anadolu seferi hakkında en detaylı bilgileri, sefere bizzat katılan Kadı Muhyiddin İbn Abdüzzâhir'in sefer hakkında yazdığı bağımsız risalesinden öğrenmekteyiz. Eser kaybolmakla birlikte, el-Kalkeşandî (ö. 1418) tarafından iktibas edilen hâli, Faruk Sümer tarafından Türkçeye çevrilerek "Yabanlu Pazarı" isimli eserinde ek olarak yayımlanmıştır. Bk. Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı: Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1985, s. 63.

¹¹¹⁰ İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 84-85.

¹¹¹¹ Sultan Baybars'ın pek çok defa saldırdığı Ermeni Krallığı bu sebeple Sultan'ın bütün hareketlerini izliyor olmalıydı. Baybars, bilhassa donanması için elzem olan kereste ve demir sevkiyatını engellemeye kalkışan, İlhanlılarla işbirliği yapan, hac kabilelerini ve ticaret kervanlarını vuran Ermeni Krallığına karşı; 1261-62, 1266, 1273, 1275 ve 1276 yıllarında tam beş büyük sefer düzenlemişti. Baybars'ın Ermeni Krallığına karşı Çukurova politikası için bk. Cüneyt Kanat, "Memlûkler'in Baybars Zamanındaki (1260-1277) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü", *III. Uluslar Arası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildiriler*, Adana 1999, s. 423-434.

komutanları bu bilgiye kulak asmadı. Leon'un sınırda görev yapan bazı Moğol komutanlarıyla bizzat görüşmesi de durumu değiştirmedir.¹¹¹² Bununla birlikte, Sultan Baybars'ın seferine karşı hazırlıklar başladı.¹¹¹³

Sultan Baybars, 8 Nisan 1277 (3 Zilkade 675) tarihinde Halep'teki üssünden harekete geçti. Memlûk ordusu 4 günde sırasıyla Antep, Dülük, Mercü'd-Dibac ve Göynük'e uğradıktan sonra, Göksu Çayı'nı (Nehrü'l-Ezrak) geçerek Akçaderbent'e ulaştı.¹¹¹⁴ Buna karşılık Tudavun Noyan ve Toku Ağa komutasındaki İlhanlı/Moğol ordusu da, yanlarında Pervâne komutasındaki Selçuklu birlikleri ve Gürcü taburu olduğu hâlde Kayseri'den hareket ederek Elbistan yöresine varmıştı.¹¹¹⁵ Moğol/İlhanlı ordusunun Elbistan yakınlarında, Ceyhan Nehri kıyısında konuşlandığını haber alan Sultan Baybars, doğrudan üzerlerine yürüdü. İki ordu, 16 Nisan 1277 (10 Zilkade 675) Cuma günü, Elbistan yakınlarındaki Huni Ovası'nda¹¹¹⁶ karşı karşıya geldi. İlhanlı/Moğol ordusu, her biri bin atlıdan biraz fazla olan on bir taburdan meydana geliyordu. Yanlarında Pervâne komutasındaki Selçuklu birlikleri ile 3 bin kişiden meydana gelen bir de Gürcü taburu bulunuyordu. Moğol komutanları, ihanetinden şüphe duydukları Selçuklu birliğini asıl ordudan ayrı tutmuşlar, Gürcüleri de ayrı konuşlandırmışlardı.¹¹¹⁷

İlhanlı/Moğol ordusu yaklaşık 15-16 bin askerden oluşurken Memlûk ordusu bu sayının en az iki katıydı.¹¹¹⁸ Aksarayî'ye göre, Niğde'de kışlayan ve Baycu'nun torunu olan Kutu, henüz savaş alanına gelememişti.¹¹¹⁹ İbn Abdüzzâhir'e göre Moğollar, karşı karşıya gelene kadar Sultan Baybars'ın ordusunun başında olduğunu bilmiyorlardı. Bu

¹¹¹² Ebü'l-Ferec, II, s. 598-599.

¹¹¹³ İbn Bibi, II, s. 186.

¹¹¹⁴ Sefere bizzat katılan İbn Abdüzzâhir, coğrafi etkenlerden dolayı Memlûk ordusunun büyük güçlükler çekerek buraya ulaştığını belirtir. Bk. Sümer, *Yabanlu Pazarı*, (İbn Abdüzzâhir), s. 64-68; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 85.

¹¹¹⁵ İbn Bibi, II, s. 186-187.

¹¹¹⁶ Huni (Hunu, Honin, Hunul) Ovası, Elbistan'ın batısında, Binboğa/Horon Dağları'nın eteğinde, aynı adı taşıyan köyün yanındaki ovadır (Bk. Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 160, 91 no.lu dipnot). Yakın zamana kadar halkın Hunu dediği bu köy, günümüzde Kahramanmaraş'ın Afşin ilçesine bağlı bir mahalle olup Arıtaş adını taşımaktadır. Bk. Sümer, (İbn Abdüzzâhir), s. 69, 18 no.lu dipnot; Bu nedenle savaş, Huni Savaşı ya da Elbistan Savaşı olarak adlandırılmıştır. Bk. İlyas Gökhan, "Memluklar Devrinde Maraş", *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, Özel Sayı 1, 2009, s. 391.

¹¹¹⁷ Sümer, *Yabanlu Pazarı*, (İbn Abdüzzâhir), s. 69-70; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 85; Ebü'l-Ferec, II, s. 599.

¹¹¹⁸ Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 160. 1234 yılında Anadolu'ya sefer düzenleyen Melik Kâmil'in ordusunun 100 bin civarında olduğu dikkate alınır, Sultan Baybars'ın büyük olmayan bir orduyla Anadolu'ya sefer yaptığı düşünülebilir. Bu durum, onun Anadolu'nun öz kuvvetleriyle birleşerek Moğollara karşı çıkmayı düşündüğünü ya da kısa süreli bir sefer yapmayı planladığını akla getirmektedir.

¹¹¹⁹ Aksarayî, s. 87; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 160, 97 no.lu dipnot.

nedenle Sultan'ın sancaklarını gördüklerinde şaşkına dönmüşler ve paniklemişlerdi.¹¹²⁰ Bu durum, Sultan Baybars'ın hicri 675 yılı sonunda Anadolu'ya sefer açacağını bilen Pervâne'nin, bu seferi Moğollardan gayet iyi sakladığını göstermektedir.¹¹²¹

Savaş, öğleden önce Memlûk ordusunun saldırısıyla başladı. Moğollar buna taarruzla karşılık verdi. Sultan Baybars'ın sancaklarının bulunduğu yere kadar sokulmayı başaran Moğol kuvvetleri, Sultan'ın bizzat savaşa müdahale etmesi sonucunda kısa sürede bozguna uğradı. Başta Tudavun Noyan ve Toku Ağa olmak üzere Moğolların çoğu katledildi. Bir kısmı esir alınırken, dağlara çekilen birlikler de takip edilerek imha edildi. Bu takip esnasında Hatiroğlu Ziyâüddin şehit düştü. Ebü'l-Ferec'e göre, İlhanlı ordusundaki Moğolların kaybı 5 bin, Gürcülerinki ise 2 bin idi.¹¹²² Moğollarla birlikte savaş alanına gelen Selçuklu emirlerinin neredeyse hiçbiri savaşa ciddiyetle katılmamıştı. Bir kısmı gönüllü olarak Baybars'ın ordusuna katılırken diğer bir kısmı ise belki de hiç savaşmadan Memlûk ordusuna esir düşmüştü.¹¹²³

Baybars'ı defalarca Anadolu'ya davet eden Pervâne ise, Baybars ile buluşmaktan imtina ederek savaş alanından kaçmıştı. O, iki gün sonra Kayseri'ye girdi. Sultan Gıyâseddin Keyhusrev, Vezir Fahreddin Ali, Atabey Mecdüddin Muhammed ve Müstevfî Celaleddin Mahmud ile derhâl bir durum değerlendirmesi yaptı. Pervâne'ye göre, Elbistan'da bozguna uğrayan Moğollar, intikam için muhakkak surette Kayseri'de bir katliam yapacaklardı. Bu nedenle Sultan Gıyâseddin Keyhusrev'i alarak bir an önce şehirden uzaklaşmak gerekmekteydi.¹¹²⁴ Danıştığı emirler de bu görüşte olmakla birlikte, onların korkusu Moğollardan ziyade Sultan Baybars'tan idi. Zira daimi surette İlhanlıları desteklemişler ve hiçbir zaman Baybars'a itaat etmeyi kabul etmemişlerdi. Sultan Baybars'ı "Sivas'ta satılmış bir köle" olarak küçümsüyor, Selçuklu sultanlarının İlhanlılara bağlanmaktan başka çaresi olmadığına inanıyorlardı. Sultan'ı da bu görüşleri ile sürüklüyorlardı.¹¹²⁵ Beylerbeyi Şerefüddin Mesud'un şehit edilmesinde Moğollar

¹¹²⁰ Sümer, *Yabanlu Pazarı*, (İbn Abdüzzâhir), s. 69-70.

¹¹²¹ Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 159.

¹¹²² İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 85-86; İbn Bibi, s. 187-188; Aksarayî, s. 87-88; Ebü'l-Ferec, II, s. 599; Reşîdüddin, *Câmiü't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 112.

¹¹²³ Esir düşen emirlerin listesi için bk. İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 86-87; Sümer, *Yabanlu Pazarı*, (İbn Abdüzzâhir), s. 73.

¹¹²⁴ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 86-87; Sümer, *Yabanlu Pazarı*, (İbn Abdüzzâhir), s. 73.

¹¹²⁵ Sultan Baybars'ın Elbistan'da zafer kazanması üzerine, Sâhib Fahreddin Ali'nin Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev'e söylediği şu sözler, Selçuklu devlet adamlarının görüşlerini gözler önüne sermektedir: "Ey cihan padişahı [III. Gıyâseddin Keyhusrev] ! Eskiden Sivas'ta bir köle olan Suriye komutanı [Baybars], Simnan ülkesinden bir tacirin ve Yaradan'ın desteğiyle yükseldi. O, siz

kadar onların da sorumluluğu vardı. Bütün bu nedenlerle, farklı çıkar ve düşünce açılarından da olsa Pervâne, Vezir, Atabey ve Müstevfî uzlaşarak, Sultan'ı ve devlet hazinesini de yanlarına alarak Tokat'a kaçtılar.¹¹²⁶

Sultan Baybars, zaferden bir gün sonra, Pervâne'nin, Selçuklu sultanının ve diğer devlet erkanının bulunduğu Kayseri'ye doğru yola çıktı. Sarus (Sarı) ve Zamantı (Elbaşı) yakınlarında konakladıktan sonra, Kayseri yakınlarındaki Karatay Hanı'na ulaştı. Geceyi Salkuma vadisindeki bir köyde¹¹²⁷ geçiren İslam'ın muzaffer sultanı, 21 Nisan 1277 (15 Zilkade 675) Çarşamba günü sabahın erken saatlerinde halkın coşkulu tezahüratları arasında Kayseri'ye girdi. İlk olarak şehrin kadı ve âlimleriyle bir görüşme düzenledi. Görüşmenin konusu büyük ihtimalle, kendisinin ve ordusunun şehirde

padişahımızın ordusuna karşı zafer kazandı, peşimizden gelmektedir. Şüphesiz o, bizi emri altına alacak, saltanatınızın boyu yay gibi eğilecek. Zümrüt rengi göze ve parlak siyah taşı andıran yüze sahip olan böyle bir kimsenin kalbi de kara olur. Böyle bir şekilden ancak kötülük gelir..." (Bk. İbn Bibi, s. 189). Sultan Baybars'a karşı bu ifadeyi ilk defa Abaka Han, 1268'de Baybars'a gönderdiği bir elçisi ağzıyla kullanmıştı. [Bk. Kanat, "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", s. 39]. Dolayısıyla Sâhib Fahreddin Ali, tam anlamıyla Moğol ağzıyla konuşuyordu. O, sözlerine Moğollara karşı koymanın imkansızlığını anlatarak ve İlhanlıları överek devam ediyordu: "Eğer bir kimse Cihan Padişahı'nın [III. Gıyâseddin Keyhusrev'in] huzurunda bundan daha fazla gizli ve açık olarak, onun [Abaka] mutluluğunun hilafına söz söylemiş olsa, gelen felaketleri üzerine çekmiş olur. Büyük İlhan uluğ (Hülâgû) yüz asır daha bu dünyada yaşasın! O cihangir padişah [Hülâgû/Abaka] adaleti ve insafla adaletin yüzünü ağartmıştır. Yüzünü onun dergâhından çevirmiş olan kimse, başı kesilmiş putların saçına döner..." Bk. İbn Bibi, II, s. 189-190.

¹¹²⁶ İbn Bibi, II, s. 191; Aksarayî, s. 88; Ebü'l-Ferec, II, s. 599; Sümer, *Yabanlu Pazarı*, (İbn Abdüzzâhir), s.74; İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 87. Esasında Sâhib Fahreddin Ali ve diğer adı geçen emirlerin İlhanlı taraftarı olmaları nedeniyle kaçmaları doğaldır. Lakin aynı şeyi Pervâne için söylemek mümkün değildir. Zira, Sultan Baybars'ı defalarca Anadolu'ya davet eden Pervâne'nin, Anadolu'ya muzaffer bir biçimde giren Baybars'tan kaçması, onun ısrarlı çağrılarına karşın huzura gelmemesi ve Abaka taraftarı emirler ile birlikte hareket etmesi oldukça tuhaf ve izaha muhtaçtır. Bu nedenle konu pek çok tarihçi tarafından ele alınıp açıklanmaya çalışılmıştır. Nejat Kaymaz iki ihtimal üzerinde durmaktadır. Buna göre Pervâne, ya Baybars'ın asıl Moğol ordusuyla çarpışmasından sonra alınacak sonucu beklemeyi ve durumunu ona göre tayin etmeyi düşünmüş ya da sonuç ne olursa olsun Baybars'ın jeopolitik şartlar bakımından Anadolu'da devamlı şekilde kalamayacağına kanaat getirerek İlhanlı taraftarlığına geçmiştir. Bk. Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 162-163; Cüneyt Kanat, Pervâne'nin, Baybars'ı Anadolu'da oyalayarak zaten yola çıkmış olan Abaka ile karşılaşmasını beklediğini söylemektedir. Bk. Kanat, "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", s. 44; Baybars'ın Anadolu seferi üzerine özel bir makale kaleme alan Kemal Göde ise, İbn Şeddâd'ın iddiasına dayanarak Pervâne'nin sadece Baybars'tan kaçıp onu oyalayarak pasif bir şekilde Abaka-Baybars savaşını beklemediğini; Abaka'yı bizzat Baybars üzerine kışkırtarak iki hükümdarın birbiriyle savaşmasını sağlayıp sonucuna göre hareket etmeyi tasarladığını belirtir. Bk. Kemal Göde, "Mısır Türk Sultanı Baybars'ın Anadolu Seferi ve Kayseri'ye Gelişi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 5, 1994, s. 94; Osman Turan, bunu Pervâne'nin Moğol korkusuna ve sonuçtan emin olamaması nedeniyle ikili oynamasına bağlar. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 548; İlhan Erdem'e göre ise, Pervâne, Elbistan'da Moğol ordusu yenilip Selçuklu emirleri de esir edilmeye başlayınca haklı olarak kendisinin de esir alınacağını hesaplayarak Kayseri'ye kaçmıştır. Yani kaçışının müsebbibi kendisi değil Sultan Baybars'tır. Bk. Erdem, s. 231.

¹¹²⁷ Bu köy Karatay Hanı'nın kuzeybatısında Salkuma Köyü olmalıdır ki, şimdiki adı Gürpınar'dır. Bk. Sümer, *Yabanlu Pazarı*, (İbn Abdüzzâhir), s. 81, dipnot 39.

olduğu sürede herhangi bir olumsuzluk yaşanmaması, kendisinin ağırlanması ve uygulanacak protokollerle ilgili idi. Selçuklu bürokrasisine hâkim olan Emir Seyfeddin Çalış'ı naiblik makamına getirdi. Bilahare atlanarak halkın her kesiminden kalabalıkların “tehlil ve tekbir” nidaları eşliğinde Keykubadiye Sarayı yakınlarında şerefine kurulan otağa indi. Seferin yapılma sebebini oluşturan ideallere ve halkın nazarındaki mücahit İslam sultanı imajına halel getirmek istemeyen Baybars, Selçukluların şatafatlı saraylarında kalmayı reddetmiş, gösterişsiz otağına halkın girmesine müsaade ederek gönülleri fethetmeye özen göstermişti. Muhtemelen bu düşünceler içerisinde, kısa bir süre önce Moğollar tarafından şehit edilen Beylerbeyi Şerefüddin Mesud'un ve Huni Zaferi şehitlerinin aziz hatırasına hürmeten otağında eğlence düzenlenmek isteyen Selçuklu yetkililerine müsaade etmedi.¹¹²⁸

Sultan Baybars Kayseri'ye girişinden iki gün sonra 23 Nisan 1277 Cuma günü, Keykubadiye'deki otağından ata binerek Kayseri şehir merkezinde bulunan ve Devlethane denilen saltanat sarayına hareket etti. Kendisinin aslan figürlü çetri yanında Selçuklu sultanlarının kartal motifli çetrini de başının üzerinde taşıyordu. Devlethaneye vardığı vakit Selçuklu teşrifat kurallarına göre tahta oturarak tebrikleri kabul etti. Daha sonra cuma namazı için Sultan Camii'ne¹¹²⁹ geçildi. Hutbede Selçuklu Sultanı Gıyâseddin Keyhusrev'in adı hiç zikredilmeden sadece Sultan Baybars için dua edildi. Aynı gün Sultan Baybars adına basılmış olan sikkeler Kayseri'de tedavüle sürüldü.¹¹³⁰

Sultan Baybars, daha önce isteyerek ya da istemeyerek İlhanlı iktidarı hesabına çalışmış bütün Selçuklu emirlerine aman verdi.¹¹³¹ Bu doğrultuda, başta Pervâne olmak üzere onunla birlikte Tokat'ta olan Sâhib Fahreddin Ali ve diğer emirlere, Konya'daki Saltanat Naibi Eminüddin Mikail'e ve Türkmen beylerine haber göndererek; Kayseri'ye gelip kendisine itaat etmelerini, ülke işlerini ellerine alıp yeniden huzur ve sükûnu

¹¹²⁸ Sümer, *Yabanlu Pazarı*, (İbn Abdüzzâhir), s. 82-83; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 88.

¹¹²⁹ Sultan Camii olarak da bilinen bu cami, Kayseri'deki Ulu Cami/Camii Kebir'dir. Bk. Yıldırım Özbek ve Celil Arslan, *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, I*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri 2008, s. 39.

¹¹³⁰ Sümer, *Yabanlu Pazarı*, (İbn Abdüzzâhir), s. 83-86; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 87-88.

¹¹³¹ Sümer, *Yabanlu Pazarı*, (İbn Abdüzzâhir), s. 83.

sağlamalarını istedi.¹¹³² Ancak Türkmen beyleri dışında, adı geçen bu emirlerin hiçbirisi Sultan'ın buyruğuna icabet etmedi.¹¹³³

Pervâne, bir taraftan Kayseri'deki Sultan Baybars'a kutlama mesajı gönderip kendilerine on beş gün müsaade etmesini dilerken diğer taraftan Seyfeddin Erbeği'ni gizlice Abaka Han'a yollayarak Anadolu'yu Melikü'z-Zahir Baybars'tan kurtarması için süratle yardıma gelmesini talep etti.¹¹³⁴ Nejat Kaymaz'a göre, Pervâne'nin bu ikili siyasetinin amacı, muhtemelen iki rakip hükümdarı karşı karşıya getirmek ve kendi durumunu bunun sonucuna göre tayin etmektir.¹¹³⁵ Bununla birlikte Sultan Baybars ve Abaka Han, onun bu oyunundan haberdardı. Abaka Han, kendisine sığınan Memlûk komutanı İzzeddin Aybek eş-Şeyhî vasıtasıyla, Pervâne'nin Sultan Baybars ile irtibatını kesin surette öğrenmişti.¹¹³⁶ Sultan Baybars da, Pervâne'nin on beş gün süre istemekteki maksadının Abaka Han'ın gelişi için zaman kazanmak olduğunu çok iyi biliyordu.¹¹³⁷

Sultan Baybars, Türkiye Selçuklu ülkesinde umduğu ortamı bir türlü bulamamıştı. Nüfuz sahibi devlet büyüklerinin neredeyse hiçbiri kendisinin egemenliğine sıcak bakmıyor, İlhanlı egemenliğinin devamını istiyordu. Önceki yıl anlaşmaya vardığı Pervâne bile ikili oynuyor ve İlhanlı yanlısı bu emirler ile birlikte hareket ediyordu. Türkmen beylerinin çoğu kendisine taraftardı ama Selçukluların yönetim dinamikleri göz önüne alındığında ülkenin onlarla birlikte yönetilmesi düşünülemezdi. İleri gelenler arasında kendi taraftarı olan Hatiroğlu kardeşlerin her ikisi de şehit olmuştu. Bu koşullar altında Anadolu'da kalıcı bir egemenlik kurmak mümkün olmadığı gibi, ikamet süresini uzatmak da kendisine karşı duyulan sempatinin yok olmasına yol açabilirdi.¹¹³⁸ Bunun

¹¹³² Aksarayî, s. 89; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 88; Reşîdüddin, *Câmiü't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 113.

¹¹³³ İbn Bibi, II, s. 195; Aksarayî, s. 89; Reşîdüddin, *Câmiü't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 113.

¹¹³⁴ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 88 ve 91; İbn Bibi, II, s. 196.

¹¹³⁵ Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 165.

¹¹³⁶ *Anonim Selçukname*, s. 38.

¹¹³⁷ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 88; İbn Bibi de Sultan'ın daha Kayseri'de Selçuklu tahtına oturmadan evvel Pervâne hakkındaki kanaatini şöyle dile getirdiğini ileri sürer: “*Kötü tabiatlı Pervâne, birkaç yıldır beni aldatıp yalan söyledi. Onunla kavlimiz böyle değildi. Onunla birbirimize yazdığımız çok mektup var. Birkaç yıldır ünlü ülkeme gönderdiği mektuplarda verdiği sözleri ezbere biliyorum. O sözlerle göre, ben buraya gelince benim tarafımda olacak, kalbinden aldatma ve kusuru uzaklaştıracaktı. Onun dediği yere geldim. Böyle bir azamet ve böyle bir orduyla geldim... O hain ve yalancının sözüyle onca hazinemi ve malımı kaybettim...*” Bk. İbn Bibi, II, s. 192.

¹¹³⁸ Nitekim İbn Bibi'ye inanmak gerekirse, (Baybars'ın, Selçuklu tahtına oturması üzerine) “*Etrafında bulunan onca Rum [Selçuklu] ve Arap, onun adını 'edepsiz padişah' koydu. Bütün herkes ondan nefret etti, 'o uzak olsun değil, yok olsun!' dediler.*” Bk. İbn Bibi, II, s. 192. Eserini, Anadolu'da Moğol egemenliğinin en yoğun biçimde yaşandığı bir dönemde yazan İbn Bibi'nin bu ifadelerine şüpheyle yaklaşmak gerekmektedir.

dışında, olanakları oldukça kısıtlı olan Anadolu'nun, 30 bin kişilik yabancı bir orduyu daha uzun süre beslemesi de beklenemezdi. Memlûk ordusunun ot ve kumanya stokları erimiş, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak oldukça güçleşmiş, buna bağlı olarak Kayseri şehrinde fiyatlar bir hayli yükselmişti.¹¹³⁹ Sultan Baybars, bu durumda dahi ordusunun ihtiyacının karşılanması için halkın yem ve tahıl stoklarına dokunulmasına izin vermemiştir¹¹⁴⁰ ama buna daha fazla kimsenin tahammül etmesi de mümkün değildi. Bu şartlar ve belirsizlik içerisinde Memlûk ordusunun moral gücü çökmüştü.¹¹⁴¹ Ancak, Sultan Baybars'ı düşündüren asıl mesele, bütün bu olumsuz şartlar altında Abaka'nın bir baskınına uğramaktı. Böyle bir durumda büyük bir felaket ile burun buruna gelmesi işten bile değildi.¹¹⁴² Bu nedenlerle ülkesine dönmeye karar verdi.

Dönmeden önce, Pervâne'nin Kayseri'deki servetine el koyarken¹¹⁴³ onun annesini, oğlu Mühezzibüddin Ali'yi ve torununu, Huni savaşında esir ettiği Selçuklu emirlerini rehin olarak yanına aldı.¹¹⁴⁴ Anadolu'daki egemenliğinin bekası için de geleceğe ilişkin bazı tedbirler aldı. Kendisine taraftar olan ve Huni Savaşı'nda saflarına katılan emirleri, şehit Hatiroğlu Şerefüddin ve Ziyâüddin'in ailelerini de beraberinde götürdü.¹¹⁴⁵ Bu, onun yeniden bir Anadolu seferi planladığının göstergesiydi. O sefer yapıncaya kadar, kendisine itaat eden emirlerin hayatını tehlikeye atamazdı. Selçuklu ülkesinde politikalarını sürdürme ve kendisini temsil etme işini ise, başta Karaman Türkmenlerinin güçlü lideri Mehmed Bey olmak üzere Eşref ve Denizli Türkmenlerinin beylerine bırakmaya karar verdi. Bu amaçla Kayseri'de görüştüğü Karamanoğlu Ali

¹¹³⁹ Sümer, *Yabanlu Pazarı*, (İbn Abdüzzâhir), s. 87-88; İbn Bibi, II, s. 195; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 88; Reşîdüddin, *Câmiü't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 112; Aksarayî, s. 88.

¹¹⁴⁰ Baybars'a karşı olumsuz bir dil kullanan Aksarayî'nin (Bk. Aksarayî, s. 88), olayları tarafsız bir gözle izleyen Ebü'l-Ferec'in (Bk. Ebü'l-Ferec, II, s. 599) bu bilgiyi vermesi oldukça önemlidir. İslam'ın mücahit sultanı olarak tanınan Baybars'ın, Anadolu seferi esnasında da Müslüman halka karşı bu imajını korumaya azami gayret gösterdiği görülmektedir.

¹¹⁴¹ Sümer, *Yabanlu Pazarı*, (İbn Abdüzzâhir), s. 87.

¹¹⁴² İbn Bibi, II, s. 195; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 88.

¹¹⁴³ Sümer, *Yabanlu Pazarı*, (İbn Abdüzzâhir), s. 87.

¹¹⁴⁴ Bu emirlerden adları bilinenler şunlardır: Caca oğlu Nureddin, Caca oğlu Siraceddin İsmail, Kutbeddin Ahmed (Atabey Mecdüddin Muhammed'in kardeşi), Emir Seyfeddin Sungurca, Sivas Serleşkeri Emir Nusretüddin, Emir-i Ârız Kemaleddin, Emir Seyfeddin Çavuş, Türkmen beyi Alişiroğlu Şehabeddin Gazi (Germiyanlı) ile Pervâne'nin akrabası Emir Hüsameddin. Bk. Sümer, *Yabanlu Pazarı*, (İbn Abdüzzâhir), s. 90-91; Kaymaz, *Pervâne Mu'ini'd-Dîn Süleyman*, s. 167.

¹¹⁴⁵ Sultan Baybars'ın yanında götürdüğü emirler şunlardır: Emir-i Dâd Seyfeddin Çalş, Müşrif Zahîrüddin Mütevec, Şehit Beylerbeyi Şerefüddin b. Hatir'in oğlu Emir Nizameddin Evhad, Kadiyü'l-asâkir (Aksarayî, s. 94) Hüsameddin, Emir Muzafferüddin Mehaf, Çaşnigir Seyfeddin Kıçkine, Emir Nureddin el-Mancımıkî, Emir-i Ârız Reşîdüddin ile Gerger valisi Emir Ali. Sultan Baybars ayrıca, şehit Beylerbeyi Şerefüddin ve Ziyâüddin'in çocuklarıyla maiyetleri halkını da yanında götürmüştü. Bk. Sümer, *Yabanlu Pazarı*, (İbn Abdüzzâhir), s. 90; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 87.

Bey'e tevkiler ve sancaklar vererek memleketi Lârende'ye gönderdi.¹¹⁴⁶ Bu beyler kısa bir süre sonra Konya üzerine yürüyecek ve taht şehrini ele geçireceklerdi.

Son icraatlarını tamamlayan Sultan Baybars, Kayseri'ye varışının altıncı günü (26 Nisan 1277) şehirden ayrılarak Sivas yönünde ilerlemeye başladı. Onun, geldiği yol güzergâhını izlemek yerine Sivas'a doğru ilerlemesi, Tokat'ta bulunan Pervâne ve diğer emirleri ülkesine dönmeden önce cezalandırma ihtimalini akla getirmekteydi. Gerçekten de, Kayseri-Sivas yolu üzerindeki Kubarlı'ya (Kırlı, Kayırlı?) vardığında huzuruna çıkan Pervâne'nin elçisi Zahîrüddin Tercüman, Sultan Baybars'tan beklemesini ve Anadolu'yu terk etmemesini istemek yanında onun güzergâhını öğrenmeye çalıştı. Bu konuda renk vermeyen Sultan Baybars, elçiye sitem ve serzeniş dolu cümlelerle hitap etti. Kendisinin verdiği sözü tuttuğunu ve ısrarlı ricaları kabul ederek ülkesinin en uzak köşesinden Anadolu'ya geldiğini; ancak, Pervâne ve diğer Selçuklu devlet adamlarının kararlaştırılan hususlara uymadıklarını, mektuplardaki sözlerine vefa göstermediklerini söyledi. Devamında ise, Selçuklu beyleri ile ilgili intibalarını, Anadolu seferi ile ilgili değerlendirmelerini tarihe geçecek şu cümlelerle ifade etti: *"Hak geldi batıl yıkılıp gitti. Buna rağmen onlar kötü amaçlarla işin kolayına gittiler. Açıkça küfrü [Moğolları] tercih ettiler. Savaş alanında askerimizin karşısında yer aldılar ve atlarını küffarın hizmetine verdiler. Tatarların istilasından beri onlar uğursuz insanlar olmuşlardır. Anadolu ülkesinde bizim askerimiz arasına girebilecek ve bize yarar sağlayacak asker yoktur. Çünkü geçmişte yemiş oldukları darbelerin korkusundan, onların hiçbirinde Moğolların karşısına çıkacak cesaret kalmamıştır. Onlar iş becerecek, savaşacak ve askere komuta edecek değil, zevk ve sefaya düşkün bezm insanlarıdır."* Bu sözlerden sonra elçiye, kendisine yapılan teklifi kabul etmediğini belirtti ve Pervâne'ye iletmesi için şu sözleri söyledi: *"Ona söyle, ben şimdi Anadolu'nun durumunu ve yollarını biliyorum. Annesini, oğlunu ve kızının oğlunu tutsak aldım. Allah'tan nail olduğumuz şu küçük zafer bize yeter. Bir kimse hac farızasını yerine getirince mücavir olur [dönmesi gerekir]. Bundan sonra ne yardımlaşma ne de bu hususta müzakere olacaktır. Allah'ın bize verdiklerinden ahireti istediğimiz için Anadolu halkının kanını dökmedik, malını da yağmalamadık. Tatarlara vermeyi arzu ettiğiniz mallarınıza dokunmak şerefsizliğini göstermedik... Sultanınızın tahtına oturmamız, Âl-i Selçuk tahtını kendimize mal etmek için değildi. Bu, başkalarına zor görünen işlerin bizim için kolay olduğunu göstermek,*

¹¹⁴⁶ Bk. İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 88.

kudretimizi herkese kanıtlamak, bir haftalık mesafenin bizce bir adımlık yer olduğunun bilinmesi içindi. Yoksa, Allah'ın lütfü ile, atlarımızın eyerleri, bu tahttan daha yüksek ve değerlidir... Bizim ülkemizde bu taht ile aynı ayarda olan kaç hükümdar tahtı vardır!..”¹¹⁴⁷

Sultan Baybars, elçiye rağmen Sivas'a doğru yol almaya devam etti. 27 Nisan 1277 Salı günü Alâeddin Keykubad Kervansarayı'nda¹¹⁴⁸ konakladı. Bir gün sonra ise ani bir biçimde Sivas yolundan güneye doğru saparak zorlu dağ yollarını iki günde aşıp Yabanlu Pazarı'nın karşısında bulunan Karaca Hisar'a kamp kurdu. Buradan da çok seri bir yürüyüşle 1 Mayıs 1277 Cumartesi günü Elbistan'a ulaştı. Moğol ordusuyla savaştığı Huni sahrasını bir kez daha dolaştı. Moğol cesetlerini saydırarak bunların 6770 kişi olduğunu öğrendi. Sultan'ın Kayseri'den beri seri ve şaşırtıcı bir güzergâh izlemesi beyhude değildi. Her an bir Moğol saldırısına uğrayabileceğine dair duyumlar almış olmalıydı. Nitekim Elbistan'a vardığında ağırlıklarını ve otağını Akçaderbend üzerinden yola çıkarırken kendisi üç gün pusuda bekledi. Ancak Moğollara rast gelmemesi üzerine önce Akçaderbend'e indi. Anadolu'ya geldiği yoldan zaman zaman ayrılıp oldukça sarp yolları izleyerek Göksu'yu geçti. Göynük ve Maraş yakınlarında konaklayıp Sis geçitlerini aşarak nihayet 11 Mayıs 1277 (6 Zilhicce 675) tarihinde Halep yakınlarındaki Harim'e ulaştı.¹¹⁴⁹

7. Türkmen Beylerinin Sultan Baybars ile İttifakları

İslam âleminin lideri, Türk-Memlûk Sultanı Baybars'ın Anadolu'ya gelişi, görüldüğü gibi, çoğu İran asıllı olan kozmopolit Selçuklu devlet adamlarını müşrik Moğolların egemenliğinden kurtulmak hususunda harekete getirememişti. Moğollarla ilişkilerde onları rahatsız eden unsur, onlara bağımlı olmak değil, onlardan gelen baskı idi. Sultan Baybars'a yapılan başvurular hep bu baskının artışıyla ilgili idi. Onlar çok sıkıştıkları zaman, Moğol hanına karşı yükümlü oldukları itaati ve vergiyi Baybars için yüklenmeyi, buna karşılık kendi hayatlarını yaşamayı düşünüyorlardı. Sırf bu gaye ile devrin iki büyük gücünü birbiriyle çarpıştırmak için politika çevirmişlerdi. Bu iki yüzlü

¹¹⁴⁷ Metin, İbn Abdüzzâhir'in seferle ilgili özel olarak kaleme aldığı risalesinin (Gaza-name) Faruk Sümer ve Nejat Kaymaz tarafından yapılan çevirilerinin terkiibinden karşılaştırmalı olarak düzenlenmiştir. Bk. Sümer, *Yabanlu Pazarı*, (İbn Abdüzzâhir), s. 88-89; Kaymaz, *Pervâne Mu'îni'd-Dîn Süleyman*, s. 166-167.

¹¹⁴⁸ Kayseri-Sivas yolunun 45. kilometresinde bulunan kervansaray, I. Alâeddin Keykubad tarafından 1230-1234 yılları arasında yaptırılmış olup Sultan Hanı olarak da bilinmektedir. Bk. Özbek ve Arslan, II, s. 869.

¹¹⁴⁹ Sümer, *Yabanlu Pazarı*, (İbn Abdüzzâhir), s. 91-95; İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 89.

politikayı anlayan Baybars, onları dejenere olmakla suçlayıp gitmişti. Oysaki, Sultan Baybars'ın Anadolu seferi, Selçuklu hanedanıyla aynı kanı taşıyan Türkmenler için millî bir heyecan vesilesi teşkil etmekte ve Baybars adı onların bağımsızlık davalarında bayrak vazifesi görmekteydi.¹¹⁵⁰

Yukarıda bahsedildiği gibi, Karaman ve Denizli Türkmenleri, Beylerbeyi Şerefüddin Mesud'un Moğollara karşı başlattığı harekete ilk andan itibaren canıgönülden destek vermişler, Şerefüddin'in şehit edilmesinden sonra da direnişlerini sürdürmüşlerdi. Moğollar tarafından üzerlerine gönderilen Selçuklu emirlerini yenmeyi başaran Türkmen beyleri, onlara destek için gelen Saltanat Naibi Eminüddin Mikail'i de Konya'ya çekilmeye mecbur etmişlerdi. Eminüddin, Konya'da bir taraftan Moğolların yardımını beklemeye koyulurken diğer yandan ani bir Türkmen saldırısına karşı Sâhib Fahreddin Ali'nin oğulları Emir Taceddin Hüseyin ile Emir Nusretüddin Hasan'ı yardıma çağırmıştı. Adı geçen emirler ikta bölgeleri olan Karahisar-ı Devle (Afyonkarahisar) ucundan Lârende'ye gelerek Karamanoğlu Mehmed Bey'e karşı önlem almışlardı.

Başkent Konya çevresinde gergin bekleyiş sürerken Sultan Baybars'ın Moğolları bozguna uğratarak Kayseri'ye doğru ilerlediği haberleri bütün Anadolu'ya yayılmıştı. Bu haber, uzun zamandır Sultan Baybars'ı bekleyen Türkmen beylerini sevince boğarken ona karşı olan ve Moğollarla işbirliği içinde Türkmenleri ezmeye çalışan Selçuklu emirlerini telaşa sürüklemişti. Gerçekten de Konya'nın güneyinde Karamanoğlu Türkmenlerine karşı tedbir alan Sâhib Fahreddin Ali'nin iki oğlu bu haberi alır almaz mevzilerini terk ederek Konya'ya çekilmişlerdi. Babalarının Pervâne ile birlikte Sultan Baybars önünden Tokat'a kaçtıkları haberini almaları üzerine ise, burada da durmayarak ikta bölgeleri olan Karahisar'a hareket etmişlerdi. Böylece Saltanat Naibi Eminüddin Mikail ve Sahil Meliki Bahaeddin Muhammed, Karamanoğlu Mehmed Bey ve onunla birlikte hareket eden Türkmen beyleri karşısında başkentte yalnız kalmış bulunuyorlardı.¹¹⁵¹

Sultan Baybars'ın Anadolu'ya girişi ve Moğollara karşı zafer kazanması, en çok Türkmen beylerini memnun etmiş, Moğollara ve işbirlikçi Selçuklu emirlerine karşı mücadele azimlerini iyice kuvvetlendirmişti. Baybars'ın zafer kazandığını (16 Nisan

¹¹⁵⁰ Kaymaz, *Pervâne Mu'ini'd-Din Süleyman*, s. 167-168.

¹¹⁵¹ İbn Bibi, II, s. 203.

1277) haber alan Karamanoğlu Mehmed Bey, askerleriyle birlikte Aksaray'a hareket etmişti. Onun amacı muhtemelen Konya'da bulunan Eminüddin Mikail ve Karahisar da bulunan Sâhib Fahreddin Ali'nin oğullarının Tokat'taki emirler ile irtibatını kesmek veya ihtiyaç üzerine Sultan Baybars ile güçlerini birleştirmektir.

Bu sırada Baybars, bütün Selçuklu emirleri gibi, Konya'da bulunan Naib Eminüddin Mikail'in de Kayseri'ye gelerek kendisine itaat etmesini istemiş fakat Eminüddin bunu reddetmişti. Bunun üzerine Karamanoğlu Mehmed Bey, muhtemelen Baybars'ın emriyle Aksaray'dan ayrılmış, Eşref¹¹⁵² ve Denizli Türkmen beyleri ile de birleşerek yaklaşık 10 bin kişilik bir orduyla Konya üzerine yürümüştü. Konya önünde Sultan Baybars'ın sancağını açan Mehmed Bey, şehrin teslimini istemiş fakat Pervâne ile işbirliği içinde olan Naib Eminüddin Mikail ve Emirü's-sevâhil Bahaeddin Muhammed buna yanaşmamıştı. Karamanoğlu Mehmed Bey bunun üzerine Sultan adına şehri kuşatmıştı.¹¹⁵³

Ancak kuşatma sürerken Sultan Baybars'ın Anadolu'yu terk etmesi, Türkmen beylerini sıkıntıya sokmuştu. Çünkü bu durum, bir taraftan kendilerini Moğollarla baş başa bırakırken diğer taraftan Selçuklu başkentini kuşatma eylemlerini de yasal dayanağından mahrum ediyordu. Bu sebeple Mehmed Bey ve diğer Türkmen beyleri, Sultan Baybars'ı kararından vazgeçirmek için arkasından bir elçi heyeti gönderdiler. Lakin onu kararından çevirmek için hareket eden elçiler kendisine ancak Harim'de ulaşabildiler (6 Zilhicce 675/11 Mayıs 1277). Sultan Baybars, Zilhicce ayı boyunca Harim'de kalarak Karamanoğlu Mehmed Bey'in elçilerini ve büyük kalabalıklarla huzuruna çıkan diğer Türkmen beylerini ağırladı. Onlara hilatler giydirip iltifatlarda bulundu.¹¹⁵⁴

Kaynakların detaylarını aktarmamasına rağmen bu görüşmelerde Türkmen beylerinin Sultan Baybars'ı ısrarla Anadolu'ya davet ettikleri muhakkak idi. Zira bu birkaç açıdan

¹¹⁵² Bu sırada Eşrefoğulları denilen Türkmen topluluğunun başında Eşrefoğlu Seyfeddin Süleyman Bey bulunmaktaydı. Süleyman Bey'in merkezi, Beyşehir Gölü'nün batı sahilindeki Gorgorum (Yenişarbademli) idi. Süleyman Bey bilahare beyliğin merkezini bugünkü Beyşehir'e taşıyacak ve burada kurduğu şehir ona izafeten Beyşehir diye adlandırılacaktır. Bk. Sait Kofoglu, "Eşrefoğulları" TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 11, İstanbul 1995, s. 484.

¹¹⁵³ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 90; *Anonim Selçukname*, s. 39. İbn Şeddâd'a göre Konya'ya yürüyen Mehmed Bey'in emrinde 3 bin Türkmen savaşçısı vardı. Muhtemelen bu doğru olmakla birlikte, Eşref ve Denizli kuvvetlerinin de eklenmesiyle bu rakam Anonim Selçukname'nin verdiği 10 bin sayısına ulaşmış olmalıydı.

¹¹⁵⁴ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 89.

elzem idi. Baybars'ın yaptığı sefere karşılık olarak Abaka Han'ın Anadolu'ya bir akın düzenlemesine ve Baybars'a destek veren Türkmen beylerini cezalandırmak isteyeceğine kesin gözüyle bakılıyordu. Türkmen beylerinin Baybars'ın desteği olmadan böyle bir akına karşı durmaları oldukça güçlü. Bu durumda, Anadolu'da Beylerbeyi Şerefüddin Mesud (Hatiroğlu) ile yeniden alevlenen Moğol karşıtı muhalefetin bir kere daha ezilmesi işten bile değildi. Oysaki, Türkiye'deki İlhanlı muhalefeti hiç olmadığı kadar yayılmış ve güçlenmişti. Üstelik muhalefetin bayraktarlığını devralan Türkmen beyleri, direniş hareketine yön veren felsefede değişikliğe gitmişlerdi. Onlar sadece Anadolu'daki Moğol egemenliğine değil, aslında kişisel çıkarları için bu egemenliğin devamlılığını sağlayan işbirlikçi, kozmopolit ve yozlaşmış Selçuklu bürokrasına karşı da savaş açmışlardı. Amaçları, başını Pervâne'nin çektiği bu güruhu tasfiye ederek Selçuklu Devleti'ni yeniden özüne, Türk/Türkmen kimliğine geri döndürmekti.¹¹⁵⁵ Baybars da Anadolu seferinde bu güruhun yozlaşmasını eleştirmiş, bunlar olduğu sürece Anadolu'nun kurtulamayacağını belirtmişti. İşte bütün bu gayelerin gerçekleşmesi için Baybars'ın yeniden Anadolu'ya gelmesini istiyorlardı. Anlaşıldığı kadarıyla Baybars, Anadolu'ya yeniden gelmeyi kabul etmedi. Bununla birlikte Türkmen beylerine bir Moğol saldırısına uğramaları hâlinde onları koruma garantisi verdi.

Bir ay kadar Harim'de konaklayarak Türkmen beyleriyle ve elçileriyle müzakereler yapan Sultan Baybars, 10 Haziran 1277'de (7 Muharrem 676) Dımaşk'a vardı.¹¹⁵⁶ Dımaşk'a vardığında, Abaka Han'ın Elbistan'a ulaştığı ancak burada bir tuzağa uğramaktan korkarak Erzincan'a döndüğü haberlerini aldı. Bunun üzerine durumu emirleriyle müşavere eden Baybars, derhâl Dımaşk'tan Anadolu'ya hareket ederek ilk tesadüf ettiği yerde Abaka Han ile savaşmaya karar verdi. Otağını Hıms yakınlarındaki Kuseyr'de kurarak savaş hazırlıklarına başladı. Ancak bu sırada Anadolu'dan gelen bir Türkmen elçisi, Abaka'nın Anadolu'dan çekildiğini haber verdi. Sultan'ın casuslarının da bu haberi teyit etmesi üzerine sefer hazırlıklarına son verildi. Bu arada Dımaşk'ta

¹¹⁵⁵ Nitekim en güçlü Türkmen liderlerinden biri olan Karamanoğlu Mehmed Bey -aşağıda detaylarını ele alacağımız üzere- diğer büyük Türkmen beyleriyle (Eşrefoğlu Süleyman Bey, Denizli Türkmenleri lideri Ali Bey) ittifak ederek Selçuklu başkenti Konya'yı ele geçirdikten sonra, "kozmpolit hâle gelmiş Selçuklu bürokrasisini" (kavramlaştırma için bk. Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında...*, s. 95) kendisine göre dizayn ederek Türkmenleştirecekti. Kendisi de bu kozmpolit çevrenin bir üyesi olan İbn Bibi, bunu şöyle anlatacaktı: "*Çarıklı Türkmenler, ipekli, kadife, attabi ve kutnu kumaşlarla süslandiler. Pervânelik, naiblik, istifa, tuğra, işraf ve memleket nazırı gibi makamları alçaklara ve soysuzlara dağıttılar.*" Bk. İbn Bibi, II, s. 209.

¹¹⁵⁶ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 89.

bulunan Sultan Baybars, 17 Haziran günü içtiği kımızdan zehirlendi. Durumu iyice kötüye gitti ve 1 Temmuz 1277 tarihinde burada vefat etti.¹¹⁵⁷

Baybars'ın Anadolu'dan ayrılmasından kısa bir süre sonra Konya'yı ele geçiren Karamanoğlu Mehmed Bey, Eşref ve Denizli Türkmenleriyle ittifakını sürdürerek Selçuklu ülkesinin batısında kontrolü ele geçirmiş, Moğol egemenliğine son vermişti. Mehmed Bey'in ve Türkmenlerin bu başarısında, hiç kuşkusuz, Elbistan'da Moğolları bozguna uğratan müteveffa Sultan Baybars'ın rolü büyüktü.

8. Karamanoğlu Mehmed Bey'in Faaliyetleri

Karamanoğlu Mehmed Bey, Sultan Baybars'ın Anadolu'dan ayrılması üzerine zor duruma düşmüş olmakla birlikte, Anadolu'daki Moğol kuvvetlerinin ezilmiş olmasından yararlanarak Konya kuşatmasına devam etmişti. Bununla birlikte Sultan Baybars'ın Anadolu'dan ayrılması nedeniyle kuşatmanın meşruiyeti sorunu ortaya çıkmıştı. Tahtın yasal sahibi Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev hayatta iken ve naibi Eminüddin Mikail de şehirdeyken Konya'nın kendisine direneceğini biliyordu. Bu yüzden, bir taraftan Sultan Baybars'ı yeniden Anadolu'ya davet ederken diğer taraftan Bizans imparatoru Mikhail Palaiologos'a bir elçi göndererek II. İzzeddin Keykâvus'un Bizans elinde olan şehzadelerinden birisini kendilerine göndermesini düşündü.¹¹⁵⁸ Ancak herhalde bu girişim ya hiç yapılmadı ya da bundan bir sonuç alınmadı.

Bu sırada Türkmen obalarında dolaşarak onların güvenini kazanmış olan bir meczup derviş (baba)¹¹⁵⁹ kendisini eski sultan II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu Alâeddin Siyavuş¹¹⁶⁰ olarak tanıtmaktaydı. Dönemin kaynaklarının iddiasına göre Konya kuşatmasını sürdüren Karamanoğlu Mehmed Bey, sonradan kendisine tezyif amacıyla

¹¹⁵⁷ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 112.

¹¹⁵⁸ İbn Bibi'ye göre o şöyle demişti: “Fındıktar'dan [Sultan Baybars] bir fayda gelmez. Eğer elimize Selçuklu sultanını geçirirsek bu fani dünyada hiç kimse amacımıza ulaşmakta bize engel olamaz. Eğer Bizans imparatoru (Melikü'r-Rum) Vasilyus'a [VIII. Mikhail Palaiologos] elçi gönderir, ona tevazu ve saygı gösterip yanında düşkün bir hâlde yaşayan Sultan İzzeddin'in oğullarından birini istersek, o isteğimizi kabul eder. O zaman hâlimizin, büyüklüğün doruğuna; gücümüzün feleklerin ve gezegenlerin zirvesini aşıp sidretülmüntehaya ulaşması kesinleşir” Bk. İbn Bibi, II, s. 204.

¹¹⁵⁹ Nejat Kaymaz'a göre, büyük ihtimalle Babaî tarikatına mensup idi. Bk. Kaymaz, *Pervâne Mu'îni'd-Dîn Süleyman*, s. 170.

¹¹⁶⁰ Dönemin kaynaklarında adı ve lakabı, Alâeddin Keyhusrev (Bk. İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 90), ve Gıyâseddin Siyavuş (Bk. İbn Bibi, II, s. 204) biçiminde verilirken, bastırıldığı sikkelerde “Alâeddin Siyavuş b. Keykâvus” olarak geçmektedir. Bk. Nezihî Aykut, “Türkiye Selçuklu Sultanı Siyavuş (Cimri)'un Sikkeleri”, *Belleten*, Sayı 203, Ağustos 1988, s. 475-483.

Cimri¹¹⁶¹ lakabı takılacak olan bu babayı yanına getirtti. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğu şahitler ile kanıtlandıktan sonra kendisine sultan olarak biat etti.¹¹⁶²

Karamanoğlu Mehmed Bey, Konya'da bulunan Saltanat Naibi Eminüddin Mikail'e ve Emirü's-sevâhil Bahaeddin Muhammed'e haberciler göndererek Sultan İzzeddin Keykâvus'un oğlunun yanlarında olduğunu bildirerek ona bağlanmalarını istedi. Ancak Eminüddin Mikail, muhtemelen Sultan Baybars'ın Anadolu'dan ayrılmış olmasından da güç alarak bu öneriyi kabul etmediği gibi, habercileri de öldürttü. Bunun üzerine Mehmed Bey, Konya üzerine saldırıya geçti. 8 Zilhicce 675/13 Mayıs 1277 Perşembe günü,¹¹⁶³ şehirdeki Ahiler ve rintlerin de yardımıyla kale duvarlarını aşarak Konya'ya girdi. Ertesi gün Alâeddin Siyavuş'u Filobad'dan şehre getirerek devlethanede tahta çıkardı. Adına hutbe okutup sikke kestirdi. Vezirlik makamını da kendi üzerine aldı. Tokat'a kaçmaya çalışan Melikü'l-ümerâ Naib Eminüddin Mikail, Konya yakınlarındaki Kaymaz Kervansarayı'nda yakalandıktan sonra Konya'ya getirilerek Melikü's-sevahil Bahaeddin Muhammed ile birlikte katledildi.¹¹⁶⁴ Başkent Konya'ya Moğol taraftarlarından temizleyen ve Alâeddin Siyavuş'u tahta çıkaran Karamanoğlu Mehmed Bey, şehrin iğdişbaşısı Fahreddin ile birlikte ayan ve ihvandan (ahiler) biat aldı. Daha sonra şehirde zafer şenlikleri yapıldı. İlk Divan toplantısında Türkçe resmî dil olarak ilan edildi. Türkmen beylerine makamlar dağıtıldı. Mehmed Bey, Siyavuş'un

¹¹⁶¹ Anonim Selçukname'de bu lakabın ölümünden sonra Konya halkı tarafından kendisine verildiği belirtilir. Bk. *Anonim Selçukname*, s. 41; Ona cimri denilmesinin nedeni günümüz Türkçesindeki anlamıyla izah edilse de, sözcüğün 13. yüzyılda günümüzdeki anlamına ilaveten daha başka anlamlar taşıdığı görülmektedir. Türk Dil Kurumu'nun 13. yüzyıldan itibaren yazılmış Türkçe eserlerdeki sözcüklerden derlediği Tarama Sözlüğü'nde, "cimri" sözcüğünün anlamları arasında şunlar bulunmaktadır: 1. Soysuz, hasis, adi, değersiz, sefil, ayak takımı, baldırı çıplak. 2. Züğürt, fakir.

(http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_tarama&arama=kelime&guid=TDK.GTS.588a5c9c733136.99245186), (Erişim tarihi 26.1.2017). Kanaatimizce bu lakabın verilmesinde sözcüğün "Soysuz, asılsız" manası kullanılmış olmalıdır ki, kaynakların onun hakkında verdiği bilgiler de bu anlamı desteklemektedir. Cimri sözcüğü bu manasıyla, Osmanlı siyasi literatüründe kullanılan "düzmece" sözcüğünün karşılığı olarak görülmektedir.

¹¹⁶² İbn Bibi, II, s. 204; Aksarayî, s. 96; *Anonim Selçukname*, s. 39; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 90.

¹¹⁶³ İbn Şeddâd, 9 Zilhicce 675 Perşembe (Bk. İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 90), Anonim Selçukname 8 Zilhicce 675 Perşembe (Bk. *Anonim Selçukname*, s. 39, İbn Bibi, 10 Zilhicce 675 Perşembe (İbn Bibi, II, s. 210) tarihini vermektedir. Tarihler farklı olmakla birlikte miladi takvime göre Perşembe günü 13 Mayıs 1277 tarihine tesadüf etmektedir.

¹¹⁶⁴ İbn Bibi, II, s. 204-210; Aksarayî, s. 96-97; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 90; *Anonim Selçukname*, s. 39.

mevkiini güçlendirmek için onu IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın kızı ile evlendirmeye karar verdi. Düğün hazırlıklarına başlandı.¹¹⁶⁵

O ana kadar olup bitenleri Tokat'tan izleyen Muînüddin Süleyman Pervâne, Sâhib Fahreddin Ali ve diğer büyük devlet adamları, muhtemelen İlhan'ın emriyle harekete geçtiler. Sâhib Fahreddin Ali'nin Karahisar-ı Devle'de bulunan oğulları, Emir Taceddin Hüseyin ile Emir Nusretüddin Hasan'a haber göndererek Konya üzerine yürümelerini emrettiler. Bunun üzerine Emir Hüseyin ve Emir Hasan, kendi kuvvetlerine ilaveten Germiyan Türkmenlerine 50 bin dirhem gümüş para dağıtarak büyük bir ordu topladılar ve bu ordu ile Sivrihisar'a indiler.¹¹⁶⁶ Durumu öğrenen Karamanoğlu Mehmed Bey, Konya'da kalarak savunma savaşını kabul etmedi. Derhâl, Sultan Alâeddin Siyavuş'u yanına alarak Akşehir'e hareket etti ve burada düşmanını beklemeye başladı. Mehmed Bey'in Konya'dan çıkıp Akşehir'e geldiğini öğrenen Emir Hüseyin ve Emir Hasan, Sivrihisar'dan süratle güneye indiler. İki ordu Akşehir yakınlarındaki Altuntaş Köyü¹¹⁶⁷ çevresinde karşı karşıya geldi (21 Zilhicce 675/26 Mayıs 1277). Savaşı Mehmed Bey ve Siyavuş'un ordusu kazandı. Sâhib Fahreddin Ali'nin oğulları Emir Taceddin Hüseyin, Emir Nusretüddin Hasan ile eski Melikü'l-ümerâ Şemseddin Yavtaş'ın oğlu Emir Celaledin Hüsrev savaş meydanında öldürüldü. Germiyan Türkmenleri bunun üzerine dağıldı. Savaş alanında Fahreddin Ali'nin oğullarıyla birlikte olan Pervâne'nin damadı Sadeddin Hoca Yunus (eski emirü's-sevâhil), Sivrihisar'a kaçtı. Ancak halk tarafından yakalanıp Karamanoğlu Mehmed Bey'e teslim edildi ve onun emri ile öldürüldü. Fahreddin Ali'nin oğullarını bertaraf eden Karamanoğlu Mehmed Bey ve Sultan Siyavuş ikilisi, bu zaferden sonra Konya'ya döndüler (Haziran 1277).¹¹⁶⁸ Kısa bir süre sonra Abaka Han'ın Anadolu'ya girdiğini, kardeşi Kongurtay komutasında bir orduyu üzerlerine gönderdiğini haber aldılar.

¹¹⁶⁵ İbn Bibi, II, s. 209-210.

¹¹⁶⁶ Germiyan Türkmenlerinin lideri olarak görülen Alişiroğlu Şehabeddin Gazi'nin Sultan Baybars tarafından esir alınarak Memlûk ülkesine götürülmesi, bu Türk topluluğunun büyük tepkisini çekmiş olmalıydı. Germiyan Türkleri, 1262'de II. İzzeddin Keykâvus'un bağımsızlık hareketine katılmış, liderleri Kerimüddin Alişir, Gevale Savaşı'nda esir düşerek Alıncak Noyan tarafından şehit edilmişti. Bunun üzerine Germiyan Türklerinin yeni lideri Alişiroğlu Şehabeddin Gazi, Pervâne ve Moğollara inkıyat ederek varlığını sürdürmüş, pek çok Türkmen lideri Beylerbeyi Şerefüddin'in (Hatiroğlu) başlattığı Baybars taraftarı harekete katılmasına rağmen bu bağlılığını bozmamıştı. Huni Savaşı'nda Sultan Baybars'a esir düşerek Mısır'a götürülmüştü.

¹¹⁶⁷ Bu köy bugün de aynı adla mevcut olup Akşehir-Konya yolunun 12. kilometresinde bulunmaktadır. 1262 yılında Ali Bahadır'ı takip eden Alıncak Noyan Karahüyük Köyü'nde, Sultan Rükneddin Kılıcarslan ise burada konaklamıştı. Bk. Yukarıda s. 247.

¹¹⁶⁸ İbn Bibi, II, s. 210-211; Aksarayî, s. 95; *Anonim Selçukname*, s. 39; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 90-91.

9. Abaka Han'ın Anadolu'ya Girmesi, Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Sonu

Abaka Han, Moğol ordusunun Memlûk Sultanı Baybars karşısında, Huni Ovası'nda uğradığı felaketi ve arkasından yaşanan gelişmeleri büyük bir öfke ve tedirginlik ile takip ediyordu.¹¹⁶⁹ Moğol hâkimiyetinin belki de ilk defa Anadolu'da bu kadar ciddi bir biçimde tehlikeye sürüklendiğini düşünüyor olmalıydı. Zira önceki yıl Beylerbeyi Şerefüddin Mesud'un, Sultan Baybars lehine başlattığı direniş -her ne kadar Beylerbeyi şehit edilmiş olsa da- Türkmen bölgelerine sıçramış ve tüm çabalara rağmen kontrol altına alınamamıştı. Anadolu'da Sultan Baybars'a karşı zaten büyük bir sempati vardı. Şimdi Huni zaferi, bu sempatiyi daha da büyütüp tam bir Moğol aleyhtarlığına dönüştürebilirdi. Gerçi, başta Sâhib Fahreddin Ali olmak üzere ileri gelen Selçuklu devlet adamları, Baybars'a itaat etmemiş ve kendisine olan sadakatten ayrılmamışlardı. Ancak Anadolu'nun gerçek hâkimi olan Pervâne, eskisi gibi kendisine sadık değildi. En azından bir savaş hâlinde tarafsız kalacağını göstermişti. Abaka Han, onun Sultan Baybars ile irtibata geçtiği hakkında ciddi belgelere ulaşmıştı. Tüm bunlar Moğolların Anadolu'daki hâkimiyetinin ciddi manada zedelendiğini gösteriyordu ve bu durumun bir an önce düzeltilmesi gerekiyordu.

Abaka Han, Selçuklu emirlerinin çağrılarına rağmen Sultan Baybars'ın Anadolu'dan çekilmesine kadar harekete geçmedi. Onun Suriye'ye ulaşması üzerine, Selçuklu ülkesindeki hâkimiyetini yeniden tesis etmek için 30 bin kişilik bir orduyla Anadolu'ya girdi.¹¹⁷⁰ Erzincan ve Divriği üzerinden yoluna devam ederek Elbistan'a vardı. Burada Pervâne ile birlikte Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhusrev ve Sâhib Fahreddin Ali'nin itaatlerini kabul etti. Daha sonra savaş alanında bizzat incelemelerde bulunmak üzere Elbistan'dan Huni Ovası'na geçti. Karşılaştığı manzara karşısında duygulanan ve hatta ağlayan Abaka Han, Memlûk ordusunun büyüklüğünü kendisine haber vermeyen Pervâne'yi, Baybars ile işbirliği yapmakla itham etti. Pervâne'nin Memlûklerin gelişinden haberi olmadığını söylemesi kâr etmedi. Bu sırada Abaka'nın yanında mülteci olarak bulunan Memlûk komutanı İzzeddin Aybek eş-Şeyhî, Pervâne'nin

¹¹⁶⁹ O, vakayı ilk olarak Tudavun Noyan'ın nökerlerinden Bugaday'ın kendisine arz etmesiyle öğrenmiş, aşırı duygulanmış ve büyük bir öfkeye kapılmıştı. [Bk. Reşîdüddin, *Câmiü't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 113].

¹¹⁷⁰ Selçuklu kaynakları Abaka'nın Anadolu'ya yaptığı sefere yer ayırmakla birlikte tarihini vermezler. Reşîdüddin, Şevval 676/Temmuz 1277 tarihini verir. Bk. Reşîdüddin, *Câmiü't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 113. İbn Şeddâd, Haziran ayını işaret eder. Bk. İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 112.

Baybars ile mektuplarını ortaya döktü. Abaka Han, Pervâne'yi göz altına almakla birlikte yargılanmasını sonraya bıraktı.¹¹⁷¹

Pervâne işini halleden Abaka Han, önce Sultan Baybars'a bir elçi ile kendisine aşağılama ve tehditlerle dolu bir mektup gönderdi.¹¹⁷² Suriye'ye girme niyetiyle ordusunun öncü birliklerini Göynük'e sevk etti. Ancak ordunun sayısal yetersizliği ve mevsimin uygunsuzluğu konusunda komutanlarının uyarısına kulak vererek bundan vazgeçti. Memlûk Sultanı Baybars'ın savaş hazırlıkları yaptığını haber alınca Elbistan'dan dönerek Kayseri'ye yöneldi. Yolda rastladığı Türkmen obalarında intikam duygusuyla katliamlar yaptı. Sultan Baybars'a itaat ettikleri gerekçesiyle Selçuklu devlet adamlarını cezalandırmaya başladı. Bu çerçevede Kayseri Kadısı Celaleddin Habib ve Sivas Kadısı İzzeddin el-Hasan b. Muhammed el-Urmevî'yi şehit ettirdi. Suçlu gördüğü 104 devlet adamı, onun gazabından ancak veziri Sâhib-i Divan Şemseddin Cüveynî'nin büyük çabası sonucunda kurtulabildi. Abaka Han bu kez de bazı şehirlerin yağmalanmasını ve katliama tâbi tutulmasını emretti. Sâhib Cüveynî'nin bazı şehirlerin diyetini ödemesine rağmen, İbn Şeddâd'ın iddiasına göre, yalnızca 200 bini Kayseri'de olmak üzere yaklaşık yarım milyon kişi İlhan'ın gazabına uğramıştı.¹¹⁷³

Abaka Han, bu sırada Karamanoğlu Mehmed Bey'in faaliyetlerinden haberdar olmuştu. Selçuklu ülkesinin batısında Moğol hâkimiyetine son veren bu Türkmen hareketinin bastırılması için kardeşi Kongurtay ile birlikte Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhusrev ve Sâhib Fahreddin Ali'yi görevlendirdi.¹¹⁷⁴

Abaka Han, Huni Savaşı'nda Moğol ordusunun uğradığı felakette sorumlu gördüğü ve Sultan Baybars ile gizlice ittifak yapmakla itham ettiği Muînüddin Süleyman Pervâne'yi

¹¹⁷¹ Reşîdüddin, *Câmiü't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 113; İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 91.

¹¹⁷² Mektubun metni şöyleydi: "Sizler birden bire hırsızlar gibi bizim karavullarımıza saldırıyor ve birkaç kişiyi öldürüyorsunuz. Haberi bize ulaştığında sizi defetmek için at biniyoruz. Hırsız gibi kaçırıyorsunuz. Eğer düşmanlık düşünceniz varsa mertçe meydana çıkın ve verdiğiniz kararda durun. Mademki sen savaşa gelmiyorsun, ordumuzun sizinle savaşmak için niyeti kesindir. Muhakkak bizim öfkemizin ateşi Şam diyarına ulaştığında yaş ve kuru hepsi yanacaktır. Çünkü kadim olan Allah [Gök Tanrı], dünya memleketlerini Cengiz Han'a ve onun uruşuna bağışlamış, boyun çevirenlerin önde gelenlerini bizim itaat halkımıza sokmuştur. .." Bk. Reşîdüddin, *Câmiü't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 113-114. Bu mektup bazı ufak farklılıklarla İbn Bibi tarafından da eserine dercedilmiştir. Bk. İbn Bibi, II, s. 197-198.

¹¹⁷³ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*, s. 91-92; İbn Bibi, II, s. 197; Reşîdüddin, *Câmiü't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 113; Aksarayî, s. 89; Ebü'l-Ferec, II, s. 600; Turan, *Türkiye*, s. 551.

¹¹⁷⁴ İbn Bibi, II, s. 198. İbn Bibi, Abaka Han'ın görevlendirdiği şehzadenin Argun olduğunu belirtir. Bununla birlikte, Aksarayî (Bk. s. 97), Reşîdüddin [Bk. *Câmiü't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 114] ve Anonim Selçukname'nin (Bk. s. 39) sonraki hadiseler için verdiği kayıtlar şüpheye mahal bırakmaksızın bu şehzadenin Kongurtay olduğunu ortaya koymaktadır.

Anadolu'da bırakmayarak yanında götürdü. Aladağ yaylağına gelindiğinde, Toku ve Tudavun noyanların aileleri onu suçlayarak öldürülmesini istediler. Moğol komutanları da onu üç konuda suçlamaktaydılar. Birincisi, Baybars'ın önünden kaçmasıydı. İkincisi, Baybars'ın Anadolu'ya girişini zamanında İlhan'a bildirmemesiydi. Üçüncüsü ise, savaştan sonra hemen kulluğa gelmek yerine Tokat'a çekilmesiydi. Bu suçlamaları yapan Moğol komutanları Pervâne'nin göz altına alınmasını sağladılar. Bu suçlamalara eski sultan IV. Rükneddin Kılıcarşan'ın öldürülmesi de eklenmişti. Tüm bunlara rağmen Abaka Han onun ölümüne ferman vermedi. Ancak bu sırada Suriye'den dönen elçilerin, getirdiği bilgiler ve belgelerin Abaka Han'a arz edilmesi Pervâne'nin sonunu hazırladı. Zira Moğol elçileriyle görüşen Baybars, Pervâne'ye olan öfkesinden dolayı, kendisini Anadolu'ya davet edenin Pervâne olduğunu belirtmiş hatta buna ilişkin mektupların orijinallerini de elçilere teslim etmişti. Daha evvel de böyle mektupların varlığından haberdar olan ancak tam anlamıyla ikna olmayan Abaka, elçilerin getirdiği bu bilgi ve belgelerle ikna oldu. Huzuruna çağırdığı Pervâne'ye mektupları gösterdi. Pervâne suçunu itiraf etti. Bunun üzerine, Abaka Han'ın fermanıyla Aladağ'da katledildi (1 Rebiyülevvel 676/2 Ağustos 1277).¹¹⁷⁵

Muînüddin Süleyman Pervâne, kendi çağında olduğu gibi modern tarihçiler tarafından da ciddi eleştirilere uğramış bir Selçuklu devlet adamıdır.¹¹⁷⁶ Bununla birlikte Türkiye Selçuklu tarihinde bir devre (1262-1277) adını verdiği de unutulmamalıdır.¹¹⁷⁷ Nitekim o, Türkiye Selçuklu Devleti'nin İlhanlılar tarafından dikkate alınan son yöneticisidir. Ölümünden sonra Selçuklu Türkiye'si tamamen Moğol valilerinin kontrolü altına girmiş ve Selçuklu Devleti Anadolu üzerindeki kontrolünü kaybederek yıkılışa sürüklenmiştir.

10. Karamanoğlu Mehmed Bey ve Siyavuş'un Direnişi

Abaka Han'ın Aladağ'a giderken Anadolu'da sükûneti sağlamakla görevlendirdiği kardeşi Kongurtay ile Sâhib Fahreddin Ali, Aksaray'da bağımsızlığını ilan etmiş bulunan Kızıl Hamit Bey üzerine yürümüşlerdi. Etrafına 4 bin civarında Türkmen ve Arap toplamış olan Kızıl Hamit Bey'i, ele geçirdiği Aksaray'da ani bir baskın sonucunda katlettiler. Moğol ordusunun yağma ve katliamına uğrayan Aksaray'da

¹¹⁷⁵ Reşîdüddin, *Câmü't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 114; İbn Bibi, II, s. 198-199; İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi*, s. 92-93; Aksarayî, s. 89-90; Ebü'l-Ferec, II, s. 600; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 178-179; Turan, *Türkiye*, s. 552-553.

¹¹⁷⁶ Muînüddin Süleyman Pervâne hakkındaki eleştiriler için bk. Turan, *Türkiye*, s. 557; Kaymaz, *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, s. 180-181; Kesik, "Muînüddin Süleyman Pervâne", s. 92.

¹¹⁷⁷ Turan, *Türkiye*, s. 505-557.

yaklaşık 6 bin kişi öldürüldü veya esir edildi. Kongurtay, kendisini bir süre uğraştıran Kızıl Hamit olayını çözdükten sonra, Karamanoğlu Mehmed Bey ve Sultan Alâeddin Siyavuş'un hüküm sürdüğü Konya üzerine yürüdü.¹¹⁷⁸

Kongurtay ve Sâhib Fahreddin Ali komutasındaki Moğol ordusunun Konya üzerine geldiğini haber alan Karamanoğlu Mehmed Bey, Sultan Siyavuş'u alarak şehri terk etti ve süratli bir biçimde Ermenek'e çekildi. Mehmed Bey'i bulamayan Kongurtay, Konya çevresinde yağma ve katliamlarda bulunarak halktan pek çok kişiyi tutsak aldı. Mehmed Bey tarafından tayin edilmiş Ilgın ve Akşehir serleşkerlerini adamlarıyla birlikte katlettirdi. Moğol ordusu Konya üzerine yürüdü. Ancak şehirdekiler kale kapılarını kapatarak onların şehre girmesine izin vermedi. Bunu gören Moğol şehzadesi kuşatmadan vazgeçerek geri çekildi. Onun geri çekilmesi üzerine, Karamanoğlu Mehmed Bey, Sultan Siyavuş'u alarak tekrar Konya'ya geldi. Ancak Moğollara ve Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev'e kapılarını açmayan Konya, Karamanoğlu Mehmed Bey ve Sultan Siyavuş'a da kapılarını açmadı. Şehrin kadısı Siraceddin Mahmud Urmevî, surlara çıkarak Türkmenlere bizzat ok fırlattı. Buna tepki gösteren Mehmed Bey, Konya'nın çevresindeki mamureleri ve bahçeleri tahrip ettikten sonra Ermenek'e çekildi.¹¹⁷⁹

Abaka Han, kardeşi Kongurtay'ın Anadolu'da sükûneti sağlayamaması üzerine, Selçuklu ülkesinde belirli bir nüfuza sahip olan veziri Sâhib-i Divan Şemseddin Cüveynî'yi Anadolu'ya gönderdi (17 Rebiyülahir 676/17 Eylül 1277). Sâhib-i Divan harap olmuş şehirlerde yeniden imar faaliyetlerine başlayıp vergiyi yeniden koymayı başardı.¹¹⁸⁰ Memleket işlerini belirli bir düzene oturtuktan sonra Karamanoğlu Mehmed Bey ve Sultan Siyavuş'un üzerine yürüdü. Sâhib Fahreddin Ali ile Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev de ona katıldı. Maiyetinde Göhürge (Kuhurgay) Noyan ve Erkasun Noyan olduğu hâlde Lârende üzerinden Ermenek'e varan Sâhib-i Divan, Karaman Türkmenlerine karşı üstünlük sağladı. Pek çok Karaman Türk'ünü esir aldığı gibi sürülerini de ele geçirdi. Ancak kışın bastırması, derbentlerin karla kaplanması, Siyavuş'un ve Türkmenlerin sarp dağlara sığınmaları üzerine geri çekilmeye başladı. Ordusunun bir kısmını Sâhib Fahreddin Ali ve Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev ile

¹¹⁷⁸ Memleketinde cereyan etmesi dolayısıyla, Aksarayî, Kızıl Hamit Bey Vakası hakkında oldukça detaylı bilgi vermektedir. Bk. Aksarayî, s. 97-101.

¹¹⁷⁹ İbn Bibi, II, s. 211-213.

¹¹⁸⁰ Reşidüddin, *Câmiü't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, s. 114; İbn Bibi, II, s. 214-215.

Konya'ya gönderirken kendisi Göhürge Noyan ile birlikte Kazova¹¹⁸¹ Kışlağına çekildi.¹¹⁸²

Kazova Kışlağına çekilen Şemseddin Cüveynî, buradan Sinop ve Kastamonu şehirlerinin yöneticilerine, Uç bölgesindeki Türkmen beylerine hilatler ve davet mektupları (istimaletname) göndererek onları İlhanlı Devleti'ne bağlılığa çağırdı. Bu arada halkı ezen vergiler ve salmalar ile müsadere uygulamalarını kaldırdı.¹¹⁸³ Böylece, Selçuklu halkı ve ayanının yeniden İlhanlı Devleti'ne karşı itimat, itaat ve sempatisini arttırmaya çalıştı. Fakat Denizli bölgesindeki Ali Bey ile Karamanoğlu Mehmed Bey'e nüfuz edemedi.

Konya'ya gönderilen Sultan ve Sâhib Fahreddin Ali, Karamanoğlu ile savaşa hazırlandılar. Yanlarında bulunan Moğol askerlerine ilaveten muvazzaf ve paralı askerlerden, Konya ahileri ve fityanlarından, şehrin piyade askerlerinden topladıkları kalabalık birliklerle harekete geçtiler. Lârende üzerinden süratle, Mut Ovası'na ilerlediler. Gelişlerini haber alarak Sultan Siyavuş'u vilayete gönderen Karamanoğlu Mehmed Bey'le burada karşı karşıya geldiler. Yapılan çarpışmada Karamanoğlu Türkmenine üstünlük sağladılar. Mehmed Bey'i, kardeşlerini ve yeğenlerini yoğun ok yağmuru altında şehit ettiler (Cemaziyelahir 676/ Kasım 1277).¹¹⁸⁴ Direnişin sona erdirilmesi için onların başlarını gövdelerinden ayırarak bütün Karaman (Ermen) diyarı kalelerinde dolaştırdılar. Akdeniz sahiline kadar bütün Karaman memleketlerini yağma ve katliama tâbi tuttular. Moğol askerleri Niğde üzerinden Sâhib-i Divan'ın bulunduğu Kazova Kışlağına hareket ederlerken Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev ve Sâhib Fahreddin Ali, muzaffer biçimde Konya'ya girdiler.¹¹⁸⁵

Böylece, Muînüddin Süleyman Pervâne'nin Baybars ile kurduğu ittifaktan doğan, Beylerbeyi Şerefüddin Mesud'un fiiliyata geçirdiği, Karamanoğlu Mehmed Bey'in zirveye taşıdığı bağımsızlık hareketi gücünü büyük ölçüde yitirdi. Selçuklu Türkiye'si artık çok daha güçlü bir biçimde Moğol hâkimiyetine girerken, hareketin son kalıntıları da 1278 yılında Sâhib Fahreddin Ali ve Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev tarafından

¹¹⁸¹ Tokat ile Turhal arasındaki bu ova, Bizans devrinde Dazimon olarak adlandırılmaktaydı. Burada aynı adı taşıyan bir de müstahkem kale bulunmaktaydı. Bk. İbn Bibi, II, s. 153, dipnot 254.

¹¹⁸² İbn Bibi, II, s. 215.

¹¹⁸³ İbn Bibi, II, s. 216-217.

¹¹⁸⁴ Faruk Sümer, "Karamanoğulları", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 24, İstanbul 2001, s. 455.

¹¹⁸⁵ İbn Bibi, II, s. 215-216.

ortadan kaldırıldı.¹¹⁸⁶ Konumuzun kapsamı açısından dışarıda kalan bu dönemde, uçlarda bulunan Türkmen beyleri fırsat buldukça İlhanlı egemenliğindeki Konya'ya itaatten çıkarak aralıklarla bazı bağımsızlık girişimlerinde bulunmayı sürdürecektir.¹¹⁸⁷ Türkiye Selçuklu Devleti sultanları ise, iç ve dış siyasi koşulların etkisiyle İlhanlı yönetiminden kopmayı düşünmeden hükümranlıklarını her geçen gün biraz daha kaybedeceklerdir.

¹¹⁸⁶ Karamanoğlu Mehmed Bey'i ortadan kaldıran Moğol işbirlikçileri, Cimri diye hitap ettikleri Sultan Alâeddin Siyavuş'u ele geçirememişlerdi. Bir süre Karaman topraklarında ikamet eden Siyavuş, Sâhib Fahreddin Ali ve Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev'in Konya'dan ayrılıp Kazova'ya gitmesi üzerine, emrindeki Türkmenlerle birlikte Batı Anadolu'ya çekilerek Karahisar-ı Devle'ye yerleşmişti. Cüveynî'nin Anadolu'dan ayrılmasından sonra Fahreddin Ali, Siyavuş'u tenkil etmek için Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev ile birlikte harekete geçti. Kazova'dan Ankara'ya gelerek asker toplamaya başladı. Emir Bedreddin Hoteni, Emir Alameddin Kayser, Emir Seyfeddin Toruntay gibi Pervâne döneminin büyük emirleri ile Melikü'l-ümerâ Azizüddin Muhammed ve Germiyan beyleri onlara katıldılar. Bir aylık bir hazırlıktan sonra Ankara'dan ayrılarak Amuriyye'ye (Seyitgazi) vardılar. Siyavuş'un karargâh kurduğu Molifdun (Bolvadin) üzerine yürüdüler. 17 Muharrem 676 [677olmalı] / 9 Haziran 1278 Perşembe günü meydana gelen cenkte Siyavuş'u esir aldılar. Sâhib Fahreddin Ali ve Sultan'ın emriyle derisi yüzülen Siyavuş'u ibretiâlem olması için Anadolu'nun bütün şehirlerinde dolaştırdılar. Böylece Moğol muhalefetinin en önemli temsilcilerinden birisini daha ortadan kaldırmış oldular. Sonraki hedefleri, Lâdik/Tonguzlu (Denizli)-Honaz Türkmenlerinin lideri Ali Bey idi. Ali Bey, Sultan Baybars'ın Anadolu'ya gelişi esnasında ona bağlılığını bildirmiş, Karamanoğlu Mehmed Bey ile ortak hareket etmiş, nihayet Siyavuş üzerine yapılan sefere iştirak etmemişti. Selçuklu kuvvetlerinin üzerine geldiğini haber alan Ali Bey, savaşı göze alamayarak Uluborlu'da (Borgulu) Sâhib Fahreddin Ali ve Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev'in huzuruna çıktı. Suçlu bulunarak Karahisar'a sürülen kudretli Türkmen beyi burada hayatını kaybedecekti. Karahisar, Sandıklı ve Cuhud'da (Şuhut) bir süre daha kalan Selçuklu emirleri, Türkmen beylerinin itaat etmesi için çalıştılar. Birçok Türkmen beyini itaate alarak onlara aman belgeleri (ferman-i aman) verdiler. Böylelikle uzun zamandır itaatten çıkan ve Moğollara karşı muhalefetin odağı hâline gelen uç bölgeleri yeniden Moğol egemenliğine girmiş oldu. Bk. İbn Bibi, II, s. 236-239; Aksarayî, s. 102-104.

¹¹⁸⁷ Örneğin 1281 yılında Moğolların Humus'ta Memlûklere yenilmesi ve Abaka'nın ölümü sonucunda Anadolu'da karışıklıklar çıkmıştır. Bunun üzerine Karamanoğlu Mehmed Bey'in yerine geçen kardeşi Güneri Bey sık sık Konya üzerine akınlar düzenlerken Eşrefoğlu Süleyman Bey de buraya ve Akşehir'e hücumla başlamıştır. Türkmenlerle baş edemeyen Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev, Abaka'nın yerine geçen Ahmet Teküder'den (1282-1284) yardım istemiş, Teküder bunun üzerine kardeşi Kongurtay'ı bir kez daha Anadolu'ya göndermiştir. Sultan Gıyâseddin Keyhusrev'in ölümünden sonra tahta çıkan II. Mesud (II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu) Konya'da kendini güvende hissetmeyip Kayseri'ye çekilince III. Keyhusrev'in annesi iki torununu Konya'da tahta çıkarmıştır. Ancak güçlkle karşılaşıncı Karamanoğlu Güneri Bey'e beylerbeyilik, Eşrefoğlu Süleyman Bey'e saltanat naibliği menşuru göndererek onların desteğini sağlamaya çalışmış, bunun üzerine Türkmen beyleri 14 Mayıs 1285'te Konya'ya gelmişlerdir. Ancak Argun Han'ın (1284-1291) emriyle bu çocukların hayatına son verilmiştir. 1288'de Güneri ve Süleyman beyler Konya'ya gelerek Selçuklu Sultanı II. Mesud ile Moğollara bağlılıklarını bildirmişlerdir. Ancak 1291'de Argun'un ölümü üzerine yeniden başlayan direniş aralıklarla sürmüş, Gazan Han (1295-1304) zamanında İlhanlı ülkesinde başlayan iç çekişmeler, Türkmen beylerinin özerkliklerini genişleterek bağımsızlıklarını ilan etmelerine zemin hazırlamıştır. Geniş bilgi için bk. Sümer, "Karamanoğulları", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 24, İstanbul 2001, s. 455-456.

SONUÇ

Cengiz Han ve haleflerinin XIII. yüzyılda gerçekleştirdikleri Moğol yayılması, tarihin gördüğü en süratli ve en kapsamlı istila hareketlerinden biridir. Moğol istilasının saçtığı dehşet, bu istilaya maruz kalan toplumların belleğinden uzun süre silinmezken, Moğol hâkimiyetini tanımak zorunda kalan ülkeler de onların zulüm ve baskısından kurtulamamıştır.

Moğolların Uzak Doğu'dan Orta Doğu'ya, Hindistan'dan Doğu Avrupa'ya kadar uzanan çok geniş bir sahaya hâkim olması, kendilerine özgü güç unsurları yanında hiç kuşkusuz, yayıldıkları bu alanın siyasal koşulları ile de ilgilidir. Nitekim Türkiye Selçuklu Devleti'nin de yer aldığı Orta Doğu İslam coğrafyasının Büyük Selçuklu devlet düzeninin ortadan kalkmasından sonra yaşadığı siyasal parçalanma, bölge devletleri arasında sonu gelmeyen çatışmaları birlikte getirmiş, önceki yüzyılda Haçlılara karşı birleşmiş olan bölge devletlerinin Moğollara karşı ittifak kurmasına engel olmuştur. Orta Doğu'nun ve Türkiye'nin Moğol hâkimiyeti altına girmesinin en önemli nedenlerinden birini oluşturan bu durum, Memlûk Sultanı Baybars'ın Moğolları 1260 yılında Aynicâlût Savaşı'yla durdurmasına kadar devam etmiştir.

Orta Doğu'ya yönelen ilk Moğol akınından itibaren Moğol yayılmasının bölge için ifade ettiği tehdidi layıkıyla değerlendiren, buna karşı bilinçli bir güvenlik stratejisi geliştiren ilk hükümdar, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad olmuştur. Keykubad, ülkesini ve bütün Orta Doğu'yu tehdit eden bu olguyu ilk andan itibaren ciddiye almış, tabir yerindeyse dış politikasının merkezine yerleştirmiştir.

Bölge devletlerinin Moğollara karşı mutlaka ortak hareket etmesi gerektiğini düşünen Keykubad, 1221 yılında Halife Nâsır Lidînillâh'ın Moğollara karşı yardım çağrısına tam destek vermiş, ağabeyinin saldırgan politikaları nedeniyle bozulan Selçuklu-Eyyûbî ilişkilerini normalleştirerek bölgesel bir ittifakın temellerini atmaya çalışmıştır. Moğollar ile arasında daima bir tampon bölge oluşturmaya özen gösteren Keykubad, Selçukluların geleneksel doğuya yayılma politikasına ara vererek Eyyûbî hükümdarlarından Melik Eşref'in el-Cezire ve Doğu Anadolu'daki hâkimiyetini tanımış, Eyyûbî meliklerinin kız kardeşiyle evlenmek ve bu evlilikten doğan Kılıcarslan'ı veliyaht tayin etmek suretiyle iki güçlü İslam devletinin Moğollara karşı ortak bir cephe kurmasını amaçlamıştır.

Celeddin Hârizmşah'ın 1225 yılında Azerbaycan'a yerleşerek Hârizmşahlar Devleti'ni ihya etme çalışmalarına içtenlikle destek veren Alâeddin Keykubad, Moğollarla arasında set olarak gördüğü Celeddin'i de Eyyûbîler ile kurduğu ittifak sistemine dâhil etmek istemiştir. Ancak Hârizmşah'ın -Keykubad'ın tüm uyarılarına rağmen- Eyyûbîler ile uzlaşmaz tutumu ve Doğu Anadolu'ya yönelik genişleme siyaseti onunla anlaşmayı imkânsız hâle getirerek çatışmaya yol açmıştır. Yassıçimen Savaşı, Celeddin Hârizmşah'ın devletini yıkılışa, Alâeddin Keykubad'ı ise süratle hiç arzulamadığı bir sonuca -Moğol gücüyle yüzleşmeye- sürüklemiştir.

Melik Eşref'in Anadolu'nun doğusundaki hâkimiyetini tanıyarak Moğollarla arasında bir kez daha tampon bölge oluşturmayı deneyen Keykubad, müttefikinin güvenlik önlemlerini ihmal etmesi üzerine -zorunlu olarak- Doğu Anadolu'ya yönelik genişleme siyasetini devreye sokmak zorunda kalmıştır. Cormagun Noyan'ın Anadolu'ya düzenlediği 1231-1232 akınları karşısında kaçınılmaz sonun yaklaştığını gören Keykubad, İznik Rum İmparatorluğu ve Gürcistan Krallığı ile yaşanan sınır çatışmalarına derhâl son vererek barışı öne çıkarmıştır. Buna karşılık Doğu Anadolu'daki zorunlu genişleme siyaseti, Moğollara karşı işbirliği yapması gereken iki kudretli İslam devletini sonu gelmeyen çatışmalara sürüklemiş, bölgesel ittifak olanaklarını tamamen ortadan kaldırmıştır. Bütün bunların bir sonucu olarak, Alâeddin Keykubad gibi kudretli bir sultan, ölümünden kısa süre önce Moğol Hanı Ögedey'in il olma (itaat etme) teklifini kabul etmek zorunda kalmıştır. Selçuklu Devleti'ne büyük bir yükümlülük getirmeyen ve ayrıcalıklı bir tâbiyet tanıyan bu durum çok uzun sürmemiş, Kağanlık merkezinin ve Batu Han'ın kararlarıyla bozulmuştur.

Sultan Alâeddin Keykubad'ın böylesine sıkıntılı bir dönemde zehirlenerek genç sayılabilecek bir yaşta vefatı, üzerinde tartışılan bir konudur. Ölümü üzerine, başını Emir Sadeddin Köpek'in çektiği birtakım emirler, Sultan'ın vasiyetini dinlemeyerek çocuk yaşlardaki meliklerden yaşça en büyüğü olan II. Gıyâseddin Keyhusrev'i (1237-1246) sultan ilan etmişlerdir. Saltanatının ilk yıllarını, kendisini sultan ilan eden güruhun lideri olan Emir Sadeddin Köpek'in baskısı altında geçiren II. Keyhusrev, nihayet onu katletmeyi başararak devlet yönetimini eline alabilmiştir.

Hiç kuşkusuz Köseadağ Savaşı'ndaki yenilgi nedeniyle birçok tarihçinin eleştirisine maruz kalan II. Gıyâseddin Keyhusrev, yaşının oldukça küçük olmasına, Sadeddin'in devlet ve toplum bünyesinde açtığı sorunlarla boğuşmasına rağmen babasının dış politika ilkelerini aynen uygulamıştır. Keykubad'ın Moğolların il olma teklifine verdiği olumlu cevabı aynen teyit etmiş, babasının son döneminde bozulan Eyyübî ilişkilerini düzeltmiş ve karşılıklı akrabalık ilişkileri ile sağlamlaştırmıştır. Moğol işgali altında olan Gürcistan Krallığı ile de akrabalık bağları kurarak Moğollara karşı doğuda set oluşturabilecek bir müttefik elde etmeye çalışmış, babasının mutlaka alınmasını istediği Âmid Kalesini fethederek Erzurum'dan Ahlat'a, oradan Diyârbekir'e kadar uzanan bir güvenlik kuşağı oluşturmuştur. Ancak aradaki barışa rağmen, Moğolların saldırgan tutumlarından vazgeçmemesi üzerine Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev, onlarla çarpışmaya karar vermiştir. Babasının kurabildiğinden daha geniş bir ittifak ağı tasarlamasına, bunun için devletin bütün olanaklarını seferber etmesine karşın hedefine ulaşamamış ve Köseadağ'da meydana gelen savaşta (1243) bozguna uğramıştır. Köseadağ bozgunundan sonra Baycu Noyan ve nihayet Altın Orda hükümdarı Batu Han ile yapılan antlaşmalar ile Türkiye Selçuklu Devleti, Moğol Hanlığının haraçgüzarı hâline gelmiştir.

Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in genç yaşta ölmesi, oğullarının ise çok küçük yaşta olması, Moğol hâkimiyetine giren devletin güçlü emirlerin elinde kalmasına yol açmıştır. Makam elde etmek için birbiriyle çekişen ve Moğollarla işbirliği yapmaktan çekinmeyen emirlerin mücadeleleriyle geçen bu dönemde, Şemseddin İsfahanî (öl. 1249) diktatörlüğüyle, Celaleddin Karatay (öl.1254) ise uzlaştırıcı kimliğiyle devletin ayakta kalmasını sağlamıştır. Karatay'ın II. Gıyâseddin Keyhusrev'in üç oğlu: II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıcarslan ve II. Alâeddin Keykubad'ı aynı anda

sultan ilan ettiği dönem (1249-1254), Selçuklu tarihinde “ortak saltanat dönemi” olarak adlandırılmıştır.

Karatay’ın ölümü üzerine devletin hâkimiyetini tek başına ele geçiren II. İzzeddin Keykâvus, Moğollara karşı uzun sürecek bir bağımsızlık mücadelesini başlatmıştır. Köseadağ Savaşı’ndan sonra Moğollara karşı savaşmayı göze alan ilk ve tek Selçuklu sultanı olan İzzeddin Keykâvus, 1256 yılında meydana gelen Sultan Hanı Savaşı’nda Moğollara yenilmesine rağmen mücadelesini sürdürmüştür. Bu yenilgi üzerine tahtını Moğolların desteklediği kardeşi IV. Rükneddin Kılıcarslan’a kaybeden Keykâvus, İznik Rum İmparatorluğu ile gerçekleştirdiği ittifak ve Türkmenlerin desteği sayesinde tahtını yeniden elde etmiştir.

1256 yılında İlhanlı Devleti’ni kuran Hülâgû Han’ın ılımlı yaklaşımı üzerine, bir dönem Moğol egemenliğini kabul eden ve Selçuklu tahtını kardeşi IV. Rükneddin Kılıcarslan ile paylaşan İzzeddin, Memlûk Sultanı Baybars’ın 1260 yılında Moğolları Aynicâlût Savaşı’nda bozguna uğratmasıyla değişen siyasal dengelerden yararlanarak yeniden bağımsızlık mücadelesine girişmiştir. Baybars ile yürütölen gizli ittifak görüşmelerine ve Türkmenlerin desteğine dayanarak 1262 yılına kadar mücadelesini sürdüren İzzeddin Keykâvus, görüşmelerin ortaya çıkması ve kendisinin vesile olduğu Türkmen direnişinin ezilmesi üzerine Bizans İmparatorluğu’nun merkezi İstanbul’a sığınmak zorunda kalmıştır.

İstanbul’u mücadelesinin merkezi hâline getiren Sultan İzzeddin Keykâvus, özellikle Altın Orda Hanlığının Müslöman hükömdarı Berke ile -İslam dünyasının hamisi- Memlûk Sultanı Baybars arasında başlayan ittifak görüşmeleri içinde yer alarak hem tahtını hem de ülkesinin bağımsızlığını kazanmaya çalışmıştır. Bunun için İstanbul’da ve Kahire’de somut adımlar atılmış fakat bu ittifakın olmazsa olmaz devleti Bizans İmparatorluğu’nun İlhanlılara yaklaşması sebebiyle, bir taraftan Memlûk ve Altın Orda ittifak girişimleri, diğer taraftan kendisinin ve ülkesinin geleceğini bu ittifaka bağlayan İzzeddin Keykâvus’un planları sonuçsuz kalmıştır. Bu durumda tek çözümü Mikhaıl Palaiologos’un ortadan kaldırılmasında gören Keykâvus, Bizanslı muhaliflerle birlikte düzenlediği hükömet darbesinin başarısızlığa uğraması üzerine tutsak edilmiştir. Ancak tutsaklığı uzun sürmemiş, Anadolu’da müttefik bir yönetimin Memlûklerle kurulacak bir ittifakın kilit noktası olduğunu düşönen Altın Orda hükömdarı Berke Han tarafından

kurtarılarak Kırım'a getirilmiştir. Bununla birlikte Berke Han'ın aynı yıl ölümü üzerine Altın Orda tahtına geçen Mengü Timur'un İlhanlılara yaklaşması, Keykâvus'un gözden düşmesine ve ömrünün geri kalanını Altın Orda Hanlığı sınırları içerisinde çaresiz bir biçimde tamamlamasına yol açmıştır.

Onun ülkeden ayrılması üzerine tek başına Selçuklu tahtına oturan IV. Rükneddin Kılıcarslan, Moğol egemenliğine ilaveten Muînüddin Süleyman Pervâne'nin gölgesinde sultanlık yapmak zorunda kalmıştır. Pervâne ile yaşadığı rekabet esnasında Memlûk Sultanı Baybars ile irtibat kurduğuna ilişkin ciddi kanıtlara sahip olduğumuz Rükneddin Kılıcarslan, Pervâne'nin ihbar ve ithamı sonucunda Moğollar tarafından öldürülen ilk Selçuklu sultanı olmuştur.

Moğollardan aldığı güçle, önce II. İzzeddin Keykâvus'u daha sonra IV. Rükneddin Kılıcarslan'ı bertaraf eden (1266) Muînüddin Süleyman Pervâne, Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev'in bebek yaşta olmasından yararlanarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin yegâne hâkimi hâline gelmiştir. Daima Moğollara dayanarak devlet basamaklarında yükselen Pervâne, Abaka Han'ın Selçuklu devlet adamları üzerindeki baskısı artınca İlhanlılara sadakatten ayrılarak Memlûk Sultanı Baybars'a yaklaşmıştır. Oldukça gizli yürütülen görüşmeler esnasında Anadolu'ya davet edilen Baybars'ın aşırı titiz tutumuyla müdahaleyi geciktirmesi, Muînüddin Süleyman Pervâne'nin devletin bağımsızlığını korumak için Memlûk yanlısı gözükken ancak İlhanlıları da ihmal etmeyen ikili politikasının yarattığı sorunlar, Selçuklu-Memlûk ittifak girişimini olumsuz etkilemiştir. Uzayıp giden bu görüşmeler sürecinde Muînüddin Süleyman Pervâne'nin etrafındaki emirlerden ve Türkmen beylerinden bir kısmı, Pervâne'nin ikili politikalarına karşı çıkarak bir an önce İlhanlılara karşı harekete geçilmesini savunmuşlardır. Bunların liderliğini yapan Beylerbeyi Şerefüddin Mesud'un (Hatiroğlu), Pervâne'nin İlhanlı başkentinde olduğu sırada başlattığı bağımsızlık hareketi, Mesud'un destek çağrısına Baybars'ın zamanında destek vermemesi nedeniyle Moğollar tarafından kolayca bastırılmış ve Pervâne'nin planlarının da su yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Planları ortaya çıkan Pervâne, Sultan Baybars'ın Anadolu'ya yaptığı sefere iştirak etmemekle son bir hata daha yapmış, İlhanlıların kendine olan itimadını tekrar kazanmayı amaçlayan bu son hamlesiyle Abaka'yı ikna edemediği gibi Baybars'tan destek alma olanağını da tamamen kaybetmiştir. Bütün bunlar sonucunda İlhanlı ordugâhında yargılanan Pervâne, Abaka Han'ın emriyle katledilmiştir.

Hatiroğlu Şerefüddin Mesud ve Pervâne'nin Moğollar tarafından ortadan kaldırılması, uçlardaki Türkmen beylerinin, Karamanoğlu Mehmed Bey önderliğinde ve hiç kuşkusuz Memlûklerle işbirliği içinde yürüttükleri bağımsızlık girişimlerinin devam etmesine engel olmamıştır. Mehmed Bey'in kaynaklarda "Cimri" (Düzmece) lakabıyla küçümsenen Sultan Alâeddin Siyavuş'u Konya'da tahta çıkarması, Moğolları ve Moğol taraftarı Selçuklu emirlerini bertaraf etmesiyle büyüyen bağımsızlık hareketi, Baybars'ın ölümünden sonra dış destekten mahrum kalmış ve amacına ulaşamamıştır. Bunun sonucunda önce Karamanoğlu Mehmed Bey, sonra Alâeddin Siyavuş Moğollar tarafından öldürülmüşlerdir.

Bundan sonra taht kavgalarının eksilmediği Türkiye Selçuklu ülkesinde İlhanlıların tayin ettiği valililer denetimi eline almış, sultanlar bu valilerin hükmünden çıkamaz hâle gelmişlerdir. Nihayet 1317 yılında Anadolu genel valiliğine tayin edilen Timurtaş, ertesi yıl Türkiye Selçuklu Devleti'ne son vermiştir. Bununla birlikte uçlarda yaşayan Türkmenlerin, Moğollara karşı direnişı hiçbir zaman bitmemiş, özellikle "Beylikler Dönemi" denilen süreçte bağımsızlık hareketleri hız kazanmıştır. Konumuzun kapsamı dışında kalan bu sürecin başka çalışmalarla ele alınması en büyük dileğimizdir.

KAYNAKÇA

- Akropolites, Georgios, *Vekayinâme*, (çev. Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010.
- Aknerli Grigor, *Okçu Milletini Tarihi*, (çev. Hrand D. Andreasyan), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.
- Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara 2000.
- Aktan, Ali, "Sultan Kutuz ve Aynu-Calût Zaferi", *Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprâman'a Armağan*, (ed. E. Semih Yalçın), Berikan Elektronik Basım Yayım, Ankara 2003, s. 39-59.
- _____ ; "Mısır'da Abbâsi Halifeleri", *Belleten*, Sayı 214, Aralık 1991, s. 613-652.
- Anonim Selçukname*, (*Tarih-i Al-i Selçuk der Anadolu*), *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, (yay. ve çev. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952.
- Ataoglu, Remzi, "Artuklu-Eyyubi İlişkileri", *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 10, 1995, s. 71-90.
- _____ ; "Selçuklu-Artuklu Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", *Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 143-176.
- Avcı, Casim, "Rum" TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 35, İstanbul 2008.
- Aykut, Nezihi, "Türkiye Selçuklu Sultanı Siyavuş (Cimri)'un Sikkeleri", *Belleten*, Sayı 203, Ağustos 1988, s. 475-483.
- Ayönü, Yusuf, *Selçuklular ve Bizans*, TTK Yayınları, Ankara 2014.
- Bal, Mehmet Suat, "Türkiye Selçukluları, Mısır Memlûkleri ve Altın Orda Devleti'nin İlhanlılara Karşı Kurduğu İttifak", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 17, 2005, s. 295-310.

_____ ; “Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzeddin Keykâvus Dönemi”, *AÜ DTCTF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 38, 2005, s. 239-258.

Barthold, Vasilij Viladimiroviç, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), TTK Yayınları, Ankara 1990.

Bayarsaikhan, Dashdondog, “Submissions to The Mongol Empire by The Armenians”, *Mongolian & Tibetan Quarterly*, XVIII, Volume 3, Taipei, s. 76-103.

Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfetü'l-Mülûkiyye fi'd-Devleti't-Türkiyye*, (çev. Hüseyin Polat), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1997, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Berdzenişvili, Nikoloz ve Simon Canaşia, *Gürcüstan Tarihi*, (çev. Hayri Hayrioğlu), Sorun Yayınları, İstanbul 2000.

Bezer (Öğün), Gülay, “Gökböri”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 26, Ankara 2002.

Bosworth, Clifford Edmund, “Jalâl-al-Din K'arazmşâh Mengübirni”, *Encyclopædia Iranica*, (Web page: <http://www.iranicaonline.org/articles/jalal-al-din-kvarazmsahi-mengbirni>), (Date accessed: April 10, 2012).

Buniyatov, Z. M, *A History of the Khorezmian State under the Anushteginids, 1097-1231*, (translation into English: Ali Efendiyev), Samarkant 2015.

Bünyadov, Ziya, *Azərbaycan Atabəyləri Dövləti, 1136-1225-ci İllər*, (Rus dilindən tərcümə edəni: Cahangir Qəhrəmanov), Bakı 2007.

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (çev. Erol Üyepazarcı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.

_____ ; “XIII. Asır Ortalarında Cezire (İzzeddin b. Şeddada Göre)”, (çev. Neşet Çağatay), *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 1953, s. 93-106.

Cüveynî, Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihan Güşa*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK Yayınları, Ankara 2013.

el-Cûzcânî, Minhâc-i Sirâc, *Tabakât-i Nâsirî yâ Târîh-i Îrân ve İslâm, I-II*, (haz. Abdülhay Habîbî), Tahran 1363.

Çelik, Züriye, “*Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti*”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Dayı, Özkan, “Câmiü't- Tevârîh'te Kubilay Han'ın Çin'deki İdarî Teşkilatı ve Bayındırlık Faaliyetleri”, *Atatürk Ü. Edebiyat Fak. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 55, 2015, s. 239-255.

Demirkent, Işın, “Haçlılar”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 14, İstanbul 1996.

_____; “Bizans”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 6, İstanbul 1992.

Duran, Remzi, “Altunapa Hanı”, *Anadolu Selçuklu Kervansarayları*, (ed. Hakkı Acun), T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 77-88.

Ebü'l-Ferec, Gregory (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi, II*, (çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yayınları, Ankara 1987.

_____; (İbnü'l-İbrî), *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, (çev. Şerafeddin Yaltkaya), TTK Yayınları, Ankara 2011.

Eflakî, Ahmet, *Âriflerin Menkibeleri, I*, (çev. Tahsin Yazıcı), MEB Yayınları, İstanbul 1964.

Erdem, İlhan, *Türkiye Selçuklu -İlhanlı İlişkileri*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Ersan, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK Yayınları, Ankara 2007.

Fallmerayer, Jakob Philipp, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 2011.

Gottschalk, Hans L., “İbn Nazif el-Hamevi'nin Yassıçimen Savaşı (7-10 Ağustos 1230/ h. 25-28 Ramazan 627) Hakkındaki Raporu”, *Eyyubiler Yönetim, Diplomasi, Kültürel Hayat*, (ed. Önder Kaya), Küre Yayınları, İstanbul 2012, s. 289-302.

- Göde, Kemal, “Mısır Türk Sultanı Baybars'ın Anadolu Seferi ve Kayseri'ye Gelişi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 5, 1994, s. 83-98.
- Gök, H. İbrahim, “Moğol İstilası Arifesinde Alaeddin Keykubâd ile Abbâsî Halifeliği İlişkileri”, *II. Ulusal I. Alâeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri 6-7 Kasım 2008*, (ed. Yusuf Küçükdağ, Mustafa Çıpan), Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya 2010, s. 91-105.
- Gökhan, İlyas, “I. Alâeddin Keykubâd'ın Eyyübî Melikleri ile Yaptığı Derbendler Yılı Savaşı”, *II. Ulusal I. Alâeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri 6-7 Kasım 2008*, (ed. Yusuf Küçükdağ, Mustafa Çıpan), Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya 2010, s. 51-58.
- _____; “XIII. Yüzyılda Maraş”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 13, 2005, s.191-222.
- _____; “Memluklar Devrinde Maraş”, *GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, Özel Sayı 1, 2009, s. 385-411.
- Göksu, Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, TTK Yayınları, Ankara 2010.
- _____; “Târîh-i Güzîde'ye Göre Rûm (Anadolu) Selçukluları”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 27, 2008, s. 23-32.
- _____; “Kösedağ Savaşı”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 2, 2009, s. 1-14.
- Grousset, René, *Bozkır İmparatorluğu*, (çev. M. Reşat Uzmen), Ötüken Neşriyat, İstanbul 1993.
- Halil Edhem (Eldem), *Kayseri Şehri*, (haz. Kemal Göde), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- Hartmann, Angelika, “Nâsır Lidînillâh”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 32, İstanbul 2006.
- Heyd, W, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (çev. Enver Ziya Karal), TTK Yayınları, Ankara 2000.

- Humphreys, R. Stephen, *From Saladin to the Mongols, The Ayyubids of Damascus, 1193 -1260*, New York 1977.
- İbn Bibi, *el-Evamirü'l-Ala'iyе fi'l-Umuri'l-Ala'iyе (Selçuk Name), I-II*, (çev. Mürsel Öztürk), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- _____; *Târih-i Âl-i Selçuk/Muhtasar Selçuknâme, Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, (çev. M. Nuri Gençosman), Uzluk Basımevi, Ankara 1941.
- İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye, XIII*, (çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, İstanbul 1995.
- İbn Şeddâd, İzzeddin Muhammed b. Ali, *Baypars Tarihi*, (çev. M. Şerefüddin Yaltkaya), TTK Yayınları, Ankara 2000.
- İbn Vâsıl, Muhammed, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, (Farsça çeviri: *Tarih-i Eyyubiyân I, II*), (çev. Perviz Atabekî), Tahran 1383.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih, XII*, (çev. Ahmet Ağırakça ve Abdülkerim Özaydın), Bahar Yayınları, İstanbul 1987.
- Jansky, Herbert, “Selçuklu Sultanlarından Birinci Alâeddin Keykubad’ın Emniyet Politikası”, *Zeki Velidi Togan’a Armağan*, TTK Yayınları, Ankara 2010, s. 117-126.
- Kafalı, Mustafa, “Batu Han”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 5, İstanbul 1992.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1992.
- Kallek, Cengiz, “İbnü'l-Cevzî, Ebû Muhammed”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 20, İstanbul 2006.
- Kamalov, İlyas, “Altın Orda-Bizans Münasebetleri (1261-1453)”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 4, 2005, s. 3-20.
- Kanat, Cüneyt, “Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih Böl. Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 16, 2001, s. 31-45.

_____ ; “Memlûkler'in Baybars Zamanındaki (1260-1277) Suriye-Çukurova Siyaseti ve Bu Siyasetin Çukurova'nın Türkleşmesindeki Rolü”, *III. Uluslar Arası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildiriler*, Adana 1999, s. 423-434.

Kapaşahin, Muhittin, “Büyük Selçuklu Sultanları ile Abbasî Halifelerinin İlişkileri”, *History Studies*, Volume 4, Issue 4, November 2012, s. 191-218.

Kara, Seyfullah, *Selçuklular'ın Dini Serüveni, Türkiye'nin Dini Yapısının Tarihsel Arka Plânı*, Şema Yayınevi, İstanbul 2006.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856), V. Cilt*, TTK Yayınları, Ankara 2007.

Kartlis Tskhovreba (A History of Georgia), (Translated and with commentary by Dimitri Gamq'relidze, Medea Abashidze and Arrian Chant'uria), Georgian National Academy of Sciences, Tbilisi 2014.

Kaya, Önder, *Selahaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyubiler*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.

_____ ; “Eyyubi Meliklerinden el-Eşref Musa'nın Artuklu Melikleri ile İlişkileri” *Eyyubiler Yönetim, Diplomasi, Kültürel Hayat*, (ed. Önder Kaya), Küre Yayınları, İstanbul 2012, s. 263-288.

Kaymaz, Nejat, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*, TTK Yayınları, Ankara 2011.

_____ ; *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Giyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, TTK Yayınları, Ankara 2009.

_____ ; *Pervâne Mu'înü'd-Dîn Süleyman*, AÜ DTCF Yayınları, Ankara 1970.

Keçiş, Murat, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, TTK Yayınları, Ankara 2013.

Kesik, Muharrem, “Mu'înüddin Süleyman Pervâne”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 31, İstanbul 2006.

_____; “Mesud II”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Ankara 2004.

_____; “Selçuklu Türkiyesi’nde Bir Hayal Şehri: Simre (Simere)”, *Osmanlı’nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı, Cilt II* (haz. Feridun M. Emecen, İshak Keskin, Ali Ahmetbeyoğlu), Timaş Yayınları, İstanbul Şubat 2013, s. 141-154.

Kiragos, Genceli/Müverrih, *Ermeni Müelliflerine Göre Moğollar*, (çev. Gürsoy Solmaz), Elips Kitap, Ankara 2009.

Koca, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, TTK Yayınları, Ankara 1997.

_____; “Selçuklu İktidarının Belirlenmesinde Rol Oynayan Güçler ve Alâeddin Keykubâd’ın Türkiye Selçuklu Tahtına Çıkışı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 25, Bahar 2009, s.1-38.

_____; “Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alâeddîn Keykubâd’ın Güvenlik Politikası”, *GÜ Türkiyat Uygulama ve Araştırma Merkezi Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 5, Güz 2009, s. 188- 216.

Kocabaşoğlu, Uygur ve Murat Uluğtekin, *Salnamelerde Kayseri*, Kayseri Ticaret Odası Yayınları, Kayseri 1998.

Kofoğlu, Süleyman, “Eşrefoğulları” TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 11, İstanbul 1995.

Korobeinikov, Dimitri, *Byzantium and the Turks in the Thirteenth Century*, First Edition, Oxford University Press, 2014.

Kök, Bahattin, “el-Melikü's-Sâlih, Eyyûb”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Ankara 2004.

Kurat, Akdes Nimet, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, AÜ DTCTF Yayınları, Ankara 1972.

Manov, Atanas, *Gagauzlar (Hristiyan Türkler)*, (çev. M. Türker Acaroğlu), TTK Yayınları, Ankara 2001.

Merçil, Erdoğan, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 2000.

- Nesevî, Muhammed b. Ahmed, *Sîretu Sultân Celâlidîn Mengübertî*, (Türkçe çeviri: *Celâlüttin Harezemşah*), (çev. Necip Asım), Maarif Vekâleti, İstanbul 1934.
- _____; *Sîretu Sultân Celâlidîn Mengübertî*, (Farsça çeviri: *Sîre-i Celâleddîn yâ Târîh-i Celâlî*), (çev. Muhammed Ali Nasih), Tahran 1324.
- Nicol, Donald M., *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, (çev. Bilge Umar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Babaîler İsyanı, Alevîliğin Tarihsel Altyapısı yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Dergah Yayınları, İstanbul 1996.
- _____; *Sarı Saltık, Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destanî Öncüsü*, TTK Yayınları, Ankara 2002.
- _____; "Baba İlyas", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, İstanbul 1991.
- _____; "Baba İshak", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, İstanbul 1991.
- Okuyan, Mehmet, "Necmeddîn-i Dâye", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 32, İstanbul 2006.
- Ostrogorsky, George, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara 1995.
- el-Ömeri, Şihabeddin b. Fazlullah, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım (Mesâlikü'l-Ebsâr)*, (çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2014.
- Öner, Mustafa, "Yarlık Sözü Hakkında", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 2014/II, s. 117-122.
- Özaydın, Abdülkerim, "Barak Hâcib" , TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 5, İstanbul 1992.
- Özbek, Süleyman, *Türkiye Selçukluları-Eyyubi İlişkileri*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- _____; "Türkiye Selçukluları-Memluk Münasebetleri (1250-1277)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 1999, s. 43-61.

- Özbek, Yıldırım ve Celil Arslan, *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, I-III*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri 2008.
- Özcan, Altay Tayfun, “Macar Papaz Julian’ın 1237 Tarihli Moğol Raporu”, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 29, Sayı 48, 2010, s. 89-99.
- Özcan, Koray, “Ortaçağda Anadolu’nun İdarî Coğrafyasına Bakış Anadolu’da Selçuklu İdarî Birimleri” *AÜ Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Coğrafi Bilimler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2005, s. 73-99.
- Özdemir, H. Ahmet, “Moğol İstilasından Bazı Öğrenilmiş Çaresizlik Örnekleri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 29, Bahar 2010, s.21-40.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “Ögedey Han”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 34, İstanbul 2007.
- Özmenli, Mehmet, “Çingiz Han’ın Komutanlarının Kars Şüregel’deki Egemenliği”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 6, Sonbahar 2009, s. 88-89.
- Pachymeres, Georges, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, (çev. İlcan Bihter Barlas), İlgı Yayınları, İstanbul 2009.
- Peacock, A.C.S., “Georgia and the Anatolian Turks in the 12th and 13th Centuries”, *Anatolian Studies*, Cilt 56, 2006, s. 127-146.
- Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmiu't-Tevarih (İlhanlılar Kısmı)*, (çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan ve Ahmad Hesamipour Khelejani), TTK Yayınları, Ankara 2013.
- _____ ; *Câmiu't-Tevarih, I-IV*, (haz. Muhammed Rûşen ve Mustafa Mûsevî), Tahran 1383.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi, II-III*, (çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara 1992.
- Sevim, Ali, “Dilmaçoğulları”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 9, İstanbul 1994.

- Simon de Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları, Antalya 2006.
- Smbat Sparapet [Kumandan Simbat], *Chronicle*, (Trans. Robert Bedrosian), New Jersey 2005.
- Solak, Kürşat, “Çerkez Memlûkler Çerkez mi?”, *AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 31, Sayı 51, s. 201-208.
- Sümer, Faruk, “Anadolu'da Moğollar”, *Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, 1969, s. 1-147.
- _____; “Yıva Oğuz Boyuna Dair” *İÜ Tarih Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*, Cilt 9, 1951, s. 151-166.
- _____; *Yabanlu Pazarı: Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1985.
- _____; “Anadolu Selçuklu Devleti”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 36, İstanbul 2009.
- _____; “Karamanoğulları”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 24, İstanbul 2001.
- _____; “Keykâvus II”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 25, Ankara 2002.
- _____; “Mengüçüklüler” TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Ankara 2004.
- Şeşen, Ramazan, *Salahaddin'den Baybars'a Eyyubiler-Memluklar (1193-1260)*, İSAR Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.
- _____; “Cezîre”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 7, İstanbul 1993.
- _____; “Eyyûbîler ”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 12, İstanbul 1995.
- Spuler, Bertold, *İran Moğolları*, (çev. Cemal Köprülü), TTK Yayınları, Ankara 2011.
- Şimşek, Ahmet, *Cacabey ve Medresesi*, Kırşehir Valiliği Yayınları, Kırşehir 2006.
- Taneri, Aydın, *Celâlu'd-dîn Hârizmşâh ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977.

_____; “Hârizmşahlar Devleti”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 16, İstanbul 1997.

Tellioğlu, İbrahim, *XI-XIII. Yüzyıllarda Türk-Gürcü İlişkileri*, Serander Yayınları, Trabzon 2009.

_____; *Kommenosların Karadeniz Hakimiyeti Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Serander Yayınları, Trabzon 2009.

Tiesenhausen, W, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, (çev. İsmail Hakkı İzmirli), Maarif Matbaası, İstanbul 1941.

Tomar, Cengiz, “el-Melikü'n-Nâsır, Yusuf”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Ankara 2004.

_____; “Bir Devrin Sonu: Eyyubiler”, *Eyyubiler Yönetim, Diplomasi, Kültürel Hayat*, (ed. Önder Kaya), Küre Yayınları, İstanbul 2012, s. 143-155.

Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.

_____; *Selçuklular ve İslâmiyet*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.

_____; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.

_____; *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, TTK Yayınları, Ankara 1998.

_____; *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009.

_____; “Selçuklu Devri Vakfiyeleri III: Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri” *Bellekten*, Sayı 45, Ocak 1948, s. 17-170.

Uyumaz, Emine, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, TTK Yayınları, Ankara 2003.

_____; “Sultan I. Alâeddin Keykubad Zamanında (1220-1237) Türkiye Selçuklu Devletinin Elçilik İlişkileri”, *İÜ Edebiyat Fak. Tarih Dergisi*, Sayı 39, 2004, s. 55-84.

_____; “Türkiye Selçuklu Sultanları, Melikleri ve Melikelerinin Evlilikleri”, *Eyyubiler Yönetim, Diplomasi, Kültürel Hayat*, (ed. Önder Kaya), Küre Yayınları, İstanbul 2012, s. 355-384.

Üremiş, Ali, *Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası*, Babil Yayıncılık, Ankara 2005.

Vardan [Müverrih Vardan] “Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar, Vartan’ın Umumî Tarihinden Müstahreç”, (Ermeniceden çev. M. Ed. Dulaurier), *İÜ Türkiyat Mecmuası*, Cilt 5, 1936, s. 27-48.

Yakubovskiy, A. Yu, *Altın Ordu ve Çöküşü*, (çev. Hasan Eren), TTK Yayınları, Ankara 1992.

Yazıcızade, Ali, *Selçukname* (haz. Abdullah Bakır), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Yılmaz, Hasan Kâmil, “Şehâbeddin Sühreverdi”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 38, İstanbul 2010.

Yiğit, İsmail, “Müstansır-Billâh”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 32, İstanbul 2006.

_____; “Memlükler”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Ankara 2004.

Yuvalı, Abdülkadir, *İlhanlılar Tarihi*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1997.

_____; “Mengü Timur”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 29, Ankara 2004.

_____; “XIII. Yüzyılda Önasya'daki Siyasî Bloklaşma”, *Türk Kültürü*, Cilt 23, Sayı 262, 1985, s. 111-120.

_____; “Sultan I. Alâeddin Keykubat’ın Moğol Politikasının Türkiye Tarihi Yönüyle Değerlendirilmesi”, *II. Ulusal I. Alâeddin Keykubat ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri 6-7 Kasım 2008*, (ed. Yusuf Küçükdağ ve Mustafa Çıpan), Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Konya 2010, s. 305-308.

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN MOĞOLLARA KARŞI İTTİFAK ARAYIŞLARI (M. 1220-1277)

ORIJINALLIK RAPORU

%6

BENZERLİK ENDEKSİ

%6

İNTERNET
KAYNAKLARI

%4

YAYINLAR

%

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR



acikarsiv.ankara.edu.tr

İnternet Kaynağı

<%1



www.scribd.com

İnternet Kaynağı

<%1



issuu.com

İnternet Kaynağı

<%1



dergipark.ulakbim.gov.tr

İnternet Kaynağı

<%1



turkyurdu.com.tr

İnternet Kaynağı

<%1



www.tarihtarih.com

İnternet Kaynağı

<%1



tr.scribd.com

İnternet Kaynağı

<%1



cahij.com

İnternet Kaynağı

<%1

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Murat KELEŞ

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 18 Eylül 1977, Araklı

Medeni Durumu: Evli

Tel: 0505 228 1668

e-posta: kelesmurat61@hotmail.com

Yazışma Adresi: Keykubat Mah. Kocatepe Cad. İhsan Aydın Ap. 34/8
Melikgazi/KAYSERİ

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Marmara Ü. Atatürk Eğitim Fak. Tarih Eğ.	1998
Lise	Araklı Lisesi, Trabzon	1994

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
1998 - Hâlen	Millî Eğitim Bakanlığı	Müdür Yrd. /Öğretmen

YABANCI DİL

Farsça (YDS E Seviyesi)

İngilizce